

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

7

חמשה חומשי תורה

מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית
עם הקדמה איטלקית

מלאכת

שד"ל זצ"ל

ספר שמות

הוצאת

דב

הוצאת

המחבר

בבית דפוס פראנצסקו סאקינו

שנת התר"ל

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. II. — ESODO

**IN MEMORY
OF
MORRIS Z. ALBERTS
BOSTON
1850-1925**

Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto

1872

Bi 18.71.5

HARVARD COLLEGE LIBRARY
IN MEMORY OF
MORRIS Z. ALBERTS
SEPT. 29, 1926

U

Proprietà letteraria dei figli dell'autore

ספר שמות

א

יג (א) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים
 מִצְרֵימָה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: (ב) רְאוּבֵן
 שָׁמְעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה: (ג) יִשָּׁשְׁכָר זְבוּלֹן וּבְנִימֵן:
 (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר: (ה) וַיְהִי כָל-נַפֶּשׁ
 יִצְאֵי יֶרֶךְ-יַעֲקֹב שִׁבְעִים נַפְשׁ וַיּוֹסֶף הָיָה
 בְּמִצְרַיִם: (ו) וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל-אָחָיו וְכָל הַדּוֹר
 הַהוּא: (ז) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ
 וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֶאֱדָה וּתְמֹלֶה הָאֶרֶץ אֹתָם: פ
 (ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ-חֲדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אִשָּׁר לֹא-יָדַע
 אֶת-יוֹסֵף: (ט) וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מְאֹד: (י) הֲבֵה נִתְחַכְמָה

(א) ואלה שמות: מפני שהוא בא לומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו', הקדים
 להזכיר כי בנאום למחרים לא היו אלא שבעים (רש"ם ורמ"במזן). (ב) ראובן
 שמעון: בני יעקב מסודרים כאן על הסדר שלקח נשיו, כי תחלה לקח את לאה
 (ובניה ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולון), ואח"כ לקח רחל (והיא ילדה יוסף
 ובנימין, והזכיר תחלה בנימין, ויוסף הזכירו לבסוף, כי לא בא עם אחיו, כי היה במלכים
 בעת בואם), ואח"כ לקח בלהה (ובניה דן ונפתלי) ולבסוף זלפה (ובניה גד ואשר)
 (א"א ז"ל). (ד) ירך: ע' בראשית מ"ו כ"ו. (ז) וישרצו: עיין בראשית א' כ'.

I

(1) Sono questi i nomi dei figli d'Israel andati in Egitto — vi andarono con Giacobbe ciascheduno colla propria famiglia. — (2) Ruben, Simeone, Levi e Giuda. (3) Issachâr, Zevulùn e Binjamin. (4) Dan e Naftali, Gad e Ascèr. (5) Le persone derivate dalla coscia di Giacobbe erano in tutto settant' anime. Giuseppe poi era (già) in Egitto [perciò non è qui mentovato cogli altri fratelli, ivi passati col padre]. (6) Giuseppe morì, come pure tutti i suoi fratelli, e tutta quella generazione. (7) E i figli d'Israel prolificarono, si propagarono, e divennero numerosi e forti oltremodo, ed il paese [di Gôscen] ne divenne pieno. (8) Sorse poi un re nuovo sull'Egitto, il quale non aveva conosciuto Giuseppe. (9) Questi disse al suo popolo: Ecco il popolo degl'Israeliti è [si va facendo] numeroso e forte più di noi. (10) Or via studiamo contro di lui qualche stra-

ותמלא הארץ אוֹתָם: ארץ גֹּשֶׁן. (ח) ויקם מֶלֶךְ חָדָשׁ: דַּעַת הַמֶּלֶךְ יֹאמֵר
 Allgemeine Geschichte des Israelitischen Volkes) כִּדְרָא שְׂאֵן, עֲמֻד ז"ד) כִּי
 פֶּרַע הָיָה בְּזֶמֶן יְצִיאַת מִצְרַיִם הָיָה (לְפִי מֶה שֶׁמֵּלְאוּ הַחֲסִידִים שֶׁעָמְדוּ עַל הַנֶּכֶת
 כְּתִיבַת הַמִּלִּים הַקְדֻמוֹת) הַחֲמִישִׁי מִמִּשְׁפַּחַת רַעֲמֶסֶס (Ramesses), וּמִלְכֵי מִשְׁפַּחַת רַעֲמֶסֶס
 הַכְרִיתוּ כְּחֹמֶתִים שָׁנָה קֹדֶם לָכֵן אֶת הַמִּלְכִּים הַרְעִים אֲשֶׁר בָּאוּ מֵאֶרֶץ עֲרֵב וּבָנִיו
 אֶת הַמִּצְרַיִם וּמִשְׁלָו בָּם מֵאֵה שָׁנִים. וְהֵנָּה הוּא אֹמֵר כִּי יוֹסֵף וְאֶחָד כָּל בֵּית אָבִיו
 בָּאוּ מִצְרַיִם בְּזֶמֶן מִשְׁלַת הַרְעִים, וְהַמִּלְכִּים הַרְעִים אֲהָבוּ אוֹתָם לְהִיחֵם מִבְּנֵי שֵׁם
 וּמֵאֲנָשֵׁי אֲזִיז וּמְדַבְּרִים לְשׁוֹן הַקְּרוֹבָה לֵ"הָק, וְאֵלֵּי הָיוּ גַם הֵם כְּקִרְאִים עֲבָדִים מִבְּנֵי
 יֻקָּטָן בֶּן עֲבָר. וְהֵנָּה פֶּרַע שְׂבִיחַ יוֹסֵף הָיָה אֹהֵב הַעֲבָדִים הַשְּׂבִיחַ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּמִטַּעַם
 הָאֶרֶץ בָּאֵר רַעֲמֶסֶס, וְהָאֶרֶץ הָיָה קְרוֹב לְהַאֲמִין שֶׁהָיָה אֶרֶץ אֶחָת מִשְׁפַּחַת אֶחָת
 שֶׁל מִצְרַיִם הַנִּקְרָאת מִשְׁפַּחַת רַעֲמֶסֶס, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָקְחוּ כְּתֻלָּתָם כָּלָה אוֹר רֹבֵה וַיִּשְׁנֻ
 בָּהּ, וְאַחֲרֵי מֵאֵתִים שָׁנָה אִירַע כִּי אֲנֹכִי מִשְׁפַּחַת רַעֲמֶסֶס מְרֹדוֹ בְּמִלְךְ הַכְּבִיד מִשְׁפַּחַת
 הַרְעִים וְהַכְרִיתוּ אוֹתָם, וּמִלְכּוֹ תַחְתִּיהֶם; וְלִהְיוֹת אֲנֹכִי מִשְׁפַּחַת הָיָה שׂוֹכֵל יִשְׂרָאֵל
 מִבְּנֵי שְׁלָקוֹ כְּתֻלָּתָם, וְגַם מִבְּנֵי שְׂבִיחַ אֹהֵבֵי הַרְעִים; הִיא שֶׁפֶּרַע גָּזַר עַל יִשְׂרָאֵל מֶה
 שֶׁנֶּזֶר. (י) נִתְחַבְּמָה לוֹ: כַּעֲשֵׂה עֲלֵמָנוּ תַחֲמִים בְּשִׁנְיָו וּכְפֹעַל עֲמֻד בַּעֲרָמָה, תַּחֲמָה

לֹא פֶן־יִרְפֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרָאנָה מִלְחָמָה
וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה
מִן־הָאָרֶץ: (יא) וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן
עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעֹה

תקרא כל' הקדש ההנהגה בשכל לעומת התכלית המכוונת, ויש חכמה כללית ויש חכמה פרטית, החכמה הכללית היא ההנהגה לעומת התכלית הכללית, שהיא הנלחמת האדם בכל עניניו בימי חייו, ולהגיע אל ההצלחה הכללית הזאת נריך שמהיה ההנהגת האדם תמיד בתבונה, ושימשול בנצרו ויתכבה תמיד בנדיקה וכשרון ויראת ה', וזה הוא סתם חכמה במקרה, והחכמה הפרטית היא ההנהגה לעומת תכלית פרטית, תהיה מה שמהיה, טובה או רעה, כמו ויובד איש חכם מאד (ש"ב י"ג ג') היה איש יודע להתנהג בשכל להשיג תמיד מנוקש ויהיה מה שיהיה, וכן כאן בתחכמה לו נעשה עצמו חכמים על דבר העם הזה להשיג מנוקשנו שלא ירבה באופן שיוכל להלחם בנו, אבל אל תחכסם יותר (קהלת ז' י"ח) הוא לענין התכונה הכללית, אל תעשה עצמך חכם יותר מחאי באהבת הברך, כאמור שם אל תהי נדיק הרבה, ורכ"ו (בספרנו נן נעול) לא הבדל בין החכמה הכללית והפרטית, ולפיכך הושרך לשבש קצת כתובים וזה בכללם, וחשב כי בא בהתפעל להורות שלא יהיה חכמה אלא בדמיון פרעה ויועניו, ושקר הוא שיהיה ההתפעל מורה כלל על פעולה מדומה ובלתי אמתית, ובפסוק יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי י"ג ז') מלות ואין כל מלות והון רב הן המורות כי פעולת ההתעשרות וההתרוששות אין באמת ב"א בשקר, לא שיהיה זה נכח ההתפעל כאשר כבר העיר על זה בעל ענף עץ עבות דף כ"ט. כי תקראנה מלחמה: אותיות כה יתרות, כמו ידה ליתת תלמדה (שופטים ה' כ"ו), ברגלים תרמסנה עטרת גאות (ישעיה כ"ח ג'). ונלחם בנו ועלה מן הארץ: רש"ם ורמ"במן פירשו ולא טוב לנו לאבד עבדינו, והכורס טען כי עדיין לא היו ישראל עבדים, והוא מפרש ועלה מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכב בארצנו, וגם זה בלתי נדיק, כי הונס ורכושם הלא שלהם היה ולא היה למזגרים שום זכות עליהם, מלבד שאם כן העיקר חסר, וכני אובד נר ז"ל היה מקיים פירוש רש"ם ורמ"במן, והוא אומר כי גם קודם שיעבדו כפרך, כבר משעה ראשונה היו ישראל מועילים למזגרים ע"י מלחמתם לרעות הכאן, כי המזגרים לא היו רועי לאן, אבל היו זריכים לרועים, ואם היו יונאים מזגרים היה זה נזק למלכה. ואני הייתי אומר כי הנכון שהמלך המדש שקם על מזגרים היה

tagemma, per ch'ei non s'aumenti a segno, che accadendo qualche guerra possa unirsi ai nostri nemici, guerreggiare contro di noi, e poscia andarsene via dal paese. (11) Quindi istituirono sopra di esso (popolo) dei commissari di leva [incaricati di toglierne gl'individui più robusti], affine di oppri-

ירא ממרדת מלכים, אך היה בטוח שאם יתחילו למרוד יבס ויהרגו גדולי המורדים וכל העם ישמעו וייראו; אך יותר היה ירא מכני ישראל, כי להיוחס בכרים וגרים בארץ ההיא, ולא היתה כפסס דבקה בארץ מלכים כמו המלכים, קרוב היה שיתקוממו עמו כשחזקו להם שעת הכושר, ואף אם תגבר יד המלך על אויביו ועליהם, לא יוכל להנקם מהם כי ועלו מן הארץ ההיא אל ארץ האויבים אשר התחברו עמהם. רעת הסכס יאסע כי נמלא בסכרי הקדמונים כי הרועים לקחו ארץ מלכים עד Memphis והעמידו שם מלך, ואחרי כן בנך Avaris שהיה לדעתו Hiroopolis, והיא היא פי המירות (כי פי הוא כמו ה"א הידיעה בל' מזר), ואחר זמן כשעמד עליהם מלך Thebais ונלחם נמלטו לשם, ואחר שלא יכלו המלכים להביאם תחת עלם, גרשום גם משם, ולפ"ו הוא מפרש ונלחם בנו ועלה מן הארץ שהיה פרעה ירא שחל ישראל יתחברו אל אוהביהם הרועים שהיו בפי המירות קרוב לגוש וילחמו במלכים ע"י שיגורו מן הארץ ויתחברו אל שארית הערביים, ויפלו יחדו על המלכים, וכל כי לפ"ו ה"ל ועלה מן הארץ תחלה ואח"כ וכסף גם הוא על שונאיו. (יא) וישמחו עליהו וגו': אחר שאמר פרעה הנה נתחכמה לו נראה שהופיך ג"כ הנה נשימה עליו שרי מסים וכו', והתורה קצרה הענין. שרי מסים: שרים ממונים לגבות המס, והמס הוא לפעמים נתינת דבר מה, ולפעמים עשיית עבודה מה לצורך המלך; וכל כי מס (אע"פ שלפי הנראה הוא משרש מסם) הוא נאמת משרש נשא, וקרוב למליטת וישא משאות, ומס קרוב לתרומה, והאנשים הנבחרים לעבודת המלך הם עלמס בקראים מס להיוחס מורמים מתוך הקהל, וכן יעל המלך שלמה מס על כל ישראל ויהי המס שלשים אלף איש ושלמס לבנונה (מ"א ה' כ"ז). ובני אוהב גר ז"ל היה אומר כי כן בל' איטלקי leva שענין שרשו נשא והרים, נאמר על חלונות הבנין שהמלך לוקח מן העם. למען ענותו בסבלותם: שמתוך שיהיו מועבדים בעבודת סך ימלאו כחותם, ולא יתרגו כל כך, תם הנולדים לא יהיו כ"כ בריאים וחזקים. בסבלותם: אין ענינו נשיאת המשאות משם על הכתף (כפירות רד"ק ורמ"ב) אלא הושאל לכל עבודה שאדם מעמית על פגרו (כמו בלעז peso, carica), וכן והאיש ירבעם גבור חיל, וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף (מ"א י"א כ"ח). ויבן: אפשר שכבר היו הערים האלה כי שרש בנה נאמר ג"כ על חדוש וחזק מה שכבר נבנה (ר"ש קלער' ורז"ו). ערי מסבנות: לכנס בהן תבואות, כמו מכנסות, משרש כנס,

אֶת־פֶּתֶם וְאֶת־רַעְמָסִס׃ (יב) וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ
 בֶּן יִרְבֵּה וּבֶן יִפְרָץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
 (יג) וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּפָּרָךְ׃
 (יד) וַיִּמְרְדּוּ אֶת־חֵייהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֶמֶךְ
 וּבִלְבָנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־
 עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עֲבָדוּ בָהֶם בַּפָּרָךְ׃ (טו) וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלֵּדֶת הָעֶבְרִית אֲשֶׁר נִשְׂם

כמו מסכנות לחבולות דגן ותירוש וזהר (ד"ה ב' ל"ב כ"ח), וערי מסכנות נזכרו בד"ה
 ב' ח', ד', ו', ז' י"ב (ראו'). את פיתום: הירדות מזכיר עיר ששמה Patumos ואומר
 שהיא קרוב לים סוף (ראו' גיז'). רעמסס: זו ב"מ העי"ן, דעת Jablonski שהיא
 עיר השמש (Heliopolis) כי re בלשון מצרי הוא שמש בעברי, messe שדה; והעובר
 ארמות ימים Iorskal אחר לכינויה כי בלכתו מן Cairo לאלכסנדריה פגע בכפר
 שהיו קוראים אותו Ramsis, ושקרו לואתו כפר יש מרבית עיר נוספת (ראו'), דעת
 המכס יאסע כי פרעה גזר על ישראל לבנות ולחזק את עיר רעמסס, שהיה מקדס
 לבני משפחתו, ואולי גם בתוכה אכזי נבא להשגית על ישראל שלא ימרחו. (יב) ובן
 יפרץ: שרש פרץ הוא פעל יולא, וענינו שנירה, כמו יפרצני פרץ על פני פרץ (איוצ
 י"ו י"ד), ובפרט הריפת גדר וקיר כמו למה פרצת גדריה (תהלים פ' י"ג), וא"כ שמשו
 בו כאילו הוא פועל עומד, ואמרו ופרצת ימה וקדמה (ברא' כ"ד י"ד) שענינו תהרוס
 כל גבול ותגבר על כל מוכע ותתפשט ימה וקדמה, והוא שאל על כל דבר העתירה יותר
 ממנהגו של עולם, כאילו הוא פורץ הגבול אשר שם לו הטבע, כגון כי מעט אשר היה
 לך לפני ופרצו לרוב (ברא' ל' ל'), ומקנהו פרץ נארו (איוצ ח' י'), וגם אמרו על
 האדם שהוא פורץ, והכוונה שכתביו מתרבים, כמו ופרצו האיש מאד מאד ויהי לו נאן
 רבות (ברא' ל' מ"ג), ואולי אמרו ג"כ לשון פרינה על תוספת כח ומחזק חו דעת
 המתרגם הארמי שתרנס כן פגן וכן תקפין. ולדעתי אינו זו מענין הרבי במספר כאילו
 אחר וכאשר יענו אותו כן היו מתרבים, וכן היה רבויים יולא מן המנהג הטבעי.
 (יג) בפרך: וכן ויקרא כ"ה מ"ג מ"ו וכ"ג ומקאל ל"ד ד', והוא בלי ארמי לשון

merlo colle loro gravetze. Esso fabbricò per Faraone delle città ad uso di magazzini, Pithòm e Raamsès. (12) Però quanto più essi l'opprimevano, tanto più esso s'aumentava, e tanto più straordinariamente s'aumentava; cosicchè si crucciavano a cagione dei figli d'Israel. (13) Gli Egizi fecero quindi servire gl'Israeliti con durezza. (14) Ed amareggiarono la loro vita con lavori penosi, colla malta e coi mattoni, e con ogni lavoro di campagna: ogni lavoro, cui gli assoggettavano, (ve li assoggettavano) con durezza. (15) Indi il re d'Egitto disse alle ostetriche delle Ebree, delle quali l'una aveva nome Scifrà,

שְׂבִירָה וְרִנָּה (שב"ס ורד"ק), והעבדו בקרא כל"הק רנן, ואת מי רותי (ש"א י"ב ג'), עֶשׂוֹק וְרִנָּה (דברים כ"ד ל"ג) ואלה רננים חפשים (ישעיה כ"ו ו') ורננו את ישראל (שופטים י' ט') הרננו את בנינו (עמוס ד' א'). (יד) בחומר ובלבנים: בעשיית החומר והלבנים, והיא עבודה קשה כי לריך לעמוד אלל כנשן האש. חמר: כמו בראשית י"ח ג'. את כל עבודתם: יש מפרשים מלמד כל עבודתם, והמירוש הזה נכון לפי הטעמים, והנכון כרא"נע כי מלות עבדו נהם כאלו כתובות שמי פעמים: את כל עבודתם אשר עבדו נהם עבדו נהם נפרד. עבד ב.... ענינו העבד, וזלתי כשה"בית להוספת בעבור, כמו ויעבד ישראל באשה (הושע י"ב י"ג) (רא"נע). (טו) למילדות העבריות: דעת רז"ל ואנקלוס ורש"כס ורמ"צמן ורש"י שהיו המילדות האלה מזרע ישראל, ודעת המתרגם האלכסנדרני והירושני ויוסף פלאחיוס ודון יצחק שהיו מזריות מילדות העבריות, וכן כראה, כי איך יתכן שינוה לבנות ישראל להכרית את כל בני עמם, ואחין שלא תגלינה הדבר? וקלעריקום טוען שאם לא היו עבריות הי"לל לעבריות, ורש"י הגיה ואמר שהי"לל את העבריות; ואין זו טענה כי אחת שיכול היה לומר למילדות את העבריות, אך אפשר ג"כ לומר למילדות העבריות בהשמטת מלת את, כמו האדם האוכל הבוסר (ירמיה ל"א ל') ומה שטענו ממה שכתוב ותיראן המילדות את האלהים איכנה טענה כלל, כי את ק' אין כתוב כאן, אלא את האלהים, וכל מי שיש לו אלוה (יהיה אלהי אחת או אלהי עקר) הלא יירא מהכרית עוללים שלא חטאו, יהיו מחזיקים עם שהיה, והוגמת זה נאמר בעמלק ויזכר כך כל הנקשלים אחריו ואחרי עין ונע ולא ירא אלהים (דברים כ"ה י"ח); ותלמידו חבני החכם ר' יעקב מי פארוז ז"ל מוסיף שאם היו מעם אחר יזדק לומר שעשו זה מיראת האל ולא מההבה, אך אם היו עבריות אין צורך להזכיר יראת האל, כי כל אדם אוהב בני עמו. גם מה שטענו משמות שפרה ופועה שאינם מזריים אלא משרשים עבריים, איכנה טענה, כי לדעתי המילדות האלה לא היו מזריות ממש, אלא מאר' גושן שהיתה קרובה לאר' כנען (עין בראשית מ"ו ל"ד), וקרוב שהיו מדברות שפת כנען ושמותן כנעניים ועבריים. והנה

הָאֶחָת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה: (מ) וַיֹּאמֶר
בִּלְדָּכָן אֶת־הָעֲבָרִיּוֹת וּרְאִיתָן עַל־הָאֲבָנִים
אֲסִיּוֹן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ וְאֲסִיּוֹת הוּא וְחִיָּה:
(נ) וַתִּירָאן הַמִּלֻּלֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיִין אֶת־
הַיִּלְדִּים: שְׁנִי (ז) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמִּלֻּלֹת
וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ עֲשִׂיתָן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיִין
אֶת־הַיִּלְדִּים: (ח) וַתֹּאמְרָן הַמִּלֻּלֹת לֹא־פָרַעְהָכִי
לֹא בְנָשִׁים הַמִּצְרִיּוֹת הָעֲבָרִיּוֹת כִּי־חַיּוֹת הֵנָּה

הדבר ברור כי עם רב ועמים לא יתכן שלא תהיו לו אלא שמים מילדות בלד, על
כן רא"ב (ואחריו רא"ז), אומר כי שמים אלה היו שרות על כל המילדות, ור' עובדיה
ספורנו אומר כי פרעה דבר תחלה עם המילדות שהיו בעירה, ואחר שהן לא עשו
דבר, לא בטח עוד באותן של אשר מקומות; וזה רחוק בעיני, כי ישראל היו בארץ
גשן, לא במצרים, ואין לפרש ותחלה הארץ אותם שכתפזרו בכל מצרים, כי גם למטה
מנאנו רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד; ואני אומר כי לא רנה פרעה
לדבר עם כל המילדות בפעם אחת, שם היו כלן הורגות ילדי ישראל בזמן אחד, היה
הדבר כיכר ותתפרסם, לא כן אם היו שמים מהן הורגות אותם, ולא כן האחרות,
היו יכולים לומר מקרה הוא, והיה נדעו לזנות כן לכל המילדות בזו אחר זו לסירוגין
כדי שלא יודע הדבר. (מ) בילדכן: נענין ההפך שנין פֶּעַל להפעיל ע' ב"ה
תק"פ עמוד 130. על האבנים: יש מפרשים כסא היולדת, ויש מפרשים על הרקס;
לדעת קצת המלה מן אבן, ולדעת אחרים מן בנה ובן, וגו' אומר שהם שתי אבנים,
אחת שוקעת, ואחרת על גבה לִמְכָּסָה ובשוקעת היו רוממים התינוק הנוול; וכן העיר
Thévenot כי מלכי פרס היו מְנֻסִים להמית בשעת הרמינה את בני קרבותם; ולפי

e l'altra Puà. (16) Disse cioè: Quando assisterete al parto le Ebreë, osserverete sopra la seggiola [o: sul vase da lavare il neonato]: s'egli è un figlio, lo farete morire; e s'è una figlia, viva pure. (17) Però le ostetriche temettero Iddio, e non eseguirono quanto avea loro ordinato il re d'Egitto, ma lasciarono vivere i fanciulli. (18) Quindi il re d'Egitto chiamò le ostetriche, e disse loro: Com'è che faceste tal cosa, che avete cioè lasciati vivere i fanciulli? (19) Le ostetriche dissero a Faraone: Perchè le donne Ebreë non sono come le Egizie, ma sono vigorose: innanzi che l'ostetrica sia venuta a loro, hanno

זה אנשים הנאמר כאן הוא דומה לאנשים הנאמר בירמיה י"ג ג'. עיין שם. וְהַמִּצֵּן:
 מִן הַיָּמִים יֵאָמֶר הַמֵּת גַּם הַמֵּיתוֹת, כְּמוֹ הַמִּצֵּן וְהַמִּצֵּן, וּבְמִלֵּאִים וּבְמִלֵּאִים לֹא נִמְלָא
 בְּמִקְרָא בְּשֵׁם שָׂרָא מִכֵּי עֵינָי, אֲךָ רָאִי לִמֹּר הַמִּצֵּן (בְּמִטָּף סָגֹל לֹא בְּנִימִי כְּמוֹ
 שְׂחֻבֹת בְּנֵת־הָשָׁן, כִּי בְּהִתְרַנּוּת הַמֵּלֶכֶת בְּתַנּוּעוֹת, וּמִרְדֵּי הַטֶּעֶם מִמְּקוֹמוֹ, לְרִדֵּק שְׂחֻבֵּתֶהָ א'
 מִן הַתַּנּוּעוֹת לְשׂוֹא, אִם אֵין שֶׁם מוֹנֵעַ, וְעֵינֵי תוֹלְדוֹת רַחֲמֵי מִן דְּפִיּוֹס וְעֵינֵי, דִּף אֲחִירֹן)
 אוּ הַמִּצֵּן, וְכֵן כֵּאֵן יִהְיֶה רָאִי וְהַמִּצֵּן (לֹא וְהַמִּצֵּן כִּי לֹא יֵאָמֶר שְׂחֻבֵּת, כְּתַנּוּב,
 אֲלֵא שְׂחֻבֵּת כְּתַנּוּב) אוּ וְהַמִּצֵּן אוּ וְהַמִּצֵּן, וְכֵן וְהַמִּצֵּן בְּמִקְרָא ע"ד לֵד לְרֹ, פֶּת
 פֶּתָה, וְהֵכֶה בְּשִׁמּוֹת הָאֵלֶּה שֶׁשֶּׁם מִן הַכְּפֻלִּים (לֵד מִן לֵד, פֶּת מִן פֶּתֶת) הַמִּקְרָא בֹא
 עַל כֵּוֶן, כִּי הֵיוּ בְּשִׁלּוּמֵת לְדַדוֹ פֶּתָהָ כְּמוֹ בְּנִימִי בְּנִימִי; וְלִהְיוֹת מֵלֶת וְהַמִּצֵּן דּוּמָה
 כֵּאֵילוֹ הֵיחָד מִן הַכְּפֻלִּים, שֶׁהֵי גַם הֵיחָד רָאִי לְשִׁי תוֹיִן (וְהַמִּצֵּן) אֲמָרוּ אוֹתָהּ בְּמִקְרָא
 ע"ד הַכְּפֻלִּים, וְאֵין לִיחַם הַזֹּרוֹת הַזֹּאת לְנַעֲלֵי הַנִּקְדָּה, כֵּאֵילוֹ מִלֵּבֵם בְּדוֹ אוֹתָהּ, כִּי
 אֲמָרֵם מִלֵּאֵבוֹ וְהַמִּצֵּן (ש' א' י"ו ל"ה) בִּי"ד, וְהוּא רָאִי שֶׁכֵּן הֵיחָד קְרִיאַת הַקְּדֻשִּׁים,
 וְכֵיזָא בְּזֹרוֹת הַזֹּאת מִן מוֹרֵג מוֹרֵגִים, וְגַם הוּא נִמְלָא בִּי"ד (ד"ה א' כ"א כ"ג). וְדִדָּה:
 לְרֹב הַשִּׁמּוֹשׁ בְּשָׂרָא הֵיחָד אֲמָרוּ לְפַעֲמִים חֵי (וְאַרְכֻּכְשָׁד חֵי) בְּמִקְסוֹס חֵי, וְכֵן כֵּאֵן וְחֵי
 בְּמִקְסוֹס וְחֵי, וְהֵי"ד רַפָּה, כִּי בִּצְחֻת אֲמָרֵם מִן הַכְּפֻלִּים. וְלַעֲמַת נִבְטִימִים הַתַּנּוּב מִשָּׂרָא
 חֵי, וְאַרְכֻּכְשָׁד חֵי עוֹמֵד מִנְּגַד, שֶׁשֶּׁם הֵיחָד הַשָּׂרָא חֵי הֵיחָד הַחֵי"ת נִקְרָא. (יז) וְחִדְרִין:
 הַנִּיחֻס חֵי, כְּמוֹ לֹא תִּחְיֶה כָּל כְּשֵׁמָה. (יח) מְדוּעַ עֲשִׂיתָן וְגו': אֵיךְ הֵיחָד שְׂעִיתָן
 כֵּךְ, לֹא לִמָּה עֲשִׂיתָן כֵּךְ, אֲלֵא אֵיךְ הֵיחָד הֵיחָד שְׂעִיתָן כָּל כֵּךְ לְנַעֲלֵי אֶת מְנוּחֵי? (עֵינֵי אוֹרֵר
 הַשָּׂרָשִׁים). וְחִדְרִין: יָדוּעַ כִּי תִּפְקְדָּהּ זֹה לְנִמְלָאוֹת וּלְנִסְתָּרוֹת. (יט) דִּדְוֹת: שֶׁם
 הַחֹרֵר מִשָּׂרָא חֵי עַל מִשְׁקַל דְּוָה דְּוָה, אֲבָל חֵי הוּא מִן הַכְּפֻלִּים, חֵי לְהַנְדִּיל בֵּין
 הַזֹּרוֹת הַבְּרִיאֹת וְהַחֹזֵק לְהַזֹּרוֹת בְּהֵמָה וְחֵי, אֲע"פִּי שֶׁגַם הַחֵי לֹא נִקְרָא כֵּךְ מִתְחֵלָה:

בְּטָרֶם תָּבוֹא אֵלֶיךָ הַמִּלֵּדֶת וְיִלְדוּ: (א) וַיֵּשֶׁב
 אֱלֹהִים לְמִילֵדֶת וַיִּרְבֶּה הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד:
 (בא) וַיְהִי כִּי־רָאוּ הַמִּלֵּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ
 לָהֶם בָּתִּים: (בב) וַיֵּצְאוּ פָרְעָה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר
 כָּל־הַבֶּן הַיְּלֹוד הַיֵּאֲרָה תִּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבֶּת
 תַּחֲיוֹן: פ

אלא על שם החזק והחזק. (ב) ויישב אלדו למילדות וגו': האל היטיב למילדות
 במה שנתן להן רחמים לפני פרעה, שלא המיתן בחרון אפו; ואם היה הורג אותן
 ומעמיד אחרות תחתיהן, המדשות היו מקיימות גזרתו לבלתי ימית אותן; והנה מן הטובה
 הזאת שהיטיב ה' למילדות כמשך ג"כ שנתרנה העם והיה עלום מאד (יא"ח). (בא)
 ויעש להם בתים: רש"י על פי רז"ל פירש כי ה' עשה למילדות בתי כהונה ולויה
 וחלכות, וכן רש"י נע אחר שהוא גמול מאת ה' אל המילדות, וכן דעת קלער' ורז"ל
 שנשכר שמו המילדות את בני ישראל, הרבה להן ה' משפחות ונאלצים (ע"ד) וכננו
 בתך עמי (ירמיה י"ב י"ו), אלהים מושיע יחידים ביתה (תהלים ס"ח ז'); וגו' (The-
 saurus p. 193) פירש במים לשון הון ועושר, כמו במכמה יבנה בית (משלי כ"ד ג'),
 וכן גונעביוס אומר כי הוראת ההגלמה נכללת עם רבוי הזרע, כטעם גם כננו עושה
 רשעה (מלאכי ג' ט"ו); ורש"י גם ור"י עראמה והכורס פירשו שעשה פרעה במים למילדות
 לשמן שלא תלכנה אל העבריות היולדות; זה רמז ממשמעות הלשון, והעיקר מסר,
 כמו שהעיר רמב"ם, ור' משה מפז (מלאכת משפחה) פירש שאמר שזרעם נדקת המילדות

ב

(א) וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לִוִּי וַיִּקַּח אֶת־בֶּת־לִוִּי:

(א) וילך: כך אומרים על המתעורר לעשות דבר מה, וכן חלק ראובן ויחזק
 (בראשית ל"ה כ"ב), חלק ויקח את גמר (הושע א' ג') (רמ"ב), חלק ויעבד אלהים

già partorito. (20) Iddio beneficiò le ostetrici, ed il popolo divenne numeroso e forte oltremodo. (21) Ora, poichè le ostetrici temettero Iddio, egli fece loro delle case [cioè famiglie, vale a dire diede loro numerosa figliuolanza]. (22) Faraone poi comandò a tutto il suo popolo, con dire: Ogni figlio che nasce [agl'Israeliti] lo gitterete nel Nilo, ed ogni figlia lascerete vivere.

כתרבו להן הבתים הקוראים אותן, כמו שאנו אומרים על המילדות, ha molte case ורח"נמן מירש הפסוק מחובר לשאריו, והיא כי יראו המילדות את האללים וכי עשה האל להם (לישראל) בתים ומשפחות רבות אז וינו פרעה לכל עמו כל הבן הילוד וגו', ועדיין מליצת ויעש להם בתים קשה, ובלתי נהוגה להורות על רבוי הזרע, כי מה תוסיף המליצה הזאת, וכבר ידענו שהיו בישראל משפחות הרבה, ואח"כ אמר כי ישראל רנו לשלם גמול למילדות, ולהיותם מלומדים נחמד ונלכנים, בנו להם בתים; וגם לפירוש יקשה שה"לל ויבן, ולשון ויעש הוא דוגמת כי בית יעשה לך ה' (ש"ב ז' י"א), והוא כראיה סיוע לפירוש רז"ל, וכראה לי שהיה מנהג כי רק הנשים שלא היו להן בנים ולא היה להן טיפול בביתן, היו מילדות, וה' ברך את המילדות האלה, ונתן להן בנים ופרו ורבו והעמידו בתים. לרם: במקום להן, כמו למטה ב' י"ז את נאכס. (בב) לכל עמו: כשראה שלא הועילה עניו לעשות הדבר בסתר, ואולי כבר נתגלה נזויו למילדות עשה הדבר בפרישאי וזה לכל אכשי מזרים כשיזדמן להם לראות או לשמוע חטוק עברי, שילכוהו היוארה. כל הבן הילוד: א"ס שהכוונה הילד לעברים כמו שתרגם אנקלום והירושלמי. הילוד: הכולל, וכן הבן הילד לך (ש"ב י"ב י"ד), הילדים במדבר בדרך (יהושע ה' ה'), הילודים לו בירושלם (ש"ב ה' י"ד), הילדים במקום הזה (ירמיה י"ג ג'), והוא שם המאחר העומד במקום פעול או ביטוי כפעל, וטעמו הכולל, והוא משמש לעבר ועתיד כדרך הביטויים; וקלער' אמר כי יתכן לקרוא הילוד ואין כ"ל אמר שמלאנו הילדים חברים וי"ו.

II

(1) Un uomo della famiglia di Levi era andato ed aveva

אחרים (דברים י"ג ג'), וילך ויעבד את הבעל (מ"א י"ו ל"א), ותלך ותזן גם היא (ירמיה ג' ח'): והנה הלקוחין האלה היו קודם לכן, כי כבר נולדו מרים ואהרן; ור"ל

(ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרָא אוֹתוֹ כִּי-טוֹב
 הוּא וַתַּצְפֶּנּוּהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: ^(א) וְלֹא-יָבִלָהּ
 עוֹד הַצִּפְנִינֹו וַתִּקַּח-לּוֹ תִּבְתָּ גִמְא וַתַּחֲמֶרָה
 בַּחֲמֶר וּבִזְזִית וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת-הַיֶּלֶד וַתִּשֶׂם
 בְּסוּף עַל-יִשְׁפַת הַיָּאֵר: ^(ה) וַתַּתְּצֵב אַחֲתוֹ
 מִרְחֶק לִדְעָה מִה-יַעֲשֶׂה לוֹ: ^(ה) וַתֵּדָר בַּת-
 פֶּרַעַה לִרְחֹץ עַל-הַיָּאֵר וַנַּעֲרָתֶיהָ הִלְכֹת

אמרו כי הוליד עמרים את אשתו מפני גזרת פרעה, ואח"כ החזירה בעלת מרים;
 ועיין למטה ו' כ'. (ב) כי טוב הוא: רא"צע ור"עם ורמ"במן וראז' וניז' פירשו
 כי יפה הוא, כי לא הבינו איך יתכן לומר על ילד הנולד שהוא טוב; ורש"ם פירש
 כי נולד לסוף ו' חדשים, והסתכלה בו וראתה שהוא נשלים בנורו וזהו נר קיימא,
 ולא נפל ול"כ ברור (כדעת א"אזל) כי פירוש טוב כמשמעו, וקוראים טוב לחיזוק
 כשאנינו טובה וזועק, ואם היה זועק לא היה אפשר ללפנו, כי היה קולו נשמע מרחוק,
 מפני שהיה טוב יכלה ללפנו. (ג) הצפינו: דגש הנ"ד לתפארת הקריאה, ועשו זה
 כדי שיהיה השם נע, ואורך המלה ירבה, חה כדי שיוכלו לנגן יפה הסגול שעליה, שאין
 לפניו מלה בטעם משרת שתביע בנגונו; וכיוצא בזה מקדש ה' כוננו ידיך; והוא הפעיל,
 והנה הטופן מחזיק את חברה, אבל אפשר שחברו ילא מחלפוטו, ולא יתפוז להיות בלפן;
 לא כן החנפין, כי הוא מכריח את חברו להיות בלפן; והנה יוכבד גם אחר ג' חדשים
 הראשונים יכולה היתה ללפון את בנה, אך לא היתה יכולה להכריחו שיהיה בלפן, כי
 יתן את קולו בבכי ושמעו מזרים, וכן מי יתן בשאול תלכיכני (איוב י"ד י"ג), הכוונה,
 מי יתן ותמחני, ובין חבריכני להיות כסתר מנגד עיניך, ולא אתהלך לפניך בארצות
 החיים, ולא תוכל מדת הדין לפגוע בי. גמא: הוא papyrus הגדל אצל היאור, ונקרא
 כן מלשון גמחיני כח, להיותו גדל אצל החיים, וכאילו הוא נריך לשתיה, וכן לוקאנוס
 קוראו bibula papyrus, והיו עושים מחכו בגדים, מכעלים, סלים וגם ספינות, חה ל'
 לוקאנוס: (Pharsal 4. 136.) conseritur bibula Memphitis cymba papyro (ראז')
 ויז'). ותלמיז ילחק יהודה קליבעבער אומר כי תחלה קראו הנחמ ההוא בשם גמא,

preso una figlia di Levi. (2) La donna, divenuta incinta, partorì un figlio; e vedendo ch'era buono, lo tenne nascosto per tre mesi. (3) Ma non potendo più tenerlo ascoso, gli prese una cassetta di papiro, la spalmò di bitume e di pece, vi pose il fanciullo, e la pose nella giuncaja, sulla riva del Nilo. (4) E la sorella di lui si collocò da lungi, per sapere ciò che ne avverrebbe. (5) La figlia di Faraone era discesa a lavarsi presso al Nilo, e le sue donzelle passeggiavano sulla riva del Nilo;

וא"חכ אירע גשמו מיס בנכה של גומא, כגון שהולך אדם לשמות מיס מן הכחל ולא יהיה לו כלי, ולקח גמא הגדל אלל הכחל ועשה ממנו קנה ושמה מעט מעט ממימי הכחל, ואותה שחיה הכעשית מעט מעט קראו לה גמיאה או גמיעה על שם הגמא. ותחמרה: פעל מן חמר והה"א ראוייה למפיק. בסוף: כמו קנה וסוף קמלו (ישעיה י"ט ו'), והוא מין כטע גדל אלל היאור, ונקרא בל' מצרי Sari, חה לשון פליניוס Fruticosi est generis Sari, circa Nilum nascens, duorum : (Hist. nat. 13. 13.) ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitudine. וכות האם בתתה את בנה. וכות האם בתתה את בנה (כדברי רע"ם) אולי יראהו איזה מצרי ויביאהו אל ביתו כשאר אסופי; ואני מוסיף כי האם אמרה בלבה, מוטב שיהיה בנתי איש מצרי משומות ומכל מקום לא כתיאשה ממנו, אבל שלחה את בתה לדעת מה יעשה לה, ומסרה לה מחשבותיה, באופן שהילדה אמרה לבת פרעה האלף וקראתי לך אשה מייקת מן העבריות, ועל ידי כן יכלה להודיעו שהוא יהודי וללמדו לשון אבותיו ואמונתם. (ד' ותחצב: מלה זרה כי משפט ותחצב; ואולי אפשר לומר כי קריאתה ותחצב כלומר והצב, והיא מחרת לאם הילד כי היא העמידה שם את אחותו לדעת מה יהיה בבנה, כי לא כתבתו שם כדי שימות, כי לא יתכן לאם שחיות את בנה בידה מפחד שמו ימות, לולא שתצטרך לו מיתה יפה, וכאן אף המצרים לא היו עושים זו דבר אחר אללא להשליכו היאורה, והיא ע"י התנה היתה מביאהו למות ברעב, שהיא מיתה קשה הרבה מחמת הטביעה במים; והנה ידענו כי שרש יצב הוא כנכה כדרך מסרי כ"ן, חה על דרך ל' ארמית, כמו תכדע מן ידע, וידענו כי בארמית לפעמים מוסיפים ת"ו בצרשים הנחשים כדי שתשאר ההברה האחרונה בשוא נע קודם התנועה, כמו שהיא בשלמים, כגון בנכין אתפיעל אתקס, יתיון נת"ו דגושה, ובסורי אתקס אתתרים; וזוה יש בארמית שרשים המתחילים בת"ו שאיננה בעברית, כמו אתחנך שענינו הניח (וזהו אתחנח) כגון מתנכי להו סימני (עירובין כ"ג) וכן כאן מן יצב התלכי במקום הניח וזהו ותחצב. לרעה: במקום לדעת, כמו ללדה (מ"ב י"ט ג'). (ת' לרדק על דראור: ר"י

עַל־יַד הַיָּאֵר וַתֵּרָא אֶת־הַתְּכֵה בְּתוֹךְ הַסּוֹף
וַתִּשְׁלַח אֶת־אִמָּתָהּ וַתִּקְחָהּ: ^(א) וַתִּפְתַּח
וַתֵּרָאֶהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נָעַר בֶּכֶה וַתַּחְמַל
עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִי הָעֶבְרִים זֶה: ^(ב) וַתֹּאמֶר
אֲחַתּוֹ אֶל־בֶּת־פְּרֹעֹה הָאֵלֶּךְ וּקְרָאתִי לָךְ
אִשָּׁה מִיִּנְקַת מֶן הָעֶבְרִית וַתִּינֶק לָךְ אֶת־
הַיֶּלֶד: ^(ג) וַתֹּאמֶר־לָהּ בֶּת־פְּרֹעֹה לָכִי וַתֵּלֶךְ
הָעֵלְמָהּ וַתִּקְרָא אֶת־אִם הַיֶּלֶד: ^(ד) וַתֹּאמֶר
לָהּ בֶּת־פְּרֹעֹה הִילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה
וְהִינֵקְהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֶּן אֶת־שִׂכְרְךָ וַתִּקַּח
הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיָקֶהוּ: ^(ה) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַתִּבְאֶהוּ לְבֶת־פְּרֹעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמִּים מָשִׂיתָהוּ:

ורמ"זמן ורמז' פירשו ותרד על היאור לרמז' בו ואין כן דעת זכ"ט, וכימחקו עמו, כי לא יתכן למד ותרד על, אלא טעמו לרמז' אלל היאור. את אמתה: שפחתה; ואין לפרש זרוע (ולנקד אַפְתָּה) כי אִמָּה שם מיוחד לחדת הזרוע לא לזרוע עמו ולא מלאכוהו רק פעם א' להוראת הזרוע, כפסוק תשע אמות ארכה, וארבע אמות רחבה באמת איש (דברים ג' י"א), וגם שם ענינו חדת הזרוע לא זרוע חמש. (ו) ותפתח: את התבה, כראש שהיה עליה מכסה, כמו בתבת נח. ותראהו את הילד: מלות את הילד יורות כי כבר ידענו מה היה בתוך התבה, לפיכך כתוב ותראהו בכניו, והוסיף את הילד לרמז על התעיה הגדולה שהיתה לה בזה בראותה ילד בתבת נח

vide la cassetta in mezzo alla giuncaja, e mandò la sua ancella, la quale la prese. (6) L'apri, e lo vide, il bambino, e trovato ch'era un fanciullo piangente, n'ebbe pietà, e disse: Quest'è dei bambini degli Ebrei. (7) La sorella di lui disse alla figlia di Faraone: Vuoi ch'io vada a chiamarti una donna lattante, delle Ebree, che ti allatti il bambino? (8) La figlia di Faraone le disse: Va. — E la donzella andò, e chiamò la madre del bambino. (9) La figlia di Faraone le disse: Prendi teco questo bambino, e allattalo per mio conto, ed io (ti) darò la tua mercede. La donna prese il bambino e lo allattò. (10) Cresciuto il bambino, lo recò alla figlia di Faraone, la quale l'ebbe qual figlio, e gl'impose nome Mosè, soggiungendo:

מושך בתוך הסוף; והנה אחר שראתה אותו וראתה שהיה נער צוכה מחלה עליו. מילרד העברים זה: שפטה כי קרוב הדבר שאחד מן העברים נתן גם את בנו, אולי איש מזרי יאספסו ולא יומת. (ו) מן העבריות: כי הרבה עבריות היו מיניקות, כי הרבה מהן היו שהמחו ילדיהן (אל"ל), או שתאבד התינוק ותשגיח עליו יותר להיותו הוא עברי והיה עברית (ראו'). (ז) דרל"ב: כמן הולכי, נשקל ייטב, היניקי (רא"צ) דע רל"ב מן ראו' וגו', ויש שפירשו כמו ה' ליכי, אך לא מלאנו ליכי במקרא, ועד מלת את לא תתישג אבל ה' ליכי, ואולי נכתב הילכי במקום הולכי לזווג המלה עם והיניקיהו (וכן דעת מהר"שד). (ח) ותקרא שמו משה ותאמר וגו': דון יצחק מפרש ותקרא שמו שאמו קראה לו גם, לא בת פרעה, ומפרש משיחיהו משיח אותו (כמו ילדתי, לנבתי) ומביא ראיה לזה מחסרון היו"ד אחר ה"א. ואמנם אחר שהיה לָבֵן לַבַּת פרעה, ושהיא לא ידעה כי המינקת היתה אמו, הנכון כי בת פרעה קראה לו גם. ומ"מ משה היה שמו (ולא גם אחר כגון מוכיז כדברי רא"צ), כי mo נל' מזרי מים, uscè מוצל, והנה משה ענינו מוצל ממים. ומה היה כי התרגם האלכסנדרי במקום משה כותב משיח מוֹשֶׁס (Mo-yses) להיות תחלת גזרות Mo-iscè, וכן יוסף פלאחיוס כתב כי המלה מורכבת מן Mo-yses, שענינו מוצל ממים (Jablonsky וראו' וגו'). גם Strom, L. I) Clemens Alexandrianus כתב כי המזכיר קוראים מוֹשֶׁס לכל העולה מן המים ומי. ול"כ כי פעל משה בעברי משם משה נגזר, והשרש הזה לא כמנא אלא להוראת ההגלה מן המים, ימשיח מים רבים (ש"ב כ"ב י"א, ושהלים י"ח י"ז), ויחזיר ימי עולם משה עמו (ישעיה ס"ג י"א), ופירש אח"כ איה המעלם מים. ולא שנגזר הפועל משמו של מר"עה, אלא אומר אני כי כל מי שהיה כופל אל המים וניטל היו המזכיר קוראים לו משה, ומה למדו גם בני ישראל בהיותם במזכירם וכו

שלִישִׁי (יא) וַיְהִי בַּיָּמִים הֵלֶם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא
 אֶל־אָחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי
 מִבֶּה אִישׁ־עֲבָרִי מֵאָחָיו: (יב) וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא
 כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל:
 (יג) וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עֹבְרִים
 נֹצִים וַיֹּאמֶר לָרִשָּׁע לָמָּה תִּבֶּה רַעְךָ: (יד)
 וַיֹּאמֶר מִי שְׁמֶךָ לְאִישׁ שָׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ
 הֲלֹהֲרִגְנִי אַתָּה אָמַר בְּאִשֶּׁר הִרְגָתָ אֶת־
 הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר:
 (טו) וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ
 לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפָּנָיו פַּרְעֹה
 וַיָּשָׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר: (טז) וּלְכֹהֵן
 מִדְיָן שִׁבְעַת בָּנוֹת וַתִּבְרָאנָה וַתִּדְּלָנָה וַתִּמְלֹאנָה
 אֶת־הַרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: (יז) וַיָּבֹאוּ
 הָרָעִים וַיִּגְרָשׁוּם וַיִּקָּם מֹשֶׁה וַיַּשְׁעֵן וַיִּשְׁק

להם פעל משה להוראת ההגלה מן המים. ותלמידיו מוה"ר מ"ח אומר כי אחרו משה
 מפני שכבר היה להם פעל משה שגם הוא קרוב בהוראתו לפעל משה; חס ככון. וזוה
 היה כי פעל משה בל"הק אין הוראתו הגלה מן המים דווקא, אלא משיכה בעלמא,
 ולמביך אחר כי מן המים משייתהו, ימשיני ממים. והכורס אומר כדון ינחק, והוא מוסיף

poichè dall'acqua lo salvai. (11) Ora, in quel tempo, cresciuto Mosè, uscì appo i suoi fratelli, ed osservò le loro gravetze; vide un uomo egizio, che batteva un uomo ebreo, dei suoi fratelli. (12) Voltatosi di qua e di là, e visto che non c'era persona, percosse l'Egiziano, e lo nascose nella sabbia. (13) Uscito un altro giorno, vide due uomini ebrei che si azzuffavano; e disse a colui che aveva il torto: Perchè batti il tuo prossimo? (14) Ma colui disse: Chi t'ha costituito signore e giudice su di noi? Pensi tu d'uccidermi, come uccidesti l'Egiziano? Mosè temette, e disse (tra sè): Dunque la cosa s'è saputa. (15) Faraone, udita questa cosa, voleva uccidere Mosè; ma Mosè se ne fuggì da Faraone, e andò ad abitare nel paese di Midjàn, e [a prima giunta] si soffermò vicino ad un pozzo. (16) Il sacerdote di Midjàn aveva sette figlie. Esse vennero, attinsero acqua, ed empirono i canali, per abbeverare il bestiame minuto del loro padre. (17) Venuti i pastori, le scacciarono; ma Mosè si alzò e le difese, ed abbeverò il loro

כי לא נתגדל משה אצל בת פרעה, אלא אצל אמו, ומפרש והי' לה לנן לאמו, כי לא קבלה שבר היניקה, אלא בקשה שתחזיר לה בנה. זה רחוק מן הדעת מאד, שיאמר והי' לה לנן על אמו, והל"ל ותשיבה לאמו, או והי' עס אמו, וכינא נזה; גם מ"ש אה"כ וינא אל אחי משמע שלא היה אצל אחיו. כי מן המים משיתרו: היא אמרה בל' מזר, והכתוב אמר בל'הק, והזכיר פעל משה להיותו ל' הנופל על הלשון. (רא) ויצא אל ארדו: כי הגידו לו את מולדתו והיה ספן לראות את אחיו (רמ"במן), אולי כי אמו אשר היניקתו היתה הולכת בפעם בפעם לראות את שלום הנער בדרך החיניקות, וכנגדל מעט הגידה לו שהיא יהודי ושהיא אמו. וירא בסבלותם: טעם בב"ית שנסתכל בעבדים צעין החמלה, כמו כי ראה ה' צעניי (בראשית כ"ט ל"ב); וכן נגדשה ובר"ש נתן עיניו ולבו להיות מזר עליהם. (יג) נציים: כפעל מן כנה, ומפרש כ"ן השרש. לרשע: לאותו שנראה לו שאין הדין עמו. (יד) מי שפך לאיש: מפני שראו שטמן ההרג בחול הנינו שלא היה לו רשות מהמלך, לפיכך מלאו לבו לאותו עברי למר לו מי שפך לאיש שר (קלינענערג). (טז) וישב בארץ מדין: כתב רש"י בע"כ אכשי מדין היו סרים אל משמעת פרעה, ולפיכך הונרך משה להיות רועה נאן, כדי שלא לעמוד ביישוב; זה הכל, כי כהן מדין לא יתכן שיהיה תמיד חוץ לעיר, והנה אין ספק שהיה איש מפורסם בעיר, וסתמו לוקמי בנותיו היו ג"כ יהודים, ולפי מחשבת הרא"ש היה ראוי למשה שתחתן נאחד מלדת העם בני בלי עס, לא שיקח בת הכהן.

אֶת־צֹאנֶם: (יד) וּתְבֹאֲנָה אֶל־דְּעוּאֵל אֲבִיהֶן
 וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ מְהֵרָתָן בֹּא הַיּוֹם: (יט) וּתֹאמְרֶנּוּ
 אִישׁ מִצְרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם־דָּלָה
 דָּלָה לָנוּ וַיִּשָּׁק אֶת־הַצֹּאן: (כ) וַיֹּאמֶר אֶל־
 בְּנֵתָיו וְאִיוֹ לָמָּה זֶה עֹזְבֶתֶן אֶת־הָאִישׁ קְרָאֵן
 לוֹ וַיֹּאכֵל לֶחֶם: (כא) וַיּוֹאֵל מִשָּׂה לְשֶׁבֶת אֶת־
 הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צֹפְרָה בָתּוּ לְמִשָּׁה: (כב) וּתְלַד
 בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גִּרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי
 בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה: פ (כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים
 הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מִן הָעֲבָדָה וַיַּעֲקֻוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל־
 הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבָדָה: (כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
 אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־
 אֲבֹרָהֶם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: (כה) וַיֹּרֶא אֱלֹהִים
 אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: ס רביע

ג

(א) וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתָנוּ

bestiame. (18) Giunte che furono presso Reuèl loro padre [avo], egli disse: Com'è che oggi siete venute presto? (19) Ed elleno dissero: Un uomo egizio ci liberò dai pastori, ed anche attinse per noi, ed abbeverò il bestiame. (20) E quegli disse alle sue figlie: E dov'è egli? Perchè mai avete abbandonato quell'uomo? Invitatelo, che venga a pranzo. (21) Mosè acconsentì di restare presso quell'uomo, ed egli diede a Mosè Sipporà sua figlia. (22) Questa partorì un figlio, al quale (Mosè) pose nome Gheresciòm, poichè disse: Sono divenuto pellegrino in terra straniera. (23) Ora, dopo lungo tempo, morì il re d'Egitto, e gl'Israeliti sospirarono e sciamarono a cagione della schiavitù, ed il loro clamore per la schiavitù salì a Dio. (24) Iddio udì il loro gemito, e fu memore della promessa fatta ad Abramo, Isacco e Giacobbe. (25) Iddio vide (la condizione de)gl'Israeliti, e Iddio seppe [decise ciò che avea a fare].

(מז) תרדמים: עיין בראשית ל' ל"ח. (ידו) אל רעואל אבירן: זקן היה, אני יתרו, ואמר י' ד' מייכאעלים כי כאן הזכיר רעואל לפי שהיה עדיין בחיים, והיה בעל הבית, ואמר חת, וזכר יתרו שהיה בעל הבית אחריו. (ימ) וגם דלה דלה לנו: אע"פ שזכר דלו הן וזלזל את הרהטים, לא הספיקו המים שדלו הן וזרזו משה ודלה (רא"צ). (כ) קראן: משפטו קראנה, וכשארם הכ"ן בלא תנועה, וכן שמען קלי במקום שמענה, וכל זה ע"ד ל' ארמית, כי בל' סורי הנוי לרבות, הוא קטלין. (כג) וימת מלך מצרים: הוא הקדמה למה שהוא עתיד לומר כי מתו כל האנשים המנקים את כפשך (ד' י"ט) (רש"ם). ויאנחו בני ישראל: גם נחיי המלך היו כאנשים, אך לא היה אפשר להם להתאסף ולקרא נוס ועזרה, כי לא היה להם יום מנוחה, ונתה נמות המלך והיו המזרים עושים לו אבל ומספד, נקבלו גם היהודים ונעקו אל ה' (א"ס). (כד) וירע אלהים: גמר בלבו מה יעשה להם, כמו ואדעה מה אעשה לך (למטה ל"ג ה'), עתה דע וראה מה אשיב שולמי דבר (ש"ב כ"ד י"ג), וכן וירע ה' את אשר לו (מדרג י"ו ה'), עיין שם פירושו.

III

(1) Mosè pasturava il bestiame minuto di Ithrò suo suocero,

(א) וינהג את הצאן וגו': ופעם אחת קרה לו שזכנו הלאן אחר המדבר כחמק מחקומו עד שזא אל הר מור. אדר המדבר: מדבר איננו שם מיוחד למקום שזמיה,

כֹּהֵן מִדֵּיָן וַיִּנְהֹג אֶת־הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר
 וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה: (ב) וַיֵּרָא
 מִלְאָךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלִבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֶּנֶה
 וַיֵּרָא וַהֲנֶה הַסֶּנֶה בַּעַר בָּאֵשׁ וְהַסֶּנֶה אֵינֶנּוּ
 אֶכָּל: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרֶה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־
 הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא־יִבָּעַר הַסֶּנֶה:
 (ד) וַיֵּרָא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו
 אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֶּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִשֶּׁה מִשֶּׁה
 וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: (ה) וַיֹּאמֶר אֶל־תִּקְרַב הֵלֶם שָׁל־
 נַעֲלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה
 עומד עָלָיו אֲדַמַּת־קֹדֶשׁ הוּא: (ו) וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי
 אֱלֹהִי אֲבִיךָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ אֱלֹהֵי יִצְחָק
 וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהַבֵּיט
 אֶל־הָאֱלֹהִים: (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֵה רְאִיתִי אֶת־
 עֲנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי

אך כולל כל מקום שאיננו שדה כורע וכעבד, אע"פ שיז בו מרעה עיני תהלים ס"ה
 י"ג, ירמיה ט' ט', וכ"ג י' (רל"ז), ופירושו אחר המדבר, שהתרחק ממקומו מעט מעט
 נלכתו עם הללן אחר דרך המדבר, שהיה הולך ומתרחק עם הללן לאורח ולרוחב המדבר
 שהיה מתפשט עד הר סיני. ועתה רד"ק כי מקום המרעה נקרא מדבר משרש דבר

sacerdote di Midjàn; e guidando (una volta) il bestiame lungo la campagna rasa, arrivò al monte di Dio, all'Orèb. (2) Un angelo del Signore gli apparve di mezzo ad un rovelto, in una fiamma di fuoco. Egli vide (cioè) ch' il rovelto ardeva nel fuoco, ed il rovelto non si consumava. (3) Mosè disse: Voglio accostarmi, e vedere questo grande fenomeno, come sia ch' il rovelto non si consuma. (4) Il Signore vedendo ch' egli s'accostava per vedere, Iddio lo chiamò di mezzo al rovelto, e disse: Mosè! Mosè! — E questi disse: Eccomi. (5) E (Iddio) disse: Non t'avvicinare qui. Togliti le scarpe dai piedi; perocchè il luogo, sul quale tu stai, è un terreno santo. (6) Indi soggiunse: Io sono il Dio di tuo padre, il Dio d'Abramo, il Dio d'Isacco, e il Dio di Giacobbe. — Mosè si nascose il volto, poichè temette di guardare verso Dio. (7) Il Signore soggiunse: Ho veduto la miseria del mio popolo ch'è in Egitto, ed ho udito le grida

שְׁעִיבוּ בְּאַרְצֵי מִצְרַיִם דַּעַת לַדְּבִיּוּקִים De Dieu כי מדבר מן דבר שְׁעִיבוּ בְּלִי כושי
 פה, והראשון כטון. ואולי אחר שקראו מדבר למקומות המרעה שאין בהם לא בתיים
 ולא חילנות, אלא מקום פנוי ורחב הרבה, כאשר גם מדבר למקומות ערבה וליה גס
 הם מקום רחב ופנוי בלא בתיים ובלא חילנות (וא"ס). הר אלֹהִים: על שם העתיד
 (אנְקִלוֹס ור"ג) או כך כתב משה אחר מתן תורה (תלמיד אלישע ואמאטו) יש אומרים
 ע"ש נִבְהוּ, כמו הררי אל, והראשון כטון. הורבה: מורב ופיני שני הרים, או שני
 ראשים מר אחד, ח"ל Pietro della Valle "Duo sunt montes uno in loco, hoc: est Horeb et Sinai, qui ambo nascuntur, ut ita dicam, ex radice una, et di-
 viduntur postea jugis, quo altius adscenditur. (ב) וירא מלאך ה': וא"כ
 פירש מה ראה, כי ככל הק"נה עושה שליחותו. בלבית אש: לֵבָה במקום לֵבָה, וזוה
 במשנה נא אחר וּלְפָנָה, המלכה חייב (ב"ק פרק ו') (רנבו סעדיה מהר"ש ור"א). מתוך
 הסנה: מין קוֹטֵם שהיו באותו הר, ועל שם כך נקרא סיני (רא"צ). והנה הסנה
 נוער באש, לא נוער ממש, אלא מוקף להנה כנוף נוער, כי האש היתה לוהטת בין
 הקוֹטֵם, אך לא היתה כאחת בהם, ובתחלה ראה משה האש בין הסנה, והסנה לוהט
 באש, וא"כ ראה כי לא היה הסנה כשרף, ואז אחר אסורה נא ואראה מדוע לא
 ינער הסנה: שרש נער נבנן הקל הוא פעל עומד (עיין ר"דק ונת"ה) הלא כרא"צ, ו
 וענינו להיטת האש, וגם שרפת הנוף שהיא לוהטת בו, כי בטהוה שנוולם הלהט בלתי
 מחפרד מן השרפה, וכאן הסנה היה לוהט, אך לא היה כשרף. אֶפְלָה: ביטויי פֶּעַל,
 עיין דקדוקי. 422. 374. §. (ה) של: משרש נל, כמו וכאל גוים רבים מפניך.

מִפְּנֵי נִגְשׁוּ כִּי יִדְעָתִי אֶת־מִכְאֲבִיו: (ח) וְאָרַר
 לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרִים וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ
 הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחֹבָה אֶל־אֶרֶץ זִבְתַּחֲלָב
 וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכִּנְעֲנִי וְהַחֲתִי
 וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחֲחִי וְהַיְבוֹסִי: (ט) וַעֲתָה
 הִנֵּה צִעַקְתָּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאָהָה אֵלַי וְגַם־רָאִיתִי
 אֶת־הַלֶּחֶץ אֲשֶׁר מִצְרִים לֹחֲצִים אֹתָם: (י) וַעֲתָה
 לֵךְ וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל־פְּרָעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
 הָאֱלֹהִים מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל־פְּרָעֹה וְכִי
 אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (יב) וַיֹּאמֶר
 כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לֶּךָ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי
 שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם
 תַּעֲבֹדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל־הָהָר הַזֶּה: (יג) וַיֹּאמֶר

(ח) זבת חלב ודבש: עיין למטה י"ג ה'. (י) והוצא: זווי במקום עתיד חספני
 שקדמו זווי אחר, לָכֵה, כמו שמור מלחתי ומיה; וכן בחומש כ"י עלי (שנכתב בשכת קע"ח
 או קרם לכן ג"כ) מתרגם ותפיק. (יב) כי אהיה עמך: כנגד מה שאתה אומר
 מי אנכי כי אלך וכו', דע כי לא שָׁלַךְ היא, אלא אני אהיה עמך; וזה המראה שאתה
 רואה בסנה הכהו הוא לך אות שאני האל אני הוא השולט אותך (ר"ש רש"בס רא"ב
 ורמ"בצמן). בהוציאך וגו': ענין אחר הוא, והוא זווי שיעשה זכר לאותו אות שהיה

che manda a cagione de' suoi oppressori. Sì, conosco i suoi dolori. (8) Sono quindi disceso per liberarlo dagli Egizi, e per farlo passare da quel paese ad un paese buono e spazioso, ad una terra che scorre latte e miele; alla terra (cioè) dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, dei Perizzei, degli Hhivvei, e dei Jevusseï. (9) Or dunque, ecco, le grida de' figli d'Israel sono giunte a me, ed anche ho veduto l'oppressione che gli Egizi fan loro soffrire. (10) Or dunque, vieni ch'io ti mandi a Faraone; e tu trarrai il mio popolo, i figli d'Israel, dall'Egitto. (11) Mosè disse a Dio: Chi son io, che possa andare da Faraone, e trarre i figli d'Israel dall'Egitto? (12) E (Dio) disse: (Sì,) poichè io sarò con te, e questo (fenomeno che qui vedi) ti serva di segno che son io che ti mando. Quando poi trarrai il popolo dall'Egitto, presterete culto a Dio sopra questo monte. (13) Mosè disse a Dio: Ecco io vado ai figli d'Israel, e dico

הֲרִאשׁוֹן שְׁעָה לֹא הָאֵל, חַה ע"י שִׁקְדָּה הֵהָר הַהוּא וַיַּעֲבֹד הָאֵל אֵם, כְּמוֹ שְׁעָה מִשָּׁה, וּבֶן מִזְנֶה תַּחַת הֵהָר, וַיִּשְׁלַח אֶת נַעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וְגו' (לְמַעַן כ"ד ד' ו'), וְכֵן לֹא הוֹרֵךְ לַהֲגִיד לוֹ כִּי נָהָר הַהוּא יִתְגַּלֶּה ה' לְכָל הָעָם, וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבָרָיו, רַק אָמַר לוֹ מִה שְׂהִיָּה בּוֹ כְּדֹא לִזְמֹן אֶת לְבוֹ שִׁאֲמִין כִּי עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל מְחֻלָּסִים; כֵּן כ"ל. בְּהוֹצִיאָךְ: בְּזִמָּן הוֹצִיאָךְ, כִּי נִהְיִיתָ נָהָר מִיָּמִי, וַתִּדְּרִין לֹא הִגִּיעוּ אֶל אֶרֶץ נֹשֶׁבֶת, עֲדִין אֵין יֵצֵאת מִזֵּרִים שְׁלֵמָה. הַמִּקּוֹר עִם ב"ית עֲנִינוֹ בְּזִמָּן הַפְּעוּלָה, וְהַמִּקּוֹר עִם כ"ף עֲנִינוֹ אַחֵר הַפְּעוּלָה, עֵינִן בַּה"ע תַּק"פ עֲמֹד 93. וְכֵן מְחַלְחֵל א"ח"כ לר' שְׁלֵמָה בִּאֲכָנֶהִים (יִרְיעוֹת שְׁלֵמָה ח' א' דף ד' עַל-חֲדָה' ד'), וְכֵן ג"כ לְנוֹסִינִיּוֹם (אֹת ב'); וְהֵם שֶׁכֶּתַב כֶּאֱן רַח"מֵן הוּא דָּבָר בְּטֵל וּמְנוּטֵל, וְהִלְכוּ אַחֲרָיו רִאשׁוֹ וְאַחֲרֵים. (יג) וְאַחֲרָיו לִי מִדָּה שְׁמוֹ: יִפֶּה הַעִיר הַרַח"בִּים (מִדָּה חֶלֶק א' פ' ס"ג) אֵיךְ הִיָּתָה לַעֲבֹךְ הַהוּא רִאשׁוֹה אֹתָה הַשְׁאֲלָה עַד שִׁנְקָשׁ בָּהֶם זֶה יִשָּׁב עֲלֵיהֶם? כִּי הִנֵּה לֹא יִשְׁלַט הַדְּבָר מֵהֵיּוֹת יִשְׂרָאֵל כִּבֵּר יִדְעוּ הָשֵׁם הַהוּא אִם לֹא שְׁמַעוּהוּ כֻלָּל, וְהֵם הִיָּה נִדְעָה אֲלֵלִם אֵין טַעֲנָה לוֹ נִהְיָיו אֹתוֹ, כִּי יִדְעִיתוּ בּוֹ כִּידְעִיתָם; וְהֵם הִיָּה בְּלִיתִי נִשְׁמַע אֲלֵלִם מִה הַרְאִיָּה זֹהֶם שֵׁם הָאֵל, אִם הִיָּה יִדְעִית שְׁמוֹ רִאשׁוֹה? וְדַעְתּוֹ ז"ל הוּא כִּי מִשָּׁה אָמַר אֲדֹנָי, יִנְקָשׁ מִמֶּנִּי שְׁהוֹכִיחַ לִּיִּם מִזִּיאֹת הָאֵל וְשְׁלֹמֹה הַשִּׁיב ה' בְּאַחֲרָיו אֵהִיָּה אֲשֶׁר אֵהִיָּה וּפִירוּשׁוֹ הַכְּמָלָה אֲשֶׁר הוּא הַכְּמָלָה, כְּלֹמֶר מְחֻיִּיב הַמִּזִּיאֹת. וְרַחֲמֵיִן אָמַר כִּי בְּרַבּוֹת יָמֵי הַגִּלּוֹת וְהַשְׁעָבָד לִישְׂרָאֵל כְּמַעַט נִשְׁתַּכְּחוּ מֵהֶם הַשְׁמֹת הַקְּדוּשִׁים, וַחֲזֹרוּ לִהְיוֹת כְּאֶשֶׁר הָיוּ הַמַּחֲזִיקִים בְּנִצָּח הַשְּׁמִים, כְּאִילוֹ אֵין אֵלֹהִים וְלֹאֵם, מִן מִשְׁנֵט לִי; וְהוּא רַחֲמֵיִן מִן תַּרְגֵּם אֵהִיָּה אֲשֶׁר אֵהִיָּה, הַעֲנֵם הַעֲמֹד לַעֲלוֹם וְעַד, וְקִרְבֹּן לִהֵ פִירָם הָשֵׁם הַזֶּה רַבְּנוּ סַעֲדָה גָּלוּן. וְאֵלֵינוּ אָמַר כִּי אֲנִיִּם רִאשׁוֹם כְּאֵלֵינוּ מִשָּׁה אֵל הָעָם וַעֲשֵׂה לַפְּנִיָּהם הָאוֹתוֹת, וַיִּאֲמֵן הָעָם, וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פִקֵּד ה'

מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אֲנִי בֹא אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם
 שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אָמַר
 אֱלֹהִים: (יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה
 אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם: (טו) וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים
 אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה
 אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק

את בני ישראל, ו"כ לא היו לא בלתי יודעים מציאות-האל, ולא בלתי יודעים את ה'
 אלהי אבותם, כי ברגע בראותם האותות לא יתכן שיקבו מיד ידיעות חלו, אלא התעילו
 האותות לאמת להם שלמות השליה, לא זולת זה. ונ"ל כי משה ידע כי ישראל ידעו
 את ה' אלהי אבותם, ואמנם חשב שישאלו באיזה תאר תאר עמו בשלחו אותו, כי
 למי-פעולותיו הוא נקרא (וידועה היא בל"הק מלינת הקרא בשם פלוני, והכוונת כיות
 בתאר פלוני, כמו אחרי כן יקרא לך עיר הנדק שענינו אז תהיי עיר הנדק, ורבים
 כן). ותכלית השאלה היא לדעת מה היא כוונת האל בשלחו את משה אליהם, שמה
 אולי לא יהיה הענין לטובתם בהחלט, אלא להעניש את המזרים, וא"ת ככל לא יגיל
 את ישראל, או תהיה כוונתו יתנרד לדבר אחר איזה זיהיה; ובשאלת מה שמו הם
 שואלין מה הוא התאר אשר בו נגלה אליך, ומה השם אשר קרא לעמו שממנו תודע
 כוונתו; בביכול כהדם השואל איך היו פניו של פלוני ואיך היה קולו, ואיך היו תנועותיו
 בשעה שדבר אליך הדברים האלה כי מזה תכיר מהשגתו וכוונתו; וסאל השני איהם
 הוא שמי, ופירש ואמר אשר אהיה, כלומר התאר שבו אני נגלה לך ולהם הוא זה,
 אהיה, כי אמנם אהיה (אשר אהיה הוא פירוש שם אהיה); והטעם אהיה עמכם,
 אהיה נמצא לכם, תראו חמדי כי יש ה' בקרבכם (וכפירוש ח"ל אני אהיה עמכם
 בשעבוד זה), כי לא אעזבכם עד אשר אס עשיתי את אשר דברתי לכם, בתאר הזה
 ועל הכוונה הזאת אני שולח אותך, כי גמתי בדעתי לגאול אתכם ע"כ, ולא יהיה

loro: Il Dio de' vostri padri mi mandò a voi; se mi dicono: Qual è il suo nome? che cosa ho da dir loro? (14) E Dio disse a Mosè: Ehjè ascèr ehjè [Sarò quel che sarò, vale a dire: Farò per voi ciò che mai non feci sinora]. Indi disse: Così dirai ai figli d'Israel: Ehjè [Sarò] mi mandò a voi. (15) Iddio soggiunse a Mosè: Così dirai ai figli d'Israel: Il Signore, Dio de' vostri padri, Dio d'Abramo, Dio d'Isacco e Dio di Giacobbe, mi mandò

רנע שלא אהיה עמכם גם לא יהיה מי שיעמוד לפני, אבל תמיד תראו כי יש ה' בקרבכם ולא תאמרו איה ה'? כי תמיד אהיה, והנה השם הזה אינו אלא לנודק השגשג אחסם אין זו תשובה מספקת וכללית לשאלת מה שמו אם תלקח בהחלט; על כן הוסיף ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וכו' שלחני אליכם, זה שמי לעולם, חה זכרי לדור דור, ה' המפורש הוא שמי לעולם, חכרי לדור דור, אבל גם אהיה אינו אלא בנתינת השליחות הפרטית הזאת להושיאם ממצרים. ותלמידי משה"ר ר"א חס' אומר כי שאלת מה שמו קרובה לשאלת מי ה' אשר אשמע בקולו, כלומר מי הוא האל הזה שאלת אותך אלינו ומה לו לשלוח לנו שליח, ואמר שעצב אותנו והסתיר פניו ממנו בכל הזמן הרב הזה, ובכל הנדב הגדולה אשר אנחנו נה, מה גם ומה זכות יש לו עלינו, שישלח לנו שליח לנאות אותנו לעשות דבר מה? זה הוא מה שחשב משה שחא ואמרו לו ישראל כשיראוהו נא אליהם בשם ה', ויחשבו כי מסתמא אינו נא אלא לנאות אותם תורה ומצות; ומשה נהיותו נמדדן לא היה ידע אם עדיין הם בנתיבים באלהי אבותם ומאמינים בו, ומשג שחא צרוב הלחץ ואריכות הנדב כנר כתיאשו מן הרחמים; ואז השיבו ה' אהיה אשר אהיה, כלומר הן אחת כי עד עתה לא עשיתי להם שום טובה, ואין לי שום שם זכות עליהם, וכניכול לא הייתי להם לכלום, רק הייתי להם כאילו אינני, אך מן היום הזה והלאה אהיה להם מה שאהיה, אעשה להם מה שאעשה, ואקנה לי עליהם השם והזכות אשר אקנה, לכן כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, מי שעד עתה כניכול אינו כלום לכם, אבל הוא אומר מה שלא הייתי אהיה, ומה שלא עשיתי אעשה, הוא השאלת אותי אליכם, והנה התשובה הזאת לא נאמרה אלא בתנאי אם ישראל יאמרו למשה מה שמו, והם לא אמרו לו בדבר הרע הזה, כי עדיין היה להם דבק באלהי אבותם, ומאמינים היו במה שהיה בקבלה אגלם כי פקוד יפקוד אלהים אותם; והאל הבנות לבות ידע כי לא יאמרו בדבר הזה, ולפיכך הוסיף ואמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם; והוסיף ואמר למשה (לא כדי שיאמר לישראל) זה שמי לעולם, ואין לך לשם אחר, כי מה שעשיתי לאברהם ליצחק וליעקב היא ראייה מספקת להודיע בכל דור דור גדולתי ומדוּתִי. (יך) ומן שלשים שנה הקלפתי מעט פירוש הכתוב הזה, והנה הוא לפניך בתרגומי האיטלקי הכדפם, והכוונה בו אהיה.

וְאֵלֵהי יַעֲקֹב יִשְׁלַחֲנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְׁמִי לְעֹלָם
וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דָּר: חֲמִישִׁי (מז) לְךָ וְאֶסְפָּתָ אֶת־
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אֲבֹתָהֶם יִצְחָק
וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־
הָעֲשׂוֹי לָכֶם בְּמִצְרַיִם: (יח) וְאָמַר אֶעֱלֶה אֲתָכֶם
מִעֲנֵי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהִחַתִּי וְהָאָמֹרִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחֲחִי וְהַיְכֹּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב
וּדְבָשׁ: (יח) וְשָׁמְעוּ לְקֹלְךָ וּבֵאתָ אִתָּהּ וּזְקְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּם אֵלָיו יְהוָה
אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה גֵלְכֶה־נָּא
דֶּרֶךְ שְׁלִשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה

זה שזהו, חשבה זה של עשיתי מעולם; והוא הנכון. (מז) את זקני ישראל:
יפה פירש ר"ש, ולא כתרנוס רמז"ן. (יח) נקרה עלינו: כשארס מתאווה לחנוא
דבר זה ופתע פתאום יודמן הדבר לכנוי, יאמר על הדבר ההוא שנקרא לכנוי, כלומר
שזדמן שם כאילו היה מי שקרא לו, כמו ויקרא אצלם לפני עבדי דוד (שמואל ב'
י"ח ט'), כזדמן לפניהם כאילו קראו לו נא ונהרג, וכן הקרה נא לפני היום (בראשית
כ"ד י"ב), עיין בה"ע תק"פ, עמוד 88. והנה לשון נקרה נגזר מלשון נקרא, אלא
שהבדילו לפעמים בכתובה וכתבו בה"א אותם שענינם הזדמנות, וכתבו נא"לף אותם
שענינם קריאה ממש. וכאן נקרה עלינו, כזדמן לפנינו אכתבו עבדיו המפנים ליראה
את שמו. וראו' אומר כי הוא כמו נקרא נא"לף, כמו כי שך נקרא על עירך ועל
עמך ומצריהם, ושואין לפרש ענין גלי שכינה, כי ה' לא נגלה לזקני ישראל, אלא

a voi. — Egli è questo il mio nome per sempre, ed è questa la mia denominazione per tutt' i secoli. (16) Va, raduna gli anziani d' Israel, e di' loro: Il Signore, Dio de' vostri padri, è apparso a me — il Dio (cioè) d' Abramo, d' Isacco e di Giacobbe — con dire: Ho pensato a voi, ed a quanto vi vien fatto in Egitto. (17) E ho deciso di togliervi dalla miseria dell' Egitto, e farvi passare al paese dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, dei Perizzei, degli Hhivvei & de' Jevussei; ad un paese (cioè), che scorre latte e miele. (18) Eglino ti presteranno ascolto, quindi tu e gli anziani d' Israel vi recherete al re d' Egitto, e gli direte: Il Signore, Iddio degli Ebrei, si è a noi manifestato. Or dunque permetti deh! che andiamo nel deserto, a una distanza di tre giornate di cammino, e facciamo sacrifici al Si-

למשה ואזני אומר שאין זו טענה כי ה' נגלה לישראל ע"י שנגלה למשה, מלמד כי המליצה היא לא תתכן בלא מלת שם, ולפי דרכו שם ה' ה"לל ועתה נלבה נא וגו': אין ספק כי הנקשה הזאת היתה בצדקה, כי לא היתה דעתם לחזור; ומאחר שהוא היה מעכבם ומשתעבד בהם בלא שום דין אין לחמוה אם נזהר ה' להתחיל עם העקב. והנה אין ספק שאם כ"כ היה משה מסרב ללכת בְּשִׁלְחוֹת ה' יותר היה מסרב אם היה ה' מניוה לומר לפרעה ששלח את ישראל לנמיות, כי אז לא היה משה מקבל עליו גשום פנים כי לא ימלאוהו לבו לומר לפני המלך: אחה הרעותה לעם הזה ועתה שלחם חסדים לנפסם: ואולי ג"כ שאם היה אומר לו כן היה פרעה מוחיתו, גם היה מתאכזר יותר ויותר על ישראל ק"ו עמה שהכניד עלו עליהם באמרו נרפים אחם נרפים תכבד העבודה על האנשים ותנן לא ינתן לכם; וה' לא יספוק לב בני אדם, ובפרט לב הרשעים הגמורים הראויים לעונש ולא לשכר טוב. ובעל העקדה כתב: זאת היתה ענה עמוקה אלהית להראות לכל מחק לבו וקושי ערבו של פרעה, והוא באשר נזהר שלא ינקאו מחטו רק שירפה מהם כעשה ימים ללכת שלשת ימים במדבר לזכות לאלהיהם, ומסתמא יובן מדבריהם שאחר ישובו, ועם כל זה לא ישמע, וכ"ש אם יאמרו לו לשלם כלה, ע"כ; ואין זה נדק כי אמנם עיקר סירוט של פרעה היה מפחד שלא ישובו באמרו מי ומי ההולכים (י' ח') לבו כא הגברים (י' י"א), רק באנכם ובקרנם יוג' (י' כ"ד) כלומר לערבנו; ואם היה ירא שלא ישובו עוד אין להאשימו על זה. ותלמודי מוה"ר יצחק פארדו משיב שאם מיד היה פרעה שאל ערבנו היה הדין עמו, אבל הוא לא אמר לבו כא הגברים רק אחר החטא, ובהפך בתחלת הענין לא לבד שלא אמר להם תנו לי ערבון שתשובו, אבל

אֶלֶּהִינוּ: (יט) וְאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם
מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בִיד חֲזָקָה: (ס)
וְשַׁלַּחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכִּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל
נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יִשְׁלַח
אֶתְכֶם: (כא) וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעַם־הַזֶּה בְּעֵינַי
מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכוּן לֹא תִלְכוּ רִיקָם:
(כב) וְשִׁאלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֶּרֶת בֵּיתָהּ

התאכזר והקשה עלו עליהם, וזוה הראה רע לננו. (יט) ולא ביד חזקה: אלא
ביד חזקה, כלומר רק בעל כרחו (ר"ש רל"ג וקלער) והמתרגם האלכסנדר והירושלמי
גם Pagninus, וקרב לשימוש זה של מלת ולא הוא מה שמצאנו ולא ילך נא אחת
לחמנו אחי (ש"ב י"ג כ"ו), ולא יִתֵּן כאלעבדך משא נחמד פרדים אדמה (מ"ב ה' י"ז)
שענינם אם לא כן, לפחות. והרמ"ב ורמב"מ ורמב"ם פירשו ואף לא ביד חזקה, וא"כ
מה טעם ושלחתי את ידי וגו' ואחרי כן ישלח אתכם? הלא כפלאות הם הם הלא
הכחש אומר שאחר הנפלאות ישלחם, ולא ימאן לשלחם, וכן במקום אחר מפורש כי
ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (ו' א'); ואחר שמואזע הכתוב מעיד
במקומות הרבה כי ביד חזקה הוציאו ה' ממצרים. ורש"ב ורמב"ם פירשו ולא מתוך
יד חזקה שלו, לא מפני שכחו חזק לִפְנֵי, מה מכבים עם חרעם אנקלוס לפי נסח
רוב הספרים, ולא מן קדם דְּחִילָה תקיף (ועיין אוהב גר עמוד 48); ולפי זה הי"ל
ולא מיד חזקה או ולא מחזק ידו. ובממש כ"י על קלף שבידי הכתב קדש שנת קע"א
כתוב ולא אלהים מן קדם דחילא תקיף; הסופר עירב שתי הנפלאות, והנקדן נקד
מלת ולא והכניס מלת אלהים בלא נקוד, ונקד מלת דחילא בנרי הז"ית, ול"כ בהסד
שנסח אלהים (שהוא ג"כ גרסת אבוירשא שהנחתי באוהב גר) היא עיקר, והז"ית בחירק,
ענין מורא. (כא) לא תלכו ריקם: אין הכוונה ריקם ממונכם ולאנכם ובקרכם,
אלא ריקם ממוחן נוסף על ממונכם, על דרך לא תשלחו ריקם, הענק חעניק לו
מנאכך, והוא דבר הלמד מענינו שאמר תחלה ונחתי את מן העם הזה בעיני מצרים,
ואמר אח"כ ושאלה אשה וגו', ואמנם מלת ריקם כאמרת על שתי ההוראות נא, כגון

gnore, Iddio nostro. (19) Io poi so ch' il re d' Egitto non vi lascerà andare, se non (costretto) colla forza. (20) Ma io stenderò il mio braccio, e percoterò l' Egitto con molteplici prodigi, che opererò in mezzo di esso; e poscia egli vi lascerà andare. (21) Metterò poi questo popolo in grazia agli occhi degli Egizi; cosicchè quando andrete, non andrete a mani vuote. (22) Una

אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה', הכונה ריקם ממוכני, אל תנאי ריקם אל ממוחק, הכונה ריקם ממתנות. (בב) ושאלה וגו': אין ספק שהיה זה מעשה תחבולה, כי הם לא אמרו להם שלא לשוב עוד, אלא ללכת דרך שלשת ימים ולשוב; גם לשון שאלה ידוע שהוא על מנת להחזיר (וכי ישאל איש מעם רעהו וכשנר או שם, בעליו אין עמו, שלם ישלם, כ"ב יג); ורש"ם פירש ושאלה במתנה גמורה, כמו שאל ממני ואתנה גנים נחלתך (תהלים ב' ד'), ופס' כתב רמב"מ (י"א ב') שאין צורך להוסיף הכתוב ממשמעו, וכבר כתבו מ"ל תשובה נכונה שצדיק נטלו ממוכרים מה שהשילום ע"כ. והאמת כי זה תחבולה מאת ה' על דרך שים לך אורב לעיר מאחריה (יהושע ד' ב') עגלת נקר. תקח בידך ואמרת לזנוח לה' נאחתי (ש"א י"ו ב'); וה' רנה במשפט ולדק שלא ינאו ישראל ממוכרים ריקם, ועם עקש זוה להתפתל, כי מלבד כל מה שנשחענדו למכרים ועבדום עבדות פרך בשכר הנגלים והשומים, הנה היו מוכרים אגלם המטלטלים שלא היו יכולים להוסיף עמכם, והשדות והנחים, וכיוצא בזה כתב ג"כ חכם הכנרי. C'est à tort qu'on a S. Cahen כתב על פסוק זה: *Justi attaqué les Israélites à ce sujet. On conçoit que des esclaves parvenant à rompre leurs chaînes, ne se fassent point scrupule de tromper leurs anciens oppresseurs; une telle action peut s'excuser; elle est même, d'après ce que nous savons des anciens peuples asiatiques, dans les moeurs de ces contrées.* Pour juger avec impartialité de la moralité d'un peuple, il faut connaître ses notions particulières sur le juste et l'injuste, et non pas juger l'antiquité d'après nos notions actuelles. והנה האיש הזה מלבד שאיכנו מייחס המעשה הזה לנזיו אלהי, כמו שאיכנו מודה בכלל באלהיות התורה ושאר הכבודות, הנה איכנו מייחס אותו אפילו לנזיו משה, אלא לפחות העם השקוע בשעבוד; א"כ כ' תורת משה איכנו אלא ספורי הנגלים ושקרים, כי לפי דעתו משה איש חכם ולדיק היה, ולא היה כדבר הזה, ובאין כתוב כי הוא היה כדבר ה': א"כ מה לו לאיש הזה לתרגם ולפרש ספר אשר כזה? ומי יתן ולא שלק ידו לנעת בו! "טמא וכסיל לא יעבור בו, דרך קדש יקרא לו". אמנם יש משיגים: הן אחת כי בדין נטלו ישראל מה שהשילום המכרים אשר השחענדו בהם, ואשר הניחו בידם כנכסם משם המטלטלים והקרקעות; אבל איך

בְּלִי-כֶסֶף וּבְלִי זָהָב וּשְׁמֹלֶת וּשְׁמֹתָם עַל- בְּנֵיכֶם וְעַל-בְּנֵיתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת-מִצְרָיִם:

יְהוָה ה' מעשה רמיה? והלא הנחי הזה היה עושה רושם קשה ורע בלב בני ישראל, כי מזה ילמדו לשון תרמית, וישחיתו מעלליהם. וכי לא היה ה' יכול להעשיר את עמו בלא שיטות מעשה עקבה? — אומר אני כי ישראל שסבלו מה שסבלו תחת יד המצרים, והכירו מעלליהם הרעים עמהם, כאשר נטעו על המעשה הזה וכאשר קיימו אותו ושאלו מן המצרים כאשר דבר אליהם משה לא נרשם בנפשם כלל שום דבר היתר למעשה מרמה ועקבה, אבל בהפך נרשם בנפשם כי ה' ישיב לאיש כפעלו ויעניש הרעים והקמאחזרים על רעיםם, כי אמנם בני ישראל לא עשו הדבר הזה מלבם, ואולי מרוב תשוקתם להתרחק ממזיקיהם וארץ אוכלת בניהם לא היו מתעוררים כלל לדבר הזה, אמנם עשוהו מפני שכן זוה אותם מנהיגם המדבר להם בשם ה', והנה מה שנרשם בנפשם הוא כי ה' שונא אנשי עולה ואת דכאי רוח יושע ויטטב, וע"ז זה נרשם בנפשם שאם גם הם צעת הנלחמים ידכאו אחריהם ה' ינקום נקמתם ויתן מילם בידם, וכמו שהזכירם אח"כ משה כמה פעמים שיזכרו כי עבדים היו ויפדם ה'. והעד לכל זה הוא כי גם כאן וגם למטה (י"א ג', וי"ב ל"ו) התורה מצארת כי מאת ה' היתה

ד

(א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא-יֵאֱמִינוּ לִי
וְלֹא יִשְׁמָעוּ בְּקִלִּי כִּי יֹאמְרוּ לֹא-נִרְאָה אֵלֶיךָ
יְהוָה: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מִזֶּה בִּידֶךָ וַיֹּאמֶר
מֹטֶה: (ג) וַיֹּאמֶר הִשְׁלִיכֶהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ

(א) והן: ואם, כמו בלי ארמית (עזרא ה' י"ז) וכעין הן על מלכא טב וכו' הן אייתי די מן כורש מלכא שיש טעם, וכמוהו במקרא וראו הן היתה כזאת (ירמיה ב' י"א), הן אענור השמים ולא יהיה מטר והן אנוה על מנב לאכול הארץ ואם אשלת

(*) מה זה קרי

donna chiederà alla sua vicina, ed all'inquilina della sua casa, arredi d'argento e d'oro, e vestimenti, che porrete addosso ai vostri figli ed alle vostre figlie; facendo così bottino (delle cose) degli Egizi.

לחת את חן העם בעיני מלכים נאופן שהשילום, כלו' שהכירו בני ישראל כי המלכים השוכחים אותם לא היו משאילים להם כלי חמדתם אם לא מרגזן האל ע"י כס; ומן הטעם הזה מפורש ג"כ למטה (י"ב ל"ה) ובני ישראל עשו כדבר משה, ללמד כי לא מלנם והתעוררותם עשו כן, אלא לעשות מלות מכהינם ומושיעם, והתנאר א"כ כי המעשה הזה לא היה מזיק ומפסיד לבס וכפסס, אבל נהפך היה מחזק את לבס ביראת ה' ובאהבת ה' בלדק. וזהו בעצמו הטעם שרצה ה' שיהרגו ישראל את שבעת העמים, למען יקחו מוסר איך ה' מעניש עושי הרעה, וכמו שאמר להם משה כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וגו' וחקלא הארץ את יושביה, ושחרתם את משמרתם לבגלי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם (ויקרא י"ח); ולפיכך ג"כ הזכירה התורה מאמר ה' לאברהם ודור רביעי ישנו הכה כי לא שלם עון האמורי עד הכה, להודיע כי כריתת האומות הכן לא תהיה אלא מפני רשעתם, וקודם שתחמלא סאתם לא יוכלו ישראל לקחת את ארצם מידם. וגם ממה שהוא אומר להם (דברים ט' ד') אל תאמר בלבבך נהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך לאחר נבדקתי בניאוי ה' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה וגו', נראה בנידור כי כן היתה דעתם טועה לחשוב כי הנלחם כל עם הוא לפי מעשיו ובגזרת האל ונהגתו; א"כ הדבר ברור כי גם זה שהמלכים השאילים כספם חכנם היה בעיני ישראל כנה מלת ה' להעניש את אלו ולחת שבר טוב לאלו, ולא היה אפשר שילמדו מזה כלל להשחית דרכם ומעלליהם.

IV

(1) Mosè rispondendo disse: E se non mi crederanno, e non mi daranno ascolto, ma diranno: Il Signore non ti è apparso. (2) Ed il Signore gli disse: Che cosa hai tu in mano? — Egli disse: Una verga. (3) E quegli disse: Gettala in terra. — La gittò in terra, e divenne un serpente, e Mosè fuggì dal suo cospetto.

דבר נעמי (דברי הימים ב' ז' י"ג), וכן נמקום ה"א השאלה הן כנזק את תועבת מלכים לעיניהם ולא יסקלונו (שמות ח' כ"ב), וממלת הן כנזרה ה"א השאלה והתחמה. (ב) מזה בידך: כאדם האומר לחברו מזה אתה שו לפניך אכן? הוא אומר לו

אֶרֶץ וַיְהִי לְנַחֲשׁ וַיִּנָּס מִשָּׁה מִפָּנָיו: (ח) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזוּ בִזְנֻבוֹ וַיִּשְׁלַח
 יָדוֹ וַיַּחֲזֹק-בּוֹ וַיְהִי לְמִטָּה בְּבֹפוֹ: (ט) לְמַעַן
 יֵאמְּנוּ כִּי-נִרְאָה אֵלַיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם
 אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
 (י) וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הִבֵּא-נָא יָדְךָ בְּחִיקְךָ
 וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאֵה וַהֲנֶה יָדוֹ מִצַּרְעַת
 בְּשַׁלְגָּ: (יא) וַיֹּאמֶר הִשָּׁב יָדְךָ אֶל-חִיקְךָ וַיָּשָׁב
 יָדוֹ אֶל-חִיקוֹ וַיּוֹצֵאֵה מִחִיקוֹ וַהֲנֶה-שָׁבָה
 כְּבִשְׁרוֹ: (יב) וַהֲיָה אִם-לֹא יֵאמְּנוּ לָךְ וְלֹא
 יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֵת הָרֹאשׁוֹן וַהֲאֵמְנוּ לְקֹל
 הָאֵת הָאַחֲרוֹן: (יג) וַהֲיָה אִם-לֹא יֵאמְּנוּ גַם
 לְשֵׁנֵי הָאֱלֹהִים וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלְךָ
 וְלִקְחָתָּ מִמִּימֵי הַיָּאֵר וְשִׁפְכָתָּ הַיִּבְשָׁה וַהֲיִו
 הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן-הַיָּאֵר וַהֲיִו לָדָם בַּיּוֹם הַהוּא:
 (יד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה כִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ

סוף, ואחר לו הריני עושה אזהרה ע" (ר"ט). (יד) למען יאמינו: מקרא קצר, ואחר
 ה', תעשה האות הזה לפניהם, למען יאמינו, וקצר הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת

(4) Il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio, e prendine la coda. — Egli stese il braccio e l'afferrò, e divenne una verga nella sua mano. (5) (Il Signore soggiunse:) Così crederanno che ti è apparso il Signore, Dio dei loro padri, Dio d'Abramo, Dio d'Isacco e Dio di Giacobbe. (6) Il Signore gli disse ancora: Metti la tua mano nel tuo seno. — Egli si pose la mano in seno, indi la trasse, e la trovò lebbrosa, del color della neve. (7) Indi disse: Rimetti la mano in seno. — Rimise la mano in seno, indi la trasse dal seno, e la trovò tornata del colore del suo corpo. (8) (Il Signore soggiunse:) Ora, se non ti crederanno, e non faranno attenzione al primo miracolo, crederanno al secondo. (9) Se poi non crederanno nemmeno a questi due miracoli, e non ti daranno ascolto, piglierai dell'acqua del Nilo, e la verserai sull'asciutto; e quell'acqua che avrai preso dal Nilo diverrà sangue in sull'asciutto. (10) E Mosè disse

שִׁיעָה כֵּן לַפְּנִימָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִרְאֻנוּ כִּפְלָאוֹת (רמ"בן ורמ"בן). (10) מִצְרַעַת בְּשִׁלֵּי: מִצְרַעַת וּלְבָנָה כְּשִׁלֵּי, וְהִזְרַעַת הַלֵּבָנָה בְּיוֹתֵר הַבְּקִרְאָה Leuce קָהָה לְהִרְפֹּא עַד מֵאֵד, בַּעֲדוֹת הַרּוּפָא הַקְדִּמּוֹן Celsus (קִלְעִרִיקוֹס וְרֹאז') וּלְפָנִימָה ר"עס). (11) וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל הָאֱדוֹת: שִׁמְעָה לְקוֹל מִלִּינָה הִיא הַמּוֹרָה שִׁמְעָה לֵב עַל דְּבַר, כִּמוֹ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מַלְאָכִים (תְּהִלִּים כ"ו ו'), וְשִׁמְעָה לְקוֹל יִרְמְיָהוּ (יִרְמְיָהוּ י"ח י"ט), וְעַסֵּם הַכְּתוּב אִם לֹא יֹאמְרוּ לָךְ אֲחֵר הָאֱדוֹת הָרִאשׁוֹן, וְהֵם לֹא יִהְיֶה אֵלָּה מִזֶּה שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ עֲלֵיו לְבַדְקוֹ כִּרְאוֹ כִּי מְקוֹלֵר רוּחַ וְעַבְדּוֹהָ קָהָה לֹא תִהְיֶה דַעַתָּה לְלוֹלֵךְ לְחַקֹּר הַיָּם מֵהַ שִׁירָא, וְעִי"כ לֹא יִכִּירוּ גְדוּלַת הַפֶּלֶא וְאַמְתָּתוֹ, אֲזִי יֹאמְרוּ אֲחֵרֵי הָאֱדוֹת הַשֵּׁנִי; לֹא שֶׁנִּי אֲחִית מִזְכָּרִים שְׁלִיחוֹת הַנְּבִיא יוֹתֵר מֵאַחֵד כִּי אִם הָרִאשׁוֹן אֵין לוֹ דּוּכִי וְשֵׁשׁ, הֵרִי הוּא עַד כֹּאחֵן כְּמוֹהָ, אֲבָל הַרּוּאִים אֲשֶׁר אֲזִילִי לֹא יִשְׁמְעוּ בְּרִאשׁוֹן מִפְּנֵי עֲרֵדַת רוּחָם, יִשְׁמְעוּ בְּשֵׁנִי, וְעִי"כ יֹאמְרוּ. וְהֵם שֶׁאֵתֵר וְהֵם אִם לֹא יֹאמְרוּ, הַכּוֹנֵה אֲחֵת שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ לְרִאשׁוֹן יֹאמְרוּ לְשֵׁנִי. וְהַאֲמִינוּ לְקוֹל: אֲחֵר לְקוֹל אֲחֵר לִשְׁוֹן הַאֲמִנָה, לְזוּנֹה עַם וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל שֶׁאֲחֵר תְּחִלָּה. הָאֲדוֹת הָאֲדוֹרוֹן: הָאֱדוֹת שֶׁאֲחֵרֵי, לֹא אֲחֵרוֹן מִמֶּה, אֵלָּה כִּמוֹ וְאֵת לֹאֵה וְיִלְדֵי אֲחֵרוֹנִים. (12) לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי וְגו': כִּכֵּר הַתְּקוּמָה רַע"ב כִּגֵּד הַסִּבְרָה שֶׁמֶה הִיָּה עֲלֵה וְאַחֵר: "וְאֵין דְּבַר זֶה בְּדִבְרֵי הַתְּנָאִים וְהַאֲמִירָאִים, וְאֵין לְחַשׁ לְכַפְּרִים הַחִינוּכִים" וְהוּא אֲחֵר שֶׁלֹּא הִיָּה מִשֶּׁה בְּקִי בְּלָשׁוֹן מִזְכָּרִים; וְגַם זֶה בִּזְמַת לֹא יִתְכַן, אֲחֵר שֶׁנִּתְגַּדֵּל בְּמִזְכָּרִים וּבְנִית הַמֶּלֶךְ, וְהִרְאָ"ב קִיִּים שְׁהִיָּה עֲלֵה, וְכִירָשׁ וְהִוְרִיתִיךְ אֲשֶׁר תִּדְבֵּר שִׁשִּׁים בְּפִי מוֹלֵת שֶׁאֵין בָּהֶם הָאֲחִיתִּים הַבְּנִדוֹת עֲלֵיו, אִם כֵּן יִרְאֶה כֹּא לֹו הָרִא"ב עַם הֵם הָאֲחִיתִּים שֶׁאֵין כְּמִלְאוֹת בְּפִרְשׁוֹת שֶׁאֲחֵר מִשֶּׁה בִּזְמַת כָּל הָעַם, מִלְכָּד

דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְּמוּל גַּם מִשְׁלֹשִׁים גַּם מֵאָז
 דִּבַּרְתָּ אֶל־עַבְדְּךָ כִּי כְּבִד־פָּה וּכְבֹד לִשׁוֹן
 אֲנֹכִי: (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם
 אוֹ מִי־יִשּׁוּם אֱלֹם אוֹ חֵרֶשׁ אוֹ פֶקֶח אוֹ עוֹר
 הֲלֹא אֲנֹכִי יְהוָה: (יב) וַעֲתָה לֵךְ וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה
 עִם־פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תִּדְבֹּר: (יג) וַיֹּאמֶר בִּי
 אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְיַד־תְּשֻׁלָּח: (יד) וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה
 בַּמֶּשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֶן אֲחִיךָ הֲלֹא יִדְעָתִי
 כִּי־דִבַּר יִדְבַּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֵצֵא
 לִקְרֹאתְךָ וּרְאֶךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ: (טו) וּדְבַרְתָּ אֵלָיו
 וְשָׂמַתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם־

זה גדוף כלבי מעלה שינחר ה' לעשות שליח לתת תורה לעמו אדם שינערך לנחור
 המלות שיוכל לבטא אותן. והאמת כי לא היה משה איש דברים, בעל כח הדבור מרמז
 פה ומחריך לשון בפני מי שיהיה, ולא יחת מפני כל, מבכים למה שכתוב עליו והאיש
 משה עט מחד מכל האדם אשר על פני האדמה, וזה דומה בזה מה למחמר ירמיה
 הכה לא ידעתי דבר, אלא שירמיה היה יכול להוכיח כי נער אכזבי, ומשה היה זקן,
 חומר היה ענין קשה עליו, אחר כמה שנים שהיה רועה את הצאן, ללכת לפני מלך
 גדול ולרבי עמו, והנה ה' השיבו מי שם פה לאדם או מי ישום חלם וגו' כלומר הלא
 צידי להכיר מן כבודות לשוק, ועתה לך ואנכי אהיה עם כיון והוריתך אשר תדבר,
 אשים הדברים בפך עד שתהיה איש דברים בשיעור הראוי, ולא יחסר לך כח הדבור;
 אבל השני הזה לא היה במשה ברגע ההוא פתאום, אלא מעט מעט כי לא יכיה שני
 גשמי אלא רוחני בכחות הכסף ונבורת הלב, ע"כ לא הרגיש אז משה באתה שעה
 שם שני בעצמו, וע"כ חזר ואמר שליח נא ציד תשלח. והנה לנו עוד ראיה על מעוט.

al Signore: Deh, Signore! Io non sono un parlatore, nè (lo lui) per lo passato, nè (lo divenni) dopo che tu hai parlato al tuo servo; ma sono tardo di bocca e tardo di lingua. (11) Ed il Signore gli disse: Chi è che fece all'uomo la bocca? ovvero chi è che fa uno muto, o sordo, o veggente, o cieco? Non sono io, il Signore? (12) Or dunque va; ed io sarò teco, e t'insegnerò ciò che hai da parlare. (13) E quegli disse: Deh! Signore, incarica chiunque (altro) tu voglia incaricare. (14) Ed il Signore si accese di sdegno contro Mosè, e disse: Vi è già Aronne tuo fratello, il Levita; so ch'egli non si rifiuterà di parlare. Anzi egli è per venirti incontro, ed al vederti gioirà di cuore. (15) Tu gli parlerai, e gli porrai le parole in bocca; ed io assisterò te e lui quando parlerete, e v'insegnerò ciò

אחזן לנו בנאותה שעה ממה שאמר לו ה' (פסוק י"ט) לך שוב מזהים כי מחו כל האנשים המבקשים את נפשך. ואם היה משה עלה לא יחלט ש'ה' רפאו או לא רפאו, ואם רפאו היה משה מרגיש בעצמו השנוי הזה מיד ולא היה מוכרז עור, ואם לא רפאו יהיה מאמר מי שם פה לאדם מאמר שמוק והתול ח"ו; ויש מפרשים ידעתי שאתה עלה, כי אני בכוונה עשיתך עלה ואעפ"כ אני מוקד ללכת; ומי לא יראה שאין זו תשובה הגונה לפיכך שילך כי הלא יאמר משה בלבו, אם רטובו שלך בשליחותי, ירבה תחילה את מומי. גם מה שאומר למטה הלא אהרן אחיך הלוי נראה ברור שטעמו ידעתי כי לא יסרב כמך אצל יקבל עליו לדבר; ואם היתה הכוונה הלא אהרן איננו עלה כיוון והוא ידבר, ה"ל הוא ידבר בלא מלת ידעתי. (יא) מי שם פה לאדם: מי הוא שנתן לאדם הכחות והשלמות, ומי הוא העושה אותו בעל מוס מתחלת יצירתו ומכר באחד מחקותיו? מי הוא שנתן פה לאדם, ומי שעושה קנחם אלם משעת לידתו או מרג מלידה ומצטן ועל ידי כן נשאר אלם ולא יוכל לדבר כי לא שמע אמרים מדברים; וכן מי עשה פקח ומי עשה עור, מי נתן לאדם כח הראות, ומי עשה קלת חסר הכח הזה? הלא אנכי ה' — והנה אלם ומרג שניהם נזכרו כאן כנגד מי שם פה כי שניהם חסרים כח הדבור, וא"כ הזכיר פקח ועור, כלומר כח הראות והעדר הכח ההוא. ותאלמנה שפתי עקר האומרים כי נריך לקרוא או פסח או עור, כי אין כוונת הכתוב לייחס לאל המומים לבדם, אך לומר כי האל הוא הנותן הכחות והשלמות, ומאחר ג"כ המומים והעדר הכחות, שהרי נתחלת דבריו אמר מי שם פה לאדם. (יג) ביד תשלח: ציד כל מי שתרצה לשלוח חזן מומי (רש"ם ורמ"ב). דרך ל"ה לקפול הפעל כשהכוונה לומר מי שיהיה או מה שיהיה, כגון ושמע אישה ניום שמעו, וניום פקדי ופקדתי, ושמע השומע. (יד) הלוי: נראה שהיו אנשי לוי מלומדים יותר משאר השבטים ודוברי נחות,

פִּיךָ וְעַם-פִּיהוּ וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן: ^(מז) וּדְבַר-הוּא לְךָ אֱלֹהֵי־עַם וְהִיא הוּא
יְהִי-לְךָ לִפָּה וְאַתָּה תְּהִיָּה-לוֹ לֵאלֹהִים:
^(נ) וְאַתָּה-מִטָּה הִזֵּה תִקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה-
בּוֹ אֶת-הָאֵתָת: פ ^{ששי (יד)} וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב
אֶל-יִתְרֹ חֹתֵנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלֶיךָ-נָא וְאֲשׁוּבָה
אֶל-אֲחֵי אֲשֶׁר-בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹדֶם חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם: ^(יט) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֹׁב מִצְרַיִם כִּי-
מָתוּ כָּל-הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת-נַפְשְׁךָ:
^(כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-אִשְׁתּוֹ וְאֶת-בָּנָיו וַיִּרְכַּבֵם
עַל-הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אֶרֶצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת-מִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ: ^(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל-מֹשֶׁה בְּלִבְתֶּךָ לָשׁוּב מִצְרַיִמָּה רְאֵה כָּל-
הַמִּפְתִּים אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי בְיָדְךָ וְעַשִׂיתָם לִפְנֵי
פְּרָעָה וְאֲנִי אֲחֻזֵּק אֶת-לִבּוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת-
הָעָם: ^(כב) וְאָמַרְתָּ אֶל-פְּרָעָה כֹּה אָמַר יְהוָה
בְּנִי בְּכָרִי יִשְׂרָאֵל: ^(כג) וְאָמַר אֵלֶיךָ שְׁלַח אֶת-

che avrete a fare. (16) Egli parlerà per te al popolo. Egli ti servirà d'interprete, e tu sarai a lui qual Divinità. (17) Prendi poi teco questa verga, colla quale farai i miracoli. (18) Mosè andò, e ritorno a Jèther suo suocero, e gli disse: Lascia ch'io vada e ritorni a' miei fratelli [congiunti], che sono in Egitto, e vegga se sono ancor vivi. — E Ithrò disse a Mosè: Va in pace. (19) Il Signore disse a Mosè in Midjàn: Va, ritorna in Egitto, perciocchè son morti tutti coloro che cercavano (impossessarsi del)la tua persona. (20) Mosè prese sua moglie e i suoi figli, li fece montare sopra un asino, e ritornò verso il paese d'Egitto; e Mosè prese seco la verga divina. (21) Il Signore disse a Mosè: Andando per ritornare in Egitto, bada che tutt'i miracoli, di cui t'incarico, tu gli eseguirai innanzi a Faraone; ma io gli renderò forte [ostinato] il cuore, ed egli non lascerà andare il popolo. (22) E [finalmente] dirai a Faraone: Dice così il Signore: Israel è il mio figlio primogenito. (23) Io ti dico: Lascia che mio figlio venga a servirmi — e

וע"כ היו מוכנים לכהונה יותר משאר העם, והנה אמר לו אהרן עם היותו אחיך הוא לוי בתוכנות, כי אחת כאלו אינך לוי, שאתה מפרנ כ"כ ללכת בשליחותי. וגם הגה הוא יוצא וגו': כי אני אדבר אליו, ככתוב למטה (פסוק כ"ז). ואמנם חרון אף ה' הנאמר כאן נראה לפי הפשט שלא עשה שום רושם, אלא דברה תורה כלשון בני אדם, כי דבר אליו כאדם האומר לחברו לא כן אחילה לפניך, אם אחת לא חרנה לעשות שליחותי אשר היתה לך לכבוד, אני אכבד זה איש אחר אשר ירעתי כי לא יסרכ. (מז) ודבר הוא לך אל העם: בר"ש בסוף הדבור כתוב לשון עליהם, ונ"ל לשון על הם, כלומר כל לי ולו ולהם הסמוכים דבור ענינם על ונשניל. (יט) לך שוב וגו': ואל תתעבב מפחד המלך ושריו שהיו מנקשים את נפשך על דבר הריגת הסמרי, כי כבר מתי; וזה הוסיף לו לחזק את לבו שידע שהיה מפקד. (כ) את משה האלילים: נקרא כן ע"ש שהיה עושה בו את האותות אשר היו בכח אלהי. (כא) ראה כל המופתים: ראה כי כל המופתים אשר שמתי בידך אחת חעשם לפני פרעה אבל הוא לא ישמע בקולך, כי אני אחזק וגו': והודיעו זה כדי שלא תרפיכה ידיו בראותו שלא ישמע אליו; וכיוצא בזה בישיעה ו'. ע' שם פירושי. (כב) בני בבורי ישראל: אע"פ שלקן הימים ההם אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שם אחד, מ"מ ישראל כבדו אנלי מכלם מזה מה שהיה הראשון צנבדתי בתעוה כל האומות מעלי (רע"ס), וע' ר"ש בירמיה ג' י"ה. (כג) הגה

בְּנֵי יִיעֲבֹדֵנִי וַתִּמָּאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹגֵג
 אֶת־בְּנֶךָ בְּכֶרֶךְ: (כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלּוֹן
 וַיִּפְגְּשֻׁהוּ יְהוָה וַיִּבְקֹשׁ הֵמִיתוּ: (כה) וַתִּקַּח
 צִפְרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עַרְלַת בְּנָהּ וַתִּגַּע
 לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִּי:
 (כו) וַיֵּרָף מִמֶּנּוּ אִזּוֹ אִמְרָה חֲתַן דָּמִים לְמוֹלֶת: פ
 (כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרֹאת מֹשֶׁה
 הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֻׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים

אנכי הורג את בנך בכורך: יקשה כי הנה זאת היא האחרונה שנזכרת, ומזה לא הזכירה לפרעה אלא לבסוף, ולמה יזכירה לו כאן? ואשר אני אחזה לי כי הנה משה אחר ליתרו ואחיה הערס חיים, מוכח מזה שלא הגיד לו דבר משלימות ה', רק אחר כי נכסף לראות בית אביו, א"כ זהו ליכוד עמו את אשתו ואת בניו שלא ידעו דבר מענין השלימות, אין ספק כי אשתו ובנו גדול כשיראו שילך לפני מלך מזרים לה-בר לו לשלח את ישראל, יביאו את לבו ויעכבדו מעשות שליחותו, מיראחס שאל פרעה וימיתו, וה' ידע זאת ורע בעיניו על שהולך אשתו ובניו עמו, ובפרט כי משה כבר נפתח אחר ענת אשתו והיה שומע לענתה יותר מן הראוי, כי אחר חילת בנו, אחר עבור שובת חיים, שאם היה בתוך שנת חיים ללידתו לא יתכן שילך אשתו עמו לדדך, א"כ נראה ששם נקולה לחול אותו בן י"ג שנה כמשפט הישמעאלים והמדמינס (וכמו שהעיר Deyling ולבניו גוסעניוס); על כן אחר לו ה' כדבר הזה, למען יבין כי גם הוא חס לא יעשה שליחותו באופן שיהיה בנה לעבדו ישראל מזרים, גם הוא כך יהיה עבדו, שיהרג ה' את בנו בכורו, וכן היה כי נהיוסם במלון, והיה רע בעיני ה' כי הולך הוא עם אשתו ובניו, וישגהו ה' ויבקש המיתו, ואחר אני שהכוונה להמית את בנו בכורו, הנוצר למעלה שתי פעמים; ואז אחר משה לנפורה שאירע להם זה על שאחרו לחול את נכס הקטון, ואז נפורה משה ולא התמהמהה וחלה את ערלה בנה, לא הבן החולה הכרמו בכניו המיתו ובכניו ויבגשהו, שהוא היה

tu ricusi di lasciarlo venire. Ecco ch' io uccido il tuo figlio primogenito. (24) Ora, durante il viaggio, nell'albergo, il Signore lo assalì [colpi di grave malattia uno dei figli di Mosè], e minacciava di farlo morire. (25) Sipporà prese una selce, e tagliò il prepuzio di suo figlio, e fece arrivare (il sangue) ai piedi di lui [di Mosè], e disse: Uno sposo sanguinolente tu mi sei [qualche tuo peccato è cagione della morte del figlio]. (26) Avendolo poi (il Signore) lasciato [cioè essendosi il figlio risanato], ella disse: Sposo sanguinolente per la circoncisione [cioè la minacciata morte era pel ritardo della circoncisione]. (27) Il

הבן הגדול שכבר נישוא, חלל מלה את הקטן שלא הגיע ל"ג שנה ולא מלוהו, ונע
לרגליו של משה, ותאמר כנגד משה חתן דמים אתה לי, בַּעֲוֹךְ ולא בַּעֲוֵי כִנְנו הגדול
מולה, ואתה סנת מיתתו, אולי משנה כי טורח הדרך היה סנת חליו; וכשראתה כי
מיד רפה החולי ממנו, אמרה חתן דמים למולות. ולהיות כי עדיין קרובים היו למדין
חזרה לפורה עם נביה לבית אביה, ומשה הלך לבדו, וזה היה רגון האל, כדי שלא
ייהיה למשה מעכב לעשות שליחותו. וזה טעם אחר שלוחיה (למטה י"ח ב'), כי כאן
שְׁלָחָה והלכה אל בית אביה. (בר) במלון: מקום שנסתרו שם בלילה, ולא מלון
כאשר אהבו היום, אלא אולי נקרת הנור וכיוצא. ויפגשוהו ה': הפגיע בו חולי
פתאומי כד מואד. ויפגשוהו: לדעתי הכתי מוכב על הבן הנכור למשה, והוא גרשום,
כי אחר בני בכורי ישראל, הנה אנכי הורג את בנך בכורך, וכן כאן ויפגשוהו' את
בנו בכורו של משה, כמו שפרשתי בפסוק הקודם. והמפרשים פירשו על משה; ורבו
חננאל (הניחו רבו בניו) פירש על הכער, כי לדעתו משה לא היה שם במלון כי
הרכיבם על החמור ושלחם לפניהם, וזה רחוק. ותלמידי מו"הרר משה כהן פורשו מפרש
כרבו חננאל ויפגשוהו על הבן הקטן, ולדעתו בא לו חולי באיברי ההולדה, וזה הניח
את הפורה למשוג הזה בעון שלא מלוהו, ואז מיהרה למול אותו: ורש"ם והפרשון גם
כי פירשו גם הם על משה, מ"מ פירשו טעם החולי: כי היה מתעצל בהליכתו ומוליך
אחרו ובניו. (בה) צור: אפן חדה, וכן עד היום מכה קלת מן הכושים למול באבן
חדה (Ludolf, Hist. Aethiop. 3. 1. 21.) וכן כראש שהיה המכה גם בישראל בניו
יהושע שלח חרבות נורים (ה' ב'), וכן תרגם אנקלוס טיכרא, וכן כתב הירודוט כי
המצרים כשהיו חותכים המתיס להסיר מעיהם לחכות אותם, היו חותכים באבן
כזוית; וכן פליקיוס (Hist. Nat. 38. 12) כתב כי כהני Cybele היו מחרטים ענמם
באבן (קלער' וראו'). ותברות את ערלת בנה: ולא אמר את ערלתו, כי הבן
החולה היה גרשם, ואותו שמלה היה אליעזר, וכמו שפרשתי למעלה. ותנע לרגליו:
על דרך והגעמם אל המשקוף (למטה י"ב ב'), הגיעה דם המילה לרגליו של משה. (בו)

וַיִּשְׁקֶלּוּ: (כח) וַיִּגְדֵּם מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֶת כָּל-דְּבָרֵי
 יְהוָה אֲשֶׁר שָׁלַח וְאֵת כָּל-הָאֹתוֹת אֲשֶׁר
 צִוָּהוּ: (כט) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת-
 כָּל-זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶת
 כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-דִּבֶּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ
 הָאֹתוֹת לְעֵינֵי הָעָם: (לא) וַיֹּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ
 כִּי-פָקַד יְהוָה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת-
 עֲנִיָּים וַיִּקְרוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ: שביעי

וידרף ממנו: וזו ה' רפה מן הנער, כלו' רפחה ידו מעליו ונחמפה, וזו חמרה חִינֶךְ-

ה

(א) וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל-
 פְּרָעָה כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח
 אֶת-עַמִּי וַיֵּחָגּוּ לִי בַמִּדְבָּר: (ב) וַיֹּאמֶר פְּרָעָה
 מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמְעַ בְּקֹלוֹ לִשְׁלַח אֶת-
 יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת-יְהוָה וְגַם אֶת-יִשְׂרָאֵל
 לֹא אֲשַׁלַּח: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא

(ב) לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה': נס חס שמע שמו חמר לא ידעתי, כלו' לא ידעתי

Signore poi disse ad Aronne: Va incontro a Mosè nel deserto. — Ed egli andato, l'incontrò nel monte di Dio, e lo baciò. (28) E Mosè espose ad Aronne tutti i discorsi, di cui il Signore l'aveva incaricato, e tutti i miracoli che gli aveva comandato (di fare). (29) Mosè ed Aronne andarono e radunarono tutti gli anziani dei figli d'Israel. (30) Aronne espose tutte le cose ch'il Signore aveva detto a Mosè, e fece i miracoli alla presenza del popolo. (31) Il popolo prestò fede; e sentendo ch'il Signore aveva pensato ai figli d'Israel, e che aveva veduta [presa in contemplazione] la loro miseria, s'inchinarono e si prostrarono.

חתן דמים לי משה רק חתן דמים למולות, לענין המילה בלנד. ודעת גוביניוס גם Deyling שאמרה למולות בלי רבים להורות על שתי מילות, מילת העברים לשמונה ימים, ומלת השמעאלים ל"ג שנה, שלכך היה נראה לה משה כאיש דמים על שהיה רוצה למול את בניו לשמונה ימים כשהם רכים ביותר, ואפשר ג"כ שאמרה למילת, ע"ד עזרת מנחם. (ברח) את כל דברי ה' אשר שלחו: את כל המאמרים ששלחו ה' לדבר אל העם ואל פרעה; וכמו שמפורש אח"כ וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם.

V

(1) Indi Mosè ed Aronne andarono, e dissero a Faraone: Dice così il Signore, Iddio d'Israel: Lascia ch'il mio popolo vada a celebrarmi una festa nel deserto. (2) Faraone disse: Chi è egli il Signore, ch'io abbia ad ubbidirgli di lasciar andare Israel? Non conosco il Signore, nè voglio lasciar andare Israel. (3) Ed eglino dissero: Il Dio degli Ebrei si è a noi

בו אלהות, לא כפיתי נמה כמו גדול, כמו אלהים אחרים אשר לא ידעתם. (ג) אלהי העברים נקרא עלינו: הוראתו כאן אע"פ שהוא באל"ף כמו למעלה (ג' י"ח) בה"א, כגלה עלינו, ומה שכתבתי בנ"ה תקפ"ט עמוד 88 טעות היתה בדיו, כי חליצת נקרא שמו עלינו לא תקום ולא תהיה בלא מלת שם, כמו שכתבתי למעלה (ג' י"ח) בגד ראוי, אמנם נראה כי כשמעם שהוא אומר לא ידעתי את ה' חזרו וכירשו כי האל

עֲלֵינוּ נִלְכֶּה-נָא דָרְךְ שְׁלִשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר
וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן-יִפְגַּעֵנוּ בְּדִבְרֹךְ אוֹ
בַּחֲרָבִי: (ד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמֹה
מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרִיעוּ אֶת-הָעָם מִמַּעֲשֵׂיו לְכוּ
לְסִבְלַתִּיכֶם: (ה) וַיֹּאמֶר פֶּרְעֹה הַיִּזְרֵבִים עֲתָה
עַם-הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלַתָם: (ו) וַיֵּצֵאוּ
פֶּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת-הַנְּגִשִּׁים בָּעָם וְאֶת-
שִׁטְרֵיו לֵאמֹר: (ז) לֹא תֹאסְפוֹן לָלֶת תָּבֵן לָעָם
לְלֶבֶן הַלְּבָנִים כְּתָמוֹל שִׁלְשָׁם הֵם יִלְכוּ
וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תָּבֵן: (ח) וְאֶת-מִתְכַנֶּת הַלְּבָנִים
אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תָּמוֹל שִׁלְשָׁם תִּשְׂמִימוּ עֲלֵיהֶם

הזה הנגלה אליהם הוא אלהי העצרים שהיה משורבם יותר מלמד כי כן נזה ה' אותם
לומר ה' אלהי העצרים, לא אלהי ישראל (וכמו שהעיר גם הכורס), ומכני שהבינו
מהדבריו לא ידעתי אח ה', שלא ידע כמה כמו גדול, הוסיפו ואמרו פן יפגענו וכו',
כל' ידענו כי יש בידו להעניש בדבר או בחרב. ויובק ירא מוסיף כי לכך הזכירו הדבר
והחרב כדי שיירא פרעה שחל ידבק הדבר גם במלצרים, וכן החרב היא המלחמה והיא
לא תהיה על ישראל לבדם אלא על כל יושגי הארץ. (ד) תִּפְרִיעוּ: נראין דברי
יש מפרשים שהביא ר"דק בשרשים, שהוא ענין רחוק וכוזרה לאחר, וממנו לְמַפְרָע.
תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמַּעֲשֵׂיו: נראה כי בפעם הראשונה הזאת הלכו עם משה
גם זקני ישראל, כמונה למעלה (ג' י"ח); והנה פרעה הבין כי משה ואהרן כנר
דברו אל העם את כל דברי ה', והנה אמר להם למה תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמַּעֲשֵׂיו,
כי באמרכם אליהם כי אלהיהם מנקה מהם שילכו לחוג לכבודו יחזילו להכין ענינם

manifestato. Permetti deh! che andiamo nel deserto a una distanza di tre giornate di cammino, e facciamo sacrifici al Signore nostro Dio, affinché egli non ci assalga colla peste, o colla spada. (4) Il re d'Egitto disse loro: Perchè, Mosè ed Aronne, volete distogliere questa gente dai suoi lavori? — Andate (ad eseguire) i vostri compiti. (5) Faraone soggiunse: Ella è pur numerosa questa gente, e voi vorreste farli cessare dai lavori loro addossati. (6) Faraone comandò in quel giorno agli esattori [egiziani] deputati sul popolo, ed a' suoi soprintendenti [israeliti], con dire: (7) Non continuate a dare al popolo paglia per fabbricare i mattoni, come per lo addietro; (ma) essi stessi vadano, e taglinsi la paglia. (8) Imponete poi loro la stessa quantità di mattoni, che facevano per lo innanzi, senz'alcuna diminuzione; perciocchè essi sono

לחם, והיהנה כל מחשבותם לכך ולא לעבוד עבודת המלך; ואחר לזקני העם לכו לשלגתיכם, והכוונה גם אתם גם העם. (ה) הן רבים וגו': והלא הפסד גדול יהיה זה אם ישבתו ממלאכתם מאחר שהם רבים מאד (ר"ע ורא"צ). ולדעת איגל הכוונה הם רבים ויוכלו למרוד, ולמה תשבתו אותם משלגות ואז יהיה לכם פנוי למרוד נ"י. (ו) הנוגשים: ממונים מזריים להכריסם על המלאכה, והשוטרים מזני ישראל (ר"ע). (ז) חבן: הוא הארך הנקצר עם השבלים (paglia), וקא הוא הקצר שמניחים גדה למחבל בהמות (stoppia); (וכן דעת ר"י בתוספות, שבת ל"ו עמוד ב'), ובתנן מעמידים ומחזיקים הלכנים, והנה תחלה היה פרעה נותן לישראל התנן משלו ללבוז הלכנים, ועכשיו הכריסם לשוט חנה ואנה בשדות ללקט הקא הקצר, וא"ס כי רבים מן המזרים לא היו מניחים אותם לקוש את הקא, והנה היו ישראל בנרה גדולה, ואולי גם לכך נתכוון פרעה, שיתקוטטו המזרים עמהם ויהרסו אותם. ופעל קוש קרוב לפעל קנץ (וכן מקוש ענים), ובקרא קא הנשאר אחר הקליפה והקליפה. וקששו להם חבן: מה שיעמוד להם במקום חבן, כמפורש למטה לקוש קא לתנן. (ח) מתבנת: שרש חבן מורה ידיעת הדבר בלמוד, יהיה זה במדה, במשקל או במספר או בדרך אחר; מתבנת הלכנים וכן למטה (פסוק י"ח) ותכן ללכנים חבנו, הכוונה על המספר, ובמתכנתו לא תעשו (למטה ל' ל"ב) הוא במספר ובמשקל, את הכסף המתכן (מ"ב י"ב י"ב) הוא במספר, ומים תבן במדה (איוב כ"ח כ"ה) הוא במדה, ותכן לנות ה' (משלי כ"א ב'), ותכן רוחות ה' (שם י"ו ב'), ולו נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג') הכוונה ידיעה מזומנת; וכן לא יתכן דרך ה' (יחזקאל י"ח כ"ה) הכוונה

שאי אפשר להניחו כל'ו אינו מתישב על הדעת. ואמנם שרש תקן נק"ף הנחמל רק פעם אחת בקהלת, (י"ב ט' תקן מַשְׁלִים הרבה), ענין אחר הוא (ענין העמדה והנחה), וכו' ארמית הוא, ומשם בא בקהלת ובדברי ר"ל, ומוצנו תקנת שבת בקו"ף בהרבה סדורים כ"י, וכן ג"ל וע' פירושי ביטעיה מ' י"ב. (ט) ואל' ישעו בדברי שקר: יפה דקדק ר"שי שאם היה מענין וישע ה' אל הנל, הי"ל אל דברי שקר אז על' דברי שקר, לא בדברי, והוא פירש לשון דבור, וכן פירש ואשעה במקדך חמיד (תהלים ק"ט ק"ח); וכ"ל שאינו זו מענין פנייה, רק כי כאשחירו ב"ית ענינו פנייה דרך ששעו (כמו בלע"ז divertirsi, שגם הוא מן vertere שענינו פנייה), וכן ואשעה במקדך, וכן אעה נגזר ששעו. (יב) ויפסן: פעל עמוד, והוא קל מנחי עי"ן יו"ד, ע"ד אז יסיר הדומה לזה ויפן העם מעליו (ש"א י"ג ח'), יפן קדים עלי ארץ (איוב ל"ח כ"ד), אבל ויפן ה' אותם משם (בראשית י"ח ח') הוא הפעיל, גם היה אפשר לקרוא ויפן, ולעשותו כנין הקל מנחי עי"ן יו"ד, כמו ופוטו אחיבד (במדבר ד' ל"ה). לקושש קש:

oziosi, perciò gridano con dire: Lascia che andiamo a far sacrifici al nostro Dio. (9) Sia il lavoro aggravato sui medesimi, sicchè ne siano occupati, e non si divertano con menzogne. (10) Gli esattori del popolo e i suoi soprintendenti escirono e dissero al popolo: Dice così Faraone: Io non vi do paglia. (11) Voi andatevi a prender paglia, dove ne troverete; mentre il vostro lavoro non viene scemato di nulla. (12) Il popolo si sparpagliò per tutto il paese d'Egitto, per tagliar stoppia, (per servirsene) per paglia. (13) Gli esattori poi insistevano, con dire: Terminate i vostri lavori, il compito giornaliero, come quando c'era la paglia. (14) I soprintendenti dei figli d'Israel,

לתבן: לתלוש הקש הנשאר נשדה להשתמש ממנו במקום תבן, וע' למעלה פסוק ז'.
 (יג) אַצִּים: מִזְרַע אֵין. כֹּאשֶׁר בְּהִיּוֹת הַתִּבְּן: הִיּה כ"ל (כגד הטעמים) שֶׁהוּא
 חֹחַר לַמַּעֲלָה, הַנּוֹגֵשׁ הֵיוּ אֵינִים כֹּאשֶׁר בְּהִיּוֹת הַתִּבְּן, כִּי הִיּה רְחֹק בְּעֵינֵי שִׂאמְרוֹ
 בְּפִינֵהם כֻּלּוֹ מַעֲשִׂיכֶם עֲבָדוֹ שֶׁאֵין לָכֶם תִּבְּן, כִּמוֹ בְּזֻמָּן שֶׁהִיּה לָכֶם תִּבְּן, כִּי זֶה דְּבַר שֶׁאֵין
 הַדַּעַת סוֹכֵלֶתוֹ. וְהֵלֵךְ תִּרְאֶה בַּפֶּסֶק שֶׁאַחֵר זֶה מְדוּעַ לֹא כְּלִיתִם חֶקֶכֶם לִלְבֹּן כְּחֹמֶל
 שְׁלֹשׁ, וְאֵינִי אֹמֵר כֹּאשֶׁר בְּהִיּוֹת הַתִּבְּן. וְהֵייתִי אֹמֵר כִּי הַנּוֹגֵשׁ לֹא הִיּתָה פְּקוּדָתָם
 אֵלֶּל לִירוֹ הַעֲשִׂים בְּמִלְכּוּת, וְלִקְחַת מִהַשְׁטָרִים סָכּוּם הַלְּבָנִים דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וְלִהְיוֹתָם
 אִם יִסָּחֵר מֵהֶם, וְאִמְנֵם דְּבַר אֵין לָהֶם עִם הַתִּבְּן, יִתֵּן אֹו לֹא יִתֵּן לַעֲבוֹי הַמִּלְכּוּת,
 לְפִיכֵךְ הֵיוּ עֹשִׂים עֲמָם כְּנִלְתִי יוֹדְעִים שֶׁאֵינִי כִיתֵן לָהֶם, וְהֵיוּ אֹמְרִים כֻּלּוֹ מַעֲשִׂיכֶם
 דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וְכֵן מְדוּעַ לֹא כְּלִיתִם חֶקֶכֶם לִלְבֹּן כְּחֹמֶל שְׁלֹשׁ גַּם תֹּמֹל גַּם הַיּוֹם,
 כִּלּוֹי מִה הַחֲדוּשׁ הַזֶּה שֶׁלֹּא כְּלִיתִם חֶקֶכֶם? חֵה טַעַם מְדוּעַ, אֵיךְ הִיּה הַחֲדוּשׁ הַזֶּה (ע'
 לַמַּעֲלָה א' י"ח), הִרִי מְבֹאֵר שֶׁעָבְדוּ עֲמָם כְּנִלְתִי יוֹדְעִים הַסֵּנֶה הַגּוֹרֵמָה. וְעַתָּה (אֲדַר
 תִּרְ"ד) רִאִיתִי כִי כֻלּוֹ לֹא יִתֵּן, שֶׁהִרִי לַמַּעֲלָה (פֶּסֶק ו' וּפֶסֶק י') מְבֹאֵר כִּי הַנּוֹגֵשׁ
 הֵם הֵם שֶׁקִּבְּלוּ מִפְּרַעַה הַזֶּה וְהוֹדִיעוּהוּ אֵל הָעַם לֵאמֹר כֹּה אֲמַר פְּרַעַה אֵינִי כֹתֵן
 לָכֶם תִּבְּן, וְאֵיךְ יַעֲשׂוּ עֲמָם כְּנִלְתִי יוֹדְעִים שֶׁאֵין לָהֶם תִּבְּן? וְעוֹד (כֹּאשֶׁר הִעִירֵנִי
 תַּלְמִידִי מוה"ר דוד חִזִּק) הַשְׁטָרִים הַמּוֹכִיחִים הִיּה לָהֶם לְהַשִּׁיב לְשִׁאלַת הַנּוֹגֵשׁ מְדוּעַ
 לֹא כְּלִיתִם חֶקֶכֶם וְלֹאֵר לָהֶם כִּי הַסֵּנֶה הִיּה מִפְּנֵי שֶׁאֵין לָהֶם תִּבְּן; אֲנִל הַשְׁטָרִים
 לֹא הַשְׁנוּ כֵּךְ, כִּי כִּבֵּר הַקְדִּימוֹם הַנּוֹגֵשׁ בְּאִמְרָם כֻּלּוֹ מַעֲשִׂיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּאשֶׁר
 בְּהִיּוֹת הַתִּבְּן; וּבְרִאִיתָם כִּי הַנּוֹגֵשׁ הֵיוּ מוֹכְרִים מִפְּנֵי זֹוֹי פְּרַעַה לְאִטּוֹם אֲזַכֵּם מִלְּשֹׁמֹעַ
 טַעֲנָתָם, הִלְכוּ וְנִעְקְרוּ אֵל פְּרַעַה עֲמָם. וְחֵלֶת מְדוּעַ גַּם הִיּה עַל מִקְוֵהָ תִּבְּן שְׁלֹשׁ,
 וְעֵינֵן הַשִּׁאלָה הַזֶּה: אֵיךְ הִיּה שֶׁאֵדְרָם לַעֲבֹד עַל מְזוֹת הַמֶּלֶךְ (כִּמוֹ לַמַּעֲלָה א' י"ח), כִּי כִרְפִים
 אִחִם וְהוֹדִי הַנְּעִלָה, וְהַעֲדָר הַתִּבְּן אֵינִי כִּנֵּה מִסִּפְקָתָה, כִּי הִרְבֵּה פִּנְאִי יֵשׁ לָכֶם לְקוֹשֶׁ
 יָקָשׁ וְלִלְבֹּן הַלְּבָנִים, אֵלֶּל שֶׁאִתָּם עֲנָלִים, וְאַחֲדִים הוֹמֵן בְּדִבְרֵים נְעִלִים. (י"ד מְדוּעַ

עֲלֵהֶם נִגְשִׁי פֶרֶעַה לֵאמֹר מִדּוּעַ לֹא כָלִיתֶם
 חֲקֻכֵּם לִלְבָן כְּתָמוֹל שְׁלֹשָׁם גַּם-תָּמוֹל גַּם-
 הַיּוֹם: (מ) וַיִּבְאוּ שְׂטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּצְעֲקוּ
 אֶל-פֶּרֶעַה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ:
 (מז) תָּבֵן אֵין נָתַן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבָנִים אֲמָרִים
 לָנוּ עָשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מִכֵּים וְחָטָאת עִמָּךְ:
 (נ) וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל-כֵּן אַתֶּם
 אֲמָרִים נִלְכָּה נִזְכָּחָה לַיהוָה: (נח) וַעֲתָה לָבוּ
 עֲבָדוּ וְתָבֵן לֹא-יִנָּתֵן לָכֶם וְתָבֵן לְבָנִים תִּתְּנוּ:
 (נח) וַיִּרְאוּ שְׂטָרֵי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶתֶם בָּרַע לֵאמֹר
 לֹא-תִגָּרְעוּ מִלְּבָנֵיכֶם דְּבַר-יוֹם בְּיוֹמוֹ: (ס)
 וַיִּפְגְּעוּ אֶת-מֹשֶׁה וְאֶת-אַהֲרֹן נֹצְבִים לְקִרְיַת־
 בָּצָאתֶם מֵאֵת פֶּרֶעַה: (כא) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרָא
 יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבֵּאתֶם אֶת-

לא בליחם וגו': מדוע לא כליתם גם תמוֹל גם היום (כמו שכליתם ניום תמוֹל שלשום).
 המק הקצת עליכם ללבֹן (ר"ע), והחימה על אנקלום שחלק תמוֹל שלשום לשנים,
 ואינם חלל יום אחד (מהר"ד). ואחד מתלמידיו חמר כי אחמלי באל"ף עכינו יום
 שלשום, ותמלי בלא חל"ף הוא יום אחמול, ולפיכך דקדק אנקלום ותרגם כמחמלי
 (באל"ף) אף תמלי (בלא חל"ף). וחזרתי על כל תמוֹל ואחמול שנקרא, ומנחמי כלם

costituiti sopra di loro dagli esattori di Faraone, furono battuti, con dire: Com'è che non avete completato né ieri, né oggi, la stabilita quantità di mattoni da fabbricare, come facevate per l'addietro? (15) I soprintendenti dei figli d'Israel andarono e lagnaronsi a Faraone, con dire: Perchè tratti così i tuoi servi? (16) Paglia non viene somministrata ai tuoi servi, e tuttavia ci vien detto: Fabbricate mattoni. — Quindi i tuoi servi vengono battuti, ed il tuo popolo si rende colpevole. (17) Ed egli disse: oziosi siete, oziosi; è perciò che voi dite: Vogliamo andare a far sacrifici al Signore. (18) Or dunque andate, lavorate, senza che vi sia data la paglia; ed il (consueto) numero di mattoni dovete somministrare. (19) I soprintendenti dei figli d'Israel si videro a mal partito, sentendosi dire: Non dovete diminuir (nulla) dei vostri mattoni, (cioè) del compito giornaliero. (20) Avendo poi, nell'uscire da Faraone, incontrati Mosè ed Aronne, che gli aspettavano; (21) Dissero

מתורגמים אחמלי באל"ף, זולת זה ושלשה אחריהם מתורגמים תמלי בלא אל"ף, והם גם תמול גם היום (ע"א כ' ב' כ"ז) שעבדו תמול חמש, ותרגמו תמלי, והשני הוא גם תמול גם שלום הימים מנקשים (ע"ב ג' י"ז), והשלישי תמול בואך (שס ט"ו כ') שנים אלו מתורגמים תמלי בלא אל"ף, ואע"פי כן אין הכוונה על יום תמול דוקא. והכבן בדברי איגל כי מאיתמלי ומדקמוהי היא מליצה בלי ארמית והוראתה על הזמן שעבר, לא על יום תמול דוקא, אך אין הדבר תלוי במציאות האל"ף או בהסרונה, כי תמלי ותמלי אחד הם, כמו בל"הק תמול ותמול, אבל תמול שלום בל"הק ומאיתמלי ומדקמוהי בארמית, מליצות הן המורות על זמן רב שעבר. (טז) ורמזאת עמך: ומטאת לפי נקודו ענינו ומטאה כמו וקראת אתכם הרעה (דברים ל"א כ"ט), ופירושו כתרגמו ועמד חטאים נגדנו כמה שהם מכים אותנו, ונגד אחינו כמה שהם מנקשים מהם מה שאין נידים לעשות; ובא העם בלאן נקבה כמו מדוע שוננה העם הזה (ירמיה ח' א') וה"לל ואתה חוטא, ודרך כבוד כנו ואמר עמך חוטאים (רא"ב), ורמז"בין פירש הם נוהגים בנו שאכחנו עמך כמנהג עם החוטאים, להכות אותנו ואכחנו נקיים; וזה (בדברי הכורס) רחוק. והיה אפשר לקרוא וַתִּפְּאֵל (שם דבר) עֲפָדָה. (יט) אותם: את בני ישראל (ר"ע). לאמר: כשאמר להם פרעה כך. ורא"ב רמז"מן ורא"ז פירשו אותם את עמם. לא תגרעו מלבביכם: מן הלגנים החוטאים עליכם, כלומר ממה שהוא דבר יום ניומו. (כ) נצבים לקראתם: שהיו מלפנים לשמוע תשובת המלך. (כא) הבאשחם את רידנו בעיני פרעה: עשיתם אותנו נעביו כלנו ריחנו

רִיחָנוּ בְּעֵינֵי פֶרַעַה וּבְעֵינֵי עַבְדָּיו לְתַת־חֶרֶב
 בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ: מַסְפֵּר (כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־
 יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לָמָּה הִרְעַתָּה לָעַם הַזֶּה
 לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: (ג) וּמֵאֲזַ בָּאתִי אֶל־פֶּרַעַה
 לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לָעַם הַזֶּה וְהֵצֵל לֹא־
 הֵצֵלְתָּ אֶת־עַמְּךָ:

ו

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲתָה תִרְאֶה
 אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפֶרַעַה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם
 וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרֹשֶׁם מֵאֶרְצוֹ: ס ס ס
 יד (ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 אֲנִי יְהוָה: (ג) וְאַתָּה אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק
 וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שְׁדֵי וְשִׁמִּי יְהוָה לֹא נִודַעְתִּי
 לָהֶם: (ד) וְגַם הִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לְתַת
 לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲשֶׁר־
 גָּרוּ בָּהּ: (ה) וְגַם אֲנִי שִׁמְעֵתִי אֶת־גִּבְעַת בְּנֵי

loro: Vegga il Signore, e ve ne faccia carico, e giudichi, che ci rendeste odiosi a Faraone ed ai servi suoi, mettendo (quasi) la spada nella loro mano, perchè ci uccidano. (22) Mosè ritornò al Signore, e disse: Signore! perchè facesti [vieppiù] male a questo popolo? Perchè mi mandasti? (23) Mentre da quando mi recai a Faraone a parlare in tuo nome, egli fece [vieppiù] male a questo popolo; nè tu recasti alcuna salvezza al tuo popolo.

עֲלֵה, עֲשִׂיתָ אֶת־חֲמָס וְשִׁנִּיתָ צַעֲרִי. (כב) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל ה': אֵל הַמֶּלֶךְ הַחַדָּשׁ הַזֶּה עָמַד עִמּוֹ שֶׁסָּרַח רַחֲמָנָא, וְאֵל הַיָּד הַחַדָּשָׁה לְעִיר, עַד כְּנֻחֵי אֶת הַעִיר אֶפְרַיִם כִּי אֵל ה' (לְמַטָּה ט' כ"ט).

VI

(1) Il Signore disse a Mosè: Ora vedrai ciò che farò a Faraone; poichè (costretto) colla forza li lascerà andare, anzi a viva forza gli scaccerà dal suo paese. (2) Indi Iddio parlò a Mosè, e gli disse: Io sono il Signore. (3) Io mi mostrai ad Abramo, Isacco e Giacobbe, qual Dio onnipossente; ma tale, quale significa il mio nome «il Signore» non mi feci conoscere ad essi. (4) Ed anche feci ai medesimi una solenne promessa di dar loro la terra di Cànnaan, il paese del loro pellegrinaggio, dove vissero come forestieri. (5) Ed io stesso ho

(א) כִּי בִיד חֲזָקָה יִשְׁלָחֶם: מִפְּנֵי יְדֵי הַחֲזָקָה שֶׁחֲזָקָה עָלָיו יִשְׁלָחֶם. (בִּיד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם: עַל כִּרְחֹם שֶׁל יִשְׂרָאֵל יִגְרָשֶׁם וְלֹא יִסְפִּיקוּ לַעֲשׂוֹת לָהֶם נִדְהָ, וְכֵן הוּא אֲחֻזָּה חֲזָקָה מִנִּיחָם עַל הָעָם לְהַסֵּר לָשֶׁלֶם מִן הָאָרֶץ (ר"ע); וְהוּא אֶת־מִדְרָכֵי הַמַּלְיָה בִּלְחָק לְהַשְׁתַּחֲבֹּל בְּמַלְיָה אֶת־אֹרֶת הַדּוֹרָאוֹת שׁוֹכֵת, כֵּן אִם תִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל כֹּחַ ה' אֱלֹהֵי תִשְׁכַּח (יִרְמְיָה ד' א'), בְּמַלְכֵי כָל־חֶלֶק (יִשְׁעִיָּה כ"ז ו'), יִגְדֹּל וְהוּא יִגְדֹּל (בְּרָאשִׁית מ"ט ט'), אִם יִשׁוּב וְלֹא יִשׁוּב (יִרְמְיָה ד' ד'), הוּא יִשְׁכַּח רֹאשׁ וְאֶת־תִּשְׁכַּח עֵקֶב (בְּרָאשִׁית א' ט"ו); וְאִפְשָׁר ב"כ לִפְרֹשׁ כִּמְשֻׁמְעוֹ נִידֵי הַחֲזָקָה יִשְׁלָחֶם וְיִידֵי הַחֲזָקָה לֹא יִשְׁלָחֶם בְּלִדָּה אֶל־יִגְרָשֶׁם מִחֲרָנָה. (ב) אֲנִי ה': פּוֹעֵל הַטּוֹבוֹת וְהַרְעוֹת, וְרוֹעֵה אֲנִי שֶׁעָמַד יִשְׂרָאֵל כִּי גַם הִרְעָה גַם הַטּוֹב מִיָּדֵי הוּא. (ג) וְאִרְאָה וְהוּא בְּאֵל שַׁדַּי וְשִׁמְשֵׁי ד' וְהוּא: לְאֻנוֹת הָרָחֵק יִכְלִי לְהַגִּילֵם לְהַטִּיב לָהֶם, אֲבָל לֹא נִדְעָמִי לָהֶם בְּחִירָה פּוֹעֵל

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרִים מַעֲבָדִים אַתֶּם וְאָזְכֹּר
 אֶת־בְּרִיתִי: ^(א) לָכֵן אֶמַּר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי
 יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרִים
 וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִמַּעַבְדֵּתָם וְנָאֵלְתִּי אֶתְכֶם
 בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים: ^(ב) וְלִקְחָתִי
 אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהֵייתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם
 כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת
 סִבְלוֹת מִצְרִים: ^(ג) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם
 לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מִורְשָׁה
 אֲנִי יְהוָה: ^(ד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקְצֵר רוּחַ וּמִמַּעַבְדָּה
 קִשָּׁה: ^(ה) פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
^(ו) בֹּא דַבֵּר אֶל־פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּשְׁלַח
 אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: ^(ז) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי
 יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי
 וְאִיךָ יִשְׁמַעֲנִי פְרַעֲהַ וְאֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם: ^(ח) פ
^(ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיִּצְוֶם

anche dato ascolto ai gemiti dei figli d'Israel, cui gli Egizi tengono in ischiavitù; e richiamai alla memoria la mia promessa. (6) Quindi di' ai figli d'Israel: Io sono il Signore; e vi trarrò di sotto alle gravezze degli Egizi, e vi farò salvi dalla loro schiavitù, e vi libererò con braccio steso [colla forza], e con grandi castighi. (7) E vi piglierò per mio popolo, e sarò il vostro Dio (tutelare); e conoscerete ch'io, il Signore vostro Dio, son quegli che vi trae di sotto alle gravezze dell'Egitto. (8) E vi porterò al paese che giurai di dare ad Abramo, Isacco e Giacobbe; e vel darò in retaggio [in proprietà perpetua]. Son io il Signore (che ciò prometto). (9) Mosè parlò così ai figli d'Israel; ma essi non prestarono ascolto a Mosè, per l'ambascia in cui erano, e per la dura schiavitù. (10) Il Signore parlò a Mosè con dire: (11) Va, parla a Faraone re dell'Egitto, perchè lasci andare i figli d'Israel dal suo paese. (12) E Mosè parlò innanzi al Signore, con dire: Ecco i figli d'Israel non m'ascoltarono, e come m'ascolterà Faraone? mentre io ho le labbra impedito [poco sciolte]. (13) Indi il Signore parlò a Mosè e ad Aronne e gl'incaricò presso i figli d'Israel, e presso Fa-

הטובות והרעות, שמורה עליו שם ה', כי לא הרעותי להם, ועמה שאתה אומר להם הרעות לעם הזה, דע כי זה דרכי, וכן הוא רגוני שיכירו ישראל שאני פועל הטובות והרעות, למען יראוני כל הימים, והמפרשים פירשו ה', מקיים הבטחתי. ואין לומר כי האבות לא ידעו שם ההוי, אחר שחללו וקראו אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, וכן ואמר אליו אני ה' אשר הולאתיך (בראשית ט"ז ו'), ויפה אחר ר"ג לא הרעותי אין כתב כאן אלא לא נודעתי. ושם ה' לדעת רא"ב (ולפניו ר' יהודה הלוי, מאחר ב') נ"ת צאל שדי מושכת אחרת עמה, והטעם ובשמי ה' לא נודעתי להם. ומאם שכתב הרא"ב שדי אחר רב סעדיה נאח כי תחפר מלת נדדו כאילו אחר ובשמי ה' נדדו לא נודעתי להם רק פעם צאל שדי ופעם בשם ה', נראה כי גם רא"ב מפרש ושמי ובשמי. ולדעת איגל ושמי כמו ואני בכל תארי. (מ) מקוצר רוח: כל מי שהוא חזר רוחו ובשמי קצרה, ואינו יכול להאריך בנשימתו (ר"ט), וכן צלעו *ambascia, affanno* עינים קוטר הכשימה, והוא אלו להדות עננו ויגון. (יב) ערל ששחריב: אטום (ר"ט), וקראו ערלה כל דבר המכסה דבר אחר ומעכו מלפעול פעולתו, וכאן הוא ד"ח כמו כד פה וכד לשון, כי משה לא היה לא זה ולא זה, רק לא היה איש דברים, ומשג כי לא יוכל להטות אליו לבב המלך בזה רוב דברים. (יג) וידבר וגו':

אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל-פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
 לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס
 שְׁנֵי (יד) אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵּית-אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן
 בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוּךְ וּפִלֹּוּא חֶצְרֹן וְכֹרְמִי אֵלֶּה
 מִשְׁפַּחַת רְאוּבֵן: (טו) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וַיְמִין
 וְאֶהֱדֹ וַיְכִין וַצֹּחֵר וַיִּשְׂאוּל בֶּן-הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה
 מִשְׁפַּחַת שִׁמְעוֹן: (טז) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי-לֵוִי
 לְתַלְדֹתָם גִּרְשֹׁן וְקַהַת וּמֶרְרִי וְשִׁנִּי חֵי לֵוִי
 שִׁבְעַ וְשִׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (יז) בְּנֵי גִרְשֹׁן
 לְבָנִי וַיִּשְׁמָעִי לְמִשְׁפַּחַתָּם: (יח) וּבְנֵי קַהַת עֲמָרָם
 וַיִּצְהָר וַחֲבֵרוֹן וְעִזִּיאֵל וְשִׁנִּי חֵי קַהַת שְׁלֹשׁ
 וְשִׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (יט) וּבְנֵי מֶרְרִי מַחֲלִי
 וּמוֹשֵׁי אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת הַלֵּוִי לְתַלְדֹתָם: (כ) וַיִּקַּח
 עֲמָרָם אֶת-יוֹכָבֵד דָּדָתוֹ לֹו לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לֹו
 אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-מֹשֶׁה וְשִׁנִּי חֵי עֲמָרָם שִׁבְעַ
 וְשִׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (כא) וּבְנֵי יִצְהָר קָרִיחַ

לפי שאמר משה הן חצי ערל שפחים מרף לו הק"כ זה את אהרן, (ר"ע). (יד) אלה
 ראשי בית אבותם: ידוע כי חצי מרחק מושבים הרבה ליוסף, למיך עכשיו

raone re d'Egitto, (della missione) di trarre i figli d'Israel dal paese d'Egitto. (14) Sono questi i capi de' loro casati. I figli di Ruben primogenito d'Israel (furono): Hbanòch e Pallù, Hhessròn e Carmi: son queste le famiglie di Ruben. (15) I figli di Simeone: Jemuèl, Jamin, Ohad, Jachin, Sòhhar, e Sciaul figlio della cananea: sono queste le famiglie di Simeone. (16) Questi poi sono i nomi dei figli di Levi, (suddivisi poscia) nella loro discendenza: Gheresciòn, e Kehàt, e Merari. Gli anni della vita di Levi (furono) cento trentasette. (17) I figli di Gheresciòn (furono): Livni e Scimei, capi delle rispettive famiglie. (18) E i figli di Kehàt: Amrà, e Isshàr, e Hhevròn, e Uzzièl. Gli anni della vita di Kehàt (furono) cento trentatré. (19) E i figli di Merari: Mahhli, e Musci. Sono queste le famiglie di Levi, (suddivise poscia) nella loro discendenza. (20) Amrà prese in moglie Jochèved sua zia, la quale gli procreò Aronne e Mosè. Gli anni della vita di Amrà (furono) cento trentasette. (21) E i figli d'Isshàr: Corahh, e Nèseg, e

שהכיר שנחמנו ועל לגדולה, הגיד יחס; והתחיל מראובן להגיד כי גם שבע לוי הוא מן הגדולים בבני יעקב; ודברי האחרים כי יחס זה נוסף ולא משה כתבו, לא יתכן כלל, כי למטה (כ"ט. ו') חזר ואמר וידבר ה' אל משה, ויאמר משה לפני ה', כופל הענין חסני שהפסיק בספור היחס, ואם היתה התורה ליקשים לא היה מקום לדבר זה; ובאמת ידענו כי דרך הקדמונים בסדור דבריהם בספריהם מתחלק אחד מדרבנו היום (ראו'). אלה משפחות ראובן: כי מארבעה בנים אלו ינאזו ארבע משפחות, ואולי בנים אחרים היו לראובן, ולא נפרדו נאנאיהם למשפחות, אך נקראו ע"ג אחיהם, וכן הוא הענין בכל שאר השבטים, ואולי רק מיוחדים חברים עשו משפחות. (ב) ויקח עמרם ו': על כרחו נריכים אנו לומר שהשמיט בכתוב קצת דורות בין קהת לעמרם, כי נמנער (ג' כ"ח) היו לקהת סקדים במספר כל זכר מנן מדש ומעלה 8600 ולא היו לו רק ארבעה בנים שהעמידו משפחות, הרי לכל אחד מארבעה בני קהת בנים 2150; והנה עמרם לא הוליד רק אהרן ומשה ואהרן, ומשה לא הוליד רק שני בנים אהרן ארבעה, ואך יתכן שיהיו לעמרם, וכן לינאר ולמנרן ועוזאל 2150 נפשות בשנה השנית נאלתם מארץ מצרים? לביך נדך נכבדים עם I. B. Koppe במאמרו: *Israëlitas non 215, sed 430 annos in Aegypto commemoratos esse, Gottinga 1777.* שאמר (והסכים עמו ראו') כי לוי קהת ועמרם לא היו דורות תכופים זה לזה, אך דורות אחרים היו ביניהם, ולפי יתייגז כמשמעו מספר שלשים שנה וארבע מאות שנה

וַנִּפְגַּשׁ וְזָכְרִי: (כב) וּבְנֵי עֲזִיָּאֵל מִיִּשְׂאֵל וְאֶלְצָפָן
וְסֹתְרִי: (כג) וַיִּקַּח אֶהֱרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־
עַמִּינָדָב אַחֻת נַחֲשֹׁן לֹו לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לֹו
אֶת־גֵּרֹב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־
אִיתָמָר: (כד) וּבְנֵי קָרַח זַמְּסִיר וְאֶלְקָנָה
וְאֲבִיאֶסֶף אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת הַקֹּהֲנִי: (כה) וְאֶלְעָזָר
בֶּן־אֶהֱרֹן לָקַח־לֹו מִבָּנוֹת פּוּטִיָּאֵל לֹו לְאִשָּׁה
וַתֵּלֶד לֹו אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם
לְמִשְׁפַּחְתָּם: (כו) הוּא אֶהֱרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַל־צְבֹאתָם: (כז) הֵם הַמְּדַבְּרִים אֶל־
פֶּרַעַה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (כח) וַיְהִי בַּיּוֹם
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס

שישנו בני ישראל במצרים, ול"ח יובל עולם רבני ישראל במצרים שלא חזרה תורה
שזיה דרך גם חמש. והכנס יאסע (חלק ראשון עמוד ב') חומר כי השמות האלה הנזכרים
כאן הם שמות המשפחות, כי יאמר שכל זמן שזיה האב די על הרוב היו כל הנולדים
לאחיה אחת במשפחה אחת (אע"פ ש' שלפעמים היו הנשים מתפרדים בחיי אביהם,
כגון יחזק ושמעאל בחיי אברהם, ויעקב ועשו בחיי יצחק), ובמות האב הייתה המשפחה
בחלקת ולפעמים גם אחר מיתת האב לא הייתה מתחלקת עד אחר זמן מה. והנה

Zichri. (22) E i figli di Uzziel: Misciaël, ed Elsaïan, e Sithri. (23) Aronne prese in moglie Eliscèva figlia di Amminadav, sorella di Nahhscion; la quale gli procreò Nadav, ed Avihù, Eleazzaro, ed Ithamar. (24) E i figli di Corahh: Assir, ed Elcanà, ed Aviassaf. Son queste le famiglie dei Corahhiti. (25) Ed Eleazzaro figlio d'Aronne prese in moglie una delle figlie di Putiël, la quale gli procreò Pinehbàs. Questi sono i capi dei casati dei Leviti, (suddivisi) nelle rispettive famiglie. (26) Son questi (quell') Aronne e (quel) Mosè, ai quali il Signore disse: Traete i figli d'Israel dal paese d'Egitto, (ponendovi) alla testa delle loro schiere. (27) Son questi quelli che parlarono a Faraone re dell'Egitto, onde trarre i figli d'Israel dall'Egitto. Son questi (quel) Mosè e (quell') Aronne. (28) Ora, quando il

משמעות הפרשה הזאת לפי דעתו היא כי משפחת לוי נשארה בתאר משפחה אחת ובקראת ע"ז לוי משך קל"ז שנים אחרי מות יעקב, ואז אחר זמן שמת לוי נתלקה לשלש משפחות, ע"ז נרשום קהת ומררי. וכן משפחת קהת עמדה לאגודה אחת קל"ג שנים, ואח"כ נתלקה לארבע משפחות. ובזמן יציאת חננים כבר עברו קל"ז שנים שהיתה משפחת עמרם משפחה אחת, ומוחזקת היו משה ואהרן. והנה אם תחבר שלשת המשפחים האלה קל"ז וקל"ג וקל"ז ותוסיף עליהם י"ז שנה שעברו לישראל במדברם קודם מיתת יעקב יהיו בידך חכ"ד שנים, כלומר קרוב לח"ל שנה. לסיכך (הוא אומר) כל מקום שנאמר בן יצחק בן קהת וכיוצא, ענינו מורע יצחק מורע קהת. (בב) ובני עוויאל: ובני חזרון לא הזכיר, לפי שלא הוגדר להזכיר שמותם למטה בתורה, כמו שהוגדר להזכיר בני שלמה אלה, בני עמרם משה אהרן וחרים נזכרים הרבה בתורה, בני יצחק על דבר קרית, בני עזיאל נזכרו מישאל ואלכנן (ויקרא י"ד) ובני קרית לפי שהיו עתידים לומר ובני קרית לא מתו (במדבר כ"ו י"א), וכן בני אהרן גם סיכמם בן אלעזר נזכרים בתורה, ובני איתמר לא פירש, מכני שלא הוגדר להזכירם למטה בתורה (רש"י ב"ס ר"צ רמב"ם ור"א). (בג) אחרות נחשון: הזכיר זה לכבוד אהרן ובניו, כי נחשון היה נשיא לבני יהודה. והנה הזכיר שמות הנשים, כי כן דרך הכתוב ליתם השמות גם מחד האם, כמו במלכים ושם אמו (רמב"ם ור"א). (בה) פומיאל: נראה שורכב ממלה חזרת פומי (עיין בראשית ל"ז ל"ז) ומשם אל נלשון הקדש, וענינו מיוחד לכבוד האל (בני צורי ז"ל), וגוי' פירש Afflictus a Deo. (בו) הוא אהרן ומשה: אלה הם, והיו יחוסם. וכאן הקדים אהרן כפי סדר תולדותם ואח"כ מר ואחר הוא משה ואהרן כסדר מעלתם (רש"י ב"ס ר"צ רמב"ם). על צבאותם: עיין למטה י"ב כ"א. (בח) וידו ביום דבר ה': מחובר למטה (ר"ע) ומלת ביום ענינה

שלישי (כז) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי
 יְהוָה דִּבֹּר אֶל-פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל-
 אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלָיְךָ: ^(ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִּפְנֵי
 יְהוָה הֵן אֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם וְאִיךָ יִשְׁמַע אֵלַי
 פְּרַעֲהַ: פ

ז

^(ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה רְאֵה נָתַתִּיךָ
 אֱלֹהִים לְפְרַעֲהַ וְאַהֲרֹן אַחִיךָ יְהִי נְבִיאְךָ:
^(י) אַתָּה תִּדְבֹּר אֵת כָּל-אֲשֶׁר אֲצַוְךָ וְאַהֲרֹן
 אַחִיךָ יִדְבֹּר אֶל-פְּרַעֲהַ וְיִשְׁלַח אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
 מֵאֶרְצוֹ: ^(יא) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת-לֵב פְּרַעֲהַ
 וְהִרְבִּיתִי אֶת-אֲתַתִּי וְאֶת-מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: ^(יב) וְלֹא-יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרַעֲהַ וְנָתַתִּי
 אֶת-יָדִי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדִּי אֶת-
 עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁפְטִים
 גְּדֹלִים: ^(יג) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי יְהוָה בְּנֹטַתִּי

Signore parlò a Mosè nel paese d'Egitto, (29) Il Signore parlò a Mosè, con dire: Io sono il Signore. Parla a Faraone re di Egitto tutto quello ch'io ti parlo. (30) E Mosè disse innanzi al Signore: Ecco, io ho le labbra impedito, e come mi darebbe ascolto Faraone?

במין, כאשר דבר. (כט) וידבר ה' וגו': הוא הדבור עצמו האמור למעלה (ו'י"ב), אלא מתוך שהפסיק הענין בספור היסוד, חזר וכפל הענין (ר"ט). אך לא כפלו הפסוקים כהווייתם, אלא בשנוי לשון קצת, זה אוח כי לא במקרה כפלו, אלא המזכיר נכונה כפל אוחס.

VII

(1) Ed il Signore disse a Mosè: Vedi, io ti costituisco (qual) divinità verso Faraone, ed Aronne tuo fratello sarà il tuo profeta. (2) Tu parlerai quant' io ti comanderò, ed Aronne tuo fratello parlerà a Faraone, e questi lascerà ch' i figli d' Israel sen vadano dal suo paese. (3) (Prima però) io indurirò il cuore di Faraone, e moltiplicherò i miei miracoli e portentosi nel paese d' Egitto. (4) Faraone non vi darà ascolto, ed io porrò la mia mano sull' Egitto, e trarrò le mie schiere, il mio popolo, i figli (cioè) d' Israel, dal paese d' Egitto, mediante grandi castighi. (5) E gli Egizi conosceranno ch' io sono il Signore, quand' io

(א) אלהים לפרעה: ענינו אלהות ממש, וכן כביאך כביא ממש (וכן דעת רמב"ן). אלא שזה דבר דמ, לא משה אלהים ממש ולא אהרן כביא ממש, אלא נביא משה מחד דבריו לפרעה ע"י אהרן הרי הענין דומה לדבור האל ע"י כביא. (ג) ואמר אקשה את לב פרעה: אפשר לפרש כדברי הראשונים (רמ"ב ורמ"ן ואחרים) שהענין כמשמעה, כי לעולם פשעי פרעה היה מן הדין למנוע ממנו דרכי התשובה (ע' רמ"ב הל' תשובה פ"ז); ור"ט ז"ל כבר קדם וכתב הפירוש הזה, אך הוא בקוטר לשוט חוסף בו דבר כזה ונכבד, והוא כי מניעת דרכי התשובה מפרעה לא היתה לעולם פשעיו בלבד, אך נוסף להם חסרת, והוא כי גלו היה לפניהם יתברך שאף אם ישבו לא תהיה תשובתו שלמה; עיין דבריו הקלרים כי נעמו. ואפשר ג"כ לפרש כדעת רמ"בן קלער' וראו' שלא היה צד עונש אלהי וגם ממש, אלא כי פרעה עצמו הקשה את לבו, אלא שכל המעשים ייחסו אל האל בוד מזה, כי הוא הפנה הראשונה; ואני מוסיף כי

אֶת־יָדַי עַל־מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מִתּוֹכָם: ^(ו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֹתָם בֶּן עֶשְׂרֹנָה: ^(ז) וּמֹשֶׁה בֶּן־שִׁמְשׁוֹן שָׁנָה
 וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדִבְרָם אֶל־
 פְּרָעָה: פ רביעי ^(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ^(ט) כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פְּרָעָה
 לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם מוֹפֶת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן
 קַח אֶת־מַטֶּךָ וְהַשְׁלַךְ לִפְנֵי־פְרָעָה יְהִי לְתַנְיִן:
^(י) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּרָעָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
 כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיִּשְׁלַךְ אֶהֲרֹן אֶת־מַטְּהוֹ
 לִפְנֵי פְרָעָה וּלְפָנָי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנְיִן: ^(יא) וַיִּקְרָא
 גַּם־פְּרָעָה לַחֲכָמִים וּלְמַכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
 חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטִיהֶם בֵּן: ^(יב) וַיִּשְׁלִיכוּ
 אִישׁ מַטְּהוֹ וַיְהִיו לְתַנִּינִם וַיִּבָּלַע מַטֶּה־אַהֲרֹן

הַמַּעֲשִׂים הַמִּיּוֹדָעִים בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ אֵל הַאֵל הַסּ הַמַּעֲשִׂים הַזֵּהִם שֶׁנֶּחֱמַס בְּלִי מוֹבֵנָה לָנוּ,
 וְכֵן כֹּאֵן קוֹשֵׁי עֲרֻפּוֹ שֶׁל פְּרָעָה אַחֲרֵי רִאשׁוֹתָיו כְּמַה אֲדֻמָּה וּמוֹסָפִים הֵאָדָּר זֶר וּמִתְמַהֵּה,
 ע"כ יוֹסֵם אֵל הַאֵל; וְכִיּוֹנָא בִּזְה וְלֹא כֵתָן ה' לָכֵם לֵב לִדְעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְחִזְקִים
 לַשְׁמוֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (דְּבָרִים כ"ט ד'), וְכֵן כִּי ה' אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת דּוֹד (ש"ט ט"ז י'),
 ור' סַעֲדִיָּה גֵּאֹן (הַאֲסוּנוֹת וְהַדְּעוֹת מֵאַחֲרֵי ד' פֶּרֶק ד') פִּירֵשׁ כִּי ה' חָזַק אֶת לֵבו כְּלֹמֶר
 כִּפְסֹז וְקִיּוּת, לְבַלְתִּי יִאֲבֵד וּמוֹת בְּמִכּוֹת הָעֵן עַד שֶׁאֵלִים ה' שֶׁאֵר הַמִּכּוֹת, כְּעַסֵּם כִּי

stenderò il mio braccio sull'Egitto, e trarrò di mezzo ad essi i figli d'Israel. (6) Mosè ed Aronne eseguirono: come il Signore comandò loro, così fecero. (7) Mosè aveva ottant'anni, ed Aronne ottantatrè, quando parlarono a Faraone. (8) Il Signore disse a Mosè e ad Aronne quanto segue: (9) Quando Faraone vi dirà: « Date una prova delle vostre asserzioni », dirai ad Aronne: Prendi la tua verga, e gettala innanzi a Faraone: divenga un serpente! (10) Mosè ed Aronne, recatisi a Faraone, fecero così, come il Signore aveva comandato. Aronne gettò la sua verga innanzi a Faraone, e innanzi ai suoi servi, e divenne un serpente. (11) Faraone chiamò anch'egli i savj e gli stregoni; ed anch'essi, i maghi dell'Egitto, fecero colle loro arti arcane il simile. (12) Gettarono ciascheduno la propria verga, e divennero serpenti. La verga poi d'Aronne ingojò le

עשה שלחתי את ידו ואך אוחך ואת עמך בדבר ומכדת מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראוהך את כחי (ט' ט"ו וי"ו); זה אמנם רחוק מחשבות מליכת אקשה את לב, אחזק את לב, אם אין הכוונה אלא אעמידו בניי. ובעל העיקרם (מאמר ד' פרק כ"ה) כתב כי הרשע בנוא עליו המכה הוא מתחסד ושב אל ה' מיראת העונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה חטאתי הפעם ה' הדיק, ובעבור שזה הפעל דומה לאונם ואינו בניי, הנה ה"ת מחזק את לבו כשנותן לו לד או נדדין לתלות בהן המכה ולומר שזאה במקרה, ולא על דה ההשגחה האלהית, זה כדי שיסור מלבו שמורך שקנה מחמת המכה ויפאר על טבעו ובחירתו מבלי מכירתו. (טז) חנו לבם מופת: לראיה על דנריכס מופת ענין ראיה, כמו זה המופת אשר דבר ה' (מ"א י"ג ג'), והתיבה משרש יפע, במקום מופעת, דבר מופיע וגלוי לכל, שאין אחריו ספק. ירד לתנן: כ"ל שם האלות האלה המשך מאמר משה, כי משה היה נרד לומר לאהרן שישלך מטוה לפני פרעה, וזהו ג"כ נרד לומר לפני פרעה: יהי המטה הזה לתנן. ולפ"ז יפה נכתב יהי שהוא לשון נוי, לא יהיה שהוא הודעת העתיד. ומן הטעמים אין להוכיח שדעת נה"ט איננה כן, ושלפירושי היה ראוי שיהיה אהרן צוקף שהוא מספיק יותר מהטפחא אשר חתת פרעה, כי אמנם כן דרך הטעמים בכל מאמר בעל שני מלקים, פעל אמר הקודם למאמר הוא נא בטעם פחות מאתו שעל התבה שנסוף המלך הראשון מהמאמר, כגון ויאמרו נקרא לנערה וגשאלה את פיה. (יא) בלתיצדק: ובמקום אחר כתוב בלתיסה, והכל אחד, כי שרש לט ולטט שם, כמו טט בְּהַת, רון דַּהַת, מול מהל; ושדש לט ענינו כפא והסתר, ונקראו לָטִים או להטים מלאכות המכשפים הנסתרות מהבנת ההמון (ראו' א) ואולי מה נקראו המכשפים

אֶת־מִטָּתָם: (יג) וַיַּחֲזֹק לֵב פֶּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע
 אֱלֹהִים בְּאִשֶּׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס (יד) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּבֹד לֵב פֶּרְעֹה מֵאֵן לִשְׁלַח
 הָעָם: (טו) לֶךְ אֶל־פֶּרְעֹה בְּבֹקֶר הַיּוֹם יֵצֵא
 הַפִּימָה וְנִצַּבְתָּ לִּקְרֹאתוֹ עַל־שַׁפַּת הַיָּאֵר
 וְהַמַּטֵּר אֲשֶׁר־נִהַפֵּךְ לִנְחָשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ:
 (טז) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַחֲנִי
 אֵלֶיךָ לֵאמֹר שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי בַּמִּדְבָּר
 וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעַתָּ עַד־כֹּה: (יז) כֹּה אָמַר יְהוָה
 בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אֲנֹכִי מֵבִיא

תַּרְשִׁים וּבִזְרָמִית חֲרָשִׁיא, מִלְשֹׁן תַּרְשִׁי (יְהוֹשֻׁעַ ב' א') בַּחֲשָׁא, וְכֵן חֲשָׁאֵי חֲרָשׁ קִשָּׁס
 שַׁעֲמִינִי כַּעֲנִין תַּרְשִׁי וְהַחֲרָשׁ. וְהִנֵּה בַּחֲרָשׁ יְרוּשָׁלַיִם הִנְקִירָא בַּעֲוֹת חֲרָשׁ יוֹנָחַן קוֹרָא
 לַחֲרָשׁוֹת סָגְרִים יָכִים וְחִזְרִים, וּבַחֲדָבָר כ"ב הוּא קוֹרָא אֹתָם שְׁנֵי נַעֲרֵי שֶׁל בָּלַעַס;
 וּבַחֲנֻחַת (פ"ה א') נִקְרָאוּ יוֹחָנָא וְחִזְרָא, וּבַחֲרָשׁ חֲנִיחֻחָא (כ"י תַּשָּׁא) נִקְרָאוּ יוֹנָס
 וְחִזְרָנוֹס, וְכֵן הִזְכִּיר קוֹרָא אֹתָם נִבְיִי שֶׁל בָּלַעַס; גַּם Paulus בִּלְחֵת מִלְּאֲגֵרוֹתָיו (II ad
 Timoth. 5. 8) הִזְכִּירָם וְאָמַר שֶׁלְקוּ עַל מִשָּׁה (כָּל זֶה מְנוֹקְסֶטוֹרִף, עֵרֶךְ אֲרָמִי וְתַלְמוּדִי
 עוֹמֵד 945), וְכַמֵּל וְכֹרֶנֶס גַּם בַּסְּפָרִים הָעִמִּים הַקְדֻמוֹת כֵּן סְלִיכִים (Lib. 50 cap. 1):
 וְכֵן Est et alia magices factio a Mose, et Jamne et Iatape, Iudaeis pendens.
 Ego ille sum Carinondas, vel Damigeron, vel Moses, כתב Apuleius (in apo-
 logia) vel Iamnes, vel Apollonius, vel ipse Dardanus, vel quicumque alius post
 Eusebius הֵבִיא דְּבִירֵי Zoroastrem et Hostanem inter Magos celebratus est
 Numenius Pithegoricus הִזְכִּיר יָכִים וְחִזְרִים חֲרָשִׁים שֶׁלְקוּ עַל מִשָּׁה (וְהוּא
 קוֹרָא אֶת מִשָּׁה Museus) (כָּל זֶה מְקַלְעֵר' וְרָאוּ). וְהִנֵּה בַּעֲנִין חֲרָשִׁים הַחֲרָשִׁים ר' מִיָּא

loro verghe. (13) Ma il cuore di Faraone si fece forte, ed egli non badò loro, come il Signore aveva predetto. (14) Quindi il Signore disse a Mosè: Il cuore di Faraone è grave [pesante, difficile a muoversi, ostinato]; egli [Faraone] ha ricusato di lasciar andare il popolo. (15) Recati a Faraone dimattina, egli deve uscire (per recarsi) all'acqua: aspettalo sulla riva del Nilo, e prendi teco la verga che si è convertita in serpente. (16) E digli: Il Signore, Iddio degli Ebrei, mi mandò a te, per dirti: lascia andare il mio popolo a prestarmi culto nel deserto; — ed ecco che tu non hai sinora dato ascolto. (17) Dice

בר אֱלֹהִים (פִּנְהֶדְרִין ס"ז ב') אֲחֵר בְּלִטְיָהֶם אֱלֹהֵי מִצְרַיִם, בְּלִטְיָהֶם אֱלֹהֵי מִצְרַיִם, וְכֵן קָחַת מִן הַמִּפְרָשִׁים הַכִּיּוֹם שְׂבָאֲחַת עֶשְׂרֵי הַחֲרֻטִּים מִצְרַיִם לַמַּעֲלָה מִן הַטֶּבַע ע"י כְּשָׁפִים, וְרָא"נִי כְּחֵן שֶׁלֹא הָיָה אֵלָּא אֲחִיזוֹת עֵינַיִם, כֵּן דַּעַת י' ד' מִכְרָעִים כִּי הַחֲרֻטִּים לָקְחוּ כְּשֵׁם כְּרָדִים וּבְלִי מַחְנֻעֵים וּגְרָאִים כְּמִקְלוֹת וְע"י הַשְׁלָכָתָם אֲרָנָה כְּעוֹרוֹ וְרָאִים כְּתִינִים, וְעִדְדִין יֵשׁ בְּמַלְרִים אֲנָשִׁים בְּקִיָּאִים בְּמַלְאָכָה זֹאת, וּבִפְרֵט בְּמִין Viperā הַבְּקָרָאֵת haje, כִּי שֶׁבִּיָּא Cahun. דַּעַת (De Aegypti anno mirabili) Eichorn כי גַּם מִצְרַיִם מֵשֶׁה כֵּךְ הָיוּ בְּאֲחִיזוֹת עֵינַיִם, וְרָא"נִי הַשִּׁי: Verum uti vix credibile est, Mosē sibi persuadisse, se ejusmodi artificio, satis in illis terris communi, posse regi ejusque ministris imponere, ita nec veri est simile, illum, in aula educatum omnique doctrina Aegyptiarum imbutum, ignorasse, Magis istam artem cagnitam esse. (מז) הִגֵּה יוֹצֵא הַיָּמִיָּה: אֲפֹסֶר כִּי לִרְאֹת כְּמֵה מַעֲלוֹת עָלָה הַיָּאֹר (כַּדַּעַת רָא"נִי וְרַח"נִי), אוֹ לִטִּיל וּלְקַבֵּל הַיָּאֹר (כַּדַּעַת רָא"נִי וְרַח"נִי) יַעֲקֹב בְּעַל הַטּוֹרִים, אוֹ לְרַחֵן כְּמוֹ שֶׁהִלְכָה בַּת פֶּרַעַה (תַּלְמִיד מוֹה"ר רַר שֶׁ"א); וְזֹהוּ שִׁדְדֵר לֹא אֵלָּא הַיָּאֹר וְלֹא בְּנִיתוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָיָה נִרְיָךְ לַהֲבוֹת אֶת הַיָּמִים אֲשֶׁר בִּיאֹר לַעֲיֵי פֶרַעַה וְלַעֲיֵי עַבְדָּיו. (יו) בִּי אֲנִי ה': כִּי אֲנִי ה' הַמִּדְבָּר אֵלֶיךָ ע"י מֵשֶׁה וְאַהֲרֹן, כִּי לֹא מִלְּנֶם. וְהַפְּסָכוֹ לְדָם: רִאשִׁית לַחֲכִיר כֹּאֵן שֶׁטַח ר' נִפְתָּלִי הִרְץ וְיִזְל בְּעִנְיֵן מִכּוֹת מִצְרַיִם: כָּל הַמִּכּוֹת שֶׁבִּיָּא הַק"נִי עַל הַמִּצְרַיִם נִמְלָקוֹת לִד' סִדְרִים, בְּכָל סִדֵּר שֶׁלֹא מִכּוֹה, וְאֵלּוֹ הֵן: הַסִּדֵּר הַרְאָשׁוֹן תִּנְיָן דָּם נִפְרָדֵעַ, הַשֵּׁנִי כְּנִים עֲרוֹב דָּבָר, הַשְּׁלִישִׁי שִׁמְן בָּרֵד אֲרָנָה, הַרְבִּיעִי שֶׁחַךְ מִכַּת בְּכוֹרוֹת וּקְרִיעַת יָם סוּף; וְהַרְבֵּעִי סִדְרִים אֵלָּה הֵם בְּעַד אֲרָנָה מִשְׁפָּטִים הַרְעִים הַבּוֹכְרִים בִּיחְזָקָל י"ד שֶׁבֶן ה' דָּן אֶת עוֹלָמוֹ, וְכֵן דָּבָר, מִרְבֵּעַ, חֵם רַעַם; וְהֵנָּה כָּל א' הַמִּסְדְּרִים הָאֵלֶּה הַתְּחִל בְּנוֹפֶת אֶחָד שֶׁהָיָה שִׁכָּה קֵלָה, וְבֹא לַהֲתָרוֹת גַּם שֶׁאִם לֹא יִשְׁוּבוּ יָכֵם אֶחָד כִּי מִכּוֹת גְּדוּלוֹת מִמֶּנָּה, וְהַתְּחִלָּתָם כֵּלָּו תִּנְיָן, כְּנִים, שִׁמְן וְחֶמֶךְ, וְאֵלָּה הֵם הַבְּקָרָאִים אֲחֻזָּת מוֹפְתִים, כִּי עַם הַיּוֹתָם שׁוֹמְרִים מִצְוֵהָ כֵּם הֵנָּה הָיוּ לְאֻמוֹת וּלְמִשְׁמִינִים עַל הַמִּכּוֹת הַבָּאוֹת אֲחֵרִים; וְכָל

בַּמָּטָה אֲשֶׁר-בְּיָדִי עַל-הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר
וְנִהְפְּכוּ לָדָם: (יח) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר תַּמּוֹת
וּבֹאֵשׁ הַיָּאֵר וְנִלְאוּ מִצְרִים לַשָּׁתוֹת מַיִם מִן-
הַיָּאֵר: ס (יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אָמַר
אֶל-אַהֲרֹן קַח מַטֶּן וְנָטָה-יָדְךָ עַל-מִימֵי
מִצְרַיִם עַל-נְהַרְתָּם י עַל-יֹאדֵיהֶם וְעַל-
אֲגָמֵיהֶם וְעַל כָּל-מִקְוֵה מִימֵיהֶם וַיְהִי-דָם
וְהָיָה דָם בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְעַצְמָם וּבַבְּאֲבָנִים:
(כ) וַיַּעֲשׂוּ-כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר יְצָוָה יְהוָה
וַיֵּרָם בַּמָּטָה וַיַּךְ אֶת-הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְעֵינֵי
פִּרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדָּיו וַיִּהְפְּכוּ כָל-הַמַּיִם אֲשֶׁר-
בַּיָּאֵר לָדָם: (כא) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר מֵתָה
וַיִּבָּאֵשׁ הַיָּאֵר וּלְאִי-כָלוּ מִצְרַיִם לַשָּׁתוֹת מַיִם

המכות הקדים התראה, ובאלה (תנין, כנים, שחין, וזשך) לא התרה נהן, לפי שאינן
מכות, אלא תוכחות והתראות על מה שיצא לחריבן; וזו שעת רכ"ה, ע"ן בפירוש התכס
יש"ר למעלה פסוק ג'. ורש"ם (למטה פסוק כ"ח) כתב כי משה היה מתרה שתי פעמים
בשתי מכות, ובשלישית לא התרה, וכן בכל סדר וסדר, בדם ובנמרוד התרה, ובכנים
לא התרה, בערוב ודגרי התרה, ובשחין לא התרה, בנדר ובארנב התרה, ובזשך לא
התרה. ור"י בעל הטורים כתב כי לא התרה בשלישית, חוה שאמר ר"ל מי שלקה
וזנה מכניסין אותו לכיפה, ע"כל ורמ"ן כתב שלא התרה אלא בלוחש שיש בזה חמירה
לדם. (יד) נלאו מצרים: ע"ן פירוש נשעים א' י"ד. (ב) ויהפכו כל המים

così il Signore: Da ciò conoscerai ch' io sono il Signore. Ecco io batto colla verga che ho in mano sopra l'acqua ch'è nel Nilo, e questa si convertirà in sangue. (18) Ed il pesce ch'è nel Nilo morrà, ed il Nilo putirà, e gli Egizi cercheranno indarno di bere acqua dal Nilo. (19) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Prendi la tua verga, e stendi il tuo braccio sulle acque dell'Egitto, sui loro fiumi, sui loro canali, sui loro stagni, e sopra ogni loro ricettacolo d'acqua, e divengano sangue. — E sarà sangue per tutto il paese d'Egitto, e (persino) nei vasi di legno e di pietra. (20) Fecero così Mosè ed Aronne, come comandò il Signore: (Aronne) alzò (il braccio) colla verga, e percosse l'acqua del Nilo, in presenza di Faraone e de' servi suoi; e tutta l'acqua del Nilo si convertì in sangue. (21) Ed il pesce ch'era nel Nilo morì, ed il Nilo puzzò,

אשר ביאור לרם: דעת אייכהארן, ואחרים אחריו, כי הדם וכל שאר המכות הם ענינים טבעיים ההווים במלרים בכל שנה ושנה, ואמנם כונת משה הייתה שינין פרעה כי ה' אלהי העברים הוא המועל הענינים ההם וכי הוא המושל בכל הארץ; והנה ידוע כי מימי נילוס אחר שגברו ורבו על אדמת מלרים נתמח נראים כאדומים ועצים (אם מאדמימות אדמת כוש שהם נאים משם, ואם מרוב הפרטים שבהם שואדמים המים גם בשאר ארצות וגורמים להמון העם להאמין בירידת דם מן השמים, עיין Encyclopedie ערך Pluie prodigieuse) ועלם באשם, גם רעים הם לשותיהם, והנה אייכהארן אומר כי משה ואהרן לא הבינו מימי היאור כלם אדומים כרגע בנטיית המטה, אלא האדמוי נתחנבלה כלי אחד שחלפו ממימי היאור, וכונתם כי האל אשר למדם להאדים המים אשר בכלי הוא האל אשר הוא בנה לאדמימות מימי היאור, והוא האחר לפרעה ששלח את עמו. ופה השיב על זה ראז' כי ענין הלקיחה ממימי היאור ואפיקתם אל היבשה לא היה אלא לעיני ישראל (ד' ט'), אבל עכשו לעיני פרעה לא היה הדבר כן, כי לא לקחו ממימי היאור, אך נטה ידו על היאור ויחד כל המים אשר נאחר בהפכו לדם; מלבד כי לא יתכן שישוב משה להטות לב המלך אליו ע"י ענינים טבעיים ההווים בכל שנה, אם לא היה עושה לפננו איזה מופת היוצא מנוהג שבעולם. והנה ידוע כי גם בנעשה הכפלות האל אוהב לשמור דרכי הטבע במקרה, וכן במכות מלרים יתכן לפי דעתי שמדך ארץ מלרים להיות זה כיוצא במכות האלה בלד מה, קצתן בשנה זו וקצתן בשנה אחרת, אפשר כי בשנה ההיא נתקבלו ונאו כולן, אם נחדש בכל אחת מהן איזה ענין שלא היה מדרך הטבע. וכן כאן במכת הדם אנו רואים שנחדש באדמימות המים ההם איזה ענין לרוע, עד שמתה הדגה שבהם, מה שלא

מִן־הַיָּאֵר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (כב)
 וַיַּעֲשׂוּ־בֶן־חֲרָטְמִי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם וַיַּחֲזֹק לִב־
 פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:
 (כג) וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ
 גַּם־לָזָאת: (כד) וַיַּחֲפְרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת
 הַיָּאֵר מַיִם לְשִׁתּוֹת כִּי לֹא יָכֻלוּ לְשָׁתֹת מִמֵּימֵי
 הַיָּאֵר: (כה) וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־
 יְהוָה אֶת־הַיָּאֵר: פ (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה בֹא אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר
 יְהוָה שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (כז) וְאִם־מָאֵן
 אַתָּה לְשַׁלַּח הַנֶּגֶה אֲנֹכִי נִגַּף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ

מנאכו בדברי עוזרי ארצות ימים חו ראייה כי נאוש המים והפסדס היה מוקד הרבה
 יותר משאר שנים, והיה יולא מן המנהג הטבעי, ובאלו נהפכו המים לדם ממש. (כב)
 ויעשו בן חרטומי מצרים: כ"ל כי מה שכתוב בפסוק כ"א ויהי הדם בכל ארץ
 מצרים, לא היה מיד, אלא שהכתוב מהיים ספור הפיכת המים לדם; אצל נאותו רגע
 שהכה אהרן את היאור לעיני פרעה מיד נהפכו מימי היאור לדם, ומיד לקחו המרטועים
 כלי מים שלא מן היאור, שערדין לא נהפך לדם, והפכו אותו בתחולותיהם לדם, וא"כ
 נחפזטה המכה בכל המים אשר נבתי מלרים וכל מקוה מימיהם. (כד) ויחפרו
 וכו' מים: חפרו והולילו מים (constructio pregnans), וכיולא נזה ויחפרוהו ממעמולים
 (איתב ג' כ"א); ולפי זה היה רחוק העפסא תחת מים (ויחפרו כל-מלרים סביבות היאור
 מים לשחת, וכו' הט פירש ויחפרו לשחת מים. (כה) וימלא שבעת ימים: נשמות
 רבה אמרו שכן כל מכה ומכה עומדת ז' ימים, וא"כ; וכן כתב רש"י כן היה מכת

e gli Egizi non poterono bere acqua dal Nilo, ed il sangue fu per tutto il paese d'Egitto. (22) I maghi d'Egitto fecero il simile colle loro arti arcane, ed il cuore di Faraone si fece forte, ed egli non badò loro, come il Signore aveva predetto. (23) Faraone voltò via, e andò a casa sua, e non pose mente nè anche a questo. (24) Gli Egizi poi scavarono tutti intorno al Nilo (dei pozzi, per avere) acqua da bere, non potendo bere dell'acqua del Nilo. (25) Indi, scorsi sette giorni dopo ch'il Signore ebbe percosso il Nilo, (26) Il Signore disse a Mosè: Recati a Faraone, e digli: Dice così il Signore: Lascia andare il mio popolo a prestarmi culto. (27) Se tu poi ricusi di lasciarli andare, io flagello tutto il tuo territorio colle rane.

היאור, כלומר זו לבדה נחשבה שנעת ימים. דעת רא"צ נע ורמז"מן כי שאר המכות לא נחשבו כ"כ, דעת רא"צ נע כי גם בני ישראל הכו במכה זו וכן במכת הנפרדע והכנים ושלל הפליל' ה' בין מחרים ובין ישראל רק כמה שאל מפורש בחזרה, ור' יעקב בעל הטורים כתב על זה: והכלגתו על דברי חכמים ורדפו אחרי הפשע הביאו להם הדעת, כי תלילה לאל להכות את ישראל, כי אין מעצור לה' להושיע את אשר ירלה ולהכות לאשר ירנה, עכ"ל. וכל כי ארץ גשן כדעת האחרונים לא היתה מארץ מחרים אלא על גבולה, והיתה סמוכה לארץ ערב, ולפיכך לא היתה אותה מומיט הכולות, ובכן לא הכתה לא במכת הדם ולא במכת הנפרדעים, והכתוב לא הוסיף להזכיר ענין זה, כי היה ידוע לישראל שהיו ידעים תכונת ארץ מושבם; אמנם אם היו קלת מנבי ישראל חוץ לארץ גשן לא נכחש כי הכו גם הם במכות אלה, וגם הם הוסיפו לשמות מומיט הנזירות אשר ספרו. (בז) את כל גבולך: ולא ארץ גשן שלא היתה מנוול מחרים ממש, וכן למטה י' ד' (מוהר"ר משה עהרענרייך). בצפרדעים: ידוע כי אחרי שזו נילוס אחר, אחר אשר הרזה את ארץ מחרים, נולדים נטיט הנשאר מיני שרשים הרבה, וכתב בושארט כי היה הכס, א) כי נתרצה כ"כ מין הנפרדעים נפרט, ב) כי נאו ברגע שאחר משה, ג) כי עזבו המים אשר שם משכנם ונאו בינשה ובנחים, ד) כי נכרתו כאשר אחר משה לחווד אשר קבע לו פרעה. ואיכהארן מטעור ומתרעם כי שם א' מעוברי ארמות ימים אשר כתבו בעניני ארץ מחרים לא השגיח על הנפרדעים, ולא הודיעו דבר זה שנכל שנה ושנה הם מתרצים ובאים בינשה. ראה עד היכן הגיעה עזות פנים של הכופר הזה, שהוא אחר כי רבו הנפרדעים ובאים בנחים הוא ענין טבעי במחרים, הנוהג בכל שנה ושנה, אע"פ שלא היה אדם שהעיד או הזכיר דבר מזה. מאן: כמו מחאן (דקדוקי § 374) ור"ש מחאן בזה, ולדעתו אין

בַּצַּפְרָדָּעִים: (ס) וְשָׁרָץ הַיָּאֵר צַפְרָדָּעִים
וְעָלוּ וַבָּאוּ בְּבֵיתָךְ וּבַחֲדָר מִשְׁכַּבְךָ וְעַל-
מִטָּתְךָ וּבְבֵית עֲבֹדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ
וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ: (כט) וּבָכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל-
עַבְדֶּיךָ יָעָלוּ הַצַּפְרָדָּעִים:

התבסס ציטונו פיעל, אך הוא שם החזק, והסופרים לא הבינו כוונתו והשמיטו דבריו

ח

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אָמַר אֶל-אַהֲרֹן
נָטָה אֶת-יָדְךָ בְּמִטָּךְ עַל-הַנְּהֹלֹת עַל-הַיָּאֵרִים
וְעַל-הָאֲנָמִים וְהָעַל אֶת-הַצַּפְרָדָּעִים עַל-אֶרֶץ
מִצְרָיִם: (ב) וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת-יָדוֹ עַל מִימֵי מִצְרָיִם
וְהָעַל הַצַּפְרָדָּע וַתִּבֶּס אֶת-אֶרֶץ מִצְרָיִם:
(ג) וַיַּעֲשׂוּ בֶן הַחֲרָטִמִּים בְּלִטְיָהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת-
הַצַּפְרָדָּעִים עַל-אֶרֶץ מִצְרָיִם: (ד) וַיִּקְרָא פֶּרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הֶעֱתִירוּ אֶל-יְהוָה
וַיִּסַּר הַצַּפְרָדָּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַח אֶת-

(ג) ויעשו בן החרטומים בלטיהם: לקחו כלי מלא חיס זהו נהם צילי לפרדע,

(28) Il Nilo brulicherà di rane, le quali saliranno (in terra), ed entreranno nella tua casa, nella tua stanza da dormire, e sul tuo letto; ed in casa de'servi tuoi, e addosso al tuo popolo, e ne'tuoi forni, e nelle tue madie. (29) Le rane in somma saliranno addosso a te, al tuo popolo ed a tutti i tuoi servi.

והשמיטו מלת ואין, ואין ספק כי הוא ז"ל כך כתב: ואין מאן כמו מחאן וכו'. ותלמידו שלם שמעון מדינה מוסיף כי לכך נחלה כתב רש"י ואם סרבן אמה (שהוא שם האחר), ואח"כ כתב (ואין) מאן כמו מחאן משרב (שהוא זיכוכי, ולא כתב סרבן). (כח) במשואותיה: הערבות שלשן בהן העיסה, וכמלא ג"כ לחדות על העיסה עצמה (מאחרותם נרודות בשמלותם) והמלה נגזרת מן שאור אע"פ שזה בס"ין (דון יצחק), ור"ק כתב שאולי הוא עלי שאר שענינו מוון. ויוסף ירא מוסיף כי שאור בס"ין נגזר מן שאר בש"י, כי השאור הוא חלק מן הבנק שנשאור מיום אחמול והקמול. והנה אין ספק כי משה ואהרן הלכו ואחרו כל זה לפרעה, והכותים הוסיפו ויבא משה ואהרן אל פרעה ודברו אליו כה אחר ה' שלח את עמי ויעבדוני ואם מאן אמה וכו' עד סוף הפסוק. (כט) ובבה ובעמך: יעלו גם על בני אדם, כלומר במלבושיהם ובמיקסם.

VIII

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Stendi il tuo braccio colla tua verga, sui fiumi, sui canali, e sugli stagni, e fa salire le rane sulla terra d'Egitto. (2) Aronne stese il suo braccio sulle acque dell'Egitto, ed una quantità di rane sali, e coprì la terra d'Egitto. (3) I maghi fecero il simile colle loro arti arcane, e fecero salire le rane sulla terra d'Egitto. (4) Faraone chiamò Mosè ed Aronne, e disse: Pregate al Signore, che tolga le rane da me e dal mio popolo; ed io la-

ובלטיהם (נחמדת הטבע) מהרו לילאת הנפרדעים מן הנגים. (ד) ויקרא פרעה למשה ולאהרן: דם נאמר ויחזק לנ פרעה, כי לא נגעה המכה אל טבו ולא בשרו, כי הפרו סניעות האור ומלאו מים, אבל כאן נאמר הנפרדעים גם בבית המזב. וזה שכתב רש"י. כי ראש שהקדמונים הוסיפו על המכה ולא יכלו למסרה, הכל הוא, כי פרעה לא קרא אותם למען יסירו המכות, אלא למען יעשו גם הם בלטיהם כן.

הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה: (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפָרְעָה
הַתְּפֹאֶרַע עָלַי לְמָתִי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ
וְלַעֲמֶךָ לְהַכְרִית הַצְּפֹרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ
רַק בַּיָּאֵר תִּשְׁאָרְנָה: (ו) וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר
כְּדַבְּרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֲנִי בַיהוָה אֱלֹהֵינוּ:
חֲמִישִׁי (ז) וּסְרוּ הַצְּפֹרְדָּעִים מִמֶּךָ וּמִבְּתֶיךָ
וּמִעֲבָדֶיךָ וּמִעַמֶּךָ רַק בַּיָּאֵר תִּשְׁאָרְנָה: (ח)
וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פָּרְעָה וַיֵּצְעֻק מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְּפֹרְדָּעִים אֲשֶׁר־שָׁם
לְפָרְעָה: (ט) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדַבַּר מֹשֶׁה וַיָּמָתוּ
הַצְּפֹרְדָּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֹרֹת וּמִן־
הַשָּׂדֶת: (י) וַיֵּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמֹרִם חֲמֹרִם וַתִּבְאֵשׁ
הָאָרֶץ: (יא) וַיֵּרָא פֶּרַעַה כִּי הִיָּתְלָה הָרוּחַ
וַהֲכִיבֵל אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאִשֶּׁר
דִּבֶּר יְהוָה: ס (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

(ה) התפאור עלי: התנאה עלי, ועשה עמוך ארון עלי, חס בשחקנע לי זמן לחמי
אעתיר לך, ואמר שנקע לו זמן חסר לו למען תדע כי אין כה' אלהינו, כל' לא לכבודך
אחרתי, כ"א לכבוד אלהי. למתי אעתיר לך: לאזהר זמן אתפלל עכשו שיסורו, ע' ר"ג.
(ו) ויאמר למחר: משנ פרעס כי משה היה יודע שהגיעה העת שזכרתו הנספרעים

scerò andare il popolo a far sacrifici al Signore. (5) E Mosè disse a Faraone: Voglio che tu possa menar vanto sopra di me. Per quando vuoi ch'io preghi in favor tuo, de'tuoi servi e del tuo popolo, affinchè cessino le rane da te e dalle tue case, e rimangano soltanto nel Nilo? (6) E quegli disse: Per domani. — E (Mosè) soggiunse: (Sia) come la tua parola; affinchè tu conosca, che non havvi come il Signore, nostro Dio. (7) Le rane cesseranno da te e dalle tue case, da'tuoi servi e dal tuo popolo; e rimarranno soltanto nel Nilo. (8) Indi, usciti Mosè ed Aronne da Faraone, Mosè sciamò al Signore, a motivo delle rane, di cui aveva aggravato Faraone. (9) Ed il Signore fece come la parola di Mosè, e le rane morirono dalle case, dai cortili, e dai campi. (10) Le accumularono a mucchi a mucchi, ed il paese ne puzzò. (11) Faraone, vedendo ritornata l'agiatezza, rese ostinato il suo cuore, e non badò loro, appunto come il Signore aveva predetto. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Stendi la tua verga, e percuoti

מיד, ע"כ לכסותו הארץ הזמן ואמר לחזר (ר') שחאל בן חפני הניאו רא"ב, ורמ"ב חזב בהפך שפרעה חזב שמה חזקא זמן ארץ, וע"כ נתן לו זמן קצר; ואיננו כזון אצ"כ היה אומר לו שיסורו מיד לא לחזר. (ו) וסרו: כמו וסר מהם הכנע, ואין הכוונה שילכו להם חיים, ולפיכך לא חזר רק אל היאור ישונו, אלא ימותו במקום שהם; והכרס טעה בהצנת חלת וברו, וחזב כי משה הנטיח שיסורו אל היאור חיים, וה' לא רנה. (ד) ויצעק: מפני שחית הדם נמשכה ז' חיים ופסקה בלא תפלה, וכאן היתה הפעם הראשונה שהתפלל שחבור המכה אחר לשון נעקה המורה תפלה בכח יותר מל' העתרה הכתוב בשאר המכות (תלמידי ח"כ), וגם (כדברי הרא"ב) מפני שכבר הנטיח לפרעה בלא ראות האל שיסורו בזמן שיקבע לו. (ז) כדבר משה: כמו שדבר משה אל פרעה שיסורו למחר. (י"א) הרודה: כמו מן המזר קראתי יא ענני במרחק יא, הנער נחלל לשנת אדם במקום נר (וכן נרה ונוקה) שאינו יכול להתנועע ולעשות רעונו, וההפך לשנתו במקום רחב ומרוח. והבבד: מקור, ולריך להגין בו זמן הפועל הקודם, אם עבר עבר ואם עתיד עתיד. (יב) לבנים: בתרגום האלכסנדרי πελαγος, ופילון המזרי גם' יי משה כתב כי הוא שר' מעופף דק מאוד ומכאיב מאוד בעקילתו, גם ככנס באזנים ובנחיריים ולריך שמירה גדולה לשמור העינים, ואולי הוא culex pulicaris של Linnaeus, או culex molestus שהזכיר Foukal שחמאל במזמרים ומזער מאוד בלילה את היזנים, ואייכהארן אומר כי במלת כנים אין היז

אָמַר אֶל־אַהֲרֹן נָטָה אֶת־מִטָּךְ וְהָךְ אֶת־עַפְר
הָאָרֶץ וְהָיָה לְכֶנֶס בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם; (יג)
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיִּטּ אֶהֱרֹן אֶת־יָדוֹ בְּמִטָּהּ וַיַּךְ אֶת־
עַפְר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכֶּנֶס בְּאָדָם וּבְבַהֲמָה
כָּל־עַפְר הָאָרֶץ הָיָה כֶּנֶס בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם;
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם לְהוֹצִיא
אֶת־הַכֶּנֶס וְלֹא יָכְלוּ וַתְּהִי הַכֶּנֶס בְּאָדָם
וּבְבַהֲמָה: (יד) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל־פְּרֹעֶה
אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לִב־פְּרֹעֶה וְלֹא־
שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ט (טו) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם בִּבְקָרְךָ וְהַתִּיצֵב לִפְנֵי
פְּרֹעֶה הַנֶּה יוֹצֵא הַמִּימָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה

והח"ס לשמון הרבים, אלא כנים או כניף הוא שם השרץ (Scniph) בלשון חזרי (ראו').
וגל כי אחרי זאת ישראל מחזרים ובואם אל הארץ שלא היה נה השרץ ההוא שמשו
בשם כנים להורות על מין שרץ אשר העוקץ את הבשר, ולפיכך חרסם חנקולם קלמחא,
וכן בתרגום סורי קלימא, והוא ידוע בתלמוד, ממסדורי מלי ומסמרטוטי קלימי (pediculus),
ובתוספות (שנת י"ג) בתלקו ר' יוסף מאורליאנש ורבת חס אס הפכה הוא הלגן
(pediculus) ופרעוש השמור (pulex) אז להפך. ובמדרש (ילקוט י"ב מיני כנים הניא
עליהם, הקטנה שבהם כניזה של תרנגולת, והגדולה כשל אוח; אבל בתלמוד (סנהדרין
ס"ז) ויחמרו החרטומים אל פרעה אלנע אלהים היא חמר ר' אליעזר מכאן שאין
הפך יכול לנרוא נביה פתוחה מכשעורה. (יג) וחרדי הבנים: שם המין, כמו הנפרדע,
ומזה ראיה כי הח"ס בכנים איננה סימן הרבים, אלא מן השרש, כדעת אייבהארן.

la polvere della terra, ed essa diverrà pidocchi in tutto il paese d'Egitto. (13) Essi eseguirono; e tosto che Aronne stese il braccio colla sua verga, e percosse la polvere della terra, quantità di pidocchi fu negli uomini e nelle bestie, la polvere della terra fu tutta pidocchi in tutto il paese d'Egitto. (14) S'adoperarono egualmente i maghi, colle loro arti arcane, per produrre i pidocchi, ma non poterono. E i pidocchi furono negli uomini e negli animali [e non altrove, dove i maghi avrebbero voluto produrli]. (15) E i maghi dissero a Faraone: Egli è il dito di Dio. — Però il cuore di Faraone si fece forte e non badò loro, appunto come il Signore aveva predetto. (16) Indi il Signore disse a Mosè: Alzato domattina, presentati a

ואין ראיה מן ריקס חכם שהניא רמ"נמן, כי אם נוספה סמ"ס להורות על תאר הפעל, אך כזן הוא גם המין ולא מלאנו גם המין בתוספת מ"ס. כל עפר הארץ היה בנים: כך היה נראה לעם מעולם רבוי הכנים, והוא דרך הפלגה. (יד) ולא יכלו: דעת רמ"בן ורמ"מן כי בים ובנפרדעים יכלו מכני שלא היה גם בריאה או יצירה, אך מכת הכנים היתה יצירה חדשה, כי אין טבע העפר להיות כנים; וכבר היה כ"ל לפרש להוציא את הכנים להרחיקם מעליהם, והיה מחישב לב"ז מה שכתוב אחר זה יצאיה הכנס נאדם ובהמה, כי לא הועילו להסירם ולהוציאם, גם היה מחישב יפה מאחר המרטומים אנבע אלהים היא, אלא שאין נראה שיהיה זה ענין מלת להוציא, וגם לפי זה לא היה"ל עשו כן, והנכון כי ה' התעלל במזרים (כמו שהעיד למטה י' ב'), וא' מן התעלולים אשר התעלל בהם הוא זה שהתחיל באותות ומופתים שהיה מטבעם שיוכלו המרטומים לעשות דגומתם בנדר מה, וכל זה כדי לחזק את לב פרעה, כדי שיקבלו הוא ועמו העונש הראוי להם. אמנם לא רצה שימך הענין כן עד סוף, כדי שלא יטעו ישראל ויתנו דופי באותות משה, וע"כ אחר שמי המכות הראשונות לא הכיח עוד למרטומים לעשות דגומת מופתיו וכפלאותיו. וחרוי הכנס באדם ובבהמה: כ"ל פירושו שהיו נאדם ובהמה לבדם, כי לא יכלו המרטומים להוציא הכנים בנדר מקומות שלא היו גם ע"י משה ואהרן, שאם היה זה עולה בידם היו אמרים שהענין בתחבולה אנושית, ועכשיו הוכרחו לומר כי אנבע אלהים היא. (טז) אצבע אלהים דר"א: רא"נע פירש מכה אלהית, כטעם יד ה' (למטה ט' ג'), וכן ת"א מחא מן קדם ה', ולפי זה לא הודו כי אלהי משה הוא שעשה זאת, אלא שהיה מכה מחא האלהים; וכ"ל כי אין אנבע כמו יד, כי מ"כין ביד ואין מ"כין באנבע, אבל אנבע כאמר על הטווי, כמו שלח אנבע (ישעיה כ"ח ט'), והנה אנבע אלהים ענינו נוח אלהי רטון אלהי. והמרטומים הודו כי מעשה משה ואהרן היה נגדו אלהי ובמאמרו, ולפיכך לא

אָמַר יְהוָה שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: (ח) כִּי אִם־
 אֵינֶךָ מְשַׁלַּח אֶת־עַמִּי הֲנִי מְשַׁלֵּיחַ בְּךָ
 וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָךְ וּבְכַתִּיךָ אֶת־הָעָרֹב
 וּמִלְאוּ בָתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הָעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה
 אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ: (ט) וְהַפְּלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא
 אֶת־אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עַמִּי עָמַד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי
 הָיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
 בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שׁי (י) וְשַׁמְתִּי פֶדֶת בֵּין עַמִּי
 וּבֵין עַמָּךְ לְמַחֵר יִהְיֶה הָאֵת הַזֶּה: (יא) וַיַּעַשׂ
 יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כְּבֹד בֵּיתָה פְּרָעָה וּבֵית
 עַבְדָּיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
 הָעָרֹב: (יב) וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
 וַיֹּאמֶר לָכוּ וּזְכֹחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ: (יג) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם

השתדלו עוד נלחטיהם. ואין לומר שלא הדו, ושלכן נתחזק לב פרעה, כי הכה למטה
 (ט' ז') ושלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה, ולא שלח
 את העם, שעל כרחנו פירושו אע"פ שראה הכם מ"מ הכבד את לבו, אף כאן אע"פ
 שהדו המרטומים הוא לא הדו, או עשה נגד מה שהיה מוכרח בלבו להודות, כדרך
 הכופרים. (יז) את הערוב: לדעת המפרשים ויוסף פלאחוס עכינו עירוב קיות רעות,

Faraone; già egli deve uscire (per recarsi) all'acqua: e digli: Dice così il Signore: Lascia ch' il mio popolo vada a prestarmi culto. (17) Chè se tu non lasci andare il mio popolo, ecco ch' io mando contro di te, de' tuoi servi, e del tuo popolo, e nelle tue case, il miscuglio (di belve, o d' insetti); e le case degli Egizi, ed anche la terra su cui stanno, empirannosi del miscuglio. (18) Ed io allora differenzierò il paese di Goscen, sopra il quale sta il mio popolo, in guisa che ivi non vi sia il miscuglio; affinché tu conosca ch' io, il Signore, sono in mezzo (alle cose) della terra [le sorveglio e governo]. (19) Farò così distinzione dal mio popolo al tuo. Domani avverrà questo prodigio. (20) Il Signore fece così, e venne un grave miscuglio in casa di Faraone, in casa de' suoi servi, ed in tutta la terra d' Egitto. Il paese soffriva guasti, a cagione del miscuglio. (21) Faraone chiamò Mosè ed Aronne, e disse: Andate, fate sacrifici al vostro Dio entro il paese. (22) E Mosè disse: Non conviene far così, perciocchè noi dobbiamo sacrificare al nostro Dio ciò ch'è sacro per gli Egizi. Potremmo

ופיות לזה מה שכתב בתהלים (ע"ח מ"ה) ישלח בזה ערוב ויאכלם; ורש"י בפרש' זאני ערב שדרכם לטרוף בלילות, ובתרגום יוכי ואחריו פילון ובונים כלבים (mosche canine) שנראה שזה מין השרץ הנקרא Tafani. ועקלם ואחריו המירונימוס תרגמו עירוב של כל מיני זבובים, זבובים ממינים הרבה (ראו'), והדעת הזאת האחרונה קרובה בעיני, כי לא יובן איך תזאבה המיית בנחשים ולא יוכל לסגור הפתחים בפניהם. ולכ"ז מלת ואכלם שנחשלים היא דרך הפלגה כמו שהיא ג"כ מליגת ונפרדע ומשחיתם, וכן אחרים אכלוהו כנים ופרעושים, וכיוצא. (ידו) כי אני ה' בקרב הארץ: שאני הוא האל המשיג במחשבותיו ופועל הטובות והרעות, כמו הלא על כי אין אלהי בקרבי (דברים ל"א י"ז), הלא ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז ז') ענין ההשגחה, והנה ההפלאה בין עם לעם עדת על ההשגחה. (יט) ושמתי פדות: לי הבדלה, וכן ישועה והגלה וחלוץ ופורקן כלם לי הפרשה והבדלה זה מזה (רש"י ב"ב). דעת רמ"בן ורמ"במן כי פסדות הזאת היא שאף בארץ מצרים אם ימנעו המיית אם ישראל לא ייקרהו, ולדעת אחרים הזאת היא כלל אחריו פסד. (ב) ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים: כאן ראוי לחתך, ואם לא כן היה ראוי שיאמר בכל מצרים בלא וי"ו. (בא) ובחור לאדירים בארץ: ולא תלפז אל המדבר (ר"ש), ונראה מכאן רוע לבנו של פרעה, שער עכצו אפי' זה לא הניח להם, ולא נתן להם מנוחה מעבודתם. (בב) כי תועבת.

נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֵבֹת
 מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ: (ב) דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת
 יָמִים נֶלְךְ בַּמִּדְבָּר וַזְבַּחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
 כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ: (ב) וַיֹּאמֶר פֶּרַעַה אֲנֹכִי
 אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וַזְבַּחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
 בַּמִּדְבָּר רַק הֲרַחֵק לֹא־תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת
 הֶעֱתִירוּ בְּעֵדֵי: (ב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי
 יוֹצֵא מֵעַמְּךָ וְהֶעֱתַרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הָעֵרֹב
 מִפְּרַעַה מֵעַבְדֵּיו וּמֵעַמּוֹ מִחֵר רַק אֶל־יִסָּף
 פֶּרַעַה הַתֵּל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ
 לַיהוָה: (ב) וַיֹּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פֶּרַעַה וַיַּעֲתַר
 אֶל־יְהוָה: (ב) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיִּסַּר
 הָעֵרֹב מִפְּרַעַה מֵעַבְדֵּיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר
 אֶחָד: (ב) וַיִּכְבֹּד פֶּרַעַה אֶת־לְבוֹ גַּם בַּפֶּעַם
 הַזֹּאת וְלֹא שַׁלַּח אֶת־הָעָם: פ

מצרים נזבח: חמר ר' ישועה (הציאו רא"צ) כי משה כתב כן לנבית ע"ה, חבל
 לפרעה חמר חלבי מזרים, וכן נראה דעת רש"י בפירוש ראשון, ור"י בפירוש שני
 וראו' פירוש מה שזכרנו תועבה למזרים; וכ"ל כי תועבה כמו קדש ומרס, וכמו sacer
 בלשון רומי, ענינם דבר מופרש, שאסור להשתמש בו. ואחרי ימים ושנים מנאיתי כי בלשון
 מצרי uab גם ethuab מורס טהרה וקדושה, וכן suab וגם tubo ענינם purificare.

noi scannare agli occhi degli Egizi ciò ch'è sacro per essi, senza ch'eglino ci lapidino? (23) Dobbiamo internarci nel deserto il cammino di tre giornate; indi faremo sacrifici al Signore nostro Dio, secondo ch'egli ci dirà. (24) E Faraone disse: io vi lascerò andare a far sacrifici al Signore vostro Dio nel deserto, però non andate lontano. (Intanto) pregate per me. (25) E Mosè disse: Ecco io esco d'appo te, e (tosto) pregherò al Signore, ed il miscuglio cesserà da Faraone, da' suoi servi e dal suo popolo, domani. Però non torni Faraone a prendersi giuoco, col non lasciar andare il popolo a far sacrifici al Signore. (26) Mosè, uscito d'appo Faraone, pregò al Signore. (27) Ed il Signore effettuò la parola di Mosè, ed il miscuglio cessò da Faraone, dai suoi servi, e dal suo popolo; non rimase di quelli (animali) pur uno. (28) Ma Faraone ostinò il suo cuore anche questa volta, e non lasciò andare il popolo.

וְכִּי יֵרָא עַבְדְּךָ הוּא מַעֲקִירוֹ לָשׁוֹן מִצְרֵי וְעַנְיֵנו מְהֵרָה וְקִדּוּשָׁהּ, וְהַעֲבִירִים הַשְׁמָמָה בִּנְיָמִין לְהוֹרֹת עַל הַטּוֹמָאָה, תַּחַת כִּי שָׁחַ הָיָה מוֹרָה בְּלָשׁוֹן מִצְרֵי מְהֵרָה, וְעֵינֵי דְקִדּוּקֵי בִימֵי 258. הֵן נִזְכָּר: כְּמוֹ הַכּוֹזֵב ע' לַמַּעֲלָה ד' א'. וְלֹא יִסְקָלוּנוּ: עֲדִינֵי בִימֵי יוֹנִיכָאֵלִים הֵן הַמִּצְרִים עוֹשִׂים מְרִיעָה אֵלֶּי עַם אֵלֶּי בִימֵי מַעֲבָדָם, מִכֵּי שֶׁאֱלֹהֵיהֶם עַל בְּנֵי עִיר אַחַת לֹא הָיוּ אֱלֹהֵיהֶם עַל בְּנֵי עִיר אַחֶרֶת וְהָיוּ כְּלָמִים אֵלֶּי עַם אֵלֶּי, וְסוֹקִלִים אֵלֶּי אֵת אֵלֶּי בְּאֵנִים, ה"ל: (Satyra 15)

Inter finitimos vetus, atque antiqua simultas,
Immortale odium et nunquam sanabile vulnus
Ardet adhuc.

Numina vicinorum

Odit uterque locus.

Sed tempore festo

Alterius populi, capienda occasio cunctis, . . .

Saxa inclinatis per humum quaesita lacertis

Incipiunt torquere.

ובלעטאָרדך כַּחַד כִּי מֶלֶךְ עָרֹם הַתְּקִין זֵהָיו אֱלֹהֵי עִיר וְעִיר זֹנִים אֵלֶּי מֵאֵלֶּי, כִּדִּי שֶׁלֹּא יוֹכְלוּ אֲנָשֵׁי מִצְרַיִם לְהַתְּחַבֵּר בְּקֶסֶר אֲמִיץ וְלִמְרֹד בּוֹ, וְהַזְכִּיר כִּי בִימֵי אִירָעָה כִּי בְנֵי עִיר אַחַת אֲכָלוּ דַּךְ אַחַד שֶׁהָיָה נִעֲבָד צִעִיר אַחֶרֶת, וְאֲנָשֵׁי הָעִיר הָאֶחָד אֲכָלוּ הַכְּלָבִים שֶׁהָיוּ נִעֲבָדִים צִעִיר הָאֶחָד, מִזֶּה נִלְמַד מִלְחָמָה בִּינֵיהֶם, עַד שֶׁנָּצְחוּ הַרוֹמָאִים וְעָשׂוּ שְׁלֹם בִּינֵיהֶם (קִלְעָר').
(בֵּה) וְסֵר הָעִירֹב: עֵינֵי לַמַּעֲלָה פֶסוּק ז'. הַחֵל: עֵינֵי בְּרָאשִׁית ל"א ז' וְשִׁעִיהֶם ל' י'.

ט

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פְּרָעֹה
 וּדְבַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים
 שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (ב) כִּי אִם־מֵאֵן אַתָּה
 לִשְׁלַח וְעוֹדָה מִחֲזִיק בָּם: (ג) הִנֵּה יְרֵי־הוֹהֶ
 הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בִּשְׂדֶּה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים
 בַּגְּמָלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דָּבָר כֶּבֶד מְאֹד:
 (ד) וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה
 מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר:
 (ה) וַיֵּשֶׁם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה
 הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ: (ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר
 הַזֶּה מִמַּחֲרֹת וַיָּמָת כָּל מִקְנֶה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֶה
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מָת אֶחָד: (ז) וַיִּשְׁלַח פְּרָעֹה
 וְהִנֵּה לֹא־מָת מִמִּקְנֶה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד
 וַיִּכְבֹּד לֵב פְּרָעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת־הָעָם: פ
 (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַל־אֲהַרֹן קָחוּ

IX

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Va da Faraone, e digli: Dice così il Signore, Iddio degli Ebrei: Lascia andare il mio popolo a prestarmi culto. (2) Chè se tu ricusi di lasciarli andare, e seguiti a ritenerli; (3) Ecco, la mano del Signore sarà nei tuoi animali [cioè colpirà i tuoi animali], che sono in campagna, nei cavalli, negli asini, nei cammelli, nei buoi, e nel bestiame minuto; (vi sarà cioè) una mortalità grave oltremodo. (4) Ed il Signore farà distinzione tra il bestiame degli Israeliti e quello degli Egizi, e nulla perirà di quanto appartiene ai figli d'Israel. (5) Il Signore fissò un tempo, con dire: Domani il Signore effettuerà questa cosa nel paese. (6) Ed il Signore esegui questa cosa nel giorno seguente, e morirono tutti gli animali degli Egizi, e di quelli degli Israeliti non morì alcuno. (7) Faraone mandò, e trovò che alcuno non era perito degli animali degli Israeliti; e (tuttavia) il cuore di Faraone si ostinò, ed egli non lasciò andare il popolo. (8)

(ג) הנה יד ה' הויה: תכה סדר ונמכת נכורות שהיה בהן נמלת כשה לא עשו משה ואהרן שום פעולה לסימן, לא הרמת המטה ולא דבר אחר, אך ייחסו הסעשה אל ה' לבדו (הנה יד ה' היה כחות הילול אחי יונא בתוך מזרים). הויה: ביטוי משרש היה, ומלאכו היה, ולא אמרו היה שלא יתחלק עם מה שהוא שם דבר, כמו היה על היה תנא (יחזקאל ז' כ"ו). דבר בבר מאד: אייכהארן אמר כי רבו השרצים (וכים וערו) נרמו הדבר כי בני השרצים מתפזרים בארץ וטפלים עם הטל על למח השדה, והנהמות באכלן את הירק חולות ומותות, והוא אמר ג"כ כי מקנה ישראל לא מת, מפני שישאל היו רועי נאן חיימי קדם, והיו בקיאים בדרכי רפואות בהמות; ואני לא אכחיש היות בזה חלק טבעי, אלא שנתלה עמו חלק קסי יונא מחכמו של עולם; והנה רבו הכנים והערו ואלא נתפשט הערוב בארץ גושן, היה דרך כס, והוא ענמו אולי היה סנה שלא מת מקנה ישראל. (ח) פירח כבשון:

לָכֶם מִלֹּא חֲפִנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וְזִרְקוּ מִשֵּׁה
הַשְּׁמִימָה לְעֵינֵי פֶרְעָה: ^(א) וְהָיָה לְאַבְקָה עַל
כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וְהָיָה עַל-הָאָדָם וְעַל-
הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֶּרֶחַ אֲבַעְבָּעֶת בְּכָל-אֶרֶץ
מִצְרַיִם: ^(ב) וַיִּקְחֻ אֶת-פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעֲמְדוּ
לִפְנֵי פֶרְעָה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשְּׁמִימָה וַיְהִי
שְׁחִין אֲבַעְבָּעֶת פֶּרֶחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: ^(א)
וּלֹא-יָכְלוּ הַחֲרָטָמִים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי
הַשְּׁחִין כִּי-הָיָה הַשְּׁחִין בַּחֲרָטָמָם וּבְכָל-
מִצְרַיִם: ^(ב) וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת-לֵב פֶּרְעָה
וּלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל-
מֹשֶׁה: ^(ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם
בִּבְקָר וְהִתִּיצֵב לִפְנֵי פֶרְעָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת-עַמִּי

ר"ס פירש אפר דק שמתנפח נרוס, אך מפני שסמכו לכבשן נראה יותר שהוא
המתנפח ועולה בעשן וכדצק בכבשן, והוא כמו שכתבנו לתרגם: fuligin. וזרקו משה
השמימה: לא שזה יהיה סבה לשחין אלא שגריך לעשות פעולה מה קודם המית
הנפלאות, למען יודע כי ברטון האל אשר שלח את הכניא העושה הפעולה ההיא,
כהיה הנכס, והוא כמו הרמת המטה והדבור אל הסלע וכיוצא באלה; ואולי נחר בסימון
הזה בפרט, כדעת דון יצחק, כדי שיהיה לאות שכל אור מנרים יפסד ויהיה חס ושורף

Indi il Signore disse a Mosè e ad Aronne: Pigliate pieni i vostri pugni di fuliggine di fornace, e Mosè la sparga per aria in presenza di Faraone. (9) Ed essa diverrà una polvere (che cadrà) su tutto il paese d'Egitto, la quale produrrà sugli uomini, e sugli animali, in tutto il paese d'Egitto, ulcere, pustule, pullulanti. (10) Ed essi pigliarono la fuliggine di fornace, e presentatisi a Faraone, Mosè la sparse per aria; e (tosto) ulcere, pustule, pullularono negli uomini e negli animali. (11) I maghi non poterono restare davanti a Mosè, a cagione delle ulcere; perocchè le ulcere erano nei maghi ed in tutti gli Egizi. (12) Ma il Signore rese forte [ostinato] il cuore di Faraone, e questi non diede loro ascolto; come il Signore aveva predetto a Mosè. (13) Indi il signore disse a Mosè: Alzato domattina, presentati a Faraone, e digli: Dice così il Signore, Dio degli Ebrei: Lascia andare il mio popolo

ומעלה שחין. ודרכו משה: מן השחין ואילך עשה הפימנים האלה (נטיית המטה וכיוצא) משה ולא אחרון, אולי לכבוד המכות האלה, שהיה נכון אולי וחימה לבני אדם, או כריחת מזכותיהם. (ט) ודורה לאבק: ד"מ והפלה, כאלו הפיח ההוא יתהפך לאבק ויתפזר בכל ארץ מצרים ונכסלו על האדם ועל הבהמה יתהפך לשחין וגו' (קלער' וראו'). שדכן: מין נגעים כמו נאיוב (ב' ז') בשחין רע מחץ רגלו ועד קדקדו, ולדעת ר"י גורח המלה לשון חמימות, כמו בלשון משנה שנה שחוכה; ואפשר שנקראו הנגעים (ulcera) ע"ש החמימות, אך לא שיהיה ענין שחין inflammatio כדעת קלער' ורמז"מן ראז' ו"ה"ר; והם חשבו כי כוונת הכתוב שהשחין שהוא החמימות הפריח אנעבות, ואין הדבר כן, אלא (כמו שהשכיל להטעים ב"הט) פרח הו' תאר לשחין, וכמו שזמורש א"חכ שחין אנעבות פורח נאדם ונבשמה; ופירוש שחין פורח כמו גרעת פורחת (ויקרא י"ג ח"ב כ"ו) שהיא נחמח בלא סבה חילונית, או שהיא חחרת ונחמח, וקשה להרפא. אבעבועות: הוא פירוש לשחין, ושרשו נוע, או נבע, שכן כמו מנע שולאה מהן לימה, ואייכהרן אחר שכן אנעבות הדגדג (vomicae pe-stilentiales), ושהן ענין טעני החטוי במלרים; ופה השיב ראז' כי השחין הנכזר כאן לא היה מחיית, שאם היה מחיית לא היה משה נמנע מלהזכירו; ועוד ראיה מזה שאמר עשה לפרעה (למטה פסוק ט"ו) כי עשה שלחתי את ידי וגו', משמע שלא שלח בזה כ"י דבר. (יא) לא יכלו הרדטומים לעמוד לפני משה: כראה שהרדטומים גם כשלא היו עושים שום פעולה בלתיים, כמו בדבר ובערונו, היו תמיד לפני משה כשהיה הדבר עם פרעה, כדי לבדוק. דבריו ומעשיו ולהטיל בהן ספק, ועתה בשחין לא יכלו

וַיַּעֲבֹדֵנִי: (יד) כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ
 אֶת-כָּל-מִגְפָּתִי אֶל-לִבְךָ וּבְעֵבְדֶיךָ וּבְעַמְּךָ
 בְּעִבּוֹר תִּדַּע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל-הָאָרֶץ:
 (טו) כִּי עָתָה שִׁלַּחְתִּי אֶת-יָדִי וְאֵךְ אוֹתְךָ וְאֶת-
 עַמְּךָ בְּדָכָר וּתִפְחָד מִן-הָאָרֶץ: (טז) וְאוֹלָם
 בְּעִבּוֹר זֹאת הָעֲמִידֶיךָ בְּעִבּוֹר הִרְאֵתְךָ אֶת-
 כְּחִי וּלְמַעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ: שביע
 (יז) עוֹדָה מִסְתוֹלֵל בְּעַמִּי לְבַלְתִּי שִׁלְחָם:
 (יח) הִנְנִי מִמְטִיר כֶּעָת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד
 אֲשֶׁר לֹא-הָיָה כָּמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמֶן-הַיּוֹם
 הַזֶּה וְעַד-עָתָה: (יט) וְעָתָה שִׁלַּח הֵעוּ אֶת-
 מִקְנֶךָ וְאֶת כָּל-אֲשֶׁר לָךְ בַּשָּׂדֶה כָּל-הָאָדָם
 וְהִבְהֵמָה אֲשֶׁר-יִמְצָא בַּשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֶף

לעמוד, כי כנגדה המכה גנוסס (דון יצחק). (יד) את כל מגפותיו: הוא הצר, ולהיותו משחית התבואה, ומציא הרעב, הוא קשה מכל המכות וכן ככללות זו; חזאת כוחת ר"ש שכתב בנורת שקולת כנגד כל המכות, וכן הוא הנוסח בדפוס לסבול ותהנה ספרים כ"י, וכן דעת בעל ספר הזכרון, לא מכת בנורות, שאין לה ענין כאן, ועיין רא"ס. אל לבך: לא אמר כך כמו שאמר ובעבדך ובעמך, כי מכת בנורת איכנה כרגשת לחל, כי לא יחסר לחמו, אבל היא כונעת אל לבו, כי יצר לו בנורת עמו (תלמידו מה"רס עהרענרייך). (טו) כי עתה שלחתי: מן הראוי היה שאלעשה כן, על דרך דבר ידברו בראשונה לאחר שאלו יאללו באכל (שחאל ב' כ' י"ח), אכול תאכלו אותה בקדש (ויקרא

a prestarmi culto. (14) Imperocchè questa volta io sono per mandare tutt'i miei flagelli al tuo cuore, e ne' tuoi servi e nel tuo popolo; affinchè tu conosca che non havvi pari a me in tutta la terra. (15) Già a quest'ora avrei stesa la mia mano, e percosso te ed il popolo tuo colla peste, e saresti scomparso dalla terra. (16) Ma egli è perciò che ti lasciai sussistere, ad oggetto (cioè) di farti vedere la mia potenza, e perchè il mio nome venga celebrato per tutta la terra. (17) Tu dunque ti mostri ancora altiero contro il mio popolo, non volendo (cedere di) lasciarli andare? (18) Ecco ch'io domani a quest'ora fo piovere una grandine grave oltremodo, simile alla quale non vi fu in Egitto, dal dì che fu fondato sino ad ora. (19) Or dunque manda e fa ricovrare il tuo bestiame, e quanto hai in campagna. Tutti gli uomini e gli animali, che si troveranno

י' י"ח, וע' פירושי ב'שעיה ב' ט' וחזקאל כ' כ"ה. (יז) מסחולל: מתרוסס ומתנאה, ל' סולו לרובנ נערבות, סלסלה ותרומח, וכן מכלה (רד"ק שרש סלל) שמגיבים הדרכים כדי לַיִשְׁרָאֵל (לא ע"ש שמריהם מהם האצנים והמכשולות, כדעת ר"דק), אלא שעדיין יקשה שהיה ראוי לחור מסחולל על עמי לא נעמי; לפיכך כ"ל כי המלה הזאת כוללת ג"כ ענין אחר הנמשך מן הגאווה, והוא הזדון ורוע המעללים והקושי עם השפלים (tyrannus), ובתרגום אכקלום את כביש ליה לעמי. והמקרא הזה הוא בל' תנאי, אם עהך מסחולל, אז כאדם האומר א"כ עדיין עומד אחת בדעתך? (יח) הוֹסֵדָה: כאשר הלגון הזה נתחלת יישוב ארץ מצרים, כי היאור שוטף אותה בכל שנה, ולא היתה ראויה ליישוב עד שיסדוה במלאכות מיוחדות לכך; וכיוצא בזה בארץ כשדים שהיתה מכוסה בשי כרת כאשר עליה אשור יסדה (ישעיה כ"ג י"ג, וע' שם פירושי), וכיוצא בזה עיר ויביליאה על ימים יסדוה, ועד היום הדרכים אשר על שפת הים נקראים בעיר ההיא fundamenta שענינו יסודות. הוֹסֵדָה: אם היה מקור (ואז היתה הס"א ראויה למחק) הי'לל למן יום, לא למן היום; עכשיו נרדף שיהיה זמן עבר, והנה בהיותו זמן עבר, אם היה נכין כפעל, היה משפטו נוסדה, ואם התפעל הַתִּסְדָּה, והס"מך דגושה, ואם אפעל הַסֵּדָה; עכשיו אינו אלא נכין הַנִּפְעֵל והוא אצו של נכין כפעל וצנו של הַתִּפְעִיל, אשר חזונו במקרא הַתִּפְקֵדוֹ (אופטים כ' ט"ו). והנה אין ספק כי בעלי המסורת טעו במה שמנו מלה זו בכלל י"ח מלין דלא מפיקין הס"א בסוף חיבותא, לומר שראויות למפיק ואין בהן מפיק; ומ"מ הנה זו ראיה על נקיון כפיהם, שלא שלמו ידם להגיס מסננה ולהספיק המפיק שלדעתם היה ראוי להיות בתיבות הללו. (יט) הש':

הַבֵּיתָה וַיֵּרֶד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וּמָתוּ: (כ) הִירָא
 אֶת־דָּבָר יְהוָה מַעֲבָדִי פָרַעַה הֵנִיס אֶת־
 עַבְדּוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבְּתִים: (כא) וְאִשָּׁר
 לֹא־שָׁם לָבוּ אֶל־דָּבָר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עַבְדּוֹ
 וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה: פ (כב) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָטָה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם
 וַיְהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־
 הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֹשֵׁב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (כג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטְּהוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהוֶה
 נָתַן קָלָת וּבָרָד וַתִּהְלֹךְ־אֵשׁ אַרְצָה וַיִּמָּטֵר
 יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (כד) וַיְהִי בָרָד
 וְאֵשׁ מִתְּלַקְחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כִּבְדֹּ מְאֹד אִשָּׁר
 לֹא־הָיָה כִּמְהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה
 לְגֹוִי: (כה) וַיֵּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת

נח משרש עוז, בנין הכעיל, וענינו חכמה למקום נשאר, וכן יושבי הגנים העיזו (ישעיה
 י' ל"א), העיזו בני בנימין (ירמיה ו' א'). והנה דבר זה הוא שיתן ענה לפרעה איך
 יכלל מן החכמה, ואם היו כל המזרים יראים את דבר ה' היו כלם ניגולים, והשיב
 הר"חנן כי עיקר החכמה היה להשחית יגול האדמה, ולא להחית האדם והבהמה, על כן
 עורר חטאים בדרך להגילם מן הנדר, ותלמידי יוסף ירא משיב כי לא היה אפשר שתתפשט
 האזהרה הזאת בכל ארץ מצרים, מאחר שהנדר היה עתיד לנא ביום המחרת, ובאמת

in campagna, e non si saranno ritirati in casa, saranno colpiti dalla grandine, e morranno. (20) Chi fra i servi di Faraone temette della parola del Signore, fece fuggire [cioè ritirò prontamente] i propri servi ed animali nelle case. (21) Chi poi non pose mente alla parola del Signore, abbandonò i propri servi ed animali in campagna. (22) Ed il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il cielo, e sia grandine in tutto il paese d'Egitto, sugli uomini, sugli animali, e su tutta l'erba del campo, nella terra d'Egitto. (23) E Mosè stese la sua verga verso il cielo; ed il Signore mandò tuoni e grandine, e fuoco scorreva verso la terra; il Signore cioè fece piovere gragnuola sul paese d'Egitto. (24) Era grandine, ed un fuoco appreso in sè stesso [cioè da nulla alimentato] era in mezzo alla grandine; la quale era grave oltremodo, pari alla quale non vi fu in tutta la terra d'Egitto, da quando è divenuto un paese abitato. (25) La gragnuola uccise in tutto il paese d'Egitto

כראם שלא נודעה האזהרה אלא לעבדי פרעה שהיו אכלו ושחצו דברי משה, כי כן כתוב הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הנים וגו', אך שאר המזרים לא ידעו מה מלומה; וא"כ תשובת הרמ"ן בלתי מספקת, וגם דברי רמ"ב (נחמתי שלמה דף ק"ו). המוצאים בפרוש י"ר אינם מספיקים, מאחר שלא היתה האזהרה ידועה לרוב המזרים. הן יתקן כתב כי הפסוק הזה איכנו דברי ה', אבל משה כדי להחכיף את הרשעים נתן לפרעה הענה הזאת כאלה האוהב אותו. ואני אומר שאין כאן שום אזהרה או ענה, כי באומר להם הכני מוטיר בעת חור ברד כבד מאוד אשר לא היה כמותו, אין ספק כי עבדי פרעה השומעים דבריו, אם היו מאמינים שיש ממש בדברי משה היו מחזירים להנים את מקניהם ואת עבדיהם היתה בלי שזכירם משה על זה, וה' שדע כי קנת מעבדי פרעה היו מאמינים במשה (וזהו אותם שאמרו אח"כ (י' ז') הטרם תדע כי אנדה מזרים) הקדים ואמר לפרעה הרשות בידך להכלל במקלת מן המכה הזאת, כי לכך אני אומר אלך שמהיה המכה חזר ולא היום ואמנם לכך נזר ה' שמהיה המכה חזר ולא היום, כדי שיהיה הפרש בין הירא את דבר ה' והכלתי ירא, למען יתרגש כל ישראל ההפרש הזה, וגם המזרים כשיספרו המאורעות שהיו בשנה ההיא יזכירו כי הירא את דבר ה', מקנהו ואנשיו ניגלו מן הנדר. (בב) נטח את ירך: במטק (רא"ב). (בג) וַתִּהְלֶךְ אֵשׁ אֶרֶץ: נרקים ומגי שדי (fulmina), וכקוד תהלך זר, וכמוהו ולשונם תהלך נזר (מהלים ע"ג ט'), ומשפטו תהלך או תהלך, או תהלך או תהלך. (בר) ואש מתלקחת: וכן ביחזקאל (א' ד') ענן גדול ואש מתלקחת.

כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־
 עֹשֵׁב הַשָּׂדֶה הַכֶּה הַבֶּרֶד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה
 שִׁבֵּר: (כו) רַק בָּאָרֶץ גִּשֵּׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא הָיָה בָרֶד: (כז) וַיִּשְׁלַח פָּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
 וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הִטָּאתִי הַפַּעַם יְהוָה
 הַצִּדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הָרָשָׁעִים: (כח) הֶעֱתִירוּ אֶל־
 יְהוָה וְרַב מִהֵי־ת קִלְתִּי אֱלֹהִים וּבָרֶד וְאֶשְׁלַחַה
 אֶתְכֶם וְלֹא תִסָּפֹן לַעֲמֹד: (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 מֹשֶׁה כִּצַּאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרַיִם אֶת־כַּפִּי אֶל־
 יְהוָה הַקָּלוֹת יַחְדָּלוֹן וְהַבֶּרֶד לֹא יִהְיֶה־עוֹד
 לִמְעַן תִּדַּע כִּי לִיהוָה הָאָרֶץ: (ל) וְאַתָּה
 וְעַבְדֶּיךָ יִדְּעֵתִי כִּי טָרָם תִּירָאוֹן מִפְּנֵי יְהוָה
 אֱלֹהִים: (לא) וְהַפְּשַׁתָּהּ וְהַשְׁעַרְתָּה נִכְתָּה כִּי
 הַשְׁעַרְתָּה אֲבִיב וְהַפְּשַׁתָּה גְּבַעַל: (לב) וְהַחֲטָה
 וְהִכְסַּמְתָּ לֹא נָכוֹ כִּי אֲפִילָת הִנֵּה: מַפְסֵר

ופירש רנ"הו ל' אחיזה, שיהיו נאחזות בעלמה ואינה נרמזה להאחז בדגור אשר כמו
 אז שלטו, והוא נכון, והוא מפרש בגד העעמים ואז מתלקחת בתוך הכרד, בתוך
 הכרד היה אז מתלקחת, ואפשר נ"כ לפרש על פי העעמים ואז היתה דולקת מאלים
 בתוך הכרד. ועיין פליניאוס (Lib. II. Cap. 49.) וסענעקא (Nat. quest. lib. 5.)

quanto vi era in campagna, uomini ed animali; essa percosse eziandio tutta l'erba dei campi, e tutti gli alberi dei campi spezzò. (26) Soltanto nel paese di Goscen, dov'erano i figli d'Israel, non vi fu gragnuola. (27) Faraone, mandati a chiamare Mosè ed Aronne, disse loro: Ho peccato, (lo vedo) finalmente. Il Signore è quegli che ha ragione, ed io ed il mio popolo siamo i colpevoli. (28) Pregate al Signore, e cessino i tuoni di Dio e la grandine; ed io vi lascerò andare, nè sarete più oltre trattieneuti. (29) E Mosè gli disse: Quand'io sarò uscito della città, stenderò le palme verso il Signore, (e tosto) i tuoni cesseranno, e la grandine non sarà più; in guisa che tu conosca ch'ella è del Signore la terra. (30) Tu però e i servi tuoi, so che tuttavia non temerete di Dio Signore. (31) Frattanto il lino e l'orzo furono percossi; perocchè l'orzo era quasi maturo, ed il lino era in gambo. (32) Il frumento poi e la spelta non furono percossi, poichè sono (più) tardivi.

cap. 13 (קלער). **מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי: עַיִן נֹהֵ"ע תַּחֲ"ס ע' 174.** (כו) **חֲטָאֵי הַפֶּעַם:** לֹא חָטָא נִפְתָּס הָיָה יוֹתֵר מֵאֲחֵר פִּעְמִים, אֲלֹא פִירוּשׁ הַפֶּעַם כִּמוֹ זֹאת הַפֶּעַם עֲנֵס מַעֲלֵמִי וְבִזָּר מִנְשָׁרִי, וְהַטַּעַם לִסְוֹף רוּחָהּ אֲנִי שְׁחָטָתִי. **וְאָנִי וְעַמִּי תִרְשָׁעִים:** גַּם הַעַם חָטָא, כִּי פָרַעַה מִחֲלָה כְּתִיב עִמָּהּ, וְאִמֵּר אֵל עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכו', וְאֵם לֹא הָיוּ רָשָׁעִים הָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים לְהַסִּיר חַמְצוֹ מִהַשְׁמִית, וְהֵם לֹא אָמְרוּ לוֹ דְּבַר, אֲךָ מִיד הִסְכִּימוּ עִמּוֹ וַיִּשְׁמְרוּ (לֹא וַיִּשְׂם פָּרַעַה) עֲלָיו שְׂרֵי חֲסִים וְכו'. וְהִנֵּה רָאִינוּ כִּי הִמְלִידוֹת עִם כָּל חוֹלְשָׁתָן לֹא עָשׂוּ מִה שָׁטוּהָ אֶתֶּן פָּרַעַה וְהָיָה לֹא עֲנֵס אֶתֶּן וְק"ו הַעַם כֻּלּוֹ הָיָה יֹכֵל לְנַטֵּל גִּזְרֹתָיו אוֹ לַחֲתֹק אֶתֶּן. (כח) **וְרַב:** פִּעַל עֲבַר מִהוֹפֵךְ לַעֲתִיד, וְהַכּוֹנֵה וַיְהִי ד', כְּלֹמֵר יִשְׁנֹת. (כט) **כִּצְאָתִי אֶת הָעֵדִד:** אֲוִלִי לֹא הָיָה הַגֵּרֵד צֵעִיר אֲלֹא נִשְׁדָּה, וְלִפְיָכָן יִכְלוּ שְׁלִיחֵי פָּרַעַה לִלְכֹּת לִקְרוֹא לַמֶּשֶׁה וְלֹאֲחֵרָהּ, עַל כֵּן אָמַר כִּצְאָתִי אֶת הָעֵדִד (מוֹסֵר יִצְחָק פֶּאֶרְדּוֹ), כִּי כֵן הָיָה דְּרָכָם לְהַסְתַּכֵּל בְּדִבְרֵי אֲשֶׁר עָלָיו יִתְפַּלְלוּ, ע"ד וַיַּעֲמֵר יִצְחָק לֵה' לִכְתֹּב אֲשֶׁמוֹ. (ל) **כִּי טָרִים תִּירְדְּאוּ:** עֲדִין לֹא תִירְדְּאוּ, ע' ר"ש, וְהִרְאֵנוּ כִּתְּבֵי כִי ר"ש פִּירֵשׁ טָרִים כִּמוֹ לֹא, וְאֲוִלִי טַעֲמוֹת סוֹפֵר הָיוּ כִּי אֲמָנָם נִשְׁיטָה הָאֲחֵרֶת (בִּיאֹר קֶזֶר לְסַפֵּר שְׁמוֹת) יִיחֵם הַפִּירוּשׁ הַזֶּה לֹא לִרְש"י כִּי אֵם לִר' יִהְיֶה הַמִּדְקָק הַסְּפָרָדִי (לֹא) **גְּבַעַל:** מִל' נִגְעַי, וְהָיָה הַנִּקְרָא בְּפִרְסִים calix כֵּן דַּעַת גִּיז', וְהִנֵּה רָאִים מִרְכָּבוֹ עוֹבְדֵי צִרְטוֹרָא שְׁפִירָה (פִּרָה פִּי"ח מִשְׁנָה ז') נִגְעוּלִים אֲלֵא גִמְלָה, כָּל שֶׁהִפְרָח מוֹכֵחַ בְּתָךְ כִּיִּסוֹ קִדְּשׁ שִׁפְתָּהּ, וְכֵן דַּעַת ר' פֶּרַחֲוֹן (נִגְעַל, פִּרַח אֲלֵא הוֹנִיֵּא הַכֹּף אֲלֵי, וְכֵן דַּעַת ר' יוֹנָה וְר' יְהוֹשֻׁעַ

(ל) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהַ אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׁ
 בָּפִיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקִּלּוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר
 לֹא־נָתַךְ אֶרְצָה: (מ) וַיֵּרָא פְּרַעֲהַ כִּי־חָלַל
 הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקִּלּוֹת וַיִּסָּף לַחֲטֹא' וַיִּכְבַּד
 לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו: (נ) וַיַּחֲזֹק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא
 שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
 בְּיַד־מֹשֶׁה:

טו (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־
 פְּרַעֲהַ כִּי־אֲנִי הַכְּבַדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב
 עַבְדָּיו לִמְעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ: (ב)
 וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֶת־אֲשֶׁר
 הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֶתְתִּי אֲשֶׁר־שָׂמַתִּי
 בָּם וַיִּדְעָתָם כִּי־אֲנִי יְהוָה: (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה
 וַאֲהֶרֶן אֶל־פְּרַעֲהַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר
 יְהוָה אֵלֵהֶי הָעֶבְרִים עַד־מָתִי מֵאַנֶּת לָעֶנָת

(33) Mosè uscì dappresso a Faraone al di fuori della città, e stese le sue palme verso il Signore; e (losto) cessarono i tuoni e la grandine, e pioggia non colò a terra. (34) E Faraone, visto ch'era cessata la pioggia, e la grandine e i tuoni, seguitò a peccare, e rese ostinato il proprio cuore, egli, come pure i suoi servi. (35) Fattosi forte il cuore di Faraone, egli non lasciò andare i figli d'Israel, come il Signore aveva predetto per mezzo di Mosè.

בן קריש בספריהם הערביים כ"י. (לג) לא נתן: ענין יניקה וירידת המשקה (והוא כמו נסך) כמו עד נתן מים עליהם (ע"ב כ"א י'), והכוונה לא ירד אפילו מעט, כי אומנם עם הכרד היה ג"כ חמר, כמו שהוא אומר אחר זה כי חדל החמר.

X

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Va da Faraone; perchè io ho reso ostinato il suo cuore e quello de' suoi servi, ad oggetto di effettuare in mezzo ad essi questi miei prodigj. (2) Ed affinchè voi abbiate a narrare ai vostri figli e nipoti come mi trastullai con gli Egizi, ed i prodigj che ho eseguiti in essi; e conosciate ch'io sono il Signore. (3) Mosè ed Aronne, recatisi a Faraone, gli dissero: Dice così il Signore, Dio degli Ebrei: Sino a quando ricusi di cedere innanzi a me? Lascia

(א) בא אל פרתו, כי עוד נמכות אחרות אני רוצה להכות את מצרים, כי בעבור זה הכבדתי את לבו. (ב) התעללתי במצרים: כמו כי התעללתי ב"ב (ט) והתעללו בה כל הלילה (אופטים י"ט כ"ה), הלא כאשר התעלל בהם (ע"א ו' י') הקרובי והתעללו ב" (עס ל"א ד'), והתעללו ב" (ד"ה א' י' ד') כן יתנו אותי בידם והתעללו ב" (ירמיה ל"א י"ט) כל אלה עם ב"ת אחריהם כמו זה, וכלם עינים היוק מחובר לבזיון; אך התעלל מנאנוהו בלא ב"ת אחריו וענינו פעולה, להתעלל עלילות ברשע (תהלים ק"ח ד'); וכל כי התעלל בפלוגי עיקר הוראתו פעל כפלו בפלוגי, כלומר לרעתו של פלוגי (כמו שהיא פעמים הרבה הוראת הב"ת), וההפסד מורה על זה, כמו התהלך הלק לכאן ולכאן כפי חפצו, לא מהלך אחד קבוע; וחרטום התעלל בפלוגי בלעז malmenare. (ג) לענות: כמו להענות, כפעל, וענינו להכנע, לי עוני

מִפְּנֵי שֶׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (ה) כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה
לְשַׁלַּח אֶת־עַמִּי הַנִּגְלִי מִבְּיַד מִחֵר אֲרַבָּה
בְּגִבְלֶיךָ: (ו) וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל
לִרְאות אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל: אֶת־יֵתֶר הַפִּלָּטָה
הַנִּשְׁאָרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצֵּמַח לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: (ז) וּמָלְאוּ בְּתִיךְ וּבְתֵי
כָל־עֲבָדֶיךָ וּבְתֵי כָל־מִצְרִים אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ
אֲבֹתֶיךָ וְאִבּוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הַיּוֹתֵם עַל־
הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֹּן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה:
(ח) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרָעָה אֵלָיו עַד־מָתִי יִהְיֶה
זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שֶׁלַח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַטֶּרֶם תֵּלַע כִּי אָבְדָה
מִצְרַיִם: (ט) וַיּוֹשֶׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־
פְּרָעָה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לָכוּ עֲבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִי וּמִי הַהִלָּכִים: (י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בְּנִעְרִינוּ וּבִזְקֻנֵּינוּ נִלְךָ בְּבָנֵינוּ וּבְכִנּוּתֵנוּ
בְּצֹאנֵנוּ וּבְבִקְרָנוּ נִלְךָ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ:
(יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהִי בֶן יְהוָה עִמָּכֶם כְּאֲשֶׁר

ch'il mio popolo vada a prestarmi culto. (4) Perocchè se tu ricusi di lasciar andare il mio popolo, ecco ch'io fo venire domani le locuste nel tuo territorio. (5) Esse copriranno la vista della terra, in guisa che la terra non si potrà vedere; e mangeranno gli scarsi avanzi che vi rimasero dopo la gragnuola, e spoglieranno tutti gli alberi che vi vanno germogliando dalla campagna. (6) Le tue case, le case di tutt'i tuoi servi, e le case di tutti gli Egizi, ne saran piene: cosa che non videro i tuoi padri, nè i tuoi avi, da quando esistettero sulla terra sino a quest'oggi. — Indi, voltatosi, uscì da Faraone. (7) Ma i servi di Faraone gli dissero: Sino a quando deve costui esserci d'intoppo [cagionarci dei danni]? Lascia che quella gente vada a prestar culto al Signore suo Dio. Non comprendi tu ancora che (altrimenti) l'Egitto è perduto? (8) Allora Mosè ed Aronne furono fatti tornare a Faraone, il quale disse loro: Andate a prestar culto al Signore vostro Dio. (Ma) chi sono quelli che hanno d'andare? (9) E Mosè disse: Andremo coi nostri giovani e coi nostri vecchi; coi nostri figli, colle nostre figlie, col nostro minuto e grosso bestiame andremo: conciossiachè abbiamo a celebrare una festa al Signore. (10) Ma quegli disse loro: Così il Signore v'ajuti, come io vi lascerò andare insieme alla vostra figliuolanza! Pensate

ועבדה, וכמו כגש והוא נעבה (ישעיה כ"ג ז'), ע' שם פירושי; ואולי ג"כ הקריאה לענות בנבין הקל, כמו אני עניתי מאד (תהלים קי"ו י'), ומהעונם לא יענה (ישעיה ל"א ד'). (ד) ארבה: מכה זו אינה מזויה במזרים אלא לעמים רחוקות. ואיכהארן. אחר כי להיות שהארבה נוסע בסדר כאנשי נזא, התלץ לפניו והאמסך אחריו, מזה ראה התלץ והבין כי מאד יצא הארבה; ופה השיב ראז' כי לא יתכן שמה לבדו בכל מזרים ראה זה, ושאר המזרים לא ראו, שאם ראו היו מזינים שאין כאן מעשה נסים. בנבולך: עיין למעלה ז' כ"ז. (ה) יתר הפלטה: כל הפלטה אינה אלא מעט. (ו) ויושב את משה: עיין ב"הע תק"כ עמוד 178. (ז) כי רעה נגד פניכם: ע"ד כי טוב נגד חסידך (תהלים כ"ב י"א) כלומר ראו כי רעה תבוא אליכם, שאם תעמדו דעתכם לבקש לילך כלכם, לא סוף דבר שלא אשלח אתכם, אלא שאעניש אתכם בחמה, כי אז אדע בנידור שהיתה כוונתכם לברוח ולהתל צי (וכן נראה דעת

אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְכֶם רְאוּ כִי רָעָה נִגְדָּה
פְּנִיכֶם: (יא) לֹא כֵן לָכוּ נָא הַגְּבֵרִים וְעַבְדּוּ
אֶת־יְהוָה כִּי אַתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים וַיִּגְרֹשׁ
אַתֶּם מֵאֵת פְּנֵי פְרַעְיָה: ס שְׁנֵי (יב) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּאַרְבָּה וַיַּעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּאכַל אֶת־
כָּל־עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד:
(יג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטְּהוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיְהִי וְגַהַג רֹוח־קָדִים בְּאֶרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
וְכָל־הַלֵּילָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נֹשָׂא
אֶת־הָאַרְבֶּה: (יד) וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכָל גִּבּוֹל מִצְרַיִם כְּבֹד מְאֹד
לִפְנֵי לֹא־הָיָה בֶן אַרְבֶּה כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא
יְהִי־בֶן: (טו) וַיִּכֶם אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתַּחֲשֹׁךְ
הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְאֵת כָּל־
פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר כָּל־
יֵרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם:
(טז) וַיִּמָּהַר פְּרַעְיָה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר

che qualche male vi sovrasta. (11) Non così; ma andate (soltanto) gli uomini [i maschi adulti], e prestate culto al Signore, perocchè ella è questa la cosa che voi cercate. — E gli scacciò dal cospetto di Faraone. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio sul paese d'Egitto, per (chè vengano) le locuste, ed assalgano il paese d'Egitto, e mangino tutta l'erba della terra, tutto quello che la grandine ha lasciato avanzare. (13) E Mosè stese la sua verga sul paese d'Egitto, ed il Signore fece venire nel paese un vento orientale tutto quel giorno e tutta la notte; e quando fu la mattina (seguinte) il vento orientale avea portate le locuste. (14) Le locuste assalirono tutto il paese d'Egitto, e posarono su tutto il territorio d'Egitto. Erano numerose oltremodo; prima d'allora non vi fu tal quantità di locuste, nè dopò vi sarà l'eguale. (15) Coprirono la vista di tutto il paese, sicchè il paese rimase ottenebrato, e divorarono tutta l'erba della terra, e tutt'i frutti degli alberi, che la grandine avea lasciati avanzare; e non rimase alcun che di verde negli alberi, nè negli erbaggi della campagna, in tutta la terra d'Egitto. (16) Faraone si affrettò a chiamare Mosè ed Aronne, e disse: Peccai contro il Signore

רא"ב. (יג) רוח קדים: אם היתה רוח מזרחית נאל הארבה מארץ ערב, אםכס הארבה מזל יותר בארץ כוש, ולפי זה היה לריך שיהיה הרוח רוח תימן; והעת בושארט כתרטס אלכסנדרי כי רוח קדים זה היה רוח תימן; וראו' לומר כי אולי היתה רוח מזרחית דרומית, והניא סיוע מחזור ע"כ יסע קדים בשמים ויכנס בעזו תימן, שהרוח שהניא השליו נקרא קדים וגם תימן, כי היה מזרחית דרומית, ואין לומר כי קדים תאר לרוח עזה מאיזה נד שתבוא, כי למטה מפורש כי רוח ים היה הפך הרוח הזה, ולפיכך אין לדחוק ולומר שאל הארבה מארץ כוש, כי לא יבצר מכ' להניאו מארץ ערב. (יד) לפננו וגו' וארדנו וגו': דרך מליצה והפלה, וכן ביחל ב' ב' (קלער' וראו'); והיה אפשר לומר שהכוונה לא היה כמוהו במזרים (יח"ק), ואע"פ כן רחוק הוא שימוש הכתוב לדבר כאן על העמיד ולהודיע שלא יהיה כמוהו עוד לעולם. (טז) ותחשך הארץ: כינול בזה ראה Forskal במזרים בשנת 1761, ח"ל Dum agmine facto

חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם: ^(ח) וְעַתָּה שְׂאֵא
נָא חָטָאתִי אֲךָ הַפֶּעַם וְהַעֲתִירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיִסַּר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמּוֹת הַזֶּה:
^(יח) וַיֵּצֵא מֵעַם פָּרְעֹה וַיַּעֲתֹר אֶל־יְהוָה: ^(יט)
וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחִים חֲזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת
הָאֲרֶכָה וַיִּתְקַעְהוּ יָמָה סוּף לֹא נִשְׂאֵל אֲרֶכָה
אַחֵר בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם: ^(כ) וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת־
לֵב פָּרְעֹה וְלֹא שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ
^(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל־
הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמָּשׁ
חֹשֶׁךְ: ^(כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהִי
חֹשֶׁךְ־אֲפֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים:
^(כג) לֹא־דָאֹ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ
מִתַּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְלִכְל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה
אֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם: ^(כד) וַיִּקְרָא פָּרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָבוֹ עֲבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם
וּבְקִרְכֶם יֵצֵג גִּם־טַפְכֶם יֵלֶךְ עִמָּכֶם: ^(כה) וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה גִם־אֶתָּה תִּתֵּן בִּידֵנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת וְעֲשִׂינוּ

vostro Dio, e contro di voi. (17) Or dunque perdona deh! il mio peccato per questa sola volta, e pregate al Signore vostro Dio, che rimuova da me questa sola morte [questo solo flagello]. (18) Mosè, uscito da Faraone, pregò al Signore. (19) Ed il Signore fece levare un vento contrario, occidentale, forte oltremodo, il quale portò via le locuste, e le affondò nel mar rosso. Non rimase una locusta in tutto il territorio d'Egitto. (20) Ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, e questi non lasciò andare i figli d'Israel. (21) Indi il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il cielo, e sia oscurità nel paese d'Egitto, e vadasi tentone nell'oscurità. (22) Mosè stese il braccio verso il cielo, e fu tenebrosa oscurità in tutto il paese d'Egitto per tre giorni. (23) Non si videro l'un l'altro, e non si mossero di dov'erano [cioè non uscirono di casa], per tre giorni; però i figli d'Israel avevan tutti luce nelle loro sedi [nelle terra di Goscen]. (24) Indi Faraone chiamò Mosè, e disse: Andate a prestar culto al Signore, però il vostro minuto e grosso bestiame rimanga qui; vada pure con voi anche la vostra figliuolanza. (25) E Mosè disse: Anzi tu stesso porrai a nostra disposizione animali, da farne sacrifici ed olo-

: וַיִּמַּשׁ הַחֶשֶׁךְ: (כ"א) alte volabant, aër e longinquo fumi speciem monstrabat. יֵשׁ שְׂפִירָשׁוֹ כְּמוֹ יְיָ אֱלֹהֵי, וְאֵשׁ לִי לֵילֵךְ וְחֶשֶׁךְ, וְאֵין טַעַם לְמֹר וְחֶשֶׁךְ חֶשֶׁךְ; וְאֲחֵרִים פִּירָשׁוֹ מִשְׁרַשׁ מֵאֵשׁ, וְהוּא הַכֹּכֵב, אֵלֶּל שְׂאֲמָרוֹ שְׂנֵעָשָׂה הָאֲחִיר עַב עַד שִׁמְשָׁאוֹ אֲחֻתוֹ. וְהַכֹּכֵב שֶׁהָיָה מְלִיכָה כְּמִלְכַּת יִמְשָׁאוֹ חֶשֶׁךְ וְלֹא אֹר (אִיּוֹב י"ב כ"ה) שְׁטַעְמֻו יִמְשָׁאוֹ כְּחֶשֶׁךְ, אֵף כֹּאן וְהִי חֶשֶׁךְ עַד שִׁמְשָׁאוֹ כְּחֶשֶׁךְ כֹּאשֶׁר יִמְשָׁשׁ הַעוֹר, וְכֵן כְּתֻרְגּוֹס יְרוּשָׁלַיִם וְהָיוּ מִשְׁמַשְׁמִין כְּתֻרְכָא (וְכֵן מִלְּאֵמִי אֶחָד כ"ל לְקַלְעֵר). וְאִיכְהָאֵרן יִיָּם הַמַּכָּה הַזֹּאת לְרוֹחַ חֹק מִסּוּמִיָּה כְּקִרְרָא כְּעֵרְבִי Samum, וְכִטְרוֹקִי Samiel הַנוֹשֵׁב בְּמַזְרִים מִכְּפָא עַד עֵלְתָּר בְּאֹרְחָם חֲמָשִׁים יוֹם הַקִּקְרָאִים אֲלֵלָם עֲדִין חֲמָשִׁין, וְאֵז בְּנֵי אֲדָם מוֹכְרִים לִשְׂבַּח בְּנִיָּם וְלֹא יֵלְאוּ הַקּוֹלָה; וְכֵל זֶה אֵיכְנֹו שׁוֹה לְאִיכְהָאֵרן כִּי אֲמַנְסִי אֵין עֲדָרָה הַרוֹחַ הַהוּא שִׁמְשָׁךְ מִמֶּנּוּ חֶשֶׁךְ נִמּוֹר עַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה אִישׁ אֶת אֲחִיו בְּתֹךְ בֵּיתוֹ. אֲמַנְסִי מִלְּאֵנוּ שְׂאִירַע בְּמַזְרִים לְפַעְמִים חֶשֶׁךְ גָּדוֹל, אֲנִל הִיָּה חֲמִיד כְּפִנַּת רוּחַ סַעְרָה וְסוּפָה גְדוֹלָה, וְכֹאן לֹא נֹזֵכַר דְּבַר מוֹה. (כ"ב) וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתְּחִיתוֹ: לֹא יֵלְאוּ מִבֵּיתָם, כְּמוֹ שֶׁנֹּא אִישׁ חֲמִיו אֵל יֵלְאֵה אִישׁ מִחֲקוֹמוֹ בָּיִם הַשְּׂנֵעִי (לְמַטָּה י"ו כ"ט) (רַש"י בַּס"ר רַש"י בַּס"ר רַש"י בַּס"ר רַש"י בַּס"ר). וְלִבְלֵ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם: בֹּאֵר מוֹשְׁבוֹתָם. (כ"ב) וַיִּקְרָא פַּרְעֹה: מִקָּן

לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: (כו) וְגַם־מִקְנֵנוּ יִלָּךְ עִמָּנוּ
 לֹא תִשָּׂא לְפָרֶסָה בִּי מִמֶּנּוּ נִקָּח לַעֲבֹד אֶת־
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֶנְחֵנוּ לֹא־נִדְעַע מִה־נַּעֲבֹד
 אֶת־יְהוָה עַד־בֵּאתָנוּ שָׁמָּה: (כז) וַיַּחֲזֹק יְהוָה
 אֶת־לֵב פְּרָעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחֵם: (כח) וַיֹּאמֶר־
 לוֹ פְּרָעֹה לָךְ מֵעַלִּי הַשֹּׁמֵר לָךְ אֶל־תִּסָּף
 רֵאוֹת פָּנַי כִּי בָּיוֹם רֵאֲתָךְ פָּנַי תָּמוּת: (כט)
 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בֶּן דָּבָרְךָ לֹא־אֶסָּף עוֹד רֵאוֹת
 פָּנֶיךָ: פ

עלשית ימי המסד. (כו) מה נעבוד את ה': אינו עבודה, איזה מין עבודה יזוה לוהטנו.

יא

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נִגַּע אֶחָד
 אָבִיא עַל־פְּרָעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יִשְׁלַח
 אֶתְכֶם מִזֶּה בְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גֵרְשׁ יִגְרֹשׁ אֶתְכֶם
 מִזֶּה: (ב) דַּבֵּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ
 מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ כְּלִי־כֶסֶף

causti al Signore nostro Dio. (26) Ed anche il nostro bestiame verrà con noi, non ne resterà un'unghia, perocchè dovremo farne uso per prestar culto al Signore nostro Dio; e noi non sappiamo qual culto abbiamo a prestare al Signore [che qualità e quantità di sacrifici abbiamo a fare], sinchè non arriviamo colà. (27) Ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, ed egli non acconsentì a lasciarli andare. (28) Faraone gli disse: Va lungi da me; guardati di non più venirmi innanzi, poichè nel giorno che mi verrai innanzi, morrai. (29) E Mosè disse: Bene dicesti; io non ti verrò più innanzi.

לא נדע איזה חין וכמה מכל חין יצוה להקריב (רא"צ), וזה שכתב ר"י שם שאל יתיר ממה שיש בידנו, הכוונה לא כוכל לקחת עמנו קנת ממקננו ולהכניס קנתו, שאל יתיר ממה שלקחנו עמנו.

XI

(1) Ma il Signore aveva detto a Mosè: Ancora un flagello farò venire sopra Faraone e sopra l'Egitto, indi vi lascerà andar via di qui; anzi datovi il permesso di andare, egli del tutto vi scaccerà di qui. (2) Parla al popolo, onde chieggano ognuno al proprio amico, ed ogni donna alla propria amica,

(א) ויאמר ה' אל משה: שלשה מקראות הללו הם כחומר מוסגר, וחומר במוטות הלילה הוא המשך תשובת משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך, וטעם וחומר ה', וכבר אמר, כלומר קדם שילך משה בפעם הזאת אל פרעה הודיעו ה' שכתב הנכוונות; ומה היה זה שאמר משה לפרעה לא אוסיף עוד ראות פניך, כי ידע שיבוא פרעה אליו. בשלחיו: אחרי שיתן להם רשות לילך, לא יספיק לו זה, אבל יגיש אחכס וילחץ אחכס למהר ללכת בלילה: כולכם גברים וכשים וטף וחקנה (רא"צ); ואין הכוונה שיגיש אותם לנחיתות, אלא לעולם היה בדעתו שיחזרו אחרי עבדם את אלהיהם, וכמו שאמר להם: ולכו עבדו את ה' כדברכם. ועיין פירושי צנצנא שית' ג' כ"ג. (ב) דבר נא באזני העם: כשאמר ה' למשה עוד נגע אחד אחד לו גם זה (ואע"פ שכבר אמר לו בחדון) להזכירו ולורו בשעת מעשה, ולמען (כדברי דון יצחק) ישאלו מהמזרים

וּבְלִי זָהָב: (ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי
 מִצְרַיִם גַּם יֵהְיֶה מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם: ס
 רַבִּיעִי (ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת
 הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: (ה) וּמָת כָּל־
 בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב
 עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשֹּׁפֶחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי
 הָרָחִים וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: (ו) וְהָיְתָה צִעָקָה
 גְּדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמְהוּ לֹא
 נִהְיְתָה וּכְמְהוּ לֹא תִסָּף: (ז) וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא יִחַר־צֶלֶב לִשְׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה
 לְמַעַן תִּדְרֹעוּן אֲשֶׁר יִפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם
 וּבֵין יִשְׂרָאֵל: (ח) וַיֵּרְדּוּ כָל־עַבְדֵיךָ אֵלֶיךָ אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי
 יְהוֹשֻׁתָּחוּ־לִי לֵאמֹר צֵא אִתָּהּ וְכָל־הָעָם
 אֲשֶׁר־בְּרִגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֶא וַיֵּצֵא מִמֶּסֶד

קודם בוא מכת בכורות, שאלו תהיה שעת נהלה. (ג) ויתן ה' וגו': אחר שספר הכוח
 הזה, הגיד ג"כ כי ה' עזר את עמו בדבר הזה, וכמו שאמר מלפנים וכתתי את חן
 העם הזה, כי כראות המזרים את החכות הגדולות והכסללות הבאות עליהם בדבר
 מזה על אודות ישראל, התחילו להכיר מעלת ישראל שיש להם אלהים מושיע ורב,

arredi d'argento e d'oro. (3) Il Signore poi pose il popolo in grazia presso gli Egizi; ed anche Mosè in particolare era in grande considerazione nel paese d'Egitto, presso i servi di Faraone e presso il popolo. (4) Soggiunse dunque Mosè: Dice così il Signore: In sulla mezzanotte io uscirò in mezzo all'Egitto. (5) E morrà ogni primogenito nel paese d'Egitto, dal primogenito di Faraone, destinato a sedere sul suo trono, sino al primogenito della schiava, che sta dietro alle macine [a volger la ruota del mulino]; come pure ogni primogenito del bestiame. (6) E vi saranno in Egitto grandi strida, quali non ne furono giammai, nè mai più ne saranno. (7) Però presso tutti i figli d'Israel nemmeno un cane aguzzerà la lingua; (non perirà) nè uomo, nè bestia: in guisa che conosciate che il Signore fa distinzione tra gli Egizi e gl'Israeliti. (8) E tutti questi tuoi servi verranno a me, ed inchinerannosi a me, con dire: « Esci tu, e tutt' il popolo che ti segue » e poscia uscirò.

והתחילו להניח החמם שהיו עושים עמהם, ואדם ישראל בני אדם כמוהם, כי אדם כן דרך בני אדם השרויים בהלמה, כראה להם שהעניים המדוכאים אינם בני אדם כמוהם, ואין רע בהוסיכם מכאוב על מכאובם; אבל כשהתחילו האחללים לעלות מעט מחולות שפלותם, אז יתחילו המחללים להחשינם ולרסם עליהם ולאבד אותם, וכמעט ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף (בראשית ל"ט ז'). גם ראש משה גדול מאד: חזון, ולכבודו הרבו להשאיל, (ר"ע). (ד) בחצות הלילה: חכות הוא שם דבר כמו בתהלים ק"ט ס"ג ואינו ל"ד כ'. אלא שהשמות הב"ית אחר הכ"ף, והיה משפטו בבחנות הלילה, כלומר קרוב לחצי הלילה, כמו הקיפת כיום מדן (ישעיה ט' ג') במקום כנייה, ואחר כך בנך (שם א' כ"ה) כנבור, עורי כימי קדם (שם כ"א ט') כנימי, ובנתיבה כימי עולם (עמוס ט' י"א), כנימי, כימי הגבעה, (הושע ט' ט'), כנימי, כימי מועד (שם י"ב י'), כנימי, כפר רחב יתמי (איוב ל' י"ד) כנפר, ושנה אל בית אביה כנעוריה (מקרא כ"ג י"ג), כנעוריה. (ה) הירושב: העמיד ליטב. אחר היריחים: הדומה הקורה שעל ידה הריחים סובבים. (ו) אשר במורה: חזר ללילה, לא לנעקה, אשר כמו בלילה הוא לא נתימה נעקה (רע"ס). (ז) לא ירחץ בלב לשונו: לא תהיה נעקה בישראל, וכל אשר לישראל יקוט ולא ינעק, ואפי' הכלבים לא ינחמו, כי נשמע נעקה הם נובחים. ירחץ: ענין שטן, ענין רש"י ויז'. למאש ועד בהמה: לא ימות לא אדם, ולא בהמה, ולפיכך לא תהיה לישראל שום נעקה; והוא מקרא קצר, לחיים עד בהמה לא ימות, וקלער' מירש לא ינעק לא אדם ולא בהמה, וכל כי האדם

פֶּרַעַה בַּחֲרִי־אָף: ס (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֵלֶיכֶם פֶּרַעַה לְמַעַן רַבּוֹת
 מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
 אֶת־כָּל־הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פֶּרַעַה וַיַּחֲזֹק
 יְהוָה אֶת־לֵב פֶּרַעַה וְלֹא־שָׁלַח אֶת־בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: ס

נועק על מות קרוביו, ולא כן הנהמה. למאש: כמו למגדול ועד קטן. (ט) ויאמר
 ה': רחמ"מ וראו' פירשו וכבר אמר, ואין נורד, אלא אמר שסודיע לפרעה מכת
 נכורות, אמר ה' למשה כי גם ההתרחש הזאת לא תועיל כי רק נבוא המכה ישמע

יב

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם לֵאמֹר: (ב) הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ
 חֲדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה:
 (ג) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עַדַּת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשׂוֹר
 לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית־אָבִתּוֹ

(ב) ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו': שיהיה אייר נקרא הפדש השני,
 וכן כלס, אע"פ שתחלת השנה כבר הייתה חגלס בתש"ג, וכן בשארה אח"כ, שנאמר
 וזמ האסיף הגאח השנה (שמות כ"ג י"ז), וכן שנת היובל מתחלת בעשור למדש השניני;

— E (detto ciò) uscì da Faraone, acceso di sdegno. (9) Ed il Signore disse a Mosè: Faraone non vi darà ascolto, in guisa che i miei prodigj aumenteranno (ancora) nel paese d'Egitto. (10) Così Mosè ed Aronne fecero tutti questi prodigj in presenza di Faraone; ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, e questi non permise ch' i figli d'Israel andassero via della sua terra.

חליהם פרעה. (תלמידי משה"ר שנתו בארץ). (י) משה ואהרן עשו וגו': הואיל וכאן נאמר כפור עליהם משה ואהרן אל פרעה, כי לא נאמר עוד לכאן, אמר זה, דרך קצומה.

XII

(1) Il Signore disse a Mosè ed Aronne nel paese d'Egitto quanto segue: (2) Questo mese è per voi il capo dei mesi, esso dev'essere per voi il primo tra i mesi dell'anno. (3) Parlate a tutta la Comunità d'Israel, con dire, che ai dieci di questo mese provveggansi, ognuno (per sè), un agnello [propriamente: una bestia minuta, agnello sia, o capretto] per cia-

זה חמשה לומר לגאולה מעצרים; דבר זה לא היה חמשה לישראל, אלא הדיע למשה ואהרן כי נאמר ההוא יצאנו, ואמר להם שאמרי נאחם מניית עבדים יעשו זכר לחדש גאולה ע"י אקראותו החדש הראשון. (ג) דברו אל כל עדת ישראל לאמר: הקשה תלמידי יוסף ירא כי מלת לאמר מיוחדת כי ויקחו חלק הוא שלא לכבד, וכל כי לכך נכתב לאמר כדי שלא יובן שיהיה הדבור בעשירי לחדש (דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש הזה). ובעלי הטעמים ראו כי אין לאמר מתיישב עם ויקחו, לפיכך נכתב האמת במלת הזה, ויהיה פירוש הכתוב דברו אל כל עדת ישראל ואמרו להם המלות האלה בעשור לחדש הזה, וא"כ הפסוק הדבור ולא אמר המלות שאמרו להם דוקא, אבל אמר להם הענין, והוא אקחו להם וכו', וכל הפרשה הזאת היא מעורבת, קצתה לכבד וקצתה שלא לכבד (כ"ו תמוז תר"כג). ויקחו להם איש שה לבית אבות: שיעורו ויקחו להם זה לבית אבות, אך לא יקחו מן הדבור, אלא איש,

שֶׁהָ לַבַּיִת: (ח) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהַיּוֹת מִשֶּׁהָ
 וּלְקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל־בֵּיתוֹ בַּמִּכְסֹּת
 נִפְשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוּ תִּכְסּוּ עַל־הַשָּׁרָה:
 (ט) שֶׁהָ תַמִּים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־
 הַבְּבָשִׁים וּמִן־הָעֹזִים תִּקְחוּ: (י) וְהָיָה לָכֶם
 לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
 וַיִּשְׁחָטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַד־תִּשְׂרָאֵל בֵּין
 הָעַרְבִים: (יא) וּלְקַחוּ מִן־הָדָם וְנָתַנוּ עַל־שְׁתֵּי
 הַמְּזוֹזוֹת וְעַל־הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־
 יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: (יב) וְאָכְלוּ אֶת־הַבֶּשָׂר
 בַּלַּיְלָה הַזֶּה צֹלִי־אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל־מֵרְדִּים
 יֹאכְלֵהוּ: (יג) אֶל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ זֶאֱ וּבִשָּׁל
 מִבֶּשֶׂל בַּמַּיִם כִּי אִם־צֹלִי־אֵשׁ רָאִשׁוּ עַל־
 בָּרָעִיו וְעַל־קָרְבּוֹ: (יד) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־
 בֹּקֶר וְהִנֵּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בְּאֵשׁ תִּשְׂרָפוּ:
 (טו) וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נֶעְלִיכֶם

כל אחד לעצמו. (ח) במכסת: משרש כסה, והוא כמו מִכְס (נמדבר ל"א כ"ח) משרש
 כסה, אשר ממנו תִּכְסּוּ (משלי י"ז כ"ה) מן חרר וכ"ל; כי מזה יום הַכֶּסֶף (ענין

scheduna famiglia, [o, se questa è tale da occupare più case] un agnello per ogni casa. (4) Se poi la casa sia troppo piccola, per comportare (il consumo di) un agnello, lo prenderà egli [il capo di famiglia] in unione al suo vicino, prossimo alla casa sua, fatto il conto delle persone. Prenderete a calcolo, per (la provvista del) l'agnello, ciascun individuo, secondo quello ch'ei suol mangiare. (5) Vi provvederete un animale minuto, immacolato, maschio, nato entro l'anno: tanto tra gli agnelli, quanto tra i capretti, potete prenderlo. (6) Lo serberete fino al decimoquarto giorno di questo mese, e (in quel di) tutta la radunanza della Comunità d'Israel lo scannerà, verso sera. (7) E prenderanno di quel sangue, e ne porranno sui due stipiti e sull'architrave delle stanze in cui lo mangeranno. (8) E ne mangeranno la carne in quella notte. Arrostito al fuoco, con pani azzimi ed erbe amare, lo mangeranno. (9) Non ne mangiate semicrudo, nè allessso, cotto (cioè) nell'acqua; ma arrostito al fuoco, (arrostito tutt'intero) colla testa, le gambe, e le interiora. (10) Non ne lascerete avanzare sino alla mattina; e ciò che ne avanzerà sino alla mattina, abbrucerete. (11) Ed è così che lo mangerete: coi lombi cinti, colle scarpe ai piedi, e col bastone in mano: lo mangerete in fretta, è il sacrificio della Pasqua [propriamente: del trapasso], (in

אֶחָד גֵּר עִמָּךְ 116). (ה) מִן הַבְּשִׂימִים וּמִן הָעוֹרִים: כִּי זֶה חֵינּוֹ אֵלֶּא שֶׁסָּמַךְ לִמְדָּה מִמֶּנּוּ הַלֵּא, וּמִן הַלֵּאן כֹּלל כֶּשֶׁן וְעוֹ, וְכֵן מֵלֵאנּוּ זֶה כֶּשֶׁנִּים וְזֶה עוֹסִים. (דְּבָרִים י"ד ד').
(ו) בֵּין הָעֲרָבִים: אֵין סִפֵּק כִּי הָאֵל בֵּין הַשְּׁמֹשׁוֹת כְּדַעַת הַקָּרְאִים וְרֵא"ב, כִּי כְתוּב בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בֶּשָׂר (לְמַעַן יִי י"ט), וְכְתוּב וְהָיָה צֶעֱרָב וְתַעַל הַשֶּׁלֶן, וְכֵן חֲרָסִים אֲוֹכְלִים בֵּין שְׁמֵי־אֵל. דַּעַת רַבּוֹתֵינוּ כִּי זֶהן שְׁמֵי־הַפֶּסַח מִתְחִיל מֵאַחַר חֲמִישֵׁי יוֹם הוּא אֶחָד ג'כ', כִּי בְּפֶסַח דּוֹרֵת הֵיוּ חֲמִישִׁים לִשְׁמֵטוֹ כֹּלס בַּעֲזָרָה וְלִזְרוֹק דְּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְלֹא הָיָה אֶפְסָר לְהַשְׁלִים עֵינֵין זֶה בְּזֶמֶן בֵּין הַשְּׁמֹשׁוֹת, וְהֵיוּ מִתְחִילִים אַחֵר נֶהְרִים; אֲבָל בְּפֶסַח חֲמִישִׁים הָיָה כָּל אֶחָד שׁוֹמֵטוֹ בְּנִיתָה, כָּל יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעֲרֵי אֶחָד. (ז) הַמִּשְׁקוֹף: שָׁרָה שִׁקְףָה כְּרֹאֶה תַּחֲלֵת הָוִירָאֵתוֹ כְּמוֹ בִּלְשׁוֹן עֲרַבִי מֵתָה דְּבַר עַל דְּבַר (נִי'). הַמִּזְוֹזוֹת: מֵה שְׂכַת ר' שִׁי הַקּוּפּוֹת (וְאֵינֶנּוּ בְּמִכְלִיתָה) כְּרֹאֶה שֶׁהוּא לְקוֹחַ מִלְּשׁוֹן לַעֲזָה, כִּי כֵן בִּלְשׁוֹן וִיכִינִיאֵה קִירִין לַמִּזְוֹת erte, שְׁעִיכּוֹ זְקוּפּוֹת. (ט) נָא: צֶעֱרָבִי חֵי, וְכֵלִי מִבּוֹשֵׁל כָּל לָרֹב (ר"ש) רֵא"ב וְרֵא"ז וְנִי'. וְבִשְׁלֵל מִבּוֹשֵׁל בְּמִים: כִּל נֶגֶד הַטַּעֲמִים כִּי בִּשְׁלֵל הוּא שֶׁסָּמַךְ הָאֶחָד,

בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלַכֶּם בִּידְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ
 בַּחֲפוּזֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה: (יב) וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי
 מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: (יג) וְהָיָה
 הָדָם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם
 וּרְאִיתִי אֶת־הָדָם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא־יִהְיֶה
 בָּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהִכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וַחֲגֹתֶם אֹתוֹ
 חֹג לַיהוָה לְדִרְתֵּיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תַּחֲגֹהוּ:
 (טו) שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אַךְ בַּיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבֹּתוּ שְׁאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי י כָל־
 אֹכֵל חֶמֶץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל
 מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי: (טז) וּבַיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־
 קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶה לֹא־יַעֲשֶׂה בָהֶם

ומבשל במים הוא פירוש, וכן פירש רמ"ב. (יב) ועברתי: להיות המגפה הזאת
 משונה מכל שאר המגפות במה שלא מתו אלא הבכורות לבדם, וגם כמה שמכורות ישראל

omaggio) al Signore (12) Io scorrerò il paese d'Egitto in quella notte, e percooterò ogni primogenito nel paese d'Egitto, degli uomini e delle bestie; come pure su tutti gli dèi dell'Egitto eserciterò castighi. Son io il Signore. (13) Ed il sangue, sulle case da voi abitate, vi servirà di contrassegno; io cioè vedrò il sangue, e vi trapasserò oltre; ed il flagello non farà strage di voi, allorch' io percooterò nel paese d'Egitto. (14) Quel giorno verrà da voi commemorato, e lo solennizzerete festa al Signore. Per tutte l'età avvenire, qual perpetua legge, lo festeggerete. (15) Per sette giorni mangerete pani azzimi; anzi farete che nel primo giorno non vi sia lievito nelle case vostre; perocchè chiunque, tra 'l primo e 'l settimo giorno, mangi lievitato, quella persona sarà tagliata di mezzo ad Israel [cioè non lascerà discendenza]. (16) Nel giorno primo sarà convocazione santa [riunione religiosa], e nel giorno settimo convocazione santa sarà appo voi: non si farà in essi alcuna opera; soltanto ciò che suol mangiarsi da ogni persona, quello solo potrà farsi

לארחת אחד, לפיכך היא מיוחדת אל האל ית' כאילו היה הוא עובר מבית ומבית בין בבור לשאינו בבור ובין מבני ישראל, וכל מקום אין התורה מזכירה את האל כאילו הוא ענינו מִכָּה, אלא האל היה עובר ועמו המלאך המשיח, והאל היה אומר למשיחית את זה תכה, והוא היה מִכָּה; וכן משמע ממה שכתוב למטה (כ"ג) ולא יתן המשיחית לבא אל בתיכם לנגוף; ומה שאמרו ר"ל אני ולא מלאך וכו' הכוונה שלא במסר הענין לשום מלאך שיהיה בלא נזוי פרעי מהאל, כי הוא לבדו יודע תעלומות ומבטין בין בבור לשאינו בבור. (יג) ולא יהיה בכם נגף למשדחת: הנגף לא יהיה משיחית בכם. למ"ד למשיחית מורה על הפרעדיקאט, שאין משיחית תאר לנגף, אלא כגוף שלו, כמו והיה הדם לכם לאות, וכן והיו לטעופות, והיה לכם לזינית. (יד) והיה דרום הוזה לבם לזברון; לדורות, אבל בשנת יציאתם ממזרים לא נטעו לעשות חג המנוח ולא נאשר להם החמץ, ולא חגגו לא ניום הראשון ולא ניום השניעי, ועי' למטה פסוק כ"א. (טז) ביום הראשון חשביתו: תעשו שלא יהיה בתיכם שאור ניום הראשון שגאש יכנס היום הראשון כבר יהיה האור נשנת מהנמים (רא"צ ורמב"מ), והביעור יהיה קודם לכן. אך אין שום ספק לפרש (כתבא דני' י' ישמעאל ור"ט) ראשון על הקודם, וראשון אדם (איוצ ע"ז) ענינו הראשון במין האדם, עיין חרמוני; ואם תשוב לא משמע על חמץ דם זמני, זו היא מנהג אחרת, ואיננה ככללת בפסוק זה. ונבררתה: ע' נראשית י"ז י"ד. (טז) ביום הראשון מקרא קדש: לדעת ר"ט

אֲךָ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל-נֶפֶשׁ הוּא לִבְדּוֹ יַעֲשֶׂה
 לָכֶם: ^(ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַמִּצְוֹת כִּי בַעֲצֵם
 הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם
 חֻקַּת עוֹלָם: ^(ט) בָּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם
 לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מִצַּת עֹר יוֹם הָאֶחָד
 וְעֹשְׁרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב: ^(יט) שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֹר
 לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם כִּי כָל-אֹכֵל מַחְמֶצֶת
 וּנְכַרְתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעֵדֶת יִשְׂרָאֵל בְּגֵר
 וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: ^(כ) כָּל-מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכְלוּ
 בָּכֶל מוֹשְׁבֵיתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת: ^פ חֲמִישֶׁר
^(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל-זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
 אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם

ואחרים תקראו אותו היום קדש, כלומר ניום הראשון תעשו הפעולה הזאת שתקראו
 היום ההוא קדש, והכחנה שיהיה היום ההוא קדוש לכם. וא"ת לשון מקרה וחלוצה,
 אומנם אחרי ראיתנו נישעיה (א' י"ג) קדש ושנת קדש מקרא, בלא מלת קדש, נראה
 כי מקרא ענינו אכיספת העם לחוגג חג וקרא קדש ענינה חגיגה ואכיספה של קדושה,
 כלומר לכבוד האל; ושם קרא מורה לפעמים אכיספה, כמו אשר יקרא עליו מלא רועים
 (ישעיה ל"ד ד'), כי אכיספת העם תהיה בקריאה, וכן שם נעק חקק (שהוראתם)
 קרונה להוראת שם קרא) נאמרים על אכיספת בני אדם, כמו וַיִּזְעַק בְּרַק (שופטים:

[apprestarsi] da voi. (17) Osserverete (la legge de)gli azzimi; perocchè nel medesimo (suaccennato) giorno io farò uscire le vostre schiere dal paese d'Egitto: osserverete quindi quel giorno in tutte l'età avvenire, qual legge perpetua. (18) Nel primo (mese), ai quattordici del mese, a notte, mangerete pani azzimi; sino al ventuno del mese, a notte. (19) Per sette giorni lievito non deve trovarsi nelle case vostre: perocchè chiunque mangi cosa lievitata, quella persona sarà recisa di mezzo alla Comunità d'Israel, sia egli un forestiere [che abbia abbracciato il Giudaismo], o un indigeno. (20) Alcunà cosa lievitata non mangerete: in tutte le vostre sedi [in qualunque parte del vostro paese] mangerete pani azzimi. (21) Mosè chiamò tutti gli anziani d'Israel, e disse loro: Itene, pigliatevi del bestiame minuto in proporzione delle vostre famiglie, e scannate

ד' ד', וינעק סיסרא (סס סס י"ג), וינעקו העם אחרי שאל (ש"א י"ג ד'). (כ"א) משה: לכו, כמו ואחריו כל אדם ימשיך (איוז כ"א ל"ג), לך ומשכת נהר תבזר (אופטים ד' ו') (קולעניוס וקלער'). והנה משה בפרשה הזאת לא הזכיר כלל לישראל ענין אכילת המזות ואיסור החמץ, אע"פ שכבר נזכרה על זה בפרשה שלמנעלה, והזכרון כי ה' הזכיר למשה ענין אכילת המזות ואיסור החמץ, כי ידע שיגלו מגורשים ולא יסביק בנקם להחמץ, אבל משה לא אמר להם דבר מזה, כי לא היו יכולים להגין למה שיכלו. מזות; רק אחר שגלו פירש להם (בסימן י"ג) איסור החמץ ומזות המזות, כי אז הנינו שזה לזכרון הנס שנורשו מחזרים ולא יכלו להתמהמה. אך אע"פ שלא אמר להם משה איסור החמץ, מ"מ נראה שאמר להם (ואם לא נכתב) שיאכלו את הפסח על מזות ומורורים, גם כי לא הגיד להם שיאכלו מזות שבעת ימים, ואכילת הפסח על מזות נראה שגם הוא מענין הפסח שנתחייבו לאכלו בפסח. וכן מלאכי אח"כ לנעל העורים שכתב למטה (פסוק ל"ט): אי נמי בפשטיה כי נורשו מחזרים הוא טעם למה אפיהו מזות ואילו נשאריו היו מחמיצין אותו, שפסח מזרים לא נזטו באכילת מזת אלא על לילה ראשון. עכ"ל; וכן הר"ן בפרק ערבי פסחים כתב, וז"ל: מזה זו על שם שגאלה, שכ' ויאפו את הבנק ולא יכלו להתמהמה שאלו יכלו היו מחמיצין אותו, דפסח מזרים לא עשו אלא לילה ויום אחד בפסח שני, ולמחר היו מותרים בחמץ ובמלאכה, ולפיכך אילו יכלו להתמהמה היו מחמיצין עיסותיהם לנורך עמר שלא הוזכרו בכל יראה, אבל מחך שלא היה להם פנאי אפיהו מזת, וזכר לאותה גאולה נזטו באכילת המזה, עכ"ל. וראה גדולה שלא נזטו במזרים על צדור חמץ הוא מה שכתוב ושאל העם את בנקה ערם יחמץ, שנראה שלא היה אלא מפני הפסח שלא יכלו לאפותו מפני שהיו מחמיצין.

וַשַּׁחֲטוּ הַפֶּסַח: (בב) וּלְקַחְתֶּם אֶגְדַּת אֵזוֹב
 וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר-בִּסְף וְהִנַּעְתֶּם אֶל-
 הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל-שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן-הַדָּם אֲשֶׁר
 בִּסְף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח-בֵּיתוֹ עַד-
 בֹּקֶר: (בג) וְעָבַר יְהוָה לַלְּנָף אֶת-מִצְרַיִם וְרָאָה
 אֶת-הַדָּם עַל-הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת
 וּפֶסַח יְהוָה עַל-הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחָת
 לָבֹא אֶל-בְּתִיכֶם לַלְּנָף: (כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-
 הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק־לָךְ וּלְבְנֶיךָ עַד-עוֹלָם:
 (כה) וְהָיָה כִּי-תָבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה
 לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַעֲבֹדָה
 הַזֹּאת: (כו) וְהָיָה כִּי-יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם
 מַה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: (כז) וְאָמַרְתֶּם זָבַח
 פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל-בְּתֵי בְנֵי-
 יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם וְאֶת-
 בְּתֵינֵנו הִצִּיל וַיִּקְדֵּר הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: (כח) וַיֵּלְכוּ
 וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בֶּן עֶשְׂרֹן: ס שִׁשִּׁי (כט) וַיְהִי י

il sacrificio pasquale. (22) E preso un mazzetto d'isòpo, l'infonderete nel sangue esistente (raccolto) in un bacile; indi spruzzerete l'architrave e i due stipiti del sangue raccolto nel bacile. E nessuno di voi uscirà della porta della propria casa sino alla mattina. (23) Ed il Signore passerà per percuotere gli Egizi, e visto il sangue sull'architrave e sui due stipiti, il Signore trapasserà oltre a quella porta, e non permetterà al distruttore di entrare nelle vostre case per percuotere. (24) Osserverete questa cosa, qual legge per te e pei tuoi figli in perpetuo. (25) Ora, quando sarete entrati nel paese ch'il Signore vi darà, come ha promesso, osserverete questo rito. (26) E quando i vostri figliuoli vi diranno: Che cosa è questo rito che avete? (27) Direte: È il sacrificio della Pasqua [del trapasso], (in omaggio) al Signore, il quale trapassò oltre alle case dei figli d'Israel in Egitto, quando percosse gli Egizi, e le case nostre salvò. — Il popolo [ciò udito] s'inchinò e prostrò. (28) I figli d'Israel andarono ed eseguirono: secondo

שימח, ואם כבר כנסו על המנה היו אופים בנקם מיד אחר הלשע, ולא היו ממתכים שימח; והנה כי גורשו ממזרים ולא יוכלו להתחממה וגם נדה לא עז להם, הכוחה שלא הספיק בנקם להחמין וע"כ לא אפו אותם, ולא היה להם נדה לאכול אלא בנק. (כב) אשר בקף: בכלי, כמו סכות כסף (מ"ב י"ב י"ד) וכן ת"א במכא; וגונעביום מפרש סף הער (linen), וכן במרגום אלכסנדרי, וכן תרגם היירונימוס; וכ"ל שא"כ הי"ל על הסף, לא כסף. אאוב: Hasselquist איש שוויצאה ראה מין musco הנקרא Bryum trunculatum שהיה יולא במומות ירושלים, ואמר שאולי הוא אזור הקדמונים שהיה יולא בקיר (Cahen), אבל גי' פירש כפירוש רבנו סעדיה ור' יונה ורמ"ם ור"ק ור' תנחום, שהוא origanum וריחו טוב. (כג) ולא יתן: לא יכית, ועיין למעלה פסוק י"ב. (כט) ור' הבה כל בבור: דעת אייכהארן כי מתו בחולי variolae pestiferae, הנה לבקרים בארץ מזרים וממית הנמורים, ופה השיג ראז' כי לא ימית הבכורות בפרט. יווסט גלה דעתו ברוח (בספר הכדפס בנרלין זה חמש עשרה שנה) כי משה הרג את הבכורות ע"י אכזיזי לאור הלכנה, ושהיו הבכורות בכל בית ובית כבדרים מימר אכזיזי הבית, ושהיו אכל האלילים, כי היו קדושים לאלהיהם, והיו אכלס ג"כ בהמות מוקדשות להקריב. תאלמנה שפתי שקר! שהרי מלבד כי עליו להניח ראיה שהיו הבכורות יושבים בבית או במדר מיוחד, הנה לא יובן איך מלאו לבו של משה להקדים ולהגיד הדבר אל פרעה שימות כל בבור? והלא לא ימלט שקלת מהם נשמרו כלילה ההוא לראות איך

בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיְהִי הָהֵאָה בָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מִבְּכֹר פֶּרְעָה הַיֹּשֵׁב עַל-כִּסְאוֹ עַד
 בְּכוֹר הַשִּׁבְי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר
 בְּהֵמָה: (א) וַיָּקָם פֶּרְעָה לַיְלָה הַזֶּה וְכָל-
 עַבְדָּיו וְכָל-מִצְרַיִם וַתְּהִי צָעֲקָה גְדֹלָה
 בְּמִצְרַיִם כִּי-אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין-שָׁם מָת:
 (ב) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ
 צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם-אַתֶּם גַּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ
 עֲבְדוּ אֶת-יְהוָה כְּרִבְרָכֶם: (ג) גַּם-צִאֲנֶכֶם
 גַּם-בְּקִרְכֶם קָחוּ כֹאֶשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וּלְכוּ
 וּבִרְכֹתֶם גַּם-אֵתִי: (ד) וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל-
 הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן-הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ
 כָּלֵנוּ מֵתִים: (ה) וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת-בִּצְקוֹ טָרֶם
 יִחַמֵּץ מִשְׁאֲרֵתָם צָרְרָת בְּשִׁמְלָתָם עַל-שִׁבְכָם:

יכול הדבר; ועוד נכמה אנשים עשה משה הדבר הזה? כי הוא טיהר לכל העם שלא ינאלו איש מפתח ביתו עד בקר. אולי יאמר כי בני לוי היו עמו, אומנם לא ימלט שהיו קצת חזני לוי שכנים לבני שאר השבטים, והואיל והיו מתחזרים לאכילת הכנסת הוא ושכנו, לא ימלט שהיה אחד מישראל רואה כי אחד חזני לוי איננו בבית, ומי יעלה

(*) ז' לנזשה.

(לח) וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלֻּם
מִמֶּצְרַיִם. כְּלִי־כֶסֶף וְכִלְיָיִם וְזָהָב וּשְׂמָלֹת: (לח)
וַיְהִי־הָנֶתֶן אֶת־חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלֻּם
וַיַּנְצִלֻם אֶת־מִצְרַיִם: פ (לח) וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִרַעְמֶסֶס סִכְתָּה בְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי
הַגִּבֹּרִים לְבָר מִטָּף: (לח) וְגַם־עָרַב רַב עִלָּה

חֲמִץ: אשר עדיין לא חמץ. משארותם: אע"פ שמקלת הוראת השם הזה על הכלי שזו לשון הנזק ונותניו זו השאור, כי משארת נגזר מן שאור (כדעת דון יצחק). אע"פ שזה נש"ן חס נס"ן, מ"ח כאן נראה שהכוונה על הנזק שנחשברב זו השאור כי לא יתכן שיגוררו הערצות בשמלותם, ובהפך יובן למה נתנו הנזק בשמלותם, שהוא כדי שיתחמם ויחמץ. ואנלקום תרגם מותר אלוותהו, מה שנשאר בערצות, כלומר הנזק שנשאר אחר שאפו המלות שאכלו עם נשר הפסח, וכן ר"ש (מן המכילתא) שירי מזה ומרור. ורא"נע פירש כלי עץ, כי חמוריתם היו טעונים נגדים; וזו שהוא אוהבו יאמיץ לו שהיו אבותינו חמורים כל כך שיעמיסוכלי עץ על שכמם, וזאת הנגדים על החמורים. (לז) בשש מאות אלף רגלי הגברים לבר מטף: לבר מטף פחות מכן עשרים, והנה היה מספר כפשות בני ישראל שנים מיליון לכל הפחות, והוא דבר זר מאוד ורחוק ממהגו של עולם ששנעשים כפש יולד גוי כזה בארבע מאות שנה. ויחזן דוד מכתאעלים נקש לקרב הדבר אל הטבע ממה נדדים. ראשונה אמר כי אנשי המורה נושאים נשים בזהותם בני י"ג או ט"ו שנה, חס הנל, כי אחנם לקחת אשה ביום הילדות הוא דבר המחליש את הגוף ומונעט פריה ורביה. שנית אמר כי ישראל היו לוקחים יותר מאשה אחת, חס ג"כ הנל, שהרי אם איש אחד יקח נשים רבות אז גם שנים בלבד, ישארו אנשים אחרים בלי אשה, כי אחנם מספר הנשים הכוללות הוא קרוב למספר הזכרים ולא עורף עליו הרבה. גם אמר שישראל היו מאריכים ימים עד מאה שנה יותר, וגם זה הנל, כי משה אמר ימי אבותינו בהם שנעים שנה, וכלב הגיד ליהושע (י"ד) שהיה בן פ"ה שנה ושהיה עדיין חזק למלחמה, משמע שלא היו ככה רוב אנשי דורו. והנה רח"ל אמרו שהיו יולדות שנה נכרם אחד, וכן העידו הסופרים הקדמונים כי מימי נילום מרבים פריה ורביה, ושהנשים המלריות יולדות תאומים על הרוב, וגם

אַתֶּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֶד מֵאֹד: (לט) וַיֹּאפֹּו
 אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עִגְת מִצּוֹת
 כִּי־לֹא חֶמֶץ בִּי־גִדְּשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ
 לְהִתְמַהֵּמֶה וְגַם־צֹדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם: (מ)
 וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם
 שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (מא) וַיְהִי
 מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי
 בַּעֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל־עֲבָאֹת יְהוָה
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (מב) לַיִל שְׁמֵרִים הוּא לַיהוָה
 לְהוּצִיָּאם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה
 לַיהוָה שְׁמֵרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ

אלא לחזור מיד ולא יתכן לאכזשים נכרים שיחזרו עמהם נחמס אשר יחזרו לאלהיהם
 אם עד היום ההוא לא יראו את ה' ולא דבקו בישראל ולא נימולו וכמעט וכל ערל
 לא יאכל בו. והנה מנאנו נחמיה (י"ג ג') ויבדילו כל ערב מישראל שהכוונה עירוב
 ע"י חיתוף, ע"כ כ"ל כי ערב רב זה היה מעורב עמהם חלפנים והם מזרעים שנשארו
 ישראליות ומזריות שנישאו לישראלים והם הם האספסוף. והנה תרגום האספסוף ערבנין,
 וכן כאן בס' השמרונים וגם ערנר עלה אחס חלה אחת, ולפי זה תהיה המלה
 כפולה כמו ירקרק אדמים פתלתל, והוא ממש כְּחֵלֶת אספסוף, ואחמס אין טורף לזה
 אחר שמונאנו נחמיה ויבדלו כל ערב מישראל משמע שאחמרים כל"הק ערב, להוראת
 אספסוף. וצאן ובקר: וצאן ובקר של ישראל, כי תחלה הזכיר הגברים והטף
 והערב רב, וא"כ הזכיר המקנה; ולדעת ר"עם נאן ובקר של ערב רב, ולדעת
 תלמידי יהודה לנאטו של אלו ואלו. (לט) כי לא חמץ: משמע שהנאק לא

gente straniera venne via con essi; ed animali minuti e grossi, bestiame numeroso oltremodo. (39) Della pasta che seco portarono dall'Egitto, cosseno focacce azzime, poichè non erasi lievitata; poichè furono scacciati dall'Egitto, e non poterono indugiare, e nemmeno si prepararono alcuna vettovaglia. (40) La dimora ch' i figli d' Israel fecero in Egitto, fu di quattrocento e trenta anni. (41) Ora, al termine di quattrocento trent'anni, nel medesimo (suaccennato) giorno, uscirono tutte le schiere del Signore dal paese d'Egitto. (42) Ella fu una notte aspettata dal Signore, per trarli dal paese d'Egitto; e questa medesima notte è (sacra) al Signore, da osservarsi da tutti i figli

החמץ, לא שלא נתנו בו שאור. וכל כי בליל ט"ו אורי אחר אכילת הפסח לשו
הבנק ליום המחרת ונתנו בו השאור והניחוהו שם כמנהג להכין הבנק כל הלילה
כדי שיחמץ, ואחר מלי הלילה גורשו ממזרים ולא יכלו לאפות בנקס ולקחו משארותם
על שבתם ונתקדר הבנק ע"י שהניחוהו מחקוס שהיה מונבע שם והניחוהו לאחר
ונפרט שאור הלילה קר, וע"כ לא החמץ, אע"פ שנתנוהו בשמלותם כדי שיחמם.
וגם צדה לא עשו להם: לא ידעו שילאו מארץ מזרים בלילה ההוא (ונפרט כי
כאשר הפירני תלמידי חזקיה מלכיה אשכנזי אחר להם משה ואהרן לא תלכו איש
מפתח ביתו עד בקר) ולא הכינו להם מידה רק לשו הבנק כדרכם ליום המחרת. ורמ"ן
ור"י קארו פירשו אבו את הבנק בדרך וחוץ ממזרים כי גורשו ממזרים ואמנם אפו
אותו עוגות מות כי כן נלשו. עוגות: עיין בראשית י"ח ו'. (ט) ומושב בני
ישראל: ע' למעלה ו' ב', ודעת ר"ז שלא ישנו במזרים אלא ר"ד שנה, ות' שנה
היו משעה שובל יתק (יתק בן ס' הוליד את יעקב, ויעקב היה בן ק"ל בעמדו לפני
פרעה, הרי ק"ן). כשארזו ר"י לתשלוס ארבע מאות, והשנון ארבע מאות ושלשים הכתוב
כאן, הוא חזון ברית בין הבתרים, שאמרו שהיה שלשים שנה קודם לידת יתק. ו"א
(הניאם דון יתק) כי לא השא הכתוב לפרש לאברהם גם את השלשים שנה, כי השנון
הגדול בולע את המועט. ודעת רמ"ן דון יתק כי ל' שנה נוספו עליהם בעבור הטאתם
במזרים. ודע כי בם' השמרונים כתוב: ומוש בני ישראל ואבותם אשר ישנו בארץ
כנען ובארץ מזרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, וכן מתרגם בתרגום אלכסנדרי,
והוא מן השניים הנזכרים בש"ס (מגלה ט'), וכבר הסכימו חזני האחרונים כגון
Ravius, Koppe, I. D. Michaëlis, Jahn, Vater, Ricard Simon ורז' וגז' שאין
זה אלא תקון מסברה. ונת"י תלחין שמיטין דשנין דכחמהון מאתן ועשר שנין. (מב)
ליל שמורים הוא לה': כפירוש ר"ש, כי מלת להניאם לא תתפרש יפה בדרכיס
אחרים. והנה שמורים מלי' ואניו שמו את הדבר, וכן שמורים לכל בני ישראל, כמו

(מג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת
הַפֶּסַח כָּל־בֶּן־נָכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ; (מד) וְכָל־
עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת־בָּסֶף וּמִלֶּחֶה אֹתוֹ אֹז יֹאכַל
בּוֹ; (מה) תּוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא־יֹאכַל בּוֹ; (מו) בְּבֵית
אָחִי יֹאכַל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבֶּשֶׂר
חֻצָּה וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ־בּוֹ; (מז) כָּל־עֶדֶת

שמור את חדש האביב, שיתנו לכם מתי יצא ויעשו ככל חקומיו. (מג) כל בן נכר
לא יאכל בו: אין ספק שהוא כמשמעו, כל־נכרי, ור"ל פירשו מי שנתכנר לאצו
שנשמים, והוא המשומד, והוא פירוש שנתחדש אחר זמן הרבה, כשעמדו היונים וגזר
שחד על ישראל, ואחר ח"ל לפי נורך השעה כי בן נכר כולל לא הנכרי לבדו כי גם
היהודי המתכנר; והנה מלת משומד נראה שהיא נגזרת מן שחד (מענין השמדה),
ונקרא כן מי שהמיר בעל כרכו נשעת השמד, וא"כ כשנעלה הגזרה לא חזר בשמדה;
ונקרא מומר מי שהמיר ברצונו. ורמ"בן רצה לפרש משומד במסרנו ע"ין מן שחַדַּע,
אֶשְׁחַדְעָה, משומדע, שהתכנר לאלהיו. ופה הקשה הכורס כי ואשתחודע יוסף לאחיה
ואינון לא אשתחודעוהי הוא ענין הַכָּרָה לא ענין התככרות והכורס עליו נשתנה
וכתב: אחת הדבר שחלת ואשתחודע כוללת שתי ההוראות יחד, שאנקלוס תרגם גם
את ויתכנר (נראשית ח"ב ז') ואשתחודעינון עכ"ל, זה שגש כי ואשתחודעינון הוא
תרגום ויכירם, ותרגום ויתכנר אליהם הוא וישגי מה די ימליל עמהון, וא"כ קושיית
הכורס על רמ"בן חזקה ובריאה, שאין אשתחודע ענין התככרות אלא ענין הַכָּרָה,
והכחון מה שכתבתי למעלה בנזרת מלת משומד, ובהבדלו מן מומר. ודע כי בספר דקדוק
כ"י צנזרי (לא נזכר בו שם הספר ושם המחבר, אך הוא מן הקדמונים) מלאחי כי
לדעת ר' יונה המדקדק מלת משומד היא במקום משועמד ושרש עמד בלי סורי ונל'
ערני ענינו טבילה לקבל דת הנוצרים, והשכים לדעת הזאת גם ר' יהודה הלוי נס'
הכחזרי מאמר ג' סימן ס"ה, וזה לשונו בכוזרי כ"י: אבל הנוצקים והביתוסים אינם
כי אם אפיקורבים ויחכים מכחשים הע"ה, והם המינים אשר אנו מתפללים עליהם
בתפלתנו. ואולם הידוע וחזריו הם המשומדים הנכבדים בתורה המעמדית שטובלים

d'Israel, per tutte l'età avvenire. (43) Il Signore disse a Mosè e ad Aronne: È questo lo statuto del sacrificio pasquale. Alcuno straniero non ne mangerà. (44) Ogni schiavo comprato per denari, quando l'avrai circonciso potrà mangiarne. (45) L'avventiccio ed il mercenario [non Israeliti, viventi in Palestina senz'abbracciare il Giudaismo] non ne mangeranno. (46) In una stessa casa si mangerà, non porterai della (sua) carne fuori della casa, e non ne romperete alcun osso. (47) Tutti della

גידן עכ"ל. וגם הדעת הזאת רחוקה מאד בעיני, והנכון כמו שפרשתי. (פסד) וכל עבר: מילת העבדים היא חובה על האדון מאברהם ואליך (ברא' י"ז, י"ב), גם כעטרו בשניית העבדים בשנת ו"ט, וכל זה מרומם מעלת העבד שהוא חסר מעט מאדונו, ולפיכך מיד כשנימול הוא אוכל בפסח באדונו, ובסוף בית שני כשנתקללו המדות על ידי מלכי בית הורדוס ולמדו ישראל דרכי גוים, ובפרט המלכים והשירים והעשירים היו אזונים להדמות לרומים, וידענו כי הרומים היו אכזרים על עבדיהם, היו בישראל אדונים שלא היו רונים למול את עבדיהם כדי שלא יעשנו עצמם כישראל וכבני אדם. אז קמו חכמי ישראל וגזרו כי מי שלא ימול את יעבדיו לא יוכל לאכול בקרבן פסח, וכוחותם לפי דעתי היתה כי מי שאינו מקדש העבדים כבני אדם אינו ראוי להיות מקדש בין חוגגי חג המצות, זאת היתה סגרת רוב החכמים והיא טעויה סתם במכילתא, (ולגירסת ר"י כאן) היא דעת ר' יהושע, ולגירסת התוספות יצמות ע' ב' היא דעת ר' עקיבא, אבל ר' אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעבדתו מלאכול בפסח, כי היה אומר בדרכי שחאי אשר בארתי בפרס חמד ג' עמוד 220, ולא היה רוצה שיחדש שום דבר שאיננו בתורה או בקבלה ולא היה אומר דבר שלא שמע מפי רבו. אבל שאר חכמי ישראל היו מחדשים תקנות לפי טורח הזמנים, והגורכו לכדות את ר' אליעזר שהיה מתקומם נגד כל דבר הכונה מזה שקבל מרבותיו (כ"ט סיון תר"יד). (פסד) תשוב: כברי שכתבתי בתוך בני ישראל ואינו שומר תורתם, ולדעת ר"ל הוא שקבל עליו שנה מות בני נח, וע' למטה פסוק מ"ח. ושבריר: הוא כברי העושה מלאכה עם ישראל ובשכר למספר ימים, ואע"פ שהוא אוכל אבל ישראל לא יאכל בקרבן פסח; וכל זה כדי שיהיה יציאת מזגרים כרשמת יותר בלב ישראל. ורא"ע פירש תושב ושכיר ישראלי שלא כמנה בתורה; והנה כאן לא נזכר כלל ענין הצדקות; ועוד הנה השכיר הוא בבית אדוניו, ומכילתא (אם אין לו אשה ובנים) שהוא ככלל עם בני הבית. (מו) ועצם לא תשברו בו: כדרך אכילתו בחפזון (רש"י), או לכבוד הקרבן שלא ינהגו בו מכהה גרמנות (רלב"ג), או ג"כ לאכלו דרך חירות ולא כמאכל עבדים. (פסד) כל עת ישראל יעשו אותו: ר"י קינר דברי המכילתא ונשאר דבריו סתומים, וכוחות

יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: (מח) וּבִיּוֹגֹר אֶתְךָ גֵּר
וַעֲשֵׂה פֶסַח לַיהוָה הַמּוֹל לֹו כָּל־זָכָר וְאִזּוֹ
יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה בְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וּבְל־עָרָל
לֹא־יֹאכֵל בּוֹ: (מט) תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לְאַזְרָח
וּלְגֵר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם: (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן בֶּן
עֲשׂוֹ: ס (נא) וַיְהִי בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא

המכילתא שנפסק דורות היו יכולין לעשות חבורה מעשרה בני אדם מעשר משפחות (כל עדת ישראל, מי שיהיה), אבל בפסח מזכירם נאמר ולקח הוא ושכנו, הוא וכל בני ביתו, ושכנו וכל בני ביתו (כי לא היה להם לנאת מפתח ביתם), ולפי הפשט כבר ביאר למעלה (בתחלת הסימון) מנות קרבן פסח, וכאן הוסיף לבאר דין העבד והתושב והשכיר והגר, וקודם שידבר על הגר הקדים והודיע כי העבד והתושב והשכיר יאכלו קרבן פסח, אך לא יעשו קרבן פסח לעצמם ורק כל עדת ישראל יעשו אותו, וא"ת מירש כי גם הגר כשימול יוכל לעשות קרבן פסח לעצמו עם כל בני ביתו, בלי להשתתף עם חבורה של ישראל (כ"א אב תר"כג). (מח) ובי יגור אתך גר: דעת רז"ל כי בגר נדק מדבר, שמקבל עליו כל התורה כלה, אומנם מן המקרא הזה משמע נבדיל כי גם קודם שימול נקרא גר, א"כ הגר לא קבל עליו כל המצוות, ולא מל ואיכנו בכלל ישראל. והנה לפי הוראת המלות היה נראה כי גר פחות מחושב, שהתושב כתיישב בארץ, והגר בל לגור ולחזור אחר זמן לארצו, ול"פ אך בתושב אחר פסח לא יאכל בו, ובגר אחר שימול ואז יקרב? ויחזן רוד מיכאעליס כתב כי הגר אין לו קרקע, והתושב אין לו בית, ואזי אומר כי תושב הוא מי שגב בגפו בלא אשה ובנים, והוא מתיישב בביתו של א' מישראל (זה טעם תושב כהן, ויקרא כ"ב י') והיה לו כעבד ומשרת (כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היוכל יעבד עמך, ויקרא כ"ה מ'); אבל הגר בל עם כל בני ביתו אשתו ובניו, והוא יושב לבדו עם משפחתו לא עם א' מישראל כמו התושב, ולפיכך אחר המול לו כל זכר, ר"ל מאכזי ביתו ואין ספק כי גם התושב אם היה רוצה לימול היה חובל בפסח, אלא שהזכיר זה בגר, מפני הדיוש שיכול לעשות פסח לעצמו כמו שפרשתי

Comunità d'Israel lo faranno. (48) Quando poi un forestiere faccia dimora presso di te, e voglia fare il sacrificio pasquale al Signore, dovrà circoncidere ogni maschio che gli appartenga, ed allora sarà ammesso a farlo, e sarà uguale all'indigeno; però alcuno incirconciso non deve mangiarne. (49) La stessa legge sarà per l'indigeno, e pel forestiere che faccia dimora tra di voi. (50) I figli tutti d'Israel eseguirono: fecero (cioè) quanto il Signore avea comandato a Mosè e ad Aronne. (51) Ora, nel medesimo (suaccennato) giorno, il Signore trasse

בפסוק הקודם. ומה שכתוב (ויקרא כ"ה מ"ה) וגם חכני החושנים ומשפחתם אשר עמכם, כבר מפורש שם אשר הולידו בארצכם, כלומר שנשא החושב אשה חושנת או שפחה כנענית, לא שנא נאוי. ולפי זה אין ספק כי החושב לא היה ע"ז, כי היה צניח הישראלי, ומיניו שהכשיריו החורה לאכול מתבואת שנת השמיטה ככל ישראל ובעבדים (ויקרא כ"ה ו'), והיה נענש אם היה הורג כפש, והיו ערי מקלט קולטות גם אחיו (במדבר כ"ה ט"ו). והגר נראה מן המקרא הזה עלמיו (וכי יגור אדם גר וכו'), המול לו כל זכר, שלא היה מקבל עליו כל המנות, ולא מלאכו תורה אחת יהיה לכם ולגר בענין כל המנות בכלל, אלא בענין הפסח (כאן ובמדבר ט' י"ד) שאם ירצה לעשותו לא יעשו אלא כפי המנהג ולא יאכלנו ערל; וכן בהקרבת הקרבנות, שאם ירצה להקריב אֵשָׁה, כאשר תעשו כן יעשה (במדבר ט"ו י"ד-ט"ז); והיה מקבל טומאה ככל ישראל, ואם היה רוצה להטהר, היה צריך לאפר הפרה ככל ישראל (שם י"ט י"א), אחנם מלאכו (שם ט"ו כ"ו) ונסלק לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם, וכן האזרח צניח ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגנה (שם שם כ"ט), והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר (שם שם ל'); וכל זה נראה שהוא צנח שברטנו כימול ונכנס בכלל ישראל, והוא הנקרא גר נדק, אלא שלא כל גר הוא גר נדק, כאשר הוכחתי ממקרא זה (וכי יגור אדם גר), וא"כ מה שנעמינו לאהוב את הגר ושלא להכותו, הוא לכל גר בתכם, אפי' איננו גר נדק. ועשה פסח: וירצה לעשות קרבן פסח לעמיו, עם בני ביתו. ואז יקרב לעשותו: יהיה כשר לעשות פסח לעמיו. (ב) ויעשו כל בני ישראל: כבר נאמר למעלה (פסוק כ"ח) וילכו ויעשו בני ישראל וגו', והוא על עיקר שמיטת הפסח, ונתינת דמו על המשקוף ועל המזוזות, וכאן חזר ואמר ויעשו וגו' לענין אכילת הפסח, שלא האכילו מחמת לכל בן בכר, ושאלוהו צניח אחד, ולא הוניהו מן הבית מן הנשר חונה, וענש לא שצרכו. ורא"צ כתב כי אולי זה נאמר על פסח שעשו במדבר כיני (בשנת השנייה) שאז מלו הגרים, ואין מוקדם ומאוחר בתורה; ואין צורך לזה כאן. (בא) וירד בעצם היום הזה וגו':

יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־

צְבָאֲתָם: פ שביעי

גם זה כבר נאמר למעלה (פסוק מ"ח) אלא שנכפל כדי לסיים נזכרון היציאה ממצרים שעליה נאמרה הפרשה הסמוכה קדש לי כל נכור, זכור את היום הזה אשר ינאסם ממצרים. דעת רש"י ב"ש ור"ב ור"ל ב"ב שהמקרא הזה דבק עם הפרשה הסמוכה שנאמרו היום שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על נבואתם בו ביום אשר למשה חזות קדש לי כל נכור. וכל שאם היה הדבר כן הי"ל ויהי צעם היום הזה אשר הוציא. ורמ"ב אומר כי הכוונה שלא ינאס כלם בלילה, אלא ביום שאחריו ינאסו מכל גבול מצרים. על צבאותם: ר"ש (למעלה ו' כ"ו) פירש כמו נבואותם, כמו ועל חרבך תחיה, עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג כ"ו); ואמנם רחוקה היא מאד הוראת מלת על במקראות שהביא מהוראתה כאן לפי טבע המאמר, וראו' תרגם secundum, והביא לדוגמא איש על מחנהו ואיש על דגלו (במדבר א' כ"ב), וגם המשל הזה אין לו ענין

יג

(א) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (ב) קִדְשׁ לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֵחַם בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאֲתֶם

(ב) קדש לי: צפה (כלומר אומר לבני ישראל שהנבוכות קדושים לי) כמו וטהרו סכהן וטמאו הכהן (יפת הקראי הביאו רש"י). פטר כל רדס: ל' פתיחה (כפי כל המפרשים) ואלוה וסנאה, כמו כוער מים (משלי י"ז י"ד), יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), וכן ויפטר מפני שאל (ש"א י"ט י') שענינו ונא, וכן כפטר בל"ה, ואחפטר בלשון תרגום ופורי. והקשה נזארת כי כתוב פטר שור ושה, פטר קמור (שמות ל"ד י"ט ו') בלא מלת רחם, ודעתו כי המלך מל' ערבית, כי אלפטר ענינו בערני המלך

i figli d'Israel dal paese d'Egitto, alla testa delle loro schiere [cioè guidandoli colle colonne di nube e di fuoco].

לכאן, כי שם הכוונה כל אחד מחבור למחבור ולדגלה, ואיך חמר כל בני ישראל מחבורים לנבואותם? וקוועעניום חומר שהוא כמו לנבואותם, זה מחיטב לענין המחמר, אלא שלא מלאה לו חמר, כי הוא הביא והאזנים תהיון על שמות בני ישראל (שמות כ"ט כ"א) שאין לו ענין לכאן, כי האזנים והשמות הם שני דברים ובני ישראל ונבואותם דבר אחד הם, ולא מלאה דוגמא לזה שיהיה מלת על כאמרת על דבר בלתי כדל מן הדבר. ורמזין פירש עם כל נבואותם, לנא הנשים וערב רב הנלוים אליהם, וגם זה רמז כי הנשים לא היו נבואות מיוחדים, והערב רב לא יתכן שיקראו נבואותם של בני ישראל. ע"כ כ"ל לפרש כי ה' היה על נבואותם, וכן למעלה (ו' כ"ו) הוא משה ואהרן אשר חמר ה' להם הוויאם את בני ישראל מארץ מצרים על נבואותם, כי ה' ומשה ואהרן היו על נבואותם, כלומר היו מנהיגיהם, כמעט ועל נבואו כחשון בן עמינדב (במדבר י' י"ד), וכאן הכוונה כי ה' היה הולך לפנייהם בעמוד הענן והאש.

XIII

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Dichiaro sacro a me ogni primogenito, ogni primo parto dei figli d'Israel, tanto degli uomini che del bestiame: miei sono. (3) Indi Mosè disse al popolo: Ricordatevi di questo giorno, in cui siete usciti

וראשון; ואין זה כלום, כי גם שרש פתח נאמר (ובפרט בל"ח) על כל התחלה, וכן יתכן שעשו הערביים, ושמשו בשרש פטר על כל התחלה, וכן בל"הק השמיטו מלת רחם ואחרו פטר על כל בכור לא על כל התחלה; ובל"ח שמשו בשרש פטר על ההשלמה (מפטר) וגם זה איכנו זו מל' יציאה, וכן ברומי exitus שענינו יציאה ענינו ג"כ סוף, ודע כי לא השמיטו מלת רחם אלא כשהיא כתובה קודם לכן, כי כן למטה פסוק י"ב והעצרת כל פטר רחם לה', ואח"כ בפסוק י"ג וכל פטר חמור תפדה בשה, וכן למטה ל"ד יט כל פטר רחם לי, ואח"כ פטר שור ושה, ופטר חמור תפדה בשה. ל' הוא: הוא מחמר בפני עצמו, והוא נתינת טעם לקדש לי כל בכור, וכמו שכתב ר"ש לענין קנייתם על ידי שהיית בכורי חמרים (ואת בכורי ישראל הכלתי). (ג) ויאמר משה אל העם וגו': משה קודם שיאמר לישראל מנות הנכורות חמר להם מנות חג המצות שנאמרה לו קודם נאתם ולא אמרה להם עד אחר נאתם (עיין למעלה י"ב י"ד וכ"א).

מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים בִּי בַחֲזֹק יָד הוֹצֵא
 יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֹאכַל חֶמֶץ: ^(ה) הַיּוֹם
 אַתֶּם יֹצְאִים בַּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: ^(ה) וְהָיָה כִּי
 יִבְיֹאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֻמִּי
 וְהַחִיטִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר
 לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־
 הָעִבְרָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: ^(ו) שִׁבְעַת יָמִים
 תֹּאכַל מִצֹּת וּבֵיוֹם הַשְּׁבִיעִי חֵג לַיהוָה:
^(ז) מִצֹּת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יִרְאֶה
 לֶךָ חֶמֶץ וְלֹא־יִרְאֶה לֶךָ שָׂאֵר בְּכָל־גִּבְלֶךָ:

וזכור את היום הזה: ככל שנה ושנה. ^(ד) האביב: תחלת נשול התבואות, כמו
 השעורה אביב (למעלה ט' ל"א), אביב קלוי בלש (ויקרא כ' י"ד), וכראה כי השעורה
 נקראת בתחלת נשולה אביב, והמטה כחמל, ואין שום ענין וחס למלת אביב עם מלת
 אב, כמו שמש רח"צ ע"ש: ופירושו אביב כמו בפיר, כי הוא מנוגדת אז שהוא כמו
 ראשון לאחר הוליד. וטעם אחריו רד"ק שפירש (בשרש אבב) בלש הכחל, בעלי הכחל,
 וכחז השנולת עם הקנה שלה תקרא אביב ע"ש הקנה שהוא העץ, כי העץ כמו האב
 המוליד הענפים; וכל זה שבוש, כי מעולם לא מלאכו אביב על העץ ולא על הקנה
 ולא על השנלת, אלא נפרט על השנולת בתחלת נשולה; ועיין כמחקר ר' אליהו. ומלאכו
 שם אב (לראות בלש הכחל, שיר ו' י'), עורכו בלש (אביב ח' י"ב) שענינו נחש
 סנונית, שלא נמזר בשול; וכראה כי שני הבי"חין אשר בלש אביב מודילין בינו ובין אב,
 ומורים על תוספת הלחמה שכבר הגיעה לנישול; והנחת זה סבוכי גם סבוכי השני
 סוזק מן הראשון. ובלי ארומית מלאכו פעל אב על האילן כשמוציא פירות: כביכורה
 בתאנה בראשיתה (בשע ט' י') תרגם יונתן כביכורה כתיכחא ד' באלול מלאכא;

dall'Egitto, ov'eravate schiavi; che (cioè) con braccio forte il Signore vi trasse di qui: e non si mangi lievitato. (4) Egli è oggi che voi uscite, nel mese (cioè) della prima maturazione [dell'orzo]. (5) Ora, quando il Signore ti avrà portato al paese dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, degli Hhivvei, e dei Jevussei, che giurò ai tuoi padri di darti, terra che scorre latte e miele — praticherai questo rito in questo mese. (6) Sette giorni mangerai pani azzimi, e nel giorno settimo [oltre al primo già accennato, sarà] festa al Signore. (7) Pane azzimo si mangerà per questi sette giorni; e non si vedrà presso di te lievitato, nè si vedrà presso di te lievito, in tutto il tuo

אך כ"ל שאין זה מן חניני, אלא מן אֶבְרָא שהוא תרגום פרי, וכן אחת רואה שלא הספיק ליוכתן למר מחבבא, אלא הוסיף בחולל שעבדו בתחלה, א"כ מחבבא אין עבדו אלא מוסיף פירות, וכן מלאנו ירח בול (מ"א ו' ל"ו) תרגם יוכתן ירח מוסף אבניא, א"כ אבד בארמית אינו אלא פרי (כי ירח בול הוא מרחשן, ואין בו לא זכורים ולא חניני) ומלת אבניא ענינה זה לאֶבְרָא ואֶבְרָא (כי שתי הגזרות האלה מתחלפות וקרובות, כמו שמלאנו קֶבֶלִי במקום קֶבֶל (איוב י"ח כ'). דרש"י כ"י שנידי וכי לא היו (לא: היינו), ידעם, ויכוין. ארץ ובת חלב ודבש: מלאנו כמליה הזאת גם במשורי העמים הקדמונים כגון אוניריים (Metamorf. I. III.).

Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant

Flavaque de viridi stillabant ilice mella..

ולפניו Teocritus (Idillio 5) ח"ל בתרגום איטלקי.

Latte per acqua lmera corra, e Crati

Di rivi rosseggi

Corra anche mel la Sibarite e favi

Doman per acqua la donzella attinga

וכן Euripide (בשירתו הנקראת Baccantes) כתב: הארץ זבה חלב, זבה יין, זבה דבש זכורים, וכן בנביאים יטב: ההרים עבים והגבעות תלכנה חלב (יואל ד' י"ח), והנה היא מלינה שיריית דרך הכלבה. (ו) שבעת ימים תאכל מצות: השומרונים הגיאו (וכן מתורגם בתרגום יוני הקיוחס לע' זקנים) ששת ימים תאכל מצות, לפי מה שכתוב בדברים י"ו ח' ששת ימים תאכל מצות, ולא ראו כי קודם שיאמר במשנה תורה (י"ו י"ח) ששת ימים תאכל מצות, כבר אמר (י"ו ג') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל

(ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בָּעֲבוּר
 זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בִצְאתִי מִמִּצְרָיִם: (ט) וְהָיָה
 לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן
 תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ בְּיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתִיךָ

עליו מנות, ואחר שאמר ופנית בנבך והלכת לאהלך, אמר שם ימים תאכל מנות, כלומר מלכד היום הראשון, וא"כ הוסיף שהאחרון שבהם שהוא יום השביעי יהיה עגרת, וכאן שלל דבר בפרטות על היום הראשון אמר שבעת ימים תאכל מנות, ואח"כ הוסיף כי האחרון שנאותם השבעה ימים יהיה חג. (ח) והגדת לבנך: תפרש לו טעם מה שאתה עושה, ט"ל מגיד המידה (שופט' י"ד י"ט) שענינו מפרש המידה. בעבור זה עשה ה' לי: אני עושה המצוה הזו ואני אוכל מנות בעבור מה שעשה ה' לי (רש"י רמ"ב). זה חזו עמכם אשר, עם זו ירמתי לי (ישעיה מ"ג כ"א), עם זו גאלתי, עם זו קניתי, בחרת זו אהלך (תהלים קמ"ג ג'), הר ליון זה שכנת זו (שם ע"ד ב'), אל מקום זה יסדת להם (שם ק"ד ח'), זה אהבתי נהפכו בי (איו"ב י"ט י"ט); מלת זו בעזרת מן די שענינו בארמית אשר, כמו שאלת זה בעזרת מן דל ודן, וכן בל' אשכנז so נאמר להוראת אשר; והרמ"בין כתב כי הטעמים מסכימים יותר עם כירוש ר"זי ורמב"ע (בעבור שאקיים מצותיו עשה ה' לי) ואין הדבר כן כי גם מלת זו בעם זו גאלתי, עם זו קניתי, עם זו ירמתי לי, בחרת זו אהלך היא בטעם מפסיק, ודבוקה למלה שלפניה, כמו מלת זה במליצה בעבור זה עשה ה' לי. (ט) ודירה לך לאות וגו': שיעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוצאתיך ה' ממצרים, זה למען תהיה תורת ה' בפיך (רמ"ב), זהו הכוון בפשט הכתוב הזה, ופסוק י"ו ראה לפירוש זה, והקראים אחרים שהוא משל, ופה טען עליהם הרא"ב. גם רש"י בטעם הזה לנעת הקראים וכתב: יהיה לך לזכרון חמיד כאילו כתוב על ידך, כענין שימני כחותם על לכת. בין עיניך, כעין תכשט ורביד זהב שרגילין ליתן על המצו לטי, עכ"ל, ובדורנו גם הכורס קיים דעת הקראים; ואין ספק שאם היה משל הי"ל לאות על ידך ולזכרון בין עיניך, לא לאות ולזכרון, מאחר שהמלות אינן משל ושיר (כמו). נבואות ישעיה שאמר הן על כפיס מקותיך) אלא מליצה פשוטה, והכורס התחכם להכיר מעליו קושית הלח"דים הללו (לאות ולזכרון), ופירש שהוא יאמר לבנו: המצו ע"י שמיטת הפסח ואפיית המנות יהיה לך לאות על ידך, שהם דברים הנעשים בידיים, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מנה ומורר מונחים לפניך, זה עוות הכתוב כי

territorio. (8) E tu allora spiegherai la cosa a tuo figlio, con dire: (Ciò si fa) in grazia di quanto il Signore ha operato per me, quand'io sono uscito dall'Egitto. (9) E terrai per insegna sul braccio, e per memoriale tra gli occhi — in guisa che la

הבן חשבונו עושה אלא האב, ואיך יאמר על ידך? וכן למטה (ט"ו) על כן אני זוכר לה' כל פטר חסם, והיה לאות על ידכה, ועוד איך יאמר האב לבנו הוויאנך ולא הוויאני או הוויאנו? ובפרט אחר שאמר בעבור זה עשה ה' לי, מלמד כי האות הוא סימן קיים, לא מעשה הכעשה לשענה, ואיך ימשך מן המעשים ההם הכעשים פעם אחת בשנה שהיה תורת ה' בפינו כלומר חמיד (כטעם כי לא תשכח מפי זרעו)? ועוד מה יאמרו על וקשרתם אותם לאות על ידך? והקראים (שהנציח רא"ב) אחרו שהוא כמו קשרם על לנג חמיד (משלי ו' כ"א), קשרם על גרנרוחך, כתבם על לוח לנג (ס"ג ג') קשרם על אנצנווחך, כתבם על לוח לנג (ס"ג ז' ג') ולא הבינו כי כל זה דרך מלינת השיר, והעד כתבם על לוח לנג שא"ל לפרשו כמשמעו, ואם היה כתוב בתורה ובתנאים על לוח לנג היינו אומרים שהוא משל, כמו ומלתם את ערלת לבבכם, אבל התורה אומרת שנקשר על היד ובין העינים וככתוב על מוחות הבית, ומי יאמר לנו שכל זה משל? ומי יאמר לנו איזו מן המלות כמשמעה ואיזו מהן למשל? ואם היה הדבר נריך חיזוק הייתי מוסיף כי ידענו כי כן היה מכתב הקדמונים, וכן הוא עד היום בארנות המורה להיות על גופם סימנים לעבודת אלהיהם, שהרי כתוב וכתבת קעקע לא חתנו בכס (ויקרא י"ט כ"ח), וכן עד היום השיממאלים כותבים פסוקים מה' תורתם על מוחות פתחים ובשערי עריהם; ויש אומרים כי היה מכתב העמים הקדמונים לכתוב על בשרם ועל כוירות ולחות שהיו נושאים על מכתם כתיבות של כשפים וכעין קמיעין, וה' רנה להרחיק את ישראל מן המנהגים ההם, וזהו אותנו לשאת על בשרנו קלת מדברי תורתו למען תהיה תורת ה' בפינו חמיד, לא תמוש מפינו ומפי זרענו. ולפי פשט הכתוב עיקר הכתיבה הוא המלות האלה: ביד חזקה הוויאנו ה' מומרים, שהוא עיקר כל התורה כלה הכולל שני עיקרי אמונתנו שהם שבר ועונש, כלומר שהאל משגיח על מעשה בני אדם לתת לאיש כדרכיו; וברית עולם, כלומר כי יעקב בחר לו יה. ומה"ר י"א חמוסיף כי כמו שהכנה הגדול היה על מנתו נור הקדש, כתוב עליו קדש לה', ככה להיות כל העדה כלם קדושים וממלכת כהנים, נזה ה' שיהיה להם אות על גופם; וכמו שמלות קדש לה' היו סימן גדולה ומשיבות לכהן גדול על כל ישראל, כן מלות ביד חזקה הוויאנו ה' מומרים הן פאר לישראל על כל האומות. ויחזק פארדו משיב כי ייז הכ"ה היה להדיע קדושתו לכל רואיו אבל התפילין לא היו לתפארת לבו מן האדם, אלא למען תהיה תורת ה' בפינו; והוא אומר כי תפלה של יד היא לסימן אל האומות אותה, שהוא רואה אותה וזוכר כי בתחק יד וגו', ושל ראש היא לסימ

יְהוָה מִמִּצְרַיִם: (ח) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
 לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה: פ (יג) וְהָיָה כִּי־
 יִבְאֶךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי בְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע
 לָךְ וּלְאַבְתֶּיךָ וּנְתַנָּה לָךְ: (יב) וְהַעֲבַרְתָּ כָל־
 פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר יִשְׁגֹּר בְּהֵמָה
 אֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ הַזִּכְרִים לַיהוָה: (יג) וְכָל־פֶּטֶר
 חֲמֹל תִּפְדֶּה בִּשְׂהָ וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ
 וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה: מִפֶּטֶר (יד) וְהָיָה
 כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ
 אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
 עֲבָדִים: (טו) וַיְהִי כִי־הִקְשָׁה פְּרַעֲהַ לְשַׁלְּחָנֹוּ
 וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר
 אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹכֵר

ליהודי אחיו הרואה אותו, כי כל יהודי כשיראה יהודי אחר עם תפלה על מצותו יזכור
 כי בחזק יד וגו'. (י) ושמרת את החקקה הזאת למועדה: דבק לתחלת מה
 שאמר משה לישראל (למעלה פסוק ג') זכור את היום הזה אשר ינצחם ממצרים.
 מִצְרַיִם יִמְצָא: משנה לשנה, כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), וא"תך
 מפורש ואם לא יגאל עד חלאת לו שנה תמימה, וקודם לכן אחר והיתה גאלתו עד
 חס שנת מחברו. והנה מולות עד חס שנת מחברו היה אפשר להצין עד ראש השנה,
 אף אם לא עברו י"ג חדש מיום החכירה, לכך הוסיף ימים תהיה גאלתו, וא"כ אחר
 ואם לא יגאל עד חלאת לו שנה תמימה, והנה ימים ושנה תמימה דבר אחד הם, וקראו

legge del Signore ti sia in bocca [siai sempre presente] — che con braccio forte il Signore ti trasse dall'Egitto. (10) Osserverai questo statuto nel suo stabilito tempo, d'anno in anno. (11) Ora, quando il Signore t'avrà portato alla terra dei Cananei, e te l'avrà data, come giurò a te ed ai padri tuoi; (12) Tributerai ogni primo parto al Signore. Cioè di tutt'i primi nati che avrai del bestiame, i maschi sacrificherai al Signore. (13) Ogni primo parto asinino riscatterai con un agnello [o capretto]; e se nol vorrai riscattare, l'ammazzerai. Ed ogni primogenito dell'umana specie, (cioè) de'tuoi figli, riscatterai. (14) Ora, quando in avvenire tuo figlio t'interrogherà con dire: Che cosa è ciò? — gli dirai: Con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto, ov'eravamo schiavi. (15) E poi che Faraone faceva difficoltà a lasciarci andare, il Signore uccise nel paese d'Egitto ogni primogenito,

לֵאמֹר תַּחֲמִידָה יָמִים כִּי הָיָה כֹּלֶלֶת כָּל מִיְנֵי הַיָּמִים, הָאֲרוּכִים וְהַקָּטָנִים, וְקִרְאוּהָ שָׁנָה כִּי הַיָּמִים וְהַזֹּמִינִים (זֶרַע וְקִיָּזָר, וְקֹר וְחוֹם, וְקִיץ וְחֹרֶף) חֹרִים פַּעַם שָׁנָה מִדֵּי שָׁנָה בַּשָּׁנָה, וְכָל זֶה הוּא בְּשָׁנָה הַטְּבָעִית שֶׁהָיָה שָׁנָה יָמִים, וְתַחֲלָתָהּ כָּל זֶמֶן שִׁיְהִיָּה, כִּי הַמּוֹכֵר בִּיתוֹ יִמְכְּרֶהוּ בְּכָל יוֹם שִׁירָהָ, וּמִקֵּץ שָׁנָה יָמִים כָּלֵלָה שָׁנָה תַּחֲמִידָה הַנִּקְרָאת גִּ'כ"ב יָמִים, וְעַכְשָׁן הַעֲבִיר לֹא כֹזֵכֶר בַּתּוֹרָה. וְכִ"ב הוּא ע"ה בְּיֻקְרָא כ"ה (וְהִתְרִיז יִשְׂרָאֵל כֹּאֵן) בָּקֵשׁ לְהַגְדִּיל בֵּין שָׁנָה לַיָּמִים וְהֵאָמַר כִּי שָׁנָה הָיָה שָׁנָה חֹמֶשׁ שֶׁל שָׁנָה יָמִים, וַיָּמִים הָיָה שָׁנָה עַל פִּי קְנִיעוֹת הַמַּחְזֹר, שֶׁהָיָה לַפַּעַמִּים שֶׁל שָׁנָה יָמִים; הֵאָבֵן הַנֵּל, כִּי הִנֵּה בַּמּוֹכֵר בִּיתוֹ, וְכֵן בֵּית יִפְתָּח (שׁוֹפְטִים י"א מ') כֹּזֵכֶר שְׁנֵי הַשָּׁעוֹת יָמִים וְשָׁנָה, וְלֹא יִתְּכֵן שִׁיְהִיָּה בִּינֵיהֶם שׁוֹם חִילוֹק, כִּי אִיךָ יִתְּכֵן לַפֶּרֶז וְהִתָּה גֹאֲלָתוֹ עַד חֹם שָׁנָה מִמְכְּרוֹ (שָׁנָה יוֹם), יָמִים תַּחֲמִידָה גֹאֲלָתוֹ (שָׁנָה אוֹ שָׁפָ"ד יוֹם), וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד מֵלֶאֱחָ לֹא שָׁנָה תַּחֲמִידָה (שָׁנָה יָמִים)? וְהַנֶּכֶן כִּדְבָרֵי ר"שִׁי (שֶׁם בְּיֻקְרָא) יָמִי שָׁנָה שְׁלִישֵׁי קְרוּיִים יָמִים. (י"ב) וְהַעֲבֵרָתָ: לֶשֶׁן הַפֶּרֶזָה (ר"שִׁי). וְכָל פֶּטֶר: כֹּאֵן פֹּרֵט מֶה שֶׁאֵמַר תַּחֲלָה דֶּרֶךְ כָּל הַעֲבָרָתָ כָּל פֶּטֶר רָחֵם לָהּ, כְּלִי כָּל פֶּטֶר שָׁנָה הֹכְרִים תַּעֲבִיר לָהּ, וְכָל פֶּטֶר חֲמֹר תַּפְדָּה בָּשָׂה, וְכָל בְּכוֹר אָדָם תַּפְדָּה: שָׁנָה: שָׁנָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לִי שְׁלֹחַ מֶה שֶׁהִנְחֵמָה מַשְׁלָחַת מִצְטָנָה, וְהוּא כֹּלֵל כָּל וְלִדְוִיָּה בְּלִי חִילוֹק, כֹּמוֹ שָׁנָה אֶלְפִּיד, וּפֶטֶר כֹּמוֹ עַל הַבְּכוֹר, שְׁמוֹתָם הַרְחֵם. (יג) וְעִרְפָּתוֹ: מִלֵּי עֶרְף, כְּרִיתַת הָעֶרְף, וְהֵאָמַר כֵּן כִּדִּי שְׁלֹחַ יִשְׁטַעְתּוּ בְּדֶרֶךְ הַזֹּמִינִים, כִּי אֵין זֶמֶן תַּנְחֵמָה טַמָּאָה; וְעַכְשָׁן הַפְדִּיִן זֶה לְכָל בְּהֵמָה טַמָּאָה (בַּמִּדְבָּר י"ט ט"ו), אֲלֵא שֶׁדָּבָר בְּהוּמָה כִּי הַחֲמֹר הִיָּה מִזֵּי אֲלֵלָם הַרְבֵּה. אֲבָל בְּמִכְלֵחַ אֲמָרוֹ שֶׁאֵין פּוֹדִין אֶת בְּהֵמָה טַמָּאָה אֲלֵא חֲמֹר בְּלֶגֶד. (טו) הַקִּשְׁוָה לְשִׁלְחָנוֹ: הִיָּה שֶׁשְׁלַח בְּקוֹשִׁי, כֹּמוֹ וְתַקֵּשׁ בְּלִדְתָּהּ, בְּהֵמָה הַמִּקְשָׁה לִילֵד, הַקִּשְׁוָה פַּעַם מַשְׁמַע בְּמִקּוֹם תֹּאֵר

לַיהוָה כָּל-פֶּטֶר רֶחֶם הַזָּכָרִים וְכָל-בְּכוֹר בְּנֵי
 אֶפְרָיִם: (מ) וְהָיָה לְאוֹת עַל-יְרֵכָה וּלְטוֹטֶפֶת
 בֵּין עֵינֶיךָ בִּי בְּחֹק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם:
 ס ס טז (יח) וַיְהִי בִשְׁלַח פְּרַעֲהָ אֶת-
 הָעָם וּלְאַנְחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים
 כִּי קָרֵב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פְּרִינָחֻם הָעָם
 בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִם: (יח) וַיִּסָּב
 אֱלֹהִים אֶת-הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם-סוּף
 וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (יח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע
 הַשָּׁבִיעַ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד
 אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהָעֲלִיתֶם אֶת-עֲצָמֹתַי מִזֶּה

הפעל, כמו היטבת לראות, והטעם כי תחלה אמר לשלם כשתסור המכה, וא"ת חזר.
 בו, וא"ת אמר שיניחו הטף, וא"ת כ' אמר שיניחו נאכם ובקרים, ורק אחר מכת בכורות
 שלם כלם; וכן המקשה לילד, כל חבל שיצא לה משיע הלילה, ונבוא לה החבל האחרון
 היא יולדת. (מז) ודירה לאות וגו': אינם דברי האב, אלא התורה חותמת הענין,
 וחזרת וחזרת חנות התפילין, אם להוכיף עליה זיכרון לרוב משיבותה, ואם לפרש איך
 נכתוב בהם, כי למעלה אמר הוסיף, וכאן אמר הוסיפו, כי כן מושג נכתוב: ביד
 חזקה הוסיפו ה' מוסיפים: ולטוטפות: משרש טוף, ומשפטו טפטפות, כמו בכל שמשפטו
 בלבל; ושרש טוף מורה בל' ערני סנוב, ונקרא טוטפת עדי המקיף הן הראש הן הים.
 ואלעזר אשר על זרועו ת"י וטוטפתא דעל דרעיה (Fullerus וראז' וגו'). (יז) וידר

e quelli degli uomini, e quelli del bestiame; perciò io sagrifico al Signore tutt'i primi parti maschi, e riscatto ogni primogenito de' miei figli. — (16) E stiate per insegna sul braccio, e per frontale tra gli occhi, che con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto. (17) Ora, quando Faraone lasciò andare il popolo, Dio non li guidò alla volta del paese dei Filistei, perchè era (troppo) vicino; poichè Iddio disse: Il popolo, al veder guerra, potrebbe pentirsi, e tornare in Egitto. (18) Ma Dio fece voltare il popolo verso il deserto, lungo il mar rosso. Del resto i figli d'Israel erano partiti armati dal paese d'Egitto. (19) Mosè poi prese seco le ossa di Giuseppe, poichè questi avea scongiurati i figli d'Israel, con dire: Iddio si mostrerà memore di voi, e voi (allora) trasporterete le mie ossa

בשלה פרעה: לא אחר כלה (ר"ל אחר שלח) אלא כלה (ר"ל בשעה שלח), כי ה' לא חשב מחשבתו אחרי נאחם. ולא נרם וגו': ה' לא יסבה פחאוס לבית בני אדם, אך יתנבה עם כל איש ואיש לאט לאט על פי מדותיו וטבעו, והנה ישראל כנאחם חזית עבדים לא היה אפשר שיהיו בעלי גבורה ואחז לב (עיין רא"צ ע"ד י"ג) לבא מיד להלחם בשבעה עממים ולרשת את הארץ, וגם אם היה ה' נותנה בידם באותות ובמופתים, לא יהיו כדאי להיות אומה בפני עצמה המתנהגת מחליה דעת ובתבונה, כי עבדים הפורקים מעל נוארם עול שעבוד כנד פחאוס, או יאחר כלבם מורך, או יתחבכו אל הקנה האחר וישתקעו בהפקר ולא תכון בידם ההנהגה המדינית, להעדר הגבורה והתבונה הנריכות לקיום חברה חפשית; ע"כ לא רנה ה' להניאם מיד אל הארץ ואל המלחמות, כי למורך כלבם בראותם מלחמה יבחרו בעבודה ושנו מזרימה, וכמה אומם דרך המדבר לשתעבכו גם זמן מה ויתחבכו מעט מעט ויקנו המדות הנריכות להם להתנהג מעצמם על אדמתם, ועד טעם אחר היה לו בזה, והוא כי במדבר הגדול היה אפשר להם לקבל תורה ומצות כלם כאחד ולהתלמד ביראת ה' ובידיעת דרכיו ולהתחנך בנצטחון בו תחת ההנהגה האל ומה עבדו, שאם היו באים מיד לרשת את הארץ היו מתפרדים איש לנחלתו, ולא היה אפשר ללמדם ולהורותם כלם כאחד. ואף אם לא היו מתעבדים במדבר מ' שנה מפני המרגלים, מ"ח היו מתעבדים גם קצת חדשים עד שיקבלו התורה והמצוות בהיותם כלם סביבות הר סיני ובהיותם אוכלים המן ובלתי טורדים בעבודת האדמה. כי קרוב הוא: הדרך ההוא. (ידו) וחמושים: חמושים, כי כמו שאמרו תלמים מן תלמידי, כן יאמרו חמושים מן חמש (ע"כ כ' ז') מקום חגירת המרג, והודיע זה למר כי לא להעדר בלי זיון אחר ה' בן יתם העם,

אַתֶּכֶם: (ב) וַיִּסְעוּ מִסֵּבֶת וַיַּחֲנוּ בְּאַתֶּם בְּקֶצֶה
הַמִּדְבָּר: (בא) וַיְהִי הָאֵשׁ הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמֹד
עֲנַן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וּלְלֵילָה בְּעָמֹד אֵשׁ לְהָאִיר
לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וּלְלֵילָה: (בב) לֹא־יִמָּיֵשׁ עָמֹד
הָעֲנַן יוֹמָם וְעָמֹד הָאֵשׁ לְלֵילָה לִפְנֵי הָעָם: פ

אלא מפני מורד לנכס. (בא) זה הולך לפניכם וגו': Johannis Tolandus בספרו
Tetradymus (London 1720) ואקרים רבים מן המכמשים האקרונים אמרו שהיה
אחרן או איש אחר מוליך האש לפני העם כמו שהיו הפרסיים עושים כמו שכתב
Curtius (L. 3. C. 7.): Ordo autem agminis erat talis: Ignis quem ipsi sa-
crum et aeternum vocabant, argenteis altariis preferebatur, וכן קוראים
עליו מניח כי אלכסנדר היה משיא משואות בנסוע הממכה ואמר: Observatur ignis
noctu: fumus interdiu. גם הביאו מה שאמר Pitts האנגלי כי השמענאלים ההולכים
במדברות בשמירה מאירים להם בלילה באש שנותנים בספל של ברזל הנתון על כס גבוה,
והנכון בדברי I. C. Faber בספרו קדמוניות העברים, שכתב כי האל עשה זאת
המופת על פי מה שהיה נהוג אצל העמים בימים ההם ובארצות ההן. ואולי יאמר
אדם שאין הכתוב הזה מתייב בהכרח שהיה העמוד הזה מעשה נסים כי כיוצא בזה
מלאנו וארון ברית ה' נוסע לפניכם לתור להם מנוחה (במדבר י' כ"ג), וידענו כי
הארון לא היה נוסע דרך כס, אלא היו הלויים נושאים אותו, ופעמים רבות מלאנו
עליו ה' (גם אם יהיה בן אדם) נקרא בשם שולמו, והיה א"כ אפשר לפרש וה' הולך

יד

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר

(ב) לפני פי הדורות: דעת יאסע (Allgemeine Geschichte I. 90) שהיא עיר
Heroopolis (קרנל לסוּעַז Suez) כי פי בלשון מצרי הוא כמו ה"א הימנית, ומלת ἡρώπολις

di qui con voi. (20) Essi partirono da Succòt, e s'accamparono in Ethàm, all'estremità del deserto. (21) E il Signore andava innanzi a loro di giorno mediante una colonna di nube per additar loro il cammino, e di notte con una colonna di fuoco per far loro luce, in guisa che potessero viaggiare sì di giorno che di notte. (22) Non mancava (mai) la colonna di nube di giorno, e la colonna di fuoco di notte, innanzi al popolo.

לפניהם, איש נכחד וקדוש ההולך בנחלת ה', אחסם אומר אחי כי מה שפלאנו למטה (י"ד י"ט וכו') ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו', ויסע עמוד הענן, ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה, וכן (שם כ"ד) וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים, כל זה מוכיח כי מעשה נסים היה הדבר; גם מחנה משה (במדבר י"ד י"ד) שמעו כי אחה ה' בקרב העם הזה אשר עין צעין נראה אחת ה' וענן עמוד עליהם ובעמוד ענן וגו' מורה שהיה הענן נס גלוי לכל העמים שהיו גם הגוים מכירים שהיה למעלה מן הטבע, וכן המזורר הזכיר בין הכפלאות פרש ענן למדך ואש להאיר לילה (תהלים ק"ה ל"ט), וכן נחמיה (ט' י"ב) אשר שאמר והים נקעת לפניהם, אשר ובעמוד ענן הנחמיה יום וגו'. (כב) לא ימיש: פועל עומד, בנין הקל משרש יוש, כמו לא ימיש מתוך האהל (למטה ל"ג י"א), ולא ימיש מעשות פרי (ירמיה י"ז ח'). לפני חמם: משפטו מלפני והוא חמם הח"ס, כמו השמרו לכם עלות בזה. ויש אומרים שזעור הכתוב לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש אשר היה לפני העם, וכן מחורגם בתרגום ירושלמי, דמדברא קדם עמא, ר"ל שהיה הולך. מלת משלים בדבור ר"שי הוא ענין מסירה (כמו בעזרא ז' י"ט), ותלמידי מוה"ר מ"כף אומר כי כן אכשי המלחמה העומדים במשמרת ממתנים במקומם עד שיבואו חילופיהם, ואז מוסרים להם (בדבור) מה שעליהם לשמור, זה נקרא מסירה; ור"שי בשנת כ"ג פירש משלים אורו ואיכנו מדוקדק, ולמטה י"ד י"ט ר"שי בעלמו כתב והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש, זה מוש כפירוש מ"ק שהאומר מוסר לחברו מה שיש לו לשמור.

XIV

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che retrocedano, e s'accampino davanti Pi-hahhiròt,

בזכר עיר, דעת Jablonski עיין באור גז' עמוד 1102. מנרול: עיר נגבול נפוכי לארץ מצרים והיא נזכרת גם בירמיה מ"ד א' ומ"ו י"ד ויחזקאל כ"ט י' ו' בעל

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת
 בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בָעַל צֹפֶן נִכְחוּ
 תַּחְנוּ עַל־הַיָּם׃ (א) וַאֲמַר פֶּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עָלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃
 (ב) וַחֲזַקְתִּי אֶת־לֵב־פֶּרְעֹה וַרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם
 וְאֶכְבְּדָה בַּפֶּרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וַיֵּדְעוּ מִצְרַיִם
 כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־בֶן׃ (ג) וַיִּגְדֹּל לַמֶּלֶךְ מִצְרַיִם
 כִּי בָרַח הָעָם וַיִּהְיֶה לִּבָּב פֶּרְעֹה וַעֲבָדֵיו
 אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עֲשִׂינוּ כִּי־שָׁלַחֵנוּ
 אֶת־יִשְׂרָאֵל מִעֲבָדֵינוּ׃ (ד) וַיֹּאסֶר אֶת־רַכְבּוֹ
 וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ (ה) וַיִּקַּח שֵׁש־מֵאוֹת רֶכֶב
 בָּחוּר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל־כָּלוֹ׃

צפון: נראה כי נפון הוא שם האליל Typhon שהיה חגל המזרים מלאך רע (caco-dæmon) ונראה שקראו בשם זה מקומות ארץ בלתי נעבדת אשר בין כילום ובין ים סוף (I. R. Forster וראו' וגי''), חס כדי להטעות את המזרים שיאמרו קשה יראהם (כדברי ר"ע) כי כשקראו אל האליל הרע ההוא חצו בדרכם ונבוכו, ואולי ג"כ כשיראו שחזכים במקום ההוא יצינו שאין בדעתם לחוג חג, כי לא היה מקום ראוי לכך, לכימותו קדוש לאליל רע. (ג) סגר עליהם המדבר: המדבר סגר עליהם את דרכם (רמ"בן). (ה) כי ברח העם: שאין בדעתם לחוג חג ולחזור כי חנו לפני בעל נפון. ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם: אין הכוונה שנשחנה לבס, אלא כמו נהפך אל הדרך (יהושע ח' כ'), אף כאן אחר שהכירו שהם נורמים פנה לבנם אליהם, כדרך שאדם פונה לבנו לכל דבר שיהיה נידו ואבד ממנו, כי כשהיו ישראל תחת ידם לא היו

tra Migdòl e il mare; davanti (cioè) a Baal-Sefòn. Dirimpetto a questo v'accamperete, presso il mare. (3) E Faraone penserà che i figli d'Israel sono imbarazzati nel paese, che il deserto serrò loro il passaggio. (4) Io poi renderò forte il cuore di Faraone, ed egli gl'inseguirà; indi mi farò onore [dimostrerò la mia potenza] in Faraone ed in tutto il suo esercito, e gli Egizi conosceranno che sono io il Signore. — Ed essi fecero così. (5) Fu narrato al re d'Egitto, ch' il popolo era fuggito [cioè che non pensava a celebrare una festa, e poscia ritornare], e la mente di Faraone e de' suoi servi si rivolse al popolo; e dissero: Che mai abbiamo fatto, lasciando andare Israel dal servirci? (6) E (Faraone) attaccò i suoi cocchi, e pigliò seco la sua gente. (7) Prese seicento cocchi eletti, oltre a tutti gli altri cocchi d'Egitto; e tutti portavano forti

מכירים כמה היתה עבודתם מועילה להם, ועכשו שנתנו התחילו להתכונן בדבר ואחרו מה זלזל עשינו וכו'. (ו) ויאסור את רכבו: רכב תקרא הנהמה שרוכבים עליה, כמו ויהרד דוד מארס שבע מאות רכב (ש"ב י' י"ח), ויעקר דוד את כל הרכב (ש"ב כ"ד), ושנעצם על שלמי סוס ורכב (יחזקאל ל"ט כ'), אף כאן כ"ל רכב הסוסים שרוכבים עליהם הפרשים. ואת עמו: ההולכים רגלי, ולא אחיש שהיו גם ג"כ מרכבות, שהרי כתוב ויסר את אופן מרכבותיו (למטה כ"ה), אבל לי אכירה כופל על הנהמה, כמו אשרו הסוסים (ירמיה מ"ו ו'), ואסרתם את הפרות בעגלה (ש"א ו' ו'), כי אם הסוס אסור והחמור אסור (מ"ב ז' ד'), ואין לטעון מן ויאסר יוסף מרכבתו (ברא' מ"ו כ"ט) כי אמנם גם מרכבה כאמר על הסוסים, ובפרט על ארבעה סוסים, ככתוב ותעלה ותלא מרכבה מזרים בשם מאות כסף וסוס נחמשים ומאה (מ"א י' כ"ט), ואח"כ קראו לכלי מושג שהסוסים מושכים רכב ומרכבה, כמו רכב ברזל, גם כי לא הרי מושג כהרי מרכב, ולא ידק לי רכיבה על הישיבה במרכבה, אלא על הרכיבה ע"ג נהמה, ורק דרך השאלה קראו לכלי שיושבים בו מרכבה ורכב. (ו) שש מאות רכב בחור: אחר שלקח כל רכב מזרים אין לורך לחור שלקח שש מאות רכב בחור, אלא הכוונה שהיו לו רכבים נבחרים יותר מן המספר הזה, אך לא לקחם כלם עמו, למען יהיה הנשאר לפלטה, ושאר כל רכב מזרים שלא היו כ"כ חשובים לקחם כלם. ושלישים על כלו: אנשים נבדלי חיל; דעת רא"ב כי השני במעלה אחר המלך נקרא משנה (זה אחת) והשלישי לו נקרא שלישי; והן יתקן אחר שהיה כל א' מהם שר על שלשים איש; ובתרגום יוני המיוחס לע' זקנים tristatai, ופירש Origenes שנקראו בן הנלחמים במרכבה, לסיוט בכל מרכבה ג' אנשים אחד מכהג ושנים נלחמים,

(ט) וַיִּחַזַק יְהוָה אֶת־לֵב פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם
 וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים
 בְּיַד רָמָה: שְׁנֵי (ז) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם
 וַיִּשְׁגּוּ אוֹתָם חֲנִים עַל־הֵיָם כָּל־סוּס רֶכֶב
 פְּרַעֲהַ וּפָרָשָׁיו וַחִילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי
 בָּעַל צָפֶן: (ח) וּפְרַעֲהַ הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־
 יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וַהֲנֶה מִצְרַיִם נֹסֵעַ
 אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 אֶל־יְהוָה: (י) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הַמְּבֹלִי אֵיךְ־
 קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לִקְחָתָנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵה־
 זֹאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: (יב) הֲלֹא־
 זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר
 חָרַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ

וכן דעת גי'; ודעת Jacob Lydius שהם הנקראים תרמיון triarii שהיו קרבים למלחמה
 באחרונה אחר שנכלו שמים מערכות אחרות, וגם אמר כי חולי חזין שלש חלל נבז
 מאד כי השלש מורה על מעלה שאין כמוה כמו קדוש קדוש קדוש Arismegistus.
 (יח) ביד רמה: לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רחפים אחריהם, אז
 ייראו מאד (רש"י), וכמהו והכפש אשר תעשה ביד רמה (במדבנ ע"ו ל'). ולאנקלוס
 תרגם ברמז גלי, כי גלי הראש היה חלל מורה העדר היראה, וכסוי הראש היה סימן
 כניעות. (ט) כל סוס רכב פרעה: כל סוסי רכיבה שלו, סוסים שרוכבים עליהם
 פרשים. והנה לכאורה אחר שהוא מזכיר הפרשים לא היה נריך להזכיר הסוסים, אך

guerrieri. (8) Il Signore rese forte il cuore di Faraone re di Egitto, e questi corse dietro ai figli d'Israel; mentre i figli di Israel uscivano [viaggiavano] colla mano alta [cioè senza timore, e senza fretta]. (9) Gli Egizi inseguendoli, li raggiunsero (mentr'erano) accampati presso al mare: (gl'inseguirono cioè) tutt'i cavalli dei cocchi di Faraone, i suoi cavalieri, ed il suo esercito, (e li raggiunsero) presso Pi-hahhiròt, davanti Baal-Sefòn. (10) E tosto che Faraone fu vicino, i figli d'Israel, alzati gli occhi e veduti gli Egizi marcianti dietro di loro, temettero oltremodo, e scamarono al Signore. (11) E dissero a Mosè: È egli forse perchè mancassero sepolcri in Egitto, che tu ci hai condotti a morire nel deserto? Che cosa è mai questa che ci facesti, di trarci dall'Egitto? (12) Non te l'abbiam già detto in Egitto: «Lasciane, che serviamo gli Egizi». Poichè meglio sarebbe per noi servire gli Egizi, che morire nel

הזכיר הסוסים בפני ענאם כדי לנייר לנו הסעות אשר גרמו מחמת ישראל, כי חלד מה שהפחידה אותם ראיית הפרשים והחיל, גם ראיית הסוסים נעתה אותם מחלד. והזכיר חמלה הסוסים כי הם הנראים והנשמעים חמלה, ואח"כ ראו הפרשים, ואח"כ ראו אנשי החיל. (י) הקריב: פעל עומד, נעשה קרוב. (יא) המבלי אין: שתי שלילות, והיה די באתה, וכן הרק אך במשה (במדבר י"ב). מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: והלא נענייהם ראו כל המכות אשר הכה ה' את מצרים וראו כי לא משה פעל כל זאת. הוין יתק אומר כי אולי משבו כי רגון ה' להקל את עול מצרים מעליהם ולהרויח להם מעבודתם, ולא שינאו משם, וזה לא יתכן, כי אמנם משה הזכיר להם ענין היציאה משם, ונענין הפסח אחר להם והיה כי יציאך ה' אל ארץ וגו'; והנכון לדעתי כי לפי דעת אנשי הדורות ההם היו כהני האל וכל העומדים בסודו יכולים לפעול פעולות למעלה מן הטבע בזה אלהי, גם בלא כווי האל עמו, כי לפי דעתם היה האל כורת ברית עם כהניו היודעים דרכי עבודתו, והיה ניסת להם ועושה רגונם (ועיין מה שכתתי בישיבה א' י"א), לפיכך היה אפשר לישראל שנאותו הדור להאמין כי מכות מצרים היו אותות ומופתים למעלה מן הטבע, ושעם כל זה לא הייתה יציאתם ממצרים ברגון אלהי, אלא ברגון משה. (יב) הלא זה הדבר וגו': לא מלאנו שאמרו לו כן, והכותים הוסיפו אחר פסוק (ו' ט') ולא שמעו אל משה מקולר רוח ומעבודה קשה: ואמרו אל משה חדל כא מחנו ונעזבה את מצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים מחמתנו במדבר, אבל איך יתכן שנתך נער העבודה הקשה מעלה על לנם סכנת המדבר? ואם היה שמשו לעות במדבר, א"כ מה שלא שמעו אל משה לא היה מקולר רוח ומעבודה

עֲבַד אֶת־מִצְרַיִם מִמָּתְנֹו בַּמִּדְבָּר׃ (יג) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אֶל־תִּירְאוּ הִתִּיצְבוּ וּרְאוּ
 אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי
 אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסָּפוּ
 לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ (יד) יְהוָה יִלָּחֶם לָכֶם
 וְאַתֶּם תִּחַרְשׁוּ׃ פ ^{שלישי (טו)} וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל־מֹשֶׁה מֶה־תַּצְעֵק אֵלַי דְּבַר אֶל־בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל וִיִּסְעוּ׃ (טז) וְאַתָּה הֲרֹם אֶת־מִטְכָּךְ וּנְטָה
 אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה׃ (יז) וְאַנִּי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־
 לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכְבְּדָהּ בַּפְּרֹעָה
 וּבְכָל־חִילוֹ בִּרְכָבוֹ וּבַפְּרָשָׁיו׃ (יח) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם
 כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהַכְבִּדִי בַּפְּרֹעָה בִּרְכָבוֹ
 וּבַפְּרָשָׁיו׃ (יט) וַיִּסַּע מֶלֶאךָ הָאֱלֹהִים הַהֵלֶךְ
 לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע
 עֲמֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם׃

קשה, אבל הים מחכמה ותבונה וישוב הדעת שדלגו למות במדבר. והכבון כמו שאמר
 במכילתא: והיכן דברו? ירא ה' עליהם וישפוט (ה' כ"א) כי אז התרעמו על הסכבד

deserto. (13) Ma Mosè disse al popolo: Non temiate. State a vedere la salvezza ch' il Signore opererà per voi oggi. Perocchè dopo aver veduto gli Egizi oggi, non li rivedrete mai più. (14) Il Signore combatterà per voi, e voi starete cheti. (15) Ed il Signore disse a Mosè: A che vai sclamando a me? Parla ai figli d' Israel, e pongansi in marcia. (16) E tu alza la tua verga, e stendi il tuo braccio verso il mare, e lo dividi; e i figli d' Israel entreranno in mezzo al mare nel secco. (17) Io poi renderò forte il cuore degli Egizi, e (vi) entreranno dietro di loro; ed io mi farò onore in Faraone ed in tutto il suo esercito, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (18) E gli Egizi conosceranno ch' io sono il Signore, mostrandosi la mia potenza in Faraone, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (19) Indi partì l' angelo di Dio, che andava innanzi al campo d' Israel, e andò

כרעה את עולם ואמרו למשה: אם לא באת היינו עובדים את מזרים בשלום, ואמנם
 סוף המאמר כי טוב לנו עבוד את מזרים כראה (לדעת דון יצחק) שהוא פירושו ותוספת
 שהוסיפו עתה, ואמנם מה שאמרו ממותנו במדבר ולא אמרו ממותנו בחרב מזרים, הוא
 מפני שהם לא עלה על דעתם לערוך מלחמה עם המזרים אדוניהם, ומיד כשהם לבם
 לטוב, ולא היה לפניהם אלא הים והמדבר, והיה כראה להם כי עכ"פ אין להם אלא
 מיתה, ומזה הבין זה ואמר להם שלא יראו כי ה' ילחם להם במזרים. (יג) כי אשר
 ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם: ראיה שראיתם
 אותם היום, כלומר אחרי הראיה שראיתם אותם היום לא תוסיפו לראותם עוד. והנה
 ר"ל עשו קוה מנות לא תעשה, וראיה לזה מה שאמר וה' אחר לכם לא תוסיפון לשב
 בדרך הזה עוד (דברים י"ז י"ו), ולפי הפשט כאן הוא בלא ספק הנעשה, ויש בכללה
 מזה, כלומר ה' מנטיח אתכם שלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, וגם אתם אין
 ראוי לכם שתשובו עוד אלכם ברובכם. ותלמידיו מוה"ר דוד חזק מפרש בהיפוך המלות,
 כאלו כתב: כי את מזרים אשר ראיתם היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם,
 המזרים האלה שאתם רואים היום לא תוסיפו לראותם עוד, וכן תרגם Diodati גם
 היירונימוס. (יד) תדרישון: ענין שקט כמרש לא ישמע, כמו אלהי תהלתי אל תמרש
 (תהלים ק"ט א'), וכן שרש חשה, כמו אל תמרש מחני בן תחשה עממי (שם כ"ד א'),
 ואכתוב מחשים (מ"א כ"ב ג'), וע' בראשית ל"ד ה'. (טו) מה תצעק אלי: לא הדיע
 ה' מתחלה למשה ענין קריעת ים סוף רק אחר לו סתם ואכבדה בפרעה וגו', לפיכך
 כאשר ראה משה את מזרים נוסע אחריהם לא ידע איך וזמה יושיע הק"ב לישראל
 ואחר לישראל התי נבו וראו כדי לחזק את לבם, וא"ת התפלל אל ה' (רמ"ב ורמ"ב).

(ב) וַיָּבֹא בֵּין יְמִינָהּ מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֶה
 יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֶנָן וַיִּהְיֶה שָׁחַךְ וַיֹּאדָר אֶת־הַלֵּילָה
 וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלֵּילָה: (בא) וַיֹּט
 מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יַהֲוָה י אֶת־הַיָּם
 בְּרוּחַ קָדִים עֹזָה כָּל־הַלֵּילָה וַיִּשָּׁם אֶת־הַיָּם

(ב) ויבא בין מחנה מצרים ויבין מחנה ישראל ויהי הענן והיה שחך ויאדר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה: (בא) ויט משה את ידו על הים ויולך יהוה את הים ברוח קדים עזה וגו': קריעת ים סוף לפי שהיא מסופרת בתורה היתה מעשה נסים מעורב עם הענינים הטבעיים, שהרי אם לא היה האל רוצה להשתמש כלל בכוחות הטבע, רוח קדים עזה למה? והכתוב אמר בפירוש כי ה' הולך את הים ברוח עזה, וכ"כ רש"י: כדרך ארץ עזה בק"נ שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות, על כן נבוכה לפרש איך היה הדבר קלעריקוס (ואחריו רבים) אמרו כי בני ישראל עברו בים סוף לנצח קצתו הנפוני לנצח Suez ופי' החירות (ובן הוא קבלת הישמעאלים) ועברו בו בשעה שהוא חסר לחזור ומימיו חסרים (refluxus), ואמנם בנאות משה את ידו על הים שלח ה' את הרוח העזה וכשנה חספון לדרוס ועכבה את המים מלמהר לשב למקומם, נאופן שנמשך הקסרון שעות הרבה יותר מן השיעור הנהוג; ואמרו כן מפני שאם היה כח הרוח לנצח מייבש הים לא יזנן איך יוכלו בני אדם לעבור בו ולא תשאם הרוח. והנחת זה הניא קלעריקוס שאירע בהלנדא בשנת 1672 שהיו האנגלים במלחמה עם ההולנדיים וכשנה רוח חזקה והמשיכה חסרון מי הים עד י"ב שעות, ולא יכלו האנגלים לנצח היבשה, ותהי תשועה גדולה לאנשי הולאנדא, והוא קלעריקוס וההולנדים אחריו אמרים כי אין רוח קדים זה מרמי מעש, אלא נפוני, ואמנם להיות רוח הקדים במקומות ההם עז וקשה, היו קוראים כל רוח קשה בשם רוח קדים, כמו ברוח קדים תשנר אניות תרשים (תהלים מ"ח ז'), רוח הקדים שנרך בלב ימים (יחזקאל כ"ז כ'), ברוח

dietro di loro; e parti la colonna di nube d'innanzi ad essi, e si pose dietro di loro. (20) Egli [l'angelo] si recò tra il campo degli Egizi e quello d'Israel, e fu (per gli uni) la nube e l'oscurità, e (per gli altri) rischiarò la notte; e per tutto il corso di quella notte l'un campo non s'avvicinò all'altro. (21) Mosè poi stese il braccio verso il mare, ed il Signore fece scorrere il mare da un potente vento orientale, per tutta la notte, e ridusse il mare

קדים אפינס לפני אויב (ירמיה י"ח י"ז), הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כ"ז י'), יאזוהו קדים וילך (איוב כ"ז כ"ח). אמנס המכס יאסט (Allg. Geschichte, I. 92. 92.) אומר כי לא היה בקריעת ים סוף מנזל כלל למזרח מן הים לאחר מנהג הטבעי אלא שהיה הענין כלו ע"י רוח סערה גדולה ומזוקה מאד, וזה שיקפה איך יוכלו בני ישראל לעבור בים בזמן הסערה, הוא אומר כי הסערה היתה ביום הקודם ובלילה שלפניו, ושמה את הים למרבה, ומזה העביר ישראל בים אחר עבור זעם הסערה וקודם שישנו המים לתקוים; והוא מפרש וילך ה' את הים וכבר הולך. יהיה איך שיהיה, אין ספק שהיה הענין במעשה נסים מעורב עם דרכי הטבע, וכבר הוכיח המכס Niebuhr אשר היה שם בשנת 1762 (Description de l'Arabie) כי לא יתכן כלל לומר שהיה הענין כלו בדרך טבעי, כי אע"פ שהוא עצמו עבר בים סוף אל Suez על הגמל, והעבריים אשר עמו הלכו בו ברגליהם והיו המים מניעים רק עד ברכיהם, הנה לא יתכן זה לעם רב כישראל, והשיירות ההולכות מן קהירא להר סיני מעולם לא עברו בים סוף אע"פ שאם היה זה אפשר הייתה צוה תועלת גדולה להם; מלבד כי ידוע הוא כי זה ג' אלפי שנים היה הים עמוק ורחב ומה שהוא עתה, וקרקע הים היה נעשה במשך הדורות ע"י החול הנוסף בו גבוה הרבה ממה שהיה מקדם. ולענין מה שהקשו קצת איך יכלו בני ישראל לעבור בים סוף אחרי אשר בקרקעיתו הרבה קאראללען, גם לזה כבר השיב המכס ניעצורה הנזכר כי אין זה כלל נקמה ים סוף לזר Suez, כי שם הקרקע כלו חול ונוח לעבור בו; וכן העיד המכס הנ"ל כי גם הסוף (alga) הגדל לרוב בים סוף איננו גדל כלל בקצהו הנזכר; ודע כי ענין יבשת מים סוף כאשר נקבלה גם אלל גוי הארץ כי כן Diodorus Siculus (Bibliotheca 3. 39.) הזכיר כי אנשי אומה אחת המתפרנסת מדגים (Ictiologi) היוצת אלל ים סוף היה להם קבלה מאבותם כי פעם אחת נעשה כל הים ההוא למרבה. ורכ"הו ע"ה לפי מה שחזא בס' המכמה המיוחס בשקר לשלמה המלך העמים על ספור התורה אותות ומופתים שלא ללורך, ואחר כי קרקע הים התנשא והגביה עצמו למעלה, ומי הים נבקעו ונעדרו משני לדי הדרך המדש ההוא וקמו כמו כד' עד שעברו ישראל ובנוא המזרים כפל פתאום קרקע הים למטה והמים כפלו וכסו את המזרים; ע' בפירוש

לַחֲרֹבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם: (בב) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינֶם
 וּמִשְׁמָאלָם: (בג) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם
 כָּל סוּס פָּרְעֹה רֹכְבוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם:
 (כד) וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֹף יְהוָה אֶל־
 מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעָמֹד אֵשׁ וָעָנָן וַיֶּהָם אֶת
 מַחֲנֵה מִצְרַיִם: (כה) וַיִּסַּר אֶת אֶפְנֵי מֶרְכָּבָתוֹ
 וַיִּנְהֲגֵהוּ בַּכִּבְדָּה וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אֲנוֹסָה מִפְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם: פ
 רַב־עֵד (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה אֶת־יָדְךָ
 עַל־הַיָּם וַיָּשָׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רֹכְבוֹ

ידידי הכחם יס"ר, וע' צפי' רא' צע (למטה כ"ז) דעת חו' שהיה אומר כי הכל היה
 ע"ד העצב, ותשובות רא' צע על חלומותיו. ויולך ח' את הים: כמו ונלך את כל
 המדבר (דברים א' י"ט), ידע לכתך את המדבר (שם ב' ז'), לאורו אלך משך (איוב כ"ט
 ג'), אשר הלך משכים (ישעיה כ' י"א), והנה ויולך ה' את הים ברוח קדים חינו אלל
 כאילו כתוב ויולך ה' בים רוח קדים, הרוח הוא שהלך, לא הים, והאל הוליד את הרוח
 כמו למעלה (י' י"ג) וה' כהן רוח קדים בארץ (כ"א חייך תר"ט). (בב) והמים
 לרם חומה וגו': לדעת רא' צע נקראו המים ואחר שעברו ישראל כמסו וכמו שכתוב
 למטה (ט"ו ח') נערמו מים כלבו כמו נד, והנכתן כדברי רל"ג דון יצחק לא שהיו
 המים גבוהים ממימן ומשמאל, אלא שהרוח העתיקם שם, והיה מונע אותם מהיותם
 נגרים, כמו שנראה בגלי הים הנאספים על שפתו בעת זעפו, ונעשה אז הדרך אשר
 עברו בו בים כמו גשר ההולך מחד אל כד ומשני ההדדים נערמו המים ולא יכלו לעבור

all'asciutto, e le acque si divisero. (22) E i figli d' Israel camminarono in mezzo al mare nel secco, avendo le acque qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (23) E gli Egizi inseguendoli, entrarono dietro a loro, tutti (cioè) i cavalli di Faraone, i suoi cocchi e i suoi cavalieri, dentro del mare. (24) Ora, nella vigilia mattutina [nelle ultime ore della notte] il Signore riguardò [si volse] verso il campo degli Egizi con una colonna di fuoco e di nube [mandando tuoni e fulmini], e scompigliò il campo degli Egizi. (25) E staccò le ruote de' loro cocchi, facendoli così andare a grave stento. Dissero allora gli Egizi: Fuggiamo dagl' Israeliti, perocchè il Signore combatte per essi contro gli Egizi. (26) Ma il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il mare, e le acque ritornino sopra gli Egizi,

ולשטוק הנתינה, עכ"ד דון יצחק; ומלינת להם חומה ענינה שהיו המים סביבותם מחיין ומשמאל, לא שהיו בחומה ממש וכמו כד, אצ"פ שדרך מלינת הים אמר נלכו כמו כד, וכן הביא קלער ראה ממלינת כמו (ג' ח') היושנה ביאורים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומה. (כד) באשמורת הבקר: בסוף הלילה, כי הלילה נחלק למשמרות, והאחרונה נקראת אשמורת הבקר. וישקף ח' אל מחנה מצרים: פנה אליהם לרעה, והיה זה ע"י עמוד אש וענן שלט לפניהם, וכראה שהכונה רעמים וברקים ומצי שדי, כמו שאמר המשורר (תהלים ע"ז י"ו) גאלת בזרוע עמך וגו' ראוך מים אליהם וגו', זרמו מים עבות קול כחטו שקים אף חנניך יתהלכו, קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ, וכן מלאנו ל' המס אלל ברקים וקולות, וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהם (ש"א ז' י'), וברקים רב ויהם (תהלים י"ח ט"ו), ברק ופניס שלט חניך ותהם (ש"ס קמ"ד ו'), וכן ספר יוסף פלאויוס. וירם את מחנה מצרים: שרש המס מורה לפעמים השחתה והשמדה, כמו להמס מקרב המחנה (דברים ז' ט"ו), אכלני המחני (ירמיה כ"א ל"ד), להמס ולאדם (אסתר ט' כ"ד), ולפעמים פזור, אומנם פזור שאמר מפלה והשחתה, כמו והמתי את כל העם אשר תבא בהם, ונתתי את כל חייבך אליך עורף (שמות כ"ג כ"ז), ושלט חניו ופניס וברקים רב ויהם (תהלים י"ח ט"ו); אף כאן עמוד האש והענן, כלומר הרעמים והברקים והמזים הרט והשחיתו ופוזרו מחנה מזרים, וזה מתיישב יותר לשטת יאסט שהיתה סערה גדולה, אלא ששקטה בשעה שעברו ישראל ומורה אחרי עננים, והשחיתת במזרים, והיה זה למען ידעו מזרים קדם מוחם כי ה' כלם בהם נעבור ישראל (כמו שאמר למעלה י"ח) מה שלא היה אם פתאום היו טובעים בהם. (כד) ויסר: ה' ע"

וְעַל-פְּרִשְׁיוֹ: (כז) וַיֹּם מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ עַל-הַיָּם
וַיֵּשֶׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בְּקֶלֶל לְאִיתָנוּ וּמִצְרַיִם נָסִים
לְקִרְאָתוֹ וַיִּנְעַר יְהוָה אֶת-מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם:
(כח) וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת-הַלֶּכֶב וְאֶת-
הַפְּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרָעָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם
בַּיָּם לֹא-נִשְׁאָר בָּהֶם עַד-אַחֵר: (כט) וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם
לָהֶם חֲמָה מִימִינָם וּמִשְׁמָאלָם: (ל) וַיֹּשַׁע יְהוָה
בַּיּוֹם הַהוּא אֶת-יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא
יִשְׂרָאֵל אֶת-מִצְרַיִם מֵת עַל-שַׁפַּת הַיָּם: (לא)
וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת-יְהוָה וַיֹּאמִינוּ
בִּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: פ

חֲמָה: וַיִּנְתְּנוּ: ה' כהג את מִצְרַיִם, כלומר גרס להם שילכו בכבדות. (כז) לֹאֲתָנוּ:

טו

(א) אִזּוּ יִשִּׁיר-מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה

(א) אִזּוּ יִשִּׁיר מֹשֶׁה: קָלַת מִן הַמִּקְרָאִים בְּדוּרְכּוֹ (De Wette, Nachtigall) וְאַחֲרָיו:

(*) בְּרָאשׁ עֲמֹד כִּימֹן בִּי"ה ש"ו.

sui cocchi loro, e sui loro cavalieri. (27) Mosè stese il suo braccio verso il mare, ed il mare in sul far della mattina tornò al suo stato naturale, e gli Egizi fuggendo gli andavano incontro. Così il Signore precipitò gli Egizi in mezzo al mare. (28) Le acque ritornarono (al loro luogo), e coprirono i cocchi e i cavalieri, tutto l'esercito di Faraone, entrarono dietro a quelli [agl'Israeliti] nel mare. Non ne rimase un individuo. (29) E i figli d'Israel avevano camminato sul secco in mezzo al mare, avendo l'acqua qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (30) Così il Signore salvò in quel giorno gl'Israeliti dalle mani degli Egizi, e gl'Israeliti videro (alcuni tra) gli Egizi (giacer) morti sulla riva del mare. (31) Gl'Israeliti videro [riconobbero] la grande potenza, ch'il Signore aveva esercitato contro gli Egizi, ed il popolo fu penetrato di timore verso il Signore, e di fede nel Signore ed in Mosè suo servo.

לחכותו מקדם; אולטימם (ואחריו ראוי) וגו' אומר כי איתן נגור מן שרש יתן שענינו בערבי perennis fuit, ומפרשים נהרות איתן (תהלים ע"ד ט"ו) נהרות הכנרת חמד בלא הכסף, אמנם גם הם מוכרחים לנהרות כי ומשז באיתן קשמו (ברא' מ"ט כ"ד) ענינו בחזק, ול"כ כי עיקר הוראת השרש הזה על דבר קיים ובלתי משתנה והושאל אח"כ על דבר חזק וקשה שהוא ג"כ קיים ובלתי משתנה, והנה לאיתנו העצם למה שהיה בטבעו חמד, ולא כמה שכתב גי' בליקסיון De perennitate idest fluxu maris. ויגער: גרם להם שיכלו בחזק מי הים, מל' לאחוז בכנפות הארץ ויגערו רשעים ממנה (איוב ל"ח י"ג). (ברא' לבל דיל' פרעה: הוראת הל"מזר הוא לפרע (cioè) וכמוה לסימון חזק האמורי (תהלים קל"ה י"א) ולפעמים תרגומה in summa כמו לכל כליו תעשה נחשת (למטה כ"ו י"ג), לכל כלי המשכן (שם שם י"ט). (ל' מת על יששכ דרים: ישראל מהרו ללכת לדרכם ולא ראו מפלת המצרים, רק ראו קצת מהם מחיים על שפת הים, כי רובם ירדו ונבלעו בתחתית הים, כאמרו תבלעמו ארץ, ומיעוטם בזעף המים הושלכו על שפת הים.

XV

(1) Allora Mosè e i figli d'Israel cantarono al Signore il

עשו השירה הזאת מאומרת בזמן הרבה למשה, וממלה אמרו כי לא יתכן שיחזרה פתאום בצותו שעה, זה (גם) אם כאמר כי משה חלבו אחרת להדות לה' על המעשה הגדולה

הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לַאֲמֵר אֲשִׁירָה לַיהוָה

שעשה לעמו) לא יקשה עלינו כלל, אחרי שאין השירה הזאת (וכן כל שירי המקרא) אסורה בבבלי המשקל והמרוח, אלא כולה דבור מפסי, אשר לכל אשר יהיה שמה רוח המשורר והמית כפשו ללכת ילך, וכאשר מלאכו יעקב ומשה בעת מותם אמרו ברכותם, וכן דוד אחר כמה מזמורים בהיות רוחו מעורפת בצרות, מפני שאל ואבשלום. ועוד בקשו משה שנוכר בשירה בית המקדש (תביאמו ותטעמו וגו'), והם לא ראו כי מחשבת משה בהזיאו את העם ממזרים היה בלא כפק שייראו את ה' ויעשו לו מקדש; גם בקשו איך יתכן כי בשעה קלה ילמדו כל ישראל את השירה הזאת עד שיוכלו לשורר אותה, וזה אחת; ואמנם כבר נתלקו ר"זל (סוטה ט' ז') כיצד שרו על הים, ולני אומר כי משה אחר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה נים, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה נים, משה אחר עזי חמרת יה ויהי לי לישועה, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה נים, וכן אחר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר חצי פסוק) לא ענו ישראל אלא המלות האלה סוס ורוכבו רמה נים; ונקל היה לעם ללמוד ארבע תיבות הללו על פה; והגמאל היה מלאכו מזמור הדוד לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים ק"ל) מלות כי לעולם חסדו כפולות בכל פסוק ופסוק, וכן בשירת דבורה. כ"ל כי העם היו עונים אחר כל פסוק ופסוק ברכו ה', וכן שירת דוד לפי מהדורא תנינא שהוא הנסמך אשר נס' תהלים שנראה שנתקן לשורר בו בזה"מך אומר אני שהיו עונים אחר כל פסוק ופסוק: ארמק ה' חזק, וזהו כמשך לשלש השורות האלה מה שהן כתובות בטורה מיוחדת ארית ע"ג לבנה ולבנה ע"ג ארית, לזכר כי מחמלה נכתבו תחת כל פסוק ופסוק המלות שהיו עונים כגון

נפתחנך עם ברכו ה'

נפתחנך ישראל

ברכו ה'

האזינו רחמים

שמעו מלכים

ברכו ה'

ואם תאמר: א"כ למה לא נכתב מזמור קל"ו ארית ע"ג לבנה כשלש השורות האלה? תשובתך בדרך: כי אם לא היה אפשר לעשות כך, כי המענה הוא אחר כל טור וטור. ואמנם לענין שאמרתי כי שירי המקרא אינם אסורים בבבלי המשקל והמרוח, אלא כלם דבור מפסי, אין זה המקום להוכיח אחת הדברים, והוא, ויתבאר אם ירצה ה' במקום אחר, וכבר נדפסו קל"ח מדברי בארעננט 1840 לטעראטור בלאטט עמוד ו' ז' כ' כ"א מ"ב מ"ג מ"ד; ודברי ר' עזריה (בספרו מאור עינים) ורמ"ן בפירושו הפסוק הזה, בטלים ומבוטלים. כי גאה גאה: גאה לי טובה ורחמנות; ולשונות טובה ומעלה מושאלים הרבה על ההתגברות על הזולת, וכן גבר גבר מן גבה, וכן בלעז superare

segunte inno, così dicendo: Canto al Signore, poichè mo-

יהיאר ^{superiore}, והנה גאה גאה ענינו שהוא עליון וגובר על אחרים, כל' על
המתקוממים נגדו. והנה הפעל בל"הק פעמים הוראחו על האחר והתכונה בלי זום פעולה
כמו מה יפית ומה נעמת (ע"ה ז' ז'), תחמו ^{לדק} דומיהם רבים, וכן כאן היה אפשר
לפרש כי גאה גאה שהוא גבוה ועליון; אחסם פעל גאה בשאר מקומות לא מלאכותו
מורה על תכונת הגובה, אלא על פעולת ההתנשאות כמו היעלה גמא (איזו ח' י"א),
כי גאו המים (יחזקאל מ"ז ח'); גם נראה כי הפעל המורה רק תכונה ותאר לא יכפל
עם המקור, ולא ייאר יפה יפית, חכס ^{חכמו} לדק ^{לדק} לכך אף כאן גאה גאה
לריך שיורה פעולה לא תאר ותכונה. אחסם אחר שלא יתכן לפרש כי גאה גאה שגעה
גבוה ועליון אחרי שלא היה כך, לא נשאר אלא לפרש שהראה עצמו גבוה ועליון, שגעה
פעולה אשר ממנה תתגלה רוממותו וגאווה, וע' למטה פסוק ז'. סוס ורובבו רמח
בים: הוא כירוש כי גאה גאה. סוס ורובבו: במליכת השיר ל"י נבחר מל"ר, כי
ההרגשה חזקה הרבה יותר כשהתנוונות השומע מתכוונת לנושא אחד, ממה שהיא
בהיות רוח השומע משוטטת בין נושאים רבים, כגון שפטו יתום ריבו אלמנה (ישעיה
אחד י"ז), אם היה אומר שפטו יתומים ריבו אלמנות, היתה המליצה מפסדת מוכחה
הרבה, כי היתה המתשנה משוטטת בין כמה יתומים ואלמנות, ועכשו כלה מקבצת ביתוס
א' ואלמנה אחת, וכן למטה אלהי אבי במקום אלהי אבותי. רמח בים: רמה לאון
ארמיית, תרגום מלת השליך, ואין לה מקום אלא במליכת השיר, נוסקי רומי קשת (תהלים
ק"ד כ"ט), וכן' הרבה מלות ארמייות מיוחדות למליכת השיר, כגון אנוש במקום אדם,
אתה במקום בוא, מלה במקום דבר, קדם במקום עולם, וזה מפני שמליכת השיר אזהנת
להשתמש במלות בלתי מורגלות בפי ההמון, ובמלות עתיקות חרות (כדרך שגל' איטלקי
המאוררים בחרים להם מלות רומיות או איטלקיות נושנות) כי מיעוט ההרגל בהן
יוסיף להן נעימות וזן (כאשר כבר העיר על זה בעל מליכת ישראל בדף אחרון מספרו).
והנה לה"ק ולשון ארמיית לאון אחת היו מתחלה ומעט מעט נבדלו וכתחלקו זו מזו,
והמלות אשר עתה ארמייות הן היו לפנים עבריות וארמייות יתדו, אלא שגזנה אותן
ל"הק והכיתתן ללשון ארמיית, ולהיותן בל"הק נושנות ובלתי מורגלות, נחרו בהן המאוררים
להוסיף חן למליצותן, וקצת חן החוקרים האחרונים לא הבינו הדבר הזה, ובכל מקום
מספרי הקדש אשר מלאו שם מלות ארמייות או מליצה על דרך לשון ארמיית מהרו לשפוט
כי הם' ההוא או הפרשה ההיא ככתבה צימי גלות צבל " בעת אשר לשון עברית ירדה
מכבודה ואפסדה משפת דובריה כי נכלה שפתם בארץ צבל אשר שם היו מדברים ל'
ארמיית; " ולא הבינו כי המליצות הארמייות ראייה על איחור זמן כתיבתן בשהן במליצה
פשוטה ובזולת נבואה ואיר, כמו בספרי דניאל עזרא נחמיה ד"ה ואבשר, כי שם ידים
מוכיחות כי הכותב לא נחר במלות ובמליצות הארמייות להכניס מליצות, אלא אחר ההרגל

כִּי־גָאָה גָאָה סוֹם וְרָכְבוֹ רָמָה בַּיִם: (ב) עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וַאֲנוּהוּ

לשוכו היה הולך, ולשן ארמית היתה גורה בפיו יותר מל"הק; אומנם בספרי הגנואה והשיר שלשום מתוקן בתכלית הנחות ובחכמה כפלאה, מי יאמר ומי יאמין שבנלי דעת ינאו הדברים מתחת יד המליכים והמשוררים הכשנים, כאילו לא היו נקראים בלשונם אשר דברו בה מליכותם הכשנות ואיריהם הנמחמים? ומי יאמר ומי יאמין כי מי שכתב ההלל אחר שגנה ובאשגרות לישן כל תגמולוהי ע"ד ל' ארמית, במקום תגמוליו; ומי שכתב שיר השירים אחר שלא בכוונה מטתו שלשמה ע"ד ל' ארמית, וכן שלמה אחיה כעוטיה שהוא מהארמי דילמא או דילמא (עזרא ז' כ"ג), או כי בעל מומור קל"ט לא ידע לה"ק מפני שאמר כי אין מלה בלשוננו, ולא אחר כי אין דבר בלשוננו, או כי בעל ספר חיונו היה חני מדבר אשדודית מפני שאמר כתר לי זער ואחקך שהוא מאמר כלו ארמי, או כי בעל שירת הים היה עומד בארץ בבל מפני שאמר רמה בים, ולא אחר השליך? ועיין למטה (י"ז) על תביאמו ותטעמו. (ב) עזי: יה הוא עזי וגבורתי כי בעזרו אנחנו על כל אויב, כמו ה' עזי ומעחי (ירמיה י"ז י"ט), ה' עז למי ומעח שעות משימו הוא (תהלים כ"ח מ'), אלהים לנו מחסה ועז (שם מ"ו ב') ואין נודך להוילא המלה ממשמעותה, ולפרשה מעבין שבה וגדולה (כאשר עזו ראוי גוי'), גם הבו לה' כבוד ועז (שם כ"ט א'), וכן תנו עז לאלהים (שם ס"ח ל"ה) אין ענינם שבה ותהלה, אלא תנו לה' גבורה ועז, כלומר הנינו ודעו בלגכם והדו בפיהם כי לו העז והגבורה, ועיין למטה על מלת ואכזהו. ולענין הקיץ שבמלת עזי ראוי לדעת כי הדגש (כשזין) הטעם לפניו כמו סַבִּי ינאו לפניו הקולות האטומים I, U והשגח הנם בהסך ינאו לפניו הקולות הרמזים E, 0; כגון חֲקִי חֲקָה, הֶפֶה הֶפֶקָה, אֲחֶכֶס אֲחֶכֶס; אך יש יונאים מן הכלל, כגון פֶּלֶה, פֶּסֶה, מֶחֶדֶס, מֶקֶטֶר יִשְׁלָכוּ. והנה ישנה העיר ר"שי ז"ל כי כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא פֶסֶה (כגון חֶק), כשהיא מוארכת באות שלישית ואין השניה בשבא (כגון חֶקָה, כי קודם שבה נח ינא קיץ מוטף) הראשונה נקודה בשורה, כגון רֶחַק רֶחֶק חֶקֶק, ומלות עזי חמרת ים ככפלו של סעימים במקרא, ובכללם הע"ן נקמץ מוטף, חו זרות גדולה. ומפני הזרות הזאת כדחק ר"שי ואחר שאין עזי עז שלי, אלא שהי"ד יתרה (על דרך שוכני סנה), והטעם עזו חמרתי של ים. זה פלא, אך היה ר"שי מדקדק כמות השערה במלופי הנקודה, גם כי לא היתה זאת אומנתו, ולא ראה ספרי חנות הדקדוק שכתבו בלשון ערבית. ורא"ב חפס את ר"שי, ואמר כי אין הפרש בין עֲזִי ועֲזִי, כי כתוב חֲקִי וכתוב חֶקָה, וזה כבר קדם

strossi eccelso; cavallo e cavaliere lanciò nel mare. (2) La mia forza ed il (soggetto quindi del) mio canto, egli è Jah;

ר"ש וראה וידע, ולפיכך כתב ואין השניה בשבא. גם הביא רא"ב על ראיה מוחלטת בערך, ונראה כי גם זו לא נעלמה מר"ש, ולפיכך כתב ואין השניה בשבא ומטעם (כן הוא בר"ש כ"י שנידי), נראה שאמר שבא על שבא כת, ואמר מטעם על שבא נע, לכלול גם מקור וגם ערך. ומכל מקום באמת אין, מכוס מלהודות שאין הפרש בין ע"י וע"י, כמו שאין הפרש בין פלו ויכלו, יחנני ויחנך, חולתם. וזמרת: אין המלה סמוכה, וע"כ היא בקמץ, כמו עזרת מר (תהלים ס' י"ג), אך כחלת שפרה עלי (שם י"ו), והנורה הזאת מיוחדת לדבור השירי ונראה שהיא מקובלת מן זמרת עזרתה בת"י באמצע על דרך לשון ארמית חכמתא וזמריא, והשבא הארמי כתחלף בל"ה בק לקמץ, כמו פקד בארמי נעברי פקד, נער בארמי, נעברי נער. ולענין הכוונה אין ספק כי הושמע הכינוי במלת זמרת וטעמה כמו חזמתי כדעת ר' משה הכהן (הביאו רא"ב), והכוונה מי שלכבדו אזמר הוא יא. והמפרשים חזרת כאילו הוא כמוך כדמקו בפירושים. ר"ש פירש עזו חזרתו של יא, ורא"ב, עזי חזרת עזי הוא יא, ורא"ב, עזן מן זמרת המלך (ד"ה ב' ל"א ג') שהוא קמץ ואע"פכ הוא סמוך, וזו איננה ראיה, כי אמנם התיבה הזאת שזמרת הקמץ מפני שהוא קמץ ארמי (כלשון סורי מכתא, וכן ל"ל בתרגום שלנו בשמואל ב' ו' י"ט), ואיננו קמץ עברי הנוסף בל"ה בקמץ בשבא או פתח שכלשון ארמית, ולהיותו קמץ קדמון הוא בלתי משתנה, ודוגמתו שאר עמו (ישעיה י"א י"א), יקר תפארת (אסתר א' ד'), כתם המלך (שם א' כ'), כתב הדת (שם ד' ח'), גלתי (ישעיה מ"ה י"ג), מעבדיהם (ל"ד כ"ה), חולתם (ובן גרין לומר כתבתי הקדש, שטרי חובתינו) שהקמץ בהם לא נשתנה לא לשבא ולא לפתח, מפני שהוא קמץ קדמון המכיל גם בארמית ואיננו כובץ בל"ה ק' קמץ כקד, כקד; והדברים ארוכים, ובבר ביארתים בספרי Prolegomeni. והנה לדעת רש"י ויהי לי ליצעה איננו מאמר בפני עצמו, אך כוונת המקרא היא: עזו ונקמתו של יא היה לי ליצעה; ולפיכך הונרך להביא דוגמאות לו"י של ויהי שהיא יתרה. ורא"ב טען עליו ואמר כי אין זה משפט לה"ק ולא לשון ישמעאל; ואני אומר כי אין להביא כאן ראיה מלשון ישמעאל, כי אין כללן ישמעאל וי"ו ההפוך, ובל"ה יא לנו הרבה וי"ן המהפכות עמיד לעבר, ואינן מחזרות, ובפרט מלת ויהי מזה הרבה בלי הוראת החבור, כגון כל ויהי שנתחלת הספרים ונתחלת הספורים. וקצת מהמקראות שהביא כאן ר"ש מוכיחים באמת שאיננו כגד משפט לה"ק לומר ויהי לי ליצעה להוראת היה לי. והמעמד בכוונה טובה להגיל ר"ש מתפישת רא"ב בדה בלבו רבנו שלמה אחר, ואמר שלא כתביון רא"ב

אֱלֹהֵי אָבִי וְאֶרְמָנָהוּ: (ג) יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה

לדבר על ר"ש, ועד אחר כי המקראות שהביא ר"ש, לא הביאם להוכיח כי יתכן לומר והי במקום היה, אלא להוכיח כי תנא ר"ו ההפך גם נאמנע הפסוק (!!!) הא למה זה דומה? למה שכתב המבאר לנ"ה במדבר ט' י"ג, כי להגיל את רא"ב נע משבש גדול שינא מתחת קולמושו נאמרו כי ובדרך לא היה, ענינו או בדרך, כמו מכה אביו ואמו, אחר המבאר הכ"ל שלא היתה כוונת רא"ב נע אלא ללמדנו קריאת ו' שהיא נקראת באל"ף נכונה, והנה ובדרך קריאתו אוּבְּדָרָה. והעצמא ראה והנין כי הכל המה הדברים הללו של המבאר, והתמיה עליו, ופירש דברי רא"ב נע כהווייתו, ולא ראה השבש היוכל מהם, ולא הנין מה זה ועל מה זה כדחק המבאר לפרש כך. ית: האל הטוב והמטיב, עיין פסוק שאחר זה. ואנורו: לשון כחזה שענינו כחמד ויפה, והטעם אִיפֹה אותו ואפארהו בְּתַהֲלוֹת, ע"ד ארוממנהו שענינו ארוממנהו ואנשאהו בדברי; והנה אנוהו ענינו אהן לו כיו, וארוממנהו אהן לו רוממות, והטעם איהם לו התכונות האלה, כטעם תנו עוז לאלהים, וע' למעלה בתחלת הפסוק. אֶלְדִּי אָבִי: אלהי אנוהי, עיין בפסוק הקודם על סוס ורכבו. זה אלִי ואנורו אֶלְדִּי אָבִי וְאֶרְמָנָהוּ: כפל ענין במלות שונות, חה מזה מאד בשירי המקרא, שיהיו מאמריהם נחלקים לשני חלקים זה כנגד זה, והוא מה שקוראים Parallelismus לפעמים שני החלקים כוללים דמיון בין שני ענינים, כגון בשושנה בין החומים כן רעייתו בין הננות; לפעמים שני החלקים כוללים שני ענינים מתנגדים זה לזה, כגון בן חכם ישמח אב, ובן כפיל תונת אמו, בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי; לפעמים החלק השני הוא פירוש הראשון, כמו אשירה לה' כי נאה נאה סוס ורכבו רמה בים; ולפעמים החלק השני הוא המשך הקודם, אלא שנכפלה בו מלה א' או שתיים, כגון אחי מלכנון כלל אחי מלכנון תנאי; ולפעמים החלק השני הוא המשך הקודם נכפילת ענין ולא נכפילת מלות, כגון האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אחרי פי; ולפעמים החלק הב' אינו אלא כפל הראשון אך במלות שונות, כמו יערוף כמטר לקחי תול כטל אחרתי, וכמו כאן. והענין הזה כלו נראה שנעשה כדי שיהיה הדבור מונחם לכתחים קטנים, ויתרשם יותר נכפש השומע, וגם כדי שיכשר לשורר בו, ואולי נ"כ היה הענין לפי מה שאמור: חכמי קדם תקנו תחלה משלים הרבה שהיו מדמים בהם דבר לדבר, כגון כוס זהב נאף חזיר ואשה יפה וסרת טעם (משלי י"א כ"ב), בלפס ענים תכנה אש ובאין גרגן ישחוק מדון, (שם כ"ו ד'), והמאמרים האלה נקראו בשם מַשָּׁל, כי בן נאמח יש בהם דבר הנמשל לדבר אחר, והמשלים האלה מנאו מן צעירי העם ויקרו צעירים, כי המשל מביא לאדם מזה הקדוש אשר בו, שהוא מראה שווי דמיון בין דברים שונים זה מזה מאד, כמו שהם כוס זהב ואשה יפה, ואף חזיר ואשה סרת טעם, וכן העלים והאזין הכרגן, והאז והמדון; אמנם הקדוש הזה

fu egli la mia salvezza. Egli è questo il mio Dio, ed io il celebrerò; è il Dio di mio padre, ed io l'esalterò. (3) Il Signore è (Dio) bellicoso; il Signore, è il nome che a lui si addice.

ענינו אשר הוא סבת נעיונות המשל, הוא ג"כ סבה למיעוט מציאותו, כי יקשה מאוד למצוא דמויים כאלה בין דברים מתחלפים, ומהו כמשך כי קצת מן המשוררים כאשר לא מנאח ידם לעשות משלים דמויים אחתים בין שני דברים, המציאו המשל המדומה, אשר עם היות שאינו כולל דמיון בין שני דברים, הוא מתדמה אל המשל בנוריתו להיותו בעל שני חלקים זה כנגד זה, אלא שאין שני חלקיו כוללים שום דמיון ומשל אלא כפל ענין במלת שונות, וקראו המשל הזה המדומה בשם משל גס הוא, וכמשך מה כי כל שיר נקרא משל כי כל שירי לה"ק נמצא בהרבה מחאמריהם הכפל הזה, ובשמשל נעשה לשורר נז, ולאחרו בזמרה ובנעימות הקול, אז יקרא שיר או שירה, ובשלא נעשה לשורר בו אז יקרא משל, כמשלי בלעם ומשלי שלמה. (ג) ה' אִישׁ מַלְחָמָה: הוא הנמצא הראוי להקרא בנחת ויותר מכל זולתו איש מלחמה, כי אין מי שיעמוד בפניו. ה' שמו: זה שמו הראוי לו, כי הוא יטיב והוא ירע ככל אשר יספון ואין מונע. שם בן ארבע אותיות הוא לדעתי מורכב משני קולות יח': הוא קול של שמה ובקרא האל בשם זה בנתינת היותו פועל הטובות, וה': הוא קול נכיה ועגבון והשם הקדוש המורכב משניים ענינו האל שהוא מקור כל הטובות וכל הרעות (עיין מה שכתבתי על ישעיה ל"א בפירושי הכתובים בראש פירוש הכתוב ראשענמיללער ע"ה על ישעיה, בשנת 1835), ואין כאן המקום להאריך בזה. רק זאת אומיך כי המנהג לקרוא לשם בן ארבע שם ההויה אינו אלא מדוש שדשו האחרונים, ומעולם לא הוכח השם הזה להורות על הנתיבות (וכמו שנהגו האחרונים לתרגמו דער עוויגע), כי גם אלהי העמים היו נקמים לפי מתשבת עונדיהם, אבל לא היה שום אחד מהם (אפילו לפי אמונת הגוים) שיהיה הוא מקור כל הטובות וכל הרעות, כי זה לא יתכן אלא באלוה יחיד, ואמנם אלהי אשר אלהי אין לו ענין עם שם בן ארבע, ואין הוראתו כלל על הנתיבות, ובכך פירשתי במקומו. ואחד מתלמידי שפינזה חשב לתת פאר לאומותנו בנאמרו כי שם בן ארבע עיקר הוראתו אחדות ההויה, אחדות כל הנמצא (עיין גייטשריפט פיר דא וויסענשאפט דעם יודענטהומם, ברלין 1822, עמוד ג'). וזה הפך ממש מה שזכר עליו ספרי הקדש כלם, כי כלם יעידון יעידון כי הבורא דבר אחד והנברא דבר אחד, זה פועל מה פועל זה ארון זה עבד, ולדעת שפינזה כל ההויה בעולם הוא בהכרח, ולא ברטון כלל; ולדעת היהודים (מאברהם ועד היום) אין שום דבר בהכרח, אלא הכל ברטון הבורא, ואמונת שפינזה ואמונת העברים רחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, ומתנגדות זו לזו התנגדות שלמה. אבל תפארת היהודים זאת היא, כי הוא אשר למד לבני אדם אחדות הבורא ואחדות הנברא, כלומר כי כל בני אדם בני אב אחד

יְהוָה שְׁמוֹ: (ה) מִרְכַּבַּת פָּרָעָה וַחֲלוֹ יִרְה בַּיָּם
וּמִבְּחַר שְׁלֵשׁוֹ טָבְעוּ בַּיַּם-סוּף: (ה) תַּהֲמַת
יַבֵּימֹו יִרְדּוּ בַּמְצוֹלָת בְּמוֹ-אֲבֹן: (ו) יִמְיִנָּה
יְהוָה נֶאֱדָרִי בִּפְנֵי יִמְיִנָּה יְהוָה תִּרְעֶץ אוֹיֵב:

המה, ולא ינאלו האומות מנען אדמתם (Autochthones), ולא היו אלו בני אל אחד ואלו נכים לאל אחד, אבל כלם אחים בני איש אחד ומעשה אל אחד; וכן כל הנברא, שמים וארץ, ים ויבשה, שמש ירח וכוכבים, בהמה חיה ועוף ורמש הדגים, כלם מעשה אל אחד; אבל הנברא והנברא הם נבדלים זה מזה לאין תכלית, והעולם כלו ניד הנורא כחומר ניד היוצר, ולא יבצר ממנו לשנות הנבראים ככל אשר יחפוץ, וכל התחורות ההוות בעולם כלן נרנן האל, והוא המייטיב והוא המעניש, הכל ברטוט, ואין דבר בהכרח כלל. זה הוא הידאליזמוס, והפכו ממש הוא השפינוזיזמוס. זה פריס: האחד טועע בלננות אהבה ומסד ורחמים לזולתנו, והוא ג"כ מנחם אותנו בנרותינו ומחזק לבנו בתחלת ותקוה; והאחד מקשיה לבנו עם זולתנו, ומיאש אותנו בעת רעתנו, בשחמו נגד פנינו הכרח טבעי קדמון וכלתי, בלתי משועבד לשום מנהיג, ובלתי מקבל שנו, בשום פנים. (ד) ירה: עיקר ענינו תקע בארץ, כמו ווי ירה אבן פנתה (איוב ל"ט ז'), ועדה המזנה אשר ירחי ביני וביך (בראשית ל"א כ"א), וכן כאן הטביע בכת, כטעם ויכער ה' את מזריח בתך הים (למעלה י"ד כ"ז). מבחר שלישיו: שלישיו היותר נבחרים, כמו ורנא לרוב אחיו (אסתר י' ג') לאחיו הרבים, ירק עש (בראשית א' ל') עשב ירוק, להט המרצ (שם ג' כ"ד) מרצ להטת, וכל מנצר כדריכם אשר תדרו לה' (דברים י"ב י"א) כדריכם הנבחרים, כלומר אשר תדרו מן המוצר. טבעו בים סוף: פעל טבע לא נמצא במקרא על הכפילה במים אלא בטיט (ירמיה ל"ט ו' וכ"ב, תהלים ס"ט ג' וט"ו). בארץ (איכה ג' ט'), במד (שמואל א' י"ז מ"ט), וזהו מטבע וטבעת על שם מה שמוקדם בהם; וכאן אמר לשון זה להורות שנדחפו לתוך המים בזה כאלו נאקעו בקרקע הים; ועל הכוונה הזאת ג"כ ממוקד טָבְעוּ ולא טָבְעוּ, להורות שלא מעמים כפלו בים סוף במקרה, אלא על ידי כח שדחה אותם לחיבו. (ה) תהומות: מים עמוקים. יבִי־יָמוֹ: הו"ד במקום ה"א לה"ד הפעל כמו נטיו, ריביון, ומפני תוספת הו"ד כפל הדגש הראוי בםמ"ך, כמו במלת שלמוכים (ישעיה א' כ"ב וע"ש פירושי) והיה משפט המלה יבסוס. וניו"ד יבסוס, ונוספה בכופה וי"ו על דרך השירה, כמו תניחו ותטעמו, אלא שהיה משפטה להיות עליה מולס, ואמרו המדקדקים (כן כתב ר' אליה המדקדק

(4) I cocchi di Faraone, e l'esercito suo, ficcò nel mare; e i migliori suoi forti vennero affondati nel Mar Rosso. (5) Gli abissi li ricopersero; calarono nelle voragini a guisa di pietra. (6) La tua destra, o Signore, tu cinto di potenza; la tua destra

בס' ההרכבה) ורש"ס שזא בשורק לזווג הקריאה לקריאת היו"ד הקדומת שגם היא נהגרת השורק; וכל שאין זה כלום, כי לא מלאנו זריות לזווג הקריאה אלא בשתי מלות, כמו הרו והגו (ישעיה כ"ט י"ג), נאוינה וראוינה (שיר השירים ג' י"א), את מולאך ואת מובאך (שמואל ב' ג' כ"ה), ומונאיו ומונאיו (יחזקאל מ"ג י"א), אבל בתנועות מלה אחת לא מלאנו כזה, אלא בהפך מלאנו לה"ק אהבת ההתחלפות והשנוי בתנועות המלה, כמו יספון יספון, ואין אומרים יספון יספון ולא יספון; וכן אקל תקל, ולא אקל תקל, וכן יאכל ולא יאכל, יאחז ולא יאחז, ולשקר יסתייעו מחלות וירשטם, אלתאיו אלתאיו, וכמו שכתב ראש"ע על וירשטם (דברים ד' כ"ג) «בעבור שגם ונעלם היו"ד בשבר היו"ו בשבר עין הפעל» כי אין זה כלום, כי בן מלאנו ופספסם (מלאכי ג' ד') בלא שהיה גם חירק אחר, וכן כמו שמלאנו והתגדלתי (יחזקאל ל"ג כ"ג) בחירק לפני חירק אחר, בן מלאנו והתקדשם (ויקרא י"א ל"ד) בלא חירק אחר וידוע כי הפתח משתנה לפעמים לחירק, כגון לד בדר, פת פתך, ולא גם פעם אחת כגון מו בשורק. לפיכך אנו אומר כי טעם השורק לזייר לאזן השומע הנפילה במלות והכסוי תחת המים כי בן נראה מטבע הברת U לעורר נכפשו זיור השך והמולה, וכל היודע יקרת התמונה המליצית הנקראת גם (אונאמאטאפייא) לא ילעג לדבר הזה. ואחר שיוכח כי השורק בסוף יכסיומו הוא לתכלית זאת שאמרת, ילדקו בנד מה דברי המדקדקים, שהוא לזווג עם הברת יו"ד הקדומת, כי נאמת אם לא היה כאן שורק אחר (כגון אם היה כתוב יכסיומו) לא היה כח לשורק אחד העומד לבדו בסוף התנה לעורר זיור הנפילה והשך, ורק כזויות שורק אחר לפניו, יפה כמו של השורק האחרון לעורר נכפשו הזיור ההוא. יבסומו: עתיד נמקום עבר, וכן תרעל אובי, ורבים בן במליכות הנבואה והשיר, ולא שהעמיד משמש נמקום העבר, אלא שהמורר מזייר מה שהיה כאילו הוא עתה נגד עיניו, והעמיד משמש שמוס ההווה אשר איננו בלה"ק. תהומות יבסומו: המורר מדמה כאילו עתה נגד עיניו ההמונות מכסים אותם. במצולות: גם מולה מים עמוקים, ואע"פ שהשם משרש גול נראה שגור משרש גלל, מלשון גללו כעופרת, ופעל גלל בלשון ערבי ענינו אבד, כעלם ולא יראה עוד, ולפעמים ג"כ נקצר, ונראה כי בן קראו מולה למים עמוקים, על אם שכל הנופל בהם אובד ונעלם מן העין, וקלת רחיה להם במחשכים במלות (תהלים פ"ה ז'), והנה מולה כמו בלשון רומי Vorago. (ו) נאדרדי בבח: חוזר לאל (כדעת רז"ל במכילתא), והוא כמאמר מוסגר, ימייך ה' שאתה גאדרי

(ו) וּבִרְבִּי גֵאוֹנֶךָ תִּהְיֶה קִמְיֶךָ תִּשְׁלַח חֲרֹנְךָ
 יֹאכְלֵמוּ בִּקְשׁוֹ: (ח) וּבְרוּחַ אֲפִיךָ נַעֲרֵמוּ מַיִם
 נַצְבּוּ כְּמוֹ-נֶדֶן נְזִלִים קָפְאוּ תִּהְיֶה בְּלִבֵּיהֶם:
 (ט) אָמַר אוֹיֵב אֲרֹדְךָ אֲשִׁיג אַחֲלֶק שְׁלָל
 תִּמְלֹאמוּ נַפְשֵׁי אֲרִיק חֲרָבִי תִּוְרִישְׁמוּ יָדַי:

נכס, ימיך תרעץ אויב, ואם היה חזר לימיך (כדעת רש"י וגו'), נאדרת היה לו
 לומר. נאדרי: כ"ל כי שרש אדר אח לשרש אור בעברי, ולשרש אדר בסורי (שענינו
 סנב והקיף), ונאדרי נכס כמו כאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז') וזוהו אדרת שם לנוש
 המקיף את כל הגוף, וזוהו אדר תחלת הוראתו כאזר, והוא אל להוראת החזק, כמו
 אאזרך ולא ידעתי (ישעיה מ"ה ה') שענינו אחזק אותך. תרעץ: תשנר ותנפץ, רעץ
 כמו רנץ ובארמי רעע, והנה המקרא הזה על דרך כי הנה אויבך ה' כי הנה אויבך
 יאנצו (תהלים נ"ב י'), אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (נ"ד א') עד מתי רשעים ה'
 עד מתי רשעים יעלחו (נ"ד ג'), אתי מלכנון כלה אתי מלכנון תבאי (שיר השירים ד'
 ח'), אל למלכים לחמול אל למלכים שמו יין (משלי ל"א ד'), עורי עורי דבורה עורי
 עורי דברי שיר (שופטים ה' י"ב), ואמר ראב"ע שהכוונה כי פעם אחר פעם, פעמים
 אין להם מספר תעשה ככה, שתרעץ ימיך את האויב, זה שנוש, והאמת כי הדרך
 הזה מוסיף כח המאמר, כי השומע תלוי ועומד לשמוע מה יהיה סופו וכשישמענו
 ינעם לו יותר כחשפט כל דבר יקר המצוקה ובלתי מנח מיה. (ו) גאונך: שם גאון
 כאמר לפעמים על כח הפועל בעצמה ואין לעמוד לפניו, כמו בגאון גליך (איוב ל"א
 י"א), בגאון הירדן (ירמיה י"ב ה'), ובמשקל אחר בגאות הים (תהלים פ"ט ז'), וכן
 אלל האל ועמד ורעה בעו ה' בגאון שם ה' אלהיו (מכה ה' ג'), הנה גאון קרוב לעח
 (vehementia, impetus), וכן מפני פחד ה' ומהדר גאווה נקחמו לערוץ הארץ (ישעיה
 ב' י"ט) ועיין למעלה אלל כי גאה גאה). תדרוס: תפיל בחזקה, כמו ושמעמדך יהרסך
 (ישעיה כ"ב י"ט) הרוס שנימו בפימו (תהלים כ"ח ז') והוא לשון מכוון כנגד קמך העומדים
 בגדך תפילים ארלה, ואח"כ אחרו לשון הריסה על הפלת כותל הבתים וקומות הערים,
 ואח"כ על הפורן גדר ועובר גבולו (למטה י"ט כ"ד) כאילו הוא מפיל הגדר. תרונך:
 חרן כגור מן חרה (אתי חרר) שענינו חמימות ושרפה, לפיכך יתכן לומר יאכלמו כקש,
 כל' יאכלם מהר כאכול האש את הקש. יאכלמו: הו"ו הנוספת בסוף לתפארת השיר

(dico) o Signore, conquassa l'inimico. (7) E colla grande, ir-resistibile tua forza, abbatti coloro che contro a te si alzano; tu mandi l'ardente tua ira, essa li divora come la paglia. (8) Ad un soffio della faccia tua s'ammonicchiarono le acque; stettero ritte come una bica, le onde fluenti; coagularonsi gli abissi nel cuor del mare. (9) Diceva l'inimico: Inseguirò, raggiungerò, dividerò bottino, si satolleranno in essi le mie brame;

מחקור לשון ארמית מונבה, כי בארמית במקום מלת אומים הפו, כמו ותקרב
 סמו (עורא ז' י"ו), וזהו אמרו תחלה ותקרבנו, ואח"כ השמיטו הו"ו ואמרו ותקרבנו,
 ובעלי השיר נמרו להם המלות הנושנות והקזירו הו"ו למקומה. (ח) וברוח אפיך:
 אפים נל"ר (מספר זוגי) אין ענינו אף או נחירים, אלא פנים (כמו אנפין בארמית),
 כמו בועת אפיך (בראשית ג' י"ט), וכן וישתחו אפים ארנה, וכן ותפול לפני דוד
 (שמואל א' כ"ג כ"ג) כמו לפני דוד (וכן בלשון חכמים בלפני כמו בלפני) וכאן מדמה
 רוח קדים עזה אשר היתה דרך כס, כאילו הוא רוח ה' ונשמת אלוה, כאילו באפיו
 כסף נעים ועמדו כד אחד. נערמו: נעשו כערמת חטים. כמו נד: קרוב לערמה, כמו
 כד קצר (ישעיה י"ז י"א), אבל במחלתא אמרו נלבו כמו כד, מה נד נרור ואינו
 מיונה ומכנים וכו', נראה שקראו כמו נאד, וכן בתרגום ירושלמי המיוחס ליונתן בן
 עוזיאל קמו להין נרירין הא כזיקין, וזיקא הוא נאד, וכן בתהלים ל"ג ז' כוכם כד
 מי הים מתורגם דמכנים היך זיקא מוי דימא; ואולי גם אנקלוס היה קורא כמו נאד,
 ולהיות הנד דבר קטן וגרוע, הגדיל הענין לפאר המליכה לאון השומעים, ותרגם
 כשור, כלומר כמחמה; ואולי להיות נערמו ונלבו כמו כד (או נאד) בכל ענין במלת
 שונות, לפיכך נמר אנקלוס לשונות, ועשה נערמו מענין ערמה ומחמה, וכיוצא בזה
 למטה (י"ו) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קבית, הסיר אנקלוס כפל הלשון
 ופירש הראשון על עברת הארנון, והשני על עברת הירדן. קסאו: מלשון ובגנינה
 תקפואני (איוב י"א), והוא דרך הפלגת השיר, עמדו כאילו נקפאו. (ט) אמר אויב:
 דרך מליכת השיר שהמורר מדמה דברי זולתו, כמעט ואתה אחרת בלבדך השמים אעלה
 (ישעיה י"ד י"ג). אדרה אשיג: העדר וי"ו התבאר (Asyndeton) מורה על תכיפת
 הפעולות, כאלו הרדיפה, ההשגה ותלוק השלל תכופות זו לזו ודוגמתו במקרא בין רגלים כרע
 כפל שכן (שופטים ה' כ"ז), ודוגמתו בספרי העמים דבר יוליוס הקיסר: באתי, ראיתי,
 נלחמתי (veni, vidi, vici), וכן למטה נשפת ברוך כסמו יס. תמלאמו: תמלא אותם,
 כמו ומלאו בני מנרים את הערוב (שמות א' י"ז), והכוונה תמלא בהם, וכיוצא בזה
 שרש שבע הקרוב בהוראתו לשרש מלא, תשבעו לכם (למטה י"ו י"ג), ונשבעתם אותי
 (יחזקאל ג' י"ט), תמלאמו נפשי: כפתי ותאותי תהיה מלאה ושבעה מהם. נפשי: מאותי

(א) נִשְׁפָּת בְּרוּחַ כְּסֻמוֹ יָם צָלְלוּ בְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים: (יא) מִי־כִמְכָּה בְּאֵלֶם יְהוָה מִי

כמו כנפסך שצנך (דברים כ"ג כ"ה), והנה זה (לדעת ראב"ע) דבק עם חתלק שלל, ואין כן דעת בעל הטעמים, וכיוצא עמו, כי לפי זה היה לו לומר תמלאהו נפש, ובאחר תמלאמו משמע שהכוונה על תאות הנקמה, כלומר תזקתי להנקם מהם ולהכריחם תמלא נפשם, כי אריק חרבי ותורישו ידי. אחר זמן מלאתי כיגס ידיי הכסם רמ"ל כ"י תרגם מיינע ראבנעיר. אריק חרבי: אולי חרבי מתערה, כמו ויקר את מניכיו (בראשית י"ד י"ד), וכן ולא הורק מחלי אל כלי (ירמיה מ"ח י"א), והלשון מואל כי מתחלה אמרו הריק על הכלי הנשאר ריק, ואח"כ השאילו המלה על הדבר שמוציא אותו מן הכלי (עיין רש"י), וכיוצא בזה בלשון רומי (eracuare gladios), ועיין פירושי בבראשית ל"ב כ"ו. תורישמו ידי: ענין השמדה כמו אככו בדבר ואורישנו (במדבר י"ד י"ג), ותחלת הוראת לשון הוריש, גרס לפלוגי שיהיה ממוכו ירושה, זה על ידי שהיית אותו. והנה להורות על קלות הנגמון שהיה האויב מודה בלבו, הזכיר תחלת המלחמה שהיא הולאת החרב, וסוף הנגמון שהוא השמדת האויב, וקשר שתי הפעולות בלא ח"ו להורות על תכיפותו זו לזו. (י) נשפת: לשון נשיפה והולאת הרוח מן הפה, ומה בפהך אותיות כפש, כאשר מלאנו בפשו גלים תלהט (אויב מ"א י"ג) שהכוונה כשיחמו, וכן רוח נכמה תחלת הוראתם האויר שצנעלי חיים שואפים ומוציאים בניהם כי ידוע בכל הלשונות כי המלות המורות על ענינים רוחניים נאמרו תחלה על ענינים גופניים. נשפת ברוחך: משל כמו למעלה (ח') ונרוח אפיך; והנה בספור לא נזכר רוח אצל טביעת המזרים וזה מחזק מה שכתבתי למעלה (י"ד כ"ד), כי נאמרו וישקף ה' אל מחנה מזרים בעמוד אש וענן ככללו קולות ונרקים ות"י שדי ורוח סערה. צללו: שקעו, ועיין למעלה על במדברות. בעופרת: שמהרת מפני כובדה לשקוע ולהסתר מן העין. אדירים: חזקים, עיין למעלה (פסוק ו') על נאדרי בכח. (יא) מי כמכה באלים ח': המקרא הזה דוגמת ימיכה ה' נאדרי בכח ימיכה ה' תרע' אויב, שהתקף הא' מהססוק נכפל, ולא נאלם הענין אלא בסוף הכתוב, וכן כאן מי כמכה באלים ה', איננו מאמר שלם אלא הכוונה מי באלים נאדר בקדש נורא ועושה פלא כמכה ה' ? (וכן דעת רמב"ן בפירושו), אלא שכשתנה המקרא הזה ממקרא ימיכה ותבדיל בזה ששחטה בתלק הב' מלת באלים (שהיה לו לומר מי כמכה באלים ה' מי כמכה באלים נאדר בקדש), ודוגמתו אשר חרפו אויבך ה' אשר חרפו עקבות משיחך (תהלים פ"ט כ"ג) כשחטה מלת אויבך בתלק הב', וקרוי לזה הנבהרים חרה ה' אס נבהרים אפך (תנחומים ג') ש' ענינו הנבהרים חרה (ה'!) אס נבהרים חרה אפך? התלק הראשון חשר מלת

sguainerò la mia spada, la mia mano gli sterminerà. (10) Ma tu soffiasti col tuo alito, (e tosto) coprilli il mare; sprofondarono, come il piombo, in acque terribili. (11) Chi è mai pari

אֶפֶךָ (הַנִּכְהָרִים מִדֶּם אֶפֶךָ ה'), וְהַחֲלָק הַשָּׁנִי מִסֶּר מַלְת חֲרֵה, וְלֹא יִתְכַן לִפְרָאוֹ כִּי דַעַת נִהְיָט, שֶׁאִ"כ מִדֶּם אֶפֶךָ ה' הַיֵּלֵל, כִּי מִדֶּם ה' לֹא נִמְצָא בְּזֹס מִקֹּס. בְּאַלְיִם: בְּאַלְיִים, כְּלוּמָר בְּאַלְיֵי הָעַמִּים, כִּמוּ וְעַל אֵל אֱלִים יִדְבֵּר כְּפִלְאוֹת. (דְּכִינָל יֵא"ל ל'), וְכֵן מִי בִשְׁמֵק יַעֲרֹךְ לֵה' יִדְמֵה לֵה' בְּנֵי אֱלִים (תְּהִלִּים פ"ט ה') עֲנִינוּ בְּנֵי אֱלִים וְהֵם הַמַּלְאָכִים, וְכֵן הֵנוּ לֵה' בְּנֵי אֱלִים הֵנוּ לֵה' כְּבוֹד וְעוֹ (ש"ס כ"ט א') עֲנִינוּ בְּנֵי אֱלִים, כְּלוּמָר הַמַּלְאָכִים; וְיוֹן מֵאֵלָה לֹא מִנְאֻכּוֹ אֱלִים לְהוֹרָחַת אֱלִים כִּי אֵם לְהוֹרָחַת הַחֹקֶה וְהַגְבוּרָה כִּמוּ לְמַעַב (טו) אֵילֵי מוֹאָב, וְכֵן מִשְׁתוּ יַעֲרֹר אֱלִים (אִיּוֹב מ"א ט"ז), וְעַם הַדֵּבֶר כִּי אֵל תְּחִלַּת הוֹרָחַתוֹ חֹק וְאִמּוֹן, וְזֹה נִגְזַר אֵלָה, אֱלִים, אֶךְ אֵלָה נִשְׁתַּחֲוֶה בְּזִרְחָם, וְכָל הַשְׁמָע שֶׁם אֱלִים יִדַּע שֶׁהַכּוֹנֵה מִי שֶׁהוּא כַּעֲדָה, בֵּין שִׁיחָהּ בֵּין כֶּחַ וְגִבּוֹרָה (כְּאַלְיֵי אִמּוֹן) בֵּין אֵלָה יִהְיֶה בֵּין שׁוֹם כֶּחַ, כִּמוּ אֱלֵהִי הָעַמִּים; אֲבָל שֶׁם אֱלִים לֹא נִשְׁתַּחֲוֶה בְּזִרְחָתוֹ, וְהַשְׁמָע יִבֵּן בְּהִכְרַח בְּעֵלֵי כֶחַ וְגִבּוֹרָה, לְפִיכָךְ לֹא בָּתָר יִשְׂרָאֵל לְקִרְוֹת בְּשֵׁם זֶה לְאַלְיֵי הָעַמִּים, וְלֹא אֲמִירוֹת הַכְּנִיָּאִים אֲלֵלָה כְּשֶׁהִיא הַמִּאֲמָר עֲנִינוּ מוֹכִיחַ שֶׁאֵין הָאֱלִים הֵם בְּעֵלֵי חֹזֶק בְּזִמְתָּה, כִּמוּ כֹאֵן שֶׁהַכְּתוּב אֹמֵר שֶׁאֵין בְּאַלְיִים מִי שִׁיחָהּ נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ נִרְאָה תְּהִלַּת עֹשֶׂה פֶלֶא, וְכִמוּ דְּכִינָל שֶׁנִּאֲמָרוּ אֵל אֱלִים הוֹרָה שֶׁם תַּחַת יְד הָאֵל הָאֲמִתִּי. נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ: עֵינִי לְמַעֲלֵה ו' עַל נִאֲדָרֵי בִכָּה, וְעַם נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ, מוֹקֵף כֶּחַ אֱלֵהִי, מְדוּת אֱלֵהוּיֹת, וְכִיּוֹנָא, כְּלוּמָר שֶׁהוּא אֱלֵהִי בְּזִמְתָּה, לֹא בְּשֵׁם בְּלִבָּד; וְעֵינִי מִה שֶׁכְּתוּבִי בְּנִכּוּרֵי הָעַמִּים הַקִּדְשִׁים שֶׁכַּת תִּרְו' עֲמוּד ל"ה. קֹדֶשׁ: כ"ל תְּחִלַּת גִּזְרֵתוֹ מִן קֹדֶשׁ אֵלָה כְּלוּמָר יִקְדֹּשׁ אֵלָה (כִּמוּ שֶׁדָּרָשׁוּ נִשְׁ"ס (קְדוּשִׁין נ"ו ב') עַל סֵן תְּקִדֵּשׁ הַמִּלְאָה הוֹרֵעַ, סֵן תִּקְדֵּשׁ אֵלָה), וְהִיא תְּחִלַּת הַנִּכְחַת ל' קֹדֶשׁ עַל הַקְּרִבְנוּת הַנִּשְׁרָפִים בִּשְׁמֵהּ לְכַבֵּד הָאֵל, וְאִתְּ"כ הוֹשָׁל עַל כָּל דָּבָר מוֹפְרִישֵׁן אֹתוֹ לְכַבֵּד הָאֵל וּמִרְמִיקֵין אֹתוֹ מִתְּשֻׁמִּישׁ חוֹל, אֲעַפ"י שֶׁאֵין שֶׁם שְׂרִיפָה, כֵּעֵן קְדוּשַׁת הַשִּׁנָּה, וּמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, וְהֵר הַקֹּדֶשׁ וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, וְכֵן הָאֵדָם נִקְרָא קְדוֹשׁ כְּשֶׁהִיא דְּבִק בָּאֵל וּמוֹפְרֵשׁ לְעַבְדּוּתוֹ, וּקְרָאוּ בְּגִדֵי קֹדֶשׁ וּשְׁמֵן הַקֹּדֶשׁ לְבָגִידִים וּלְשֵׁן הַמִּיּוֹחָדִים לְכַהֲנִים וּמַזְדִּילִים אֹתָם מִשְׁאֵר הָעַם, וְהֵם לֵהם לְמִיּוֹן הַמְּדוּעֶה הַיִּחָס מוֹפְרֵשִׁים לְעַבְדּוּת הָאֵל. וְהֵנָּה שֶׁכַּת מַלְת קְדוֹשׁ לְהוֹרֹת עַל כָּל דָּבָר אֱלֵהִי וּמִתְחַסֵּם לְאַלְהוּת, וְכֵן מַלְת קֹדֶשׁ הוֹרָחַת אֱלֵהוּיֹת, כֶּחַ אֱלֵהִי, מִדֶּם אֱלֵהִי, וְכִיּוֹנָא בִּזְוָה; וְאֲמָרוּ נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ עֲנִינוּ מוֹקֵף כֶּחַ אֱלֵהִי, מְדוּת אֱלֵהוּיֹת וְכִיּוֹנָא, כְּלוּמָר שֶׁהוּא אֱלֵהִי בְּזִמְתָּה, לֹא בְּשֵׁם בְּלִבָּד, וְעַל הַהוֹרָחָה הַזֹּאת אֲמָרוּ בְּהַשְׁלָלָה כִּי הָאֵל קְדוֹשׁ, וְהַכּוֹנֵה שֶׁהוּא אֱלֵהִי וּמִרוּם עַל כָּל פְּחִיחוֹת הַנִּמְנָחָת בְּאֵדָם. וְהוֹשָׁל ג"כ ל' קְדוּשָׁה עַל כָּל מִה שֶׁאֵין כְּהֵינִן מִחַט וּשְׁבִנֵי אֵדָם דְּלִין הַיִּטוּ כְּאֵילוֹ הוּא מוֹפְרֵשׁ לְשִׁמִּים, אֲע"פִּי שֶׁאֵינוֹ מוֹכֵרֵשׁ לְשִׁמִּים אֵין בֵּין שׁוֹם קְדוּשָׁה אֲלֵלָה אִיסוּר בְּלִבָּד, מִה טַעַם סֵן תְּקִדֵּשׁ הַמִּלְאָה הוֹרֵעַ אֲשֶׁר חוֹרֵעַ

כַּמְכָּה נֶאֱדָר בַּקִּדִּישׁ נֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פִּלְא:

(דברים כ"ב ט'). ומפני שהיו הקרבנות כאכלים בטורה, היו מטהרים עצמם קודם שיאכלו מן הזבחים, וזהו בד"מ כי הכין ה' זבח הקדש קראויו (לפניהם א' י"ז). וכן היו מטהרים עצמם קודם בואם לבית המקדש, וזה טעם קדשו טוס קראו עזרה וכו' בית ה' אלהיכם (יואל א' י"ד), וכן קודם מתן תורה שהיו יונאים לקראת האלהים כאמר וקדשתם היום ומחר (שמות י"ט י'), וכן יהושע אמר לעם (ג' ה') התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות, וזה אוחס להטהר כאילו היו יונאים לקראת האלהים, כדי שיתרשם בלגם גודל הכנס שיעשה ה' להם בהענירו אוחס בירדן במדבר; וכיונא בזה התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י"א י"ח) התקדשו לקבל הכנס; וכן יהושע (ו' י"ג) קוס קדש את העם ואמרת התקדשו למחר, רנה שיטהרו עצמם קודם שיטיל הגורל לדעת מי אשר מעל במדבר, כאילו הם באים לפני ה' לשמוע משפטם, וזה כדי שיתרשם בלגם כי הגורל אשר יטיל ביניהם מה' כל משפטו; ואח"כ השאילו ל' מתקדשת לאשה מיטהרת מחדתה (ש"ב י"א י"ד), אעפ"י שלא היתה טבילה לאכול בקדשים, אלא להטהר לנעלה, ואולי ג"כ שהיתה יולדת, והיה לה לבוא לבש"מק ולהקריב קרבן, ומפני שהיו מקריבים קרבנות קודם גשחם למלחמה להחלל לאל שיסיה עמם, תם בהיותם בנצח המלחמה היו נוהגים לשמור עצמם בקדושה ובטהרה, ככתוב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחנך קדוש, (דברים כ"ג ט"ו), ע"כ אמרו קדש מלחמה (ירמיה ו' ד', יואל ד' ט'), ויבא ג' ט'), ונקראו המזמנים למלחמה מקדשים (ישעיה י"ג ג'). וזה שכתוב ויקדשו את קדש בגליל (יהושע ד' ז') אחת הוא שכתוב היה לומר ויבדילו, ע"ד אז יבדיל משה שלש ערים, וכראה כי לאהבת הלשון הנופל על הלשון נכתב ויקדשו את קדש, ומכל מקום יפה ניפל ל' קדושה בערי מקלט, כי קליטת הרונמים היתה מתחלה סגולה מיוחדת למקדשות ולמזמנות, ככתוב מעם מזמני תקחנו למות, ויחזק בקרבות המזבח (מ"א א' ז') ומפני שהתורה אסרה את הנזות וזוהה שלא יהיה לכל האומה רק מקדש אחד ומזבח אחד, ולא היה אפשר שינוסו כל הרונמים לבית המקדש, כי ירחק מהם המקום, ע"כ התקיימה שש ערי מקלט, והיה זה כאילו היו בארץ ישראל ששה מקדשות וששה מזמנות הקולטים כל מכה נפש בשגגה; הרי כי יפה נכתב ויקדשו את קדש, בלי שיהיה ויקדשו זו מלשון קדושה וזה שכתוב (עמוס ו' י"ג) ובית אל לא תוסף עוד להנצח כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא, מקדש מלך אין הכוונה בו בית המלך, אלא מקדש ממש, מקום עזרת העגל, וקרא אותו מקדש מלך כי שם היה המלך מקריב קרבנותיו, ולא בבית האחר שהיה ביד, בקלס סגולה ורחוק מעיר הממלכה. גם ל' קדש וקדשה אינו זו מענין קדושה, כי היו קלס מאלילי העמים (כגון עשתורת, היא Astarte, היא Venus) שהיתה עזרתם במעשה

a te fra gli dèi, o Signore? Chi è mai pari a te, (o tu) cinto di santità, degno di tremende lodi, operator di prodigi?

הזנות, והיו הקדשים והקדשות מקדישים ענמם לאלילים ההם, והיה אחננס קדש לאלילים ההם; ובימי קצת מלכי יהודה המטעים היו התועבות האלה נעשות גם לכבוד אלהי אמת ובנייתו, והיו לקדשים בתים בנית ה' (מ"ב כ"ג ז'), אעפ"י שהתורה כבר קדמה ואסרה כל זה באמרה לא תהיה קדשה וגו', לא תביא אמתן זונה וגו' (דברים כ"ג י"ח י"ט), והנה התבאר כי אין הדבר כמו שחשבו רוב המפרשים או כלם (ואנקלוס יונתן בראש) כי ל' קדושה כופל על כל הזמנה בעלמא ור"י ז"ל (במדבר י"א י"ח) הביא ראיה מירמיה (י"ב ג') והקדש ליום הרגה; אך גם הכתוב הזה איננו עד כאן, כי כבר יתכן לפרש, כדעת תלמידי מוהר"ר דוד חי אשכנזי, שהכניא מחזיל הנהרגים לנאץ קדשים הנשטות ביום זמא, ע"ד כי הכין ה' זמא, והנה ידוע לכל משכיל כי המלות המורות על ענינים רוקניים ושכליים ובלתי כרגשים כפוזים כגון לשונות מושאלים, סוכמו תחלה להורות על ענינים גשמיים כגון כפא רוח וכמהה, שלשם נאמרו תחלה על הנשימה, ואחיפת האויר, ולהיות כי שאיפת האויר היא פעולה שהחיות תלויה בה הושאלו אח"כ השמות האלה ככל המי אשר על הארץ, להורות על הענש הרומני סבת החיים והמחשבה בדם. וכן בלשונות העמים Anima תחלת הוראתה רוח ואויר וכשימה. והנה ענין הקדושה הוא ענין מרום וכענב מהרגשת המושם, ולא יתכן שיהיה השרש מוכח מתחלתו להוראה כענבה כזאת, ואם נחפש באמתחות שחר הלושונות הקרובות ללה"ק נמצא כבולן השרש הזה להוראת הקדושה ולא לשום הוראה אחרת גשמית אשר יתכן לחשוב שמהנה הושאלה להורות על הקדושה; והנה לפי שיטתי תחלת הנחה שרש קדש הוא על ענין גשמי והוא שריפת הקרבנות, ואח"כ הושאל על כל דבר המיוחד לכבוד האל אעפ"י שאיננו כשרף, וקרוב לזה בלי רומי, לדעת Servius המפרש הקדמון לשירי וורגיל *Sancire proprie est sanctum aliquid, idest consecratum facere, fuso: sanguine hostiae et dictum sanctum, quasi sanguine sancitum.* וכן מלות מה שכתבתי בזה ע"תקפ"ז עמוד 204 ובכרם חמד ג' ע' 210 על פסוק שז מלות אלף רגלי (במדבר י"א כ"א), והכניי אומר כי באמרו התקדשו לומר ואכלתם בשר כבר נרמז שיהיה הענין דרך כס; אך כ"ל שאם היה ה' מנעוץ להם מזון קדש (כמו שהיה ענין המן) לא היה מזה תמה, אבל הקב"ה אמר שאכלתם בשר, ומזה ראה כי לא היה בסמיכותם ארץ נוצת שיהיו בה בקר ונאץ, ולא ים שיהיו בו דגים, ואף עופות לא היו נראים במדבר הגדול והטורא ההוא, לפיכך תמה. וגו' בספרו Thesaurus עשה מתקדש מעמלמה בנין אז לכל לשון קדושה, ומשם כי תחלת הכמה השרש הזה הייתה להורות עברה ונקיון; ואין זה נכון כי אמנם ל' קדושה מורה תמיד מעלה יתרה על העברה, כי ל' קדושה מורה שהדבר מופרש לכבוד האל, זה אינו ככלל כלל בהוראת

(יב) נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ: (יג) נָחִיתָ
 בַּחֲסֶדְךָ עִסְנוּ גְּאֻלַּת נִהְלַת בְּעֶזְךָ אֶל־נֹה
 קִרְשֶׁךָ: (יד) שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגֹּזוּן חֵיל אֲחֹז יִשְׁבִּי
 פְּלִישֶׁת: (טו) אִזּוּ נִבְהִלּוּ אֱלֹפֵי אֲדוֹם אִילֵי

לשון טהרה. הלא תראה כי כתוב על כן נרך ה' את יום השבת ויקדשהו, ולא יחכן כלל לחזק כאן וטהרהו; וכן נשאר מקומות לרוב מחד לא יחכן להמליץ ל' קדושה בל' טהרה, כי עיקר הוראת ל' קדושה הוא יחס הדבר אל האלהים, מה שאין כן עיקר הוראת ל' טהרה. ולענין גזרת המלה גז' לא מנא לשרש קדש דמיון רק שרש חדש, אשר גם הוא (לדעתו ולדעת אחרים) עיקר הוראתו על מה שהוא טהור ובהיר, וכל זה רחוק, מלבד כי שרש קדש הוא בשי"ן גם בארמית, אבל חדש הוא בארמית חדת. ולדעת אחרים (הביאם גז') תחלת הוראת שרש קדש היא הפרשה, והוא נגזר לדעתם מן קדד שענינו בערני ובסורי כריתה ונקיפה, אבל כמה שראים יש לנו בלה"ק המורים כריתה ומכלם לא נמרו אלא זה שאינו נמנא בל' הקדש אלא להוראת אחרת (ויקד ארנה)? ואם היינו נריכים לנזור שרש קדש משרש קדד יחכן יותר לחזק שהוא מן קדקד, שהוא גובה הראש, והיה ל' קדושה מורה מתחלתו גובה ורוממות. והכני מדה כי הרכבת מלה אחת משתי מלות (קדש מן קד ראש) הוא ענין שאינו נוהג אלא מעט בל' הקדש ומנרותיה וכבר חזרתי כי ממה שכתבתי זה עשרים שנה כי רָגַל נגזר מן רָע גָּלַה, יתור מן אָחָה רָאָה; ואעפ"י אין להכחיש לגמרי מציאות שרשים מורכבים כטן מחר מן יום אחר, בְּלִימָה מן בְּלִימָה, לִוְלֹא מן לִו, מִחֻמָּה מן מָה אִזּוּ מָה, וכן לדעתי עֲפָדִי מן עַם יָדִי, אֲנָל מן אֶל-גָּלַע (ad latus), וְלִמְתִּי מן וָלֹא (ע"ד בְּלִמְתִּי, בְּלִי, פֶּלֶה, שֶׁסֶה לדעתי מן פֶּלֶא). ואם עדיין יש אדם המחזיק בהרכבם המלות הראשונות בידו לחזק כי ל' קדושה נגזר מל' יקוד ושואמנם הוכיפו הש"ן בסופו למען הבדיל ענין הקדושה מענין ההבערה. נזרֵא תהלות: ראוי לתהלות טרואות (גדולות ועלמות), על דרך טרוא עליהם (תהלים ס"ו ה') צעל עלילות טרואות. (יב) נָשִׁיתָ יְמִינְךָ: כאדם המזוה לעבדיו בנשיית ידו, והם מחזירים לעשות רעונם, כן הארץ מהרה לעשות רעונך ולגלעם. תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ: תחלה אחר כסמו ים נללו כעופרת, ועכשו אחר שנשארם נבלעים גם בקרקע הים. ורמז"ן פירש כי אחר שעבר השליש הים כמנהג הים, ושם יכלו ישונו לעפר על הארץ כשהיו, זה דמוק. (יג) נָחִיתָ נדחת וגו': אחר שהשלים נזיר מבלת המזרים, המזורר מכס מחשבתו לישראל, ומזייר

- (12) Appena colla destra facesti un cenno, la terra gl'ingoja.
 (13) Tu guidi colla tua benevolenza il popolo che liberasti,
 lo scorti colla tua potenza alla santa tua sede. (14) I popoli,
 ciò udendo, tremano; doglie assalgono gli abitanti della Filistea.
 (15) Tosto sgomentansi le tribù di Edòm, i magnati di Moàb

חד ה' עליהם כי כל זה עשה בעצורם, וכמו שהוציאם מחזרים בלא נזק כן יצאם
 בשלום אל הארץ אשר נשבע להם. נדחת, גאלת: עבר במקום ציטוני, המזורר מזייר
 העתיד כאילו הוא נגד עיניו, עיין למעלה פסוק ה' על יכסימו. בחסדך: בזהבה
 ובחמלה על עמך. בעוד: בכח גדול נגד כל מי שיקום על עמך. אל נזה קרשך:
 אל תה קדש שלך, כלומר אל הנה הקדוש אשר לך, כי תה קדש כמו נזה קדוש, כמו
 אנשי קדש אנשים קדושים, אנשי אמת אנשים כאמנים, והנה הוא ארץ כנען (רש"ס)
 ובקראת תה ה' כי היא תהיה מקום עבודתו, ואמרים שהאל יושב בכל מקום שעובדים
 אותו. (יד) שמעו עמי ירגון: כשתחמה עמך במסדך אז העמים שכבר שמעו
 את הכס הזה ירגו וידמו כאנן כשיעברו ישראל אלנל; עבר ועתיד שניהם להורות
 על ההווה, כי המזורר מזייר הדבר כאילו הוא עתה נגד עיניו; ואמר תחלה עמים
 דרך כלל ואח"כ פרט פלשת, אדום, מואב וכנען. ירגון: עיקר עיניו כדכוד ורעדה
 כמו ירגון יריצות (תנזקוק ג' ו'), ומוסדי הרים ירגו (תהלים י"ח ז') והוא אל לכדוד
 הכפז והחמה ושאוונה לכל פנה שתהיה, כמו וספרו ורגו (ירמיה ל"ג ט'), ורגו וחלו
 חפז (דברים ז' כ"ה), לב רגו (שם כ"ה ס"ה) שהם על התפעלות הפחד; ורגו החלך
 (שמואל ז' י"ט א'), מענך ומרגן (ישעיה י"ד ג') שהם על התפעלות העלבון, למרגיו
 אל (חיוב י"ב ז'), ברגו רחם תזכור (תנזקוק ג' א') שהם על החמה והחרון; ובלשון
 ארמית אינו נאמר אלא להוראת החמה והחרון, וכן בלשון חכמים רגון עיניו בעל
 חמה, ובאן הכוונה על התפעלות הפחד. דיל: גם הוא לשון רעדה, כמו ומרגש הארץ
 ותחול (ירמיה כ"א כ"ט), יחילו אף ירגו תהמות (תהלים ע"ו יז'), אך כראה שהוא
 מיוחד לרעדה עם כאב ומבל, חל' צטרם תחיל ילדה (ישעיה ס"ו ז'), אע"פ שהוצא
 לפעמים לדברים בלתי חיים ובלתי מרגשים כאב. והנה הזכיר תחלה העמים שהיו
 קרובים אל הדרכים שהיו ישראל נריכים לעבור כדי ללכת ארצה כנען, ולבסוף הזכיר
 יושבי כנען שהם העמים שהיו ישראל הולכים לקחת את ארצם, כי תחלה היה נריך
 שיחתו הפלשתים ואדום ומואב כדי שלא יעברו את ישראל בעברם אלנל, ואח"כ היה
 נריך שיחתו הכנענים ויפלו ביד ישראל. והנה כנגד פלשת ואדום ומואב אמר ידמו
 כאנן עד יעבור עמך, וכנגד יושבי כנען אמר תביאחו ותטעמו. (טז) אז: מיד בשעתם
 קריעת ים סוף וטביעת הסננים. אלוסי אדום: ראשי המזפתות, והמזפתה אשר עליה
 שר אחד נקראת חלף, כמו הכה חלפי הדל במזזה (שופטים י' ט"ו), לשנטיכם ולחלפיכם

מוֹאֵב יֶאֱחֶזְמוּ רַעַד נִמְגּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּנֶעַן;
 תִּפְּלֵי עֲלֵיהֶם אֵימָתָהּ וּפָחַד בְּגִדְלָהּ יְרוּשָׁךְ
 יִדְּמוּ כְּאֶבֶן עַד־יַעֲבֹר עִמָּךְ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר

(שמואל א' י' י"ט), ומפשי אותו בכל אלפי יהודה (שם כ"ג כ"ג), והאלוף הוא שר האלף וכשיא בית אב, והנה אלופי אדום הם בני חצות שנחלקה בהם אחת אדום, ולכל בית אב היה אלוף וכשיא, והיו באדום אלופים למשפחותם. והם הנוכרים בבראשית ל"ו מ' מ"ג, וגם היה מלך באדום (שם שם ל"א במדבר כ' י"ד) וכל כי אלופי אדום לא היו תחת עול מלך אדום, אלא מרדו בו, או מעולם לא קבלו עליהם מלך, והיתה קבת האומה תחת ממשלת המלך, וקצתם תחת ממשלת האלופים, והמלך השני הזה מואמת אדום מיוחד בשם בני עשו (עיין רש"י דברים ג' ג'); והנה מלך אדום לא כנהל מפני בני ישראל ולא לקראתם בעם כבד, אבל בני עשו יראו מהם (דברים ג' ד'). **אילי מואב:** גבוריהם. ואיננו לשון אֵיל (כדעת רש"י), אלא לשון אל ואלים, ונכתב לפעמים ביו"ד מפני שכן אחרים אֵיל אֵיליות, כלם לשון חוק ותקף. וכראה כי אלים היה תאר לקצת שרים, כאשר מלאנו ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אילי הארץ הולך גולה מירושלים בבלה (מלכים ג' כ"ד ט"ו), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), והנה במואב כתוב ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כ"ב ג'). נמוגו: נמסו כדבר הכתוב בתוך המים (liquefieri) והוא מאל כאילו אבד חוק לבס והיה למים, כעשם ומש לבס העם והיה למים (יהושע ז' ה') וקרוי לזה כתב אונדיוס (Ex Ponto I. 2. 57).

Sic mea perpetuis liquescunt pectora curis

Ignibus admotis ut nova cera solet.

וכראה כי שני השרשים האלה מוג ומסם כדלים זה מזה במה שיקרא נמוג מה שניתק על ידי המים, כמו ברביבים מתוגגה (תהלים ס"ה י"א), והטיבו ההרים עמים וכל האנציות מתתוגגה (עמוס ט' י"ג) שענינו תלכנה מים, וכן שערי הנהרות נפתחו והיכל נמוג (נחום ג' ז') אחר ששערי הנהרות נפתחו המים שוטפים את ההיכל והוא מתתוגג במים; ואולי כך (נגד הטעמים והכקוד) נמוגו בים דאגה (ירמיה מ"ט כ"ג) נמוגו בים של דאגה. וכמו הוא מה שניתק ע"י האש והחום, כמו ומס השמש וכמו (שמות י"ז כ"א), היה לבי כדונג נמס בתוך מעי (תהלים כ"ב ט"ו), כהמס דונג מפני אש (שם ס"ח ג'), הרים כדונג נמסו (שם ל"ו ה'), וכמוס הרים

sono assaliti da tremore; liquefannosi [perdono ogni forza e coraggio] gli abitanti tutti della Cananea. (16) Cade sov'essi terrore e paura; pel grande tuo braccio [cioè alla vista dei miracoli] rimangono immobili qual sasso; sino a che passi il tuo popolo, o Signore; sin che passi quel popolo che tuo fa-

תחתיו וגו' כדונג מפני האש (מיכה א' ל'); וכן נשרש משה, ישלח דברו ויחכם (תהלים קמ"ז י"ח) שענינו על ידי חוס השמש, ושנים נראים כיונאים מן הכלל, בדמנתי ערשי אחסה (תהלים ו' ז'), וכמכו ההרים מדמים (ישעיה ל"ד ג'), אך גם נאלה הכוונה על החוס, כי הדם כשהוא לח הוא חס, וכן הדמעה חמה היא, ואמר כי דמעתו מרובה מאד עד שינדק לומר אשמה בכל לילה מעתי, ומלמד זה היא ג"כ חמה כ"כ שהיא מחממת בנתיחתה את ערשו, אשר אולי כלו או מקלתו היה כסף וזהב. אבל צענין הפסד היו אחרים בלא חלוק כמו, וכמס, מאמר שאין המליכה הזאת אלא לשון מושאל, כי אחרים שהלכו או הדם נהפך למים, נלי שנדע אם זה נמשך מרובי החוס או מרובי הלחות. (מז) תפול עליהם: על אדום ועל מואב (ראצ"ע). בגדול ורועך: בגדול זרועך, ורועך, וכטעם כגדול זרועך הותר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א). משקל פֶּעַל מתחלף במשקל פֶּעַל כמו נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (שם ס"ה ה') ענינו קדש היכלך, קדושת היכלך, וכן ואל נבזה קומתו (שמואל א' י"ו ז') נבזה קומתו; וכן תאומים מתחלף תאום, ותאמי מתחלף תאם או תאָם. וכן משקל פֶּעַל מתחלף במשקל פֶּעַל פֶּעַל, פֶּעַל, פֶּעַל, כמו קָדַר, קָדַר, הִבֵּל, הִבֵּל, שָׁס, שָׁס, חולתם; וכל זה מפני שכל המשקלים אשר נכופס כגול וכן נראה אחריו היו מתחלה בעלי שני ופתח, או שני וחולם, כמו שהם בארמיית כגון קָשֵׁט ונאֲרָמִי קָשֵׁט, גָּזַר ונאֲרָמִי גָּזַר, והדברים ארוכים, וכבר ביארתיים בספרי פראלעגאמעני. וטעם בגדול זרועך, כשיראו זרועך הכטויה על כל מי שיעמוד להרע לעיך, ידמו כאבן ישארו בלתי מתנועעים כאבן דומה, ולא יעבכו את ישראל צענרם חללם. ירמו: קל משרש דמס, כמו יִתְּמוּ מן תָּמַס. עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית: אין זה דוגמת ימיך ה', מי כחכה באלים ה' ומצריהם, כי זהם אין החלק הראשון מאמר שלם, וכאן הוא מאמר שלם (עד יעבור עמך ה'), ואולי היה כן מפני שהמאמר הזה משוכה מכל חזריו הכפלים גם צענין אחר כי הם בתחלת הפסוק זה בסופו; והיות הענין תלוי וחופסק הוא טוב ונעים בתחלת המאמר, אך לא בסופו; ואע"פ כן בא כאן בתחלק השני חוספת קצת על החלק הראשון, כי במקום שאמר בתחלק הראשון עד יעבור עמך, אחר בתחלק השני עד יעבור עם זו קניית, וענין עם זו קניית מוסיף על ענין עמך, ופירושו אשמה עשית שיהיה שלך, כי לא בלבד היו עמך מפני מכה אבותיהם שנידיהם (כי הם עובדים אותך כי גם אבותם עבדך), אבל אחת עתה

עִם־זוֹ קִנִּיתִי: (י) תִּבְרָאמוּ וְתַטְעֶמוּ בְּהָר נַחֲלָתְךָ
מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פַּעֲלָתִי יִהְיֶה מִקֶּדֶשׁ אֲדָנִי כִּוְנִי
יָדִידִי: (יח) יִהְיֶה יִמְלֶךְ לְעָלַם וָעַד: (יט) כִּי בָא

על ידי שהולאתם מבית עבדים קנית אותם לעבדים כעסם עבדי הם אשר הולאתי אותם מארץ מצרים (ויקרא כ"ה כ"ה). (יז) תבראמו ותטעמו וגו': דעת נה"ט ככונה מאד בפסוק הזה, והמפרשים לא הבינו כלל, זה שיעור הכתוב: תביאמו (וקודם לכן תטעמו) בנהר נחלתך אל מכן לשבתך פעלת ה' אשר הוא המקדש אשר כוננו ידיך; תביאמו דבק עם מכן לשבתך והוא בית המקדש, ונא לשון ביאה בלי קשר אות משמשת על דרך בואו שעריו בתורה (תהלים ק' ד') כי ראתה גוים באו מקדשה (איכס א' י'), וכמוהו רבים, אבל הכוונה נקשרת בהכרח עם בית המקדש; והנה ותטעמו בנהר נחלתך הוא מאמר מובגר ועל כן בא תביאמו כעסם רביע, המביאם מן ותטעמו. בנהר נחלתך: כל ארץ הרים נקראת הר, כמו הר יהודה, הר אפרים, וכן ההר הטוב הזה (דברים ג' כ"ה) ועשה ה' נצואות לכל העמים בנהר הזה (ישעיה כ"ה ו'), ובלע בנהר הזה (שם שם ז'), כי חנוך יד ה' בנהר הזה (שם שם י'), שהכונה על כל ארץ ישראל. נחלתך: ארץ ישראל נקראת נחלת ה', כאלו היא אחוזתו וחלק ירושתו, המבינה על האדם (ונפרט אל הקדמונים כנראה מעבין נבות, מלכים א' כ"א ג'), כמו באו גוים בנחלתך (תהלים ע"ט א'), ונחלתי שמתם לתועבה (ירמיה ז' ז'), כמו שנקראו ישראל חלק ה' ונחלתו להורות תבינותם עליו. מבון לשבתך פעלת ה': נקראו השמים מכון שנתו של הקב"ה (מלכים א' ח' ל"ט, מ"ג, ומ"ט, ותהלים ל"ג י"ד), וגם בית המקדש נקרא כן, מכן לשבתך עולמים (מלכים א' ח' י"ג), ופירוש מכון מקום (וכן בלשון ערבי מִכְנָן), וכן אשקטה ואביטה במבוכי (ישעיה י"ד ד') במקומי, ורוב שמוש המלה הזאת להוראה הזאת הוא נשיר ונדבור המפואר, אמנם נדבור הפשוט אומרים מכונה ומכונות להוראת היבה והבנים נעל ההוראה הזאת מלאנו נשיר מכונים, יסד ארץ על מכוניה (תהלים ק"ד ה'). פעלת: הכינות וגזרת במשנתך, כמו הוי חושני און ופועלי רע על משכנותם (מיכה ז' א'), אף בלב עולות תפעלן (תהלים כ"א ג'), מי פעל ועשה (ישעיה מ"א ד'). מִקֶּדֶשׁ: דגש הק"ף לתפארת הקריאה, וכ"ל שמוהו כדי שיהיה השוא נע, זה כדי להרבות הברות המבינה, זה כדי שיהיה נשמע יותר כעון הזקק הגדול; וכיוצא בזה במלת הַצִּיְיִינוּ (למעלה ז' ג') להיות המלה כעסם סגולתא ואין לפניה מלה כעסם משת רבו להרבות הברות המבינה כדי להשמיע יפה כעון הסגולתא, אעפ"י שאין הטעם הזה מחיוב אלל כל אשר הדגשים לתפארת; וכיוצא בזה הוא מה שהחליפו שוא כח

cesti. (17) E tu lo condurrà, e lo stabilirai nella montuosa regione di tuo patrimonio [a te prediletta]; (lo condurrà, dico) al luogo che per tua sede tu, o Signore, destinasti; al santuario, o Signore, che le tue mani renderanno inconcusso. (18) Il

בחטף פתח צמלח התמלך (ירמיה כ"ב ט"ו), כדי להרבות הצרות המצוה, בעבור עון
הזקק שאין לפניו משרת. בוננו ירדך: אין ענינו כמו פעלת (כדעת ראב"ע), אלא לשון
העמדה וקיום, כגון וכוונתי את כסא מולכתי (שמואל ב' ז' י"ג), אלהים יכוונה עד
עולם סלה (תהלים מ"ט ט'), והכוונה שהאל ישמר מקדשו שלא יחרב, והוא כענין מה
שכתוב אח"כ ה' ימלך לעולם ועד. (ירמ' ה' ימלך לעולם ועד): איננו דרך תפלה
שאם כן היה לו לומר ימלך ה' לעולם ועד, גם איננו דרך נבואה, אך הוא דרך
מליכת השיר, כאשר יצא ה' את עמו אל מקדשו, אז יהיה ה' מלך לעולם ועד, כלומר
על עמו שיעבדהו לעולם. ימלך: יהיה מלך על ישראל שיעבדהו וילכו בתורתו ויהיה
ה' בראשם במקום מלך, כי אמנם שימת מלך עליהם לא היה לפי עיקר כוונת התורה;
ויש כאן גם כן רמז למה שיהיה לעתיד לבוא, שיהיה ה' מלך על כל הארץ, ויהיה
ה' אחד ושמו אחד. לעולם: עיקר הוראת מלת עולם על זמן כעלם ובלתי מיוחד, הן
לשעבר הן להבא, כמו זכור ימות עולם (דברים ל"ב ז') הם ימי קדם הרחוקים ונעלמים
מומחיתו, עבד עולם, אחוזת עולם, שמתח עולם, הכוונה בהם על הזמן העתיד, מעולם
ועד עולם, לשעבר ולהבא. ועד: מלת עד הואשלה להורות (כהוראת מלת עולם) כל
זמן רחוק. הן לשעבר הן להבא (וכן בלשון רומי המעוררים אומרים לפעמים usque
להוראת התמידות), כמו הזאת ידעת מתי עד (איוב ד' ז') לשעבר, בטמו בה' עדי עד
(ישעיה כ"ד ז') להבא, ולעד כמו לעולם, ולהפלה אומרים בכלל לשון לעד לעולם
(תהלים קמ"ח ז') אז לעולם ועד (ואין המליצה מסרה כדעת ראב"ע ששם כי משפטה
לעולם ועד עולם), והיתה המלה ראויה להקדק ועד, ויפני ההפסק (כי לא מנאנו
המלה הזאת רק בהפסק) ועד, והשגול שחת העי"ן זר מאד, ורא"נע בקש להולמו
ולא הלמו, כי אחר שהוא בעבור ההפסק כמו ואכל (בראשית ג' י"ב) מן ואכל, ואין
זה כלום, ראשונה, כי כאן סגול ולהלן לירי; ושנית, כי גם בלא הפסק העתיד מנחי
פ"א אל"ף פעמים בלתי ופעמים בפתח, כמו ואחז (שופטים כ' ו'), וחזן
מפעלי נחי פ"א בזמן עתיד לא מנאנו מעולם פתח משתנה בהפסק מאחר לירי.
ורש"י כתב כי הו"ו משרש המלה והיא פתוחה, והכונן כדעת בעל שפתי חכמים
שכוונת רש"י על נקוד העי"ן, כי אכבי הידוע ועד (ירמיה כ"ט כ"ג) שהוא לשון
עדות, העי"ן קמוצה כלומר נקודה קמץ שהוא זיר", אבל ועד שענינו לעולם,
העי"ן נקודה פתח קטן שהוא סגול; אמנם ראב"ע באחריו ומשפט לה"ק בהיות

סוֹם פֶּרֶעַה בָּרַכְבוּ וּבִפְרָשֵׁיו בָּיִם וַיֵּשֶׁב יְהוָה
עֲלֵהֶם אֶת־מִי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁת
בְּתוֹךְ הַיָּם: פ (כ) וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אָחוֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַתֶּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֶן כָּל־הַנָּשִׁים
אַחֲרֶיהָ בַּתָּפִים וּבַמַּחֲלֹת: (כא) וַתֵּעַן לָהֶם
מִרְיָם שִׁירוֹ לַיהוָה כִּי־נָאֲהָ נָאֲהָ סוֹם וּרְכְבוּ

התנועה (זה כ"ל טעות סופר ונרדף לומר הנגינה) באות הצא אחר וי"ו יפתחוהו כמו
שור וכשנ ונצ ונעבור זה כפתח ועד, עכ"ל, כוונתו על נקוד הוי"ו וקרא פתיחה
לקוץ, לא שהקוץ נקרא כן, אלא שהוא פתיחה בערך אל ששנא שאיננו חתונה;
ובניאורו הקצר מפורש יותר חס לאטו: ונעבור היות הטעם באות הראשון כמו לסם
ויין, כפתח הוי"ו. אמנם לענין שכתב רש"י שהוי"ו במלת ועד היא יסדה, לא יתכן
שיקרא כחשמה, כי לא כעלם מעיני רש"י ז"ל שאומרים לנצ, מני עד, ועולמי עד בלא
וי"ו, ואין יאמר שהוי"ו כאן יסדה? גם מה שכתב במקום אחר (במדבר כ"א י"ד) את
והב כמו את יסב, כמו שיאמרו מן יעד ועד, עכ"ל, לא יוכיח כלל שהוא מפרש ועד
משרש יעד, כי שם כוונתו על הוי"ו הנאה במקום הוי"ד בנצעד ובמועד וכן במלת
ועד שכל"ת, ולא (כדעת המעמר) על מלת ועד שהכל יודעים שאינה מן יעד אלא מן עד
כמו לנצד ולעולמי עד. וכ"ל ברור כי כוונת רש"י ז"ל כי במלת ועד בנצ"י העי"ן מלת עד
כוונת גם בלי וי"ו, אמנם מלת ועד בסגול העי"ן לא תעמוד בלא וי"ו כי בלא וי"ו אומרים
עד כפתח, לא עד בסגול, והנה הוי"ו בלתי מתפרדת ממלת ועד וכאילו היא זה יסדה וכיוצא
בזה למטה (פסוק כ"ג) על מלת מרתה כתב רש"י: והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת
בתיבת מרה; ועל מלת ומחמו כתב: הרי ה"א של שרש כהפכת למי"; הרי שהוא קורא
שרשית לכל אות הבלתי מתפרדת מן התיבה, ושנכטילתה ענין התיבה משתנה, אעפ"י
שאיננה באמת מן השרש, כי שרש מרה מרר, ושרש תמה יסם. (יט) בי בא: איננו
מן השירה (כדעת ראב"ע), כי אין לשון הפסוק הזה כלשון השירה, אלא דרך ספור
פשוט; אבל הוא נקשר למעלה, אז ישיר משה, כי בא שם פרעה, כדעת רמב"ן ורמב"ן.
(כ) הנביאה: בעל דברי שנה או תוכחות בני אדם נקרא כניא (רש"י), וכן ר"ש

Signore regnerà perpetuamente. — (19) Poichè i cavalli di Faraone, co'suoi cocchi e co'suoi cavalieri, entrarono nel mare, ed il Signore fece tornare sovr' essi le acque del mare, ed i figli d'Israel camminarono nel secco in mezzo al mare. (20) E Mirjâm, la profetessa, sorella d'Aronne, prese in mano il cembalo, e tutte le donne uscironle dietro con cembali e con sistri. (21) E Mirjâm intuonò loro (il surriferito inno, così cominciando): Cantate al Signore, poichè mostrossi eccelso; cavallo

(למעלה ז' א'), וכאן נראה ענינו בקצרה במלאכת השיר והנגון, כטעם לבני אספ
והימן וידותון הנביאים בכבודות ונבלים ובמלחמים (ד"ה א' כ"ה א'), הנבא ע"י המלך
(שם שם ב'), הנבא על הודות והלל לה' (שם שם ג'). אחרות אחרין: הנבות
נקראות ע"ש הנכור (רש"ב), כמו אחות נביות (בראשית כ"ח ט'). את התף:
עיגול של מחכת או של עץ ומתוח עליו עור, ובתוך העיגול תלויות מחיכות קטנות
של מחכת ומגביהים הכלי ביד שמאל ומכים בו באמצעות יד ימין; והוא כוהג הרבה
עד היום בארצות המזרח ונקרא דף; וכן במשנה (סוף קינים) עורו לתף. ותצאנה
כל הגשמים אחריה: כן הוא עד היום דרך אנשי המזרח שהנשים מאוררות לעממן
לא עם האנשים, והעלמה היותר גדולה וכבדת הולכת בראש ומאוררת ומרקדת,
והשאר הולכות אחריה ומרקדות כמוה ועונות אחריה השיר. ובמחולות: רבים מחכי
הגויים ובחוס ראז' וגיו' וכן גם רמז"מן פירשו רקוד (danza), ואחכס המקראות
מוכימים כי מחול הוא שם כלי זמר כמו תף, הלא תראה (כאן ובשופטים י"א ל"ד)
בתפים ובמחולות, וכן הללו שמו במחול בתף וכנור (תהלים קמ"ט ג'), הללוהו בתף
ומחול הללוהו בנשים ועוגב (שם ק"ב ד'), וכן מלת חנגין שתרנס כאן אכלוס היא
תרנוס מלת כנור, בתף וכנור (בראשית ל"א כ"ג) מתורנס בתופין ובחנגין; ובראין
דברי ר"דק שהוא משרש חלל וקריב לחליל, וכן מלאנו תף וחליל (ישעיה ה' י"ב).
ומחכי העמים גזרו המלה מן חול שענינו בערבי הליכה בסיבוב, ואולי יזדק זה נקלת
המקומוות כגון לחול במחולות (שופטים כ"א כ"א), המחוללות (שם שם כ"ג), יענו
במחולות (ש"א כ"א י"ב), וירא את העגל ומחולות (שמות ל"ב י"ט), אז תשמח בתולה
במחול (ירמיה ל"א י"ג), א"כ שני מחול הם, שם הרקוד, ושם כלי זמר, ואולי השני
מן הראשו נגור, וקראו מחול לכלי זמר שהיה שמושו בעת הרקוד, ותרגמתי sistri
כרעת בעל שלטי הגבורים, וכתב שהוא כלי מחכת עגול הדומה לטבעת גדולה ופתוח
מכל נדדיו, ובזר שלו סביב קבועים פעמונים קטנים, וכשמענעים הכלי הפעמונים
משמעים קולו, ועל אלה יש להוסיף כי היה הכלי הזה כוהג הרבה במזרים בתיבה,
וע"כ קרוב הדבר שהיה ידוע גם לישראל. (בא) ותען: לי זמר, כמו יענו במחולות,

רַמָּה בַּיָּם: ס (כב) וַיֹּסַע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל
 מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ
 שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מַיִם: (כג)
 וַיָּבֹאוּ מִדְּתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מֵיִם מִמֶּה
 כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה: (כד) וַיִּלְנוּ
 הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתָּה: (כה) וַיַּצַּעַק
 אֶל־יְהוָה וַיֹּרָהוּ יְהוָה עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל־הַמַּיִם
 וַיִּמָּתְקוּ הַמַּיִם שָׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט וַיִּשֶׁם
 נֶסְהוּ: (כו) וַיֹּאמֶר אֱמֹשֶׁמוֹעַ תִּשְׁמָע לְקוֹלִי
 יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזִינָה
 לְמִצְוֹתָיו וַיִּשְׁמְרֵתָ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־
 שָׁמַתִּי בַּמִּצְוִיִּם לֹא־אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה

וה' נגזר ממה שהיה א' מזורר ושאר העם עובים אחריו כמו שאמרתי למעלה (פסוק א'). להם: לנשים, אע"פ שכתוב במ"ס, ואולי נכתב כן מפני הו"ס שאחריה (לכם מרים); ורמ"במן תר"ס ותען כנגדם מרים, ר"ל כנגד משה ובני ישראל; וכ"ל שא"כ הי"לל ותען אחריהם; עוד אמר שאם ענתה לנשים הי"לל שז"כ לא שירה, ואין זו ראייה כי הוא לוי שירי, ואיכנו תחור לאנשים מיוחדים או לנשים מיוחדות, אלא לכל העולם, ורבים כאלה נבנאות וסירים (ע' ר"ק בישיבה ל"ה ג'). ואמנם מרים אמרה שירו ולא אמרה אשירה כי לא היתה בעלת השיר הזה, כי כבר תבדו משה, ונראה כי כל השירה אמרה מרים (כדברי המכילתא ור"ש), והנשים ענו אחרים סוס ורובנו רמה נים, כמו שענו בני ישראל אחרי משה. (כב) מדבר שור: הוא המדבר שזין מרים וא"י, ונקרא ג"כ מדבר איתם, ואולי תלק א' ממדבר שור מיוחד

e cavalcatore lanciò nel mare. (22) Indi Mosè fece partire Israele dal Mar Rosso, ed entrarono nel deserto di Sciur. Camminarono per tre giorni nel deserto, senza trovar acqua. (23) Giunsero a Marà, ma non poterono bere dell'acqua di Marà, perchè era amara, perciò (quel luogo) ebbe il nome di Marà. (24) Il popolo mormorò contro Mosè, con dire: Che cosa berenio? (25) Ed egli sciamò al Signore, ed il Signore gli additò un legno, cui egli gittò nell'acqua, e l'acqua divenne dolce. Quivi (Dio) diedegli [al popolo] legge e norma, e quivi lo sperimentò. (26) E disse: Se ubbidirai al Signore tuo Dio, e farai ciò ch'è retto agli occhi suoi, e darai ascolto a' suoi comandamenti, ed osserverai tutt'i suoi statuti: alcuna di quelle infermità [calamità], che mandai negli Egizi, non manderò in

נָסַם מִדְּבַר אֵימָה, וְשׁוּר שֶׁס עִיר בְּקֶזֶה אֶרֶץ מִזְרַיִם (בְּרֹאשִׁית י"ז ז', כ' א', כ"ה י"ח;
 ש"א ט"ו ז', כ"ז ח'), וְשֶׁס מִדְּבַר שׁוּר עֵתָה גִּיּוֹפָר. וְהֵם שֶׁהֵבִיאוּ רִמְבַּ"מִן נָסַם הָרֹאשׁ"נֶע
 כִּי עֲמֹד הָאֵשׁ וְעֲמֹד הָעֵנָן לֹא הָיוּ לָהֶם רֶק עַד עֲבָרָם אֶת הַיָּם, הוּא טַעֲמוֹ, כְּמִבְּאֵר
 בְּנִתְחִיבָה ט' י"ט (אֲדוּרְיִיבֵט ל"ב 1846 עמוד 222). (כג) וַיִּבְּאוּ מִרְחָה: הַיִּשְׁמַעְאֵלִים
 קוֹרְאִים עֵינָן מִחֶסֶד (מַעֲבִיכוֹת שֶׁל מִשָּׁה) מַעֲבִיכוֹת מִיַּם מִרִים הַנִּמְלֵאִים דְּרֶךְ שֶׁנֶּע שַׁעֲוֹת
 רִמְקוֹן מִן Suez, וְחֲזִי שַׁעֲוֵה מִן יָם סוּף, אֲךָ לֹא יִתְכַּן שִׁיבִי אֵלָיו מִי מִרָה הָאֲמֻרִים
 כֹּאֵן כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ ג' יָמִים בְּמִדְבַּר קוֹדֶם בּוֹאִם מִרְחָה, אֲחֻנָּם עַד כְּמֵלֶכֶת
 מִיַּם מִרִים לַמָּטָה (לְדָרוֹם) מִן הַמַּעֲבִיכוֹת הָאֵם, וְדַעַת Burkhardt וגו' כִּי מִרָה בְּמִקּוֹם
 הַנִּקְרָא עֵתָה Bir Howarā (בִּיר הוֹאֲרָה). (כד) וַיּוֹרְדוּ ה' עֵץ: עַל חוֹף הַיָּם
 Caromandel כְּמֵלֶכֶת עַל הַנִּקְרָא אֵלֶם Nellimoran (עַל נֵלִי) הַמְּחַמֵּק הַיָּם הַמִּיַּם
 וְהַשְׁלִיכִים אוֹתוֹ בְּמַעֲבִיכוֹת מִיַּמִּיחֶם, אֲחֻנָּם בְּמִדְבַּר שׁוּר לֹא כְּמֵלֶכֶת דְּבַר מִזָּה, וְאִין יוֹשְׁבֵי
 הַמִּקְוֹמוֹת הָאֵם מִכִּירִים שׁוֹם עַל שִׁיבִיָּה זֶה כְּחֹ, כֵּן מַעֲבִיד Niebuhr; וְכֵתֵב רִמְ"בִּן;
 כִּרְאֵה מִדְּרֶךְ הַפֶּשֶׁט כִּי הָעַל הָהוּא יִמְחִיק הַיָּם בְּעֶבֶע וְהוּא כְּמֵלֶכֶת נָ, וְה' לִימֵד אוֹתוֹ
 לַמִּשָּׁה, וַיֹּאמֶר וַיּוֹרְדוּ, כִּי לֹא הָיָה הָעַל כְּמֵלֶכֶת בְּמִקּוֹם הָהוּא וְהַקֹּ"נָה הוֹרְבֵהוּ אֶת מִקְוֹמוֹ,
 אִזּוּ שֶׁהִמְצִיאה אֵלָיו בְּנֶם. שֶׁם שֶׁם לוֹ רֶק וּמִשְׁפָּט: הוּא מֵה שֶׁמִּפְרָשׁ וְהוֹלֵךְ אִם
 שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע וגו' וְזֶה הַקֹּ וְהַמִּשְׁפָּט הַכִּלְלִי שֶׁנֶּתַן לָהֶם בְּתַחֲלַת בּוֹאִם תַּחַת הַבְּהִמָּתוֹ,
 וְקוֹדֶם שִׁיתָן לָהֶם מִלֻּחֵי הַפְּרִטִיּוֹת. וְשֶׁם נִסְחָו: נֶתַן לָהֶם מִחֶסֶד, כְּבִיכּוֹל כְּדִי
 לְבִדּוֹק אוֹתָם אִם תְּלוּנֹתָם אִיכָן אֵלֶם מִפְּנֵי הַמִּחֶסֶד הָאֲחֻמִּי וּכְשִׁימֵלֶם מִסְּרוֹנָם יִהְיוּ
 כְּאֻמָּנִים לוֹ (כְּמוֹ לַמָּטָה י"ז ד'), וְלִכֵּן הִזְכִּירָם וַיֹּאמֶר לָהֶם אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע וגו'.
 (כו) כֹּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בַּמִּצְרִיִּים וגו': כִּי הַמַּחֲקָה הַיָּם הַמִּיַּם הוּא
 כְּכַגֵּד הַיִּמָּה הָרֹאשׁוֹנָה שֶׁהָיָה אֶת מִזְרַיִם שֶׁהָיָה אֶת מִיַּמִּיחֶם לָדָם וְלֹא יִכְלוּ לַשְׁתוֹת

רָפָאָךְ: ס חֲמִישִׁי (כז) וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם
 יִשְׁתִּים עֶשְׂרֵה עֵינָת מַיִם וְשִׁבְעִים תַּמְרִים
 וַיַּחֲנוּ-שָׁם עַל-הַמַּיִם:

טז

(א) וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָל-עֲדַת בְּנֵי-
 יִשְׂרָאֵל אֶל-מִדְבַּר-סִין אֲשֶׁר בֵּין-אֵילָם וּבֵין
 סִינִי בַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתָם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ב) וַיֵּלִינוּ כָל-עֲדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
 עַל-מֹשֶׁה וְעַל-אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר: (ג) וַיֹּאמְרוּ
 אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד־יְהוָה
 בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתָּנוּ עַל-סִיר הַבָּשָׂר
 בְּאֲכָלְנוּ לֶחֶם לֶשֶׁבַע כִּי־הוֹצֵאתָם אֹתָנוּ אֶל־
 הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה
 בָּרָעַב: ס (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הִנְנִי
 מִמָּטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם

(*) וַיֵּלִינוּ ק'

te; ma anzi io, il Signore, sarò il tuo risanatore. (27) Indi arrivarono ad Elim, e quivi erano dodici fonti d'acqua, e settanta palme; e s'accamparono ivi presso alle acque.

(ר"ע"צ ורא"צ). מרחלה: כמו מכה ומחלואים (דברים כ"ט כ"א) כולל כל מיני פורעניות (flagella). כי אני ה' רופאך: כי שלפניו לא, ענינו אנל, אנל נהפך אני ה' אהיה רופאך, ואסיר מעליך כל מחלה שתנא עליך מדרך הטבע. (כו) ויבאו אֵילִימָה וגו': אומרים שהוא נבקעה הנקראת Girondel או Gorondel או Garendel רחוק מ' מילין מעיר Tor כי שם מלא Shaw ש' עינות מים ושני אלפים תמרים; וגו' אומר כי שם מבי Ehrenberg כי קרוב לשם מלא נקעה הנקראת עאלים.

XVI

(1) Partirono da Elim, e tutta l'adunanza dei figli d'Israel giunse al deserto di Sin, situato tra Elim e Sinai; (e ciò) nel quintodecimo giorno del mese secondo dalla loro uscita dal paese d'Egitto. (2) E tutta l'adunanza dei figli d'Israel morì contro Mosè e contro Aronne, (trovandosi) nel deserto. (3) Dissero cioè loro i figli d'Israel: Oh! fossimo morti per la mano del Signore [di morte naturale] nel paese d'Egitto, stando presso alla pentola della carne, mangiando pane a sazietà! Mentre voi ci avete tratti a questo deserto, per far morire tutta questa moltitudine di fame. (4) Il Signore allora disse a Mosè: Ecco, io sono per farvi piovere pane dal cielo; ed il popolo uscirà, e ne raccoglierà l'occorrente di giorno in giorno. Voglio sperimentarlo, se sarà per seguire la mia

(ב) וילכו: עיין מה שכתבתי למעלה י"ד י"א. (ג) מותנו ביד ה': מיתה טבעית, כמות כל אדם (רע"צ ורמ"צמן). בשבתנו על סר הבשר: ונמקום אחר (במדבר י"א ה') זכרנו את הדגה וגו' ולא הזכירו נשר; ואולי (כדעת אה"ס) הדגה והקמיר וכו' הוא מה שהיו אוכלים חכם, כלומר שהיו כותנים להם המזגים, אנל מי שהיה לו לאן ובקר הרבה נביתו היתה אשתו מביאה לו נשר ומנשלים אותו במקום שהיו עובדים עבודתם. (ד) למען אנחנו: כלומר עכשו הם מתלוננים והדין עמהם

וּלְקַטּוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לַמֶּעַן אֲנִסְנוּ הַיֵּלֶךְ
 בְּתוֹרַתִּי אִם־לֹא: ^(ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהִכִּינוּ
 אֶת אִשְׁרֵי־בָּיָאוּ וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אִשְׁרֵי־לְקַטּוּ
 יוֹם יוֹם: ^(ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל עֲרֹב וַיִּדְעֻתָם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ^(ז) וּבִקֶּר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד
 יְהוָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחֲנוּ
 מָה כִּי תִלְוּנוּ עָלֵינוּ: ^(ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת
 יְהוָה לָכֶם בְּעֲרֹב בֶּשֶׂר לֶאֱכֹל וּלְחֶם בִּבְקֶר
 לִשְׂבַע בְּשִׁמְעַע יְהוָה אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם אִשְׁרֵי־
 אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו וְנַחֲנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
 תְּלַנְתִּיכֶם כִּי עַל־יְהוָה: ^(ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
 אַהֲרֹן אָמֹר אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ
 לִפְנֵי יְהוָה כִּי שִׁמְעַע אֶת תְּלַנְתִּיכֶם: ^(י) וַיְהִי
 כִּדְבַר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ

כי אין להם לחם לאכול, עכשו רוצה אני למלא חכרונם, אז אראה אם ילכו בתורת
 ולא ילוכו עוד, אך ישמרו מצותי בראותם שאני מיטע להם, אז בכל זאת לא יהיה
 להם ככון עמי; וכל זה ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם. והנה המקרא הזה

(*) תליט ק'

legge, o no. (5) Nel giorno sesto poi prepareranno ciò che avran portato (a casa), e sarà il doppio di ciò che raccoglieranno quotidianamente. (6) Mosè ed Aronne dissero a tutti i figli d'Israel: A notte conoscerete ch'egli è il Signore che vi trasse dal paese d'Egitto. (7) E domattina vedrete la maestà del Signore quando mostrerà d'aver udite le vostre mormorazioni contro al Signore. Noi poi che cosa siamo, che mormorate contro di noi? (8) E Mosè soggiunse: (Sì,) quando il Signore vi darà a notte carne da mangiare, ed alla mattina pane da saziarvi; mostrando così il Signore d'aver udite le mormorazioni che fate contro di lui. Noi poi che cosa siamo? Le vostre mormorazioni non sono contro di noi, ma contro il Signore. (9) Mosè disse ad Aronne: Di' a tutta l'adunanza dei figli d'Israel: Accostatevi davanti al Signore, poichè ha udito le vostre mormorazioni. (10) E tosto che Aronne ebbe parlato a tutta l'adunanza dei figli d'Israel, questi voltisi al deserto,

ושלאחריו הם קָטְרוּ דְּבָרֵי ה' שֶׁ אֲמַר לְמֹשֶׁה וְהוּא לֹא כָטָאוּ לְהַגִּיד כֹּל זֶה לְיִשְׂרָאֵל מִיָּד, אֲלֵא אֲמַר לָהֶם עֲרֹב וְיִדְעַתֶּם וכו'. וע' לְמַטֵּה פְסוּק כ"ג. (ד) וְהִבִּינוּ: לְנוֹךְ הַשָּׁנָה. וְרִיחַ מִשְׁנֵה גו': וְאֵינִי אֲמַטִּיר לָהֶם כַּפְלִים בְּאוֹפֵן שִׁיכּוֹל לְהִכִּין לַשָּׁנָה. (ו) עֲרֹב וְיִדְעַתֶּם גו': כִּמוֹ שֶׁמִּפְרָשׁ לְמַטֵּה (ח') בָּתָּה ה' לָכֵס בְּעֶרֶב בָּשָׂר לְאֹכֹל, אִזּוֹ בְּרִאשׁוֹתָם שֶׁהוּא מוֹמִין לָכֵס תַּחֲוֹתֶכֶם, תִּכְוִירוֹ כִּי הוּא הוֹלִיֵא אֶתְכֶם מִחֲלָרִים, כְּלוֹמַר כִּי הוּא רָחַם שְׂכוּלָא אֶתְכֶם מֵאֵם וּשְׂכַנְיָא אֶתְכֶם אֶל הַמִּדְבָּר, וְלֹא כִמוֹ שֶׁאֲמַרְתֶּם כִּי הוֹלֵאֲתֶם אוֹתָנוּ (ר"ש י ורש"נס). (ז) וּבִקֶּר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה': אֵינִי הַכוּנָה כָּלָל (כְּדַעַת רֹא"נ) עַל הַכְּבֹד שֶׁנֶּרְאָה בַּעֲנָן, אֲלֵא (כַּפִּירוֹשׁ ר"ש, רש"נס, רמ"ב, ורמ"ב) עַל יְרִידַת הַמָּן שֶׁהִיא דָּבָר פֶּלֶא וְנִגְלָה בּוֹ כְּבוֹד ה'; וְלֹא אֲמַר כֵּן בְּעֵינֵי הַשָּׁלֹו כִּי הִיא הַשָּׁלֹו בְּהַשְׁמַת ה' אֶךְ לֹא כֵס גִּיּוֹר. בְּשִׁמְעוֹ: ע"י הַמָּן הִרְאָה ה' כִּי שִׁמַּע תְּלוֹנוֹתָם. (ח) בָּתָּה ה' לָבֵם: זֶה שֶׁאֲמַרְתִּי יִהְיֶה ע"י שִׁתָּן ה' לָכֵס וכו'. (ט) קָרְבוּ לִפְנֵי ה': בִּרְאָה אֲלֵא הִיא עֲמוּד הַעֲנָן בְּהוֹתֵם חוֹנִים אֲלֵא בְּלִבָּתָם, רַק אַחֲרֵי הַקִּיַּת הַמַּשְׁכָּן הִיא הַעֲנָן שׁוֹכֵן עַל הַמַּשְׁכָּן גַּם בַּעַת חֲנִייתָם, כְּכַתּוּב כֹּל יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֵּן הַעֲנָן עַל הַמַּשְׁכָּן יִתְּנוּ (בְּמִדְבָּר ט' י"ח); וְהִנֵּה כַּשְׁדָּנָר אֶהְרֹן אֶל הָעָם לֹא הִיא לָהֶם עֲמוּד הַעֲנָן, וּפְתִחוּס בִּרְאָה לָהֶם כְּבוֹד ה' בַּעֲנָן כְּלו' בִּרְאָה לָהֶם הַעֲנָן, וְהִנֵּה כַּשְׁמִיר לָהֶם אֶהְרֹן קָרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵינִי הַכוּנָה שִׁיכּוֹל לָשׁוּם מִקּוֹם וְלֹא שִׁתְּנוּעֵו לָשׁוּם נָד, אֲלֵא טַעֲמוֹ קָרְבוּ אֲלֵינוּ וּשְׁמִיעֵכֶם אֶת דְּבַר ה', וְיִיד נִגְלָה ה' בַּעֲנָן כַּמִּקִּיִּם דְּבָרֵי מֹשֶׁה, וְלִכְיֶכֶךְ אֲמַר מֹשֶׁה אֶל אֶהְרֹן אֲמֹר אֶל כֹּל עַדְתִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּדִּי שֶׁאֶהְרֹן יִקְרָאֻם וְהוּא (מֹשֶׁה) יִדְבַּר

אֶל-הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בַּעֲנָן: פ
 שִׁשִּׁי (יא) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יב)
 שָׁמַעְתִּי אֶת-תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבַר אֱלֹהִים
 לֵאמֹר בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְקָר
 תִּשְׁבְּעוּ-לָחֶם וַיִּדְעוּתָם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
 וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשָּׁלוּ וַתִּבָּס וַתִּבֶּס אֶת-
 הַמַּחֲנֶה וּבִבְקָר הִיתָה שֹׁכֶבֶת הַטֹּל סָבִיב
 לַמַּחֲנֶה: (יד) וַתַּעַל שֹׁכֶבֶת הַטֹּל וְהִנֵּה עַל-
 פְּנֵי הַמִּדְבָּר בָּק מִחֹסֶפֶס בָּק בִּכְפֹּר עַל-

אליהם, ונראה כי תחלה כשאמרו להם משה ואהרן ערב וידעתם וגו' לא שמעו להם ולא נחו מתלונתם, ועכשיו ע"י שראו הענן הטון און לדבריהם, ואז אמר להם משה כה אמר ה' שמעתי את תלונות וגו' בין הערבים תאכלו בשר וגו' (למטה י"ב), ואע"פ שלא נזכר בתורה שאמר להם משה כן, הנה כיון שאמר לו ה' דבר אליהם לאמר, אין ספק שאמר להם. (יב) כי אני ה' אלהיכם: כי אני ה' משגיח עליכם. (יג) ותעל השלול: כן נקרא בלשון ערבי העוף הנקרא בל' רומי coturnix ובלעז quaglia, והעופות האלה פורקים מארץ אל ארץ וכמלאים לאין מספר בארץ ערב שנאים שמה מים סוף, ומעופפים קרוב לארץ ונדים אותם נידים, וה' הזמיקם להם בעלם היום ההוא שהיו מליכים מפני הרעב, ונראין דברי דין יתכן כי השלו לא בא להם אלא ביום ההוא בלבד, לא כל יום כמו המן (כדעת רמ"בן וקצת מר"ל) עד שזכר להם בקצרות התאווה (במדבר י"א ל"א). שבבת הטל: הטל שוכב ושטוף על הארץ. (יד) ותעל שבבת הטל: כשעלה הטל בלחור כשזרחה השמש וכתפוז הטל בלחור כמכנהג, אז נראה המן שהיה תחתיו (ר"ט וקלעריקום) וכל כי חלת והנה מכרתה הפירוש הזה, כי אין והנה בכל מקום אלא אז ראה, אז ראו, אז נגלה הדבר. דק: ראו על פני המדבר ענין דק, עשוי גרגירים קטנים. מחרסם: אין לו רע אף לא בשאר לשונות, ע"כ לא כדע עכינו; ציחא (ע"ה ע"ב) דרשו דבר שניחוח בל מיסת

videro la maestà del Signore, che apparve nella nube. (14) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (12) Ho udito le mormorazioni dei figli d'Israel. Parla loro con dire: A notte mangerete carne, e alla mattina vi sazierete di pane; e conoscerete ch'io, il Signore, sono il vostro Dio. (13) Ora, a notte si alzarono [vennero a volo] le quaglie, e coprirono il campo; ed alla mattina vi fu intorno al campo la distesa della rugiada. (14) Indi alzatasi [evaporata] la distesa della rugiada, si vide sulla faccia del deserto qualche cosa di minuto, fatto a granelli,

היד, ודבר שנכלע ברח"מ איברים (כחנין מחספס), ומה שכתב ר"ש כאן וי"א מחספס ל' חפשא וכו' איכנו מן החלמה, כי מה שאמרו טל חלמעה וטל חלמעה דומה כמי שמוכח בקופסא, איכנו פירוש מחספס, אך הוא דרש נסמך על מה שכתוב ותעל שבת הטל, ובס' במדבר (י"א ט') כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו, ומה דרשו טל חלמעה וטל חלמעה. ואנקלום לפי נסח הספרים תרגם מקלף מל' מחשוק הלכן; ואמנם הואיל ומלאנו בתרגום הפסוק הזה מלת כְּנִיר נוספת שאין לה חידה בפסוק (כאשר העיר ר"ש), והואיל ומלאנו כי גרסת רח"ב ונסמאות ישנות (ע' אוהב גר) דגיר שענינו עשוי חמרים חמרים, לבי אומר לי כי אולי דגיר הוא תרגום מחספס, וכ"ל כי הנסח המכוון כך הוא: והא על אפי מדברא דעדק דגיר דעדק כגילדא על ארעא, ומלת מקלף תוספת היא שהוסיפו האחרונים כי לא הבינו מלת דגיר והיה נראה להם שאין כאן תרגום מלת מחספס, ותרגמו מחספס מן מחשוק (בראשית ל' ל"ו) שתרגמו קלוף ועשו ממנו מקלף, ואין מקלף מתייב באן כלל; וגיו' פירש de-corticatum פירוש squamis simile; ורא"ב ערד"ק פירשו עגול (ורא"ב בבבאור הקבר כתב זה בשם י' אומרים), ור"ש פירש חגולה אולי משרש חסף, אע"פ שאמר שאין לו דומה, כל' בנורתו המרובעת (מחספס) ובס' מ"ך במקום כין, וגוסעניוס פירש קסה כמרס חפסא תרגום חרס ויד"מ (ואחריו ראז') פירש מל' ערבי, דומה לשלג. ובתרגום ירושלמי חֲסִרְגָּל, וסרגול ענינו שרטוט, אולי דעת המהרש"ם שהיה המן נקוד ועלוא בגוונים שונים. ולפי הענין הדעת נוטה יותר לפירוש י' אומרים שהביא רא"ב, ולא שיהיה מחספס ענינו עגול, שא"כ למה לא יאמר עגול? אלא שיהיה מחספס תאר לדבר העשוי גרגרים עגולים קטנים, ולהיות מחספס מלה זרה חזר ופירש דק ככפור (א"ס). בבבשור: גליר הוא הטל הקרוש מפני הקור והוא גרגירים גרגירים, והנה המן הידוע ברפואות הוא מין שרף הכותף מקנת עלים בזמנים ידועים, ובמדבר סיני במלא ממנו הרבה הכותף מעץ tamarix בחדש סיון, וכבר היו גדולים וכבדים מחכמי

הָאָרֶץ: (מ) וַיֵּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
 אֶל־אָחִיו מִן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא
 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הֶלֶחֶם אֲשֶׁר נָתַן
 יְהוָה לָכֶם לֶאֱכֹלָה: (מז) זֶה הִדְבָּר אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה לָקֶטְוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לִפִּי אֲכָלוּ עֹמֶר
 לַגִּלְגָּלֹת מִסֵּפֶר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לְאִשֵּׁר
 בְּאֵהָלוֹ תִקְחוּ: (יח) וַיַּעֲשׂוּ־בֶן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיִּלְקְטוּ הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט: (יח) וַיִּמְדּוּ בְעֹמֶר
 וְלֹא הֶעֱדִיף הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט לֹא הִחְסִיר
 אִישׁ לִפִּי־אֲכָלוּ לָקֶטְוּ: (יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם
 אִישׁ אֶל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֶּקֶר: (כ) וְלֹא־שָׁמְעוּ
 אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתֵרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֶּקֶר וַיִּרֶם

קדם (כנון Avicenna) שהאמינו שהוא יורד מן האויר על אילנות, והמן הנמצא בארץ
 כרם וכקרא בלשונם תרנגבין (terengiabin) הוא לבן כשלג הוזהב בלורתו לזרע גד,
 וגם הוא נמצא בקצת מדעי השנה בלבד ועל ענפי האילנות, וכן בסבוב ר' פחמיה
 נדברו על הרי אררט כתוב: וההרים מלאים קמזונים ועשנים, וכשירד הטל עליהם
 ירד המן עליהם, וחס השמש וכחם, ומי שמלקטים בלילה חס הוא ממתין הוא נחם,
 חלא לוקחים המן עם הקמזונים ועם העשנים ומוחכים לוחם, כי קשים הם מאד;
 והוא לבן כשלג, והעשנים והקמזונים מאד מרים, וכשמעשלים אותם עם המן יהיו
 מתוקים מדבש ומכל מיני מתקה, ואם היו מעשלים אותם בלא קמזונים אבריו היו
 מתפרדות מרוב המתקה, והם כגרעינים קטנים ובחנו לו לאכול מעט וכחם כבד והיה
 מתוק וכחם ככל אבריו ולא היה יכול לסבול המתקה, עכ"ל; והנה עם כל מה

minuto (cioè) come la brina sulla terra. (15) I figli d'Israel, ciò veduto, si dissero l'uno all'altro *Man hu* [Che cosa è?], poichè non sapevano che cosa fosse. E Mosè disse loro: È il pane, ch' il Signore vi dà, onde cibavene. (16) Ecco ciò ch' il Signore ha comandato. Raccoglietene ciascheduno secondo il proprio consumo; prendetene un Omer per testa, secondo il numero delle vostre persone, ciascheduno per quanti ha nel suo padiglione. (17) Fecero così i figli d'Israel, e ne raccolsero chi più e chi meno. (18) Misurarono cioè coll'Omer: chi prese molto non prese di più (d'una misura per testa), e chi prese poco non prese meno (d'una misura a testa): ciascheduno raccolse secondo il proprio consumo. (19) E Mosè disse loro: Alcuno non ne lasci avanzare fino alla dimane. (20) Alcuni non ubbidirono a Mosè, e ne lasciarono avanzare sino

שהצטלו העוקרים והכופרים לקרב ענין המן אל הטבע עדיין על כרחם להודות כי המן הידוע אצלנו איננו מזון, וזה מלמד שאר כמים שהיו בזמן, שלא היה יורד בשבת ושהיה יורד ביום הששי להם משנה, ובשאר ימים היה מתליע ולא ביום השבת, וע' רא"ב (פ' י"ג) ודון יצחק. (טז) מן הוא: מה הוא, מן נקמץ בל' סורי מָה, ומן נפתח מי, ע' א"ג עמוד 112. (טז) איש לפי אכלו: לפי מה שצריך לאכילי ביתו לפי מספרם. (יז) ויעשו כן בני ישראל וגו': אם עשו כדבר משה לא לקטו (כפר) יי ואחרים) קנתם הרבה וקנתם מעט, אלא במדה, עמר לגלגלת; ולמה נהפוך מה שהוא צור ונעשה מחט כס? והנכון כדעת רא"ב שלקטו המרבה והממעיט לפי מספר כפשות אהלו, אלא שהוא אומר וימדו בעמר מנא כל א' לפי מה שיער, כראה שלדעתו לא לקטו במדה, אלא באומד, ואח"כ מדדו ומנאו שלקטו בכיוון עמר לגלגלת, וכן היה לדעת רל"ב, וגם זה כס שאין צו צורך, ולדעתי עשו כדבר משה ולקטו במדה עמר לגלגלת, וטעם וילקטו המרבה והממעיט לקטו זה הרבה זה מעט, לפי מספר הנפשות אשר באהלו, זה עשרה עמרים זה חמשה, עמר לגלגלת במספר כפשות ביתו; ואח"כ מפרש וימדו בעמר, שהיתה לקיטתם במדה, לא באומד; ולא העדיף המרבה והממעיט לא התסיר, כלומר מי שלקט עשרה עמרים לא העדיף על שיעור הקצוב, ולא לקט יותר מעמר לגלגלת, ומי שלקט חמשה עמרים לא התסיר מן השיעור, לא לקט פחות מעמר לגלגלת, אלא איש לפי אכלו עמר לגלגלת לקטו. (ב) וירם: ל' רמה ותולעה, לפיכך נקד ג' נקודות להבדילו מענין רוחות, אע"פ שגם בהיותו בשרש רחם היה משפטו וירם על משקל וירם. וקצוץ עליהם עשה: כי לא האמינו באלהים כאילו מחר לא יהיה להם מה לאכול, ולפי' היה מתליע כדי שינטרכו לסמוך על הנס, כי

תֹּלְעִים וַיִּבְאֵשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ (כא)
 וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר אִישׁ כִּפִּי אָכְלוּ
 וְחֵם הַשָּׁמַשׁ וְנָמָס׃ (כב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁנִי
 לִקְטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֵמֶר לְאַחַד וַיִּבְאוּ
 כָּל־נִשְׂיָאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּדּוּ לְמֹשֶׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר
 אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבְתֹּן שַׁבַּת־
 קָדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפּוּ אַפּוֹ וְאֵת
 אֲשֶׁר־תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֵדָף הַנִּיחֹו
 לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֶּקֶר׃ (כד) וַיִּנְיחוּ אֹתוֹ
 עַד־הַבֶּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ
 וְרָמָה לֹא־הָיְתָה־בּוֹ׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכַלְהוּ
 הַיּוֹם כִּי־שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצְאוּהוּ
 בַשָּׂדֶה׃ (כו) שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטוּהוּ וּבַיּוֹם
 הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ (כז) וַיְהִי בַיּוֹם

לא היה מטבחו להחליע, כמו שלא היה מחליע ביום השבת. (כא) ורחם השמש:
 לא כשהיה השמש זורח, אלא כשהיה מתחמם, כלומר כפי מה שהיה חומו הולך ומתחמק
 על הארץ, היה היום נחם מעט מעט. מה שהביא ר"י מסנהדרין ס"ז הוא לפרש חלת
 פסח שבתרגום, וחלת וכחם אינכה ככ"י אחר חלת מפשיר, אלא אחר שבתן על ישראל
 כתב: וכחם תרגומו פסח (וכו'), ואני שד"ל כ"ל שהם שני ענינים, וכן בעל הערוך

(*) פתח באחנא.

alla dimane; ma produsse vermini e puzzò. Mosè si sdegnò contro di loro. (21) La raccoglievano di mattina in mattina, ciascheduno secondo il proprio consumo. Tosto poi ch' il sole si faceva caldo [cioè si faceva sentire], essa [la manna] si liquefaceva. (22) Ora al giorno sesto raccolsero pane doppio, due Omer per ciascheduno; e tutt' i principi della comunità andarono e narrarono (ciò) a Mosè. (23) Ed egli disse loro: Egli è ciò appunto quello ch' il Signore ha predetto [che nel giorno sesto scenderebbe in doppia quantità]. Giorno di riposo, Sabato santo, in onor del Signore, egli è domani. Ciò che volete cuocere, cuocete, e ciò ch'è volete allessare, allessate; e tutto il di più tenete in riserbo sino alla dimane. (24) Essi la lasciarono sino alla dimane, come comandò Mosè; nè però puzzò, nè vi si produssero vermi. (25) E Mosè disse: Mangiatela oggi, poichè oggi è Sabato, in onor del Signore: oggi non la troverete sul campo. (26) Sei giorni la raccoglierete; il giorno settimo però è Sabato: in esso non ve ne sarà. (27) Ora nel giorno settimo alcuni del popolo uscirono per

עשה מהם שני ערכים. (בב) לקטו לרחם משנה: יפה אמר רא"צ שכתוב אומר לקטו ולא אמר מנאו, א"כ בכוונה ורצון לקטו לסם משנה, א"כ משה אמר להם כן ע"פ מה שאמר לו ה' (פסוק ה'), אלא שלא כירש להם ענין השבת, ע"כ נאו הנביאים ויגידו למשה כי העם עשו כדברו, ושאלוהו מה יעשו זו אחרי שכבר אמר להם איש אל יותר מחמו עד צקר, וכן כתב דון יצחק. (בג) את אשר תאפו אפו: מאמר שלא אמר את אשר תאפו מחר אבו היום, כראה כדעת רא"צ שאלו הכוונה מה שדעתכם לאבות מחר אבו היום, רק כך אמר להם: אבו ובשלו מן המן הזה כל שצריך לכם לאכילת היום הזה, ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד למחר, ומחר אומר לכם מה תעשו; והנה אפשר היה לומר כי כמו שעשו מלאכה כמה וכמה שבתות קודם וזמן ירידת המן כן עשו מלאכה בשבת ההוא הראשון אלא שלא לקטו המן מפני שלא ירד; ומה שכתוב למעלה והבינו את אשר יביאו מדבר בכל השבתות חוץ מהראשון; ומה שכתוב למטה וישבתו העם ניום השניעי מדבר על שאר השבתות או על הימים לקוט את המן או על שאר מלאכות חוץ ממלאכת אוכל כפס; אמנם חיה שאמר להם משה אכלוהו היום ולא אמר בשלוהו היום ואפוהו היום כראה יותר כי ניום השבת ההוא אכלו את המן חי בלא ביטול שהרי היה ג"כ נאכל כמות שהוא חי. אפו: נא נרי במקום חטף להרבות האל"ף ע"ד לי כורי (ע') א"ג עמוד 95

הַשְּׂבִיעִי יֵצְאוּ מִן־הָעַם לִלְקָט וְלֹא מֵצֵאוּ: ס
 (כח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אַנָּה מֵאַנְתָּם
 לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי: (כט) רְאוּ כִי־יְהוָה נָתַן
 לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם
 הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמִים שִׁבּוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל־יֵצֵא
 אִישׁ מִמֶּקְמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי: (ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם
 בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי: (לא) וַיִּקְרְאוּ בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־
 שְׁמוֹ מִן וְהוּא בּוֹרֵעַ גֹּר לָכֵן וַטַּעְמוֹ בְּצַפִּיחַת
 בְּדִבְשִׁי: (לב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה מִלֹּא הָעֵמֶל מִפְּנֵי לְמִשְׁמַרְתָּ לְדֹרֹתֵיכֶם
 לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֵאכַלְתִּי אֶתְכֶם
 בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֻנֹת אֶחָת
 וְתֵן־שָׁמָּה מִלֵּא־הָעֵמֶר מִן וְהִנֵּחַ אֹתוֹ לִפְנֵי

הקדוקי § 183, כמו וְאַסְעֶרְס (זכריה ז' י"ד) אֲחִינֹחַ. (כו) וביום השביעי שבת:
 ביום השביעי יהיה לכם שבת, ולא יהיה בו מן (ר"ע); וראש"ע חזר כי מלת בו חוספת
 ביאור, ואין הדבר כן, כאשר כבר העיר הרמב"מ; אחכס אחת הוא כי בי"ת של וביום
 אינכה לריכה, כי די היה אם יאמר ויום השביעי שבת (בכתוב בעשרת הדברות),
 והוגמת זה למטה (ל"א ט"ז) וביום השביעי שבת שבתון קדש לה', וכן (ל"ה ב') וביום
 השביעי יהיה לכם קדש, וכן ביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש; ואע"פי

raccogliere, ma non trovarono. (28) Ed il Signore disse a Mosè: Sino a quando ricusate d'osservare i miei comandi e le mie leggi? (29) Badate ch'il Signore vi ha imposto il Sabato, perciò egli vi dà nel giorno sesto il pane per due giorni. Restate dove siete, non esca alcuno dal suo luogo nel giorno settimo. (30) Il popolo quindi riposò nel giorno settimo. (31) Gl'Israeliti la denominarono Manna, e somiglia al seme del coriandro, è bianca, ed ha sapore di fritella melata. (32) E Mosè disse: Ecco quanto il Signore ha comandato. Pieno un Omer di quella terrete di riserva per le età avvenire; affinché veggano il pane che vi feci mangiare nel deserto, quando vi trassi dal paese d'Egitto. (33) Indi [dopo l'erezione del tabernacolo] Mosè disse ad Aronne: Prendi un recipiente, e metti pieno un Omer di Manna, e lo deponi innanzi al Signore,

אֵין הַיָּמִין הָלֵךְ לְיָמִין, אֵין יָמִין, כִּי יוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁנָה פִּירוּשׁ יוֹם הַשְּׁבִיעִי
תַּשְׁבּוּת, וְכֵן יוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵהֵא לָכֵס קֹדֶשׁ שָׁנָה שְׁנָתוֹ, פִּירוּשׁ יוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּקְרָאוּ מִקְרָא
קֹדֶשׁ וּתְשַׁבּוּתוֹ. (כח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: יֵאָמֶר אֶל הָעָם עַד אֲנִי מֵאֲנִי
(רא"נע). (כט) רָאוּ: הַיּוֹם כִּי ה' נָתַן לָכֵס אֶת הַשָּׁבָת, כִּי ה' הוּא שָׁנָה אֲחֻכָּס
עַל הַשָּׁבָת. שָׁבוּ אִישׁ תַּחֲתָיו: בָּהֵלוּ (רא"נע), כְּמוֹ וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתּוֹ (לִמְעַלָּה
י' כ"ג). אֶל יֵצֵא אִישׁ מִמִּקְוָמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: לִלְקוֹט הֶעָם; עֵיקְרוּ עַל מִקְרָא עַל
לִקְטֵי הָעָם כְּאֹמֶר, וְאִסּוּר תַּחֲמוּיִן מִד"ס (ר"ז), וְהֵנָּה כְּמוֹ שְׁלֹדוֹת הֵיוּ לְרִיכִים לַשָּׁבָת
מֵאַחַת אֶל הַשָּׁבָת לַעֲבֹד הָאֲדָמָה אוֹ לַרְעוֹת הַבְּהֵמָה, כֵּן הֵם שָׁלָא הֵיחָה לָהֶם מֵלֹאכָה
אַחֶרֶת לִחְיָא מִחֵייתָם רַק לֵאחַת וּלְלִקוֹט הָעָם, כְּאֹמֶר לָהֶם לֵאחַת מִמִּקְוָמָם לִלְקוֹט הָעָם
כִּי הֵיא עֵיקֶר עֲבֹדָתָם. (ל) וַיֵּשְׁבֵתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: יוֹם הַהוּא וּמָשָׁה וְהִלָּאָה
בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. (לא) כּוֹרֶעַ גֹּד: בְּזוֹרָתָהּ, וְלֵבֶן בְּמֵרָאָהּ (ר"ז). גֹּד תַּרְגּוּמוֹ הַקְדָּמוֹנִים
קוֹרִיאֵכֶדֶר, וְכ"כ Dioscoride כִּי אֲנָשִׁי אֲפִרִיקָא (אֲנָשִׁי קִרְטֵנִי) קוֹרִיאִים לְקוֹרִיאֵכֶדֶר
Goid. כְּצִפְרִית בְּרִבְשׁ: בְּנֶקֶד הַנִּלְוֹשׁ בְּדָשׁ, וְהִמְלֵא מִשְׁרַשׁ נֶפֶס שְׁעִינִי בְּעֵרֵי שְׁמִיחָה,
בְּנֶקֶד שְׁמֹחַ וִיקָה, וְקִרְבוֹ לִנְפֶחַ טַפָּח, וְזוֹה טַפָּח וּמִטְפַּחַת כָּלֵם עֵכִין שְׁמִיחָה (גִּי'); וְהֵנָּה
בְּמִקּוֹם אֲחֵר (בְּמִדְבַּר י"א ח') כְּתוּב וְהִיא טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶאֱד הָשֶׁמֶן, וְהַכֹּחַן כְּדַבְּרֵי רֶש"י
וְרִא"נע כִּי כְּשֶׁהִיא כְּאֶחָד כְּמוֹת שֶׁהוּא חֵי הִיא טַעְמוֹ כְּנִפְיחִית בְּדָשׁ, וְכֵשֶׁהִיוּ טוֹחִינִים
אוֹתָהּ הִיא טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶאֱד הָשֶׁמֶן. (לג) צִנְצֻנָּה: אֵין לוֹ חֵזֶר בְּמִקְרָא, וְאִף בְּשִׁלּוּכֹת
הַקְּרֻבוֹת לָהֶּן, וְגִי' קְדָמָה לִטְכָּא [בְּאַרְמִית וּבְתַלְמוּד כְּאֵל, וּבְאַשְׁלֻקִּי Zana, וְזוֹה
לְרַעֲמִי וְלֹא מִזִּינִים יִקְחֻהּ (אִיּוֹב ה' ה'')] וּמִפְרָשׁ מִין סֵל וְקוֹפֶה, וְזֶה רְחוּק, כִּי הָעָם הִיא
גְּרִיזִים קְטִינִים, מִלֵּד כִּי אֵין הֶסֶל וְהַקּוֹפֶה עוֹמְדִים לְזוֹרָתָהּ, וְאַנְקְלוֹם תַּרְגֵּם נְלוּמָה,

יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֶרֶתֵיכֶם: (לד) כַּאֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיְנִיחֵהוּ אֶהְרֶן לִפְנֵי הָעֵדֻת
 לְמִשְׁמֶרֶת: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמֶּן
 אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בָּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת
 אֶת־הַמֶּן אָכְלוּ עַד־בָּאָם אֶל־קֶצֶה אֶרֶץ כְּנָעַן:
 (לו) וְהָעֹמֵר עֲשִׂרִית הָאִיפָה הוּא: פ שְׁבִיעִי

ור"ש מירש שהוא כלי חרס, ובתרגום היוני המיוחס לע' זקנים כל זכר. והגח אותו
 לפני ה': זה אחר משה לאחר שזהרן אחר שהוקם המשכן, ושלש המקראות הללו (ל"ג-ל"ה)
 כתבם משה בשנת הארבעים. (לד) לפני העדות: לפני ארון העדות שנקרא כן
 ע"ש הלכות שנה מנות ה' ועדותיו. (לה) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים
 שנה וגו': אין שם ראיה לומר (כדעת קצת) שלא כתב משה את המקרא הזה, כי משה
 צפוק ימיו היה יכול לכתבו, ונפרט אחר שלא כתב וישנות המן ככתוב ביהושע (ה' י"ג).
 רק אחר שאכלו את המן עד בואם אל קצה ארץ כנען, מקום שהיו שם צפוק ימיו של

יז

וַיִּסְעוּ כָל־עַדֹּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין
 לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים וְאֵין
 מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: (ב) וַיִּרֶב הָעָם עַם־מֹשֶׁה
 וַיֹּאמְרוּ תַּגּוּלָּנוּ מַיִם וַנִּשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם

(א) למסעיהם: נכביעות שונות, כי לא נאלו במסע הראשון מחדנר סין לרפידים,
 כי אם מסע לדבקה, וא"כ לאלו, ואלו לרפידים (רא"ב ע"ד ורמ"ב צ"ח), וכן כל למסעיהם.

in riserbo per l'età avvenire. (34) Come il Signore comandò a Mosè, Aronne la depose in riserbo davanti (l'Arca del)la legge. (35) I figli d'Israel mangiarono la Manna per quarant'anni, sinchè arrivarono in terra abitata: la Manna (cioè) mangiarono fino al loro arrivo all'estremità del paese di Cànnaan. (36) L'Omer poi è il decimo della Efa.

וזה נעשו דברי רצו כעדיה גאון (בהקדמת ס' האמונות והדעות) כי ענין המן כפלא מכל שאר הכספים, כי דבר המחמיר יותר כפלא מהנפסק, כי לא יעלה נדעת תחבולה שתכלול עם מספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם מחזון מחודש יקדשו הנורא להם נאמר, ואילו היה שום פנים לתחבולה לקחת מזה, היו מקדימים אלו הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, וגם לא יעלה על הדעת שיהיו המון בני ישראל מסכימים לנדות מלגם הענין הזה ולהוריש לנביהם הספור הזה אם לא היה כן נאמת, ואף לא שיהיו נביהם מקבלים מהם הספור הזה, אם היה שהם התפרנסו בדרך טבעי, ע"ש; וע"ז יש להוסיף כי ענין המן היה ביד ישראל לבחון אמתו בכל יום ויום לדעת אם הייתה למשה שום תחבולה בו, כי לא היו שם קולות וברקים שיעכבום מחקור היטב איך היה הדבר; נאומן שלא יוסייר בנם הזה שום חשש זיוף, ע"כ הוא לדעתו יסוד אמונתו בתורה מן השמים. (לו) עשירית האיפה: עיין רש"י, ושיעור המדות לא נודע לנו רק בקבלה, ונראה שהיתה האיפה מפורסמת וידועה אלם יותר (דון יצחק), ושם עומר בלתי כהוג כ"כ, וכן תראה כי נבמה מקומות כתוב בתורה עלמה עשירית האיפה, גם מלת עשרון לעד, ואעפ"כ עיקר שמו עמר, אולי הוא שיעור הדגן היוצא מעמר שבלים; וכן המר (שהוא עשר איפות) אולי הוא מדת הדגן היוצא מכרי, או חומר (לשון חמרים חמרים) של מאה עמרים, ועל שם כרי נקרא ג"כ כור.

XVII

(1) Tutta la comunità dei figli d'Israel si parti dal deserto di Sin, in varie mosse [cioè fermandosi in varj luoghi], dietro il comando del Signore; indi s'accamparono in Refidim, e non eravi acqua da bere pel popolo. (2) Il popolo contese con

והוא ע"ד למינו למינהו (ע' ברא' א' י"א). לשחות העם: ששתה העם, כמו כלם אליך ישנרן למת אכלם נעתו (תהלים ק"ד ס'), שחתן אכלם, ורבים כן. (ב) מה

מִשֶּׁה מַה־תְּרִיבֹן עַמִּי מַה־תִּנְסֹן אֶת־יְהוָה׃
 (א) וַיֵּצֵא שֵׁם הָעַם לַמִּים וַיֵּלֶן הָעַם עַל־מִשֶּׁה
 וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לַהֲמִית
 אֹתִי וְאֶת־בְּנֵי וְאֶת־מִקְנִי בַצָּמָא׃ (ב) וַיִּצְעַק
 מִשֶּׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אַעֲשֶׂה לָּעַם הַזֶּה
 עֹד מַעֲט וּסְקָלָנִי׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מִשֶּׁה
 עֲבֹד לִפְנֵי הָעַם וְקַח אֹתָךְ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וּמִטֶּיֶךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הָיָאָר קַח בְּיָדְךָ
 וְהִלַּכְתָּ׃ (ד) הִנְנִי עֹמֵד לִפְנֶיךָ שֵׁם יְהוָה
 בַּחֲרֹב וְהִכִּיתָ בַּצֹּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וַיִּשְׁתֶּה
 הָעַם וַיַּעַשׂ בֶּן מִשֶּׁה לְעֵינָי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
 (ה) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמִרְיָבָה עַל־רִיב יְהוָה
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הִישִׁיב
 יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ אִם־אֵין׃ פ (ו) וַיָּבֹא עֲמֻלֶּק
 וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בְּרַפִּידִם׃ (ז) וַיֹּאמֶר מִשֶּׁה
 אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּחֲרֹלָנוּ אֲנָשִׁים וַצֵּא הִלָּחֶם

תריבון עמדי: כי איכני חלל עליה חלל. מה תנסון את ה': עדיין לא היו
 נריכים לקים כי היו עמהם מים שהביאו עמהם מחלוש, חלל מיד שנאו לרכיכים ולא

Mosè, e disse: Dateci acqua che beviamo. — E Mosè disse loro: A che contendete con me? Perchè porre il Signore alle prove? (3) Ma il popolo divenuto sitibondo, mormorò contro Mosè, e disse: Perchè ci hai fatti venir fuori dell'Egitto, per far morire me, i miei figli, e i bestiami, di sete? (4) Mosè selamò al Signore, con dire: Che cosa ho a fare a questo popolo? Ancora un poco, e mi lapidano. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Passa davanti al popolo, e prendi teco degli anziani d'Israel; e la tua verga, colla quale percotesti il Nilo [VII. 20], prendi in mano, e vanne. (6) Io sono per precederti ivi sopra un masso, in Orèb, e batterai quel masso, e n'usciranno acque, ed il popolo berà. — Mosè fece così, alla presenza degli anziani d'Israel. (7) Quel luogo venne denominato Massà e Merivà, a motivo del contendere che fecero i figli d'Israel, e sperimentare il Signore con dire: È egli il Signore tra noi, o non è? (8) Indi venne Amalèk, ed attaccò gl'Israeliti in Refidim. (9) E Mosè disse a Giosuè: Fa per noi scelta d'uomini,

מלוא מים התחילו לריב, כי לא נטמו בה' שיטת עליהם ויחליא להם זרכם (ח"ב) דון יצחק; והנה היתה שאלתם ככסיון, לראות אם יוכל לתת שאלתם בעת שעלה בדעתם. (ד) עוד מעט וסקלוני: עוד מעט מההכרח שיבוא אליהם יסקלוני (דון יצחק), אם עוד מעט תאריך הנה יסקלוני (רכ"ה) חכמת שלום דף כ'), ולא כפי ר"י ולא כפי רמב"מ. (ה) עבור לפני העם: ואל תירא שיקלקך. וקח אתך מזקני ישראל: לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הבור, ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם (ר"ע). (ו) הגני עומד לפניך שם: תראה שם כבודי וע"כ תדע איזה הוא הבור שיש לך להכות, דוגמת על אחד ההרים אשר אומר אליך (אח"ס). (ז) ויבא עמלק: בן אליפז בן עשו, וארבו בצבצב בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען. (ח) יהושע: היה בן בנו של אלישבע בן עמיאל נשיא לבני אפרים (ד"ה א' ז' כ"ז) (ראב"ע); וכראה כי רנה האל שיראו ישראל כי לא תהיה נחמית ויבטיחם; ואם היו משה ואהרן יוצאים למלחמה היה אפשר לומר כי בתחבולות עשו מלחמה וכלאו. מדר: בעת המלחמה אכזי כנז (ר"ע). אנכי נצב על ראש הגבעה וגו': להביא עליכם תשועה ה' דרך כס, כי בן היה משה עושה האותות והמופתים בנטיית ידו במטהו; ולהיות זו המלחמה הראשונה, וישראל לא היו מלומדי מלחמה היה מן הצורך לחזק את לבם לנטות בה', ועל כן היה מן הצורך שיהיה תשועתם דרך כס (תלמודי מה"רם עהרענרייך). ואמנם עלה לראש הגבעה, כדי שיהיה רואה משם את

בַּעֲמַלְק מֶחָר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל־רֹאשׁ הַגְּבֻעָה
וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמַלְק וּמֹשֶׁה אָהֳרֹן
וְחֹר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבֻעָה: (יא) וַהֲיָה כַּאֲשֶׁר
יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹּר יִשְׂרָאֵל וּכַאֲשֶׁר יָנִיחַ
יָדוֹ וְגִבֹּר עַמְּלֹק: (יב) וַיִּדְּ מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ
אֲבָן וַיִּשְׁימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאָהֳרֹן וְחֹר
תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אַחֵד וּמִזֶּה אַחֵד וַיְהִי יָדָיו
אֶמּוֹנָה עַד־בָּא הַשָּׁמֶשׁ: (יג) וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
עַמְּלֹק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֵב: פ מַפְסָד (יד) וַיֹּאמֶר

הַמִּלְחָמָה, כִּי כֵן כָּל הַרְחַת יָד בַּמִּטָּה הִיחָה לִכְכֹּחַ הַדָּבָר אֲשֶׁר צוּ יְהִי־הֵנָּה, וְאַחֲכַי שִׁיחָה
הַמִּכּוּחַ לְהַתְּפִלָּה, זֶה אֵינוֹ, כִּי פֶרֶשֶׁת כְּפִיס לַחֹד, וְהַרְחַת יָד בַּמִּטָּה לַחֹד, וְאַחַם כְּדַעַת
רַע"ב־סָהֵה הַעֲנִין עַל דֶּרֶךְ שְׂנוּאִין נִם בַּמַּעֲרֻכּוֹת הַמִּלְחָמָה, א"כ הִיָּה לֵהֵם לְשׁוֹם
מִטָּה מִשֶּׁה עַל נִם גְּבוּהָ וְהַוִּלִּיכוּ לִפְנֵי הָעַם. וְכ"ל כִּי לִכְךָ לֹא יֵאָדָּה מִשֶּׁה לִּפְנֵי הָעַם
כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מִקּוֹם לְתַלּוֹת תְּשׁוּעָתָם בְּדֶרֶךְ טַבַּע ע"ד שְׂמִירָה רַע"ב־סָה, אֲךָ יְהִי־הֵכָל
מַעֲשֵׂה כְּפִיס כַּאֲשֶׁר הִכְפִּלְאוֹת שַׁעֲשֵׂה מִשֶּׁה. (י) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ: בָּחַר לוֹ אֲכָזִים. וְחֹר:
ר"ל אֲחֵרֵי בְּנֵה שֶׁל מֵרִים, וְיוֹסֵף פֶּלֶאֲוִיוֹם כַּחַם נַעֲלָה שֶׁל מֵרִים. (יא) וְדָרָה כַּאֲשֶׁר
יָרִים מִשֶּׁה וְגו': כִּי בְּנִיכּוֹל הֵכָל הִיָּה תִּלּוּי בַּהֲרַחַת הַיָּד בַּמִּטָּה, כְּלוּמָר שֶׁהִיָּה תְּשׁוּעָה
מֵאֵת ה' הִרְדָּךְ נִם כַּאֲשֶׁר הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים שַׁעֲשֵׂה מִשֶּׁה. וְכִשְׂרָאוֹ כִּי נִכְתָּן הַמִּלְחָמָה
תִּלּוּי בַּהֲרַחַת יָד מִשֶּׁה, תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד, וְהוּא ע"ד מַקְרִיבִים קֶרֶבֶנּוֹת
וְעוֹשִׂים עֲבֹדוֹת כְּדִי לִפְסִים אֵת הָאֵל וּלְמַשְׁק עֲלֵינוּ הַשְׁגַּתָּנוּ לְטוֹבָה; וְאַחַם עַכ"פ לֹא הִיָּה
חֶסֶף ה' בַּתְּשׁוּעָה יִשְׂרָאֵל לֹא יִנָּצֵר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת שֹׁאֵף אֲהָרֹן וְקוֹר לֹא יַעֲזְרוּ כִּם לְתַחֲקֹךְ
בְּיָדָיו. כְּבָדִים: ל' זָכַר עַל הַיָּדִים שֶׁלֹּא כִּמְנַהֵג, וְכִמְנַהֵג בִּמְחֻקָּאֵל ב' ט'. וַיִּקְחוּ אֲבָן
וְגו' וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ: תִּלְמִידֵי מוֹה"ר יוֹסֵף שִׁנְתִּי בְּאִזְוִי אֲחֵר לֹא שִׁהִיו רָגִלּוֹ עֵיפּוֹת

ed esci a combattere contro Amalèk. Domani io mi collocherò sulla sommità della collina, con in mano la verga di Dio. (10) Giosuè fece come gli disse Mosè, quanto a combattere contro Amalèk; e Mosè, Aronne e Hhur, salirono sulla sommità della collina. (11) Ora, quando Mosè teneva alta la mano, vincevano gl'Israeliti; e quando posava giù la mano, vinceva Amalèk. (12) Le braccia di Mosè (gli) erano pesanti, e quelli presero una pietra, gliela posero sotto, e vi sedette sopra, ed Aronne e Hhur gli sostennero le braccia, uno per parte, e (così) le sue mani stettero salde fino al tramonto del sole. (13) Giosuè pose in rotta Amalèk e la sua gente a fil di spada. (14) Il Signore disse a Mosè: Scrivi ciò per ricordo in libro,

ויגיעות מרוב העמידה, אלא כדי שיסמכו היטב ובלא יגיעה בשתי ידיו, ואם לא היה משה יושב גם ידי אהרן ודור תכבדנה, ובהפך בהיות משה יושב והם עומדים נקל היה להם לתמוך בידיו, וזה דבר שהנביא יורה; ופואה וכהן וזקן מכחישים, ואומרים שנהייתו יושב והם עומדים יכבד עליהם יותר לתמוך בידיו. והנכון כי כמו שהיו ידיו כבדים היתה גם העמידה כבדה עליו, לפיכך הושיבוהו וגם תמכו בידיו. תמכו בידיו מזה אחד ואחר: במתלה היה אותו במטה ביד אחד ואחר שנתמך עליו אחד אחר בשתי ידיו; ולדעת תלמידי מוה"ר יצחק פארדו לעולם המטה בידו א', אלא שהיה מעבירו מן הימין אל השמאל, וכשהיה בימינו היה אהרן תומך בו, וכשהיה בשמאלו היה תומך בו חור. אמרנו: כתב רא"צ דבר עומד וקיים, והוא שם דבר, ורמ"במן העתיק דבריו, ואח"כ הוסיף וענינו כמו באמונה; ושני הפירושים סותרים זה את זה, שאם אמונה ענינו דבר עומד וקיים אין צורך לז"ת באמונה, והנכון שהוא תאר הפעל, וענינו כמו באמונה, וכן ידעתי ה' כי לך משפטך ואמונה עניתי (תהלים קי"ט ע"ה) ענינו לך משפטך, ובאמונה ובלדק היה מה שענית ויסרת אותי, ולפירוש רא"צ יהיה משמעות הכתוב שנהפכו ידיו משה להיות דבר קיים ועומד, מה לא היה, אלא כל עוד שתמכו בידיו היו באמונה, אחר זמן מלאתי קרוב לזה במעמד בשם ר"י ויחסע. (יר) כתוב זאת וזכרון בספר: אין הכוונה בספר הנודע, אלא כמו שאומרים כתוב על הכיור, וכן מי יתן בספר ויחקו (איוב י"ט כ"ג). ושם באוני יהושע: לא מלאנו במקום אחר מלילת שים באוני פלוני, ודברי ר"י ז"ל: ושם באוני יהושע לפי שהוא יכנים את ישראל לארץ כדי שיזה את ישראל לשלם לו את גזוליו, רחוקים מאד, כי אע"פ שהיה הענין גלוי לפניו ית' לא יתכן שירמזו זה למשה תכף אחר יציאת מצרים, כי בזה היה מרפה את ידיו; ורש"ב וראב"ע תקנו מעט ואמרו כי יהושע היה עתיד למלוך על ישראל ולהלום באנשי כנען; ועדיין הפירוש רחוק, כי הכה יהושע לא נלחם

יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה כָּתַב זֹאת וַזְכֹּרוֹן בַּפֶּסֶר וְשִׁים
בְּאֲזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי-מַחֲהָ אֶמְחֶה אֶת-זִכְרֵ עַמְלֶק
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: (טו) וַיֵּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ יְהוָה י נָסִי: (טז) וַיֹּאמֶר כִּי-יָד עַל-כַּסּ יְהוָה
מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעַמְלֶק מִדֶּרֶךְ רָד: פ פ פ

בעמלק, ומה נורק להגיד הענין אליו ביהוד? והלא גלוי היה לפניו ית' שלא תהיה מלחמה: בעמלק אלא כמה דורות אחר יהושע, ומה תועלת להזהיר את יהושע שיזהיר את ישראל? על זה? ומה' בן פירש ושים באזני יהושע לזווחו להזהיר לישראל את כל התלחה אשר באה להם על ידו, כי הוא היודע ועד; ומה נורק לעדות יהושע? והרי כל ישראל היו עדים בדבריו כמורה, וכ"ל שהכוונה אומר באזניו והוא יכתוב, כי כמו שמלחמת עמלק משה כזה ויהושע בלחם, כן כתיבת המאורע משה יאמר ויהושע יכתוב, והיה כזה כתיב רוח ליהושע וכבוד ויקר חלק עבודתו במלחמה. כי מורה אברהם וגו': לפי שכלל משה הדיח התלשו את עמלק, ולא השמידהו, לפיכך, אחר ה' למה שיכתוב בספר את המאורע ההוא לזכרון עולם, כדי שיזכרו ישראל את אשר עשה להם עמלק, כי אחסם

יח

יז וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כִּהֶן מִדִּין חֹתֵן מֹשֶׁה (א)

(א) וישמע יתרו: לחטה (כ"ו) כתוב וישלח משה את פותנו וילך לו אל ארצו, ובקומו הפקדים (י' כ"ט) בשנה השנית כתוב ויאמר משה לעובד בן רעואל המדיני חותן משה, א"כ עדיין היה במחנה ישראל; ואם יאמר אדם כי רעואל ולא חובב הוא חותן משה, כבר מלינו בס' שופטים (ד' י"א) מבני חובב חותן משה. וכבר נתקן בזה בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי (זבחים ק"ו) חד אומר יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אומר אחר מתן תורה היה, ולפניהם גם חכמי המשנה אחרו מה שמעיה שמע יתרו? ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע (ולא מתן תורה, כי קודם מתן תורה בא), ר'

e poni negli orecchi di Giosuè [chiàmmavi in particolare la sua attenzione]; che (cioè) io cancellerò la memoria d'Amalèk di sotto al cielo. (15) Mosè fabbricò un altare, e gli pose nome: Il Signore è il mio vessillo. (16) E soggiunse: Sì, Jah ha la mano sul suo trono [cioè giura]. Il Signore sarà in guerra con Amalèk, di generazione in generazione [perpetuamente, sino alla estinzione di quel popolo].

כך הוא רצונו ית' לחיות את זכר עמלק מתחת השמים. (מז) ה' נס': מה שהוא הכם לשאר העמים שכל זמן שרואים אותו אכזי המלחמה מתגברים, וכשהוא מושלך או שנפל ציד האוינים אז רגילים לנוס ולהתנף, כל זה היה ה' לי, כי ברוס ה' והמטה גבר ישראל ובשפלות ה' גבר עמלק, והכוונה כי מה' התשועה (אמ"ס); שמות הרבה הם מאמר שלם כמו עמנואל, ה' לדקנו, מפני בה, ה' שמה (בסוף יחזקאל, ועיין בראשית ל"ג כ' וישעיה ט' ה'). (יו) כי יד וגו': נשבע ה' בכסאו שיהיה לו מלחמה בעמלק מדור דור לעולם. יד על בם ירה: דוגמת כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב מ') (רש"ם ורא"ש). וקלעריקום פירש כי עמלק שלח ידו על כסא יו כלומר על ישראל שה' זוכן בתוכם, לכך מלחמה לה' בעמלק מדור דור; ומלבד פירוש זה עוד עלם בדעתו של קלעריקום פירוש אחר ע"י חלוק כס בנס, משה קרא למזבח ה' כפי כי עמלק שלח ידו נגד כס ה', ע"כ מלחמה לה' בעמלק, וכס ה' הם לדעתו נצחיות ישראל שהם נצחיות ה', או ג"כ משה משה הנקרא משה האלהים, וכל זה רחוק מאד, מלבד כי קריאת כס נכ"ף היא קדמונית מאד מאד שהרי בכתיב הגיוה כסא. מדרור דור: כמו מדור לדור תחרב (ישעיה ל"ד י').

XVIII

(1) Ithrò, sacerdote di Midjàn, suocero di Mosè, udì tutto

אלעזר המחזעי אומר מתן תורה שמע. וכבר היו מן המכחשים שנצטוו לכתוב הקשר הזה אשר היה קשה להם להחירו, ואמרו כי חונן איננו יתרו. הראשון אשר הלך בדרך הזאת הוא המדקדק הכבד ר' יונה בן גנאה שאמר כי חונן הוא בן ליתרו ואז לנפורה, ואמר כי גם אחי האשה יקרא לנעלה חותן (הביא דבריו ר"דק בשרש חתן, ודמה אותם). ואמריו המזיק בפירוש מלת חותן רמז"מן, אלא שהוא אומר (בפרשת בהעלותך) כי יתרו וחונן היו שני אחים לנפורה, ושלשתם בני רעואל. גם רא"ש, אע"פ שהוא מורה כי חונן הוא יתרו, הוא אומר שהיה אחי לנפורה, ולא אחי. והדעת

אֶתְּ כָל-אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ בְּיַהּוּצֵי אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם:

הואת בענין מלת חותן רמוקה מאלד, כי לא מגאלנו בשום מקום חותן וחותנת להוראה זו, ובהסך מנאלנו (דברים כ"ז כ"ג) ארור שוכנ עם חותנתו, והנה אחות האשה מותרת היא בשות אחותה, ואיך חנאל קללה בלשון הכשוע לשני פנים, שמשפטיהם שונים זה מזה, האחד אסור בכל זמן, והאחר אסור בזמן מה וחותר בזמן אחר? ואמנם רוב המכנים חדשים גם ישנים מישראל ומשאר האומות, רמקו מעל דרכו של ר' יונה, והסכמינו בדעת רז"ל כי חוננ הוא יתרו, ורעואל אבני יתרו, ואבני אבני של נפורה. ואמר הרמ"ב כי חוננ הוא שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר, כי לעבדיו יקרא שם אחר, ואיננו רמקו שיהיה חוננ שם חדש שקראו ישראל ליתרו, אם מלשון חנינות, ואם מגורה אחרת בלתי ידועה היום. אך מה שהרמ"בן ואחרים אומרים כי יתרו נתגייר, זה אינו נ"ל, שהרי אם נתגייר איך השיב למשה לא כי אם אל ארבי ואל מולדתי אלך? ואין ספק כי משמעות המלות האלה הוא הליכה לפלוטין לא הליכה על מנת לגייר בניו ולחזור. וגם אחר הדור ההוא אנו מונאים כי חנר הקיני אע"פ שהיה יושב בארץ ישראל היה בשלום עם יצן חנר ישראל, ואיננו אומר שהיה בית חנר הקיני אהב את יצן, כי מעשה יעל מעיד הפך מזה, אבל יצן היה בשלום עם בית חנר, וסיסרא בטח ביעל, וזה דבר שאין הדעת סובלתו, אם היו הקינים גרי נדק והיו מעורבים עם בני ישראל מכמה זמן קרם לכן. ורבה מואת הנה ציחי שאל היה הקיני בתך עמלק, היתכן לגרי נדק שיקצבו דירתם בקרב העם המתועב, אשר נזה ה' לחיות את זכרו? ועוד הנה שאל אחר אל הקיני ואתה עשית מסד עם בני ישראל בעלותם מחנרים, ולא אחר ואתה שומר תורת ה' ואלהיך אלהי. ומה שהטעה את המפרשים הוא ענין משפחת הרכבים שהיתה בקרב ישראל (ירמיה ל"ה), ובד"ה (א' ב' כ"ה) כתוב המה הקינים הבאים מחמת אבני בית רכב, ורז"ל בספר (פרשת בהעלותך), ונפועה י"א ובסנהדרין ק"ד, למען הראות מעלת הגרים, שאין ראוי לבזותם חליה, ושהם שום לישראל בכל דבר, וראויים ליצן אפילו בסנהדרין, אמרו כי הקינים שבד"ה הם הם בני קיני חותן משה, וזה אמנם דרך דרש ואפסמכתא, ואשרי השומע אל המוסר הטוב היוצא מחננו, ואולם בדרך הפשט נראה כי הקינים שבד"ה והרכבים צירמיה, מבני יהודה היו, ואין להם שום התייבות עם בני קיני חותן משה; ואולי נקראו גם הרכבים קינים מפני שהיו יושבי אהלים ונעים ממקום למקום כמוהם; ואם חרנה אמור כי אלה ואלה נקראו קינים ע"ש קין שהיה נע ובד בארץ, והנה נא מקרא אחד נראה כמשייע את האומרים שבני קיני חותן משה נתגיירו, והוא מה

ciò che Iddio aveva fatto a Mosè, e ad Israel suo popolo; che

שכתוב בשופטים (א' י"ו) וכני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר נגנב ערד וילך וישב את העם. ואמנם אחרי כל מה שאינו למעלה לא יתכן לנו ללמוד מן המקרא הזה שהיו גרי נדק, אלא שהיו גרים תושבים; אך באמת מפקפק אני מאד צענין הכתוב הזה אם הוא כמתשבת המפרשים, כלומר אם ענינו שבני קיני ישנו עם בני יהודה, כי לא מלאתי להם פירוש מספיק ומדויק על לשון המקרא, ואולי המכוון בו הפך מה שחשבו, ותהיה משמעות הכתוב הזה כי בני קיני היושבים בנחלים ונעים ממקום למקום, היו אז במקרה שריים אלל עיר התמרים, ובשראו כי בני יהודה יוצאים למלחמה על הכנעני, הם שהיו אנשי שלום (ולפיכך נקראו בארמית שלמאה) התרחקו ממקומות המלחמה, ועלו משם והלכו למדבר יהודה אשר נגנב ערד, והלכו וישבו עם העם, כלומר עם העמלקי והכנעני יושבי הארץ, ומלות עלו מעיר התמרים את בני יהודה ענינן מאלת בני יהודה, ומ"ס מעיר התמרים מושבת אחרת עמה, ויתכן ג"כ לפרש עלו מעיר התמרים אשר היו שם את אנשי יהודה, שקודם לכן היו עם בני יהודה. ואשונה אל ענין הפרשה ואומר כי אחרי ההודאה שמונב הוא יתרו נמלקו המפרשים בהתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך. הדעת הרמ"ן (ואחריו החזיק רבנו בחיי גם רא"ז) כי יתרו בא אלל ישראל שתי פעמים, אחת קודם מתן תורה והיא הנזכרת כאן, והלך לו, וחזר אחר מתן תורה, והחזרה הזאת לא נזכרה בתורה, רק נזכר בחומש הפקודים שאמר לו משה נוסעים אכתוב לכה אמתנו, והוא השיב לא כי אם אל ארצי ואל מולתי אלך, והפגיר בו משה אל בא תצונו אמתנו, והוא (לדעת הרמ"ן) נחרה לו וכשאר עם ישראל, ולפירוש זה יקשה מאד שלא נזכרה חזרת יתרו אשר שכבר סופרה (למטה כ"ז) הליכתו אל ארצו. ורש"י גם ורא"צ ור"דק (בתחלת ס' שופטים) אמרו כי יתרו לא בא רק פעם אחת, והיא אחר מתן תורה, ושאלמנכ בא הספור הזה כאן חוץ למקומו, לשבת פרעיות (ע' רש"י גם למטה י"ג ורא"צ"ע כאן), אשר אין בו נהן להוציא מן הלכ התמיהה הגדולה על כתיבת הספור במקום הזה, כי על כל אלה מפרשים אחרים הסכימו כי ביאת יתרו לא היתה אלא קודם מתן תורה, ושחרתו לארצו לא היתה עכשיו, אלא בשנה השנייה, ואמנם הספוק האחרון הכולל הליכת יתרו אל ארצו, או גם שלשה מקראות שלפניו הכוללים מנו, השופטים, הם חוץ למקומם, וככתבו כאן להשלמת הספור, והם כאן דרך כלל, ובמקום אחר (בפרשת בהעלותך ובפרשת דברים) הם מפורשים דרך פרט, זאת דעת רל"ג. והן יתקן אברבנאל ור' יצחק ערמאה ור' עובדיה ספורנו וניקולאוס דלירא (בפרשה הזאת, לא כן בפרשת בהעלותך), וקלעריקום וידיי המכס יט"ר (בפרשה הזאת, ולא בפרשה בהעלותך); ור' וואלף מאיר בעל המעמר הוסיף חיזוק לפירוש הזה ואמר: הלא ידענו כי כך היא דרכה של תורה להשלים הספורים על דרך כלל במקום אחד,

(ב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת-צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ
 מֹשֶׁה אַחֲרֵי שְׁלוּחֶיהָ: (ג) וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר
 שָׁם הָאָחֵר גִּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בָאָרֶץ
 נִכְרִיָּה: (ד) וַיֵּשֶׁם הָאָחֵר אֱלִיעֶזֶר כִּי-אֱלֹהֵי
 אָבִי בָעֶזְרִי וַיִּצְלָנִי מִחֶרֶב פְּרָעָה: (ה) וַיָּבֹאוּ
 יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל-מֹשֶׁה אֶל-
 הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר-הוּא חֹנֶה שָׁם הָרַ הָאֱלֹהִים:
 (ו) וַיֹּאמֶר אֶל-מֹשֶׁה אֲנִי חֲתָנְךָ יִתְרוֹ בָּא
 אֵלַיךְ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּה: (ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
 לִקְרֹאת חֲתָנּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁקֻלוּ וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ-
 לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֵהָלָה: (ח) וַיֹּסֶפֶר
 מֹשֶׁה לְחֲתָנּוֹ אֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
 לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֶת יִשְׂרָאֵל אֵת
 כָּל-הַתִּלְאָה אֲשֶׁר מָצְאתֶם בְּדֶרֶךְ וַיִּצְלַם

ולבגיד אחרית דבר בראשיתו, כמו ויאמר משה אל אהרן קח לנכבת אחת (לעיל ט"ו
 ל"ג), שכל הנווי הזה בשנה השניה אחרי שהוקם המשכן, והזכירו הכתוב כאן, וכן
 ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה (ס"ה) ועוד הרבה כמוהו עכ"ל, הן אחת
 כי אין הכדון דומה לראיה מכל לדדיו, כי נוי הנכבת ומשך זמן ירידת המן לא חזרו
 ונכתבו בתורה במקום אחד, כענין הליכת יתרו אל ארנו שכתוב כאן וכתוב כעס
 שנית בפרשת הפקודים, וכן מנה השופטים שחזר ונכתב בפרשת דברים, ואחנס הכפילה

(cioè) il Signore aveva tratto Israel dall'Egitto. (2) E Ithrò, suocero di Mosè, prese Sipporà moglie di Mosè, dopo che questi l'aveva rimandata; (3) Come pure i due figli di lei, dei quali l'uno aveva nome Gheresciòm, poichè (Mosè) disse: Sono divenuto un uomo pellegrinante in terra straniera. (4) E l'altro chiamavasi Elièzzer, poichè (disse:) Il Dio di mio padre fu in mio soccorso, e mi salvò dalla spada di Faraone. (5) Ithrò, suocero di Mosè, coi figli e la moglie di lui, recaronsi appo Mosè, nel deserto, ov'egli era accampato, al monte (cioè) di Dio. (6) E disse [fece dire] a Mosè: Io, tuo suocero Ithrò, vengo a te; come pure tua moglie, e seco lei i due suoi figli. (7) E Mosè uscì incontro al suo suocero, gli si prostrò e lo baciò, e si chiesero l'uno all'altro del loro benessere; indi entrarono nel padiglione. (8) Mosè raccontò al suo suocero tutto quello ch'il Signore aveva fatto (soffrire) a Faraone ed agli Egizi in grazia d'Israel; tutti i travagli ch'eran loro sopraggiunti nel viaggio, e dai quali il Signore avevali salvati.

הזאת היא המדה הי"ג ממדות ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי, ח"ל: מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, כיצד וינרא אלהים את האדם בנלמו זה הכלל, ואח"כ פרט מעשיו, שכן וינרא ה' אלהים את האדם, ויפל תרדמה, ויבן את הגלגל, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון, ע"כ. והדעת הזאת היא ככונה בעיני בהמרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך, גם רבנו בעדיה גאון אחר כי יתרו קדם מתן תורה בא, ואנחנו לא כדע אם דעתו כדעתנו, או דעתו שהלך וחזר, כדעת הרמ"ב; כי לא ידענו מדברי הגאון אלא המעט שהביא מהם הרא"ש. ואחכס ר"ש ז"ל לא רצה להכריע בדבר שנקלק בו חכמי המשנה והתלמוד, ורק אחר (למטה י"ג) שאף לדברי האומר יתרו קדם מתן תורה בא, שלחו אל ארנו לא היה עד שנה שניה. (ב) אחר שלוחיה: ע' למעלה ד' כ"ג. (ה) אל המדבר: אם היה בטעם זקף היה דינו בפשטא זקף (אל-המדבר), וכן הוא בחמש כ"י על קלף שנידי, לא בזקף גדול; אחכס אין ספק שאין זה אלא טעות סופר, וז"ל בטעם רביע שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שחת שס, אל המדבר אשר הוא חונה שס, כלומר אל הר האלהים; וכן בתכ"ך כ"י על קלף משנת רמ"ט שהיה ביד רמב"ן אל המדבר בטעם רביע, וכתוב בגליון כ"ה רביע, כלומר כן הוא דווקא, וכן נריך להיות ברביע (עין תקון סופרים למהר"ד), וכן הוא בתכ"ך מפואר כ"י ביד ר"י ספיר בירושלם. הר האלהים: עין למעלה ג' א'. (ו) ויאמר: ע"י שליח (ר"ש).

יְהוָה: (ט) וַיַּחֲדֹךְ יִתְרוֹ עַל כָּל-הַטּוֹכָה אֲשֶׁר-
 עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵצִילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם:
 (י) וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הֵצִיל אֶתְכֶם
 מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הֵצִיל אֶת-הָעָם
 מִתַּחַת יַד-מִצְרַיִם: (יא) עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי-גָדוֹל
 יְהוָה מִכָּל-הָאֱלֹהִים כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ
 עֲלֵיהֶם: (יב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה עֲלָה וּזְבָחִים
 לָאֱלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכָל יֹזְקֵי יִשְׂרָאֵל
 לֶאֱכֹל-לֶחֶם עֶם-חֲתָן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:
 שְׁנֵי (יג) וַיְהִי מִמַּחֲרֹת וַיָּשָׁב מֹשֶׁה לִישְׁפֹּט אֶת-
 הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל-מֹשֶׁה מִן-הַבֹּקֶר עַד-
 הָעָרֶב: (יד) וַיֵּרָא חֲתָן מֹשֶׁה אֶת כָּל-אֲשֶׁר-הוּא
 עָשָׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מֶה-הִדְבַּר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
 עָשָׂה לָעָם מִדּוֹעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבִדְךָ וְכָל-
 הָעָם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן-בֹּקֶר עַד-עָרֶב: (טו) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה לְחֲתָנּוּ כִּי-יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ
 אֱלֹהִים: (טז) כִּי-יְהִיָּה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי
 וַיִּשְׁפֹּטֵנִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת-

(9) Ithrò gioì di tanto bene ch'il Signore aveva fatto ad Israel, liberandoli dalle mani degli Egizi. (10) E disse Ithrò: Benedetto sia il Signore, il quale vi liberò dalle mani degli Egizi e dalle mani di Faraone; il quale sottrasse il popolo al potere degli Egizi. (11) Ora conosco ch'il Signore è più grande di tutti gli dèi. Sì, (lo riconosco) nella maniera ch'insolentirono contro di essi [e per cui poi furono sì esemplarmente puniti]. (12) Ithrò suocero di Mosè offrì a Dio olocausti e sacrifici; ed Aronne, e tutti gli anziani d'Israel, recaronsi a cibarsi col suocero di Mosè davanti a Dio. (13) Alla dimane Mosè sedette a giudicare il popolo, e tutto il popolo stava attorno a Mosè dalla mattina alla sera. (14) Il suocero di Mosè, visto com'egli si conteneva col popolo, disse: Che cosa mai è questa maniera che tu tieni col popolo? Com'è che siedì (a giudicare) tu solo, e tutt' il popolo ti sta attorno dalla mattina alla sera? (15) E Mosè disse al suo suocero: Perchè il popolo viene a me per consultare Iddio. (16) Quando hanno qualche causa, essa vien portata a me, ed io giudico tra l'uno e l'altro; e fo conoscere

(ו) אשר הציל אתכם: משה ואהרן (רש"ס, דון יצחק וספורנו). (יא) כי בדבר וגו': כי לחזק. בדבר אשר ודו עליהם: ממה שהרבו המלרים להתנשא על ישראל ולהסתולל בכם נלי מורא עד שהגיעו למר את מייסה ככל מיני עיניו ולהשליך בניהם היאורה ולמנוע מהם גם המצן ללנון הלכנים, נודע בניור שלא היה אפשר לישראל להכלל מידם בדרך ענע, זולתי ע"י האלהים, שהרי אם לא היו ישראל נתכלית החולשה והשפלות לא היו המלרים זדים עליהם עד השיעור ההוא, כו היה להם לפחד מן יתקוממו נגדם; והנה חלתי ישראל אשר גברה ידו להגיל עם עמי וחלש מיד עם חקיף ועגום כמלרים, וחלתי מלרים לא עמדו לפניו, גדול הוא מכל האלהים. בדבר: ענין אופן ושיעור, כמו חס הדבר אשר מל יהושע (ה' ד'). (יב) וזבדו: שלמים. ויבא אהרן: ומשה לא הונרך להזכר, כי האהל שלו הוא (רש"ס). לפני האלהים: לשון כופל על אכילת קדשים. (יד) מדוע אתה יושב (ושופט) לבדך. וכל העם: ולפיכך כל העם כנגד עלך מן נקר עד ערב, (רש"ס). (טז) לדרוש אלהים: כלל שאלתו פרע, כי יהיה להם דבר וגו', והם דיני מחונות וכל מיני ריבות, וכל עניני הכהנות הנבזר; והנה מוכרח אכי לשפוט לבדי, כי הם נאים אלי לדרוש אלהים, כלומר לשמוע מחיני מענה אלהים, ואין אדם אחר מנלעדי שיוכל לתת להם מענה אלהים. (טז) בא אלי: הדבר כמו וריע אלמנה לא יבא אלהים (ישעיה ח' כ"ג) והכוונה כשיהיה להם חיזה ריב אז יוצא

חֲקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרָתוֹ: (י) וַיֹּאמֶר חֲתָן
 מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה:
 (יח) נָבַל תִּבְלֶנָּה גַם־אַתָּה גַם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר
 עִמָּךְ כִּי־כָבֹד מִמֶּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשׂוֹהוּ
 לְבַדְּךָ: (יט) עַתָּה שִׁמְעַבְדִּי אֵינִי עֹשֶׂה
 אֱלֹהִים עִמָּךְ הִנֵּה אַתָּה לְעַם מֹל הָאֱלֹהִים
 וְהִבֵּאתָ אֹתָהּ אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים:
 (כ) וְהִזְהַרְתָּה אֹתָהֶם אֶת־הַחֲקִים וְאֶת־הַתּוֹרָה
 וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָּהּ וְאֶת־
 הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: (כא) וְאַתָּה תַּחֲזֶה מִכָּל־
 הָעָם אֲנִשֵּׁי־חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנִשֵּׁי אִמָּת
 שְׂנָאִי בַצַּע וְשִׁמַּת עֲלֵהֶם שָׂרִי אֲלָפִים שָׂרִי

הדבר לפני (לא כפירוש רש"י ולא כפירוש רמ"ב). את חקי האלילים וגו': מה שהיה
 האל אומר לו להוראת שעה לנורח הנהגתם, ואין הכוונה על המלות לדורות, ואין
 ללמוד מכאן שאמר חתן תורה נא יתרו, כי המלות היה אומר אותן לכל העם נקבל,
 לא לכל יחיד ויחיד, ולא היה נרץ לישב לפניו כל היום; הן אחת כי מלת חק לא
 תפול על הודעת המשפט בדין פרטי, אך ענינו משפט כללי קיים לדורות; אך הכוונה
 שהוא היה דן הדינים הפרטיים לפי המשפטים הכלליים שהיה האל מודיעו. (יד) נבל
 חבל: עיין ר"ש. (יט) ויהי אלהים עמך: ועזרך האל, דרך חבה, כמלכת ירחמך
 האל, וחולתה. לעם: נשגל העם. מול האלהים: אל האלהים, כמו וקרבת מול
 בני עמון (דברים ב' י"ט), אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות ל"ד ג'), ומסוב מאנלו
 אל מול אחר (ש"א י"ז ל'), והטעם הכח לך כל מה שיש בו נורח לנבואה מאת ה',

gli statuti di Dio e le sue leggi. (17) Ed il suocero di Mosè gli disse: Non è buona la maniera che tu tieni. (18) Ti stancherai, e tu e questo popolo che ti sta appresso; poichè la cosa è troppo pesante per te, non puoi eseguirla tu solo. (19) Or dunque ascoltami, lascia ch'io ti consigli, e Dio ti ajuti. Rimani tu pel popolo presso a Dio, tu (cioè) presenterai le cause a Dio. (20) Tu gli avvertirai degli statuti e delle leggi, e farai loro conoscere la via che devono tenere, e le azioni che hanno a fare. (21) Tu poi sceglierai fra tutto il popolo persone di vaglia, tementi di Dio, uomini di lealtà, detestanti la collusione: e glieli porrai alla testa (in qualità di)

וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה יְהוֹרָאֵם. (כ) אֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַתּוֹרוֹת; אֵת הַדָּרֶךְ; וְאֵת הַמַּעֲשֵׂה וְגו': כָּל הַיֵּידָד לְהַנְהִיג הָעָם בְּנִצּוֹר וּבִמְחִיד, כָּל זֶה חֲמָר לָהֶם דֶּרֶךְ מִזֶּה לְדִוְרוֹת, קֹדֶם שֶׁיֵּבֶן מַעֲשֵׂה לִידָד. (כא) שׁוֹנֵאִי בַעֲזָה: פֶּעַל בָּעָז הַקְּרִיב לַעֲרֹךְ נִקְעָה הַכֹּחַ חֲתֹלָה עַל נִקְעָתָה דָּבָר לְשָׁנִים, וְהָיָה שְׂגוֹר בְּלִשׁוֹן אֲרָמִית, וְזֶה אֵלֶּל רַ"ל בְּנִיעַת בִּפְתָּה, וְהוֹאֵל אֲחִ"כ עַל מֶה שֶׁאֵינִי בְּנִי אֶלֶם מוֹלָקִים בִּינִיכִים מִמֶּה שֶׁלִּקְחוּ מוֹחֲלִים בַּעֲקָבָה, זֶה טַעַם כָּל בָּעֲזָה שֶׁנִּמְקָרָא, וְכֵן כָּל בָּעֲזָה הוּא שֶׁכֵּן שְׂנִינִים אִם יוֹתֵר מוֹלָקִים בִּינִיכִים, וְכֵן כֹּאֵן שׁוֹאִי בָּעֲזָה שֶׁזֹּכָאִים לְחֻקֹּת עִם גִּבּוֹר, כְּלֹמֵר לְהַשְׁתַּחֲוֶה עִם הַיָּבֵב כִּדִּי לְהַדְיִיק רִשָּׁע וְלַהֲרִיעַ נִדָּק; גַּם כִּי אִוִּי אֲחִ"כ הוֹאֵל אֵם בָּעֲזָה לְכָל מִין שֶׁכֵּן שִׁיטָה. שְׂרֵי אֱלֹפִים וְגו': לְדַעַת רַ"ל כָּל עֲשֵׂרָה מִיִּשְׂרָאֵל הֵיחָל לָהֶם אֶרֶץ אֶחָד, וְכָל חֲמִשָּׁה מִהַשִּׁמִּים הֵם הֵיחָל עֲלֵיהֶם אֶרֶץ חֲמִשִּׁים אֶחָד, וְכֵן עַל זֶה הַדָּרֶךְ; וְחִמָּה עַל זֶה רַח"צ, שֶׁאֲ"כ יִטְרַךְ שִׁיבִי שִׁיבִית הַקָּהָל כָּלֵם אֶחָד חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֶחָד אֶחָד שׁוֹאִי בָּעֲזָה, מֶה שֶׁהוּא רִחוּק הִרְבֵּה מִמֶּה שֶׁעַל עוֹלָם, וְהוּא פִּירָשׁ בְּלִשׁוֹן הַנִּשְׁמָע לִשְׂרֵי פְנִים, וְרַח"צ דָּוִן יִתְחַבֵּשׁ הַשִּׁמְעוֹ עֲלֵיו, וְאִוִּי אֵין כּוֹחֵנוּ כְּמוֹ שֶׁבִּינֵנוּ הֵם, אֵדֵךְ כּוֹחֵנוּ כְּאֶחָד מִן הַפִּירוּשִׁים שֶׁאֶחָד דָּוִן יִתְחַבֵּשׁ בְּפִסְטוֹק הוּא, וְהוּא שֶׁנִּקְרָא שְׂרֵי אֱלֹפִים אֶחָד שְׂרֵים שֶׁהֵם אִם הַמֶּלֶךְ כָּתוּב לָהֶם אֵלֶּף אֵיִשׁ שׁוֹמְרִים אֶחָד וּסְרִים אֵל מִשְׁמַעְתּוֹ, וְכֵן עַל הַדָּרֶךְ הוּא שְׂרֵי הַמַּלְאָכִים חוֹלְמִים; דָּוִן יִתְחַבֵּשׁ אֶחָד עוֹד פִּירוּשׁ אֶחָד בְּפִסְטוֹק הוּא, וְהוּא כִּי טַעַם שְׂרֵי אֱלֹפִים עֲלֵה וְיִתֵּן דָּוִן גָּדוֹל אֵל אֵלֶּף אֵיִשׁ, וְכֵן בִּ"ד שֶׁל מַלְאָכִים, וְכֵן עַל הַדָּרֶךְ הוּא. וְרַח"צ פִּירָשׁ שְׂרֵי אֱלֹפִים שֶׁחֲמִשָּׁה אֱלֹפִים הִרְבֵּה, וְאִינִים רַק אֶחָד לְכָל עֲשֵׂה, וְאִי מַלְאָכִים חֲמִשָּׁה מַלְאָכִים הִרְבֵּה, וְכֵן שְׂרֵי חֲמִשָּׁה וְשְׂרֵי הַעֲשָׂרוֹת, הֵיוּ חֲמִשָּׁה חֲמִשִּׁים הִרְבֵּה וְעֲשָׂרוֹת הִרְבֵּה, וְלֹא דַעַתִּי כֹטֵה. וְאִי מוֹסִיף כִּי חֲתֹלָה הַכֹּחַ הַשְׁמֹת הֵאֱלָה הֵיחָל בְּאֶחָד לְהוֹרֹת מִי שֶׁחֲתִמּוּ עֲשֵׂרָה, חֲמִשִּׁים, מַלְאָכִים, וְאֵלֶּף, כְּדַעַת רַח"ל, וְרֹאשִׁים לֹא שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְחֲמִשִּׁים (מִלְכִּים ב' א' ט'), וְאֶחָד הוּא אֶחָד חֵיקָר כֹּא כְּפִי וּכְפִי עֲבָדִיק אֱלֹהִים חֲמִשִּׁים בְּעִינִיךָ, אֵדֵךְ אֶחָד גַּם כֵּן שְׂרֵי אֱלֹפִים לִמִּי שֶׁחֲתִמּוּ אֱלֹפִים הִרְבֵּה, וְשְׂרֵי

מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת: (כב) וַיִּשְׁפְּטוּ
 אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל
 יָבִיאוּ אֵלָיִךְ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְּטוּ־הֶם
 וְהָקֵל מֵעַלְיֶיךָ וַנִּשְׂאוּ אֹתָךְ: (כג) אֲם אֶת־
 הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצֹוֹךְ אֱלֹהִים וַיְכַלֵּת עֲמֹד
 וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקוֹמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם:
 שְׁלִישִׁי (כד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֲתָנּוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל
 אֲשֶׁר אָמַר: (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אֲנָשֵׁי־חֵיל מִכָּל־
 יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי
 אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת:
 (כו) וַיִּשְׁפְּטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר
 הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטָן

מאות למי שתחתיו מאות הרבה, אך פחות מאלף, ושר חמשים למי שתחתיו יותר מחמשים ופחות מחמשה, ושר עשרות למי שתחתיו יותר מעשרה ופחות מחמשים, אך בזאת לא חסכים עם רל"ג צוה שאמר כי שרי האלפים לא היו רק אחד לכל שבט, ור"ל כי נשיאי המטות נאמר, ושרי האלפים נאמר, ושרי האלפים היו על אלפים הרבה, אך לא על השבט כולו, גם לא על קצת אלפים משבט זה וקצת אלפים משבט אחר. וא"חס מוסף כי נראה שהשרים האלה לא היו משועבדים אלם לאלם, כי לא אמר ששרי העשרות יביאו הדבר הקשה אל שר החמשים, אלא כלם ישפטו הם או יביאו אל משה, רק לפי חכמתם ומעלת מדותיהם הופקדו על אנשים רבים או על מעט. ורא"ב צו בניאורו הקצר קרב מה שצחק בפירושו הארוך, וקיים ששמינית מחנה ישראל היו חכמים. (כב) והקל: ע"י כן הם יקלו מעליך; והקל מקור, ויש צדמו הזמן והגוף המצויינים

capi di migliaia, capi di centinaia, capi di cinquante, e capi di decine. (22) Questi giudicheranno il popolo in qualunque momento, però ogni quistione grande presenteranno a te, e giudicheranno da sè ogni quistione piccola: così alleggeriranno il peso, portandolo insieme con te. (23) Se questa cosa farai, Iddio ti darà i suoi ordini, e tu potrai reggere [aver forza ed agio da eseguirli]; ed anche tutto questo popolo potrà recarsi al proprio luogo [al giudice più vicino] in pace [senza che l'affollamento ad un solo tribunale abbia a produrre confusione ed alterchi]. (24) Mosè diede ascolto al suo suocero, ed eseguì tutto ciò ch'aveva detto. (25) Mosè cioè elesse uomini di vaglia fra tutto Israel, e li costituì capi sovra il popolo, capi di migliaia, capi di centinaia, capi di cinquante, e capi di decine. (26) Questi giudicavano il popolo in qualunque momento; la quistione difficile portavano

בפעל שלפניו, כי לאהבת הקטור ישמחו מה שנדע כבר, וכמוהו ויקראו לפניו אנך וכתון (בראשית מ"א ח"ג), המרינו מלכי אשר את כל הארצות וכתון (ישעיה ל' י"ח י"ט), ויתקעו בשופרות וכפון (שופטים ז' י"ט), כי גם אילת בשדה ילדה ועצוב (ירמיה י"ד ה'), העברתי מעליך עונך והלגש (זכריה ג' ד'), כי נחמס וספד (שם ד' ה'), שדות בכסף יקנו וכתוב בספר ומתום והעד עדים (ירמיה ל"ג מ"ד), לגר אשר בשעריך תחננה ואכלה או מכור (דברים י"ד כ"א). (בג) ויבלת עמוד: תוכל לעמוד בזה שיך מכאן ולהבא, שאם אתה דן יחיד, לא תוכל להשלים מה שיחך מרוב הטרוות. על מקומו יבא בשלום: לא ינטרכו לבא כלם אליך, אך ילך כל אחד אלל השר הקרוב אליו, והנה כל אחד בא על מקומו הקרוב אליו, ויבאמס אל המשפט תהיה בשלום ונלא ערבוניא, כי לא רבים לכו אלל שר אחד. (בד) וישמע משה לקול רחמנו: אין ספק שאם היה מתחיל להנהגו דרך שררה, ולא היה מתראה אל העם ושומע דבריהם כקטון כגדול לא היה לב העם נוטה אליו, ולא היו מקבלים תורתו ומצותיו; לפיכך לא אמר לו ה' שיעשה הדבר הזה, רק הניח לו שיעשהו אשר שכבר נסו העם את לבבו ואת דרכיו הדקו בו. (בו) ישפוטו: בשורק במקום שאל, וכן לא תעבורי מזה (רות ב' ח'), ולדעת רא"ב השורק במקום מולם, כאילו העלה בסוף, הואיל ואין אחריה רק מלה זעירה (הס), והגמית זה התלו בו (איוב י"ג ט') צלירי מפני ההפסק; זה לא ילך במלת תעבורי שאין אחריה מלה זעירה, וגם התתלו אין הצירי בו מפני ההפסק, אלא מפני שהמלה מן הכפולים (מל' מוכח ואטולא). והנה רא"י ז"ל העיר בדרך כי ופסו, יביאו, ישפטו שנפסק כ"כ הם לשון עתיד ממש, והכוונה בהם דרך

יִשְׁפּוּטוּ הֵם: (כ) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת־חֲתָנוּ וַיֵּלֶךְ
לוֹ אֶל־אֲרָצוֹ: פ רביע

בזה מה לרדק שיעשו, אבל ושפטו, עיאלו, ישפטו, שנפסוק זה הכונה בהם להגיד מה

יט

(א) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לַצֵּאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינִי:
(ב) וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינִי וַיַּחֲנוּ
בְּמִדְבַּר וַיַּחֲנֶה שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: (ג) וּמֹשֶׁה
עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־
הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתֹגִיד
לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי

(א) ביום הזה: ביום הקדש, כלומר יום התקדשות הירק, והוא ראש חודש, כי זה עיקר הוראת שם קדש (כדברי ר' משה הכהן, הזכירו רא"צ) ח"ע"פי שהשאל ח"כ לכל משך הקדש כלומר לכ"ט או ל' יום שמתקדשות הירק להתקדשותו פעם אחת. (ב) ויסעו מרפידים: אמר נתחלה דרך כלל שנאו ביום הראשון לקדש אל מדבר סיני, ועתה פירש האלך היה זה כדרך סיפורי הכתוב (רמב"ט). ויחן שם ישראל נגד הר: אמר שאמר דרך כלל שחנו בעדבר, פירש ואמר שחנו נגד ההר אשר במדבר ההוא, והוא הר סיני, כי על שמו נקרא המדבר מדבר סיני, ורא"צ"ע (ואשרו רמב"ק) ח"ע כי חסנו במדבר נאמר על כל ישראל, אבל ויחן שהוא לשון יחיד נאמר

a Mosè, ed ogni quistione piccola giudicavano da sè. (27) Indi Mosè accommiatò il suo suocero, e questi se n'andò al suo paese.

שהיו עושים, וראו"בע בפחותו לא הבין, ומשכ כי כוחו ר"ש להנדיל בין ישפטו לישפטו, וכתב: ורבו שלמה רזה להפריד ביניהם ולא עלתה בידו « זה עקר שאין לו רגלים.

XIX

(1) Nel mese terzo dall'uscita degl'Israeliti dalla terra di Egitto, in questo giorno [cioè nel primo del mese, nel dì della luna nuova; poichè la voce ebraica che vale *mese*, significa propriamente *rinnovazione*] arrivarono al deserto di Sinai.

(2) Partiti cioè da Refidim, arrivarono al deserto di Sinai, e s'accamparono nel deserto. Israel accampossi ivi, dirimpetto al monte. (3) Mosè poi salì a Dio. Il Signore cioè lo chiamò, e gli disse: Così dirai alla famiglia di Giacobbe, ed annunzierai ai figli d'Israel. (4) Voi avete veduto come ho trattato

על המועטים, והם ראשי המטות והזקנים, שהם חנו נגד ההר מפני כבודם; זה הנל, כי אחס הדבור על העם בלשון יחיד אין המכוון בו לדבר על קצת מהם, אבל בהפך הכוונה לדבר על כלל העם בבחינת היותם כלם כגוף אחד (עין מה שכתבתי בזכורי העתים תק"פט עמוד ל' ז"א) והנה כשאמר שחנו במדבר אחר ויחנו בלשון רבים, כי במדבר גדול ורחב ידים היו כראים כיחידים מפוזרים כה וכה, אבל כשאמר שחנו נגד ההר, הנה ההר היה כמרכז לכלם, וכלם פונים אליו, והנה הם אגודה אחת וגוף אחד, כי כלם עיניהם ולגם אל ההר ההוא, שכבר ידעו שהוא הר האלהים, כנראה ממה שכתוב למעלה (י"ח ה') אל המדבר אשר הוא חוכה הר האלהים, לפיכך כתוב בלשון יחיד ויין שם ישראל (כל העם כאיש אחד) נגד ההר. (ג) ומשה עלה אל האלהים: אל ההר ולא לראשו. ויקרא אליו ה' מן ההר: כי כבר קרא לו (ראו"בע) והמעמר גם בזכור שור. כה האמר וגו': הרי זה דבור שירי כפול ענין בחלות שונות, זה למען יכנס יותר בלב העם הדבור הזה שהוא הקדמה לכל התורה כלה. ותגיד: כתוב ביו"ד והוא דרך אינדיקאטיף והקדימה בליני והוא דרך כוון. מה שכתב ר"ש קצין בנדין הוא ממהכת שנת דף פ"ז, ופירוש גדין ירק מר, ובעל הערוך מוסיף שהד"ל בנהג, והוא חרטום של לענה. (ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים: כאילו

לְמִצְרִים וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשִׁרִים וְאָבָא
 אֶתְכֶם אֵלַי: (ה) וְעַתָּה אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ
 בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה
 מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָל־הָאָרֶץ: (ו) וְאַתֶּם
 תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה
 הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: חֲמִישִׁי
 (ז) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְקַרָּא לְזִקְנֵי הָעָם וַיֵּשֶׁם לִפְנֵיהֶם

כשאתי אתכם על כנפי נשרים, כלומר כאילו הפרחתי אתכם באויר, כי בזולת שתפרחו באויר לא היה אפשר לכם לזאת מתחת יד מזרים. ואביא אתכם אלי: הולאתי אתכם מרשות מזרים, והנאתי אתכם ברשותי, במקום שאין עליכם אדונים אלא אני; ואין הכוונה אל ההר הזה שבו שכינתי (כדעת רש"י), כי עיקר יולאת מזרים לא היה לבוא אל המדבר, ומה שזכר הוא זה שהנאתם אל הר כיני? וכל תולדתם ותולדותם היה לבוא לרשת את הארץ, הן אחת כי קבלת התורה הוא ענין כבד יתר מירשת הארץ, אבל עדיין לא הגיד להם כי על ההר ההוא ישמיעם את תורתו. (ח) סגולה: כקנין הסניב לאדם מכל שאר קניניו. כי לי כל הארץ: וכל העמים לי הם, וכל המין האנושי יקר אצלי, ואחכם אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (רע"ט). (ז) ממלכת בהגים וגוי קדוש: מפני שהיו הגים מאמינים שבהגים קרובים ומבינים לאלהיהם ושאלהיהם עושים להם כל חפסם, אמר כי האומה כלל תהיה קרובה אל האל, שיהיה האל קרוב אליה בכל קראה אליו ומשגיח על כל ענינה, כאילו כל העדה כלם קדושים ובהגים, זה רק ע"י שמירת מצוותיו. (ז) וישם לפניהם גוי: ידוע כי בכוונה שנעולם כל דבר שאדם רוצה להשתמש בו להנאתו ולטובתו, יעמידו חסלה לפניו (זה מפני שהענינים רואות לפנים ולא לאחור, והאכילה ודבר אחר לא יעשה אחסם האדם אלא מזה פנים), ומה שהוא לפני האדם, הוא ברשותו ומחת ידו ליהנות בו כחפצו ולעשות בו כטוב בעיניו, והבא לעכב על ידו יקחנה חסלה מלפניו; ולפיכך הושאלה מלת לפני להורות שהדבר הוא ברשות פלוני ליהנות בו כרצונו, כגון הכס ארצי לפניך (בראשית כ' ט"ו), והארץ תהיה לפניכם (שם ל"ד י'), ארץ מזרים לפניך היא

gli Egizi, e come vi alzai (quasi) sull'ali dell'aquile, e vi condussi presso di me. (5) Or dunque se m'ubbidirete, ed osserverete il mio patto [la mia legge], sarete il mio tesoro fra tutt'i popoli. Imperocchè a me appartiene la terra tutta; (6) Ma voi sarete per me un reame di sacerdoti, ed una nazione santa. Sono queste le parole, che dirai ai figli d'Israel. (7) Mosè andò e chiamò gli anziani del popolo, e mise loro

(שם מ"ו ו'), יהושע בן נח העמוד לפניך (דברים א' ל"ח) כלומר המשרת אותך, אומר
 כא אדונינו עבדיך לפניך (ש"א י"ו י"ו) כלומר הנה אנחנו מוכנים לעשות את אשר
 תצוה, כאשר עבדתי לפני אביך בן אהיה לפניך (ש"ב י"ו י"ט), חולסם, ומה גם כן בל'
 ארמית מלינת קדם מלכא, שאומרים דרך כבוד במקום למלכה (עין אוהב גר, עמוד
 י"ג) תחלת הנחתה היתה להורות שעבוד והכנעות, שהמדבר עם המלך עושה עליו
 כמובן תמיד לעשות כל אשר יצוהו. והנה מלינת שם לפני מלאכה נמשמעותה הראשונה,
 כגון וישם לפניו לאכול (בראשית כ"ד ל"ג), וישם לפני שאלו (ש"א ט' כ"ד), ואשימה
 לפניך פת לחם ואכול (שם כ"ח כ"ב), וזה אינו נריך פירוש; ומלאכה ג"כ בלשון מושאל,
 וזה בשלשה מקומות, האחד כאן, והשני למטה (כ"א א') ואלה המשפטים אשר תשים
 לפניהם, והשלישי במשנה תורה (ד' מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל,
 ושלשתם ענין אחד להם, והוא כי משה הגיד לישראל את דברי ה', והניח הענין
 ברשותם לקבל ושלל לקבל, כי תחלת כתיבת התורה לישראל לא היתה דרך טוה וסכרם,
 אלא ברטובם ונכפש מפנה בזה נברית את ה' אליהם, כמו שכתוב כאן ויענו כל
 העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה, וכן לענין המושפטים כתוב (למטה כ"ד ג')
 ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו
 כל אשר דבר ה' נעשה, ואת"כ כתוב ויקח ספר הברית ויקרא נאזני העם ויאמרו כל
 אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ואז לקח את הדם חרק על העם והניח אותם בברית;
 וכמו שעשה עם האבות בלחם מומרים, כן עשה עם הבנים בשנת הארבעים, וזה
 טעם וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, והתורה היא הברית אשר
 כרת אלהים בערבות מואב (מסעי' ה' עד סוף סימון כ"ח מ"ח) הדברים, ומה שלא ענו
 גם בפעם הראשון כל אשר דבר ה' נעשה, הוא כי כבר היו מורגלים לקבל עליהם דבר
 ה' ביד משה מארבעים שנה ולמעלה, ולא היו נריכים לומר בפיהם נעשה ונשמע,
 ושיקחם היתה כהודאה; לא כן כאן שהיה משה עומד בתחלת שליחותו, הוסיפו לגלות
 דעתם בפירוש ולומר כל אשר דבר ה' נעשה, והנה המשכיל יבין כי בלחם לא הביט
 ה' ברשות ישראל לקבל ושלל לקבל תורתו, כי הנה קודם לכן כבר אמר להם (למעלה
 י"ו כ"ח) עד אנה מואכסם לשמור מצותי ותורותי, אך אספת הענין היא כי גלו היה

אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה׃
 (ח) וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־
 דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דְּבַר יְהוָה
 אֶל־יְהוָה׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה
 אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָב הָעֶנָן בְּעָבֹר יִשְׁמַע
 הָעָם בְּדִבְרֵי עֲמֹךְ וְגַם־בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם

לכניו ית' כי אז חקף ליניאחס מעצבוד לגלולה אם היה שאל אותם אם רכנס לקבל תורתו ולכונן אתו צברית להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלהים, ודאי לא יסרבו ואחור לא יבוגו, על כן גם הדבר לפניכם שיצארו כרכוס. וכן בשנת הארבעים אחרי אשר הכה לפניכם שני מלכי האמורי כיתון ועוג וכתן להם את ארנס, ודאי היה שכתפס חפנה יבאו אתו צברית. וכיוצא בזה עשה יהושע בזקנתו ואמר לישראל (כ"ד ט") ואם רע צעניכם לעבוד את ה' נמרו לכם היום את מי תעבדו; לא שהיו ראויים לעזוב את תורת ה', אך ידע היה יהושע שמהבנתם שאלוהו אותו ואת אלהיו ומשמחתם ששמו בו ובאלהיו, אשר הביאם אל המנוחה ואל הנחלה ודאי יענו (כמו שכתב) חלילה לנו מעזוב את ה', ועי"כ גם אחר זמן יהיו יותר זהירים בשמירת מצותיו, מאחר שברכוס קבלו אותם עליהם. וכן חלילת נתן לפני מלאכיה במשמעות הראשונה, כגון ויקח ממאה וסלם וכן הבקר אשר עשה ויתן לפניכם (צראשית י"ח ט'), מה אתן זה לפני ממאה חיש (מ"ב ד' מ"ג), ואתן לפני בני בית הרבנים גביעים מלאים יין (ירמיה ל"ה ה'), ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט י"ד), וגם זה אינו נרץ פירוש, ואין אני רואה חלוק בין נתן לפני ואם לפני כשהלשון בהוראתו הראשונה הפשוטה ובלתי מושאלת, אבל מלאכו נתן לפני בלשון מושאל, כגון ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום (דברים ד' ח'), ושחרם לעשות את כל הקקים ואת המצפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום (שם י"א ל"ב), על עזם את תורתו אשר נתתי לפניכם (ירמיה ט' י"ב), ואלה לדעתי ענין אחר להם, כי הגה ושחרם לעשות הוא נווי מוחלט, ואין יאמר אחר זה אשר אנכי נתן לפניכם היום, אם הכוונה אשר אנכי מניח בראשיתם לקבל ואלא לקבל? וכן מה טעם על מה אברהם הארץ, על עזם את תורתו אשר נתתי לפניכם? והנה העיקר חסר, והיל"ל אשר נתתי לפניכם, והם קבלוה, ועיין עוד מלכים

davanti tutte queste cose, ch' il Signore avevagli comandato (di esporre ad essi). (8) Ed il popolo tutto rispose insieme, e disse: Tutto ciò ch' il Signore ha parlato, eseguiremo. — E Mosè rapportò [cioè andò a riportare] al Signore le parole del popolo. (9) Ed il Signore disse a Mosè: Io sono per rivelarti a te in una densa nube, affinché il popolo mi oda parlarti, e presti fede anche a te in perpetuo. — Mosè allora ri-

א' ע' ו', ורמיה כ"ו ד', ומ"ד י'. לכך חזר אני כי לשון עס לפני כשהוא נאמר
בהשאלה, הוא נכונה שחכך חזר יבחר האיש אם לקבל ואם שלא לקבל, כמו כאן
העם לפניו את כל הדברים האלה אשר נאמר ה', וחזר העם כל העם יחדו וחזרו;
אבל נתן לפני הוא נכונה שאינתי שיראה יבחר, כגון ראה אנכי נותן לפניכם היום
ברכה וקללה (דברים י"א כ"ו), והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה
אשר נתתי לפניך (עס ל' א'), המים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה (עס עס י"ט)
בכל אלה אין הכוונה שיבחרו מיד, אלא גם מיד וגם לדורות בכל זמן שיראו יבחרו
לחס הברכה או הקללה. וכן התורה הכיח ה' אחת לפנינו שנדבק זה או נתרסק
מחנה כל זמן שנכרה. אמנם מה שכתוב בירמיה (כ"א ח') הנני נותן לפניכם את דרך
המים ואת דרך המות, הושב צעיר הזאת ימות וגו' שלא היה הענין לדורות אלא
לשעה, אין הלשון מדויק, והיה לו לומר הנני עס, או הנני משיש, לא הנני נותן, אלא
שרה ירמיה לאחז בלשון הכתוב בתורה המים והמות נתתי לפניך, גם כי עס הכוונה
לדורות וכאן לשעה; וידוע כי כן היה דרך ירמיה לקחת מליצותיו ומליצות הכנענים
אשר היו לפניו. (ד) וישב משה את דברי העם אל ה': עז לפניו אל הכר
עם תשובת העם; והנה הכל גלוי לפניו, ולא שאלו מה ענה לך העם, אך מיד נבוא
משה לפני ה' אחר לו ה' הנני אנכי נא אליך צעב הענין וגו', ואז הגיד משה דברי
העם אל ה', ואמר לפניו רב"ש צעב מלמנים הם ומקנלים עליהם כל אשר תדבר
(הר"מבן), וכבר גלו דעתם שהם מלמנים, שהדברים שאני מדבר להם בשחק, דברך
הם, שאם היו מסופקים שחל מלבי אני נודה, לא היו מוחרים כל אשר דבר ה' נעשה,
א"כ אין צורך שישמעו קולך למען יאמינו בי, כי כבר הם מלמנים בי. (ט) הנה
אנכי בא אליך בעב הענין: הנה עד עתה הייתי משמיעך את דברי בלא שום מחזה,
כי אינך צריך לראות מראות נפלאות, למען דעת גדולתי; אבל בפעם הזאת רונה
אני לבוא אליך צעב הענין ולדבר אחר מחוץ האש הענין והערפל, כדי שכל העם יראו
המראה הגדול וישמעו את קולי בדברי עמך, ויקנו אמונה קיימת לעולם גם בי וגם
בך. והנה כאן רמז לו ענין מעמד הר סיני, אך לא פירש לו כל הענין בפעם אחת,
כי לא אמר בדברי עקבה, כמו שהיה מן הראוי אם היתה הכוונה (כדעת רש"י) צע

וַיִּגַּד מֹשֶׁה אֶת־דְּבָרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: ^(י) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם
 וּמָחָר וּבִבְסוֹ שְׂמֹלְתָם: ^(יא) וְהָיוּ נֹכְנִים לַיּוֹם
 הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד יְהוָה לַעֲנִי
 כָּל־הָעָם עַל־הָרִי סִינַי: ^(יב) וְהִגַּבְלָתָ אֶת־
 הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשְׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר
 וּנְגַע בְּקִצָּהוּ כָּל־הַנֶּגַע בְּהָר מוֹת יוֹמָת:
^(יג) לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֶל אוֹ־יִרְה יִירָה
 אִם־בִּהְמָה אִם־אִישׁ לֹא יַחִיָּה בַּמִּשָּׁחַ הַיֵּבֶל
 הַמָּה יַעֲלוּ בְּהָר: ^(יד) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־
 הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְבַבְסוּ שְׂמֹלְתָם:
^(טו) וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הָיוּ נֹכְנִים לַשְּׁלִישִׁת יָמִים
 אֶל־תִּגְשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: ^(טז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
 בָּהֵיט הַבֶּקָר וַיְהִי קָלָת וּבָרָקִים וַעֲנָן כָּבֵד

והר"מנס) על עשרת הדברות, אבל אחר בדברי עמך, והכוונה (כדעת רבנו סעדיה
 גאון ואחרים) על מה שהיה קודם מתן תורה, משה ידבר והאלהים יעננו בקול, ואז
 סגיד משה לפניו תשובת העם, לומר שאין טורף לך, כי אחכס לא ידע משה שכוונת
 האל להשמיע הסורה לכל העם, ואז אחר לו ה' לך אל העם וקדשם וכו' כי ביום
 השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, וזוה רמז לו כי ביאתו בעב הענן לא
 תהיה לתכלית הנזכרת בלעד, כלומר כדי שיאמינו במשה, אבל שרעה הק"נה לזכות את

ferì al Signore le parole del popolo. (10) Indi il Signore disse a Mosè: Va al popolo, e fa ch'essi si santifichino oggi e domani, e si lavino le vesti. (11) E siano preparati pel giorno terzo, poichè nel giorno terzo il Signore discenderà alla vista di tutto il popolo sul monte Sinai. (12) Fisserai al popolo dei limiti tutt' all' intorno, con dire: Guardatevi dal salire pel monte, e dal toccarne (nemmeno) l'estremità. Chiunque toccherà il monte, facciasi morire. (13) Nol tocchi mano, ma si lapidi, o si saetti; sia bestia, sia uomo, non viva. Quando verrà suonata la buccina, essi saliranno pel monte [XXIV. 1. 9]. (14) Mosè discese dal monte al popolo, e fece ch' il popolo si santificasse, e si lavasse le vesti. (15) E disse al popolo: Siate preparati pel terzo giorno, non v'accostate a donna. (16) Ora, al terzo giorno, quando fu mattina, furono tuoni e baleni, e

ישראל לענין אחר גדול וכבוד מחד, שנעבורו ראוי שיתקדשו שני ימים, והוא שישמעו התורה מפיו ית'. (י) לך אל העם: לא שמע אליו וזהו שזמין את העם לקבל התורה. וקדשתם: שלא יגשו אל אשה ושירמזו בשרם במים, וכל זה דרך כבוד כלפי מעלה, וכדי שיתרשם הענין ויוסף בלבוש יותר. (יא) ירד ה': מראה כבודו, והוא האש. (יב) והגבלת את העם וגו': כי היה הר סיני באותה שעה במקדש ה', כי היה ה' עומד להגלות עליו, ומקדושת המקדשים הוא שלא יכנסו בהם העם לכנסים מגבול מיוחד (ראו'). (יג) לא תגע בו יד: הכונן בזה מות יומת, אך לא ילכו אחריו להמיתו, רק ימיתוהו מרחוק על ידי סקלה באבנים או ברייית חטים (רש"ם ורא"ב). במשורך הרובל וגו': אחר הגאון, כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות, וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וזהו לעשות המשכן, ואחר רב שמואל בר תפמי כי טעם המה, אהרן ובניו ושבעים זקנים, שכתוב עליהם עלה אל ה' אתה ואהרן כדן ואזניהו ושבעים מוקני ישראל, ולאחר ישראל לא נתן להם רשות לעולם לעלות אל הר סיני, והבניו טובים בעיני (רא"ב). ולדעתי אין צורך לפרש המה על האנשים ההם לנדם, אך כ"ל כי המה הוא כמשמעו, העם סתם, ובשעת מעשה פירש מי הם אשר יעלו, ואזליהם העם עומדים במקום העם כלו; וכמה דברים כאמרו חז"ל דרך כלל, ואח"כ נתפרשו דרך פרט, והפרט הוא העיקר ולא הכלל, כגון ועבדו לעולם (למסע כ"א ו'). (טז) לשלשת ימים: כמו ליום השלישי, ע"ד בעד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך (ברא' מ' י"ט) ושם כתוב ויהי ביום השלישי, וכן ויאסוף אותם אל משכנ שלשת ימים (שם מ"ב ז') ואח"כ כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי (רא"ב), ולא הוסיף משה יום אחד מדעתו, ועיין שבת דף פ"ו ע"ב. (טז) וירד

עַל־הָהָר וְקַל שֹׁפָר חֲזַק מְאֹד וַיִּחַרֲד כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: (ח) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
לִקְרֹאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּיָצְבוּ
בְּתַחֲתֵית הָהָר: (ט) וְהָר סִינִי עֵשָׂן כָּלוּ מִפְּנֵי
אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בְּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ בַעֲשָׂן
הַכִּבְשָׁן וַיִּחַרֲד כָּל־הָהָר מְאֹד: (י) וַיְהִי קוֹל
הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֲזַק מְאֹד מִשֶּׁה יִדְבֹּר וְהָאֱלֹהִים
יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל: שִׁשִּׁי (כ) וַיִּרְד יְהוָה עַל־הָר סִינִי
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ
הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה: (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
רֵד הָעַד בָּעָם פֶּן־יִהְיֶה־סוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת
וְנִפְּל מִמֶּנּוּ רַב: (כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגְשִׁים
אֶל־יְהוָה יִתְקַדְּשׁוּ פֶן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה:
(כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יֻכַּל הָעָם
לָעֵלֶת אֶל־הָר סִינִי כִּי־אֲתָה הֶעֱרַתָּה בָּנוּ
לֵאמֹר הִנֵּבֵל אֶת־הָהָר וְקִדְּשָׁתוּ: (כד) וַיֹּאמֶר

קולות וברקים: התנזר האלה נקדמא ואזלא, מפסיק פחות מהפסעטא שעל ענן כבד,
למדיע שהקולות והברקים לא היו אלא על ההר ולא על המחנה. (יט) משה ידבר:

nube densa era sul monte, e (udivasi) una voce (come) di buccina forte oltremodo: e tutt' il popolo ch' era nel campo, si sgomentò. (17) Mosè trasse il popolo dal campo, incontro a Dio; ed essi si posero appiè del monte. (18) Il monte Sinai fumava tutto, poichè il Signore scendeva sovr' esso nel fuoco; il suo fumo alzavasi come il fumo d' una fornace, ed il monte tutto tremava oltremodo. (19) Il suono (come) di buccina andava facendosi oltremodo forte. Mosè parlava, e Dio rispondevagli ad alta voce. (20) Quando il Signore fu sceso sul monte Sinai, alla cima del monte, il Signore chiamò Mosè alla cima del monte, e Mosè salì. (21) Il Signore disse a Mosè: Scendi, ammonisci il popolo; affinchè non si avanzino verso il Signore per vedere, e ne avvenga grande strage. (22) Ed anche i sacerdoti, i quali si appressano al Signore [cioè celebrano i sacrifici], contengansi santamente [rispettosi, e dentro i confini], affinchè il Signore non ne faccia eccidio. (23) Mosè disse al Signore: Il popolo non può salire al monte Sinai, perchè tu ci hai ammoniti, con dire: Metti confini (intorno) al monte e lo dichiara santo. (24) Ed il Signore gli soggiunse:

הכונן כדעת הגאון (הביאו רא"ב) שהוא כמשמעו, משה היה מדבר עם האל והאל היה עונה (ולא חש להכיר הדברים), והו טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך, ואין הכוונה כלל על עשרת הדברות, (כי אותן כלן חכי הגבורה שמענוס לפי פשט הכתובים), חו ג"כ דעת רמ"ב, והוא אומר כי ה' יעננו הלוויים האמורים למטה רד בעד נעם וגו'. (בא) פן ידרסו (לעלות) אל ה' לראות: לא שנאסרה להם ההנאה, אלא שלא יתקרבו לפניו מן הגבול בכוחה לראות יפה. ידרסו: כ"ל שהלשון מושאל מהרסם הקר, כי ההולך למקום שאסור לו, כאילו הוא פורץ הגדר, וקרוב לזה מה פרטת (ברא' ל"א כ"ט). (בב) וגם הברגנים: הבכורות. הגששים אל ה': שעומדים אל הגבול, או שרגילים להתקרב אל ה' בהקרבת הקרבנות. יתקדשו: יהיו מוחזקים וחזירים לעמוד בסודא ובאמנה, שלא יאמרו אנו כהנים וקרובים אלל הק"נה (ר"ש ור"י בכור שור). (בד) לך רד ועליית אתה ואהרן עמך: כ"ל שהיה משה חפץ להשאר על ההר, ולסיפק היה נשטח מלרדת ולהסיע נעם, וה' לא רצה, ואמר לו שירד, ושאימנם אחר השלמת חתן תורה יעלה אל ההר ואהרן עמו, והוא מה שאמור למטה וכ"ל) ואל משה אחר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו', ואמנם בשעת חתן תורה כ"ל נדרו שלא היה משה נזהר אלא עם העם, שהרי אמרו לו דבר אתה עמנו וכשמעם, וכן דעת דון יצחק אלא שהוא מפרש והכסנים והעם אל ידרסו על אותה שעה שעלו משה ואהרן והקדשים,

אֱלֹהֵי יְהוָה לְךָ-יָרֹד וְעָלִיתָ אִתָּהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ
וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֲלִי-יֵהָרְסוּ לַעֲלֹת אֶל-יְהוָה
פֶּן-יִפְרֹץ-בָּם; (כח) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל-הָעָם וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים: ׀

ואין כ"ל בן, אלא כמשמעו אל יתקרב עתה בשעת מתן תורה, ושאר המפרשים פירשו ועלית איתה בשעת מתן תורה איתה מחילה לעמך וכו', ואין בכחוב רמז כלל לחילוק מחילות בשעת מתן תורה, אלא כלם כאחד כקטון כגדול ישמעון, ומה שמלאנו כי אחר מתן תורה נגש משה לבדו אל הערפל, וכאן הוא אומר ועלית איתה ואהרן עמך; דע כי כשנגש משה אל הערפל לא בשלמה עדיין נתינת התורה, כי ישראל אמרו לו דבר איתה עמנו ובשמעיה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ואז משה נגש אל ה' לקבל מה שבאשר

ב

(א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

(א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: הסכנו כדעת רבנן במדרש חיות (פסוק ישקני משיקות פיהו) וכדעת הרא"ש דעון ילחק כי עשרת הדברים כלם ה' אחרם בלזני כל קהל ישראל, כל' כי ה' יקדש ע"ד כפ קול באמר כאילו אדם מוילא חפיו המלות ההן מאככי עד אשר לרעך, וכמו שחדש ג"כ שם (כדברי רלב"ג) ע"ד המופת קול דומה לקול שופר, וזה בתכלית הפלא, ר"ל שיחדש קול השופר מולת שופר (עכ"ל). והמקראות מוכיחים בן, תחלה וידבר אלהים את כל הדברים האלה באומר כאן, ושנית אחס ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (למעט י"ט), ושלישית וידבר ה' עמכם מתוך האש, ויגד לכם את בריתו עשרת הדברים (דברים ד' י"ז י"ג) דבריו שמעת מתוך האש (שם שם ל"ו), ורביעית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר וגו' (שם ה' י"ט), ויהי כשמעכם את הקול מתוך המדבר (שם שם כ'), ואת קולו שמענו מתוך האש, היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם ומי (שם שם כ"א); ואין שום רמז ען הכתוב למה שאמרנו בתלמוד (מכות כ"ד א') אככי ולא

Va, scendi; indi salirai tu, e teco Aronne. Però (per ora) nè i sacerdoti, nè il popolo, si facciano avanti per salire verso il Signore, affinchè non ne faccia strage. (25) Mosè scese al popolo, e glielo disse.

מהתורה, ואז קבל פרשת המשפטים עם חמשה פסוקים שלפניה, וכאן באמרו ועליה אחה ואהרן עסק לא היתה הכוונה לאותה עליה, כי העליה ההיא לא היה לה מקום אלמלא שפחדו העם ולא יכלו לקבל התורה כלם מפי הק"נה; אבל העליה האמורה כאן (ועליה אחה ואהרן עמד) היא אחר השלמת קבלת התורה, שאז הלכו גדולי העם להשתחוות לנחות התורה ית' ולתת לו תודה על התורה אשר נתן להם; וכאן כשצארה ה' את משה מסרב מלרדת, אמר לו אל תנטער אם עכשיו תהיה כאחד מן העם, כי עוד יבא זמן שחגש אל ה', וידעו כל ישראל כי אחה ואהרן קרובים אלי יותר מכלם. (ברא). ויאמר אליהם: מה שאמר לו ה' שיעיד בהם.

XX

(1) Indi Iddio proferi tutte queste parole, con dire:

יהיה לך מפי הגבורה שמענוס, כלומר ולא שאר הדברות; גם אין ספק כי לא היה דבר זה להם בקבלה, אלא אגרות חלוקות הן, אשרי במילתא אמרו שאמר המקום עשרת הדברות בדבור אחד, וחזר ופרטן דבור דבור בפני עצמו; ובמדרש חזית (פסוק בנ"ל) ריב"ל ורבנן, ריב"ל אומר שתי דברות שמעו ישראל מפי הק"נה אחי ולא יהיה לך, ורבנן אומרים כל הדברות שמעו ישראל מפי הק"נה, ואמנם הרמ"בם כראיה היות דעתו כי מועד הר סיני היה כלו במראה הכנראה, כי בשלק הראשון מפי המורה פח"ז כתב: ולפ"ז באמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים, עם היות המאמר ההוא ג"כ מראה כנראה; אמנם בחלק ב' פל"ג כתב שזמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מנעי לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו בספור היחיד הספרד (ריב"ל בלי יחיד אלהיך, אשר הולאחידך, לא תשא, זכור, כבוד, לא תרלג וכו') והוא ע"ה עלה לתחתית ההר, ויגד לבני אדם מה שמעו וכו', ע"ה. וכבר האריכו והשיבו על דבריו החכם המפרש קרשקאש דיון ינחם בשאלה הי"ד ובעל מעשי ה' דף ק"מה; גם רא"ב השיב על הטענה שטענו ממה שבאו הדבור השלישי והרביעי והאחשי ומדברים על האל בלי כסתר (כי לא ינקה ה', את שמו, שעת ימים עשה וכו'), ואמר אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים, ע"כ אמר לא תשא את שם ה' אלהיך

לְאֹמֶר: ׀ אֲנִכִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

לֵאמֹר, גַּם כִּי שֵׁשׁ יָמִים עָשָׂה ה' (כלומר אותו האל שכבר קבלת עליך לאלוהי), ועוד
 כִּי מִשְׁפַּט אֲנִי לַה"ק לְדַבֵּר כְּכֹה, ע"ש. ואני לא אחליט מה היתה סגרת הרמ"ם
 צענין הכבד הזה, כִּי קָדַשׁ הוּא מֵאֵל לַעֲמֹד בְּסֻדּוֹ, (ועיין בפירוש החכם ר' שם טוב
 לפרק ל"ו מחלק ראשון), וברוך המקום שפטרנו מאותה פילוסופיאה שגברה בשיי אשר
 נטה אחריה הרמ"ם יותר מן הראוי, גַּם כִּי לְטוֹבָה הִיטָה כּוֹחַתּוֹ, ועמה מקרבו קם
 החכם יאקט בספרו אללגעמיינע געשיכטע דעם איזראעליטישען פֿאלקעם, וכתב
 (תלק א' עמוד ק"ט) כִּי מֵשֶׁה הוּא שֶׁאִמֵּר לְיִשְׂרָאֵל עֲשֵׂת הַדְּבָרִת, ופירש משה ידבר
 עַל עֲשֵׂת הַדְּבָרִים, והאלהים יעננו בקול גַּל הַקּוֹלוֹת והלפידים שהיה קולם חזק בקול
 האופר, ואתה רואה כמה זה רחוק ממשמעות דברי התורה שהעידה כי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ
 עֲשֵׂת הַדְּבָרִים מֵאֵת הָאֵל (כלומר קול כנרא דרך כס, ולא מפי אדם), ושהם אמרו אל
 משה דבר אחת עמנו ואל ידבר עמנו אלהים, וכל אשר המקראות שהבאתי למעלה,
 ואתה רואה כי התורה הבדילה תמיד בין הקולות והלפידים וקול האופר, ואין משמעות
 הדברים כלל שהקולות היו דומים לקול אופר, מלבד כי אין הדעת סובלת להמשל
 הקולות והרעמים לקול אופר, כִּי הָרַעַם דָּבַר יְדוּעַ לְכָל הָעָם, וְכָל הָעָם יִדְעִים שֶׁאֵל
 לְקוֹל אֹפֵר שֶׁהִיָּה חֲזָק כְּקוֹל הָרַעַם, ואיך יתמשל הרעם לקול אופר, לומר שהיה חזק
 כמוהו? ואולי היה אפשר להשיב שהיה הרעם נמשל לקול אופר לא מלד מחזק קולו,
 אלא מלד שהיה קולו כמשך, ולא היה פוסק ברגע בדרך הרעמים; ואתה רואה כי (מלבד
 שהכתוב מזכיר קול האופר כדבר נבדל מן הקולות) לא הי"ל קול אופר חזק מאלו, אלא
 במשך מאלו, וכיוצא בזה. גַּם אִמֵּר הַמַּחֲבֵר הַזֶּה כִּי נִרְאֶה שֶׁלֹּא הוּבֵא מִשֶׁה לְקִרְיַת
 אֱלֹהִים אֶת כָּל הָעָם כָּלָּה, רק ראשי שצטיהם חקניהם, וכסתייע ממה שכתוב (דברים
 ט' כ') וּמִקִּרְבָּן אֵלֵי כָל רֹאשֵׁי שְׁבִיכֹת חֻקְיָהֶם; ואתה רואה כי זה פיוע שאין בו
 ממש, כִּי גַם אִם הָיוּ שֶׁכָּל הָעָם כָּלָּה, לא היה ראוי שיגשו אל משה לדבר אֵלָּה
 הדבר הזה בערבוביא כמורדים, אֶךְ שִׁקְרָבוּ אֵלָיו בְּרָאשִׁים וְחֻקְיָהֶם וידברו צעד כלם,
 ובפרט אחר שההמון פחדו ורגזו ויעמדו מרחוק; ואתה רואה נ"כ שֶׁאִם הָיָה שֶׁלֹּא הָיוּ
 שֶׁכָּל רֹאשֵׁי הָעָם שְׁבִיכֹת, לא היה נריך לפרש ומקרבן אלי כל ראשי שְׁבִיכֹת
 חֻקְיָהֶם, אֶךְ הִי"ל כֻּלָּם, כלומר כל העומדים שם; והנה בהפך סתם לך הכתוב
 בַּחֲתֻלָּתוֹ וְהִיא כְּמַשְׁכָּם, כִּי כָל הָעָם שִׁמְעוּ; ואמנם מה שכתוב אֲנִכִּי עוֹמֵד בֵּין ה'
 וּבִינֵיכֶם נֶעֱתָ הֵיחָל לְהַגִּיד לָכֶם דְּבַר ה' כִּי יִרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵל וְלֹא עֲלִיתֶם בְּסֹרֹת
 (דברים ה' ה') אֵין עֲנִינוּ אֵלָּה (כפירוש רא"ב) מֵאוֹתוֹ הַיּוֹם הַיּוֹמִי עוֹמֵד בֵּין ה' וּבִינֵיכֶם,
 כלומר נֶעֱתָ הֵיחָל כְּהִיטִי מִלֵּן בֵּין ה' וּבִינֵיכֶם לְהַגִּיד לָכֶם אֶת מִלְּוֹתֵי כִי יִרְאֶתֶם מִפְּנֵי
 הָאֵל אֲנִי שֶׁלֹּא עֲלִיתֶם בְּסֹרֹת וְהִיטֶם בַּחֲתֻלָּתוֹ כְּאֵשׁ כֹּה ה', הנה יראתם ממש

(2) Io sono il Signore tuo Dio, il quale ti trassi dalla terra di

קול ה', ונקשטם שאהיה אני עומד בין ה' וביניכם, כמו שמפרש למטה ותאמרו הן הראנו וגו', קרב אתה ושמע וגו'. ורא"צ בע' בביאורו הקצר על פסוק וירד משה אל העם ויאמר אליהם הניח פסוק אנכי עומד לראיה כי משה ואהרן היו לפנים מהגבול בשעת מתן תורה, וזה מתנגד למה שפירש על פסוק זה בס' דברים, ודבריו האחרונים כראין לי עיקר, ולא הראשונים. והנה אין שום סתירה בין הספור הכתוב כאן לספור אשר במשנה תורה; ושקר ענה מי שכתב כי ספור מתן תורה והדברות נאמר זכרו בזמנית הענין לא בזמנית המלות כי נאמרו ממנו שתי נוסחאות, כאן ובמשנה תורה (כאלו לא כתב משה את הדברים, רק אחר כמה דורות נכתבו לפי המקובל פה אל פה), ושקר ענה ג"כ ביטבו הדעת הזאת לרא"צ, כי הוא לא אמר אלא כי ה' אמר עשרת הדברות כאשר הן כתובות כאן, וככה נכתבו על הלוחות, ושאלמכס משה כשחזר ואמר לישראל בשנת הארבעים החליף הלשון מעט ושמו הטעמים ולא המלות כדרך כל הענינים הנכפלים בתורה. ומי יתן ויודע הגם ספור אליעזר (ברא' כ"ד), וחלום פרעה (ס' מ"א) נאמרו מהן שתי נוסחאות בזכרון בני אדם, נעבור החלופים הנמנאים בספורים ההם בין הגדת הכותב והגדת אליעזר ופרעה בדבורם. (ב) אנכי ה' אלהיך: המקרא הזה הוא (כדברי דון יצחק) הקדמה למלות ואזהרות שאמרו, והכוונה (כדברי רמב"ם) אנכי המדבר והמלווה, אני הוא ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, וראוי לך לעבוד אותי ולא אחר זולתי. ולפירוש זה רמזו במכילתא באחרים: למה לא נאמרו עשרת הדברות מתחלת התורה? משלו משל למה הדבר דומה, למלך שבכנס למדינה, אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שתמלך עלינו? מה עשה? נכה להם את החומה, והכניס להם את המים, עשה להם מלחמות, אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו הן הן, כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוריד להם את המן, הגין להם את השלל, העלה להם את הנאמר, עשה להם מלחמת עמלק, אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו הן הן. כלומר אני המדבר אליכם, אני הוא ה' אלהיך שהוצאתיך מארץ מצרים, ועשיתי לכם כמה טובות, וראוי לכם שתקבלוני עליכם למלך, ותשמעו בקולי; והנה לפי זה מלת אנכי היא נושא המאמר, ומלות ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא הנשוא; וזו גם כן דעת צעלי הטעמים. והיה אפשר להפסיק המלות האלה בדרך אחרת, ולומר מלת אנכי אל השם, ולתת תחת השם טעם מפסיק, ויהיה אנכי ה' הוא הנושא, ואלהיך אשר הוצאתיך וגו' הוא הנשוא, ותהיה הכוונה: אני הנקרא ה', אני לבדי אלהיך המשיגת עלך השגחה מיוחדת, אשר כבר הוצאתיך מארץ מצרים. ועל הדרך הזה פירש רמב"ם בפרש'ו לחכמת שלמה (דף נ"ג ח"ל): כלומר שעת ישראל, אנכי ה', אף כי אין אל מעלעדי, הנני אלהיך בייחוד, מנהיגך ומלכך, לכן אתה חייב לעבדני בתורתו ובמדותי שאנך, מה שלא נוהג לשאר עמים. ונשייר

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: (ג) לֹא־יְהִיֶּה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי:

תפארת חלק שני כתב: אם אלהי כל הארץ נקראתי, אלהי כל גוים ולאומים יחד, כן אלהי ישראל תקראני, כי אנכי ה' אלהיך. גם הראש"ע הדביק השם הזה לאנכי באמרו: וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונתו לנו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא, הוא לבדו אלהיו. אבל נראה לי שאם היה הענין כן, היה ראוי שיאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוסיף (לא הוסיף), או אנכי ה' אלהיך כי הוסיף, או אנכי ה' אלהיך אני הוסיף. והדרך הראשון אשר הוא דרך בעלי הטעמים, הוא הנכון לדעתי. והנה הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, אך איננו מנוה, גם בעל הלכות גדולות לא מנה אותו בכלל המצוות; והרמ"ם גם עשה מנוה, ולדעתו הוא נווי להאמין במציאות האל, והלכו אחריו מוני המצוות ועשוהו מנוה, גם כי אין דעת כלם שזה בהגבלת המצוות הכרחית בו, ולדעת בעל ספר המצוות הגדול הוא נווי להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה הוא ה' אלהים אשר הוסיף מוארץ מצרים. ואמנם אנחנו לא מלאנו בתורה נווי על האמונה, וכבר הורה זקן הלא הוא הרב חסדאי ז"ל (רבו של ר' יוסף אלבו) כי האמונות והדעות אין לרנון ולבחיירה מנח בנן (עיין בפרו חור ה' מאמר שני כלל חמישי פרק חמישי); מלבד כי (כמו שהעיר דון יצחק) מאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוסיף וגו' הוא דמות ספור מה שקרה, ואיננו לשון המורה על מנוה. ואמנם למה אמר אשר הוסיף מוארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי את השמים ואת הארץ, הטעם הוא כי יציאת מצרים היא עדות לישראל שאלהיהם הוא המושל בשמים ובארץ, ולולי הקדמת האותיות והמופתים מהיכן יתברר להם כי אלהיהם הוא הוא שברא את השמים את הארץ? והלא כל העמים היו עובדים אלהים אחרים, ואולי כל אחד מהם היה מאמין שאלהיו הוא בורא הכל. והואיל ואין מדרך תורתנו לננות על האמונה, לא היה ראוי לו ית' לומר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, בלי שיביא שום ראיה לדבריו, ומאמר אשר הוסיף הוא הראיה על אמתת אלהותו ית' (חו' היא התשובה שהשיב לשאלה זו ר' יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי סימן ט"ו עד כ"ה מן המאמר הראשון), אלא שעדיין יש לשאול: היה לו לומר אני אשר הוסיף מוארץ מצרים, אני הוא אשר בראתי את השמים ואת הארץ. ותשובת זה כי בריאת העולם היא טובה שעשה ה' לכל בני אדם בשוה, והיא נותנת שכל בני אדם יעבדוהו, ולא ימשך ממנה חיוב לבני ישראל בפרט לשמור מצוות וחקים רבים אשר לא נוה לשאר אומות; אבל יציאת מצרים היא חסד שעשה ה' לבני ישראל לבדם, וממנה ימשך להם החיוב לעבוד אותו ולשמור מצוותיו, כדברי המכילתא

Egitto, dalla casa di schiavi [da quel paese, che per voi era un ergastolo]. (3) Non avere altri dèi in faccia a me.

שהנחתי למעלה (וקרוב לזה כתבו ראב"ע ורמב"ן). ואולם מה שאמרתי כי הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, הוא כי אף על פי שאין ספק כי הדברות עשרה, כי כן כתוב (למעלה ל"ד כ"ח) ויכתב על הלוחות את דברי הנביא עשרת הדברים, הנה נאופן חלוקתן יש ספקות, כי לפי חלוק הפרשיות נספר תורה אנכי ולא יהיה לך עד לשנאי אינו אלא פרשה אחת, אבל לא תחמוד כחלק לשתי פרשיות ויהיה לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי, ולא תחמוד אשת רעך וגו' דבור עשירי, והוא (כדברי דון יצחק) דברזר מאל, אין ראוי לקבלו. אבל בתרגום ירושלמי המכונה ליונתן לא תחמוד אינו אלא דבור אחד, ואנכי הוא דְּבָרָא קדמאה, ולא יהיה לך הוא דברא תניינא, וכן היה מנהג האשכנזים והגרמנים בימי קדם לקרוא נגן השבעות עשרת הדברות עם תרגום זה, וזין אנכי ללא יהיה לך היו מפסיקים בפיוטים ארמיים, ואחר כן היו אומרים דיברא תניינא כד הוה נפיק וכו' לא יהיו לך אלה אומרין וכו', ושני לא תחמוד היו עושין אותן דבור אחד; כן הוא במחזור ויטרי ונקלגת ספרים אחרים כ"י נושנים מאד, ועיין ר' וואלף היידענהיים בחומש מודע לזכיה בסוף ספר שמות. גם חכמי התלמוד מוכיחים אנכי ולא יהיה לך כשתי מלות, ומסתמא כוונתם גם כן למנותם שתי דברות, והנה נכון בלא ספק יותר מהדרך האחר המפריד לא תחמוד לשמים: (ג) לא ידורה לך אלהים אחרים: כמו שאני אלהיך ביחוד כלומר מכהיג ומשנית עליך, כן אחתהקבל אחי עליך לאלהים ביחוד, ולא תקבל עליך אלהים אחרים לעבדם: על פני: כל לשון על פני, על פני, על פניך (כשאין ענינם על הפנים ממש, כמו ופול על פניו) כלם לשון נער, נזק, פחד או כעס, כמו וימת הרן על פני תרח אביו (בראשית י"א כ"ח), על פני כל אחיו כפל (שם כ"ה י"ח), ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' י"ג), וימת כדז ואניהוא וגו' על פני אהרן אניהם (במדבר ג' ד', בפירוט רמב"ן, וכמפורש בדברי הימים א' כ"ד ב' ובגד הכנייה), תת פחדך ויראתך על פני העמים (דברים ב' כ"ב), על פני בן השטות (שם כ"א ט"ו), אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), אל יעזב אנוס (ישפטו ג' יס) על פניך (תהלים ט' כ') ובגד הכנייה), ועל פניכם אם אכזב (איוב ו' כ"ח), שענינו על אפכם ועל מחמתם תראו שאינני מכזב ושהאמת אחי; מי יגיד על פניו דברו (שם כ"א ל"א); וכן כל לשון שלח מעל פניו, הסיר מעל פניו, השליך מעל פניו, ענין כלם הרחקת דבר שראייתו מזערת אותנו, ואז לכלם חמם ושוד ישמע זה על פני חמיד (ירמיה ו' ז'); וינא מחלל ההוראה הזאת לשון עבר על פני, כמו ותעבור המנהג על פניו (בראשית ל"ב כ"א), ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד ו'), עוברים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח), שאין ענינם אלא עבר לפני פלוני; וכן בשאר חלקי שהוראחו

וְלֹא־תַעֲשֶׂה־לָּךְ פֶּסֶל י וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם י מִמָּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר

כשרש עֲבַר, כמו ורוח על פני יחלוף (איוב ד' ט"ו) שענינו עבר לפני; אמנם חזן מלאן עבר וחלף כל לשון על פני כשאין הוראתו על הפנים ממש, הוא תמיד לשון נער, וכן כאן לא יהיה לך אלהים אחרים על אפי ועל חומתי, כלומר להבעיטני, והטעם כי דע שדבר זה מכעיס אותי, כמו שאמר למטה כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. ואמנם למה הקפיד הקב"ה כל כך על אמונת יודו, ומה איכפת לו אם נעבד זולתו? וכי עבדת האלילים גורמת הפסד הקבוצ המדיני? — כן הדבר, וזה לפי מה שאמר: העולם הזה אשר אנחנו בו אם יִבְתָּן בנתינת חלקיו זה לענוהו זה לענוהו, הכל ירדעו כי ימלא בו מן הרע הרבה; אמנם אם ינתן בנתינת כללו, כל חכם לב יבין כי אך טוב הוא, כי אין בו שום רע בעצם, אבל כל הרע הנמצא בו תכליתו העלמית הוא לטוב. והנה המאמין באל יחיד אפשר לו לזייר בלבו טוב בעצם ושם בכל מיני שלמות, ומן הניור הזה תנא לו התולדה שהוא גם כן אוהב הטוב והעושים, וזנא הרע והרעים, וזה ימשך להטיב דרכיו, להיות לרצון לאלהיו; אמנם המאמין באלוהות הרבה, כלומר המקבל עליו לאלוה כחות הטבע כל אחד לענוהו נפרד מוחלט, או קצת מן הנבראים חיזה שיהיה, לא ימלט שיהיה לו אלוה אחד או רבים רעים בטבעם, או בעלי חסרון ופחיתות מה, וזה ימשך גם הוא לכחות אחר הרע או אחר הפחיתות ההיא, ויחשוב כי על ידי זה יהיה לרצון לאלוה פלוני אשר אלה דרכיו, וזה ידוע בנפיו לכל מי שקרא קורות העמים הקדמונים ומנהגיהם. ויולד זה הכה לא יתכן שיזייר שלם בתכלית השלמות אלא אלוה יחיד, אמנם אם יזיירו אלוהות הרבה, הנה כל אחד מהם נסכר חסר ונלתי שלם, כי כח חסרו יגביל את כחו; וזה ימשך גם כן שיזיירו למעלה קנאה שגאה ותחרות, כידוע מאמונות גויי קדם, וזה ימשך נהכרם הפסד המנות בין בני אדם. ועוד מלבד זה, אמונת אלוהות הרבה גורמת פירוד הלכות בין אנשי אמונת מחלפות, כי אנשי אמונה זו העובדים אלוה פלוני ישכאזו אנשי אמונה אחרת העובדים אלוה אחר, ויחזינו כי אין להם שום קורבה עמהם, וכאילו לא בני אדם הם כמותם, ורק מאמיני יהודי ידעו כי אז אחד לכלנו ואל אחד בראנו, ושני אדם כלם תדבנים לפני ית'; ובאמת רק אחר שנתפשטה תורת משה בעולם החלו האמונות להכיר כי כלנו אנשים אחים אנחנו. על כן על כל הדברים האלה רצה ה' שתקיים ידיעת יחודו בישראל, ואים עליהם כל האיומים האלה, וגם עליהם בכל מיני גיוס, לנלתי יעבדו אלהים אחרים, וכל זה אמנם לא לתועלת ישראל נפרט, כי אם לתועלת היין האנושי בכללו, כי מישראל תנא תורה וידיעת יהודי ה' לתפשט מהם מעט מעט אבל בני

(4) Non farti alcun simulacro, nè alcuna immagine (di cosa) che sia nel cielo in alto, o (di cosa) che sia nella terra abbasso, o (di

אדם כלם, עד כי באחרית הימים תמלא הארץ דעה את ה'; ומה נעמו דברי ר' יהודה הלוי (בזרי מואר ד' סי' כ"ג) באמרו: עם מה שיש לאלהים בנו סוד ומכמה כחכמה בגרגיר הורע אשר יכול נארץ והוא משתנה ומתחלף כנראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל ולא יאמר לו שום דבר מושג כפי מה שידומה למביט אליו; והנה הוא אשר יאמר את הארץ והמים אל טבעו וכו' וכו'; וכן תורת משה, כל אשר נא אחרים ישתנה אליה באמת ענינו, ואם הוא כנראה דומה אותה. עד כאן לשונו. והנה חזין כי הסוד הזה אשר לאלהים בנו לא היה אפשר שיפורש בתורה, כי פרסומו היה מפסיד המכון, כי לא היו ישראל פורשים מגלולי האומות הקדמוניות ושומרים עצמם מהתדמיות אליהם, אם לא היה ה' מקרבם לעבודתו בכל הדרכים אשר ראה בחכמתו לקרבם. וגם עתה הענין הזה אין ראוי לבארו לעם הארץ. ואמנם אם הייתה כתיבת התורה לטובת המין האנושי בלבד, למה נהר ה' להגלות לבני ישראל לבדם, ולא נגלה למין האנושי בלד? הנה זאת שאלת המכחישים המושגים להרוס עם זה היכל תורת ה' עד היסוד. וזו האומה בטול הטענה הזאת איננו ממה שיקשה, לפי מה שאמר: **וְעָלֹתָ ה' לְאָדָם** או לגוי להודיעם יחדיו יהיה בהכרח ללא תועלת, כי כל מי שהורגל באמונת אלהות רבים, גם אם יגלה לו ה' ויאמר לו שאין שם אלוה אלא אחד, לא יתחייב האיש ההוא להטות לבבו אליו ולקבל מחטו אמונת היחיד, כי לעולם ישאר בלבו משג ויאמר שמה האלוה הזה לכבוד עצמו אומר כן, כדי שלא אעבד זולתו, ולמחר אולי יבא אלוה אחר ויאמר לי שאין אלוה אלא הוא, או שגם הוא אלוה כמוהו; לפיכך כשהיו כל האומות מורגלות באמונת רבוי אלהות לא היה אפשר שיתגלה ה' אליהן, כי היה הגלותו להן לשוא ולהבל, ולפיכך אחרי אשר עמד אנדרסם אנזיכו וברוך בינתו הכיר שאין אלוה אלא אחד, מיד נגלה עליו הקב"ה וקרבנו לעבודתו, והבטיחו שירבה את זרעו ויעשה אותו לגוי גדול, למען יהיה זרע האמונה האמתית נשמר בלא נאחז ולא יאבד, ויזכה לחול את בשרו, למען יהיה הוא וזרעו נבדל מכל גויי הארץ עובדי האלילים, ולא יתערב בהם; וכאשר רבו בני יעקב והיו לעם, ועודם מחזיקים במדות המילה ובאמונת היחיד, הושיאם מבית עבדים ונתן להם התורה, למען יהיו עם לבדד ישכון ולא יתערבו בשאר גוים, אך יתקיימו באמונתם ובתורתם אשר היא חייהם, הכל לטובתם בכל זמן, ולטובת המין האנושי בכללו לעמיד. (ד) **לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל**: נורה מעץ או מאבן ובקרא כן ע"ש שפסל, כלומר שמיידין אותו ע"י כריחה בגרזן ומקבת, והוא נבדל מן המסכס שהיה של מחבת וכעשית ע"י יתיקה; רק בדי' מקומות מלאנו פסל שלפי הכראה ענינו מסכה, את ימינו פסילי בספק. (ושעיה ל' כ"ג), הפסל נסך מרש (שם מ' י"ט), מי יבד אל ופסל נסך (שם מ"ד י'), הושיא כל גורף מפסל כי שקר נסכו (ירמיה י' י"ד) וכי

בַּמִּים יִמְתַּחַת לָאָרֶץ: (ה) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם

י"ז, וכו' כי גם באלה אין פסל זו מעשמו, והוא של עץ או אבן, לא של מתכת, אלא שממין אותו צוהב או נכסף ונפול בו לשון פסל וגם לשון נכסף; והנה נימי פסלי כסף ענינו פסילק המנופס כסף, וכן הפסל נכסף חרש וטורף צוהב ירקענו, שהטורף שוטח צוהב על הפסל שכבר נעשה מעץ, וכן הוניה כל טורף מפסל כי שקר נסכו הוא פסל והוא ג"כ נכסף, כי חוכו עץ ומינוחיתו מתכת; והנה בפסוק הפסל נכסף חרש אין חרש חרש עמים אלא כמו הנה אנכי בראתי חרש נופח באל פסם (ישעיה כ"ד י"ז), והוא הוא הטורף; ומלת נכסף אפשר לפרשה מענין יניקה שנסך עליו זהב, ואפשר לפרש ענין כסוי ונפיו כמו והמסכה הנסוכה על כל הגוים (שם כ"ה ז') בלי הפסל שכסוה ונפיהו הטורף, וכמו שפירש רד"ק בפירושו הראשון; וכן הוא ג"כ הענין בפסוק מי יזר אל ופסל נכסף; והנה כאן הזכיר הפסל ולא הזכיר המסכה, כי דבר נהווה, כי לא היו אז עשירים לעשות להם אלהי כסף ואלהי זהב, אלא"כ ישתפסו בו כל העם כמו שעשו במעשה העגל, וכאן (בעשרת הדברות) עם כל יחיד ויחיד הוא מדבר; ולחטה (פסוק כ') הוסיף והזכיר גם אלהי כסף ואלהי זהב. והנה הפסל אפשר שיהיה מכל לורה שתייה, וכן כתוב פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וכו' (דברים ד' י"ז וי"ז וי"ח); ואמנם באמרו אח"כ וכל תמונה אשר בשמים וגו' נראה כי פסל האמור כאן ענינו בנורת אדם, והוא מה שפרט שם (דברים ד' י"ז) בראשונה באמרו תבנית זכר או נקבה. ובל' תמונה וגו': וכל לורה העשויה בדמות מה שבשמים או בארץ או במים; תמונה, משרש מוץ, בערני מאן, שענינו שקר, הוא כנוי לורה המתדמה לדבר אחר, כמו פסל תמונת כל סמל, פסל תמונת כל (דברים ד' כ"ג וכ"ה), ואמנם מח"ש ותמונה אינכם רואים (שם שם י"ג), כי לא ראיכם כל תמונה (שם שם ט"ו), ותמונת ה' יביט (במדבר י"ג ט'), תמונה לנגד עיני (איוב ד' י"ז), אני בדרך אחרת פניך אשבעה בהקיץ תמונתך (תהלים י"ז ט"ו), היה נראה כי תמונה שם לורה הנחלץ הטבעי, תארו ותבניתו, לא לורה מלאכותית הנעשית בדמותו (וכן כתבתי בנ"ה תה"פ ע' 89), אמנם אחרי ראיתי מעוט שמוש השם הזה, ואלא כמזל אלל שם לורה במוקדאל מ"ג, וגם לא כשאר שמושו בל"ת, ואחרי העמיק התקירה בכל המקראות שאל בהם (אשר אינם זולת אלה שהזכרתי) כ"ל שאין המלה זזה מענינה הראשון, אך ענינה תמיד לורה המתדמה לדבר אחר, והנה זה מובן במלינת ותמונת ה' יביט, שאין ענינה נורת ה' ותארו, אלא לורה כנראת (כבוד נברא) המעורר בלל הנביא לומר הבורא ית', וכן אשבעה בהקיץ תמונתך (תהלים י"ז ט"ו), הכוונה על הכבוד הנראה בחזיון ונחלתם (שהיה הוראה אותו שבע ועל בו גם אחרי הקיטל), ואין הכוונה נורת האל, וכן יעמוד ולא אכיר מראשו תמונה לנגד עיני, הכוונה לורה

cosa) che sia nelle acque al di sotto della terra. (5) Non prostrarti

בנֹאִיִּית המעוררת לִיּוֹר מה שאִיכְנו גַּם, וּבִלִּי רומי Phantasma; וכן ותמונה אִיכְכֶם רואים, כי לא ראייתם כל תמונה, אֵין עֵינֵיכֶם לא ראייתם תורת האל ותארו, אֵלָא לֹא ראייתם שום תורה כנראת העומדת לעורר בדעתכם לִיּוֹר האל המדבר אליכם; ואחרי אשר לא ראייתם שום תמונה שתעמוד במקום עצמותו, אֵין לכם ג"כ לעשות שום תורה למען תעמוד לכם לזכרון אלהיכם והנה התבארו כל הכתובים שבהם מלת תמונה, והתבאר כי הוראת השם הזה הוראה אחת שזה בכל מקום, והיא ג"כ משכמת עם הוראת שרשה אשר נאמר בל' ערבי. ומן השרש הזה ג"כ שם מִין שענינו בלשון מקרא דבר הדומה ולא שזה, כגון את כל עורב למינו (ויקרא י"א ט"ו) העורב עם כל שאר העופות הדומים לו ולא שזים לו, וכן עץ פרי עושה פרי למינו (בראשית א' י"א), שענינו (לפי הכנינה ונגד פירוש המפרשים כלם, וכמו שפירשתי במקומו) עץ פרי הנחלק למחלקות הרבה שכל א' מהן דומה למצבתה במה שהיא עץ פרי כמות, ואיכנה שזה לה, כי היא מִין אחר. ומן ההוראה הזאת הושאל את"כ בל"ח שם מִין לכלל אישים הרבה הדומים זה לזה, וכן בלשון רומי שם species ענינו מראה דמות, ואת"כ הושאל להורות על המין. ואשר בָּמִים מתחת לארץ: על דרך לרוקע הארץ על המים (תהלים קל"ו ו'), דברה תורה בלשון בני אדם ולפי אמונתם בדורות ההם. (ה) לא תשתחוה לָהֶם: לאלהים אחרים, או לשום פסל ותמונה. ולא תעבדם: בכל שאר מיני עבודה, ומלת תעבדם זרה, שהיא נקודה בשני קמזין, והיה משפטה בשני פתזין, תַּעֲבֹדֶם, כמו יַעֲבֹדְנִי, יַעֲבֹדְנִי, ונחלאת מלה זאת בשני קמזין גם למטה (כ"ג כ"ד), ובדגרים (ה' ט'), וכמו ונַעֲבֹדֶם (דברים י"ג ג'), וכתב ר"דק (מכלול ד"ק דף מ"ה), ובאו מפוארים בקמץ חטף, ולא תעבדם, אשר לא ידעתם ונעבדם, והאות הנוספת נקודה בקמץ מפני הקמץ חטף אשר אחריה, ע"כ. ודוגמת הזרות הזאת במלת יַתְאָרְהוּ יַתְאָרְהוּ (ישעיה מ"ד י"ג); ודומי העמים אומרים שהמלה מבנין הפעל, ולא תַּעֲבֹד, ולא יִתְאָרְהוּ לפי הענין, כי בנין הפעל מורה הכרח מן החוץ, ובאין הכוונה על מעשה ברטון, ובפרט בפסוק כלכה אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם, לא יזויר שם שום הכרח, ואֵין מקום להפעל. קָנָא: תחלת הכתה השרש הזה היתה להורות על הפיכת המראה לאדום הרבה הנוטה לשחור, וההוראה הזאת נאמרה בלשון סורי, ונחלאת השרש הזה בתרגום סורי בפסוק חלליות עֵינֵיכֶם (משלי כ"ג כ"ט) ובפסוק עורכו כחור כחמרו (איכה ה' י'), וקרוי לשרש זה קִינָא שענינו בלשון ארמי גורף, לפי שחלליתו להאדום המתכת באש; גם בלשון ערבי קנא ענינו אדום הרבה, ובלשון הקדש הושאל השרש הזה על התחממות הלז והתפעלות חזקה הגורמת למראה הפנים שיתאדם וישאף, והיא הרגשת כעס וחמה גדולה, כגון חמת גבר כשתשטה תחתיו אשמו, או כשיכתן לאחרים מה שהיה ראוי שיכתן לו; ולפעמים יתחמם אדם גם בשביל אחרים ויקנא לרעהו,

וְלֹא תַעֲבֹדֶם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קָנָא

כשיראה אחרים מחלבים בטליט ולוקחים לעצמם מה שלא היה ראוי אלא לה, כמו המקנא אחת לי (במדבר י"א כ"ט), או כשיראה אחרים מעררים אותו בכל ענין שיהיה, כגון קנאתי לירושלם ולניון קנאה גדולה וקנף גדול אני קונף על הגוים השאננים אשר אני קנפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א' י"ד וט"ו). והנה עיקר הוראת לשון קנאה אינו אלא חמה וקנף גדול, והנה הרמ"בס (מורה ח"א פרק ל"א) כתב כי לא יומא בכל התורה ובכל ספרי הכנזאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בע"ז בלבד; והרמ"בן הביא נגד זה מה שכתב וימר אף ה' במשה, וימר אף ה' בם, מרה אפי בך ובשני רעיק, וביים: אבל בלשון קנאה אחת הוא" בלומר אחת הוא שלא ככתבה קנאה אלא נגד עובדי ע"ז. ואני אומר כי גם זה איננו אחת, כי מצינו (נחום א' ב') אל קנא ונוקם ה', וגם מדרש על אשר שהרע לישראל, והקנאה והנקמה היא על מה שהרעו לישראל, לא על ע"ז שעבדו, כי (כדברי הרמ"בן ענמו) הכתוב יוכיר קנאה בע"ז בישראל בלבד (ולא באמונת). והנה אע"פ שהפסוק הזה מדרש בע"ז, מכל מקום כ"ל כי אל קנא ופוקד עון אבות לא על ע"ז מלבד כאמרו, אלא דרך כלל כאמרו, לומר שהוא נוקם ובעל חמה, כלומר שהעושה חטאים גדולים הוא כפרע ממנו נזכות גדולות כאדם שעלמה חמתו באפו. פוקד עון אבות: אין ספק כי לא יומיר אלוה יתיד אדון הכל, יודע הכל, משגיח ומשלים שכל ועושה, בלי שנאמרינו ג"כ שופט נדק ואמת, וכמו שאמר אנרבה השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ומזה אחר: הנור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול נדק וישר הוא. ואמנם שיהיו הנכים כענשים בעון אבותם אין זה משפט נדק, והתורה עצמה הזהירה את הדיינים שלא לשפוט כזה (לא יומחו אבות על בנים ובנים לא יומחו על אבות, דברים כ"ד ט"ז), ואע"פ כי אנו רואים כי אמונת היות הנכים כענשים בעון אבותם היתה מפורסמת בישראל עד שהיתה למשל בביהם (ירמיה ל"א כ"ט ויחזקאל י"ח) אבות יאכלו בשר ושני הנכים תקהינה, והמשורר אומר (תהלים ק"ט י"ד) יזכר עון אבותיו אל ה' ותטאת אמו אל תמה, והמקובן אומר (קייטו ה' ז') אבותינו פעלו ואינם ואנחנו עונותיהם שנלנו, ורבות כאלה בספרי הקדש, וכנגד זה אנו רואים יחזקאל מתאמץ להשגיח המשל הנזכר אבות יאכלו בשר, והוא אומר בן לא ישא בעון האב הנפש המוטאת היא תמות, וירמיה אומר כי ביימים הבאים לא יאמרו עוד המשל ההוא. והנה רז"ל תירלו ואמרו כי פקידת עון אבות על בנים היא כשארמוזין מעשי אבותיהם בדיהם, ודברי יחזקאל הם כשאין ארמוזין מעשי אבותיהם, ועדיין יש לשאול: כשארמוזין מעשי אבותיהם יענישם האל יותר מכדי רשעתם או לא? אם לא יהיה ענשם יותר מכדי רשעתם, אין כאן פקידת עון אבות, ואם יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם

loro, e non prestar loro culto; poichè io, il Signore tuo Dio,

הרי זה עוות הדין. והרמז"ס (מורה מ"א פ' כ"ד) אומר שהכוונה בפקד עון אבות אינה אלא כי אחת מחמדות ה' היא כי בעיר הכדחת הכה יכו את כל יושביה לפי חרב וגם הנכים אשר לא חטאו; ואחת רואה כמה זה רחוק ורחוק, מלבד שאין אדם רואה לומר שאין הענין כזה אלא בעון ע"ז, כי אע"פ שאין בע"ז מדבק, מ"מ מדת פוקד עון אבות מלאכה ג"כ בי"ג מדות (שמות ל"ד ז'), ושם לא באמרה לענין ע"ז, אלא סתם באמרה, ומי יאמין כי אחת מהי"ג מדות אין המכוון בה אלא מזנה מן המזנות, והיא מזנה שחלואות קיומה מועטת, ואולי מעולם לא נתקיימה? ועוד אם פוקד עון אבות הכוונה בו על מזנה מן המזנות, גם ועושה סכר לאלפים ראוי שיהיה מזנה מן המזנות, וכמו שזה לא יתכן לא יתכן גם זה. ואשר אני אומר לי הוא כי דאזי משמעות המקרא הוא שאף על כנים נדיקים ה' פוקד עון אבות, וכן היתה אמונת אבותינו, וכן אמרו: "לדיק ורע לו לדיק בן רשע", והוא דבר שהמוש מעיד עליו, כי בכמה וכמה ענינים טובים ורעים האב זוכה לכנו, ומעשי האב ודרכיו ומעלליו גורמים בהכרח טובה או רעה לזרעו אחרי, והמדה הזאת היא אחד מסודות ההשגחה הנסתרת בכל המאורעות ההוות בעולם, והאלהים עשה שיראו מלפניו, כי כל אב אוהב את זרעו, והדאגה שמה חטאיו יבארו רעות גם לבניו, תעברו אם מעט ואם הרבה מלכת תמיד בשירות לבו, ואף אם לא תעברו, הנה הראוים את בניו מדוכאים בעונו ינעקו מרה עליו, ויהיה האיש לחש ולשכינה, ורבים ישמעו וייראו אלא יעשו כמעשהו, אבל הרע הזה הנא על הנכים בעון אבותם איננו רע מוחלט ומתמיד, כי הוא יכאיב ויחפש יומיו וידיו תרפיה, ומי שכל עתותיו וכל קורותיו בידו, אין רע מוחלט יוצא מתחת ידו, ולא יבצר ממנו להמשיך טובות גדולות מבטן הרעות והזרות, והדברים ארוכים, אין כאן מקומם. כללו של דבר, פקידת עון אבות על כנים איננה להנקם מן הרשע, אלא להועיל לבני אדם לבטל יחטאו, לפיכך איננה באמת מקלקלת אורת הדין, ובנו של רשע אם שקול ישקל רעתו וטובתו שצאו עליו מיום הולדו עד יום מותו, יודע כי לא כעשה עמו עול וחמס חלילה, רק מלאוהו קצת רעות וזרות מזהירות הראוים להרחיק את האדם מן העבירה. ולפיכך בשר ודם מזהיר על זה שלא לענוש כנים על אבות, כי האדם אין נידו לחשוש המח' אשר יחמ', אבל מה שהוא עול בבשר ודם הוא משפטי נדק בצדון הכל שהכל נידו. ועדות ברורה לדברי הוא מה שאנו רואים ברשע בן לדיק, כי הנה כאן הוא אומר ועושה סכר לאלפים לאוהביו, וכן מלאנו בדוד (תהלים פ"ט) לעולם אשמר לו חסדי וגו' ושחתי לעד זרעו וגו', אבל וכי מפני זה הנכים המתאים לא ישאו חטאם? — אם יעזבו בניו תורת וגו' ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, וחסדי לא אסיר מעמו. וכן בגי' כלו, הנה ה' כרת ברית עם אברהם ויבחר בזרעו אחרי, ולא ימאסם ולא יעלם לעולם; וכי בשגיל זה לא ענש אותם כשחטאו? הרי מבואר כי אהבת ה'

פָּקֶד עוֹן אֲבֹת עַל-בָּנִים עַל-שְׁלִישִׁים וְעַל-

את האבות איכנה מקלקלת ארת הדין ויוצר המשפט. ואם נחמה טובה כך הוא, קל ומומר נחמה הפורענות (אשר מנסוכ זה עלמו מוכח שמה טובה מרונה הימנה הרבה, כי פקידת עון אבות אינה אלא על בנים על שלשים ועל רבעים, ומה טובה היא לאלפים כלומר עד אלף דור), הלא אין ספק כי נפקוד ה' את עון האב על הבן לא בשביל זה יטה משפט גבר, כי פלם ומואזני משפט לה', והרבה שלמים למקום לקיים פקידת עון אבות לאיים על בני אדם, בלי שיהיה משפט הבן מעוקל ומעוות באמת. והנה בימי ירמיה ויחזקאל שהיו הכנזאים אומרים אל העם כי ה' משליכם מעל פניו בגלל חטאות מנשה שהטטית את ישראל, כהיה למשל בפי ההמון אבות אכלו בשר וגו', והיה זה לקצת העם למכשול עון לבלי שוב בתשובה; על כן הונדך יחזקאל להתקומם נגד המשל הזה, ולהזכירם כי הנור תמים פעלו כל דרכיו משפט, וכן לא ישא בעון האב עובש מוחלט ומתמיד, רק הכפז הטוטאת היא תמות, ומי שאינו אוחז טטאות אבותיו בידו מיו ימיה, על כן ראוי להם לשוב אל ה' וירחמם, וכמו שחתם דבריו שוט והשיבו וגו' השליכו מעליכם את כל פשעיכם וכו' ולמה תמותו בית ישראל, כי לא אחפון נמות המת וכו' והשיבו ומיו. והנה זה שאמרתי כי ענין פקידת עון אבות על בנים הוא דבר שהחוש מעיד עליו וכו', הוא דומה למה שפירש הרלב"ג שטוב האבות נמשך גם לבניהם במקרה, על דרך אבותינו. טטאוו ואינם ואכחנו עונותיהם סבלנו; ואני בשנת תקנ"ד הקשיתי עליו ואמרתי כי מליט פוקד עון אבות על בנים אין משמעותה שהטוב נמשך לבנים במקרה, אלא שהאל מעניש את הבנים בטובה מכוונת, כמו ופקדתי עליהם טטאתם (שמות ל"ב ל"ד), ופקדתי עליו דרכיו (הושע ד' ט'), וכן מלת פקודה ענינה טוב מכוון לא רע כמשך במקרה, כמו באו ימי הפקדה, באו ימי השלום (שם ט' ז'), ומה טעמו ליום פקודה (ישעיה י' ג'), ואולם עתה בשנת ת"ר רואה אנכי כי כן הוא דרך התורה לנייר לנו הטובות והרעות כבודות מלמעלה בטובה לשכר ולטוב, אף אם הן כמשכות ונאות בדרך הטבע לפי מנהגו של עולם; כי באמת אין דבר בטוב שיהיה במקרה, אלא הכל כמשך מסבותיו, והכל משתלשל אל הסנה הראשונה (עיין בחזי מואמר ה' סימן ט'), וכמו שלמים על בני אדם ולהדריכם בדרך ישרה מקק ה' נחקות הטבע שיהיו טובות האב גורמים רע לזרעו אחריה, וכמו שלמים על בני ישראל אמרה תורה כי ה' אל קנא וטוקס ובעל חסה, כן אמרה ג"כ שהוא פוקד עון אבות על בנים כאילו הוא עושה זה דרך נקמה וחרון אף, גם כי באמת לא יקרה הדבר אלא בדרכי הטבע ולא לנקמה חלילה, אלא הכל לטובת בני אדם. וגם כשהנרבה התורה לנייר את האל כטוקס ובעל חמה, הנה מיד חזרה לנייר לנו מדת טובו יתרה הרבה על מדת פורענות באמרה ועושה חסד לאלפים,

sono un Dio geloso, il quale, co'miei nemici, esigo conto dei

כי אחסם זה הוא עיקר כל התורה כלה, להודיענו כי ה' עושה חסד, משפט ודקה
בארץ, כי נאלה הוא חפץ, כלומר זה הוא רצונו שיהיה אדם שומר דרך ה' להתנהג
עם חבירו במשפט (לחת לכל אחד מה שראוי לו) ובנדקה (לחת לו משלו לפני משורת
הדין). לשונא: עם שונאי אני נוהג כך לפקד עונם על בניהם, וכן ועושה חסד
לאנשים לאוהבי, הכוונ' עם אוהבי אני נוהג כך לעשות חסד עם בניהם עד אלף דור,
ומלת לשנאי ומלת לאוהבי חחרת אל האבות (כדעת רל"ג), לא (כדעת ראב"ע ורשב"ם
ואולי גם רש"י) אל הבנים. וחכמי התלמוד שאמרו כשאומין מעשי אבותיהם נידהים
לא אמרו זה לפרש מלת לשונאי, אלא לפרש במה הכתוב מדבר, לומר כי ענין הפקידה
הזאת אינה אלא כשאומין וגו', לא שיהיה זה פירוש מלת לשנאי, וכן אונקלוס תרגם
לשנאי לשנאי, ואח"כ הוסיף (דרך תוספת ולא לפרש מלת לשנאי) כד משלמין בניא
וכו', ואין התוספת הזאת (כאשר חשב רמב"מן ואולי גם רש"י) לפרש מלת לשנאי שהכוונה
אם הבנים שנאי, שאם כן היה לו להשמיט מלת לשנאי לגמרי, הואיל ומלת כד משלמין
וכו' הן הן פירוש מלת לשנאי. ולא אחת תחת לשוני כי בתרגום כ"י על קלף שני
חסרה מלת לשנאי והוסיפו בגליון, אבל אין זה אלא טעות סופר, שהרי בדקתי בפרשת
ואתחנן, ושם אין המלה חסרה כלל. והכני מנעל מה שכתבתי על עון אבות באוהב
גר עמוד י"ט. והנה והתירו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כ"ו מ') הוא כמשמעו,
עונם ענין אחד, ועון אבותם ענין אחד, יתירו על מה שחטאו וגם על מה שלא חטאו
הם אלא אבותיהם, וכן מלאנו מפורש בנחמיה (ט' ב') ויתירו על חטאיהם ועונות
אבותיהם, ואח"כ מוזכר והולך באורך את חטאת אבותיהם מפסוק ט"ז עד ל"ה. לפיכך
גם מה שכתוב צירמיה (י"ד כ') ידענו ה' רשענו עון אבותינו אינו אלא חסר וי"ו
רשענו ועון אבותינו, והכוונה בכל זה כי מאחר שכך היא מדת הקב"ה לפקד עון
אבות על בנים, הנה הבא להתורות ראוי שיתודה לא לבד על חטאיהם, אך גם על חטאת
אבותיו, כי גם עליהם הוא חייב עונש, ובוודאי ותפלה ותשובה יתכפרו לו אלו ואלו. והנה
ידידי החכם המפורסם ג'ר"כ כ"י בנה"ע לשנת ת"ררו אחז בפירושי שכתבתי באוהב גר,
וקירב את אשר ריחקתי, והכניס מכל וכל ענין עונש הבנים בגלל אבותם, ועל מה
שאמר דוד יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תחת, ועל מה שאמר ישעיה הכינו
לבניו מטבח בעון אבותם, אמר שאינם אלא נד מליצת השיר, חו אינה תשובה, כי
אחסם מדברי המזוררים שכל אומה ולשון אנו למדים מה היו אמונות הגוי ההוא בימי
המזוררים ההם ולולא שפשטה בימי דוד אמונות עונש הבנים בחטאת אבותם, איך
יעלה על דעתו לומר דבר זה כזה יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תחת? וגם
החכם גזיניוס בפירושו ישעיה כתב כי פסוק יתנו מחיך ככלתי יקומו (ישעיה כ"ו י"ט)
אף אם יפורש דרך משל ומליצה (כמו שהוא באמת), מכל מקום הוא ראייה שאמונות

רַבְעִים לְשָׁנָאֵי: (ו) וַעֲשֵׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים
 לְאַהֲבִי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתַי: ס (ז) לֹא תִשָּׂא
 אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוּא כִּי לֹא יִנָּקָה
 יְהוָה אֶת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לְשׁוּא: פ

תחיית המתים היתה מפורסמת בישראל בימי הכות. אולם ידידי החכם המפורסר נ"י
 דבר לעוות עלינו את הכתובים בכוונה טובה להסיר תלוכה מעל אלהינו, וכדי להסכים
 התורה עם הפילוסופיה. ואמנם הנה מלד אחד אין כל זה מספיק להסיר התלוכה,
 כי היות הנבים לוקים בעון אבותם הוא דבר שהמוש מעיד עליו, ואף אם לא היה
 דבר זה כתוב בתורה, תלוכה לדיק ורע לו במקומה עומדת; ומלד אחר כבר קדמתי
 והשנתי תשובה לאותה טענה באמרי "אבל הרע הזה הנא על הנבים בעון אבותם
 אינו רע מוחלט ומחמיר שהכל בידו." והנה ידידי החכם יש"ר נ"י אומר כי
 אף אם יקרה לפעמים לאיזו סנה פרטית שהלדיק יאבד בדקו צעבור רע מעללי
 אחרים, עוד לא יתכן בשביל כן לייחס לאלהי עולם אשר כל דרכיו משפט לדיק מזה
 וזו שיעניש תמיד הנבים צעבור מטעם אבותיהם וכו'. ואני אומר כי החלוק הזה בין
 תדיר לשאינו תדיר אינו אלא תנחומין של הכל ואם נניח שיקרה לפעמים עול בעולם
 שיהיה לדיק אובד בדקו, אף לא יהיה זה אלא אחת לאלף שנים, כבר כפרנו בהשגחה
 שאם יש אלהים שופטים בארץ לא יבצר ממנו לעשות משפט גם בפעם ההיא. והאמת
 היא כי היושב על חוג הארץ ויושבים כתגבים, הוא יודע שאין שום עול בעולם, לא
 תמיד ולא לפעמים, והמתבוננים בתולדות הדורות יבינו כי כל מה שהיה לא היה אלא
 לטוב, ואף אם העומדים בזמן המאורעות (כגון בזמן כירון קיסר, ואטילא ורובנספיאר
 ומצריהם) היו הדברים עול ומסם בעיניהם, הנה אחר זמן נדע כי הכל היה לטוב
 המין האנושי. וכן פקידת עון אבות על בנים היא לטובת המין האנושי. ואם היא עול
 בעינינו, אין הענין כן באמת, כי הוא יבא לידי ויחש יומא וידי תרפינה, כמו שכתבתי
 למעלה. והמעמד אומר (ויקרא כ' ה') כי פוקד עון אבות על בנים הוא שנינו ובני
 בניו, ואם גם דור הרביעי יראה, ימותו כלם ועיניו רואות. אבל משמעות הכתוב איננה
 שימותו, אלא שיקבלו עונש, ואם כדבריו, היה הכתוב אומר ערירים ימותו, אבל פוקד
 עון אבות על בנים משמע בלא ספק שהכוונה על עונש הנבים, לא על עונש אבות.
 (ו) ועושה חסד לאלפים: לשונאי אני פוקד עונם על בניהם ועל שלשים ועל
 רבעים, ולאהבי ולשומרי מצותי אני עושה חסד לאלפים, כל' לבנים שאחר אלף דור

peccati dei padri dai figli, dai nipoti e dai pronipoti. (6) E coi miei amici ed osservanti i miei precetti, uso benevolenza sino ai millesimi discendenti. (7) Non proferire il nome del Signore tuo Dio (giurando) pel falso; poichè il Signore non lascia im-

כמפורש במקום אחר (דברים ז' ט') שומר הברית והסעד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. אלפים: שם המאזר, ע"ד שלשים ורבעים, והואמטה מלת בנים הנזכרת בפסוק הקודם, והכוונה בנים אלפים, בני דור האלף (רש"ב ורמב"מ); וענין עושה חסד לאלפים הוא כמו שזכרנו באברהם שנקרא אוהבו (ישעיה מ"א ח', וד"ה ב' כ' ז') ובזכותו נמר ה' בורעו אחריו וכתר לו ברית עולם, וכן בפיכתם והיתה לו ולורעו אחריו ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה י"ג), וכן דוד (שמואל ב' ז' י"ו, ירמיה ל"ד כ"ו), וכל זה בלא עוות הדין, כי המוטאים עונם ישאו כמפורש בשמואל (ב' ז' י"ד) אשר בהעוותו והוכחתו נשפט אנשים ובנגעי בני אדם, ובמזמור פ"ט אס יעזבו בני תורתו וכו' ופקדתי נשפט פשעם וכו', וכמו שכתבתי בפסוק הקודם. (ו) לֹא תִשָּׂא וגו': לא תשא על שפתיו, כלשון ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'), ותשא ברייתי עלי פיד (שם כ' י"ו), וממלא לי נשא גם בזולת על פה ועל שפתיים, והוא דרך קצרה, כמו לא תשא שמע שוא (שמות כ"ג א'), ומרפה לא נשא על קרובו (תהלים ט"ו ג'), ומענין זה מליגת נשא משל, וכן משא, וכיוצא בזה בל' רומי Profero, שענינו דבור, מן fero שענינו נשא; ואמנם נשיאת שם ה' ענינה הזכרת שם ה' דרך שבעה, והוא דבר הלמד מענינו. לשוא: שוא הוא שקר, גם פחות משקר, והוא דבר שאין לו קיימא, שאין לו על מה שיסמוך, שהוא שקר מעיקרו; אלא שהואשאל אח"כ לכל דבר שקר אפי' יש לו על מה שיסמוך; וכל כי תחלת הוראת המלה נשימה והכל פה, והמלה קרובה לשרש נשא, נשן ושסף; והנה מה שאין לו קיימא נקרא שוא כלומר הכל פה, כמו שנקרא רוח והכל, שמתיהן מלות מורות על הרוח היוצא מן הפה, כגון ישא רוח יקח הכל (ישעיה כ"ז י"ג), והכל פה ידוע בל"ח ובסורי; ואח"כ אחרו לשוא להוראת לרוח להכל, והוא כשאדם פועל לתכלית מה, ואח"כ לא ישיג תכליתו, כגון לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמיה ב' כ"ט), לשוא תחיפי (שם ד' ל'), לשוא הרגית רפואות תעלה אין לך (שם מ"ו י"א), אך הוראה זאת אין לה ענין לכאן, שא"כ. יהיה ענינו לא תשבע בשתדע שלא יאמינו לך, אבל אם יאמינו לך תוכל להשבע אפילו על שקר; ובנשיאת שם ה' לשוא אמנם היא בלא ספק להשבע בשמו לשקר; וגם שבעה שוא האמורה נמשכה (שבעות כ"ט) היא שבעה שקר שנשבע לקיים דבר שכבר ידוע שאינו כן; ורק בירושלמי מצינו שהנשבע על שמים שהם שנים לוקה משום שבעה שוא, והרמב"ם (סלכות שבעות פרק א') הכניס גם את זו בכלל ארבע מחלקות של שבעה שוא, ודע כי בר"י כ"י ופוסקים עתיקים לא נזכר אלא על עמוד של אבן שהוא של זהב, אבל

(ח) זָכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: (ט) שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלֶאכֶתְךָ: (י) וְיוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת יְיָ הוּא וְאַתָּה לֹא-תַעֲשֶׂה כָל-
מְלֶאכֶה אַתָּה י וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עִבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ: (יא) כִּי שֵׁשֶׁת-
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ

על של ע' שהוא ע' היא תוספת שהוכיחו האחרונים, ולדעתי שנועה כזו שהיא אחת
(על של ע' שהוא ע') אלא שהיא שלא לנורך ולנטלה לא כחסרה רק דרך סייג, כי
גם זה זלזול בכבוד האל, ומי שרגיל להשבע בחנם יקל לו לכפול ג"כ בשנועה שקר,
ואח"כ כללו באיסור זה גם הזכרת שם שמים לנטלה, כי גם זה זלזול בכבוד האל,
ובפרט כי פשט המלות לא תשא את שם יורה הזכרה בעלמא, ואנקלוס שלא לכפול
המלה חרנס הראשון למנא (לנטלה) והשני לשיקרא, החמיר באיסור והרמינו גם על
השנועה לנטלה, והקל בעונש הגדול, שלא יהיה אלא על שנועה שקר. כי לא ינקה
ה' וגו': הכה הנשבע לשקר לא יירא מדיני אדם, כי יאמינו בדבריו, ועל המעט יקרה
שתגלה שקרותו, ע"כ אחר שאף אם ינקה מדיני אדם לא ינקה מדיני שמים. (יב)
זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת: הוכירה הזאת אין ענינה (כמו שכתבתי בבה"ע תקפ"ח ע'
90) זכור מה שנשטות כבר במדבר סין לקדש את יום השבת, כי אמנם ל' זכירה
איכנו מיוחד למה שעבר, כי כמאל גם כמה שעתיד להיות, כמו לא זכרה אחריתה
(איכס ח' ט'), לא זכרת אחריתה (ישעיה ח' ז'), יען אשר לא זכר עשות חסד
(תהלים ק"ט י"ו), ברונו רחם תזכור (מצנקה ג' ב'); והנה זכור ענינו להצא כמו
שזור, כלומר שים אל לנך יום השבת שיהיה מופה מתי ינא כדי לקדשו, ולא יכור
מלנך ולא תחללו מפני השכחה; ואמנם הקידוש שתקנו רז"ל הוא כענין כל ברכות
המזות, שהתקינו שיהיה אדם מנך עובר לעשייתן, וזה כדי שלא יעשה המזות כמזות
אנשים מלומדה, אלא ישים אל לבו כי ה' הוא, ויעשה הדבר בכונה לעשות רנון ונור.
לקדשו: לעשותו כדל עשאר ימים, שלא תשתמש בו להנאתך לעשות כל מלאכה, אך
תחנכו לנבזה כקרבן ובתרומה, כלומר תמשך ידך מליהנות בו לנרנך ולעסקך,
ויהיה כלו מפורש לנבזה שמים, לשנות בו לכבוד האל אשר נך על השנימה בו. (טז)

punito chi proferisce il suo nome pel falso. (8) Ricordati del giorno di Sabbatho, per santificarlo. (9) Sei giorni lavorerai, e farai ogni tua opera. (10) Ma il giorno settimo è Sabbatho, ad onore del Signore tuo Dio: (in esso) non farai alcun lavoro, nè tu, nè il tuo figlio, nè la tua figlia, nè il tuo schiavo, nè la tua schiava, nè la tua bestia, nè il pellegrino che sta nelle tue città. (11) Poichè in sei giorni il Signore fece il cielo e la terra, il mare, e quanto è in essi, e riposò nel giorno set-

ששֶׁת יָמִים וגו' : סוף הכתוב פירוש מחלתו, ששֶׁת יָמִים תעבֹדוּ, כלומר תעשה כל מלאכתך, תעשה כל מה שיצטרך לך לעשות. (י) לא תעשה כל מלאכה אתה: כולל בלא ספק האיש והאשה, שהרי בקטנים הזכיר בןך ובתך, ובעבדים עבדך ואמתך, א"כ האשה שזה לאיש, והיא ברשות ענמה כמו בעלה, שאם הייתה האשה משועבדת לבעלה כשפחה, היה נריך להזהיר את האיש על שניתתה, בדרך שהזהירו על שניתת בניה ועבדיו, מפני שאינם ברשות ענמם; וכן בכל מצות שנתורה הכתוב מדגיר בלי זכר, וגם האשה בכלל; ור"ל פטרו אותה ממצות עשה שהזמן גרמא, כנראה שניתתה כשנתה מזה הנשים, והבניו הגברים את עולם עליהן. (יא) כי ששֶׁת יָמִים וגו': אין גם אחת מעשר הדברות שיהיה טעם המצוה מפורש אצלנו, אלא בקצת מהן מפורש מתן שכן או עונשם, כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וגו', כי לא יקנה ה' וגו', למען יאריכון יומך וגו', וכן כאן לא פירש כלל טעם מצות השבת, כי לא אמר למען תזכור כי ששֶׁת יָמִים עשה ה' וגו'; והנה במשנה תורה כתוב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן נוד ה' אלהיך לעשות את יום השבת, וגם זה אמנם איננו (כמו שחשבתי בנ"ה תק"פ ע' 91) הטעם האמיתי אשר נעצרו בו אומנו לשמור את יום השבת, בדרך שלא יתכן לומר כי לכך נצטוו שלא להטות משפט גר ויתום כדי שזכור יליאת מצרים, מפני שכן כתוב (דברים כ"ד י"ז י"ח) לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים ויפקד ה' אלהיך משם על כן אנכי מנוד לעשות את הדבר הזה, וכדבר הזה כתוב ג"כ במצות העניק תעניק לו (ש"ט ו' י"ד), ובמצות כי תחבֹּט ויתך וכי תבגר כרמך (ש"ס כ"ד כ' כ"א), וכן במצוה השנועות במצות ושמחת לפני ה' אלהיך אחה ובנך ובתך עבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה (ש"ס י"ז י"ח י"ב), ובא זה ולמד על זה (כדברי ידידי החכם יצ"ר בפירושו לס' נתינת הדת עמוד 63), שכל פעם שזה הכתוב על המחלה והמנינה והעזר אל הגרים ואל העבדים הוסיף זכרון יליאת מצרים, כאומר גם אחת היית עבד וגר במצרים, ולכן חל עליך יותר משאר בני אדם המצוה למנוח הגרים והעבדים, ושלא להטות משפטם ולהעניק להם מאשר לך ולהניח להם העוללות ולשמוח לבנם במגן וכדומה, למדנו א"כ שאף בדברות האחרונות לא הוּקף הכתוב לזכור יליאת

אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בֵּינָם
הַשְּׂבִיעִי עַל־כֵּן בִּרְךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשֵׁהוּ: ס (יב) כִּבְדֹּר אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ
לְמַעַן יֵאָרְכוּן יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ: ס לֹא תִרְצָח: ס
לֹא תִנָּאֵף: ס לֹא תִגְנֹב: ס (יג) לֹא־

וּנְרִים אֵלָּא לִפִּי שְׁמֵר שֶׁס לִמְעַן יִנּוֹחַ עֲבָדְךָ וְאִמְחָדְךָ כְּמוֹךָ, וְלִכֵּן יִזְרַק שִׁלְיֹאת מִזְרֵם
הוּא הַטַּעַם רַק לְהַשְׁבִּית הַעֲבָד וְהָאִמָּה מִמְּלָאכָה. עכ"ל, וְאֵשֶׁר אֵינִי אֲחֻזֶּה לִּי כִּי מִלִּנְת
עַל כֵּן טוֹךְ וְעַל כֵּן אֲכִי מִטוֹךְ הַנְּחִמְתָּ כָּל הַמִּנּוֹת הָאֵלֶּה חֵין מִירוּשָׁה עַל כֵּן כִּדִּ
שְׁתֹּכֹר יִצְאֵת מִזְרֵם, וְכ"ל שֶׁחֵין זְכוּרֹן יִצְאֵת מִזְרֵם הַטַּעַם לְאוֹתֵן הַמִּנּוֹת כָּלָל, וְלֹא
לְהַשְׁבִּית הַעֲבָד וְהָאִמָּה מִמְּלָאכָה; אֵלָּא טַעְמָה מִפְּנֵי שֶׁאֵלָּא יוֹדַע שְׁתֹּכֹר כִּי גֵר וְעַבֵּד
הֵייתָ, וְעַל כֵּן לֹא יִקְשֶׁה בַּעֲיִנְיֶךָ לַעֲשׂוֹת מַסָּד עִם הַגֵּרִים וְהַעֲבָדִים וְהַעֲנִיִּים, כִּי לִכֵּן
(אַחֲרֵי כֵּן מִזֶּה שֶׁבִּלְתָּ) כּוֹסֶה אֵל הַחֲמִלָה וְהַחֲנִיכָה; עַל כֵּן הִיָּה שְׁטוֹךְ הָאֵל לַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל הַמִּסְדִּים הָאֵלֶּה, וְלֹא כּוֹסֶה מִלְּטוֹת חוּץ כָּל אֵלֶּה שְׁמֵא יִכְבֵּד מִשְׁאֵם עֲלֶיךָ, כִּי
אֲמַנְס כְּטוֹחַ הוּא כִּי עֲשֵׂה מַעֲשֵׂה בְּלֵב שֵׁלֶם וּבִנְפֶשׁ חֲפִנָה. וְהַיּוֹנָל לֵנוּ מִזֶּה כִּי גַם בְּמַשְׁנֵס
תּוֹרָה לֹא כּוֹזֵר כָּלָל טַעַם מִנּוֹת הַשַּׁבָּת; וּבִמְקוֹם אֲחֵר כְּתוּב (שְׁמוֹת ל"ד י"ג) כִּי אֵת
הַיָּא צִינִי וְצִינִיכֶם לְדוֹרִמִּיכֶם לַדַּעַת כִּי אֵינִי ה' מוֹקֵדֶשְׁכֶּם, וְזֶה אֲמַנְס הַגְּדֵלֶת מִנּוֹת ה'
וְאִיכְנֶה טַעְמָה בְּאִמָּת, שְׁהִי כְּמֵה דְבָרִים הֵיוּ יוֹכִלִים לְהִיּוֹת אֵת כְּמוֹ כֵּן צִינִי וְצִינִיכֶם.
וְאוֹלֵם דַּעַת הַרְמִ"נֶס בְּטַעַם הַשַּׁבָּת כֵּךְ הִיָּא (מִוְרָה ח"ג פ"מג): עֵינֵן הַשַּׁבָּת טַעְמוֹ מִפְּרִסֶם
וְאֵין לְרִיךְ לְבִיאוֹר, כִּבְר כּוֹדַע מֵה שְׁבוּ מִהַמְּנוּחָה עַד שִׁיְהִיָּה שְׂבִיעִית מִי הָאֵדֶם בְּהִנָּס
וּבִמְנוּחָה מִן הַעֲמֵל וְהַטְרָח שֶׁלֹּא יוֹלֵט מִמֶּנּוּ קֵטֵן וְגִדּוֹל, עִם מֵה שְׁמִתִּיִּד וּמוֹקִיִּים לְדוֹרוֹת
הַדַּעַת הַכְּבֵד מִאֵד, וְהִיָּא הַאֲמוּנָה בַּמִּדּוּשׁ הָעוֹלָם, עכ"ל; וְהִנֵּה לַדַּעַת הַזֹּאת יֵשׁ לְשֹׁאֵל
מֵה טוֹרֵךְ לְטוֹת לְבִנֵּי חוּרִין עַל הַמְּנוּחָה? כִּי הֵם הָאֵל יִשְׁבְּתוּ כָּל עַת שִׁרְטוֹ, וְהִיָּה ד'
לְטוֹת עַל שְׁבִיתָ הַעֲבָדִים וְהַנְּחִמָּה (וְזֶה יִקְשֶׁה יוֹתֵר לַדַּעַת הַכֹּסֶם יֵאֻשֵׁט שְׁמֵר (אֲלֵלְנַעֲמִינֵנֶה
גַּעֲשִׁיכְטַע דַּעַם אֲחִיר' פֶּאֶלְקֶעֶס ח"א עִמוּד ק"צ) כִּי עֵיקֵר הַטַּעַם הוּא מִנּוֹת הַעֲבָדִים
וְהַנְּחִמָּה; עַל כֵּן כ"ל שְׁרָאֵי לְחֶלֶק בֵּין שְׁבִיתָ הָיִשְׂרָאֵל וְשְׁבִיתָ עֲבָדָיו וְנַחֲמָתוֹ, כִּי שְׁבִיתָ
עֲבָדָיו וְנַחֲמָתוֹ מְכוּנָת לַעֲמָה, לְחִמְלָה וּמְכִינָה עֲלֵיהֶם, וְאֲמַנְס שְׁבִיתָ יִשְׂרָאֵל עֲמָם צִינִי

timo; perciò il Signore benedisse il giorno di Sabbath, e lo dichiarò santo. (12) Onora tuo padre e tua madre, affinchè si prolunghino i tuoi giorni sulla terra ch' il Signore tuo Dio è per darti. (13) Non commettere omicidio. Non commettere

השניני היא ג"כ לחועלת ישראל עמם בלא ספק, אך לא כדי שינמו בלבד, אחר שהרשות בידם לכות כל זמן שירטו, אבל הוא כדי שתהיה מנוחת כלם ביום מיוחד, ועי"כ יוכלו להקבץ יחדו לאכול ולשתות ולדבר אלה עם אלה ותתרגב האהבה ביניהם וגם יוכלו להתאסף בבתי עבודת האל ולשמע תורה מפי הקכמים, ולכן היה שאמר כאן ויחם, ולא וישבות, להזכיר את ישראל שלא לבד ישבתו מן המלאכה, אלא ג"כ ינמו ויקראו לשבת עונג, וזה יביאם להקבץ יחדו אנחות אנחות כדי להתענג ביום המנוחה, וה' גירף לזה תועלת אחרת שיהיה יום השבת זכר למעשה בראשית, שע"כ יזכרו כי אל אחד לבדו ברא את השמים ואת הארץ, והנה אין אלוה מבלעדיו; ומרוב חביבות המנוה הואת לפניו ית' מפני עונם התועלת הכושפת ממנה בקבוצ המדיני והיהוה עם זה זכר לעיקר הגדול שהוא יחד האל, ועוד להיותה חק פרטי ומיוחד לישראל; כי לא היה דבר כמותו אצל אום א' מהמים הקדמונים עובדי אלילים, אחר ה' שהיה לאות בינו ובינינו. (יב) כבוד את אביך ואת אמך: התנהג עמם כדרך שאדם נוהג עם איש כבוד ומאוב. למען יאריכון ימך: אין טעמו בכוננה שאריכו ימך, אלא כי ע"כ יאריכו ימך; פעמים הרבה מלת למען נאמרת לא להורות על התכלית המוכנת, אלא להורות מה יהיה המטבב, כגון והרע בעיניך עשיתי למען תבדק בדברך (תהלים כ"א ו'), והיה להם דבר ה' לו לנו וכו' למען ילכו וכשלו אחר וכו' (ישעיה כ"ח י"ג). יאריכון: פעל עומד, אע"פ שהוא הפעיל, הוגמתו כשלג ילבינו, יאדיו כחולע (ישעיה א' י"ח). למען יאריכון ימך על האדמה וגו': הכוונה על כלל האומה שלא יגלו מעל אדמתם (רא"ב) כי בזה יגלם חקון קבוצ הבית אשר הוא התחלה לתקון קבוצ המדינה, וע"י חקון קבוצ המדינה תגלם ההסכמה בין האנשים ויקבלו זעיריהם המוסר מגדוליהם (רלב"ג), וזה הוא עיקר חוקף האומות, מלבד העזר האלהי הכולל אל עושי רטוב; והנה השכר הזה איננו אל היחיד אלא לבנור אע"פ שהמנוה הוא לכל יחיד יחיד. (יג) לא תרצח: יחיד הבורא אדם בכוננה ומדעת עממו בקרא רות, יגא שליט ב"ד שהורג ברשות ובמנות השופטים, ולא מדעת עצמו. לא תנאף: אין ניאוף אלא באשת איש, שנאמר ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנאפסת (ויקרא כ' י'), ואומר השאה המנאפסת תחת אישה תקח את זרים (ויחזקאל י"ו ל"ב) (ר"ט); וטעות היא ביד רא"ב שהכחיש דבר זה, ובכחשיע מיה שכתב ומנאף את האבן ואת העץ (ירמיה ג' ט'), והוא לא הבין שאינו אלא משל, והכוונה על ע"א שהיא כמשלת לניאוף, כי האומה כמשלת כאילו היא אשת איש

תַּעֲנֶה בְּרַעַךְ עַד שֹׁקֶר: ס (ד) לֹא תַחֲמֹד
 בֵּית רַעַךְ ס לֹא-תַחֲמֹד אִשְׁתִּי רַעַךְ
 וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ וְשׁוֹרֹו וַחֲמֹרֹו וְכָל אֲשֶׁר
 לְרַעַךְ: פ שְׁבִיעִי (טו) וְכָל-הָעַם רֹאִים אֶת-
 הַקּוֹלֹת וְאֶת-הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת-
 הַהָר עֵשֶׂן וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנָּעוּ וַיַּעֲמֻדוּ מֵרָחֵק:
 (טז) וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה דַּבֵּר-אַתָּה עִמָּנוּ
 וְנִשְׁמָעָה וְאַל-יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן-נָמוּת:
 (יז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אַל-תִּירְאוּ כִּי
 לְבַעֲבוֹר נִסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר
 תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל-פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ:

עמו יתברך, כמבואר בכל הפרשה ההיא (ירמיה ג'). לא חגגוב: לקחת מזון אחרים בלא ידיעתם, ור"ל עשוהו אזהרה לטוב כפשות שחלצו בו עונש בלא אזהרה פרטית, ולפי הפשט הרי זו אזהרה לכל מיני גנבה, ולהלן פירש עונשם, כל מין בפני עצמו. לא תענה ברעך: כגד רעך, כמו הכני ענו כי (ז"א י"ז ג'). עד שוקר: רד"ק רח"ו גי' פירשו עד כמו עדות, ורח"צ בע אחר שפסג בלבו שנים רבות, פירש אחת עד שקר לא תענה ברעך, וזה הנל, שאם לא יעיד איך יהיה עד שקר; ובניאורו הקצר פירש לא תענה ברעך, ואחת עד שקר, כלומר לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא תענה ברעך מִשָּׁקֶר, וקרוב לזה פירוש רמב"מן לא תענה ברעך דבר שעל ידו תהיה עד שקר. וכ"ל לפרש לא תענה ברעך ענייית עד שקר, כי הפעל מושך אחריו גם הכגור ממנו, כגון פן אישן המות (תהלים י"ג ד'), טעמו פן אישן שנת המות, וכמו שכתב גם רח"צ: כי השמות נכח הפעלים; וכן למטה (כ"ב כ"ה) אם חנול חנול

adulterio. Non rubare. Non deporre contro al tuo prossimo testimonianza falsa. (14) Non desiderare la casa del tuo prossimo, non desiderare la moglie del tuo prossimo, il suo servo, la sua serva, il suo bue, il suo asino, nè alcuna cosa appartenente al tuo prossimo. — (15) Tutto il popolo scorgeva i tuoni e le fiamme, il suono di buccina ed il monte fumante; ed il popolo, ciò vedendo, si scosse, e rimase da lungi. (16) E dissero a Mosè: Parla tu con noi, ed ascolteremo; e non parli con noi Iddio, perchè non muojamo. (17) E Mosè disse al popolo: Non temiate; perocchè ad oggetto di provarvi è venuto Iddio, ed affinchè il timore di lui imprimasi in voi, diman-

שלמת רעד עד בא השמש תשיבנו לו, כתיי הזכר שנמלת תשיבנו חזר לשם מבול שנכח הספל אס מבול תחבול, וכן וברך ולא תשיבנה (במדבר כ"ג כ'), טעמו וברך ברכה ולא תשיב ברכתו, וכן וברכו יעניס תקום (משלי ע"ו כ"ב), טעמו וברכו יעניס ענה תקום הענה (יר' לא רחמך תר': חמדה היא תאזה לדבר שהוא ענה בראות אחרים, והוא אסור לנו, כלומר שאינו עומד להחזק; והנה כל תאזה וחמדה תבוא מאלה בלב אדם אחרי ראיית דבר הנחמד, אך גידו וברכונו הוא להשגיח האמורה בהולדם ולהרחיקם מלבו כשידע שהשגת הדבר הנחמד בלתי אפשרית לו, או יעצרכה בלבנו, ויגדל מדורחת עד שיוציאה לפעל, כשידע שהולאתה לפעל אפשרית לו; והנה אחר שאמר ה' לא תחאף לא תצטוב ואחר בזה כל מה שהוא לוולתנו, אחר מה שהוא לרענו נרץ שיהיה בעינינו כדבר שהשגתו בלתי אפשרית לנו, אחר שכן בזה ה' שלא נקח מכל אשר לוולתנו דבר ועי"כ לא נחמדנו; והנה כל החומר, דבר ה' בזה, והחכם קל בעיניו דבר אפשרי; והיחא את דבר ה', החכם בעיניו דבר נכבד, ואשר לא לו כאילו בשמים הוא, שלא יוכל לקחתו ולא יחמדנו; זה שחם בחלקו ושחם בטובת רעיו, אוהב להם ואהוב להם; זה כל ימיו בסערת התאוות והדאגות, חמד מה שאינו שלו וחומם רעהו, מקנא ברעיו ואונאם ושנוא להם, הוא ימות באין מוסר, ופחה תמית קנאה, ועיין דברי הרא"ב כי כעמו. (מ') ויבועו: אין כוע אלא זיע (רש"י ממחלתא) כמו וכע ולבנו ולבנו עמו ככוע עני יער (ישעיה ז' ב'), כוע תכוע ארץ כשכור (שם כ"ד כ'), ואין הכוונה שהתנועעו לאחור, אך (כדברי תלמידי מוה"ר דוד חזק) אין הכתוב מדבר אחר אמירת עשרת הדברות, אלא בנאחם לקראת האלהים שחמו הקולות וראו הפלפלים וכו' ודעו וכו' ואחרי מרחוק ולא יגיעו אל ההר אפי' עד המקום שהיה מותר להם, ובמפורש אח"כ ויעמוד העם מרחוק ומה נגש אל הערפל (וכן נראה שהיה ג"כ דעת רבנו בנימין). (ח') לבעבור נסות אתכם: כ"ל לשון נסיון כמשמעו, כי ראה ה' לעשות כל ישראל מלכת כהנים וגוי קדוש והיה המכה בן המלכים כשהיו מכניסין אדם בסודותם לעשותו

וַיַּעֲמֵד הָעָם מֵרָחֵק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל-הָעֶרְפֹּל
 אֲשֶׁר-שָׁם הָאֱלֹהִים: **ס** מִפְּסֹד (יט) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן-הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם:
סא לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהִי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב
 לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: **סב** מִזִּבְחַ אֲדָרְכָהּ תַעֲשֶׂה-לִּי
 וְזִבְחֶתָ עָלָיו אֶת-עֹלֹתֶיךָ וְאֶת-שְׁלֹמֶיךָ אֶת-
 צִאֲנֶךָ וְאֶת-בִּקְרָךְ בְּכָל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר
 אֶת-שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכֵתִיךָ: **סג** וְאִם-
 מִזִּבְחַ אֲבָנִים תַעֲשֶׂה-לִּי לֹא-תִבְנֶה אֹתָהּ
 גִּזְזִית כִּי חֲרֹבֶךָ הִנֵּפֶת עָלֶיהָ וְתִחַלְלֶהָ:
סד וְלֹא-תַעֲלֶה בַמַּעֲלֹת עַל-מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא-
 תִגָּלָה עֲרוֹתָךְ עָלָיו: **פ פ פ**

קדוש לאלהיהם (initiatu) היו מכנים אותו בכמה כסיונות ואינונים, ואם היה מפקד
 ובלתי עומד בכל הכסיונות לא היו מקבלים אותו, והנה ישראל פחדו מאד אך לא חזרו
 לאהליהם, אבל עמדו שם לשמוע דבר ה' וזוהו הראו עננים ראויים להיות מולכת בהנים
 (י"ז אדר ראשון תר"כד). (יט) אחם ראייתם כי מן השמים וגו': בלא שתעשו
 טורח ואף לא מקדש ובית למשקד אלהות עמכם, אלא מן השמים בלא שום הכנה מלפניכם
 דברתי עמכם. (ב) לא תעשון אתי: לפי הנקוד לא תעשו דבר לשתפו עמי, אמנם

rachè non pecciate. (18) Il popolo rimase da lungi, e Mosè si accostò alla densa nube, dov'era Iddio. (19) Ed il Signore disse a Mosè: Così dirai ai figli d'Israel: Voi avete veduto, che dal cielo parlai con voi. (20) Non fate (alcun Dio) oltre a me: dèi d'argento e dèi d'oro non vi fate. (21) Un altare di terra mi farai, sul quale sacrificherai i tuoi olocausti ed i tuoi sacrifici di contentezza, sia del minuto, sia del grosso bestiame. In ogni luogo che assegnerò per invocarvi il mio nome, verrò a te, e ti benedirò. (22) Se poi mi farai un altare di pietra, nol fabbricare di pietre scalpellate; poichè alzando la tua spada [lo scalpello] sopra le pietre, tu le profani. (23) Nè salirai per gradini sul mio altare, onde non iscopransi sovr'esso le tue vergogne.

אין זה מתיישב כלל עם מה שלפניו ועם מה שאחריו, וכ"ל לקרוא לא תעשון אותי, כלומר לא תעשו נורתי, לא תמירוני בשום נורה, וסירש ואמר אלהי כסף וזהב לא תעשו לכם, אפי' לזכרון שמים (וכפירוש רש"נס), זה נכוונה להוריד שפע האל למטה: איך נרדך לכל זה, אלא מונח אדמה תעשה לי; ואתה מנן כי אף הוא חקון שתקנו חכמים, כי מליצת תעשון אותי היתה קשה על ההמון. (כא) מוצח אדמה תעשה לי: להרחיק הפסילים והנלמים, הדיעם שאינם נריכים (כדי להתקרב אליו ית') אפי' למונח אבנים, כי די לו מונח אדמה. בכל המקום אשר אזכיר את שמי: שאקבע לך להזכיר את שמי שאנוך לנכות לי אם מונח ולהתפלל אם לפני ולתת תודה לשמי, זה הוא ענין הזכרת שם האל, כאשר מנאנו לנד כך נזכיר שמי (ישעיה כ"ו י"ג), ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהלים כ' ה'). (כב) לא תבנה אותן גוית: כ"ל הטעם (בדעת רש"נס) כדי להרחיק כל ריח פסל מונח, שאם היו מותרים לעשות אבני המונח גוית יוכלו ג"כ לעשותם נזרות חמה ולבנה ושאר נזרות ומעט מעט יעשו להם מנחה ופסל ומסכה. כי הרבך הגשפת עליה ותחלליה: חלה הדבר בתוכו כבדול שהוא משמש להריגה ואינו ראוי לשמש באבני המונח, ולא רנה להזכיר הטעם האמתי שהוא כדי שלא יבאו לעשות נזרות, שאם היה מפרש שהאיסור הוא משום כך, לא יחשבו לו כי יאמרו אנו נעשה גוית ולא נעשה נזרות. (כג) ולא תעלה במעלות: גם זה כ"ל כדי להרחיק שיעשו גויתים באבני המעלות, ולא רנה לגלות הטעם האמתי הזה, ואמר נו טעם אחר, שלא תגלה עליו הערוה ע"י הרחנת הפסיעות.

כא

יח (א) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים
 לִפְנֵיהֶם: (ב) כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָדִי שֵׁשׁ שָׁנִים
 יַעֲבֹד וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא לַחֲפְשֵׁי חֲנָם: (ג) אִם

(א) ואלה המשפטים: משפט שם נגזר מן הפעל, וענינו פסק דין שהופט נחר, והנה לא תרנג לא תנאף לא תגנוב אינם משפטים, אך הם ערשם וכללים גדולים אשר אין בני אדם נריכים ללמדם ממי השופט, כי כל אדם מודה בהם; אבל סדינים האמורים בפרשה הזאת הם ענפים אשר יכול נהם חלוק הדעות, ובהם בני אדם נריכים לשופט שיחתך הדין, לכך נקראים משפטים. ולכיות כי כן דרך השופט לגזור מי חייב למי, והוא מודיע מי ראוי שיתן ומי ראוי שיקבל, מזה נמשכו לקרוא בהם משפט לכל מה שהוא ראוי לאיש פלוני, או לדבר פלוני, אם לטוב, כגון כמשפט הבנות בלמטה פסוק ט'), משפט הכהנים (דברים י"ח ג'), משפט הנכורה (שם כ"א י"ז), אם לרע, כמו משפט מות לאיש הזה (ירמיה כ"ו י"א), ובדברים שאין בהם רוח חיים, כגון את המשכן כמשפטו (למטה כ"ו ל'), כחקת הפסח וכמשפטו (במדבר ט' י"ד), וכסכיהם כמשפטם (שם כ"ט ו'), כלם ענינם מה שראוי לאותו דבר, מה שהוא לזאתו דבר. גם האל יג לו משפט, והם הדברים שרצונו שנגעש אותם לעבודתו, כטעם את משפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ז כ"ו); וכן בפרשה הזאת כשהשלים המשפטים שבין אדם לתברו, הזכיר גם משפט אלהי הארץ, והוא שעת ימים תעשה מעשיך, שלש רגלים תתן לי, ושאר הענין (למטה כ"ג י"ב-י"ט); ואומנם שרש שפט (אשר איננו לא בלי ארמית ולא בלי ערבית) כ"ל נגזר מן שָׁפַט, כי ראש המשפחה נקרא שפט, וראש המשפחה הוא היה קצין שוטר ומושל בבני משפחתו, ע"כ נקראו הנשיאים והקצינים שפטים, כטעם דן ידן עמו כאחד שפטי ישראל; ומי שהעם בוקרים בו לעשות מעשי שפט, לגזור אומר וקוס, וכלם כשמצעים אליו כאילו הוא ראש המשפחה, נקרא (במילוף) ב"ת נפ"א שופט. אשר תשים לפניהם: עיין למעלה י"ט ז'. (ב) כי תקנה עבד: והוא אשר התורה אשר דרכיה דרכי נועם ורחמים פתחה משפטיה במשפט העבד והאמה אשר בימי קדם היו נחשבים כבהמה, ולא היה השופט דן דינם ורצו רצונם נגד אדוניהם.

XXI

(1) Queste poi sono le leggi che presenterai loro. (2) Quando tu faccia acquisto d'un servo ebreo, egli servirà sei anni, e nel settimo uscirà in libertà senza pagar nulla. (3) Se sarà

עבד עברי: ישראל, ע' ר"ש ור"נ. כי תקנה עבד עברי: ככל אופן שיהיה, בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד, בין כך ובין כך יולא בשש, כן כראש פשט הכתוב, כי אחר שלא פרט לך איך תהיה הקנייה הזאת משמע כי בכל אופן שיהיה קנייתו עבד עברי יולא בשש. ובנתיחא (קדושין י"ד) כחלקו בזה, ולדעת תנא קמא, מוכר עצמו כמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו כמכר אלא לשש, מוכר עצמו אינו כנרצע וכו'; והר"מנס (הל' עבדים) פסק כחנא קמא, ואין כן דעת רש"י, כי בויקרא (כ"ה מ') כתב עד שנת היובל יעבד עמך אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מוציאו, ואם מדבר במוכר עצמו חפני עביו (עיין פירושי בפסוק שאחר זה) אשר לדעת ת"ק אין לו משפט שש, כי יכול למכור עצמו ליתר על שש. גם דברי ריב"ז לפי מה שהם בקדושין כ"ב ובתוספתא דבבא קמא פרק ז' מובאים שם מוכר עצמו כנרצע; אבל לפי מה שהם נמכילתא הם כדעת תנא קמא; ור"ש (למטה פסוק ו') הכנים דבברי ריב"ז שתי הסברות. ואמנם מה שפירש רש"י כאן כי תקנה מיד ב"ד שמכרוהו בגבחתו, אין כוונתו לומר שמוכר עצמו אינו צדיקים אלו, אך כוונתו ליישב יתור המקראות, שלא תהיה פרשת ובי ימוך אחיך מיותרת. והנה כאן לא הזכיר כלל ענין שנת היובל, ואחר זמן נאמרה פרשת היובל (ויקרא כ"ה) ואם כתוב עד שנת היובל יעבד עמך ואלו מעמך הוא ובניו עמו, ואחר שניתנה תורת היובל היא פוסלת בלד מה כל תורה שלפניה, ואם פגע בו יובל בתוך שש יולא ציובל; ואע"פ אין תורה שש בעולם, ולא מפני שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך יתחייב העבד לעבד אחר שש שנים, שהרי מצינו ירמיה מוכר בני דורו על זה ואומר להם (ל"ד י"ג י"ד) כה אחר ה' אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוציא אותם וגו' מק"ל שבע שנים תשלמו איש את אחיו העברי אשר ימכר לא ועבדך שש שנים ושלמתי חסתי מעמך; א"כ מה שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך אינו אלא בעבד כנרצע שלא רכש לנפשו בשש, ואם בכללו ג"כ אלא פגע בו יובל בתוך שש יולא למרות. **הפשי:** שם נקבה, ע"ד ל' ארמית, כמו **בולי** (דניאל ב' ה'), ועל מנהג ל"הק היה משפטו ב"ד בסוף (תפסית), כמו מרבית מרבית. (ג) **אם בגפו יבא:** גף, כף חף מוריס כסוי, וזהו בתוספת כ"ן כנף מוריס

בְּנֵפוֹ יָבֵא בְּנֵפוֹ יֵצֵא אִם־בֶּעַל אִשָּׁה הוּא
וַיֵּצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: (ה) אִם־אֲדָנִי יִתֶּן־לּוֹ אִשָּׁה
וַיִּלְדֶּה־לּוֹ בָּנִים אוֹ בָּנוֹת הָאִשָּׁה וַיִּלְדֶּיהָ
תְּהִיָּה לְאֲדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּנֵפוֹ: (ו) וְאִם־אָמַר
יֹאמֶר הָעֶבֶד אֶהְבֹּתִי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־בְּנֵי לֹא יֵצֵא חֲפָזִי: (ז) וְהִגִּישׁוּ אֲדָנִי
אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל־הַדָּלֶת אוֹ אֶל־
הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדָנִי אֶת־אָזְנוֹ בַּמֶּרְצַע וַעֲבָדוּ
לְעֹלָם: (ח) וְכִי־יִמְכַר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ
לְאִמָּה לֹא תֵצֵא כִּצְאֹת הָעֶבְדִּים: (ט) אִם

כסוי (ישעיה ל' כ', וכן בל' ערבני), וחזה כנפים, ובארמוית נפין, ע"ש שמכסין העור,
והנה גפנו כמו בכסותו, כלומר לכדו בבגדו (כפי' ר"ש), ע"ד כי במקלי עברתי את
הירדן הזה (ברא' ל"ג י"א), אם בעל אשה הוא: לפי הפשט גם אשתו בזה עמו
בבית האדון, ומשרתת בבית, וזה ילדק נמוכר עמו, שהוא יכול להמכר עם אשתו,
אבל לדעת ר"ש וקצת מר"ל שפירשו פרשה זו במכרהו ב"ד לא ילדק זם שתיהם האשה
ממכרת בעון בעלה שגנב, ולפיכך אמרו וכי מי הכניסה שחלא? אבל מוגיד הכתוב
שהקונה עבד עברי חייב במזוכות אשתו ובכיו, וכל זה לארצות מדת הספד והרחמים
בישראל, וגם נמוכר עמו לא החירו חכמים שחבא האשה לבית האדון, אבל חייבו את
האדון לפרנס אותה ואת בניה והיא יושבת בביתה ומעשה ידיה לעמלה ולא לאדון, כן
פסק הרמ"ם (אך להר"מנן האדון לוקח מעשה ידי האשה והבנים, אלא שהיה ברשות
עמלה ולא חבא אל ביתו לעבד עבדו, ולפיכך על פסוק ויגאל מעמך הוא ובכיו עמו
(ויקרא כ"ה מ"א) שהוא בלא ספק נמוכר עמו מפני עניו, אמר ר' שמעון (והביאו
ר"ש) אם הוא נמכר בכיו מי מכרן. אבל התורה כמו שהתירה שיהיה האב מוכר את
בתו הקטנה, כן נראה שהתירה שמוכר עמו ואת אשתו ואת בניה הקטנים, והנה

venuto solo, solo uscirà; se sarà ammogliato, uscirà sua moglie con lui. (4) Se il suo padrone gli darà una femmina, e questa gli procreerà figli o figlie, la femmina e i suoi nati saranno del suo padrone, ed egli uscirà solo. (5) Se però il servo dirà: Amo il mio padrone, la mia donna, e i miei figli; non voglio uscire in libertà. (6) Il suo padrone lo presenterà al tribunale, e fattolo accostare all'uscio, o allo stipite, il padrone gli forerà l'orecchia colla lesina, e quegli lo servirà per sempre. (7) Se poi un uomo venderà sua figlia per serva, non uscirà com'escono i servi [ma verrà sposata dal padrone o da un suo figlio]. (8) Se non piace al suo padrone, in guisa

ידוע כי בניו קדם היה האב שליט על בני ביתו ומייהם נידו (כנראה מדברי יהודה הוולאווה ומשקף), והחורה נטלה ממנו השלטון הזה ולא החירה מיתת בן סורר ומורה אלא על ידי גורת השופטים; וכן מכירת האשה והבנים הותרה בתורה שנכתב ונאסרה בתורה שנכל פה. ועוד הוסיפו (קדושין כ') כי אין האדון מוסר לו שפחה כנענית אח"כ יש לו כבר אשה ובנים, וזה (כדברי תלמידי משה כהן פורטו) כי אין ראוי שילמד עבדים לאדוניו קדם שיקים מלות פריה ורביה, ויעמיד בנים להקים שמו בשראלי. (ד) אשח: שפחה כנענית, ע' ר"ש. (ו) אל האלדדים: אל השופטים, כמו למטה כ"ב ח', והטעם שדרך שילך אל השופטים ויעשה הרגיעה לפניהם, כדי שאלו העבד יתחם אח"כ ויקון בעבדות, לא יוכל להכחיש כי צדקו כמעט אלו, ולא יוכל ללכת אל השופטים ולהתרעם על אדוניו הכוזב אותו לעבד אחר ששנים. ועבדו לעולם: כמשמעו, אלא שח"כ נאמרה פרשת היוגל, ופסלה במקצת מה שנאמר קדם לכן, ע' למעלה ב'; והנה מנהג רגיעת האזנים מלאוהו הולכי מרחקי ארץ נוהג גם בין הפרסיים וההודיים שרועים אזני הילדים לקדם לעבדות אליליהם, והילדים ההם נקראים בל' הדו Dasa או Dasai, כל' עבד (ראו'); ואולי לכך רנה ה' שמהיה רגיעת האזנים סימן עבדות וגנאי כדי להרחיק את ישראל מאותו מנהג ע"י. ולדעת הכורס (ר') הערץ האמצעית (הרגיעה היא לאות שאינו עובד מלך חיו, אלא בנחירה ורנון. (ו) לא תצא בצאת העבדים: כעבד עברי שאינו יוגל אלא אחר עבדות ששנים, אבל כנענה אם קודם תלוש ששנים תהיה ראויה להנשא, יקנה האדון לאשה כמו שפרש והולך; ואין זה סותר כלל מה שנאמר במשנה תורה (ט"ו י"ב) כי ימכר לך אחיק העברי או העבריה ועבדך ששנים, כי שם אינו מדבר בקטנה שמכרה אביה אלא בגדולה המוכרת עצמה, ואין בה תורת ייעוד. והנה הדבר מובן מאליו שלא בזה הכתוב להחמיר על הבת אלא להקל ואם נשלמו ששנים קודם שתיצא סימנים היא יוגלה בש. (ד) אשר לא יעדה: שאינו רוצה ליעדה לו לאשה (רש"י). והנה העיקר

רָעָה בְּעֵינַי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר-לֹא יַעֲדָה וְהַפְּרָה
 לְעַם נִכְרִי לֹא-יִמָּשֶׁל לְמִכְרָה בְּבִגְדוֹ-בָּהּ:
 (מ) וְאִם-לִבָּנוּ יִיעֲדָנָה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה-
 לָהּ: (י) אִם-אַחֲרַת יִקַּח-לוֹ שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ

לא נאלץ כמו שהוא כתוב אלא שהמקרא קצר, ושיעורו אשר לא יעדה לו, וכן חנניו
 עקלים סמוכים ומיוחדים און אשר לא יעדה באלף, וכן בתרגום סורי ושומרוני, תם
 חונקלם אפשר שתרנס די לא יקיימנה ליה, והסופרים השמיטו מלת לא, לפי הקרי;
 אח"כ מנחתו בתרגום כ"י משנת קע"א (ואולי הוא יותר קדמון) דלא קיימה ליה. ור"ז
 פירש לפי הקרי שהיה לו ליעדה, ורא"ב דע ורמ"בן (ג"כ לפי הקרי) פירשו שלא מנחה
 חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה, כי הקנהה נת ישראל, לקחמה לו לאשה
 יקנה אותה, והנה היא מיועדת לו מן הכתם. והפדה: אניה, כי אסור לו להכניס
 עוד ביד האדון מעת שיאחר לא חפנתי לקחתה; גם לא יוכל למכרה לעם נכרי בנאח
 לנכר בה, כי זאת נגידה שמוכר אדם בתו למי שלא יוכל לישא אותה (רמ"בן), ושלא
 יניחנה ללאת בשא (תלמידי מוה"ר מרדכי מורטארה). ומפני שהנכרי שהיה משעבדה
 לעולם היה יכול להרצות כסף מקנתה יותר מהעברי שלא היה משעבדה יותר משא,
 לכך הוצרכה התורה להזהיר על האב, לבלתי יאחר ממכרה לנכרי שישלם אותה יותר
 (ית"ף ז"ל). ור"ז פירש הוראת ההפעיל שהאדון יתן לה מקום להסדות ולנאות, והוא
 כדקדוקה (קדושין י"א ב'), ורא"ב דע פירש שהאדון יבקש פדיונה ויקננה. לעם נכרי
 לא ימשול למכרה: אזהרה לבית דין שלא ימכרה לגוי (מכילתא), כלומר שלא ימיו
 לאב שיימכרה לגוי, אולי אחרי ראותו שאינה יפה למנוח חן בעיני אדוניה ליעדה,
 תעלה בדעתו למכרה לנכרי (תלמידי מוה"ר ש"א). והיום ג' אדר תקנ"ט כ"ל פירוש
 והפדה שישתל האדון אלל קרובים שיפדו אותה, או דוה או בן דוה יגאלנה או א'
 מכל בני משפחה ומכל בני שנטה יגאלנה; ופירוש לעם נכרי לא ימשול למכרה, שאינו
 ראוי למכרה לאיש משנת אחר שאין לו קירבה, שאם יקנה אותה ישמעבד בה, לא
 כן איש עמשפחה אם יפדה אותה ויניחנה לחרות, או יקנה לו לאשה, וכבר מנחת
 מלת עם שענינו שנט, כגון לקהל עמים (ברא' כ"ח ג', וי"ח ד'), גם הוא יהיה לעם
 (שם ו"ח י"ט), עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), כדיני עמים נאספו (תהלים מ"ז י');
 ומנחתו נכרי שענינו זר אע"פ שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קסלת ו' ב').

(*) לא קרי

che non la destini a sè, la lascerà riscattare [da qualche suo congiunto]; però non sarà padrone di rivenderla a gente straniera [a persona d'altra tribù, e che non le sia parente], che sarebbe tradirla. (9) S'egli poi la destinerà a suo figlio, questi la tratterà secondo il diritto delle fanciulle [cioè da moglie e non da serva]. (10) Se poi (il padrone la sposerà, ma) ne pren-

ועבדך בנים ככרי (משלי ה' י'), ככרי ואל שפתיך (שם כ"ז ב'), וכן כל ככריה שנס' משלי. ובימי קדם שהיו להם ספרי היוחסין היו כל בני שנט א' מכירים קורבתם זה עם זה, וכל מי שהיה מאותו שנט יתכן שיגאל את בת שנטו, אבל בני שני שנטים לא היו נחשבים כקרובים, אלא זרים היו זה לזה, ואח"כ במשך הדורות נשכחה הקרובה שבין אנשי שנט א', והיו גם בני שנט א' זרים וככרים זה לזה, ולא היה אדם שיפדה כי אם שאלו הקרוב אליו; לפיכך הוגדרו רז"ל לפרש לעם ככרי לגדר אחרון, כי ידעו כי כל איש מישראל חף אם הוא מאותו שנט, ככרי הוא לה, ולא יפדנה להושיאה לחרות, אלא אם יקנה אותה יעבדה לו לשפחה. בבגדו בח: שאם ימכרה לאיש ככרי שאיננו ממעמדה, זאת תהיה בגידה בה. (ט) כמשפט הבנות יעשה לה: הנה הלוקח אותה יתנהג עמה כמשפט עם בנות ישראל, והוא שאלה כמותה ועונתה (רש"י על פי המכילתא) ולא תהיה קלה ונזויה בעיניו כשפחה. (י) אם אחרת יקח לו: אם יקחה האדון, אבל יקח עוד אשה אחרת וזולתה. שאזרח: אלו מוכותיה, מל' וימטר עליהם כעפר אשר (תהלים ע"ח כ"ז) (מכילתא ורוב המפרשים ורז"ל תנ"י), ורז"ל צע פירש שנקרא המזון אשר מפני שמועמיד הנזר. וענתה: זו דרך ארץ, דברי ר' יאשיה ואחריו רוב המפרשים; והנה ר' יאשיה במכילתא מפרש מלת ענתה מל' משכב אוחה ויענה, זה רחוק מאד; ורז"ל צע כתב: ופירוש וענתה על המשכב שהוא עת דודים, כי מלת עת במסרון כו"ן כמו אחת, עכ"ל; וכן כתב רד"ק (שרש עת) ועונתה, עת הקבוע לתשמיש, כמו שאמרו רז"ל עונה של ת"מ מע"ג לע"ג וכר ע"ג, זה דבר שאין הדעת סובלתו, שהתורה תכנה ביאת אדם אל אשתו בשם עת קבוע, מלבד שאין בכל התורה שום לוח הקציעות לענין זה. ואשר אני אחזה לי הוא כי נדקו דברי רז"ל צע שהמלה מלשון עת, ומלת עת מסרה כו"ן, וכן מלאכו שאומרים בל' ארמית כַּעַן, כַּעַת בכו"ן, וְכַעַת בלא כו"ן; אמנם כ"ל כי מלת עת אין תחלת הוראתה על היותו, אך תחלת הוראתה כהוראת השרש אשר ממנו לוקחה; והנה שרש ענה הוכח תחלה על הדבור המתירם לדבור זולתו, ומורה ג"כ זמרת ב' כמות בני אדם שזמרינן אלו כנגד אלו, ומורה ג"כ עשיית בקשת זולתו וחליי שאלתו; ומן השרש הזה מלת יען המורה על יחס המשובצ בהנערפות אל סבתו, גם מלת למען המורה על יחס המעשה המורה על יחס המעשה בהנערפות אל התכלית המנוקשת על ידו; וכן מלת כַּעַן אין

וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע: (יא) וְאִם־שָׁלַשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וַיֵּצֵאָה חֲנֹם אֵין כֶּסֶף: ס

עיקר הוראתה על הזמן, אך היא מלה קושרת הנמשך מן המדובר עם הקדום, כטעם
אם כן אפוא, כגון אימי גבר במלכותך וכו' וכו' כען דכאל יחקרי ופסרד יחוס
(דכאל ה' י"א י"ב), וכן ואנא שמעת עליך די תכול פשרין למפער וקטרין למשרא כען
הן תכול כתנא למקרא (שם שם י"ו), וכן אחיעטו כל סרכי מלכותא וגו' כען מלכא חקס
אפסרד (שם ו' ת' ט'), וכן כען ידיע להוא למלכא די הן קריחא דך תתנא (עזרא
ד' י"ג), כען כל קבל די מלח היכלא מלכא וגו' על דנא שלמנא והודענא למלכא
(שם שם י"ד), וכן כען שימו טעם (שם שם כ"א); וכיונא בזה מלת עתה, כגון אחת עתה
ברך ה' (ברא' כ"ו כ"ט), ועתה ארור אחת (שם ד' י"א), חולתם רבים; וכן מלת וְכַעֲנַת
אוּ וְכַעֲנַת (עזרא ד' י' י"א ו"ז, ח' י"ב) כ"ל הוראתה כמו כֵּעַן אוּ וְכַעֲנַת, והיא
שגורה בפי הארמיים בתחלת אגרותיהם, אחרי דרישת השלום. והנה הזמן להיותו מן
הבגורים היותר מופשטים לא הוכח שם עגמי אליו בצמיכת מה שהוא בעגמו, אבל קראו
שמו עֲנַת, עֲנַת וְעַת, והכוונה על התנאים הראויים לכל דבר דבר לפי מה שהוא,
אשר בהתאמתם יכון הדבר ההוא לענין מה כטעם עת לאהוב ועת לשנא, ואחר
עמים שנקבלת (ג'), וכן ואריך בעת יאכלו (שם י' י"ו) בתנאים הראויים, וכן והנה עתך
עת דרים (ויחזקאל י"ו ד'), היו כך התנאים הראויים (שדים נכחו ושערך נמח) למשכנ
דרים, וכן דבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו כ"ג); וכן מלת עונה בל"ה, ענינה התנאים
הראויים בדבר המכשירים אותו לדבר מה, כגון המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת
מעשרות (פיאה פ"ד ט"ה, חלה פ"ג מ"ד) פירש הרע"ב (נמוס' חלה) כל א' כמשפט
המפורש בפרקא קמח דמעשרות, עכ"ל; ובמעשרות (פ"א מ"ב) מפורש: מאימתי הבירות
חייבות במעשרות, האלנים משיבתי, הענבים והאבנים משיבתי וכו' וכו'. ואם כ'
הושאלה מלת עונה להורות על הזמן בכלל, כמו שהושאלה מלת עת, עיין בערך, ערך
ע"ן, שז'; ואחרי הדברים והאמת האלה אומר אני כי וענתה הוא התנאי הראוי לה
במה שהיא אשה בעולת נבל, והתנאי הזה הוא התשמיש בלא ספק. והנה התורה ההירה
את האדון שלקח את אמתו לאשה, שאף אם יקח לו עוד אשה אחת אינו ראוי
לגרוע חקה של זו, ולא מפני שאביה עני עד שהוכרח למכרה לו לאמה, תהיה קלה
בעיניו מהאחרת שאביה עשיר, אך ראוי לו שיזכור תמיד כי בשלקח הראשונה השתעבד
לה בכל ממונו ובכל כחותיו, וקודם שיקח השנייה לריך שיראה אם ממונו וכחותיו כראוי
לשתי נשים, ואם לאו אין לו ליקח אשה שניה. וכל זה אמרה תורה בוי שנשא את
אמתו, וקל וזמור בוי שנשא בת חורין, שהוא חייב בלא ספק בשארם כסותה ועונתה,

derà (anche) un'altra, non deve diminuirle [alla prima] il vitto, il vestiario, e la coabitazione. (11) Se (alcuna di) queste tre cose [sposarla, darla al figlio, o lasciarla riscattare] non le farà; uscirà [giunta che sia a età da marito], senza pagar nulla.

לפי שיעור מחובו וכחיותו, והתורה לא כנכסה בפרטי הדברים שאין להם סוף, ורז"ל עשו כמו שעשו בכל שאר חלקי התורה, והגבילו השיעורים שאם יפחת הצעל מהשיעור המוגבל לו לפי מה שהוא אדם, תוכל אשתו לבא ללעוק חנם לפני ב"ד והם ייקרו אם פושע הוא או אנוס הוא; ואם פושע הוא ינוו עליו לתת לה חקא או ילמנה מחיותו. והנה ח"זל במקומם ונזקקתם ראו כי האשה איננה כלי, ולא נבראת לתועלת האיש ולהנאתו בלבד, אלא איש ואשתו שני שותפים, התחברו ברטנוס לעזור איש את רעהו בזהבם ואחרת, ולא לבד השגיתו שלא יהיה האיש גורע חק אשתו, אלא השגיתו גם על הפרטים היותר קלים, לבלתי יהיה האיש גורע הנאת אשתו, כגון אם אמר הוא בנגדו והיא בנגדה; ומה כבוד מאמרו בשכר שמשתיין עממן (כדה ל"א), והפך מזה מזד אחד דרכי הכנלים, שאינם מנקשים רק הנאת עצמם והם משוטטים תמיד לבקש זמה, וכשיהם כמאסות בעיניהם ויושבות עונות אלמנות חיות, והפך מזה מזד אחד דרכי המתחכמים, אשר האשה היא להם כשפחה לשרתם, וְכֵסֶם לשמירת בריאותם (לא יעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר וכו' וכו', הלכות דעות פרק ד'). אלא ימי שחרותו היא תורת משה והמשנה והתלמוד, הוא אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מנפשו ועליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמות ס"ב). ורש"י גם ואחרים פירשו עונתה מלשון מעון, כלומר בית דירא; ורז"ל וגוי' פירשו ג"כ מל' מעון ופירשו Cohabitation, והוא כנוי לתשמיש; ור' יוכנן במכילתא אומר שארה כמותה, כמות שהיא כופלת לשארה, אם היחה ילדה לא יתן לה של זקנה, אם היחה זקנה לא יתן לה של ילדה, ושלא יתן לה של ימות הקמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות הקמה, אלא בותן לה כל אחד ואחד בעונתה, ולרמ"ב דעת אחרת, ורקוקה היא מאל. (יא) ואם שלש אלה: אחת משלש אלה (כמו אם יגע טמא כפא בכל אלה, חגי ב' י"ג) שיקחנה הוא או בנו, או שיתן מקום לפדותה (רז"ל ורוב המפרשים). ורבים חשבו (לפי עדות רא"ב) שהכוונה על שארה כמותה ועונתה, וכן דעת החזקוני, גם דון יצחק כוטה לפירוש זה; ור"ל כי הפירוש הזה לא יתכן, שאם כבר לקחה לו הרי היא אשת איש, ואיך תנא מחבו בלא ספר כריתות שהיה מותרת לכל אדם? ומלינת חנם אין כסף תדק בזה ולא בזה אשת איש. ואם תאמר כופין אותו ליתן לה גט, א"כ העיקר חסר, וא"ת הנה במקום אחר (דברים ט"ו י"ב) כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים א"כ אף הכערה מחויבת לעבוד שש שנים ואינה יולאה בהנחת סימנים, דע כי לפי הפשט שם מדבר במוכרת עצמה, ואינה קטנה, וכבר הביאה סימנים, ואז היא

(יב) מִכָּה אִישׁ וּמֵת מוֹת יוּמָת: (יג) וְאִשְׁרֵי לֹא
 צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִירוֹ וְשִׁמְתִּי לָךְ מָקוֹם
 אִשְׁרֵי יָנוּם שָׁמָּה: ס (יד) וְכִי־יִזְדֹּא אִישׁ עַל־
 רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזִּבְתִּי תִקְחֵנוּ
 לְמוֹת: ס (טו) וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוּמָת: ס (טז) וְגִלְבֹּ אִישׁ וּמָכְרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ

נריכה לעבוד שש שנים, אבל כאן מדבר בקטנה שמכרה אביה וכשתגדיל ולא ירבה האדון לקחתה לו לאשה או לתתה לבנו או לפדוטה, היא יוגלה למפאי בלא פדיון. (יב) סבה איש: בכל דבר שיהיה אפי' בידו, זה בין שעשה בו חבורה, בין שלא עשה בו חבורה, כי לשון הכה עיקר הוראתו הקיש גוף על גוף, ואח"כ הושאל על ההרגה, כגון וה' הכה כל בכור. ופית: בין מיד בין לאחר זמן כי לא אמר ומת תחת ידו כמו בעבד (למטה כ), וכמו שלמדנו למטה (י"ח ו"ט) מח"ש שגם המכה מתוך חריבה ולא ימות וכפל למשכב לא ינקה א"ל א"כ יקום המוכה והתהלך בחוץ; וזה שניאר זה למטה רחוק מכאן, אינו אלא מפני העבד שאם יעמוד יום או יומים לא יוקם: והנה לפי הפשט גם אם לא נתכוון להמית כשהכה בדעת ובכוונה להכות, ימות אם מת ממחמת המכה ולא מחמת דבר אחר שנוסף עליו במקרה; זה אמנם יתחלק לפרטים אין להם מספר, והתורה הניחה המשפט לשופטים, ור"ל נטו זה להקל ולא להחמיר, ע' סנהדרין פ' ט'. פות יומת: ע"י ב"ד, ואם יש לנהרג גואל ראשי לנקום דמו, כי זה נלמד ממה שאמר מיד ואשר לא גדה וגו' ושמתו לך מקום אשר יכוס שמה כלומר שיכוס מן הגואל (וכמפורש בס' במדבר ל"ה י"ב למקלט מוגאל) שאל"כ למה יכוס? הלא א"ס כי השופטים לא מיתוהו בלא דרישה ומקירה אם הרג בשוגג או במזיד, והיה די שאמר: רק אשר לא גדה והאלהים אנה לידו לא יומת; ובמכילתא אמרו בהפך: מות יומת, בנ"ד, או אינו אלא שלא בנ"ד, ת"ל ולא ימות הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט, עכ"ד; אך כ"ל ברור שאם היתה כוונת התורה לאסור גאולת הדם בהחלט מה טורח לערי מקלט? והנה כוונת התורה להרחיק גאולת הדם, אך לא אסרה אותה, ואם הרג גואל הדם את הרוצח חוץ מערי מקלט אין לו דמים; ואמנם לא כל אדם יש לו גואל, ולא כל גואל ירצה להסתכן כדי להמית הרוצח, ועוד בכמה ענינים אחרים נאמרה המליצה הזאת

(12) Chi percuote un uomo, e questi ne muoja, sarà fatto morire. (13) Per chi poi non avrà operato meditatamente, ma Iddio gli avrà fatto avvenire il caso [d'esser causa dell'altrui morte] ti destinerò un luogo, dove fuggirà. (14) Quando poi uno sorga audace contro il suo prossimo, uccidendolo pensatamente, dallo stesso mio altare lo strapperai, perchè muoja. (15) Chi percuote suo padre, o sua madre [senza che ne muojano], sarà fatto morire. (16) Chi ruba una persona e la vende, e venga trovata nelle sue mani [nell'atto della vendita]; sarà

מות יומת, שאין ספק שהמכור ימות ע"י כ"ד; והנה השופטים לא יתכן שיפסדו אלא ע"פ עדות; ובמקום אחר מפורש שדרך שיהיו שני עדים; ור"ל הוסיפו ההנחלה כדי להבחין בין שוגג לחזיד, וגם זה להקל. מות יומת: בכיף, או אינו אלא וכו', ת"ל שופך דם האדם נאדם דמו ישפך, עדיין אני אומר יקח לו דם משני איברים וימות, ת"ל וערפו גם את העגלה נחל ואתה תזער הדם הנקי, הקוש שופכי דמים לעגלה ערופה, מה עגלה ערופה בהמות הראש, אף כל שופכי דמים בהמות הראש (מכילתא), וגם זה להקל להכר מיתתו, על פי מאמרו ואבהתו לרעך כמך ברור לו מיתתו יפה, ועיין למטה פסוק ט"ו. (יג) צדה: קרוב לשרש נוד, וענינו ארץ ובקש להזיק, כמו ואתה נודה את נפשי לקחתה (ש"א כ"ד י"ג), נלדיה (במדבר ל"ה כ'), בלא נדיה (שם שם כ"ג), וכן הנייד חורב לב"מ ומשתדל להמיחם או לתפסם. והאלהים אגה לידו: אך האל הקרה לו מקרה רע, שיהיה הורג את רעהו נבלי דעת; כל מה שאין אדם עושה נכונה ורעון מיחם לאל סבת הסבות, כי מה שהוא צערכתו מקרה, נגזרת האל הוא. ושפתי לך מקום: אקבע לכם ערים למקלט כשתבואו אל הארץ (וכן דעת רש"י). אשר ינום שמה: מפני הגואל, ע' בפסוק שלמעלה. (יד) מעם מזבד: המקדשות והמזבחות היו מקומות מקלט לכל הקדמונים, ע"כ אחר שאמר ושפתי לך מקום אשר ינום שמה, הוכיח כי אין מקלט לחזיד, ואכילו יתפשו בקרנות המזבח יקחוהו משם וימיתוהו. (טז) ומכה אביו: אפי' לא מת בה, וגם זה יתפרד לפרטים אין מספר, כי רחוק הוא שמות על הכאה כל שהיא, ור"ל פירשו בעושה חבורה. ואמו: או אמו, ורא"נ ע' וכן האפודי במעשה אפוד שלו מפרשים ומכה אביו ומכה אמו, וכן נראה דעת נה"ט. מות יומת: בחנק, או אינו אלא נאמת מכל מיתת האומות בתורה, אמרת זו מדה האומות בתורה, כל מיתה שנאמרה בתורה פתח אין אתה רשאי לדורשה להחמיר עליה, אלא להקל עליה, דברי ר' יאשיה (מכילתא). (טז) וגונב וגו' ומכרו ונמצא בידו: לכנים פירשתי כדעת הכושר ומכרו או נמלא בידו, וכן פירשתי והתעמר בו ומכרו (דברים כ"ד ז') או מכרו; ועתה (ד' סיון תר"ט) כ"ל שאין זה משפט נדק, שיותם הגנב אם רק הביא בן חורין לביתו והעביר אותו, אבל אם ימכרו לאחרים,

מוֹת יוֹמָת: ם (יח) וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: ם (יח) וְכִי־יִרְיֶבֶן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ
 אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל
 לַמִּשְׁכָּב: (יט) אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־
 מִשְׁעָנָתוֹ וְנָקָה הַמֶּכֶה רֶק שִׁבְתּוֹ יָתֵן וּרְפָא
 יִרְפָּא: ם שני (כ) וְכִי־יִכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ
 אוֹ אֶת־אִמָּתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמָת תַּחַת יָדוֹ נָקָם

אז נגמר המעשה הרע, ואזדה מרות האיש ההוא ללמיתות, כי מי שקנה אותו קנה
 אותו בדמים ומוצג שגדן הוא משתעבד בו, כי כספו הוא. והנה פירוש וכמלא בידו
 בשעת המכירה, אם יש עדים שידעו שזהו בן חורין, וראוהו בידו והוא מוכר אותו
 לאחרים, אז הוא קיים מיתה, ור"ל המחירו עוד יותר קודם שיהיה אדם קיים מיתה
 והנריכו גם עדים שנכחו, כי סוף סוף אף אם הם מכירין אותו שהוא בן חורין, יתכן
 שאחרים גנבוהו ומכרוהו לו. (יח) ומקלל אביו וגו': בימי קדם היה האב שלישי בנפשו
 לעבדו ולהמית כמו שידוע מד"ה של האומות, וכן בתורה מנאנו יהודה אומר הוציאוהו
 ותשקף (בראשית ל"ד כ"ד), והנה התורה נטלה השלטון הזה מן האב ונתתו לב"ד,
 ולפיכך המחירה על הבנים כי כבר היו מורגלים בכך; אמנם השופטים חזין ספק שמו
 נוטים להקל, ע"פ מה שמקרה להם משה בע"פ, וכן מנאנו ר"ל מזריכים שמהם הקלל
 בשם המפורש; ודוגמת זה בן סורר ומורה, וגם שם הנריכו ר"ל תנאים רבים, עד
 שמיתתו קרוב למנעו; וזה אמנם כלל גדול, הרבה משפטים נריכים להאחר דרך גזוס
 ואיום, מכלי שילדק להוציאם לפעל אלא בתנאים שאין מניחותם קרובה; ודברים אלו
 נריך שיהיו נחשבים לשופטים בסתר, ולפיכך נטענו לשמוע תמיד אל השופט אשר
 יהיה בכל דור דור. ולענין סמיכת הפרשיות נ"ל שהכתוב הולך מן הקשה אל הקל,
 פתח בנורא (מכה איש ומת), ופירש פרטיו (שוגג ומזיד), אח"כ הזכיר מכה אביו בלא
 מיתה, ואח"כ גזב איש שאינו מחיתו אך משעבדו כעבד, אח"כ הזכיר מקלל אביו,
 שהוא דבור בעלמא, ומ"מ הוא במיתה; אח"כ הזכיר המכה בתוך מרינה שהוא קל
 מכלם, כי לפעמים פטור מחיתה. וכי יריבון וגו': במקרה ספרים מלת אנשים נעם

fatto morire. (17) Chi maledice suo padre, o sua madre, sarà fatto morire. (18) Qualora alcuni uomini contendano, e l'uno percuota l'altro con una pietra, o con un pugno, e l'altro non muoja, ma rimanga obbligato al letto; (19) Se indi si alzerà e camminerà fuori (di casa) sul suo bastone, il feritore sarà immune; soltanto lo indennizzerà del tempo, in cui avrà dovuto restare inoperoso, e ne assumerà la medicatura (20) Qualora taluno percuota il suo schiavo, o la sua schiava, [non israelita], col bastone, e quegli muoja sotto la sua mano, sarà

רביעי, אך א"ם שהכין בזקף. (יט) על משענתו: על מקלו, מיד יכה המכה, אך אם אח"כ ימות המוכה, כי יש לתלות שהוא גרם לעצמו שלא נשאר כשהחל להבריח, ור' ישמעאל (במכילתא) דורש כיון חל על משענתו, על צוירו, זה חמרא. רק שבתו יתן: יטלם לו שכרו שהיה משכר צימי חוליו שנטל ממלאכה, והמלה יתכן שזהו משגשג שבת, ויותר קרוב היתה מן ישג, כלומר ישיבתו בבית, והוא הפך והתהלך בחוץ (ראב"ע). ודפא ירפא: למנוח מכתו, וכיוצא ברפואות פירויות, זה אם ע"י עצמו ואם ע"י רופא. והנה המקרא הזה אינו מדבר אם קטע ידו או רגלו, אלא שהניחו לידי חולי הכרפא, ולפיכך פירשתי רק שבתו יתן על מה שנטל ממלאכה צימי חוליו, לא מה שנטל כל ימיו מחמת המכה ההיא; ורז"ל דברו גם על אם קטע ידו או רגלו, ופירושו רק שבתו יתן על בטול מלאכתו משם ואילך כל ימי חייו, וע' למטה פסוק כ"ד. ודע כי גם בדמי הרוויים הקדמונים נחלל דין תשלומי רפי נזק ושבת, וזה (לכום Cum liberi hominis corpus ex effud.) Cum liberi hominis corpus ex effud. eo, quod dejectum effusumve quid crit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitat, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt: praeterca operarum quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricium autem, aut deformitatis, nulla fit aestimatio: quia liberum corpus nulla recipit aestimationem. ובאין ראוי להבחין כי רז"ל חייבו החובל בנפשו לשלם גם הנזק והבזות, אבל לפי תורת הרוויים החובל חייב בתשלומי רפוי ושבת ונזק, ואינו חייב בתשלומי עצב ובזות, כי (לפי דבריה) מי שהוא בן חורין אין לבטל תשלומיו. ראה כמה רקחו מדרך האמת קלט מחכמי הדור שכתבו כי חכמי המשנה למדו הדינים מתורות הרוויים. (ב) אַת עבדו וגו': עבד כנעני, ע' רש"י וראב"ע; והנה ידוע כי היה האדון שליט בעבדיו להמיתם, והתורה בטלה משנו השלטון הזה ואם מת תחת ידו באופן שיש לשבט שנתכוון להמיתו, ימות האדון, אך אם יוס או יומים יעמוד באופן שיש לתלות שנתכוון ליסרו ולא נתכוון להמיתו, לא יוקם. וכן כתב הרמ"בם בהלכות רוצח פרק ב', וז"ל: יראה לי שהמכה את עבדו בנכין ובייף או

יִנָּקֶם: (כא) אֶךְ אִם-יוֹם או יוֹמִים יַעֲמֹד לֹא
 יִקָּם כִּי כִסְפוֹ הוּא: ס (כב) וְכִי-יִנְצוּ אֲנָשִׁים
 וַיִּנָּפְּוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יִלְדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה
 אִסּוֹן עָנּוּשׁ יַעֲנֹשׁ כַּאֲשֶׁר יִשֵּׁת עָלָיו בַּעַל
 הָאִשָּׁה וַיִּתֵּן בַּפְּלָלִים: (כג) וְאִם-אִסּוֹן יִהְיֶה
 וַיִּתְּנָה נַפֶּשׁ תַּחַת נַפֶּשׁ: (כד) עֵין תַּחַת עֵין
 שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל:
 (כה) כּוֹיָה תַּחַת כּוֹיָה פָּצַע תַּחַת פָּצַע חֲבוּרָה

באנן ואגרוף וכיוצא בהן ואחדו למיתה ומת איכו דדין יוס או יומים, אלא אכי' מת
 לאחר שנה נהרג עליו, לכך נאמר בשבט, שלא נתנה תורה רשות להכותו אלא בשבט
 ומקל ורצועה וכיוצא בהן, ולא נהבאת רמייה. נקם ינקם: מיתה סיף, עין רש"י
 וראב"ע. והנה חלל הרומיים היה האדון שליט נעבדיו להמיתם בכל מיתה משוכה, ולאילו
 סנה שתייה, ומשך זה עד זמן הקיסרים אדריאנוס ואנטונינוס, אשר רחמו עליהם
 ואסרו הרעיתם (קלער). וכאן ראוי להזכיר דברי רז"ל במכילתא (הניח דבריה ר"ש
 כאן והוצאו גם בילקוט), ח"ל: והרי היה (עבד רבננו) בכלל מכה איש ומת! אלא נא
 הכתוב והוציאו מן הכלל להיות כדון דדין יוס או יומים. הרי מנאור כי גם לדעת
 התנאים, גם העבדים הכנעניים בכללים נותרת מכה איש ומת, וישראל הכורג אותם
 מיב מיתה. ואעפ"כ מרץ עיון, כי מהמשך דברי המכילתא נראה כי תנא קמא האומר:
 "והרי היה בכלל מכה איש ומת" היה מפרש הכתוב בעבד עברי. (כא) אֶךְ אִם יום
 או יומים: אחר גלגון זה כי יוס לפעמים כולל היום והלילה, ולפעמים היום לבדו,
 ובאמרו יוס או יומים משמע זמן שהוא קרוב ליום וקרוב ליומים, א"כ איכנו היום לבדו,
 אלא לכל הפחות יוס ולילה, כלומר מעת לעת, כדברי רבותינו. כי כספו הוא: וראשי
 הוא ליסרו, גם רחוק הוא שנתכוון להמיתו שהרי מפסיד מחובו. (כב) וְכִי יִנְצוּ:
 בידים, והוא קשה מל' ריב, כענין שני אנשים עברים נכים ויאמר לרשע למה תכה
 רעך (שמות ב' י"ג), בהנחתו את ארס נהרים (תהלים ס' ז'); והואל על מריבה קשה

vendicato [colla morte del padrone]. (21) Però se durerà un giorno o due, non sarà vendicato; poichè è suo denaro. (22) Qualora alcuni uomini vengano alle mani, ed urtino una donna incinta, e questa abortisca, ma non avvenga la morte (della donna); sarà multato (il colpevole), secondo che gl'imporrà il marito, e pagherà per sentenza dei giudici. (23) Se però succederà la morte (della donna), metterai vita per vita, (24) Occhio per occhio, dente per dente, mano per mano, piede per piede. (25) Scottatura per scottatura, ferita per fe-

אע"פ שלל תהיה נידים, כגון אשר הלו על מזה ועל אחרון נעדת קרח נהגותם על ה' (במדבר כ"ו ט'). ונגפסו: יכו בנטנה במקרה, ולא בכוונה, כגון שגאה להפריד זניכס. ונגפסו: אחד מהם, ע"ד באש ישרפו אותו ואחריו, תחת מהן (רא"ב). ולא ירדה אסון: מיתה משונה ע"י מקרה רע, כמו פן יקראנו אסון (בראשית מ"ב, ד), והטעם שלא תמות האשה, כי העובר מסתמא ימות. עגוש יעגוש: מוקד, כמו ועגשו אותו מזה כסף (דברים כ"ב י"ט). ונתן בפלילים: הנענש יגלוס קנסו בהסכמת הזופטים, שלא יכחו לבצל האשה להכניד עליו הקנס יותר מן הראוי; וכן אמרו במכילתא: כאשר ישית עליו, שמוע אני כל שירצה, ת"ל ונתן בפלילים, מגיד שאינו משלם אלא ע"פ הדיקים; וקרוכה לזה דעת הרמב"ן, אלא שהוא מפרש ונתן על בעל האשה שישית עליו הקנס בפלילים, שלא יתן עליו עונש גדול יותר מכדי דמיון. (בג) ואם אסון ירדה: באשה. ונתתה נפש תחת נפש: יומת המכה, אע"פ שלא נתכוון להכות את האשה; ורבותינו חולקים בדבר (סנהדרין ע"ט); ע' רש"י. (כד) עין תחת עין: אינו ענין למכה אשה הרה דוקא, אלא הואיל ואמר כפש תחת כפש סמך לו גם עין תחת עין וגו', לומר שכל חובל בחברו כאשר יתן מוס באדם כן יכתן בו, בין נתכוון לחבל בו, בין לא נתכוון לחבל בו, אלא בחברו, כמו שהוא הענין בגניפת האשה, ור"ל פירשו שמשלם ממון (ב"ק דף פ"ג), והנה מזה שכתוב זלזל תקחו כופר לכפש רומח אשר הוא רשע למות כי מות יומת (במדבר ל"ה ל"א) ראייה ברורה שהתורה התורה לקחת כופר ממון בשאר תבילות שאין בהן מיתה, וכן למטה (כ"ט ו') ואם שור נגח הוא מתחול שלשום וגו' וגם בעליו יומת, אם כפר יושט עליו וגו', התורה התורה לקחת כפר ממי שלא המית בידיו, רק פגע בשמירת שורו; וזה מן הדברים שהביאה התורה ביד הזופטים, כי אמנם אם ימלא איש עשיר שלא יחוש לאבד ממנו וימלא קורת רוח בהזיקו לבני אדם, יוכלו הזופטים לעשות בו משפט כבוד עין תחת עין, ובתורות רומי (Tab. XII) כתוב: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio est. (כד) פצע: תחת; שרש פצע קרוב לשרש נגע, נגע (בארמית) נקע, פוץ, פגץ, כפץ, כלם ענינם תחת, קריעה וצניס; ור"ש פירש בלעז כנרדור (navradure), והוא מן הפעל העתיק

תַּחַת חֲבוּרָה: ס (כו) וְכִי־יִכָּה אִישׁ אֶת־
 עֵין עֲבָדוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אִמּוֹתָו וְשַׁחֲתָהּ לַחֲפָשִׁי
 יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו: (כו) וְאִם־שָׁן עֲבָדוֹ אוֹ־שָׁן
 אִמּוֹתָו יִפְּלֵל לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת שָׁנוֹ: פ
 (כח) וְכִי־יִנָּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וּמָת
 סָקוֹל יִסְקַל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת־בָּשָׂרוֹ
 וּבָעַל הַשּׁוֹר נָקִי: (כט) וְאִם שׁוֹר נִגָּח הוּא
 מִתְמַל שְׁלֹשָׁם וְהוֹעֵד בְּבָעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ
 וְהִמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם־בָּעְלָיו

navrer שְׁעִינוֹ blesser. חבורה: מכה בלא פרוק קנור, חלל הדם כנרר, ומרחית
 הבשר משתנה, והוא מענין כמר חבורותיו (ירמיה י"ג כ"ג), וכן בלי ערבי שרש חנר
 כאמר על מה שהוא מחומר בנוכס שוכס; ור"שי חרגס בלעז טקא (tache) והוא כחם;
 ור' סעדיה פירש פלע שצירת עלס, ומצורה מכת דס. (כו) את עין עבדו: הכנעני.
 לחפשי ישלחנו תחת עינו: זה יהיה סנה שימנע מהכות את עבדו מכת אכזרי,
 שאס ישחית א' מאצרי, ואפי' שנו, ילא למרות, וכמלא האדון מפסיד כספו (רא"צ);
 ור"ל אמרו ככ"ד איברים אחרים העבד ילא למרות, והס כ' אלנעות, ונ' אזנים,
 והחוטם וראש הגויה; וכנראה שאס השחית ידו או רגלו כל שכן שינאל למרות, ולא
 הונרכו ר"ל להזכירם, כי נהשחת היד או הרגל תשחתנה גם האלנעות. (כח) וכי
 ינח: אין נחיתס חלא בקרן, וכן הוא אומר ויעש לו נדקיה בן כנענס קרני בחל
 ויאמר כה אמר ה' באלס חנגת את ארס (מ"ח כ"ב י"ח), ויאמר בצור שורס דרר לו
 וקרני ראס קרניו בנס עמיס ננג ימדו (דברים, ל"ג י"ז) (ב"ק דף ב' ע"ג), והנס
 השרשים נגח, נגע, נגף, נקח, נכה, נקש, יקש, כלס קרניס זה לוס בנורחת הסכאס,
 ונפרדים נאוסן ההכאס. סקול יסקל: נזריקת אצנים עליו, וכן הוא אומר וסקלט
 באצנים (דברים י"ג י"ח), וסקלתס באצנים (שס י"ז ה'), וסקלתס חוטס באצנים (שס

rita, contusione per contusione. (26) Qualora taluno percuota l'occhio del suo schiavo, o l'occhio della sua schiava [non israelita], e glielo guasti, lo porrà in libertà in compenso del suo occhio. (27) E se farà cadere un dente al suo schiavo, o alla sua schiava, lo porrà in libertà in compenso del suo dente. (28) Qualora un bue cozzi un uomo o una donna, in guisa che ne muoja, il bue sarà lapidato, e non se ne mangerà la carne, ed il proprietario del bue sarà immune. (29) Ove poi quello sia da qualche tempo un bue cozzatore, ed il padrone ne sia stato avvertito, e nol custodisse, indi facesse morire uomo o donna; il bue sarà lapidato, ed anche il suo proprie-

כ"כ כ"ד, וכן מלאנו כי איננו כתבה והויאזוהו וסקלוהו (מ"א כ"א י') ונמעש כתוב וויאזוהו מחוץ לעיר וסקלוהו באבנים (שם שם י"ג), וכן ראיה ממה שכתוב לשעלה (י"ט י"ג) לא תגע בו יד כי סקל יסקל או ירה ירה (ע' פירושי שם), ור"ל הקלו בדם לקרב מיתתו (ע' ספסדרין פרק ו' משנה ד'); והנה סריגת השור איננה שוגג לשור אלא לבעליו, כדי שישמור בהמותיו; וכבר היה אפשר שילקח ממנו שורו מבלי שישקל, אלא שסקלתו תעשה רושם בכל העם, וכל העם יראו ויזמזמו ויראו, ועוד כי ע"י תחזוק בלב העם שנאת הריגה, ויתרשם בלבו כי שופך דם האדם, יהיה האופך מי שיהיה, בדם דמו ישפך, וכענין שנאמר (בראשית ט' ה') מיד כל חיה אדרשנו אחד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. ולא יאכל את בשרו: כי עדיין לא היה על הנבלה, וגם יש במשמע (כפירוש רש"ם) לא לכרי ולא לכלב, כלומר שהוא אסור בהנאה; ור"ל אחרי שאפי' שטנו קודם שישקל (לאחר שנמנע דינו לסקילה) אסור בהנאה והדין דין אחת, אע"פ שאינו פשוטו של מקרא. ובעל השור נקי: ממיסתו ושאר עונשין. (ב"מ נגח: רגיל בכך, ע"ד נגח, דין. מתמול שלשום: מלינה היא, וענינה קודם לכן, כמו כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום (דברים י"ט ו'), כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום (יהושע ג' ד'), וכן מתמול שלשום ענינו כמלפנים, כקודם לכן, כגון וישבו מי הירדן למקום ולבו מתמול שלשום (יהושע ד' י"ח), וכן תמול שלשום, כגון ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום (רות ב' י"א); והנה לא פירשה תורה בכמה פעמים מהיה חזקת השור שהוא נגח, ואמר, ר"ל איזהו מועד? כל שהעידו בו ג"פ, כלומר שנגח של פעמים קודם לכן. והועד בבעליו: לשון התראה ואזהרה, כגון העד העד בכו האיש (בראשית מ"ג ג'), רד העד נעם (שמות י"ט כ"א). ולא ישמרונו: אחר שהזהר. וגם בעליו יומת: לפי הפשט יומת בנ"ד, אלא שהתירה התורה לקחת כפרו האיל ולא הרג צידים, והכניסה ביד האופעים לשפוט לפי ענין האיש ולפי ענין המאורע, אם ראוי הוא למיתה, ואם ראוי להכלל בכופר, ומה יהיה

יומת: (ל) אִם-כָּפַר יוֹשֶׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִין נַפְשׁוֹ
 כָּכָל אֲשֶׁר-יוֹשֶׁת עָלָיו: (לא) אוֹ-בֶן יֶגַח אוֹ-בַת
 יֶגַח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ: (לב) אִם-עָבַד
 יֶגַח הַשָּׂוֵר אוֹ אִמָּה כֶּסֶף וְשִׁלְשִׁים שֶׁקֶלִים
 יִתֵּן לְאֹדֹנָיו וְהַשָּׂוֵר יִסְקָל: ס (לג) וְכִי-יִפְתָּח
 אִישׁ בֹּר אוֹ כִי-יִכְרֶה אִישׁ בָּר וְלֹא יִבְסְנוּ
 וְנִפְלִשְׁמָה שָׂוֵר אוֹ חֲמוֹר: (לד) בָּעַל הַבּוֹר
 יִשְׁלַם כֶּסֶף יָשִׁיב לְבַעְלָיו וְהַמֶּת יִהְיֶה-לוֹ: ס
 (לה) וְכִי-יִגַּף שׂוֹר-אִישׁ אֶת-שׂוֹר רֵעֵהוּ וָמָת
 וּמָכְרוּ אֶת-הַשָּׂוֵר הַחִי וַחֲצֹו אֶת-כֶּסְפוֹ וְגַם
 אֶת-הַמֶּת יַחֲצֹון: (לו) אוֹ נֹדַע כִּי שׂוֹר נִגַּח
 הוּא מִתְּמוֹל שְׁלֹשָׁם וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעָלָיו

שיעור הכופר; ור"ל חמרו יומת גיד שמים. (ל) אם כופר יושת עליו: אם יראו
 הדיינים שהוא רצו להכלל מחייתה, ויקבעו עליו כופר; ולדעת חת"ם אם הקרובים
 יתפייסו בכופר. פדיון נפשו: כסף תחת נפשו, לפי מה שיספטו הדיינים לפי עשרה,
 ולפי מה שפגע הרבה או מעט בשמירת שור; ואין כראיה שיהיה הכופה דמי שווי
 לא של מוזיק ולא של נזק, שא"כ הי"ל ערך כפשו, ועוד לא היה לו להוסיף ככל אשר
 יושת עליו, אלא כאשר יעריכוהו. (לא) או בן יגח או בת יגח: קטנים, ואע"פ
 שפגע אביהם שלא שומר, ואולי הם גירו בעצמם חמת השור, מכל מקום כמשפט הם
 יעשה לו. (לב) אם עבד: עבד כנעני. כסף שלשים שקלים: אין זה מדיון
 כפשו, אלא דמי הכזק שגרם לאדונו שלם לו, ואלנד זה מפסיד שורו. שקלים:
 האחרונים שקלו השקלים הנמצאים עד היום מימי הסאמנאים, ומנצחו משקלם ר"טו

tario sarà fatto morire. (30) Se però gli verrà imposto un riscatto, pagherà il riscatto della propria vita, secondo che gli verrà imposto. (31) Parimente se cozzi un fanciullo, o una fanciulla, verrà trattato a norma di questa medesima legge.]
 (32) Se poi il bue cozzi uno schiavo, o una schiava [non israelita], darà al suo padrone la somma di trenta sicli, ed il bue sarà lapidato. (33) Quando taluno scuopra una cisterna, o quando taluno stia scavando una cisterna, e non la ricopra, e vi cada dentro un bue, o un asino; (34) Il padrone della cisterna risarcirà, pagherà (cioè) denaro al proprietario (dell'animale caduto), ed il morto sarà suo. (35) Quando il bue di taluno cozzi il bue d'un altro, sicchè ne muoia; venderanno il bue vivo, e se ne divideranno il denaro, e dividerannosi anche il morto. (36) Ove poi sia noto ch'esso era già per lo innanzi un bue cozzatore, ed il proprietario nol custodisse; pagherà un bue in cambio del bue, ed il morto sarà suo.

עד רכ"ט גרגיריס (grana) במשקל מוכרי רפואות, מששים לדרהם (drachma), ואין ספק שנחמטע משקלס קת במשקל אלפֿים שנה שעברו משעה שנעשו. (לג) **כִּי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר:** שיהיה מכוסה וגלוי (ר"ש). או **כִּי יִכְרֹחַ:** או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסכו בכל יום לעת ערב בנאטו מחלאתה, לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולמפור עז, ועורח הוא לו לכסותו בכל יום, אע"פכ חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה (רש"ב). והנה הבור הזה עשוי במקום מרעה הבהמות, והוא רשות הרבים, אלא שהבור וחיימו הם למי שמפר אותו; וזה אמנם היה בימי אנדרה ובימי משה קודם כנוש א"י ותלווקה; אך אחר שנתלקה הארץ לכל שנט ולכל משפחה, היו מקומות המרעה גם הם רשות היחיד, ואז לא יתכן שיהיה בעל הבור חייב בנזקי בורו שהוא ברשותו, כי מי הרגה את שור רעהו לבוא שם? ולפיכך פירשו ר"ז שהבור ברשות הרבים, ומפני שהיה קשה אלגס איך יאחר הכתוב בעל הבור, אמרו אע"פ שאין הבור שלו עשאו הכתוב כאילו הוא בעליו להתחייב עליו בנזקיו. (לד) **והפֿת יִדְחָה לו:** למזיק, מאחר שגלס כל דמיו (רש"ב), ור"ז הקלו על המזיק, ואמרו שאינו חייב לשלם לו כסף ממש, ויכול לשלם לו בכל דבר, ואפי' סובין, ולפיכך מניח לו הכנבל ומשלם לו כל מה שהיה שור יותר מן הכנבל, וע' למטה ל"ו. (לה) **וכי יִגַּף:** בן בקרניו ובן בגופו, שאין נגיפה אלא ל' הכאה. **ומכרו את השור הרז וגו':** נאמן הכתוב מדבר, ע' ר"ג, הוא משלם חצי הנזק. (לו) או נודע: אמנם אם נודע. **שלם יִשְׁלַם שור תחת חשור:** משמע שיתן לו ממש שור אחר תחת שורו, ולפי זה ברור הדבר שהמת יהיה

שָׁלֵם יִשְׁלַם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה-
 לוֹ: ס (ל) כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹשֶׁה וּמִבְּחֹ
 אוֹ מִבְּכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר
 וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה:

ט; ור"ל הקלו ופירושו כמו למעלה ל"ד. (ל) כי יגבוב איש שור או שה וגו':
 המחיר הכתוב בעונם טובב שור וזה יותר מנשאר גנבים שאינם משלמים אלא שנים,
 מפני שהנשמות הרעות נשדו נקל הוא לגבב, וקשה הוא שמתגלם הגנבה אחר שיטבבה
 או ימכרנה; והעונש ראוי שיהיה חמור בערך שהמעשה העצובה קל להעשות, וכמו שכתב
 רמ"ם (שורה ח"ג פמ"א): דע כי כל אשר יהיה מהעבירה והחטא יותר נמלא ויותר
 קרוב להעשות, ראוי שיהיה עכשו יותר קשה, כדי שימנעו ממנו, והענין שאינו נמלא
 רק מעט עכשו יותר קל; ומפני זה היה תשלומי גובב נאן ככל תשלומי אשר המטלעלים,
 רוצה לומר תשלומי ארבעה, ונתכאף שהוליאם מחמת ידו במכר, או ששטטס, מפני
 שמכנסם הוא על הרוב תמיד להיוחס נשדות ואי אפשר לשמרט כמו שמומרים הדברים שנתק
 המדינה, ומפני זה מדרך הגובבים אותם שימכרו למכרם עד שלא ידעו אחס, או

כב

(א) אִם-בַּמַּחֲתֶרֶת יִמָּצֵא הַגֹּבֵב וְהַכֹּהֵן וּמֵת

(א) אם במחתרת: כשהיה יותר את הבית ובוקע בקיר להכנס, זה גללה, כי
 ניום לא יחמור, והכתוב הבא אחריו לעד (רא"ע). אין לו דמים: ימים רבים פירשתי
 כרא"ע, המכה אותו אין לו עון רנייה, וכן כדפס בפירושי לפרשת משפטים כס' נן
 גרני (אמשרדס, תר"א), ועתה (עבר שנועות תר"ט) רואה אני כי נושא המחמר
 בפסוק הזה ואלאחריו הוא הגנב, ולא בעל הבית, והנה טעם אין לו דמים שאינו
 נמשך כגון אדם חי ובעל דם, אבל הוא נמשך כמת, ומי שהרגו גברא קטילא קטל, וכן
 היא דעת רש"י, שכתב: אין לו דמים, אין זו רנייה, הרי הוא כמת מעיקרו; דמים
 לו כחי הוא חשוב, ורנייה היא אם יהרגנו בעל הבית. ורא"ע כתב: יש לחמוה מן

(37) Qualora taluno rubi un bue, o un agnello, e lo scanni, o lo venda; cinque animali bovini pagherà in cambio del bue, e quattro bestie minute in cambio dell'agnello.

לשמוע אותם בעבור שתמנה לזרם, ומפני זה הם עוכס הענין הנמלא יותר גדול, ומשלמי נכנת הבקר הוסיף בו אחד מפני שגנבתו קלה יותר, כי הלאן ירעו מקוננים ואפשר הרעה לשמרם, ויותר מה שאפשר לגננם הוא נלילה, אמנם הבקר ירעו מפחדים מאד, וא"ל לרעה לשמרם ומרבה בהם הגנבה; וכיוצא בזה כתב המכס המפורסם Cesare Beccaria בספרו היקר *Dei delitti e della pena*, ח"ל: *Più forti debbono essere gli ostacoli, che risospingono gli uomini dai delitti, a misura che sono contrarj al ben pubblico, ed a misura delle spinte che gli portano ai delitti.* ור' מאיר אומר שזו חמשה מפני שביטלו ממלאכתו כלומר שגם לו נזק לאותו יום או יומים שלא היה שור אללו למרוש מרישו; וכן דעת ר' סעדיה.

XXII

(1) Se il ladro venga trovato nell'atto di rompere il muro, e venga percosso, e ne muoja; egli non ha sangue [il ladro,

המפרשים דמים חיים, א"כ מה הוא איש דמים, דמיו בוז וטענתו בטלה, כי נדאי דמים כמו חיים, כי הדם הוא הנפש, ואיש דמים היא מליצה קלרה, וענינו שוכך דמים, וכן דמיו בו היא מליצה קלרה, והכוונה שפיכת דמו ומיתתו אינה תלויה אלא בו, וכן ולא תשים דמים בניתן (דברים כ"ב ח') הכוונה שפיכות דמים. אבל אין לו דמים אינכם פליגה קלרה, אך היא כמשענה, וסיוע לזה הל"מד המשמשת (אין לו דמים, דמים לו), וכן (במדבר ל"ה כ"ו כ"ז) ואם ינא הרוצח את גבול עיר מקלטו וכו' אין לו דם, הכוונה הרוצח כחש כחש; אבל והיה עליך דמים (דברים י"ט י') הכוונה עון שפיכות דמים, לפיכך הוא נקשר במלת על, ואמרת כי זה סיוע ולא ראיה גמורה, מפני שמלאנו אין לכצרה חטא מות שגם העון נקשר עם לח"ד; וכן חכמי המשנה הביט מליצה אין לו דמים חזרת לגבול ולא לבעל הבית, כי אמרו (סנהדרין ע"ג) הלא במחמת וכו' אם יש לו דמים חייב, אם אין לו דמים פטור. והנה הפקירה התורה את דם המחור נלילה מאחר שאין שם עדים, ובעל הבית הרוצח להגיל את שלו עוכרת להתקומם נגדו, ואם לא יוותר לו להרגו אז הגבנ מיתתו, אז יעטרך בעל הבית, לראות ולשתוק; ויפה למדו רז"ל שבא להרגך השכם להרגו; וקדוין לזה דברי רבא (סנהדרין ע"ג). והנה מאחר שמליצה אין

אֵין לוֹ דָּמִים: (ב) אִם-זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו
 דָּמִים לוֹ שֶׁלֶם יִשְׁלַם אִם-אֵין לוֹ וְנִמְכָּר
 בַּגֶּנֶבְתּוֹ: (ג) אִם-הִפְצֵא תִפְצֵא בְיָדוֹ הַגֶּנֶבְהָ
 מִשּׁוֹר עַד-חֲמֹר עַד-שֶׁה חַיִּים שְׁנַיִם יִשְׁלַם: ס
 שְׁלִישִׁי (ד) כִּי יִבְעַר-אִישׁ שְׂדֵה אוֹ-כָרֶם וְשָׂלַח
 אֶת-בְּעִירָה* וּבְעַר בְּשָׂדֵה אַחֵר מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ

לו דמים חזרת לגנב, שהוא נחשב כמת, אם כן לא בעל הבית לבדו, אך גם כל אדם רשאי להרגו, וכן פסק הרמ"ב (הלכות גנבה פרק ט'), ואע"פ שלמדו מכאן הבא להתקן השכם להרגו, הריגתו מותרת גם לשאר כל אדם, מפני שכל אדם חייב להגיל את הנדרף אפילו כנפשו של רוף. והנה גם רא"ב נע באמרו אין על הורגו שפיכות דמים, כראה שהוא מסכים שהריגתו מותרת לכל אדם, ואולי גם הוא הבין כי מלת לו חזרת לגנב, ותהיה הכוונה אין צעבורו עון שפיכות דמים, וכמו שחרגס רמ"במן אצל גם רא"ב נע תם רמב"מן היה קשה להם הלשון הזה המושאל והשיירי, שמי שהוא חי וקיים יהיה נחשב כמת וכאילו אין לו דם, וכדקדקו לפרש שלא יהיה צעבורו עון שפיכות דם. אצל ר"ז היה לו חק טועם הדבור העברי, והבין הדבר על צוריו. והירונימוס גם קלעריקוס גם גיונינוס ואחרים פירשו על ההורג, שלא יהיה לו עון שפיכת דמים. רק גוסינוס הבין כי כושא המאמר הוא הגנב, ולא ההורג, אך לא הבין שיהיה נחשב כמת, ופירש גם הוא בלשון מושאל, אך בדוקק גדול, ואמר שדם ההורג ניתז על הרונת ומביא עליו עון רציחה, והמורה אומרת כאן כי הבא במחשבתו אין דמו ניתז על הרונת ואיכנו מביא עליו חטא; וכמה זה רחוק מלהתקבל על הדעת! ברוך שזמר ב"זי וכתן ליראיו עין רואה ואזן שומעת. והיום ה' אדר שני תר"כד הראני תלמידי יוסף ירא כי רא"ב נע בפירושו הקצר גלה דעתו בדיחא, שאין לו דמים חזר לגנב, ח"ל: והטעם אין מי שיבקש דמו לגאול. (ב) אם וזרחה השמש עליו: אם צעד שהיה מותר (אמר שהתחיל בלילה) זרחה השמש, אסור להרגו, ולקחת הגנבה מידו בחזקה ובמכת אכזרי שיש בה סכנה, כי אז אפשר להעמיד עליו עדים ולהביאו לבית דין, ואז שלם ישלם, ואם אין לו לשלם, ימכרוהו צעבור וגבנתו; ולפי זה חרגס אנקלוס אם עיכא דסהדיא

(*) צעירו קרי.

che di notte rompe il muro, non è considerato qual persona viva, e chi l'uccide non è reo]. (2) Se poi gli è spuntato sopra il sole [cioè se era giorno], ha sangue. Egli avrebbe pagato; e se nol poteva, sarebbe stato venduto pel suo furto. (3) Se poi si trova il furto presso di lui in vita, sia bue, asino, o agnello; pagherà il doppio. (4) Qualora taluno cagioni il guasto

כפלת עלוהי, פירש אחת הענין, כי לכך הותר לבעל הבית להרוג החותר, מפני שאינו מולא עדים, אך אם הוא בזמן ובמקום שעין בני אדם שולטת בו לראותו ויכול להעמיד עליו עדים, אין לימיד לעשות משפטו בידו בזולת הכרח עולם, כי לכך נוסדו בתי דינים, ולפי זה אף אם הוא ביום, אלא שאין שם אדם, ראוי בעל הבית להמיתו וכן הוא במכילתא, וכן פסק הרמ"ם (הל' גנבה פ' ט') ואין כן דעת הרא"ד ורובו מנכאל (הביאו בעל מגיד משנה שם); ור"ז דרשו בזה אם ברור לך הדבר כשמש שאינו בא על עסקי כפשות (ע' ר"ז ופנהדרין ע"ב), ומשפט אחת הוא, רק איננו פשט הכתוב רק אסמכתא. שלם ישלם: הגנב הנמלט והגנבה בידו, ובעל הבית והעדים רואים אותו, ישלם; למיכך אסור להרגו וההורגו חייב עליו. וכן מתורגם בתרגום ירושלמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל ואין ישתוב מדיה. (ג) אם המצא וגו': חזר למעלה (כ"א ל"ז) אם גנב ועבד או מוכר, ישלם חמשה בקר תחת השור וגו', ואם מנאל בידו (שלא מוכר) ובחיים (שלא טבח) לא ישלם אלא שנים; וזה יהיה סנה שלא ימחר לענות ולמכור, וע"ז תתגלה הגנבה. דדיים: חזר לשור ותמור וזה, בתרגומו. שנים ישלם: כמשפט כל גנב (למטה ו'), והוא מדה כנגד מדה, ישיב מה שגנב, ויפסיד מניתו אחר כמוהו. (ד) כי יבער איש: כ"ל ל' בעור והשחתה. מה שכתוב בפירוש רא"ב והוא מהבנין הדגוש, אינו אלא ט"ם, וראוי להגיה (כמו שכתוב בביאור הקצר): מהבנין הכבד הנוסף; ובער מהדגוש. אח"כ דדקתי בשני רא"ב כ"י, ומלאתי בא' מהם (כתובת ר' דניאל יע"ל) כתוב כך: ויבער מל' ואכתו ובעירו מהבנין הכבד, ובער בשדה אחר כמוהו; רק הוא מהבנין הדגוש; וכמהו ואחת בערתם הכרם; ובאחר הכתוב בשנת ק"סא מלאתי: ואסרו כי יבער איש מנורת אכתו ובעירו והוא מהבנין הכבד, וטעם ובער בשדה אחר (בגליון נוסף: אדם אחר) כמוהו רק הוא מהבנין הדגוש וכמהו ואחת בערתם הכרם. ושלח: הוא פירוש הכלל. את בעירה: אחר בעירו להיותו לשון הכופל על לשון כי יבער ועל ל' ויבער, והמשפטים כאמרו קלת ע"ד השיר, כדי שיתרשמו בזכרון ההמון, וכן למטה (כ"ג ה') וקדלת מעוזב לו עזוב מעוזב עמו. מיטב שדרו וגו': של ניזוק, דברי ר' ישמעאל, וכן פירש רש"ם, וכן אמר ר' חייזר בר אבין (ב"ק ד"ו ע"ב) כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא ידעין אי כחשה אכל אי שמה אכל, דמשלם שמה; וכל כי הנחמה השחיתה מעט או הרבה בכל הערוגות שעברה עליהן, והתורה כתבה

וּמִיֵּטֵב בְּרָמּוֹ יִשְׁלָם: ס (ה) בִּרְתִּצָּא אִישׁ
 וּמִצָּאָה קִצִּים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ
 הַשָּׂדֶה שְׁלָם יִשְׁלָם הַמִּבְעֵר אֶת־הַבְּעֵרָה: ס
 (ו) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֶלִים לְשִׁמּוֹר
 וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ אֶס־יִמָּצֵא הַגֵּנֵב יִשְׁלָם
 שְׁנָיִם: (ז) אֶס־לֹא יִמָּצֵא הַגֵּנֵב וְנִקְרַב בְּעַל־
 הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אֶס־לֹא שְׁלַח יָדוֹ

יד המזיק על התחבולה, ומינחתו לשלם כאלו נהמתו השחיתה כל מוטע; ורנא הקסם (ס) והלא המוצא מחברו עליו תראה; והכלל הוא חמס ינזק כשלא הוזהר זה שהזק לזה, אבל אחר שהזק למזיק אינו רחוק שתקנסהו התורה שישלם כאלו הוא מוטע; דעת ר' עקיבא שלא נא הכחב אלא לגבות לזקין מן העדיית, כלומר שאם נא לזק לו קרקע בשביל מה שהזיק יתן לו מן המוטע. (ה) כי תצא אש: חפ"י מעצום (ר"ט), או ע"י רוח שטניה. כוהנים בקצת מקומות קדש נא זמן הגמלים שורפים נאש את העצב היבש על פני השדה (זה נקרא בלי איטלקי debbiare), וקרוי הוא שחיה האש עוברת משדה לשדה וגורמת כזק רב; וכתב Chandler במסעותיו באביאח הקטנה כי פעם ח' נא אללו איש טורקי והיה מדגן קנה שאיפת הטבאק שלו, וככל כימץ ארנה, והלית אש בעצב היבש מחוס השמש, וכשנה בו הרוח, ובהיתה ע"י צורה גדולה בעניי היצר, ורק אחר איזה שעות ונרבו עמל ועיני עלה בידם לכבות הדלקה. גריש: כך נקראת התבואה אחר שנקברה, כשהיא נבורה גורן (ר"דק), והוא משרש גשש שאינט במלא במקרא ובשאר בל"ת, שאחזרים מדה גדושה כשהיא מולאה למעלה משכחה, כיון גל וחמר; וזוהי נקראת הקונה שהיו עושים על הקצר גדיש (איוב כ"א ל"ג) (רד"ק בשם רב האי), והקצר עמלו נקרא בן בלי ערני (גח"י) ע"ש אותה קונה, וכן בלי רומי tumultus עכינו גל וקצר. הקמה: תבואה המיונרת לקרקע ע"ש שזקופה נקומתה. (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור: מטלסלים הם, ולשמרם בחזק ביהו כשאר חפציו נתנם לו, למיכך אם נגנבו נתינו פטור, כי שמרם כשמירת חפצו, אבל פרשה שניה שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או זה וכל בהמה

d'un campo o d'una vigna, vale a dire che lasci andare il suo bestiame a pasturare in un campo altrui; pagherà la parte migliore del campo o della vigna. (5) Qualora un fuoco esca fuori, e trovi dei pruni, e ne resti consumata una bica, o la biada, o (danneggiato) il campo; pagherà chi ha causato l'incendio. (6) Quando taluno dia al suo prossimo denari o arredi da custodire, e (l'oggetto) venga rubato dalla casa di quell'uomo; se si troverà il ladro, pagherà il doppio. (7) Se non si troverà il ladro, il padrone della casa [cioè il depositario] si presenterà al tribunale, (perchè sia chiarito) s'egli non abbia

לשומר, ודרך נהמות לרעות נשדה, ודאי כשספקידם, על מנת לשמרם מנכנסים הפקידם לו, ולפיכך אם נגנבו חייב (רש"ם); ור"ל פירשו פרשה זו בשומר חנם, ופרשה שניה בשומר שכר; ואחת כי כסף או כלים שאינם זזים ממקומם, דרך לשומר אותם במקום; אבל בעלי חיים שמירתם קשה, ודרך לטול עליה שכר. ואמנם אין זה מוכרח, כי יתכן שיקבל עליו אדם לשומר נהמות רעהו עם שאר בהמותיו במקום, ואע"פ שרשאי היה שלא לקבל שמירתם, הנה אחר שקבלה חייב בפשיעה אם נגנבה, אע"פ שאיננו נוטל שכר; ר"ל הקלו כמשפטם, ואשרו שאינו חייב בפשיעה אם אינו נוטל שכר. וגב' מבית ראש; לפי דבריו (ר"ט), כי גם אפשר שלא נגנב מביתו, והוא עלמזו נגבו לעלמו, ואז השופטים יתקרו וישפטו לפי ראות עיניהם, כמפורש למטה אשר ירשיעון אלהים יגלם שנים לרעהו. (ו) אם לא שלח ידו: רש"י, רמז"מ ורש"י פירשו ישבע שלא שלח ידו, וכן למטה שנתת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעבו; והנה רמז"מ ורש"י אומרים כי אם לא הוא ל' שנתת, ושנתת גדולה טעו שהרי כל אם לא שאל שנתת עינים למיין ולא לשלול, כגון אם לא כאשר דברתם בנאני כן אעשה לכם (במדבר י"ד כ"ח), אם לא כאשר דמייתו כן היחה (ישעיה י"ד כ"ד), אם לא אשיחך שדבר (ירמיה כ"ב ו'), בה יעשה לי אלהים ובה יוסיף אם לא שר גדל תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש"ב י"ט י"ד), וכן הוא בהכרח, כי כל האומר אם לא כוננתו כך וכך יבא לי אם לא עשיתי או אם לא אעשה כך וכך, והכוונה בלא ספק למר שנתת עשה או יעשה כך וכך, ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים אם בלא חלת לא, אם חמות ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג) שלא אקח, אם תשקור לי (שם כ"א כ"ג) שלא תשקור לי, ורבים כאלה. והנה באחרו אם לא שלח ידו אם היחה הכוונה לשון שנתת תהיה הכוונה שישבע שנתת שלח ידו במלאכת רעבו; לפיכך אומר אני כי אין אם לא האומר כאן ל' שנתת, אלא כמשמעו; אלא שחוקקת קלר, ושיעורו ונקרב נעל הבית אל האלהים למען יתברר אם לא שלח ידו במלאכת רעבו, והנידור הוסיף לא יהיה ע"י שנתת, אלא במקרה השופטים ולפי

בְּמִלְאֶת רֵעֵהוּ: (ח) עַל-כָּל-דְּבַר-פֶּשַׁע עַל-
 שׁוֹר עַל-חֲמוֹר עַל-שֶׁה עַל-שִׁלְמָה עַל-כָּל-
 אֲבֵרָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי-הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים
 יבֹא דְבַר-שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם
 שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ: ס (ט) כִּי-יִתֵּן אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ
 חֲמוֹר אוֹ-שׁוֹר אוֹ-שֶׁה וְכָל-בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר
 וּמֵת אוֹ-נִשְׁבֵּר אוֹ-נִשְׁבָּה אֵין רָאָה: (י) שְׁבַעַת
 יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם-לֹא שָׁלַח יָדוֹ
 בְּמִלְאֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעַלְיוֹ וְלֹא יִשְׁלַם:
 (יא) וְאִם-גָּנַב יִגְנַב מֵעַמּוֹ יִשְׁלַם לְבַעְלֹיו:
 (יב) אִם-טָרַף יִטְרַף יִבְאֶהוּ עַד הַטְּרִפָּה לֹא

ראות עינם; ואם הם יפסדו שלח ידו שהוא הנגב, ואם יגנב שנים כאחור בפסוק
 אחר זה, שלח ידו במלאכת רעהו: שולח יד בדבר נקרא הנוגע בו בשלטון
 לעשות בו כרצונו, כמו ונבזה לא שלחו את ידם, וכן כאן אם שלח ידו במלאכת רעה
 אם לא נגב אותה; ולדברי ר"ל השולח יד בפקדון להשתמש בו להכחשו חייב באחריות.
 (ח) על כל דבר פשע: אחר שדבר במחשע בפקדון ואחור שנגנב מחכו, דבר במחשע
 באברה ובכל דבר שלא הופקד אצלו, אלא שראובן אחור לשמעת דבר זה שניקד עלי
 הוא ואתה נגבת אותו, או מלאכת אותו, או יקדכו שניהם לפני ב"ה, ומי שירשיעוהו
 השופטים בין חובע בין כתבע, יגלם שנים כנגב, וא"ע אם הפסד הוא חייב הכה
 הוא לא נגב אלא נא על רעהו בעלילה, הכה יגלם כנגב על אשר וחס לעשות לאחריו,
 שנקש לחייבו כנגב. על כל אברה: על כל דבר שראובן אחור שנגנב מחכו ואחור
 כי הוא זה הכחולא בבית שמעון; ור"ל הקלו כדרכם, עיין פירושם בר"ש. והנה המקרא
 סה איננו בשאר, ואין כאן מקומו, אך מפני שיש בו עד האלהים יבא דבר שניהם,

portata la mano sulla roba del suo prossimo. (8) In qualunque causa di mala fede, trattisi di un bue, d'un asino, d'un agnello, d'una veste, (in somma) di qualunque cosa perduta, che uno dica: «la è questa»; la questione dei due verrà portata al tribunale, e colui ch' i giudici condanneranno pagherà all'altro il doppio. (9) Quando uno dia al suo prossimo un asino, un bue, un agnello, o qualsiasi animale, a custodire, e questo muoja, o si storpia, o venga portato via, senza che alcuno vegga: (10) Un giuramento (pel nome) del Signore avrà luogo tra i due, (per chiarire) s'egli non ha portata la mano sulla roba del suo prossimo, ed il proprietario riceverà [quello che si trova, cioè l'animale morto, o storpiato], e l'altro non pagherà. (11) Se poi (l'animale) gli sarà stato rubato, lo pagherà al suo proprietario. (12) Se sarà stato sbranato [da qualche fiera], gliene porterà un testimonio [qualche brano]. Egli non

כמו במקרה שלפניו וקרבנ בעל הבית אל האלהים, לפיכך ככתב כאן (יא"א). (ט)
 כי יחן איש אל רעהו רמור וגו': עיין למעלה פסוק ו'. או נשברה: אין לשון
 שניה טפל רק על בני אדם, וכאן אמר כן כדי לומר לשון הכופל על לשון או נשבר.
 (י) שבועת ה' תדירה בין שניהם: לברר אם לא שלח ידו במלכת רעהו; כאן
 תועיל לו השבעה, כי הנהמה לפניו היא, מתה או שזורה, לא כן למעלה שהיה טוען
 שנגנב הספן מניו; וגם כאשר הנהמה לפניו והוא טוען טענת נשנה, הנה זה ענין
 יותר מלוי ממה שיהיה הספן נגנב מתוך ביתו, כי הנהמות רעות נשנה, וקרוג היה הדבר
 ביניהם שיפשוט גדות בנות וישנה שני ביד חזקה. אם לא שלח ידו וגו': להשתמש בה,
 כי כשמתה הנהמה או נשברה יש לחוש שמה העניד אחיה לזכרו ועל ידי כך מתה.
 ולקח בעליו: בעל הנהמה יקחנה כמות שהיא, מתה או שזורה, והשומר לא ישלם
 (דן יחזק). ור"ל אמרו יקח השבעה, והענין אחד, אלא כשטוען טענת נשפה או אין
 לו מה יקח, ע"כ אמרו יקח השבעה. (יא) ואם גנב יגנב מעמו: אי"ס שאיכנו
 שומר נפשו, כיון שקבל עליו לשמור ב"ח שדרכם ללכת בה ובה, וקל הוא לגנוס, פושע
 הוא ומייב; ור"ל הקלו עיין למעלה פסוק ו'. (יב) יביאנהו עד: יביא קצת מאגרי
 הערפה להיות לו לעד ולראיה שנתרפה, כמ"ש כאשר יגיל הרועה מפי הארי שתי כרעים
 או גדל חזן (עמוס ג' י"ב) (רש"ם וראב"ע), וכענין שאמר יעקב ערפה לא הנאתי
 אליך, וכן הוא בתרגום ירושלמי בל' מכתחלתו ייתי ליה מן אנדוהי סהי, ובנוסחא
 האחרת (המיוחסת לרב"ע) פירוש מורכב משתי קריאות עד ועד מיימי ליה סהדין (ל'
 עד) או מיימיניה עד גופא (לשון עד), וכ"ל שג"ל גופא, יביא הבעלים אלל גב הנהמה

יִשְׂרָאֵל: פ (יג) וְכִי־יִשְׁאָל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ
וְנִשְׁכַּר אוֹמֶת בְּעַלְיוֹ אֵין־עֲמוֹ שְׁלָם יִשְׁלָם:
(יד) אִם־בְּעַלְיוֹ עֲמוֹ לֹא יִשְׁלָם אִם־שָׁכִיר הוּא
בָּא בִשְׁכָרוֹ: ס (טו) וְכִי־יִפְתָּה אִישׁ בְּתוּלָה

הטורפת, ואין טורח למח שאלת הערפס חזרת לפניו ולאחריה, יביאנו עד הטורפה, והטורפה לא ישלם, כמו שפירש המפרש התרגום הסוד; ומכאן ראינו שעדיין לא נתקן הנקד כשנעשה התרגום הסוד, וכן הוא ג"כ דעת לוכן עמוד 76. הערה (C). יבאנו: עיני אליו, או (כדעת יח"ף) יביא הנערף להיות לו עד, ע"ד טרפה לא הבאתי אלך, ואם נאמר שם חלק מהטורפה, אלא היתה הביאה אותה שלמה למח שלה, הרי דיו כדן בשנה וישנע. (א"ס). (יג) בעליו אין עמו: הושטה מלת אם, כדרכה במקומות הרבה, והנה השואל נהנה לעשות זה מלאכתו פעמים הרבה לוקח עמה גם בעליה שיעמוד עליה במלאכתה, ואז על בעליה לשמרה שלא תמות ושלא תשבר; אך אם אין בעליה עמה, חזקה השואל שהעבדה יותר מיכלתה, או שלא השגיג עליה כראוי, על כן ישלם. (יד) אם שכיר הוא בא בשכרו: אבל אם השור, או החמור אינו שואל אלא שכיר, נא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה, ואין כל הנאה שלו, שהרי ע"י שכרו נאחז בו, ואין לו משפט שואל להחמיצו באונסין (ר"ט), ואז לא ישלם אם נשבר או מת, מאחר שהשור הזה לא נא אלנו חנם אין כסף, אבל נא אלנו בשכרו, בשביל השכר הזה נותן לו, ובעל השור על מנת כן מקבל השכר, שאם ימות או ישבר יסיה הנזק שלו, וכמו שכתב רמ"ב, על זה קבל שכרו; אלא שביאורו הקצר כתב: נא לו זה הרע בעבור שכרו שלקח; כראש שלדעתו מלת נא חזרת אל הנזק, וכן דעת תרגום ירושלמי המחזק ל"ב, וכן דעת רמ"במן והפס"ט יט"ר; ולדעתי נכון יותר כפירוש רש"י נא השור בשכרו, בלי שבטורח להסב פעל נא לנשוא בלתי נוסף, והוא הרע או הנזק. והנה השוכר פטור מן האונסין, כלומר אם נשבר או מת אינו משלם, אבל אם נשבר או נאזד חייב לשלם, וכן הוא פהם משנה (שבתות פרק ח') נושא שכר והשוכר נשבעין על השמירה ועל השכירה ועל המחנה, ומשלמין את האבדה ואת הנזק, וכן מסק הרמ"בם (כל' שכירות פ' א'), וכן הדעת נחמיה, כי המשכיר בהמתו יודע שאין בהנחה עושה מלאכה אם אין אדם עומד על גבה, וכאשר אותה לשוכר על מנת כן מסרה לו, שיעמוד על גבה, לא שיעזבנה באופן שתאבד או שיעבדה, לפיכך אם נשבר או נאזד חייב לשלם, אבל נכריה נחלקו ר' מאיר ור' יהודה (מ"ע"א ג"ג

pagherà l'animale sbranato. (13) Quando taluno prenda a prestito dal suo prossimo (qualche animale), e (questo) si storpia, o muoja; se il proprietario non gli era appresso, lo pagherà. (14) Se il proprietario gli era appresso, non pagherà. Se però era mercenario, è venuto per la sua mercede [cioè se il padrone della bestia era là per lavorare a mercede, non poteva sorvegliarla, e quindi la sua presenza non esonera l'altro dall'obbligo di pagargliela, se muore o si storpia]. (15) Qualora

ו"ה) ור"ש הניח מחלקותם. ורמב"מ שכתב כי לדברי ר"ש לא פירש הכתוב באוכר מעניני המשלוחין דבר, טעות היא נידו, כי לדברי ר"ש בא נשכרו מלמדנו שאין האוכר משלם אם נשבר או מת כי אינו חייב באונסין, ורמב"מ עלונו בסוף דבריו סותר מחלסת באמרו כי לשון בא נשכרו מוכב על ניהא השור ליד האוכר, לתת טעם מדוע דין האוכר אינו כדין השואל, הרי הוא מודה כי לדברי ר"ש בא נשכרו משמע שאין דין האוכר כדין השואל כלומר שאין האוכר משלם אם נשבר או מת, כמו משלם השואל; ואיך יאמר כי לדברי ר"ש לא פירש הכתוב מעניני המשלוחין דבר? ואמנם מה שכתב ר"ש ולא פירש מה דינו, ענינו שאע"פ שגא נשכרו משמע שאינו חייב באונסין, הכה הכתוב לא פירש כל פרטי דינו, כלומר לא פירש מה דינו בגנבה ואגדה. ולפיכך נחלקו בזה חכמי ישראל, והנה לפי זה מלת שכיר הכתובה כאן היא תאר לשור ולחמור, וכבר מלאנו בישיעה (ו' כ') תאר שכיר מושאל על בלתי בן אדם, וגם על בלתי בעל חיים, בתער השכירה. ובשנת תק"נו היה כ"ל שאין הכוונה על הבהמה אלא על האדם, וכך הייתי מפרש: אם בעל הבהמה היה שכיר אצל השואל לעשות אצלו מלאכה אחרת, ולא להיות אצל בהמתו אז לא היה יכול להשגיח על בהמתו כי בא נשכרו, ונריך לעבוד עבודתו, ולכך אין השואל פטור מלשלם בטענה שהיה בעליו עמו; ור"ל הקלו על השואל, ואמרו אם בעליו עמו בין שהוא מאותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת. ועתה בשנת תר"ד כ"ל שאין להכחיש שיהיה שכיר תאר לשור שא"ל לא נוכר בתורה כלל דין האוכר. ועתה (פיון תרי"ט) מלאמי כי גם ר"י נכור שור והמזקוני פירשו כמו שפירשתי בשנת תק"נ, והכני יחד ומקיים פירושי הראשון, ומה שהיה קשה לי שלא נוכר בתורה דין האוכר, אינו כלום, כי בימי משה לא היו נוהגים להשכיר בהמות, אבל כל אחד עשה מלאכתו בבהמות שלו; ואם לפעמים היה נריך ליותר ממה שיש לו היה שואל מחבירו, והיו משאילים זה לזה במקום, היום אחת משאל לי ומחר אחי משאל לך, ובכל המקרה לא מלאנו זכר ורמז לשכירות בהמות, רק בימי גלות בבל (זכריה ח' י') מצינו ושכר הבהמה; וגם שם אין אום ראייה שהיה הכוונה על שכירות הבהמות, אבל הכוונה על כל מיני תועלת שאדם מקבל מבהמותיו, כלומר הוולדות והתלב והגיוה והעבודה. (מ"ו) ובר ישתה א"ש: על הרוג אין אדם מפתה נערה

אֲשֶׁר לֹא־אֲרִשָּׁה וְשָׁכַב עִמָּה מִהָר יִמְהַרְנָה
 לוֹ לְאִשָּׁה: (מז) אִם־מֵאֵן יֵמָאן אָבִיהָ לְתִתָּהּ
 לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקַל כְּמֹהַר הַבְּתוּלָתָ: ס (מ)
 מִבְּשִׁפָּה לֹא תַחֲיֶיהָ: (יח) כָּל־שָׁכַב עִם־בְּהֵמָה
 מוֹת יוּמָתָ: ס (יט) זִכָּח לֵאלֹהִים יִחַר־
 בְּלִתִּי לִיהוָה לְבָדּוֹ: (כ) וְגַר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא
 תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

בחולה הראויה כפי כבודו להנשא לו, כי אם היה כן היה שואל אותה לנשואין; אבל הכבדים נענייהם בראותם את בנות האדם כי טובות הנה ויחאו להן, יפתו אותן לשכב עמהן, וידרו להן נדרים ללקחם לנשים, וזוה תמרנה הכערה הנתולה כדי להנשא לאיש כבוד, והוא לא כן יתשוב ולנבו לא כן ידמה, אלא למלאות צה תאוותו ולעוצה; ע"כ נותה התורה שהמפתה מהור ימהרנה לו לאשה ויקרה בנשואין, אע"פ שלא תהיה בת גילו; אך אם יקרה הדבר בהפך שתהיה הכערה נכבדת מן המפתה אותה, ולכן חוץ יחאן אחיה לתתה לו לאשה, אז כסף ישקול האיש לאחיה כמורה הנתולות לפי שכל אותה נעני הנמורים (דון יצחק). מהור ימהרנה לו לאשה; יקחנה לו לאשה, ויתן לאחיה כמורה הנתולות, מה שהיו אחים נותנים לאחיה לקחת את בתו אם היתה בחולה, והמורה הוא (לדעת רז"ל) חמשים כסף הנמורים נאוכס (דברים כ"ב כ"ט). ור"י כירש יכתוב לה כתובה, אבל הכתובה תקנת חכמים היא כדי שלא תהא קלה נענייה לנרעה. (מז) כסף ישקול כמורה הבתולות: כי פסלה נעני הנמורים, וקשה הוא לאחיה למצוא מי שיקחנה ויתן לו מורה וחתן בגללה, ע"כ יתן לו המפתה מה שהפסידו. והנה חסה התורה על האב, שיוכל למאן לתתה לו בנתי שפסיד המורה, שלולא כן, היה איש עני מפתה בתו על עשיר, והיה נושא בתו בלא מורה על אפו ועל חמתו של האב. (יו) מבששה לא תדריה: לא תנחיל לה שתחיה, אלא מקור אחריה להרנה, כי דרך היבששות לעשות מעשים בשר (רש"בס), והזכיר מכספה בקנה, וה"ל לזכר, אלא שדבר הכתוב בהווה, כי הנשים היו רגילות בכך (בכסדרין ס"ב, ור"י ורא"ב), וכן מנאנו עד זכוי איזבל אחיך וכשכיה הרבים (מ"ב ט' כ"ב), מרוב זכוי וזכה טובת

taluno seduca una vergine che non fu impalmata, e giaccia con lei; egli se la doterà per moglie [cioè la sposerà, pagando prima al padre di lei quella somma che lo sposo usava regalare al padre della sposa]. (16) Se poi il padre ricusa di dargliela, dovrà pesare [esborsare] tanto argento, quant'è la dote delle vergini [cioè il seduttore pagherà al padre della fanciulla la suaccennata somma]. (17) Strega non lascerai in vita. (18) Chiunque giace con qualche bestia, sarà fatto morire. (19) Chi sacrifica agli dèi, sarà distrutto; (chi sacrifica, cioè, a chi si sia), fuorchè al Signore esclusivamente. (20) Non sopraffare il forestiero, e nol molestare; poichè (anche voi) siete

מן בעלת כשפים המוכרת גוים בזונות וממלכות ככשפיה (כמוס ג' ד'), עמדי נא במצריך ונרב כשפין (ישעיה מ"ז י"ב); וכן העיד הרמ"ם (מורה ח"ג פל"ז) לפי מה שמלא בספרי הלאזה, כי רוב מעשי הכשף לריך עכ"פ שהיו נעשים ע"י נשים; והמלה נזורת לדעתי (מלת אשף) מן שוף שענינו ג"כ כסוי והסתר, כמו אך משך יסופני (תהלים קל"ט י"א), וכטעם בלעיהם (שמות ז' כ"ב) (artes occultae) מעשים הכעשים בסתר ובהעלם; וטעם התחייב המכשף, כי כל מכשף הוא עובד ע"ז (כדברי הרמ"ם כמורה סס), ויותר מזה שהוא מציא את הרבים להאמין בע"ז וביכלתה. (ויח) כל שוֹכֵב עִם בְּרֵמָה: כ"ל כי גם זה היה ממנהגי ע"ז והוא ע"ד בל מיני כלאים, שגם הם היו מקיס לע"ז (כמו שהעיד הרמ"ם), וכן דעת דון יצחק ובעל העקדה, והביאו סמך ממה שאמרו ר"ז על בלעם שהיה שוכב עם אֲתוֹנִי, ולכך נכתב בין המכשפה והזונת לאלהים אחרים, וידענו כי בקצת מקומות מארץ חננים היו עובדים השעירים, וגם היו הנשים נרבעות להם. (יט) וּבֹחַ לְאֱלֹהִים יָתֵרִם: לא מלאנו ל' חרס בחד מהרגי ב"ד; ורמ"בן אמר שיתכן שיכלול הכתוב הזונת גם הזנב שהכל יהיה לחרס; ובמרגום ירושלמי יתקטל בסיפא וככסוי יתגמרון. וכן כ"ל פשוטו של מקרא, יחרס הוא ודכושו, וכמו שהיו עושים בעיר הכדחת, ושם נאמר (דברים י"ג י"ח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרס, וכמו שעשו נעכן. בלתי לה' לברו: שיעורו לא תזנבו בלתי וגו'. וּבֹחַ לְאֱלֹהִים: כמו אין כמך באלהים ה' (תהלים פ"ו ח'). הכוונה שאר אלהים, אלהים אחרים, ומענינו הוא לְמַד; והכוונה הגיונה וזנב לאלהים אחרים. (ב) וגר לא תונה: ענין עוֹשֶׂה שְׂחָק עוֹשֶׂה את החלש, שידע שאין רב ריבו ומחזיק בידו, והוא בדברים שצמחון, ככתוב וכי תמכרו מוכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל חבֹנו איש את אחיו (ויקרא כ"א י"ד), ולא יזנו עוד כשיאי את עמי (ויחזקאל מ"ה ח'), ולא יקח הכשאי מכתלת העם לְהוֹנוֹתוֹם מאחזתם (שם מ"ו י"ח), וכן ההוכחה שבל"ח גם היא צמחון, אלא שאומרים ג"כ הוכחת

(כא) כָּל־אֱלֹמְנָה וַיָּתוֹם לֹא תַעֲנֹן; (כב) אִם־
 עָנָה תַעֲנֶנָּה אַתָּה כִּי אִם־צָעֵק יִצְעַק אֵלַי שְׁמַע
 אֲשִׁמְעֶצְעָקָתוֹ; (כג) וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם
 בַּחֶרֶב וְהָיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֹמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם;
 פ (כד) אִם־כָּסֶף י תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הָעָנִי
 עֹפֶךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׂה לֹא־תִשְׁיָמוֹן עָלָיו
 נֶשֶׁךְ; (כה) אִם־חָבֵל תַּחְבֹּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ עַד־

דברים על כל מאמר המכאיב את שומעו, ומיראו (ב"מ דף כ"ח) לא תוכה האומר כאלו
 בהוכחת דברים, מפני שכבר כנטינו שלא להוכות את אחינו במחון בפסוק וכי תמכר
 מוכר וגו'. אע"פ שאין מחלף שום ראיה לפירוש הכתוב, שהרי כמה פעמים נכפלה
 האזהרה על הגר; והנכון כמו שאמרו במשנה (ס) כשם שהוכחה במקד וממכר כך
 הוכחה בדברים, כל' שעיקר ההוכחה הוא במקד וממכר, אבל גם הוכחת דברים היא
 דבר מוכער וראוי להזהר ממנה; והנה דבר הכתוב נהוה, כי הגר אין לו קרובים
 שיחזיקו בידו, וכמו שאמר אח"כ כל אלמנה ויתום לא תענון. ולא תלחצנו: כל שאר
 מיני לחיצה חוץ מעצק וגזלת ממון, כמו למעלה (ג' ט') את הלחץ אשר מנרים לחצים
 אותם, ושם לפי קרוב לשרש אלץ ואיץ. כי גרים הייתם בארץ מצרים: כן הוא
 בתולדת כפש האדם, שיקמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב שהרגיש הוא בעצמו
 לשעבר (רמ"במזן), והנה זה כשעם ואתה ידעתם את כפש הגר כי גרים הייתם בארץ
 מצרים (למטה כ"ג ט'), התורה עשתה סמוכין למנותיה שני דברים, והם: פגמול האלפי
 (שכר ועונש), והרגשת הרחמים, אשר היא טבעית באדם, אלא שההרגל יכול להוסיף
 כמה או להמעיט; והנה הרגשת הרחמים היא באמת היסוד היותר נכון ועומד לתורת
 האדם ולמעלות המדות, ובלעדיו לא יעשה אדם טובה לזולתו אם לא לתועלת עצמו,
 והנה התורה מזה אחד, סמוכת מנותיה על ההרגשה האמת, ומזה אחר עשתה להרגשה
 זו סמוכין כדי להוסיף כמה, ולהזהרה שלא תתמעט, חס ע"י מנות הרבה שאינן מחובות
 לעצמן, כ"א לתכלית זאת, כגון אותו ואת בנו לא תשקטו ביום אחד, חולתה. (כא) לא
 תענון: בלי רבים, נווי לכלל האומה, כלומר לשופטים שיעשו משפטם, ולא יכירו לשם

stati forestieri nella terra d'Egitto. (21) Non maltratterete alcuna vedova, od orfano. (22) Se tu lo maltratti — poichè se egli sclamerà a me, io ascolterò la sua querimonia, — (23) Si accenderà il mio sdegno, ed ucciderò voi colla spada, e le vostre donne rimarranno vedove, e i figli vostri, orfani. (24) Se presterai denaro al mio popolo, a qualche povero a te vicino; non userai verso di lui a guisa di creditore, non gli s'imponga (di pagare alcun) interesse. (25) Se prenderai in pegno la veste del tuo prossimo, prima che tramonti il sole gliela re-

יחיד שיענה אלמנה ויתום בלי שיהיה כעש; ולפיכך נא העוכש על כלל האומה, והרגמי אחכם בחרב. (כב) אם ענה תענה אותו: דבק למטה וזרה אפי, ומאמר כי אם צעוק ינעק אלי וגו' הוא מאמר מוסגר, והטעם אל תאמר אין לו מושיעים, כי אחכם נחלס חזק הוא יריב את ריבם אתך, כי אני אבי יתומים ודיין אלמנות, ואם אין לו למי ינעק ולמי ישמיע טענותיו, אכבי, אכבי אשמע צעקתו. (כג) וזרה אפי וגו': אעשה כמעשה הנזל, אשר יסם לבנו לנקום דם קרובו. והיו נשיכם אלמנות וגו': ע"ד כי גרים הייתם (למעלה כ'), סוּך על הרגשת הלב, וזייר לפניהם אפשרות היות נשים אלמנות ובניהם יתומים, וע"י כן יחמרו רחמים על היתום והאלמנה. (כד) אם כסף תלוה את עמי: את ישראל, כי ההלוואה בלא שום רבית איננה מחוייבת לפי משפט השכל, ולכך המנהג בכל האומות שמקבלים כסף זה מזה בזכר מה שיהיה בעל הסכום יכול להשתכר במעותיו אלמלא הלוה אותן; ואולם התורה נותנת לישראל שיכנה זה עם זה לא במשפט לבד, אלא במקדש וברחמים ובאחוס. את העני עמך: הוא פירוש הקדוש, לא אחרת; אלא לעני הלוה מפני דוחקו, לא לעשיר הלוה לעשות סחורה ולהשתכר. עמך: מקרב אחיך. לא תהיה לו בנושה: אם לא יוכל לשלם למועד הקצוב, ויבקש מחד שתאריך לו הזמן, אל תעשה כדרך הנושים שאינם מאריכים הזמן אלא ברבית (וכיוצא בזה כתב רש"ם: לא תשימון עליו כסף, למען הרחיב את זמנו), כאלו בלי ערבי ענינו האריך הזמן ללוה (ראו'), וא"כ הוזהל על כל מלוה, וא"כ קראו כשי גם למוב עזמו, כגון ושלמי את כשיך (מ"ד ד' ז'); ופירש ואמר לא תשימון עליו כסף, ואמר תשימון לי רבים, לכלל האומה, כלומר לב"ד, שלא יניחו את המלוה למבוע ממנו כסף. נשך: ע"ש שנושך, וכן Lucanus אמר (l. 174.) usura vorax (גיו'). (כה) שלמת רעך: השלמה היא בגד מרובע או קרוב למרובע, בלא בתי ידים, והוא נוהג עד היום בין הערבים הנקראים Beduins, והם בזה גם בינינו ונקראת Beduine ומתכסים בזה על בגדיהם בלחם, וגם מתכסים בה בלילה על מוטם. תשיבנו: חזר למבול, שהוא בכח הפעל מבול תחבול (ראו"נ), והנה לא הזכיר הכתוב

בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיִבְנוּ לוֹ: (כו) כִּי הוּא כְסוּתָהּ*
 לְבָדָה הוּא שְׁמָלְתוֹ לְעָרוֹ בַּמָּה יִשְׁכָּב וְהָיָה
 כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִי־חֲנוּן אֲנִי: ס
 רַבִּיעִי (כז) אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂיָא בְעַמֶּךָ לֹא
 תֹאמַר: (כח) מֵלֶאֱתָךְ וּדְמָעָךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכוֹר
 בְּנֶיךָ תִּתֵּן־לִי: (כט) כִּן־תַּעֲשֶׂה לְשִׁרְךָ לְצֹאֲנֶךָ
 שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי

שיחזור ויטלנה בנקר, וכראח לפי הפשט כי אחר שהוא עני כ"כ שאין לו מה יתן במשכן רק שמלתו, התירה התורה לקחת ממנו שמלתו ליום אחד באופן שינטרד להתבוננות ולנחת בלא שמלה או להיות כלוא בבית; ואם בכל זאת לא ישלם, האמינתו התורה שאין ידו משגת לשלם, ומייבזה את הנושה להשיב לו שמלתו, ולהרפות ידיו ממנו; זה אמנם נחובל, שהוא הלווקא משכון בחזקה, כי כל ל' חזלה אינו משכון הכנית ברתון בשעת הלואה, אך הוא מה שלוקחין מן הלואה כשמוציא הזמן ואיני פורע (עיין ר"ש), אבל אם הלואה נתן משכון בשעת הלואה, אינו נדון זה, כי כבר גלה דעתו (כדברי רל"ג) שאפשר לו לעמוד בזולת הכסות ההיא. ור"זל אמרו (במכילתא) ממשכנין כסות יום בלילה, וכסות לילה ביום, ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה; הקלו על המלוה, כדי שלא לנעול דלת בפני לווי; ומ"ח מה הועיל המלוה, מאחר שהוא נריך להחזיר המשכון בכל יום? הציב רבנו סעדיה כי לקיחת המשכון תועיל לו כדי שלא ילך הלואה ויהיה מעות מאיש אחר ויתן לו המשכון. ותלמידו מוה"ר ש"א אומר כי הלואה בהיותו מוכרס ללכת בכל ערב או בכל נקר לקחת שמלתו ישתדל לשלם חובו. (כו) כי היא כסותו לברדה תו': הכל לעורר המחלה, לעשות לפנים משורת הדין. (כז) אלהים לֹא תִקְלָל וגו': לשון קללה תחלת הנחתו על המקלל אדם בפניו, כי זה יהיה קלון ובוזו אל המקולל, ולשון אריה נופל על המקלל חברו שלא בפניו ואומר ארור פלוני, וכשאומר ארור. אחת או יקרא מקלל (תלמידו מוה"ר יוסף שצתי באיזני). אחר באברהם ומקללך אחר (ברא')

(*) כסותו קר

(*) קי"ז כו"ק

stituirai. (26) Perocchè quella è la sua unica coperta, è la sua veste (necessaria) per la sua pelle. In che giacerà [se non gliela rendi]? — Ora, quand'egli sclamerà a me, io ascolterò, perocchè io sono pietoso. (27) Non maledire i giudici, nè imprecare il principe del tuo popolo. (28) Non indugiare le tue derrate solide e liquide [cioè i relativi diritti sacerdotali]. Il primogenito de' tuoi figli darai a me. (29) Lo stesso farai dei tuoi buoi e del tuo bestiame minuto: sette giorni starà (il pri-

י"ב ג'), מי שיקלל או יקלל את אנשיהם בפניו, ה' יגזור עליו ארירה שלא בפניו, כי לא יתגלה ה' אל הרשע שהוא לומר לו ארור אתה. והנה כל זקוק שזכור פעל ארר הוא קללה שלא בפניו, כגון ארו מרח, ארו ארור יושבים כי לא באו לעזרת ה', וכן לכה בא ארה לי את העם הזה, ואשר תאור יואר, ואע"פ שבלעם היה רואה את ישראל כשהיה עומד לקללם, מ"מ הם לא היו רואים אותו, ולא שומעים את דבריו, ולא היה מגיע אליהם קלון ונושא אם היה מקלל אותם. ואמנם את"כ בדרך העברה אמרו לי קללה גם על הארירה שלא בפניו ואמרו על בלעם לקללך (דברים כ"ג ה'), לקלל אתכם (יהושע כ"ד ט'), לקללו (נחמיה י"ג ב'), וכן ויקללו את אבימלך (שופטים ט' כ'), ויקלל את יומו (איוב ג' א'), ובקרבם יקללו (תהלים ס"ב ה'), גם במדעך חלך אל תקלל (קהלת י' כ'); והנה בנשיא אמר לא תאור, כי רחוק הוא שיזד איש לקללו בפניו, ובשופטים אמר לא תקלל, שהוא לשון כולל כל מיני קללה וגדוף, בין בפניו בין שלא בפניו. ונשיא בעמך: כל מין נשיא, אף נשיא שנט, כי גם השנט יקרא עם; ור"ל עשו אלהים לא תקלל אזהרה לברכת ה' ולקללת דין; ואין ספק כי ברכת ה' היא צאה בק"ו מקללת הדיינים, כי אין גדולת הדיינים אלא מפני שהם עומדים על המשפט שהוא לאלהים, ודבריהם כדברי אלהים, ולפיכך נקראו בשם אלהים, והנה אזהרת קללת הדיין יש בכללה בק"ו ברכת השם (גם כי לדעת ר"ל אזהרה מן הדין, כלומר בק"ו, איכה אזהרה); וידיהם האלכסנדרי ויוסף פלאחיים פירשו אלהי העמים לא תקלל, ואין זה אלא להחניף לאומות. (בב' מלאכתך ורמעך: מענינו הוא למד כי אמר אמריו בכור בנך תתן לי, גם כן תעשה לשורך ללמדך שמדבר בכור, אף כאן מדבר בתרומות ראשית התבואה החדשה והיא לכהן, כמו הבכור שפדיונו לכהן, וכן בכור הנהמה כאכל לכהנים; וכראין דברי רבנו סעדיה שהמלאה כוללת תבואת הדגן וכלשון פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע, דברים כ"ב ט'), גם התירוש (כלשון ובמלאה מן היקב, במדבר י"ח כ"ו), והדמעה הוא היסר שהוא יורד טיפין טיפין כמו הדמעה. (בב' בן תעשה לשורך לצאך: שתקדש מסד הנכורות ביום השמיני וחתנו לי: במדבר היו יכולים להקריבו בו גוס, אבל משאזו לארץ לא היה אפשר תמיד להעלותו

תִּתְּנוּ-לִי: (א) וְאֶנְשֵׁי-קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשְׂרֵר
בִּשְׂדֵה טֶרֶפָה לֹא תֹאכְלוּ לִבְלֵב תִּשְׁלֹכֶן
אֹתוֹ: ס

לירושלם ניום השמיני דוקא, לפיכך פירשו במכילתא מיום השמיני ולהלן (תלמודי מוס"ר)
דוד מי אשכנזי ע"ה). (ל) ואנשי קדש תהיון לי: שלא תאכלו דבר טמא, כגון
טרפה, וכן כתוב לא תאכלו כל נבלה וכו', כי עם קדוש אתם לה' אלהיך (דברים י"ד
כ"א) (רש"י), וכן הוא אומר אל תשקנו את נפשותיכם בכל השאר השורץ וע'
והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא י"א מ"ג מ"ד) (רמ"ב). ובשר בשדה
טרפה: כ"ל שיעורו, בשר הנמלא בשדה, כלומר טרפה, שטרפה חיה את הבהמה,
וכשאריו ממנה אינרים על פני השדה, וטעם האיסור לדעת ר' משה הכהן (הביאו רש"י) (נע)
ורמ"ב (מורה ח"ג פמ"ח) ור"ל"ג הוא מפני שהוא מזון רע; דיון ילמך אחר (נשטת
רמ"ב) שהוא מוליד מזג רע ומושקם; וכ"ל כי אכילת המאכלות הפגומים, כגון בשר

כג

לֹא תִשָּׂא שְׁמֵע שׁוּא אֶל-תִּשֵּׁת יָדְךָ
עַם-רִשָּׁע לִהְיוֹת עַד חֶמֶס: (א) לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-
רִבִּים לָרַעַת וּלְאִתְּעָנָה עַל-רֵב לְנִטַּת אַחֲרֵי

(א) לא תשא שמע שוא: לא תוסיף חפץ שמועת שקר להוסיף דבה (רא"ב).
עיין למעלה (כ' ז'). אל תשית ירך עם רשע: הטוען את חברו תביעת שקר (רש"י).
ומפני שענין לא תשא שמע הוא ככלל בזה מה באיסור לא תענה בדרך עד שקר,
עשו מחבו ר"ל להזהר למקבל לשון הרע, ולדין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיעבד בעל
דין חבירו. (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות: נראה שמדבר נעדרות כמו שהוא
הענין במקרא הקודם ובסוף המקרא הזה ולא תענה על ריב, אלא בסוף הכתוב הוא
במקום ריב, תמלתו שלא נסקים ריב, כגון להעיד על ראובן שחלל שבת, וזהו אחר

mogenito) presso di sua madre, e nel giorno ottavo lo darai a me. (30) Gente santa sarete a me, e carne (trovata) sul campo, (cioè) un animale sbranato, non mangerete; al cane la getterete.

הכשאר מזה שטרפה המיה, וכן אכילת הכנלה והשרים, לא תפרד מן הכונה בפשיטת פחותה ושללה, ואדם האוכל מאכלות כאלה שלא ע"ד ההכרח הוא אדם פחות וגרוע, הנלתי מרגיש במעלת האדם, והוא קרוב לכפול בכל מיני פחיתות ומעשים רעים; ובהפך אדם המכיר מעלתו אינו קרוב כ"כ להתגאל במעשים מכוערים; על הכוונה הזאת כ"ל שטחה התורה להיותו אכזבי קדש, ושלא נשקץ בפשטותו במאכלים הגרועים, ולכך הוסיפה לכלל תשליכון אותו, כל' אל תשוב עמך לכלל, כי הטרפה והכנלה הן מאכל הכלל, לא מאכל אדם; וביותר היתה התורה נריכה לרוחם את כפש בני ישראל, כי עד אותה שעה היו בתכלית השפלות והשעבוד, ואין ספק כי גם מעלת כפשים ירדה מטה מטה; ועוד כי היה מכוונת התורה ג"כ להבדיל את ישראל מאשר אומות, לנלתי ילמדו ממעשיהם; והנה היתה נריכה לראש כלנס רוחמות מעלתם על שאר גוים, כדי שלא יתערבו בהם, ואיסור המאכלות הגרועים גם הוא מועיל לזה, ולפיכך קראה התורה להתרחקות ממאכלות כאלה קדושה, ותלתה הדבר בהיותו אכזבי קדש ועם קדוש, הכל לרוחם כפש ישראל, ולהרחיקם ע"ז מהתערב בגוים, ומהכשל בפחיתות.

XXIII

(1) Non proferire notizie false; non dar la mano al malvagio, facendoti testimonio iniquo. (2) Non andar dietro ai molti nelle cose ree; nè far testimonianza in una causa, piegando dietro

לרעות, כי במקום ריב זה שהוא רע לזה טוב הוא לזה, אבל להעיד על ראובן שחטא והוא לא חטא, אין זהו טוב אלא רע. ולא תענה על ריב: הכוון ברא"נע כשיהיה ריב בין אנשים, לא תעיד עדות על זה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים, ולהעיד מה שאתה לא ראית, כי אולי תלא מזה העיית משפט, ואם תאמר: והלא כיון שיש גם רבים המעידים, תוספת עד אחד לא תטיב ולא תזיק; הנה יתכן שזה הנסוף אם הוא בחזקת כשרות יגרום לדיינים שלא ירבו בחקירות ובדרישות כל כך כמו שהיו מרבים אם לא היו גם אלא העדים האחרים. לנצרות, לחמדות: לשון הנסוף על כלשון נשתי בוראות שונות, ע"ד כי יצטרף איש שדה או כרם ושלא את בעירה (למעלה).

רבים להטות: (א) וְדָל לֹא תִהְיֶה בְּרִיבוֹ: ס
 (ה) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אִיבָה אוֹ חֲמֹר תֵּעָה הַשֶּׁבֶת
 תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: ס (ה) כִּי־תִרְאֶה חֲמֹר
 שֶׁנֶּאֱכָר רֵבִץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וַחֲדָלָתָ מַעֲזֹב לוֹ
 עֲזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס חֲמִישִׁי (ו) לֹא תִטָּה
 מִשְׁפַּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ: (ו) מִדְּבַר־שֹׁקֶר תִּרְחֹק
 וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תִּהְיֶה כִּי לֹא־אֲצַדִּיק רָשָׁע:

כ"ב ד'; ודרשת ר"ז אחרי רבים להטות שמיטה לפסוק הדין אחרי הרוב (כתרנוח)
 אסמכתא היא, ואין ספק כי אין דרך לפסוק הדין אלא ע"פ הרוב, כי רחוק הוא
 שתהיה דעת כלם שזה; ואמנם המקרא הזה איכנו מדבר בשופטים, אלא ביקוד הנא
 להעיד, ור"ז ע"ז דרשת ר"ז ונקט לישב המקרא על פי פשוט, אלא שפירש גם
 הוא הכתוב בדיון ולא בעד, והולך לפרש על ולא תענה מירוש דמק חמד; ויש לתמוה
 עליו הרבה איך חשב שאל הכדון ישאל את הדיין על משפטו אין לדיין לענותו דבר
 הנוטה אחרי הרבים המולקים עליו, אלא יאמר לו הדין לפי מה שהוא לפי דעתו; והלא
 זה דבר הגורם תקלות הרבה, והלכה רווחת היא במשנה (סנהדרין פרק ג') ומניין לכשינא
 ח' מן הדיינים לא יאמר אני מוכה ומצרי מחייבין, אבל מה אעשה שצרי רבו עלי,
 על זה נאמר הולך רכיל מנלה סוד; ויותר יש לתמוה על בעל הס"מ שגללו קנ"ה קנ"ו
 העתיק דברי ר"ז אלא ולא העיר עליהם דבר, וכן הרא"ם ואחרים לא העירו על
 זה כלום, ותלמידי מוה"ר מרדכי מורטארה אומר כי המשנה מדברת בסתם דיינים,
 כל' בכשרים, שאין כוונתם להטות משפט, אלא מוכים ומחייבים כפי מה שהוא האמת
 והישר לפי ראות עיניהם, אבל ר"ז מדבר בדיינים רשעים, כמו שאמר אם ראית רשעים
 חטים משפט. ותלמידי מוה"ר משה הלוי עהרענרייך אומר כי לדעת ר"ז אין הפסוק
 כלל אזהרה לאדם אחד, אלא לשני בני אדם, לא תהיה אחרי הרבים לרעות היא
 אזהרה לדיין שצא בעלי הדין לפניו, ומצרי רעים להטות משפט, ולא תענה על רב
 היא אזהרה למכס אחר שאינו דיין או שאינו צאותו ב"ד אלא בב"ד אחר, וכונת ר"ז
 שאל הכדון הינא מב"ד חייב יצא אלל מכס אחר וישאלהו על אותו המשפט ששפטו

i molti, per far piegare [torcere] (la giustizia). (3) Al povero non porterai rispetto nel (giudicare) la sua lite. (4) Quando incontrerai il bue d'un tuo nemico, o l'asino suo, smarrito, gliel restituirai. (5) Quando vedrai l'asino di chi ti è malevolo, corricato sotto la sua soma; ti asterrai d'abbandonare a lui solo la cura, ma l'assisterai a scaricare. (6) Non torcere il diritto del tuo indigente nel (giudicare) la sua lite. (7) Tienti lontano dal (rischio di) dare giudizio erroneo, e l'innocente ed il giusto non uccidere, poichè (già) io non assolverò il colpevole [cioè: viva un reo, già Dio saprà punirlo; ma non pera l'innocente].

אֹתָם הַדִּינִים, אֵין לוֹ לֵאמֹת לָהֶם כֶּסֶּם, אֲלֹא יֵאמַר אֶת הַמִּשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר הוּא. (ג) לֹא תִהְרֹר בְּרִיבוֹ: שָׂרָה הִדָּר בְּאַרְמִית עֲנִינָה חֲזָרָה לְאַחֲרָיו, וְכֵן בְּלִשָׁן רֹמִי vereor קְרוֹב לְשָׂרָה verior וְהַכּוֹנֶה לֹא תִהְיֶה חֲרָד וְנִרְמַע לְאַחֲרֶיךָ מִלִּמְיָנוּ בְּדִינוֹ אִם הוּא חַיִּב, וְהִנֵּה הַתּוֹרָה מַשְׁתַּדֶּלֶת לְחַק הַרְגֵּשׁ הַמְחַלֵּה וְהַמְכַיֵּנֶה בְּיָחִידִים, וְאִסְרָה אוֹתָהּ בַּזּוֹפִטִים, וְהַעֲסֵם כִּי הַיָּחִיד כּוֹתֵן מִשְׁלוֹ וְהַזּוֹפֵט כּוֹתֵן מִשַּׁל אֲחֵרִים. (ד) הַשֵּׁב תִּשְׁיָבֵנוּ לוֹ: לֹא תַחְעַלֵּם מִמֶּנּוּ וְתַנִּיחֶהוּ עַל הַדֶּרֶךְ, אֲלֹא אַע"כּ שֶׁהַנְּעִלִים אֲיוֹיֵכֶם תִּאֲסָפֶהוּ אֶלֶּךְ וְתַשְׁלַחְתֶּם לְנַעֲלָיו וְהִנֵּה לְמַעֲלֵה הַזְכִּיר עֲנִינִים שֶׁנֶּהֱסָה הַהִבְנָה מִקְלָקֶלֶת הַשּׁוֹרָה, אֵל תִּשָּׂא יָד עִם רֵשַׁע, לֹא תִהְיֶה אֲחֵרֵי רִנָּם וְגו', וְלֹא תִהְדָּר, וְעַכְשָׁיו מוֹסִיף עֲנִינִים שֶׁהַנִּבְחָה מִקְלָקֶלֶת הַשּׁוֹרָה, וְהֵם כִּי תַפְגַּע וְכִי תִרְאֶה, וְאַח"כּ הוֹסִיף לֹא תִטֵּה מִשְׁפָּט אֲבִיּוֹךָ, כִּי הַזַּיּוֹן הַדָּנָה בַּזַּיּוֹן קְרוֹב הוּא לְקָלֶקֶל אֶת הַשּׁוֹרָה. (ו) רְמוֹר שׁוֹנֵאֵךְ: כֹּאן אֲמַר שׁוֹנֵא וְלַמַּעֲלָה אֲיוֹיֵכֶם, כִּי אֲיוֹיֵכֶם קָשָׁה מִשׁוֹנֵא, וְאֲיוֹיֵכֶם יִרְאֵה לְהַתְקַרֵּב אֶל אֲיוֹיֵכֶם שֶׁמֶת יִהְרַגְהוּ, לְפִיכֵךְ לֹא חַיִּבְתֶּם תּוֹרָה אֲלֹא בַּהֲשֵׁבֶת אֲבִדְתֶּם, שֶׁאִינוּ נִרְיָךְ לְהַתְקַרֵּב אֲלֵיהֶם, כִּי יוֹכֵל לְשַׁלֹּחַ לוֹ הַאֲבָדָה ע"י אֲחֵרִים; אֲבָל בַּזּוֹכֵר נִתְּנָה לְהַתְקַרֵּב אֲלֵיהֶם וְלִהְיוֹת עִמּוֹ בְּפִרְקַת מִשָּׁא בַּהֲמָתוֹ, וְאֲיוֹיֵכֶם עַל יְדֵי כֵךְ נִסְ שׁוֹנֵא יִשְׁלִים אִתּוֹ. וְהַיּוֹם י"ג אֲבֹל תִּר"ךְ אֲמַר תַּלְמִידֵי יִמְחֹק קְלִינֵעֲבֶרֶג כִּי הַתּוֹרָה מְסַה גַּם עַל הַנִּבְחָה, לְפִיכֵךְ בַּהֲמָתוֹ רֹבץ תַּחַת מִשָּׁאוֹ וְשֶׁ עֵבֶר ב"ה, נִתְּנָה לְכָל מִי שֶׁרְאֵה אוֹתוֹ, אֶף אִם רְחוֹק מִשָּׁם, שִׁיתְקַרֵּב אֲלֵיהֶם וְעֹזֵר לְנַעֲלָיו לְפָרוֹק מִשָּׁאוֹ, אֲבָל בַּהֲמָתוֹ תּוֹעֵה אֵין כֹּאן עֵבֶר ב"ה, עַל כֵּן לֹא אֲמַר תּוֹרָה שֶׁאִם יִרְאֶהוּ מִרְחוֹק יֵלֶךְ אֲלֵיהֶם כִּדִּי לְהַזְכִּירוֹ לְנַעֲלָיו, רַק אִם יִפְגַּע בּוֹ וְהוּא קְרוֹב לוֹ אִזְ שֶׁנִּתְּנָה עֲלֵיהֶם לְהַזְכִּירוֹ לְנַעֲלָיו. מַעֲזוֹב לוֹ, עֹזֵב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: לִשָּׁן הַנּוֹפֵל עַל הַלֶּשֶׁן בְּהִרְאֻת מַחְלָפוֹת, דּוֹמָת כִּי יַעֲבֵר אִישׁ וְגו' (לַמַּעֲלָה כ"ד ד'). מַעֲזוֹב לוֹ: עֲנִינֵי לִהְיוֹת לוֹ שִׁיעָה בְּלִי שִׁמְעוּרָהּ. עֹזֵב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: מִפְּרוֹק הַמִּשָּׁא מִעַל הַנִּבְחָה בַּזּוֹפֵן שִׁיפּוֹל הַמִּשָּׁא לְאַרְץ וְהַנִּבְחָה תִּכּוֹת מִעַתָּה מִיָּעֵה (כ"ד וְח"ב נִמְן). (ו) לֹא תִטֵּה וְגו': זֶה הַכֵּךְ לֹא תִהְדָּר, וְהַכּוֹנֶה הַזֶּה שֶׁלֹּא תַחֲיִיבֶהוּ בְּדִינוֹ לְהִיטֵר בְּלִיתִי מִשּׁוֹב בְּעִינֵיךְ מִכִּפִּי לְלוֹתָ. (ז) מְדַבֵּר שָׁךְ תִּרְחֹק: אֲזַכֵּרָה לְדִין שִׁהִיָּה מִפְּקֵד תַּמִּיד מִלְּטַעוֹת דִּין,

טו וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשָּׁחַד יַעֲוֶה פְקָחִים
 וַיִּסְלַף דְּבַר־יְצִיקִים: (טז) וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאַתָּם
 יִדְעוּתֶם אֶת־נַפְשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: (יז) וַיֵּשֶׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֲרֶצְךָ וְאַסְפֹּתָ
 אֶת־תְּבוּאָתָהּ: (יח) וְהַשְׁבִּיעַתָּ תִּשְׁמַטְנָהּ
 וּנְטִשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וַיִּתְּרֶם תֹּאכֵל
 חֵיַת הַשָּׂדֶה בֶּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:
 (יט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 תִּשְׁבֹּת לַמַּעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֶּן־
 אִמָּתְךָ וְהַגֵּר: (כ) וּבְכָל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֵלֶיכֶם
 תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכִּירוּ לֹא
 יִשְׁמַע עַל־פִּיךָ: (כא) שְׁלֹשׁ רִגְלִים תַּחֲגֹּג לִי

ויחשוב בלבו כי טוב שִׁפְפָה המצב משיחייב הזכאי. כי לא אצדיק רשע: כי כבר
 הרבה שלימים יש לי להמית המצב (רז"י). (ח) ושחד לא תקח: אפילו שלא בכוונה לסטות
 משפט. ויסלף דברי צדיקים: יגרום לנדיקים שיהיו דבריהם מסולפים, כלומר שיעוותו
 המשפט. (טז) וגר לא תלחץ: מדבר עם הדיין, ואחר שהזכיר על עוונת הדין הנמשך
 מפני קירוב דעת, הזהיר על עוונת הדין הנמשך מפני ריחוק דעת, כי לז האורס (ובפרט
 בימי קדם) רחוק ולא קרוב אל הגר הנא מחרץ אחרת, ובפרט כי על הרוב לא היה
 עשיר ולא היה יכול לקרב אליו דעת האורס במחנות, ועיין ש"ת מנחת יצחק ריש דף
 ק"כו. (יז) ושש שנים: אחרי שהשלים עניני המשפטים, הזכיר מלות התלויות במצינה
 וחפר, שהם לפנים משורת הדין, והנה בשמטה אחר ואכלו אבינו עמך, ובשנת אחר
 וכפס נן אחתך והגר, וזהו ג"כ על המחלה על ב"מ, באמרו ויחרס תאכל חייט השרה,

(8) E non accettare donativi; poichè il dono acceca i più perspicaci, e fa parlare iniquamente gli uomini giusti. (9) Il forestiere non molestare; voi già conoscete l'animo del forestiere, poichè forestieri foste nella terra d'Egitto. (10) E sei anni seminerai la tua terra, e ne ritirerai le derrate. (11) E nel settimo la lascerai incolta, e ne abbandonerai il prodotto, lasciando ch' il mangino gl' indigenti del tuo popolo, e ciò che ne avanza mangino le bestie selvagge. Lo stesso farai della tua vigna, e del tuo olivo. (12) Sei giorni farai i tuoi lavori, e nel giorno settimo cesserai; in guisa che riposi il tuo bue ed il tuo asino, e respiri il figlio della tua schiava, ed il forestiere. (13) Osserverete esattamente quanto già vi dissi [i precetti del Capo XX], ed il nome d'altri dèi non invocherete, non odasi sulla tua bocca. (14) Tre volte l'anno mi celebrerai festa solenne.

וְלֹא־תִקַּח שוֹדָךְ וְחִמּוּדָךְ. (יא) חֲשֵׁמְטָנָה: שְׁלֹחַ תַּעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים. וְנִמְשַׁתַּח: שְׁתַּעֲבֹז תַּנְחֹלָה הַיֹּלֵא מִחֲלֵה (רש"י). (יב) בֶּן אִמְתְּךָ: יֶלֶד בִּית, הַכּוֹלֵל בְּעַבְדוֹת, וְהוּא הַפְּחוֹת וְהַנְּכֹזָה שֶׁבְּעַבְדִּים, כִּי הוּא עַבֵּד מְלִידָה וְחִמּוּדָן, גַּם עָלָיו רָאוּי לִךְ לַרְחֹם. (יג) בְּכָל אֲשֶׁר אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ וְגו': אַחֵר שֶׁהָשִׁים הַמְּצוֹת שֶׁבִּין אֱלֹהִים לַחֲבֵרוֹ חֹזֵר לַמְּצוֹת שֶׁבִּין אֱלֹהִים לַחֲקוֹס, וְסִיּוֹם נֹמֵה שֶׁפָּתַח לַמַּעֲלָה בְּסוֹף פִּרְשַׁת יִתְרוֹ (כ') כ'; וְהִנֵּה אִם הִזְכִּיר עַל עֲשִׂיַּת הַלְּמִים וְזֶה עַל עֲשִׂיַּת מִצְוַת לִכְבֹּדוֹ ית', וְהִזְכִּיר הַזְכִּיר הַמַּשְׁפָּטִים שֶׁבִּין אֱלֹהִים לַחֲבֵרוֹ, וְעָתָה חֹזֵר לַהֲזַכִּיר עַל עֲבִין הָאֱלִילִים וְלַמְּצוֹת עַל כְּבוֹדוֹ ית'; וְהִנֵּה אַחֵר וּבְכָל אֶחָד אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ, וְהַכּוֹנֶה. עַל לֹא תַעֲשֶׂן אֱתֵי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב וכו' וכו' עַד סוֹף הַפָּרָשָׁה, וְעוֹד אֵינִי מְזִיָּה אֶתְכֶם שֶׁלֹא תִזְכְּרוּ אִם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לַתְּהִלָּה וְלַתְּפִאֶרֶת, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאִמְרָתִי בְּשֵׁמוֹ ית' (אם כ"א) כָּל הַחֲקוֹס אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת אֱמִי, וְעִיּוֹן מֵה שֶׁתִּנְחַזֵּי אִם; וְהוֹסִיף לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ, וְהוּא כִּמְשַׁמְעוֹ לֹא יִהְיֶה אִם הָאֱלִילִים כִּשְׁמַע עַל פִּיךָ, כְּלֹמַר אֲכִילוֹ לַפְּרָקִים דֶּרֶךְ עֲרָאִי, אֵךְ לַעֲוֹלָם הַדָּנָה לַחֵד מַעֲבִינֵי שֶׁאֵין אִיסוּר אֵלֶּא לַהֲזַכִּיר דֶּרֶךְ כְּבוֹד לַתְּהִלָּה וְלַתְּפִאֶרֶת אוֹ דֶּרֶךְ תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת, וְלֹא שֶׁהִיא הַזְכִּירָתָא שֶׁ הָאֱלִילִים אֲסוּרָה בַּהֲמִלָּה, כִּי הִנֵּה מִשָּׁה אַחֵר כִּי כָל הָאֵשׁ אֲשֶׁר הִלֵּךְ אַחֲרֵי בַּעַל פְּעוֹר. (יד) רִגְלִים: כִּמוֹ פְּעֻמִּים, כִּי גַם פֶּעַם עֲבִינֵי רִגְלֵי, כִּמוֹ מֵה יִפּוֹ פְּעֻמִּךְ בְּנִעְלִים (אֵר הַסִּירִים ז' ב') (רמב"מ). (טז) חֲדָשׁ הָאֲבִיב: עֵינֵי פִירוּשׁ לַמַּעֲלָה י"ג ד'. וְלֹא יִרְאוּ פְּנֵי רִדְקָם: לֹא יִהְיוּ פְּנֵי כְּרֹאִים, לֹא תַנְחֹל לַרְאוֹת אֶת פְּנֵי בָּיִדִים רִיקָנוֹת; הַבִּינָה לְבֵית ה' נִקְרָאת רִאשִׁית פְּנֵי ה', עֵינֵי פִירוּשׁ בִּישְׁעֵי ה' י"ב. וְעַתָּה הַמְּצוֹה הַזֹּאת כִּי הַעֲלוֹת הַמִּזְבֵּחוֹת בְּתַנִּים מְדִילִית בְּעִינֵי הַעַם עֲבִין הַחֵן וְהָאֵל הַנֶּעֱבָד, וְהָאֱלֹהִים הַקְּרִינִים בָּהֶם מִרְצֵה הַשְׁלוֹם וְהַהֲנֵה נֵין אֲנֵשִׁי הַקֹּהֵל.

בִּשְׁנָה: (מז) אֶת־חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת
 יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת בָּאֲשֶׁר צִוִּיתְךָ לְמוֹעֵד
 חֹדֶשׁ הָאָכִיב בִּיָּבו יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם וְלֹא־
 יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם: (מח) וְחַג הַקִּצִּיר בְּבוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ
 אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה
 בָּאָסֶפֶךָ אֶת־מַעֲשֵׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: (מט) שְׁלֹשׁ
 פַּעֲמִים בִּשְׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פָּנַי
 הָאֵרֶן יִהְיֶה: (מ) לֹא־תִזְבַּח עַל־חֲמִץ דָּם
 זִבְחִי וְלֹא־יֵלֵין חֶלֶב־חֲגִי עַד־בִּקְרִי: (מא) רִאשִׁית
 בְּבוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

(מז) באספך את מעשיך: גם התבואה הכוללת מעבודת האדם נקראת מעשהו, כי היוצא מן הפעולה מכונה בשם פעולה, וכן שכן הפעולה נקראת פעל ופעולה, כמו ופעלו לא יתן לו (ירמיה כ"ב י"ג), הנה שברו אותו ופעלתו לפניו (ישעיה מ' י').
 (מח) שלש פעמים וגו': כלל שאמר פרע והוסיף שהמזבח בזכרים והוסיף ג"כ שהוא ע"ד שהארים הולך לראות את אדונו בעל השדה, וזה כדי שיתרשם בלבם כי לפי הארץ, ומידו הוא להם. אל פני: נקטת ספרים כתוב את פני, ועיין מה שכתבתי בשעיה א' י"ב. (מח) דם זבד: הוא קרבן פסח, ולמטה (ל"ד כ"ה) ולא ילן לבקר זבח חג הפסח; והנה לא תזבח על חמץ דם זבחי אזוהרה שיהיה החמץ מזוהר קודם שחיתת הפסח, וזה כדי שיעשו הקרבן מוכנים ומקודשים לתג, לא דרך ערואי, והכל להגדיל ענין חג אל העם. ולא ילן חלב חגי עד בקר: שלא יתעבדו בשריפת חלבי הפסח, אע"פ שהפסחים מרובים לא ישאירו קטת מן החלבים עד הבקר אלא יהיה מה שהוא מאכל גבוה נאכל בלילה שהבשר נאכל להדיוט, שאם לא כן נמאז כי קטת מישאל אכל את פסחו קודם שיאכל המזבח את חלבי, והוא זלול

כלפי מעלה, דומה למעשה בני עלי. לא תזבח דם וברד: יקשה איך יכול ל' זביחה על הדם, וכל' כי שרש זבח נגזר מן זוב, וטעם זביחה הגרת הדם, וכן שרש שחט כ"ל נגזר מן שחט בס"ן שעיניו מזוי והולאת המעסקה הנבלע בגוף, כמו ואשחט את הענבים (ברא' מ' י"א), וכן רוב דיני השמיטה המכוון בדם הולאת הדם. (י"ט) ראשית בבורי: ראשית ענינו המצטר והיותר משובח, כמו ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד כ"א), לאן ובקר ראשית הקדש (א"ט ט"ו כ"א). ראשית בבורי אדמתך תביא בית ה' אלהך לא תבשל גדי בחלב אמו: מאמזן הדעת כ"ל שהיה מנהג קצת העמים או קצת אנשים גם מבני ישראל להקריב בכורות נאכס מנזשלים בחלב אמו, כי כמו שנותנים לכהן ראשית הגז כן יתכן שיהיה טוב ורצוי להקריב ראשית המלב, והנה היו שחשבים הכבור והיו מנזשלים אותו בחלב אמו והיו מחבילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הכבור והמלב והוא היה מנזשל יחד ואוכלם ואם תרצה אומר שהיו מנזשלים ואורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לגזוה ראשית הכולדים וראשית המלב יחד, לפיכך אחר שהוכיר ראשית בכורי האדמה הזכיר ג"כ בשול הגדי בחלב אמו, ויתן ג"כ למה הזכיר בשול ולא האכילה, כי בשול הוא העיקר ולא האכילה, ואם אין בשול אין אכילה. ואמנם הטעם למה נאמר המנהג הזה אע"פי שהכוונה בו לשם שמים, הוא (כדעת רש"ם ורא"ב) ויתן דוד מיכאלים) מפני שיש בזה אכזריות לז לבזל הכן בחלב האם, והוא על דרך אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ואע"פי שאחר ששמיטה הגדי מותרת מה איכפת לו ולאמו באיזה משקה יבשל? מכל מקום המעשה הזה מוקפה תכונה רעה בנפש האדם העושה והרואה. הגע בעלמך שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרודות, וגלגלתו קערה ויאכל בהם, הנה לאן מוזק לאביו הוות, ואעפ"כ מדת אכזריות היא, והמעשה הזה מכביד מדת החמלה והמניחה בו וברואיו. וקצת מן הקראים פירשו לא

לֹא־תִבְשֹׁל גִּדִּי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שֶׁשׁ (כ) הִנֵּה
 אֲנִי שֹׁלַח מִלֶּאךְ לִפְנֶיךָ לִשְׁמֹרֶךָ בַּדֶּרֶךְ
 וְלִהְבִּיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכֵּנְתִּי: (כא)
 הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵיו וְשָׁמַע בְּקֹלוֹ אֶל־תֹּמַר בּוֹ כִּי
 לֹא יִשָּׂא לִפְשָׁעֲכֶם כִּי שָׁמִי בְּקֶרְבּוֹ: (כב) כִּי אִם
 שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וַעֲשִׂיתָ כָּל אֲשֶׁר אֶדְבָּר
 וְאִי־בִתִּי אֶת־אִי־כֶיךָ וְצִרְתִּי אֶת־צִדְרֶיךָ: (כג) כִּי
 יֵלֶךְ מִלֶּאכֶי לִפְנֶיךָ וְהִבִּיאֲךָ אֶל־הָאֹמְרִי
 וְהִיחֲתִי וְהִפְרִזִּי וְהִכְנַעְנִי הִחֲוִי וְהִיבֹסִי
 וְהִכְחַדְתִּיו: (כד) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
 תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הֵרֵם
 תְּהַרְסֵם וְיִשְׁבֵּר תִּשְׁבֵּר מִצִּבְתֵּיהֶם: (כה)
 וְעַבַדְתֶּם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךָ אֶרֶץ
 לְחֶמֶךָ וְאֶת־מִימֶיךָ וְהִסְרֵתִי מִחֲלָה מִקֶּרְבְּךָ:
 ס שְׁבִיעִי (כו) לֹא תִהְיֶה מִשְׁכְּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצְךָ
 אֶת־מִסְפַּר יְמֶיךָ אִמְלֵא: (כז) אֶת־אִיִּמְתִּי אֲשַׁלַּח
 לִפְנֶיךָ וְהִמַּתִּי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תִּבְּא בָהֶם
 וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אִיִּבֶיךָ לַיָּד עֲרֹף: (כח) וְשַׁלַּחְתִּי

madre. (20) Ecco io mando innanzi a te un inviato, che ti custodisca lungo il viaggio, e ti conduca al luogo da me preparato. (21) Abbi riguardo a lui e dagli ascolto, nol disubbidire; poichè non può perdonare le vostre colpe, perocchè il mio nome è in lui [cioè ogni suo comando gli è da me ispirato]. (22) Chè se gli darai ascolto, e farai quant' io parlerò; sarò nemico dei tuoi nemici, ed avversario de' tuoi avversarij. (23) Allora il mio inviato ti andrà innanzi, e ti condurrà agli Emorei, agli Hhittei, ai Perizzei, ai Cananei, agli Hhivvei, ed ai Jevussei; ed io gli estimerò. (24) Non ti prostrare ai loro dèi, e non prestar loro culto, nè imitare le loro pratiche; ma devi atterrarli, e fare a pezzi le loro statue. (25) E servirete il Signore vostro Dio, ed egli benedirà il tuo pane e la tua acqua, e toglierò di mezzo a te (ogni) infermità. (26) Non vi sarà nella tua terra donna che perda la prole, nè donna sterile; il numero de' tuoi giorni farò che sia completo. (27) Il mio terrore farò che ti preceda, e porrò in iscompiglio ogni popolo, dove tu entrerai; e ridurrò tutt' i tuoi nemici a volgerti la cervice. (28) Ti farò

תבית לגדי הבכור שיתבשל ועגל בתלב אחו, אלא ביום השמיני תתנו לו. אחנס (כאשר העיר רא"צ) אם מלאכו שרש בשל בשול התבואות שחם השמש מנשיל אותן כאלו הוא אש, לא מלאכוהו בגידול בעלי חיים שאין גידולם ע"י אש או חום חיתוני. (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך: הקדמונים פירשו מלאך רוחני, והעבדעזר וראו' פירשו עומד האש והעבן, ולא יובן לפי זה מאחר ושמו בקולו; וכ"ל כדעת רל"ג שהמלאך הוא נביא, והוא משה, ולפי שטעמו וכתעכבו במדבר לא הביאם הוא אל הארץ ואלא יהושע את מקומו. (כא) כי לא ישא לפשעכם: אע"פ שהוא עבד וסגלן, אין הסליחה צדק, ואם תקניטוהו אני אענוש אתכם, כי חייבים אתם לשמוע בקולו מפני ששמי בקרבו ומאחזי כל דבריו. שמי: אלהותי, ע"ד הכה שם ה' בא מחרק (ישעיה ל' כ"ז). כי שמי בקרבו: מחובר לראש המקרא, השמר מפניו כי שמי בקרבו (ר"ש), והוא נגד הטעמים, ולפי מה שפירשתי יתכן גם לפי הטעמים. (כב) אשר אדבר: כי כל דבריו דבריו הם. (כג) מלאכי: הנביא כמו למעלה, והנה לא אמר שהמלאך ישמיד האומות, אלא אמר והכחדתי. (כד) לא תשתחוהו וגו': כיון שהזכיר ביאתם אל האומות עכ"ס, הוסיף שלא ילמדו ממעשיהם. (כו) והמתי: עיין בפירושי ישעיה כ"ח כ"ח. ר"י ז"ל אמר שהשכל מאד לפרש דקדוק והומות טעה במלת וכתתי באמרו שהיה נריך שלשה תו"ן, שמים ליסוד כמו ביום תת, מתת אלהים היא, והשלישית

אֶת־הַצִּדְעָה לְפָנֶיךָ וַגִּדְשָׁה אֶת־הַחוּץ אֶת־
הַכְּנָעַנִי וְאֶת־הַחֹתִי מִלְּפָנֶיךָ: (כט) לֹא אֲגַרְשְׁנוּ
מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אַחַת פֶּן־תִּהְיֶה הָאֶרֶץ שְׂמֵמָה
וּרְבָה עֲלֶיךָ חֵית הַשָּׂדֶה: (ל) מַעֵט מַעֵט
אֲגַרְשְׁנוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֹה וְנִחַלְתָּ אֶת־
הָאֶרֶץ: (לא) וְשֵׁתִי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם
פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי־אֵתָן בְּיַדְכֶם
אֶת יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ וַגִּדְשְׁתֶּמוּ מִפָּנֶיךָ: (לב) לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה בְרִית: (לג) לֹא יֵשְׁבוּ
בָּאֶרֶץ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִי תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ

לשוא, עכ"ל, חמס הדגש בעלת ונתתי הוא במקום כ"ן. לא במקום תי"ו, ובעלת
תת חין בת"ו האחרונה מן השורש, אלא כוספת, כמו געת מן גע, ובעלת חתת אלסס
היא במקום מִתְּכַת. (ל) עד אשר תפרה ונחלת את הארץ: שרש כחל עכינו
האחיזה בחלק מן הירושה המגיעה לכל אחד מן האחים, והנה חמר כשתוליד בנים
ובני בנים חובלו להאחיד חיש חיש בחלקו בלי שתסים הארץ שומם. ושרש כחל נגזר
מן חול, מלבן יחולו על ראש יואב, על ראש רשעים יחול, ונאמר על מי שנאסר

כד

(א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֶה אֶל־יְהוָה אֹתְךָ

(א) ואל משה אמר: עד כאן חמר לו המשפטים שיאמר לכל ישראל, ועכשיו

precedere dai calabroni, i quali diseacceranno dal tuo cospetto gli Hhivvei, i Cananei, e gli Hhittei. (29) Non li scaccerò dal tuo cospetto in un anno, perchè il paese non resti deserto e si moltiplichino contro di te le bestie selvagge. (30) A poco a poco gli scaccerò dal tuo cospetto; sino a che, proliferando, tu possa occupare il paese. (31) Costituirò il tuo territorio dal mare rosso sino al mare dei Filistei, e dal deserto sino al fiume [Eufrate]; poichè darò in vostro potere tutti gli abitanti del paese, e tu gli scaccerai dal tuo cospetto. (32) Non devi stabilire con essi e loro dèi (alcuna) convenzione. (33) Non devono restare nel tuo paese, perchè ti farebbero peccare a me; poichè serviresti i loro dèi. Sì, (quella gente) ti sarebbe d'inciampo [cagione di rovina].

בכחלתו ומחזיק בה (מזה"ר דוד חכניה ויטרני), ונב"הע אחרתי שהמלה כגזרת משרש חלק, והכני מנעל דברי. (לא) ועד ים פלשתיים: הוא חלק מהים הנקרא mare mediterraneum, ולדעת בני א"ג עד עכו היה נקרא ים פלשתיים, משם ולמעלה לבני נור וליהו. (שמואל: ב) אמרו שהם המדבר שהלכו בו ישראל, ולפי זה הוא מיותר אחד שהזכיר ים סוף, וכנראה כדברי בני שהוא למורת א"י, והוא קו אחד עם כהר פרת, כמו ים סוף וים פלשתיים הם קו אחד. וגרשחמו: אני אחנס בידכם, ואחם עשו את שלכם וגרשו אותם ולא תכרתו להם ברית. והנה כחן להם גבולים טבעיים, הם והמדבר והנהר, כדי שיהיו מופרשים מכל האומות עכ"ל, ואם לא היו מקיימים בנייהם אנשי הכנע היו עומדים בארצם לבנות כל ימי עולם; אך הם מרו דברו. וסוף סוף כל מה שהיה איכנו אלא מה שעלה במחשבתו יח, כי ע"י כן מלאה הארץ דעה את ה' (לב) ולא לדורם: שחם תכרות להם ברית, על כרחך תכרות ברית גם לאלהיהם, כי תמטך להנתי להם שיקיימו אותם, כי אחנס להכריח אדם לעזוב יראתו אשר גדל בה לא יתכן. (לג) כי ידעת לך למוקש: העם שאמר עליהם בלשון יחיד אגרשנו מפניך, אותו העם יסיה לך למוקש אם ישב בארץ.

XXIV

(1) A Mosè poi disse: Sali al Signore, tu ed Aronne, Nadàv

אמר לו מה שיעשה אחד שישלים להגיד לעם את המשפטים. עלה אל ה': ולא אמר

וַאֲהֲרֹן נִדְבַּב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְהִשְׁתַּחֲוִיתָם מִרְחָק: (ב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ
 אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ:
 (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה
 וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד
 וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה:
 (ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיִּשְׁכַּם
 בַּבֹּקֶר וַיָּבִין מִזִּבְחַת תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
 מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) וַיִּשְׁלַח
 אֶת־נָעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ
 זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
 חֲצִי הַדָּם וַיִּשֹּׂם בְּאֹגְנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־
 הַמִּזְבֵּחַ: (ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ
 הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה
 וְנִשְׁמָע: (ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרַק עַל־
 הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת

אלי, כמו שאמר ונגש משה ולא אמר ונגשת. והשתחויתם מרחוק: לתת שכם והדלף
 לפניו ית' על התורה אשר נתן לעמו, והיה עולה עמהם משה, כעבד המלך כאמן ביתו

ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel, e vi prostrerete da lungi. (2) Mosè solo si appresserà al Signore, ed essi non si appressino, ed il popolo non salga con lui. (3) Mosè andò, e narrò al popolo tutte le parole del Signore, e tutte le leggi; e tutto il popolo rispose ad una voce, e dissero: Tutto ciò ch' il Signore parlò, eseguiremo. (4) Mosè scrisse tutte le parole del Signore; indi, alzatosi alla dimane, fabbricò un altare sotto il monte, e (eresse) dodici lapide, giusta (il numero del)le dodici tribù d'Israel. (5) E mandò i giovani dei figli d'Israel, i quali immolarono olocausti, e scannarono tori in sacrifici di contentezza, al Signore. (6) Mosè prese metà del sangue, e lo pose nei bačili, e metà del sangue sparse sull'altare. (7) E prese il libro del patto, e lo lesse davanti al popolo; e dissero: Tutto ciò ch' il Signore parlò, eseguiremo ubbidienti. (8) E Mosè prese il sangue e lo sparse sul popolo, e disse: Ecco il sangue dell'alleanza ch' il Signore stabilisce con voi, sulla base

שנבוא אנשים אל המלך יצא לפנים וידבר בעדם (דון יצחק). (ב) והעם לא יעלו
עמו: אהרן והאחרים יעלו עמו ולא יגשו עמו, והעם אפילו עליה כל שהוא לא יעלו.
(ד) את כל דברי ה': נראה שהכוונה על עשרת הדברות ועל מה שנאמר אחריהן
מן אחת ראייתם כי מן השמים (כ' י"ט) עד כי יהיה לך לחוקש (כ"ג ל"ג), זה נקרא
ס' הנדבות. ושתיים עשרה מצבה: הניב, הפעל נכח השם. (ה) נערי בני ישראל:
הנבחרות. ויעלו עולות נ': לתודה לה' על התורה שנתן להם, ולשמחה על זה, וכל
זה סימן שהעם כלו מקבלים עליהם התורה ההיא וכורחים עליה ברית. פרים: אין
ידוע אם חזר לשלמים כלכל (כמו שהוא לפי הטעמים) או גם לעולות (תנינה ו').
(ו) נעשה: מנות עשה. ונשמע: מנות לא תעשה, שאין בהן עשייה, אלא לשמוע
נקה ה' (וכן מנחת אח"כ לר"דק נשרש סבת). (ז) הנה דם הברית וגו': הדם
ההוא היה דינו להזרק כלו על המזבח, והנה הוא לחם ה', וה' צוה להזקק מניו על
העם, כאדם הנושא משאות מואת פניו אליהם, דרך חנה על שקבלו תורתו, והנה הוא
כאלו אכלו משלחנו של מקום, והאכילה הזאת היא סעודת הנדבות אשר כרת ה' עמם
להיות להם לאלהים ולקחת אותם לו לעם כל עוד שיעשו את כל הדברים האלה אשר
צוה; וכן כל כורתי ברית אהבה סועדים סעודה יחדו. על כל הרברים האלה: כמו
להלן (ל"ד כ"ז) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. אבקלוס שנה
סעינין ותרגם חזק על מדבחה לכפרה על עמא (כך הוא נפתר ר' נחמן וכן מלא בעל
ספר יא"ר בתרגום ספרדני) ור"ש הגיה וכתב: ותרגמו ואדי על מדבחה, כן הוא בר"ש

יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־דְּבָרִים הָאֵלֶּה: (א) וַיַּעַל
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת
 רַגְלָיו כִּמְעָשָׁה לְבַנַּת הַסְּפִיר וּכְעָצִים הַשָּׁמַיִם
 לְטָהָר: (ג) וְאֶל־אַצִּילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שִׁלַּח
 יָדוֹ וַיַּחֲזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: (ד) ס
 (ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֶה אֵלַי הַהֲרָה
 וְהִי־הִשָּׁם וְאַתָּנָה לָךְ אֶת־לְחֹת הָאֶבֶן
 וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
 (ו) וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה
 אֶל־הַר הָאֱלֹהִים: (ז) וְאֶל־הַזִּקְנִים אָמַר שְׁבוּ־
 לָנוּ בָּזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֵלֵיכֶם וְהִנֵּה אֶהְרֹן
 וְחֹר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגֵּשׁ אֱלֹהִים:
 (ח) וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר וַיְכַסּ הָעָנָן אֶת־הַהָר:

כ"י שנידי, וסודפסם לא סניכו כוכתו, וכתבו גם כר"י ורק על מדנחא לכפרא על
 עמא. גם כתרנס המיוחס ליונתן מתורנס חרק על מדנחא לכפרא על עמא, ונראה
 שמתורנמים שבו הענין מפני הסדעטות והככרים, שלא ילעגו על התורה (כ"י) אדר
 שני תר"כד (תלמודי שלום שמעון מודינא). (י) ויראו וגו': גם זה לשון כבוד לאחזם
 שקבלם תורתו, רנה ה' שיתקרבו אליו הככרים שבהם, ונראה להם התורה. כמעשה:
 כ"ל כי מלת מעשה נאמרת על כל דבר, יהיה מה שיהיה, וכן כאן הכונה ראו דבר

di tutti questi comandamenti. (9) Indi salirono Mosè ed Aronne, Nadav ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel. (10) E videro il Dio d'Israel [cioè il fuoco in cui apparve], e sotto i suoi piedi qualche cosa di simigliante in chiarore alla bianchezza [lucidezza] del zaffiro, ed alla sostanza del cielo [cioè al cielo puro e sereno]. (11) Su quegli eletti tra i figli d'Israel (Iddio) non avventò la sua mano [non subirono alcun castigo per aver contemplato la divina apparizione]. Essi videro Iddio, indi mangiarono e bevettero. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Sali a me al monte, e rimani ivi, e ti darò le tavole di pietra che ho scritto, e le leggi ed i precetti da insegnar loro. (13) Mosè si mosse, con Giosuè suo domestico; e Mosè salì al monte di Dio. (14) Ed agli anziani disse: Attendeteci qui, finchè ritorniamo a voi. Aronne e Hhur rimangono presso di voi; chi ha qualche causa, si presenti ad essi. (15) Mosè salì al monte, e la nube

מה שהיה דומה (במראה) ללבן הספיר. לבנת: לבן חוהר (ר' יונה ורש"ם ורמב"ם) ורוא' ונח"ל, ורמב"ם מן השב שכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי, זה עשות, כי בתרגום ירושלמי מתורגם כעבוד לכן לספירינו, ונלשון ארמית אין אחרים לכן אלא חור להוראת הלכניכות, אבל אחרים לנכון להוראת לנבים (כ"ח אדר שני תרכ"ד). והדבר ההוא שהיה דומה ללבנת הספיר היה ג"כ כעם השמים לטהר וכל זה מראה שראו אצלי בני ישראל, והוא כבוד נכבד לשעתו, אבל העם נמתן תורה לא ראו עוד תמונה; וכל זה על דרך מלכותא דרקיעא בעין מלכותא דארעא, ובימי קדם לא היו המלכים מתראים לכל העם כי אם לקצת נבחרים. (יא) ואל אצילי: אהרן ושאר העולים אתו. לא שלח ידו: לא ניזוקו בראותם תמונת ה', כו' ה' רנה לכבודם. ויאבדו וישתו: אחר שראו מה שראו ירדו ואכלו עם אחיהם בנשר השלמים. (יב) ואחנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוות וט': אשר כתבתי חתך על הלוחות, ולהורותם על התורה והמצוות, ושיעור הכתוב ואחנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוות להורותם, והוא כאשר אמר במשנה תורה ואחנה כה עמוד עמודי ואדברה אליך את כל המצוות והחקים והמשפטים אשר תלמד (רמ"ב), וכפעל ואחנה לפי עיקר הוראתו כופל על הלוחות, ובדרך השאלה יכול גם על התורה והמצוות. ורמ"ם נקח תרגם ואחנה לך את לוחות האבן עם התורה והמצוות שכתבתי עליהם; אך כ"ל אלא ילדק שם תורה על עשרת הדברות, מפני שלא נזכר בהם שם תנאי, כשיאמר כך תעשה כך, וכשיאמר כך תעשה כך, עיין מה שכתבתי בנראות כ"ח ה'. (יד) ודור: ע' למעלה י"ז ו'. (טז) וישבון בבור ה': הוא האל האוכלת הנזכרת במקרא שחור זה.

מִסְפָּד (מז) וַיִּשְׁכֵּן כְּבוֹד-יְהוָה עַל-הָהָר סִינִי
 וַיִּכְסֶהוּ הָעֲנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה
 בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֲנָן: (מ) וּמָרָאֵה כְּבוֹד
 יְהוָה כְּאֵשׁ אֲכָלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (מ) וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֲנָן וַיַּעַל
 אֶל-הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
 וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

כה

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ב) דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ-לִי תְרוּמָה
 מֵאֵת כָּל-אִישׁ אִשֵּׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִּקְחוּ אֶת-
 תְּרוּמָתִי: (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם
 זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: (ד) וְתַכְלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעֹזִים: (ה) וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֹצֵי שִׁטִּים: (ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר
 בִּשְׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסָּמִים:
 (ז) אֲבִנֵי-שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים לְאַפֹּד וְלַחֹשֶׁן:

coperse il monte. (16) La maestà del Signore stanziò sul monte Sinai, e la nube lo coprì per sei giorni; indi nel giorno settimo (Iddio) chiamò Mosè di mezzo alla nube. (17) La maestà del Signore appariva agli occhi dei figli d'Israel, qual fuoco vorace, in cima del monte. (18) Mosè entrò in mezzo alla nube, e salì al monte. Mosè rimase sul monte quaranta giorni e quaranta notti.

XXV

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che raccolgano per me un tributo. Da chiunque sarà dal proprio cuore ispirato, riceverete il mio tributo. (3) E quest'è il tributo, che riceverete da essi: oro ed argento, e rame. (4) E lana azzurra, e porpora, e scarlatta, e bisso, e pelo di capre. (5) E pelli di montoni, tinte in rosso, e pelli di tassi [?], e legni d'acacia. (6) Olio, da illuminazione; droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo aromatico. (7) Pietre

(א) אחר שקבלו עליהם המשפטים והתורות והיה ה' בישורון מלך, ראוי שיעשו לו מקדש, כאילו מלכם שוכן בתוכם, כי יהיה סבה חזקה לשמירת האחדות באומה והתחדות דבקותה בתורה, ואע"פ שיעדיין לא נגזר עליהם להתעבב במדבר, לא רנה ה' שימתינו לעשות לו מקדש עד שיכנסו ויחלקו את הארץ ויהיה להם מקום נבחר להיות מרכז לכל הממלכה, וזה לעשות משכן מוטלטל, שגם בבואם אל הארץ יוכלו להקימו בכל מקום שירצו לפי תורף השעה, והמשכן הזה שמש שמונים שנה רח' מאות שנה עד שנבנה הבית בנימי שלמה (מלכים א' ו' א'). (ב) ויקחו לי: מזה לכלל האומה שיפקידו פקידים לקבל מיד המתנדבים וכמו שאומר תכף מאת כל איש וכו' תקחו את תרומתי, חזאת התרומה אשר תקחו מאתם, וכן אמר להם משה (ל"ה ה') קחו מאתכם תרומה לה' (שאכשי האומה הממונים לכך יקחו משאר האומה ויקבלו מידם מה שיחבדנו) כל כדע לנו יביאה את תרומת ה' (ל"ד הממונים); וכראה כי העם לא הפקידו פקידים, אלא הביאו אל משה עצמו, ככתוב (ל"ו ו') ויקחו מלפני משה והם הביאו אליו עוד וגו'. (ג) ורב ובסף: לדעת רש"י עיין למטה (ל' ע"ו) כתבו איש מחנית השקל, וגם החבדנו כסף איש כרובו. (ד) עורות תחשים: תש לא נמלא חוץ מספור המשכן רק פעם אחת (ביחזקאל

(ח) וַעֲשׂוּ לִי מִקֹּדֶשׁ וְשִׁכַּנְתִּי בְתוֹכָם: (ט) כָּל
 אֲשֶׁר אֲנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֵת תְּבִנֹת כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס (י) וַעֲשׂוּ
 אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָתִים וְחָצִי אַרְכּוֹ וְאִמָּה
 וְחָצִי רָחְבוֹ וְאִמָּה וְחָצִי קָמָתוֹ: (יא) וְצִפִּית אֹתוֹ
 זָהָב טָהוֹר מִבֵּית וּמִחוּץ תִּצְפֹּנוּ וַעֲשִׂיתָ עָלָיו
 זָר זָהָב סָבִיב: (יב) וַיִּצְקֶתָ לוֹ אַרְבַּע טַבַּעַת
 זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמָתָיו וְשִׁתִּי טַבַּעַת
 עַל־צִלְעוֹ הָאַחַת וְשִׁתִּי טַבַּעַת עַל־צִלְעוֹ
 הַשֵּׁנִית: (יג) וַעֲשִׂיתָ בָרֵי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּית אֹתָם
 זָהָב: (יד) וְהִבַּאתָ אֶת־הַבָּרִים בְּטַבַּעַת עַל־
 צִלְעַת הָאָרֶן לְשֵׂאת אֶת־הָאָרֶן בָּהֶם: (טו)
 בְּטַבַּעַת הָאָרֶן יִהְיוּ הַבָּרִים לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ:
 (טז) וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֶן אֵת הָעֹדֶת אֲשֶׁר אָתָּן
 אֵלֶיךָ: שְׁנֵי (יז) וַעֲשִׂיתָ כִּפְרֹת זָהָב טָהוֹר אֲמָתִים
 וְחָצִי אַרְכָּהּ וְאִמָּה וְחָצִי רָחְבָּהּ: (יח) וַעֲשִׂיתָ

י"ו (י) ואנעלך חתם. לדעת המהרש"ם הקדמונים הוא שם עור נבוע נבוע מיוחד,
 וכן דעת בווארט, ומכאן התלמוד לערו (שנת כ"ט) שהוא שם חיה, וכן דעת גמ', וסוף

d'onice, e pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (8) E mi faranno un Santuario, ed io avrò sede in mezzo ad essi. (9) Giusta il modello ch'io ti farò vedere del tabernacolo, ed il modello di tutt' i suoi arredi, così, in tutto, farete. (10) Faranno un'arca di legni d'acacia; due braccia e mezzo (sarà) la sua lunghezza, un braccio e mezzo la sua larghezza, ed un braccio e mezzo la sua altezza. (11) La coprirai d'oro puro, di dentro e di fuori la coprirai; e le farai al di sopra una cornice d'oro intorno. (12) E le farai di getto quattro anella d'oro, e le applicherai ai quattro suoi angoli; cioè due anella sopra un suo lato, e due anella sull'altro suo lato. (13) E farai stanghe di legni d'acacia, e le coprirai d'oro. (14) Ed introdurrà le stanghe nelle anella lungo i lati (minori) dell'arca, per servire a portar l'arca. (15) Nelle anella dell'arca staranno le stanghe, non debbono esserne rimosse. (16) E porrai nell'arca l'Ammonizione [le Tavole della Legge] che ti darò. (17) E farai un coperchio d'oro puro: due braccia e mezzo (sarà) la sua lunghezza, ed un braccio e mezzo la sua larghezza. (18) E farai

אומר שהוא Phoca או כוּלָּא בן שָׁמַיִם: צַרְרֵי שָׁנָה, וּבְלֵעָה Acacia (עֵינֵי כַתָּהוּ).
 (יא) זר: מל' כור. (יב) פְּעֻמוֹתָיו: עֵינֵי מַלְכִּים א' ז' ל' וּל"ד, כִּי שָׁס רֹאשֵׁי כִי
 פְּעֻמוֹתָיו כִּמוּ פְּנוֹתָיו. וְהָיוּ קְצֵעוֹת עִנְיָהּ, idest, וְכֵסֶה צִבְרָא' ל"ד מ"א, שְׁמוֹת
 י"ד י"ט, יִשְׁעִיהֶם כ"א י', דְּרֹמִיהֶם ב' ט', מ' ט'. מ"ו כ"ו; יִחְזָקָל כ"ג ל"ז, שְׁמוֹאל א'
 כ"ח ג', וְכוּלָּא בִּנְה לְמַעַת פְּסוּק י"ט. (טז) עֲדוּת: עִנְיָנוּ תוֹרָה עַל הַעֵד הַעֵד בִּנְה
 פִּלְשָׁה, וְכָל תוֹרָה הִיא אֲזֵהָרָה וְהַתְרָאָה. (יז) כְּרוֹבִים: כִּמוּ הַפֶּק רְכוּב, כַּפְּנֵת
 Gussetius והַחֲסֵם יִשָּׁר צִבְכּוֹרֵי הַעֲתִים מִק"צ עֲמוּד ז', רֶק לֹא לְהִיחֵם מוֹרְכִים מְנוֹרוֹת
 שֹׁנוֹת (כְּלֵמָה רִישׁ"ר), כִּי לֶשֶׁן הַכֶּנֶס לְהוֹרָאָה כִּי הוּא לֶשֶׁן שֶׁנָּדָה לֶסֶם הַחֲמֻדִּים;
 אֶךְ נִקְרָאוּ בֵּן מַסְנֵי שֶׁסֶם רֶכֶב אֱלֹהִים, כְּטַעַם וּרְכֵב עַל כְּרוֹב, וְלִתְצִנֵּית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרוֹבִים
 זֶכֶב (דְּבִי הַמִּים א' כ"ח י"ח). מִקְשָׁה: מַעֲכִין קָשָׁה, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מְלוּלִים, לֹא מִן נֶקֶשׁ,
 כִּי אֵין הֶקֶף דְּגֻשָׁה; מִלְכָּד כִּי הוֹלֵאֵם הַכְּרוֹבִים וְהַמְנוֹרָה נִבְעִיָּה כַּפְּתוּרִיהֶם וְהַתְרָאָה
 מַעֲשֵׂה אֶחָד אֵין אֶפְסָר לַעֲשׂוֹתָהּ נִבְחָלָת קוֹרְכָם, אֲבָל עֵיקַר הַמַּלְאָכָה נֶרְךְ שִׁיָּהּ צִמְרָה
 וְכָלִים מִתְחַבֵּם, וְכֵן כֶּתֶב גִּס ר"ג י' וְקוֹתֵךְ כָּלִי הַאֲמוּנוֹת. וְגִי' עֵנָה כֶּד מ' שִׁפְרָה

שָׁנִים כָּרְבִים זֶהב מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי
 קְצוֹת הַכַּפֹּת; (יט) וְעָשָׂה כָּרוֹב אַחֵר מְקַצָּה
 מִזֶּה וּכְרוֹב־אַחֵר מְקַצָּה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּת
 תַעֲשׂוּ אֶת־הַכָּרְבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו; (כ) וְהָיוּ
 הַכָּרְבִים פְּרִשֵׁי בָנָיִם לְמַעַלָּה סָבְכִים
 בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּת וּפָנִיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו
 אֶל־הַכַּפֹּת יִהְיוּ פָנֵי הַכָּרְבִים; (כא) וְנָתַתָּ
 אֶת־הַכַּפֹּת עַל־הָאָרֶן מִלְמַעְלָה וְאֶל־הָאָרֶן
 תִּתֵּן אֶת־הָעֹדֶת אֲשֶׁר אָתָּן אֵלֶיךָ; (כב) וְנוֹעַדְתִּי
 לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתָּךְ מֵעַל הַכַּפֹּת מִבֵּין
 שְׁנֵי הַכָּרְבִים אֲשֶׁר עַל־אָרֶן הָעֹדֶת אֵת כָּל־
 אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתָךְ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; פ
 (כג) וְעָשִׂיתָ שְׁלַחַן עֲצֵי יִשְׁטִים אֲמָתִים אָרְכוֹ
 וְאַמָּה רָחְבוֹ וְאַמָּה וַחֲצִי קָמָתוֹ; (כד) וְצִפִּיתָ
 אוֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב;

כפירוש, כי מלאנו במלכים (א' ו' כ"ג וכ"ח) שהיו הכרובים מעץ שזן וחלופים זהב;
 ואני אומר שאין להביא ראיה מזה שעשה שלמה למה שעשה משה, כי של שלמה היו
 גדולים הרבה, לפיכך לא עשה אותם מקשה זהב. הלא תראה שהיתה קומתם עשר אמות,
 ואותם של משה אי אפשר שהיו גבוהים כל כך, כי המשכן כלו לא היה גבוה יותר מעשר

due cherubini d'oro: li farai un corpo solido [non composto di parti separabili], alle due estremità del coperchio. (19) Farai cioè un cherubino all'estremità di qua, ed un cherubino all'estremità di là: farete i cherubini (quasi) formanti parte del coperchio alle due estremità sue [dell'arca]. (20) I cherubini avranno le ali stese in alto, riparando colle loro ali sul coperchio, ed avranno le facce l'uno rimpetto all'altro; verso il coperchio saranno i volti dei cherubini. (21) Porrai il coperchio al di sopra dell'arca, e dentro all'arca porrai l'Ammonizione [la Legge] che ti darò. (22) Ed ivi mi congregherò a te [mi troverò teco], e parlerò con te d'in sul coperchio, di mezzo ai due cherubini, situati sull'arca della Legge, tutto ciò di cui avrò a incaricarti presso i figli d'Israel. (23) E farai una mensa di legni d'acacia: due braccia (sarà) la sua lunghezza, ed un braccio la sua larghezza, ed un braccio e mezzo la sua altezza. (24) E la coprirai d'oro puro, e le farai una cornice d'oro

אחות, שנאמר עשר אמות אורך הקרש, והכרובים היו מונחים על הכפורת והכסות על הארון, והארון היה אמה ומצי קומתו. והיה אפשר לעשות ממה שנאמר מקשה במנורות כסף (במדבר י' ז'), ואין ספק שהיו חלולות, ואני אומר כי מכל מקום היה אפשר לעשותו עץ (אז נחשת) מנפה בכסף, ולכך אמר מקשה מעשה אהרן (סין תר"ט), ועיין מלת מקשה במשכב חדת ריש פרק ג' ברמב"ם ז"ל עב. (יט) מן הכפורת: מחבורים אל הכפרת וכלת כפרדים ממה, כאילו הם חלק ממה, וכן נביעים כפותרים ופותרים ממה יהיו (ל"א), ממנו תהייה קרבותיו (כ"ז ז'), ממנו קרבותיו (ל' ז'), ומשג אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה (כ"ח ח'), ממנו הוא כמעשהו (ל"ט ה'). אל הכפרת ידיו פני הברובים: כוונת מעט למטה (רא"ב) הכרובים היו פורשים כנפיהם למעלה כאילו מעופפים, ואמנם אין הכרובים דמות האל חלילה, אלא כמו שראה יצחקאל שעל ראשי המיות היה דמות רקיע ועל הרקיע דמות כסא, ועליו השכינה. (כא) ואל הארון חתן את העדות: קודם שאמר ונעבדתי לך שם הדברתי אהרן מעל הכפרת וגו' חזר והזכיר מה שיכתן בתוך הארון להודיע כי קדושת הארון היא נעבור הלמות שכתוב לא נשגיל הכפרת והכרובים (אמר תר"כד). (כב) ונושדתי: שם יהיה מקום בואי לדבר אהרן. שרש יעד נוסל על המקום ועל

(כה) וְעָשִׂיתָ לוֹ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב וְעָשִׂיתָ
 זָרְזָהֵב לְמִסְגֶּרֶתוֹ סָבִיב: (כו) וְעָשִׂיתָ לוֹ אַרְבַּע
 טַבָּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
 הַפָּאֵת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו: (כז) לַעֲמֹת
 הַמִּסְגֶּרֶת תְּהִיֵּן הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבָדִים
 לְשֵׂאת אֶת־הַשִּׁלְחָן: (כח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבָּדִים
 עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשְׁאֲבָם אֶת־
 הַשִּׁלְחָן: (כט) וְעָשִׂיתָ קַעֲרֹתָיו וּכְפֹתָיו וּקְשֹׁתָיו
 וּמִנִּקֵּיתָיו אֲשֶׁר יִסֹּךְ בָּהֶן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה
 אֹתָם: (ל) וְנָתַתָּ עַל־הַשִּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לִפְנֵי
 תְּמִיד: (לא) וְעָשִׂיתָ מִנֶּרֶת זָהָב טָהוֹר מְקֻשָּׁה
 תִּיעָשֶׂהָ הַמְנוּרָה יִרְכָּה וְקָנָה גְּבִיעֶיהָ
 כְּפֹתָרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנָה יִהְיוּ: (לב) וְשִׁנְשָׂה קָנִים

הזמן, וכאן הכוונה על המקום ולא על הזמן, ורמ"ב"ן ור"ש חרגו מזמנים קבועים, וסוף טעות. (כה) מִסְגֶּרֶת: למעלה לסגור בעד מה שעל השלחן, לבלתי יכול מחנו דבר, ולפיכך נקראת מסגרת, ואם הייתה למטה לחזק השלחן כ"ל שלא יפול עליה שם מסגרת, כי אין דבר כסגר בחובה, ותלמודי יומא פלוגא מוסיף כי אע"פ כן הייתה משמשת לחזק השלחן, כי יתכן שלא היה השלחן מונח על ראשי הרגלים, אף היו ככנסים בעצמו ובעזרי המסגרת. (כו) לַעֲמֹת הַמִּסְגֶּרֶת תְּהִיֵּן הַטַּבָּעֹת: מקצועות הרגלים אל המסגרת. (כז) מה שפירשו ר"ל ור"ש כלשם האלף נראה שכן היה בבית

intorno. (25) E le farai una chiusura [una fascia], alta un palmo, intorno; e farai una cornice d'oro tutt'attorno alla sua chiusura. (26) E le farai quattro anella d'oro; ed applicherai le anella sui quattro angoli, corrispondenti a' suoi quattro piedi. (27) Accanto alla chiusura saranno le anella da passarvi le stanghe, per portare la mensa. (28) E farai le stanghe di legni d'acacia, e le coprirai d'oro, e con esse verrà portata la mensa. (29) E farai i suoi piatti, e le sue scodelle, i suoi nappi, e i suoi vasi libatorii, coi quali si faranno i libamenti: d'oro puro li farai. (30) E porrai sopra la mensa pane di presentazione, (che abbia a stare) innanzi a me continuamente. (31) E farai un candelabro d'oro puro: il candelabro sarà fatto un corpo solido [non composto di parti staccabili], il suo fusto, e ciascun suo ramo, i suoi calici, i suoi bocciuoli e i suoi fiori, saranno (parti inseparabili) da esso. (32) E sei rami usciranno dai suoi lati, tre rami da candela-

אני, ואין כראה שהיה כן צדדו. בך: מסתמא שהוא כפוף ככף היה, וכן בתמיד פרק ה' ובכף דומה למרחק גדול של זהב מחזיק ג' קנים; וכיוצא בזה כף אחת מלאה קטורת. א"כ הקערה, פשוטה או עשויה פחות מן הכף, כי אחת פשוטה מזה לא יתכן שחיה, כי שרץ קצר מורה צערי עומק (מזה קערורית) ואע"פ כן ספק כפופה ועמוקה מזה. דקשות: במשנה הטוב את הקסוה, א"כ איכנו לא הסניסין ולא הקנים שהם קבועים וקשה לגונבם, אבל הם כלים קטנים לנסך בהם, באמרו ואת קשות הנסך, ומנקיותיו כולל יתר כלי הנסך. והקערות והכפות לכבוד השלמן שלא יחסר בו מה שדרכו להכתין על השלמות ואע"פ שלא היה תשמשן לנורך השלמן, כמו שגם הקשות והמנקיות שהיו לנסך לא היה תשמשן לנורך השלמן אלא לנורך המזבח. ופגפגותיו: תרגום סורי מנקיותא דמחבתא דהו, ונסך לא תסכו עליו, תרגום סורי ונקיף לא תבקען עליו, א"כ טעמיות ל' בסך וכן יוסך בהן ל' נסך בתרגום מנקלות; הן אחת כי סכך ל' סכו; אבל הקנים שהזכיר ר"י לא היו מכסים לא את השלמן ולא את הלחם. מנקיחא הוא ג"כ תרגום סורי של לה, ופירש בר באלול שהיא מזה הנקראת צערי באשאת והוא מחזיק Cyathos 2. והנה התבאר כי הקשות והמנקיות אחיות, והן מדות הלח או כלים קטנים להחזיק משקים, ובראה כי המנקיות גדולות מן הקשות, מאחר שהמנקיה היא כשיעור לה, והבאשאת אינה אלא Cyathos 2. וטעה בר באלול באמרו שהיא היא, ואם חלוק ביניהם בשיעורם. (לא) בפתוריה: אולי מן כף תור, כל' כף זור, פרסם

יֵצְאוּ מִצִּדֵּיהָ יִשְׁלַשְׁהָ י קָנִי מִנֶּחֱרֶה מִצִּדֵּיהָ
 הָאֶחָד וְיִשְׁלַשְׁהָ קָנִי מִנֶּחֱרֶה מִצִּדֵּיהָ הַשֵּׁנִי:
 (לג) יִשְׁלַשְׁהָ גִבְעִים מִשְׁקָלִים בִּקְנֶה הָאֶחָד
 בַּפֶּתֶר וּפָרָח וְיִשְׁלַשְׁהָ גִבְעִים מִשְׁקָלִים בִּקְנֶה
 הָאֶחָד בַּפֶּתֶר וּפָרָח בֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאוּ
 מִן־הַמִּנְהָ: (לד) וּבַמִּנְהָ אֲרָבַעָה גִבְעִים
 מִשְׁקָלִים בַּפֶּתֶרֶה וּפָרָחֶיהָ: (לה) וּבַפֶּתֶר תַּחַת
 שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּבַפֶּתֶר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים
 מִמֶּנָּה וּבַפֶּתֶר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת
 הַקָּנִים הַיֵּצְאוּ מִן־הַמִּנְהָ: (לו) בַּפֶּתֶרֶיהֶם
 וּקְנֵתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כָּלָה מִקִּשָּׁה אַחַת זָהָב
 טָהוֹר: (לז) וַעֲשִׂיתָ אֶת־נִרְתִּיהָ שִׁבְעָה וַהֲעֵלָהּ
 אֶת־נִרְתִּיהָ וְהָאִיר עַל־עֶבֶר פָּנֶיהָ: (לח)
 וּמִלְקַחֶיהָ וּמִחֲתָתֶיהָ זָהָב טָהוֹר: (לט) כִּכֹּר
 זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים
 הָאֵלֶּה: (מ) וּרְאָה וַעֲשֶׂה בְתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־
 אָתָּה מֵרָאָה בְּהָרִ: ס

שלישי

bro da un suo lato, e tre rami da candelabro dall'altro suo lato. (33) Tre calici (saranno) niellati in un ramo, (cioè) un bocciuolo ed un fiore; e tre calici niellati nell'altro ramo, un bocciuolo ed un fiore: così in tutti i sei rami procedenti dal candelabro. (34) E nel candelabro stesso [cioè nel fusto] quattro calici; (vi saranno cioè) niellati i suoi bocciuoli e i suoi fiori. (35) Un bocciuolo (vi sarà) sotto due dei suoi rami, un (altro) bocciuolo sotto due dei suoi rami, ed un bocciuolo sotto (gli altri) due suoi rami; pei sei rami procedenti dal candelabro. (36) I loro bocciuoli, ed i relativi rami, saranno (parti inseparabili) da esso: esso sarà tutto un solo corpo solido, d'oro puro. (37) E gli farai i suoi sette lumi; e (sian fatti in modo che) quando verranno accesi, mandi (ciascheduno) la luce verso quella parte ch'è dirimpetto (al candelabro). (38) E i suoi smoccolatoi e le sue pinzette, d'oro puro. (39) D'un talento [tremila sicli] d'oro puro si farà il candelabro, con tutti questi arredi. (40) Contempla, per poi eseguire, il loro modello, che ti viene mostrato nel monte.

סמעה, ודוגמת זה במשנה במסכת כלאים ראש תור, ואיכנו מעבין תורי זהו (כדעת הרב שם פרק ב' משנה ז') ולא כל קרן זאת נקראת ראש תור, אלא קרן זאת המכה על קו ער (כזה V) נקרא כן, כי הוא דומה לראש שור בעל שתי קרנים. (לג) כל גביע הוא כפתור וכרית. (לד) ארבעה גביעים: אחד למטה ממקום יציאת הקנים, והשלושה האחרים הם כפתור תחת כל שני קנים. (לה) כפתוריהם: של הקנים, וקטנות של הכפתורים. (לו) והעלה את ברוחיה: על שם שהלשונות עולה למעלה, וכן הוא נשקע ביעקב, מסיקין את החטור, כסך סלק בארמית ענין עליה. על עבר פניה: כל הכרות יהיו מאירין לנד השלקן שכנגד החטור, שכן זאת המטרה נכח השלקן, וכן כתוב אל מול פני החטור יאירו שבעת הכרות, כל שבעתן מאירין לנד השלקן שכנגדה לפניה (רש"ם). (מ) וראו.... בתבניתם: ענין הסמכלות, כמו וירא בסבולום, ראה בכנר (יחזקאל כ"א כ").

כו

(א) וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֵשָׂר יָרִיעַת שֵׁשׁ
 מִשֹּׁר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וּתְלַעַת שְׁנֵי כְּרָבִים
 מַעֲשֶׂה חֵשֶׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: (ב) אָרֶךְ הַיָּרִיעַה
 הָאֶחָת שְׁמֹנֶה וָעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע
 בָּאַמָּה הַיָּרִיעַה הָאֶחָת מֵדָה אֶחָת לְכָל־
 הַיָּרִיעֹת: (ג) חֲמִשָּׁ הַיָּרִיעֹת תִּהְיֶינָה חִבְרֹת אִשָּׁה
 אֶל־אֶחָתָהּ וְחֲמִשַּׁ יָּרִיעַת חִבְרֹת אִשָּׁה אֶל־
 אֶחָתָהּ: (ד) וַעֲשִׂיתָ לָּלֶאֱת תְּכֵלֶת עַל שַׁפַּת
 הַיָּרִיעַה הָאֶחָת מִקְצֶה בַּחֲבֶרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה
 בְּשַׁפַּת הַיָּרִיעַה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִיָּת:
 (ה) חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת תַּעֲשֶׂה בַּיָּרִיעַה הָאַחֶרֶת
 וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת תַּעֲשֶׂה בַּקֶּצֶה הַיָּרִיעַה אֲשֶׁר
 בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִיָּת מִקְבִּילָהּ הַלָּלֶאֱת אִשָּׁה
 אֶל־אֶחָתָהּ: (ו) וַעֲשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קָרְסֵי זָהָב

XXVI

(1) E farai il tabernacolo, (composto) di dieci cortine, le quali farai di bisso ritorto, di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto, con figure di cherubini, a lavoro di arazziere. (2) La lunghezza di una cortina (sarà) di ventotto braccia, e la larghezza (sarà) di quattro braccia per cortina: una stessa misura avranno tutte le cortine. (3) Cinque cortine saranno attaccate [cucite] l'una all'altra, e (le altre) cinque cortine attaccate l'una all'altra. (4) E farai lacciuoli di lana azzurra sull'orlo di quella cortina, ch'è all'estremità di una serie; e lo stesso farai nell'orlo di quella cortina ch'è la ultima nella seconda serie. (5) Cinquanta lacciuoli farai in una cortina, e cinquanta lacciuoli farai nell'estrema cortina della seconda serie: i lacciuoli saranno l'uno dirimpetto all'altro [cioè quelli d'una cortina corrisponderanno esattamente a quelli della cortina attigua]. (6) E farai cinquanta fermagli d'oro, e congiungerai le cor-

(א) שש משור ותכלת וארגמן ותלעת שני: לפי פשוטו כל אחד מן המינים האלה היה משמש לבדו, כי כל אחד היה נבעו מיוחד, ועי"כ היו עושים ציורים של גוונים שונים, ודעת ר"זל שכל חוט היה מארבעה מינים. דו"ש: עושה ציורים מגוונים שונים בארבעה, ועיין למטה כ"ח ל"ט. (ד) הלולאות היו מחברות בגוף היריעה, חמשים מחאן וחמשים מחאן, והיה מכנים קרם נחשת בתוך שתי לולאות. המשכן היה ארוך מחוצה למערב 30 אמה, ורחב מבפון לדרום 10 אמות, וגובה 10 אמות, והיה פתחו מזד המזרח (עיין דק ביהזקאל ח' י"א), והיו על גוו 4 מכסאות: א': יריעות שש משור ותכלת וארגמן ותלעת שני; ב': יריעות עזים; ג': מכסה עורות חילים מאדמים; ד': מכסה עורות

וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה לְאַחַתָּה בַּקָּרְסִים
 וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: ^(א) וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עֹזִים
 לְאַהֵל עַל־הַמִּשְׁכָּן עֲשֹׂתֶי-עֲשָׂרָה יְרִיעֹת
 תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ^(ב) אַרְבֵּי הַיְרִיעָה הָאֶחָת
 שְׁלֹשִׁים בָּאֲמָה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאֲמָה הַיְרִיעָה
 הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לְעֲשֹׂתֶי עֲשָׂרָה יְרִיעֹת:
^(ג) וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמִשַּׁת הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ
 הַיְרִיעֹת לְבָד וּבִפְלֹת אֶת־הַיְרִיעָה הַשְּׁשִׁית
 אֶל־מֹול פְּנֵי הָאֹהֶל: ^(ד) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת
 עַל שַׁפַּת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצָנָה בַּחֲבֶרֶת
 וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עַל שַׁפַּת הַיְרִיעָה הַחֲבֶרֶת
 הַשֵּׁנִית: ^(ה) וְעָשִׂיתָ קָרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשָּׁים
 וְהִבַּאתָ אֶת־הַקָּרְסִים בְּלֶלֶאֱת וְחִבַּרְתָּ אֶת־
 הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד: ^(ו) וְסָרַח הָעֹדֶף בִּיְרִיעֹת
 הָאֹהֶל חֲצֵי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרָח עַל
 אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן: ^(ז) וְהָאֲמָה מִזָּה וְהָאֲמָה מִזָּה

חמשים. יריעות שש ותכלת וכו' היה ארכן 28 ורעבן 4 והיו עשר יריעות, כמלא רעבן
 40, 30 לארך המשכן, 1 כנגד עובי הקרשים שנמערב, 9 לאחורי המשכן (זה כר')

tine l'una all'altra coi fermagli [da introdursi nei lacciuoli], ed il tabernacolo resterà unito. (7) E farai cortine di pelo di capre, da servire di padiglione sopra il tabernacolo; undici ne farai di tali cortine. (8) La lunghezza d'una cortina (sarà) di trenta braccia, e la larghezza (sarà) di quattro braccia per cortina: una stessa misura avranno (tutte) le undici cortine. (9) E attaccherai cinque cortine a parte, e sei cortine a parte; e ripiegherai la cortina sesta sul davanti del padiglione. (10) E farai cinquanta lacciuoli sull'orlo di quella cortina, che è l'estrema d'una serie, e cinquanta lacciuoli sull'orlo della cortina dell'altra serie. (11) E farai cinquanta fermagli di rame, ed introdurrà i fermagli nei lacciuoli, congiungendo così il padiglione, in guisa che resti unito. (12) Il ridondante poi, che abbonda nelle cortine del padiglione, (cioè) la mezza cortina che avanza [mentre l'altra metà è ripiegata sul davanti], strascicherà al di dietro del tabernacolo. (13) Quel braccio poi dall'una parte, e quel braccio dall'altra, avanzante nella lunghezza delle cortine del padiglione, penzolerà ai lati (maggiori) del tabernacolo, dall'una e dall'altra parte, per coprirlo [cioè per difendere le sottoposte cortine di bisso ecc., dette del ta-

נחמיה שעובי הקרשים אמה, ולר' יהודה הקרשים עבים למטה אמה, ולמעלה מחקנרים והולכים עד כאלננע, ולדעתו 10 לאחורי המשכן והיו גם האדנים מכוכים) וארכן 28, 10 לרחק המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן לכסות עובי הקרשים (כר' נחמיה), ושמה אמות מכאן ושמה מכאן מכסות הקרשים, ושמי אמות התחתונות מוגלות, ולר' י לא נשאר אלא אמה מוגלה, והיא אמת האדנים. למעלה מיריעות אלו היו יריעות עזים והיה ארכן 30 (שתי אמות יותר מיריעות ראשונות) ורחקן 4 והיו 11 (אחת יותר מיריעות ראשונות) כמלא רחבן 44, והכה היה ארכן מכסה אמה מכאן ואמה מכאן יותר מן הראשונות (עד האדנים לר' נחמיה, וגם האדנים לר' יהודה, ע' ר"ט פסוק ח'), ורחקן היה 30, אמה לארכו של משכן, וע' או י אחורי המשכן, וכיריעה העודפת היה תיבה (נ' אמות) אל מול פני המשכן לנד מורח, ותיבה סרוח על אחורי המשכן (לר' נחמיה אמה אחת נגררת על הארץ, ולר' י שתייה נגררות). למעלה מזה

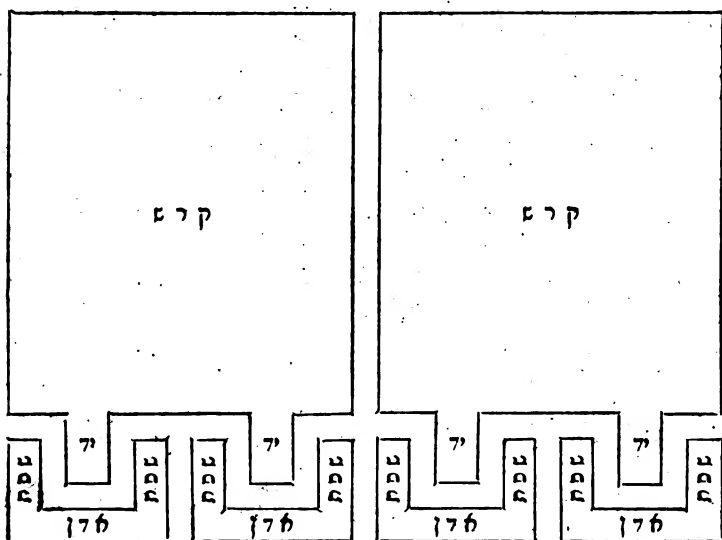
בְּעֹרֶךָ בְּאֶרֶךְ יָרִיעַת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־
צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסְתּוֹ: (יד) וְעָשִׂיתָ
מִכְסֵּה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וּמִכְסֵּה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמָּעֹלָה: פ רַבִּיעִי (טז) וְעָשִׂיתָ
אֶת־הַקָּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֲמֻדִים:
(יז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אָרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
הָאַמָּה רָחֵב הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד: (יח) שְׁתֵּי יָדוֹת
לְקָרֶשׁ הָאֶחָד מִשְׁלָכֹת אִשָּׁה אֶל־אַחֲתָהּ כֵּן
תַּעֲשֶׂה לְכָל קָרֶשֶׁי הַמִּשְׁכָּן: (יט) וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַקָּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲשָׂרִים קָרֶשׁ לַפָּאֵת נִגְבָּה
תִּימְנָה: (כ) וְאַרְבָּעִים אֲדָנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת
עֲשָׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקָּרֶשׁ
הָאֶחָד לְשְׁתֵּי יָדָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקָּרֶשׁ

מכסה עורות חילים, ומכסה עורות תחשים, על הגג בלבד, ארכן 30 ורחבן 10.
(יד) לדברי ר' יהודה שמכסה אחד היה (עיין ר"ט), כך היה ראוי להטעים הפסוק
הזה: ועשית מכסה לאהל עורות חילים ומכסה עורות־תחשים מלמעלה:
(יז) משולבות: ערוך ערך שלב ב', וקדירה של בשר דלית לה עליה פי' כגון דדי
הכור שמקליחין המים. א"כ אפשר שיהיה משולבות בולטות, וכן בל"ט עליבות הסולם,
הם העגנים הבולטים בו שעליהם מניחים הרגלים, וע' ר"ט למטה כ"ה. אשה אל
אחותה: תרגם אנקלוס חד לקבל חד. (יד) כראה כי השם השני מוספת ביאור

bernacolo, mentre quelle di pel di capre son dette del padiglione]. (14) Farai poi al padiglione una coperta [una difesa] di pelli di montoni, tinte in rosso, ed una coperta di pelli di tassi al di sopra. (15) E farai le assi del tabernacolo, di legni d'acacia, in piedi [segate per lo lungo]. (16) Dieci braccia sarà la lunghezza dell'asse, ed un braccio e mezzo la larghezza di ogni asse. (17) Ogni asse avrà due cardini, sporgenti l'uno in faccia all'altro; così farai a tutte le assi del tabernacolo. (18) Farai le assi del tabernacolo (distribuite come segue): venti assi al lato del mezzodi, (altrimenti detto) il lato destro [in relazione ad un osservatore che sia rivolto all'oriente, vedi XXVII. 13]. (19) E quaranta basi d'argento farai sotto le

אל הראשון כי השני יותר המוגן, וכן קדמה מזרחית, סמוך ידוע לכל. ותימן מן ימין, והנפון נקרא שמאל, בשארם פונה כנגד המזרח תהיה ימינו ללד דרום, ושמאלו ללד צפון:

ע"ן רש"י

הָאֶחָד לְשֵׁתִי יִדְתִּיו: (כ) וּלְצֹלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשְּׁנִית לִפְאֶת צִפּוֹן עֲשֵׂרִים קָרָשׁ: (כא) וְאַרְבָּעִים
אַדְנִיָּהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד
וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד: (כב) וּלְיִרְכְּתִי
הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַעֲשֶׂה שְׁשֶׁה קָרָשִׁים: (כג) וּשְׁנֵי
קָרָשִׁים תַעֲשֶׂה לְמִקְצַעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכְּתִים:
(כד) וַיְהִי תֹאמֶם מִלְמָטָה וַיַּחֲדּוּ יְהוֹי תַמִּים
עַל־רֹאשׁוֹ אֶ־הַטֹּבַעַת הָאֶחָת בֶּן יִהְיֶה לְשֵׁנִיָּהֶם
לְשְׁנֵי הַמִּקְצַעַת יְהוֹי: (כה) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה קָרָשִׁים
וְאַדְנִיָּהֶם כָּסֶף שְׁשֶׁה עֶשֶׂר אַדְנִים שְׁנֵי אַדְנִים
תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ
הָאֶחָד: (כו) וַעֲשִׂיתָ בְּרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה
לְקָרְשֵׁי צֹלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: (כז) וְחֲמִשָּׁה
בְּרִיחִם לְקָרְשֵׁי צֹלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית וְחֲמִשָּׁה
בְּרִיחִם לְקָרְשֵׁי צֹלַע הַמִּשְׁכָּן לִירְכְּתִים יָמָּה:
(כח) וְהַבְּרִיחַ הַתֵּיכֵן בְּתוֹךְ הַקָּרָשִׁים מִבֶּרֶחַ
מִן־הַקֶּצֶה אֶ־הַקֶּצֶה: (כט) וְאֶת־הַקָּרָשִׁים תַצְפֶּה
וְהִב וְאֶת־טֹבַעַתֵיהֶם תַעֲשֶׂה וְהִב בָּתִּים

venti assi: due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini, e due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini. (20) Ed all'altra parte del tabernacolo, (cioè) dal lato del settentrione, venti assi. (21) E le quaranta loro basi d'argento, due basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (22) E nel fondo del tabernacolo, (cioè) all'occidente, farai sei assi. (23) E due assi farai ai cantoni del tabernacolo in fondo. (24) E saranno gemelle [si combaceranno] abbasso, ed insieme finiranno in cima, in un anello; tali saranno quelle due (assi): staranno ai due cantoni. (25) Saranno (insieme) otto assi, colle loro basi d'argento, cioè sedici basi; due basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (26) E farai sbarre di legni d'acacia, cinque per le assi di un lato del tabernacolo. (27) E cinque sbarre per le assi dell'altro lato del tabernacolo, e cinque sbarre per le assi di quel lato del tabernacolo, ch'è in fondo, (cioè) a occidente. (28) La sbarra poi di mezzo, (situata) alla metà (dell'altezza) delle assi, deve scorrere da una estremità all'altra [mentre sopra e sotto di essa ogni sbarra sarà di due pezzi]. (29) Le assi coprirai d'oro, e d'oro farai le loro anella, per passarvi le sbarre, e

(בר) האמצים: כאילו הם תאומים, וכן יקרו יהיו חמים כירש ר"ש כמו תאומים, ואני תרגמתי כפי הנקדה (finiranno), והכתוב אחד בלשון הנופל על הלשון, תחלה תאומים (לשון תאומים), ואח"כ חמים, מענין חם ונשלים. (במ) כיפיוח שכתב ר"ש יש דומה

לְבָרִיחַם וְצִפִּית אֶת־הַבְּרִיחַם זָהָב׃ (א) וְהִקְמַת
 אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הִרְאִיתָ בְּהָר׃ ס
 הַמִּישֵׁי (לא) וְעָשִׂיתָ פָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ
 כָּרָבִים׃ (לב) וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעַה עֲמוּדֵי
 שָׁטִים מְצַפִּים זָהָב וְוִיָּהִם זָהָב עַל־אַרְבָּעַה
 אֲדָנֵי־כֶסֶף׃ (לג) וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת
 הַקָּרְסִים וְהִבֵּאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶת
 אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהַבְרִילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין
 הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֹּדֶשִׁים׃ (לד) וְנָתַתָּ אֶת־
 הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת בְּקֹדֶשׁ הַקֹּדֶשִׁים׃
 (לה) וְשַׁמֵּת אֶת־הַשְּׁלֹחַן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־
 הַמִּנְדָּה נֹכַח הַשְּׁלֹחַן עַל צִלְע הַמִּשְׁכָּן תִּימָנָה
 וְהַשְּׁלֹחַן תַּתָּן עַל־צִלְע צָפוֹן׃ (לו) וְעָשִׂיתָ מִסְךְ
 לַפֶּתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר מַעֲשֵׂה רֶקֶם׃ (לז) וְעָשִׂיתָ לַמִּסְךְ
 חֲמִשָּׁה עֲמוּדֵי שָׁטִים וְצִפִּית אֹתָם זָהָב וְוִיָּהִם
 זָהָב וַיִּצְקַת לָהֶם חֲמִשָּׁה אֲדָנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס

coprirai le sbarre d'oro. (30) Indi erigerai il tabernacolo nell'adequata maniera che ti sarà mostrata nel monte. (31) E farai una portiera di lana azzurra, di porpora, e di scarlato, e di bisso ritorto: sarà fatta con figure di cherubini a lavoro di arazziere. (32) E la porrai sopra quattro colonne di legni d'acacia, coperte d'oro, coi loro uncini d'oro, sopra quattro basi d'argento. (33) Porrai cioè la portiera sotto i fermagli; ed ivi, al di là della portiera, introdurrà l'arca dell'Ammonizione; e la portiera vi servirà di divisione tra il luogo santo ed il Santo dei santi [il santissimo]. (34) E porrai il coperchio sull'arca dell'Ammonizione, nel Santo dei santi. (35) E collocherà la mensa al di fuori della portiera, ed il candelabro rimpetto alla mensa, al lato meridionale del tabernacolo, e la mensa porrai al lato settentrionale. (36) E farai una tenda all'ingresso del padiglione, di lana azzurra, e di porpora, e di scarlato, e di bisso ritorto, a lavoro di ricamatore. (37) E farai per la tenda cinque colonne di legni d'acacia, e le coprirai d'oro, coi loro uncini d'oro; e farai per esse, di getto, cinque basi di rame.

לו בלשון איטלקי, pippio, עיין ר"ש ומה שכתב סדקי קנה חלול הכוונה קנה חלול
חלוק לארבעו (mezzo tubo).

כז

וַעֲשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה
 אַמּוֹת אָרְךְ וְחֲמִשׁ אַמּוֹת רָחֵב רְבֹועַ יְהִי־הוּ
 הַמִּזְבֵּחַ וְשֵׁלֶשׁ אַמּוֹת קָמָתוֹ׃ (א) וַעֲשִׂיתָ קִרְנָתָיו
 עַל אַרְבַּע פְּנֵיתָיו מִמֶּנּוּ תִהְיֶינָה קִרְנָתָיו וְצִפִּיתָ
 אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ (ב) וַעֲשִׂיתָ סִירְתָיו לְדִשְׁנוֹ וַיַּעֲזוּ
 וּמִזְרְקָתָיו וּמִזְלָגָתָיו וּמַחְתָּתָיו לְכָל־כֵּלָיו
 תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ (ג) וַעֲשִׂיתָ לוֹ מִכְבָּר מַעֲשֶׂה
 רִשֶׁת נְחֹשֶׁת וַעֲשִׂיתָ עַל־הָרִשֶׁת אַרְבַּע טַבַּעֲתֹת
 נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ (ד) וְנָתַתָּה אֹתָהּ
 תַּחַת כִּרְכַּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְמָטָה וְהִיְתָה הָרִשֶׁת
 עַד חֲצֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ (ה) וַעֲשִׂיתָ בָּדִים לַמִּזְבֵּחַ בָּדֵי
 עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ (ו) וְהוּבֵא אֶת־
 בָּדָיו בַּטַּבַּעֲתֹת וְהָיוּ הַבָּדִים עַל־שְׁתֵּי צִלְעֹת
 הַמִּזְבֵּחַ בְּשֵׂאת אֹתוֹ׃ (ז) נָכוֹב לַחַת תַּעֲשֶׂה
 אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הִרְאָה אֶתְךָ בְּהָר בֵּן יַעֲשׂוֹ׃ ס
 שְׁבִיעִי (ח) וַעֲשִׂיתָ אֶת חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן לַפָּאֵת נָגִב־

XXVII

(1) E farai l'altare di legni d'acacia, di cinque braccia di lunghezza, e cinque braccia di larghezza; quadrato sarà l'altare: e di tre braccia (sarà) l'altezza sua. (2) E farai le sue prominenze sui quattro suoi cantoni; (parti inseparabili) da esso saranno le sue prominente: e lo coprirai di rame. (3) E farai le sue caldaje, ove raccoglierne la cenere, e le sue pale, e i suoi bacini, e le sue forchette, e le sue palette: tutt'i suoi arredi farai di rame. (4) E gli farai un graticolato di rame, un lavoro (cioè) a guisa di rete; e farai sopra la rete quattro anella di rame, alle quattro sue estremità. (5) E l'applicherai sotto il Carcòv [?] dell'altare, dall'ingiù; e la rete sarà (da terra) sino alla metà (dell'altezza) dell'altare. (6) E farai stanghe per l'altare, stanghe (cioè) di legni d'acacia, e le coprirai di rame. (7) Le sue stanghe verranno introdotte nelle anella; e le stanghe staranno ai due lati dell'altare, quando si avrà a portarlo. (8) Vuoto, (formato) di tavole, lo farai; come ti si fa vedere nel monte, così faranno. (9) E

(ג) יעיו: לאסוף הדשן. מורקותיו: לקבלת הדם. מולגותיו: להסוך הכתמים על האש. מחתותיו: לחמות האש. (ד) כפירוש ר"י וכנ"ד העצמים, המכבר סביבות המזבח לקבל הכתמים והעצמים הנפלים (מרגום ירושלמי). ועשית על הרשת ארבע טבעות נחשת: לשאת בהן את המזבח, עיין למטה ל"ח ה' ו' י' (יא"א), והיו על הרשח אלל המכבר למעלה, אך לא היו קבועות במכבר, אלא נחזקת. המכבר לא היה

תִּימְנָה קִלְעִים לַחֲצֵר שֵׁשׁ מִשְׁזֹר מֵאָה בָּאֵמָה
 אֶרֶךְ לַפֶּאֱה הָאֶחָת: (י) וְעַמֻּדָיו עֲשָׂרִים
 וְאֲדָנִיהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעַמֻּדִים וְחִשְׁקֵיהֶם
 כֶּסֶף: (יא) וְכֵן לַפֶּאֱת צִפּוֹן בְּאֶרֶךְ קִלְעִים מֵאָה
 אֶרֶךְ וְעַמֻּדָיו עֲשָׂרִים וְאֲדָנִיהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת
 וְוֵי הָעַמֻּדִים וְחִשְׁקֵיהֶם כֶּסֶף: (יב) וְרֹחַב הַחֲצֵר
 לַפֶּאֱתָיִם קִלְעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם
 עֲשָׂרָה וְאֲדָנִיהֶם עֲשָׂרָה: (יג) וְרֹחַב הַחֲצֵר
 לַפֶּאֱת קֶדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: (יד) וְחֲמִשׁ
 עֲשָׂרָה אַמָּה קִלְעִים לַכֶּתֶף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
 וְאֲדָנִיהֶם שְׁלֹשָׁה: (טו) וְלַכֶּתֶף הַשְּׂנִיית חֲמִשׁ
 עֲשָׂרָה קִלְעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאֲדָנִיהֶם
 שְׁלֹשָׁה: (טז) וְלִשְׁעַר הַחֲצֵר מִסָּךְ עֲשָׂרִים
 אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר
 מַעֲשֶׂה רֶקֶם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאֲדָנִיהֶם
 אַרְבָּעָה: מַסְמֵר (יז) כָּל־עַמּוּדֵי הַחֲצֵר סָבִיב
 מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וְוֵיהֶם כֶּסֶף וְאֲדָנִיהֶם נְחֹשֶׁת:

(*) וְעַמּוּדָיו ק'

farai l'atrio del tabernacolo. Al lato di mezzodi, (detto) il lato destro, l'atrio avrà delle cortine di bisso ritorto, in cento braccia di lunghezza: (ciò) per un lato. (10) E (avrà) le sue colonne, venti, colle loro basi, venti, di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (11) E così al lato settentrionale della lunghezza (vi saranno) cortine (lungo lo spazio di) cento braccia, colle relative venti colonne, e le loro venti basi, di rame; e gli uncini delle colonne e i fregi delle medesime, d'argento. (12) E la larghezza dell'atrio, dalla parte d'occidente, (avrà) cinquanta braccia di cortine, e le loro colonne dieci, e le loro basi dieci. (13) E la larghezza dell'atrio dal lato dinanzi, (cioè) all'oriente, (sarà di) cinquanta braccia. (14) E quindici braccia di cortine (vi saranno) da una parte colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (15) E dall'altra parte quindici (braccia di) cortine, colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (16) Ed all'ingresso dell'atrio (vi sarà) una tenda di venti braccia, di lana azzurra, di porpora, di scarlatta, e di bisso ritorto, lavoro di ricamatore; colle loro colonne quattro e le loro basi quattro. (17) Tutte le colonne dell'atrio, intorno [cioè ai quattro lati del medesimo], avranno fregi d'argento, e i loro uncini d'argento, e le loro basi di

קבוע אלא חישטלט, כי למטה (ל"ט ל"ט) הזכיר שהביאו אל משה את מוצת הכנשת
ואת מכנרת הכנשת אשר לו, ואם לא הזכיר דבר ממה שהיה קבוע בגוף אחר, כגון
הלולאות, המסגרת, הדר, הגביעים, הכפתורים והפרחים (א"ס). (יד) וחמש עשרה

אמת קלעים לכתב: עיין ר"שי פסוק י"ג. (יח) ודרב חמשים בחמשים:
עיין ר"ז, חו היא לוח:

rame. (18) La lunghezza dell'atrio cento braccia, e la larghezza cinquanta per cinquanta [cioè l'atrio propriamente detto era un quadrato di cinquanta braccia, ma coll'inchiuso tabernacolo e venti braccia di spazio ai lati e al di dietro del medesimo, formava un rettangolo di cinquanta per cento braccia], e l'altezza cinque braccia; (formato di cortine) di bisso ritorto, colle relative basi di rame. (19) Tutti gli arredi del tabernacolo, per tutto ciò che vi possa occorrere, e tutti i suoi chiodi, e tutt'i chiodi dell'atrio (saranno) di rame. (20) E tu commanderai ai figli d'Israel, che ti rechino dell'olio d'oliva, chiaro, vergine [cioè estratto con una semplice ammaccatura delle olive], da illuminazione, per far ardere un lume quotidianamente. (21) Nel padiglione di congregazione, al di fuori della portiera, situata davanti al(l'arca del)la Legge, Aronne e i figli suoi l'acconceranno (in guisa che arda) da sera a mattina, innanzi al Signore. Statuto perpetuo per l'età avvenire, a carico dei figli d'Israel.

(כ) ויקחו אליך: קחו ויניחו אליך, כמו קחם נא אלי (ברא' ח"ב ט'). כחית:
מחר לשמן, וכן זך, ולא לזית. תמיד: כל ערב וערב, ולא היה דולק אלא מערב
עד בקר, ככתוב במקרא שאחר זה. (כא) מאת: ע"ד כי מק לכהנים מאת פרעה,
זה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זונאי הזנב (דברים י"ב ג').

כח

(א) וְאַתָּה הַקָּרֵב אֵלַיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ
 וְאֶת־בָּנָיו אֹתוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבַהֲנוֹ־לִי
 אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי
 אַהֲרֹן: (ב) וַעֲשִׂיתָ בְּגָד־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ
 לְכָבוֹד וּלְתַפָּאֶרֶת: (ג) וְאַתָּה תִּדְבֹּר אֶל־כָּל־
 חֲכָמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ חָכְמָה וַעֲשׂוּ
 אֶת־בְּגָדֵי אַהֲרֹן לְקֹדֶשׁוֹ לְבַהֲנוֹ־לִי: (ד) וְאֵלֶּה
 הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּדֶם וּמַעֲיֵל
 וּכְתָנֹת תִּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֹת וַעֲשׂוּ בְּגָדֵי־
 קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְבַהֲנוֹ־לִי: (ה) וְהֵם
 יַקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
 וְאֶת־תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ: (ו) וַעֲשׂוּ
 אֶת־הָאֶפֶד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשֹּׁר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב: (ז) שְׁתֵּי כְּתֹפֶת
 חֲבֹרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחִבָּר:

XXVIII

(1) Tu poi avvicina a te [dichiarerai prossimi a te in rango] tra i figli d'Israel, Aronne tuo fratello, e i figli suoi con lui, perchè siano sacerdoti a me; Aronne (dico), e Nadàv ed Avihù, ed Eleazzaro ed Ithamàr, figli d'Aronne. (2) E farai abiti sacri per Aronne tuo fratello, per onore e per maestà. (3) E tu parlerai a tutti gli uomini d'ingegno, ad ogni uomo che fu da me dotato di spirito ingegnoso; ed essi faranno gli abiti d'Aronne, coi quali sarà consacrato ad essere sacerdote a me. (4) E questi sono gli abiti che faranno: pettorale, dorsale, manto, tonaca trapunta, mitra, e cintura. Faranno cioè abiti santi per Aronne tuo fratello e pe' figli suoi, coi quali saranno sacerdoti a me. (5) I medesimi [gli artefici] riceveranno l'oro e la lana azzurra, e la porpora, e lo scarlatto, ed il bisso. (6) E faranno il dorsale, d'oro, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto, a lavoro d'arazziere. (7) Avrà

(א) ואתה הקרב אליך: אין סבוכה שחקראם שינואו חליק, אך הוא כמו ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אחד (במדבר י"ו י'), ענין הפרשה והבדלה לגדולה וכבוד. לברגו: אין ה"ו כתיב, אלא ע"ד ל' ארמית, לקטלה, לקטלותיה; ולהיות כאן אחד הפעל מלת ל' שהיא מלה זעירה עשוה ככתיב מחובר, ואמרר לכהנו לי בדרך שאומרים לקטלותיה. ואמנם שיהיה לכהנו פעל יולא (לעשות אותו כהן) איננו נראה, כי לא מלאנו כהן אלא פעל עומד; מלבד שאם היה יולא הי"לל לכהנס ל' והנה סבוכה כי כרת בנגדים, וזהו כמתן יכהן פאר, ולפיכך פירש מיד הנגדים אשר יעשו. (ג) אשר מלאותיו: כל אחד מהם, ולדעת ראב"ע הכתיב חזר ללכ, ואינו ככתיב, כי מלאנו וימלא אותו רוח אלהים, מלא אותם חכמת לב, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה, ומליט מלא לבו רוח חכמה לא מלאנו. (ד) וזה תכלת וארגמן ואשר המינים כל א'

(ח) וְחִשָּׁב אֶפְדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ
 יִהְיֶה זֶהְבַּ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
 מִשְׁזָר; (ט) וְלִקְחָתָּ אֶת־נִשְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפְתַחְתָּ
 עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; (י) שֵׁשֶׁה מִשְׁמָתָם
 עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַנְּשִׂאָה
 הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוּלְדָתָם; (יא)
 מַעֲשֵׂה חֲרָשׁ אֶבֶן פְּתוּחֵי חֹתָם תִּפְתָּח אֶת־
 נִשְׁתֵּי הָאֶבֶנִּים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסִּבַּת
 מִשְׁבָּצוֹת זֶהְבַּ תַּעֲשֶׂה אֹתָם; (יב) וְשִׁמְתָּ אֶת־
 נִשְׁתֵּי הָאֶבֶנִּים עַל כְּתֹפֶת הָאֹפֶד אַבְנֵי זָכָרָן
 לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִשְׂאָ אֹהֶרָן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי
 יְהוָה עַל־נִשְׁתֵּי כְּתִפָּיו לְזָכָרָן; (יג) שְׁנֵי
 וְעֲשִׂיתָ מִשְׁבָּצַת זֶהְבִּי; (יד) וְנִשְׁתֵּי שְׂרָשְׁרַת
 זֶהְבִּי טָהוֹר מְגִבֹּלֶת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֹבֵת
 וְנִתְתָּה אֶת־שְׂרָשְׁרַת הָעֹבֵת עַל־הַמִּשְׁבָּצַת;
 (טו) וְעֲשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֵשֶׁב כְּמַעֲשֵׂה
 אֹפֶד תַּעֲשֶׂנוּ זֶהְבִּי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ; (טז) רְבֹועַ יִהְיֶה

due spallini attaccati alle due sue estremità, mediante i quali resterà unito (al pettorale). (8) E la fascia con cui stringerlo, la quale gli starà sopra, sarà del medesimo lavoro, formante parte di esso (dorsale); d'oro (cioè), di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto. (9) E prenderai due pietre d'onice, e inciderai sopra di quelle i nomi dei figli d'Israel. (10) Sei dei nomi loro sopra una pietra, e i nomi dei sei rimanenti (inciderai) sull'altra pietra, secondo la loro nascita. (11) A lavoro d'incisore in pietra, a incisione di sigillo, inciderai nelle due pietre i nomi dei figli d'Israel; attorniate di castoni d'oro le farai. (12) Ed applicherai le due pietre sopra gli spallini del dorsale, pietre di ricordo pei figli d'Israel; Aronne cioè porterà i loro nomi innanzi al Signore, sulle due spalle sue, per ricordo. (13) E farai castoni d'oro. (14) E due catenelle d'oro puro, farai di fila attortigliate, a lavoro di fune; ed applicherai tali catenelle funiformi sui castoni. (15) E farai il pettorale di decisione [onde traevansi gli oracoli], a lavoro d'arazziere; simile al lavoro del dorsale lo farai, d'oro (cioè), di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto lo farai. (16) Sarà un quadrangolo ripiegato [alla metà della

מהם היה משמש לנדר. מעשה חושב: שאורג חוטים של לבנים הרבה וחוליא מהם
 זיורים שונים; ומה שכתוב: וירקעו את פתי הזבד וקנץ פתילים לעשות בתוך התכלת
 ובתוך הארגמן וגו' גם הוא כך פירושו: פתילי הזבד היו משמשים בקצת מקומות בין
 שאר החוטים שהיו משמשים באריגה. (ח) האפוד לא היה אלא לאתרוגיו כמו שפירש ר"י
 בפסוק ו'. אך היה בו חשב האפוד שהיה מקיף את כל הגוף, כמ"ש ויתגור אותו בחשב
 האפוד ויחפד לו בו (ויקרא ח' ז'), וא"כ הוא חומר ואש עליו את התשן, א"כ קודם
 כתיבת התשן היה האפוד תגור על הגוף, ואין תגור אלא מה שמקיף סכל לך. וכן יפה
 יובן מ"ש (פסוק כ"ח) להיות על חשב האפוד, שהתשן נתון ממש על חשב האפוד, כי
 התשן מקיף מכל לך. (יא) מעשה חרש אבן: כך היו ראויים להיות טעמי התבות
 כללן, ע' ר"ש. (טז) חשן משפט: על שם האורים והחומים הכתומים בו. (טז)

כָּפֹל זֶרֶת אֶרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבוֹ: (י) וּמִלֵּאת בּוֹ
מִלֵּאת אֶבֶן אַרְבַּעַת טוֹרִים אֶבֶן טוֹר אֶדָם
פְּטֹרֶה וּבִרְקַת הַטּוֹר הָאֶחָד: (יט) וְהַטּוֹר הַשֵּׁנִי
נֶפֶךְ סַפִּיר וַיִּהְלֶם: (כ) וְהַטּוֹר הַשְּׁלִישִׁי לַשֵּׁם
שָׁבוּ וַאֲחֻלְמָה: (כא) וְהַטּוֹר הָרְבִיעִי תְּרִשִׁישׁ
וְשֹׁהַם וַיִּשְׁפֹּה מִשְׁבָּצִים זָהָב יָהִיוּ בְּמִלּוֹאֲתָם:
(כב) וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָה עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פְּתוּחֵי חוֹתָם אִישׁ
עַל־שֵׁמוֹ תִּהְיֶינָה לַשֵּׁנִי עֶשֶׂר שָׁבָט: (כג) וַעֲשִׂיתָ
עַל־הַחֹשֶׁן שְׁרָשֶׁת גְּבֻלַת מַעֲשֶׂה עֶבֶת זָהָב
טְהוֹר: (כד) וַעֲשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבָּעוֹת זָהָב
וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת
הַחֹשֶׁן: (כה) וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֵי הַזָּהָב
עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: (כו) וְאֵת
שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי
הַמִּשְׁבָּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כְּתָפוֹת הָאֶפֶד אֶל־
מוֹל פָּנָיו: (כז) וַעֲשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבָּעוֹת זָהָב וְשִׁמְתָּ
אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׁפָתָיו אֲשֶׁר

lunghezza, per poter contenere gli Urim]; avrà una spanna di lunghezza, ed una spanna di larghezza. (17) E v'incastrerai, come incastransi le pietre (preziose), quattro file di pietre. Una fila: rubino, topazio, e smeraldo: (queste formeranno) il primo ordine. (18) E l'ordine secondo: carbonchio, zaffiro, e diamante [?]. (19) E l'ordine terzo: giacinto, agata, ed amati-
sta. (20) E l'ordine quarto: crisolito, onice, e diaspro. Inca-
stonate in oro saranno nelle loro incastrature. (21) Queste pie-
tre porteranno i nomi dei figliuoli d'Israel, essendo dodici, giusta i nomi di quelli; (incise) a incisione di sigillo, rappre-
senteranno le dodici tribù, ciascheduna col suo nome. (22) E farai pel pettorale catenelle di fila attortigliate, a lavoro di fune, d'oro puro. (23) E farai pel pettorale due anella d'oro, ed applicherai le due anella sulle due estremità del pettorale. (24) Ed applicherai le due funi d'oro sulle due anella, all'e-
stremità del pettorale. (25) E le due estremità delle due funi porrai sui due castoni, i quali applicherai sugli spallini del dorsale, dalla parte anteriore [cioè esterna]. (26) E farai (al-
tre) due anella d'oro, e le porrai sulle due estremità del pet-

כפול: כדי לתת בו האורים. (כא) תדוין על שמות בני ישראל: הכוונה יהיו עליהם שמות ב"י, כמו למעלה (י"א) תסמך את שמי האבנים על שמות ב"י, וכיוצא בזה (יחזקאל מ"ח ל"א) ושערי העיר על שמות שבטי ישראל וכו' שער ראובן אחד שער יהודה אחד וגו', הכוונה הזעירים יהיו כקראים על שמות שבטי ישראל, יהיו כקראים עליהם שמות השבטים, וכאן האבנים תהיו על שמות בני ישראל, הכוונה שיהיו שמות בני יעקב כקראים וחרומים עליהן. שתיים עשרה על שמותם: איכנו כפל לשון, אבל הכוונה כי לכך היו י"ב כנגד שמות השבטים. פתודי חותם וגו': האבנים תהיינה מפותחות פתוחי חותם באופן שיהיה עליהן כל שם בשמו, והנה האבנים תהיינה לשני עשר שם, תהיון אות וחרון לכל השבטים.

אֶל-עֶבֶר הָאָפוֹד בֵּיתָהּ: (כ) וְעִשִּׂיתָ שְׁתֵּי
 טִבְעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל-שְׁתֵּי כְתָפוֹת
 הָאָפוֹד מִלְמָטָה מִמּוֹל פָּנָיו לְעֵמֶת מַחְבְּרָתוֹ
 מִמַּעַל לְחִשָּׁב הָאָפוֹד: (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת-הַחֹשֶׁן
 מִטְּבַעְתּוֹ אֶל-טִבְעַת הָאָפוֹד בְּפִתִּיל תְּכֵלֶת
 לְהִיּוֹת עַל-חִשָּׁב הָאָפוֹד וְלֹא-יִנָּח הַחֹשֶׁן מֵעַל
 הָאָפוֹד: (כב) וְנָשָׂא אֶהֱרֹן אֶת-שְׁמוֹת בְּנֵי-
 יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל-לְבּוֹ בְּבָאוּ אֶל-
 הַקֹּדֶשׁ לְזִכְרָן לִפְנֵי-יְהוָה תָּמִיד: (כג) וְנָתַתָּ אֶל-
 חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת-הָאוּרִים וְאֶת-הַתָּמִים וְהָיוּ

(*) מִטְּבַעְתּוֹ ק'

ESODO XXVIII

torale, sull'orlo che ha verso il dorsale internamente. (27) E farai (altre) due anella d'oro, e le applicherai sugli spallini del dorsale, inferiormente, dalla parte anteriore [esterna], presso alla sua giuntura, al di sopra della fascia del dorsale. (28) E si allaccerà il pettorale dalle sue anella alle anella del dorsale, con un cordoncino di lana azzurra, perchè stia sulla fascia del dorsale, ed il pettorale non si stacchi dal dorsale. (29) Aronne così porterà i nomi dei figliuoli d'Israel nel pettorale della decisione, sul suo petto, quando entrerà nel Santuario, per ricordo innanzi al Signore, di continuo. (30) E

עַל-לֵב אֶהְרֹן בְּבָאוּ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אֶהְרֹן
 אֶת-מִשְׁפָּט בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל עַל-לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה
 תָּמִיד: ס שלש (לא) וְעָשִׂיתָ אֶת-מַעֲוִיל
 הָאֵפוֹד כָּלִיל תְּכֵלֶת: (לב) וְהָיָה פִּי-רֹאשׁוֹ
 בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לָּפִיו סָבִיב מַעֲשֶׂה אֹרֶג
 כְּפִי תַחֲרָא יִהְיֶה-לּוֹ לֹא יִקְרַע: (לג) וְעָשִׂיתָ עַל-
 שׁוּלְיוֹ רִמְנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 עַל-שׁוּלְיוֹ סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב:
 (לד) פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל-

ESODO XXVIII

porrai dentro al pettorale della decisione gli Urim e i Tum-
 mim, e staranno sul petto d'Aronne quando entrerà innanzi al
 Signore; ed Aronne porterà sul petto sempre, (presentandosi)
 innanzi al Signore, la decisione [l'oracolo] dei figli d'Israel.
 (31) E farai il manto portante il dorsale, tutto di lana azzurra.
 (32) Ed avrà l'apertura superiore (ripiegata) al di dentro, la
 sua apertura (cioè) avrà un orlo intorno, a lavoro di tessitore;
 avrà un'apertura simile a quella d'una lorica, affinchè non si
 laceri. (33) E farai ai suoi lembi melagrane di lana azzurra,
 e porpora, e scarlatto, a' suoi lembi (dico) tutt'intorno; e tra
 quelle sonagli d'oro tutt'intorno. (34) Un sonaglio d'oro ed

(בח) ולא ידחו: עיין רד"ק בש"ש. (ל) עיין למטה ויקרא ח'. (לא) שהאפוד
 נתון עליו (רש"י) ואפוד כולל גם הפאן, כמו אפוד ירד בידו (שמואל א' כ"ג ו')

שׁוּלֵי הַמָּעִיל סָבִיב: (לח) וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן
 לְשָׂרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבָאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי
 יְהוָה וּבִצְאָתוֹ וְלֹא יָמוּת: ס (לח) וְעָשִׂיתָ
 צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפְתַחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחַי חֹתָם
 קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לח) וְשַׁמְטָה אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת
 וְהָיָה עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מֹול פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת
 יִהְיֶה: (לח) וְהָיָה עַל־מִצַּח אַהֲרֹן וְנִשָּׂא אַהֲרֹן
 אֶת־עֵן הַקֹּדֶשִׁים אֲשֶׁר יִקְרִישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 לְכָל־מִתְנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָמִיד
 לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה: (לח) וְשִׁבְצָה הַכֶּתֶנֶת
 יָשָׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת יָשָׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂהָ
 מַעֲשֶׂה רָקִם: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֶּתֶנֶת
 וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם
 לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת: (מ) וְהַלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־
 אַהֲרֹן אֶחָיֶךָ וְאֶת־בָּנָיו אֹתוֹ וּמִשְׁחָה אֹתָם
 וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וּבִהְנֹלִי:

שהכוונה בו חפוד וחושן עם אורים ותומים. (לח) בראש"י כ"י שנימי, וסיים בזה את המצ' על
 ראשו כמין כתוב, והפחיל האמצעי מחזיקו וכו'. (לח) לרצון לרם: שאם יקריבו ויקדשו

una melagrana, un sonaglio d'oro ed una melagrana, (farai) ai lembi del manto tutt'attorno. (35) Aronne l'indosserà per officiare, e così egli si farà sentire al suo entrare nel Santuario, ed al suo uscire, ed egli non morrà [cioè altrimenti morrà]. (36) E farai un diadema d'oro puro, e v'inciderai sopra, a incisione di sigillo: Santo al Signore. (37) E gli applicherai un cordoncino di lana azzurra, e starà sulla mitra: esso starà dalla parte anteriore della mitra. (38) Starà sulla fronte d'Aronne, e così Aronne porterà [assumerà sopra di sé, e n'impetrerà da Dio il perdono] le trasgressioni relative alle cose sante, ch'i figli d'Israel consecreranno, (relative cioè) a tutte le offerte da essi consacrate. Esso gli starà sulla fronte di continuo [ogni qual volta officierà], per ottenere per essi gradimento innanzi al Signore. (39) Farai la tonaca di bisso, trapunta; e farai una mitra di bisso; ed una cintura farai, a lavoro di ricamatore. (40) Farai poi delle tonache pei figli di Aronne, e farai loro delle cinture; come pure farai loro dei turbanti, per onore e per maestà. (41) Li farai indossare [i sin qui accennati indumenti] ad Aronne tuo fratello, ed ai figli

אחיה דבר בלא טהרת הכוונה, אע"פ כי יהיו קרובותיהם לרצון, ע"י הניץ שהיה כתוב עליו קדש לה', כל' בזכות הכ"ב שהיה קדוש והנה הוא כמו מליץ בין העם לאלהיו. נר"י כ"י שמשמש בו. (למ' מעשה רוקם: כ"ל כי מתחלה לא היתה מלאכת הרוקם במעט, אלא שהיו מניירים הטרס בנגד בפני עננו, וא"כ היו מדנקים אותה על הבגד האחר. וזהו אכני פוך ורקמה (ד"ה א' כ"ט ב') אכנים שמדנקין אותן על הקיר לטי: עיין פירושי לגשעים כ"ד י"א. והנה שרש רקס קרוב לשרש קרס, שענינו שטיחת הסוד המתדבק על הגוף, וקרוב לזה ג"כ שרש רקע שענינו שטיחה, וכל' ארומית ענינו תיקון הבגד ע"י טלאי שזוטחים ומחברים עליו: ואח"כ התחכמו לעשות הרוקם ע"י מחט בלא תוספת בגד על בגד, וכשאר למלאכה זו גם רקמה, כימי קדם: ואח"כ התחכמו לעשות הנורות בארבע עננים, וקראו למעשה זה מעשה חושב לרוב התחכמה והעין הכנרכת לה. (מא) עיין למטה כ"ט ט'.

(מב) וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנָסִי-כָדָר לְבָסוֹת בָּשָׂר
 עֲרוֹה מִמֶּתְנִים וְעַד-יָרְכִים יִהְיוּ; (מג) וְהָיוּ עַל-
 אֶהְרֹן וְעַל-בָּנָיו בְּבֹאֵם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ
 בְּגִשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בְּקֹדֶשׁ וְלֹא-יִשְׂאוּ
 עֹון וּמָתוּ חֲקַת עוֹלָם לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו: ס

כט

רביעי (א) וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם
 לְקֹדֶשׁ אַתֶּם לְכַתֵּן לִי לָקַח פֶּר אֶחָד בֵּין
 בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִים: (ב) וְלָחֶם מִצּוֹת
 וַחֲלֹת מִצָּת בָּלוּלָת בִּשְׁמֵן וְרִקְיָי מִצּוֹת
 מִשְׁחִים בִּשְׁמֵן סָלַת חֲטִיִּם תַּעֲשֶׂה אַתֶּם:
 (ג) וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל-סֵל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם
 בַּסֵּל וְאֶת-הַפֹּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם: (ד) וְאֶת-
 אֶהְרֹן וְאֶת-בָּנָיו תִּקְרִיב אֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
 וְרַחֲצֵת אַתֶּם בַּמַּיִם: (ה) וְלָקַחְתָּ אֶת-הַבָּגָדִים
 וְהַלְבַּשְׁתָּ אֶת-אֶהְרֹן אֶת-הַכֹּהֲנֹת וְאֵת מְעִיל

suoi con lui; e gli ungerai, e gl'installerai, e li dichiarerai santi, e saranno sacerdoti a me. (42) Fa loro altresì calzoni di lino, per coprire le parti vergognose; i quali saranno dai lombi sin giù delle cosce. (43) (Questi indumenti) staranno sopra Aronne e sopra i figli suoi, quand'entreranno nel padiglione di congregazione, o quando si appresseranno all'altare per fare le sacre funzioni; altrimenti incorrerebbero in trasgressione, e morrebbero. Statuto perpetuo per lui, e per la sua discendenza dopo di lui.

XXIX

(1) E questo è ciò che farai loro, per consacrarli, sicchè siano sacerdoti a me. Prendi un giovine toro, e due montoni immacolati. (2) E dei pani azzimi, e delle focacce azzime intrise coll'olio, e focacce azzime di pasta molle, unte d'olio; le quali (tutte) farai di fior di farina di frumento. (3) E le porrai in un paniere, e le presenterai [le recherai nell'atrio del tabernacolo] nel paniere. Come pure (condurrà ivi) il toro e i due montoni. (4) E farai che si presentino all'ingresso del padiglione di congregazione [cioè nell'atrio suddetto] Aronne e i figli suoi, e si bagnino nell'acqua. (5) E prenderai gl'indumenti, e farai indossare ad Aronne la tonaca, ed il manto del dorsale, ed il dorsale ed il pettorale, e glieli assetterai

(ב) ורקיק מצות: מרגם אבקלם אספתינן, ועליו סמכתי נחמתי. (ג) והקרבתי אותם: אל חצר המשכן (ד"ש). (ד) אל פתח אהל מועד: הוא חצר המשכן,

הָאֵפֶד וְאֶת־הָאֵפֶד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאֶפְרֹתָ לֹו
בְּחֹשֶׁב הָאֵפֶד: ^(א) וְשִׁמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ
וְנָתַתָּ אֶת־נֹזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנֶפֶת: ^(ב) וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּצְקֶתָ עַל־רֹאשׁוֹ וּמִשְׁחָתָהּ
אֹתוֹ: ^(ג) וְאֶת־בְּגָדוֹ תַקְרִיב וְהַלְבַּשְׁתָּם בְּתֵנְתָּ:
^(ד) וְחִנְרֹתָ אֹתָם אֲבִיט אֶהְרֶן וּבְגָדוֹ וְחִבְשֹׁתָהּ
לֶהֱם מִגִּבְעֹת וְהִיתָה לָהֶם כֹּהֵנָה לַחֲקֹת
עוֹלָם וּמִלֵּאת יָד־אֶהְרֶן וַיִּדְבְּקוּ: ^(ה) וְהַקְרַבְתָּ
אֶת־הַפֶּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וּסְמַךְ אֶהְרֶן וּבְגָדוֹ
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפֶּר: ^(ו) וְשַׁחֲטָתָ אֶת־
הַפֶּר לִפְנֵי יְהוָה פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ^(ז) וְלָקַחְתָּ
מִדָּם הַפֶּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּאֶצְבָּעְךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹךְ אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ: ^(ח) וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיִּתְּרֹת עַל־הַכֶּבֶד וְאֵת שְׁתֵּי
הַכָּלִיֹּת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהַקְטַרְתָּ
הַמִּזְבֵּחַ: ^(ט) וְאֶת־בֶּשֶׂר הַפֶּר וְאֶת־עֲרֹו וְאֶת־
פִּרְשׁוֹ תִשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמִּחָנֶה חֲטָאת

colla fascia del dorsale. (6) E gli porrai la mitra sul capo, ed applicherai sulla mitra il sacro diadema. (7) E piglierai l'olio di unzione, e ne colerai sul suo capo, e (così) lo costituirai Unto [cioè investito della sua dignità]. (8) Indi farai che si avvicinino i suoi figli, e farai loro indossare le tonache, (9) E cingerai loro la cintura, ad Aronne (cioè) ed ai figli suoi, ed avvolgerai loro [a questi ultimi] i turbanti; ed acquisteranno il sacerdozio qual diritto perpetuo. Indi installerai Aronne e i figli suoi. (10) Farai cioè avvicinare il toro innanzi al padiglione di congregazione, ed Aronne e i figli suoi imporranno le loro mani sul capo del toro. (11) E scannerai il toro davanti al Signore, (cioè) all'ingresso del padiglione di congregazione. (12) E piglierai del sangue del toro, e ne metterai col dito sulle prominenze dell'altare, e tutto il (restante del) sangue verserai al (sito detto il) fondamento dell'altare. (13) E prenderai tutt' il sevo che cuopre le interiora, e la rete [omento] ch'è sul fegato, e i due reni, ed il sevo ch'è sopra di essi; e arderai (ciò tutto) sull'altare. (14) E la carne del toro, e la sua pelle, e le sue feccie, abbrucerai fuori dell'accampamento: egli è questo un sacrificio di aspersione [cioè

ע' ר"י פסוק ג' וי"א. (ו) ומשחת אותו: הכוונה ע"י הליקה הזאת תעשה אותו משית, כל' מזהה שעה הרי הוא וכל זרעו כהנים, המשיחה היתה סימן לגדולה ושררה קדושה העוברת מאב לבן, ולכך לא נמשחו בני אהרן, ולא בני המלכים (אם לא נשעת מחלוקת, כמו שנמשח שלמה מפני מחלוקתו של אדוניוהו). ולמטה פסוק כ"ט למשחה בזה, בזה המלה להוראת הגדולה בלי שתייה שם משיחה ממש. וכן יען משח ה' אותי (ישעיה ס"א ח'), ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתך (מ"א י"ט י"ו) הם לשון מושאל דרך משל, כי לא היתה שם משיחה, גם לא יתכן שיהיה הנביא נמשח, כי אין גדולתו ירושה לנביא. (ז) ומלאת יד אהרן: נראה עיקר המליכה הזאת כי הנא לכהן היה נא לפני האל בידים מלאות מחסה, כענין התנופה; וכיוצא בזה ומי מתכבד למלאות ידו היום לה' (ד"ה ח' כ"ט ה'), וכן כאן ושמת הכל על כפי אהרן, ונ"ע.

הוא: (מ) וְאֶת־הָאֵיל הָאֶחָד תִּקַּח וְסָמְכוּ
 אֹהֶרֶן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאֵיל: (מא)
 וְשַׁחֲטָה אֶת־הָאֵיל וּלְקַחְתָּ אֶת־דָּמּוֹ וְזִרְקָתָה
 עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: (מי) וְאֶת־הָאֵיל תִּנְתָּח
 לַנְּתָחָיו וְרַחֲצֵה קִרְבּוֹ וּכְרַעָיו וְנָתַתָּ עַל־
 נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ: (מז) וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־
 הָאֵיל הַמִּזְבֵּחַה עֲלֶיהָ הוּא לַיהוָה רִיחַ נִיחֹחַ
 אִשָּׁה לַיהוָה הוּא: חמישי (מח) וּלְקַחְתָּ אֶת־הָאֵיל
 הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אֹהֶרֶן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
 הָאֵיל: (כ) וְשַׁחֲטָה אֶת־הָאֵיל וּלְקַחְתָּ מִדָּמּוֹ

ESODO XXIX

del cui sangue dovevano farsi aspersioni sulle prominenzze del-
 l'altare]. (15) E piglierai uno dei montoni, ed Aronne e i suoi
 figli imporranno le loro mani sul capo del montone. (16) E
 scannerai il montone, e prenderai il suo sangue, e lo spar-
 gerai sull'altare, all'intorno. (17) E taglierai il montone nei
 suoi quarti, e ne laverai le interiora e le gambe e le porrai
 presso ai suoi quarti ed al suo capo. (18) E arderai tutt'il
 montone sull'altare, esso è un olocausto ad onore del Signore;
 odore propiziatorio, sacrificio da ardersi al Signore egli è.
 (19) E prenderai l'altro montone, ed Aronne e i figli suoi
 imporranno le loro mani sul capo del montone. (20) E scan-

וְנִתְּתָה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אֶהְרֶן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן
 בְּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֶּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֶּהֶן
 רִגְלָם הַיְמָנִית וְיָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 סָבִיב: (כא) וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזִּיתָ עַל־אֶהְרֶן וְעַל־בְּגָדָיו
 וְעַל־בְּנָיו וְעַל־בְּגָדֵי בְנָיו אֹתוֹ וְקָרַשׁ הוּא
 וּבְגָדָיו וּבְנָיו וּבְגָדֵי בְנָיו אֹתוֹ: (כב) וְלָקַחְתָּ
 מִן־הָאֵיל הַחֵלֶב וְהָאֵלִיָּה וְאֶת־הַחֵלֶב
 הַמִּכְסָּה אֶת־הַקָּרֵב וְאֶת יִתְרַת הַכֹּהֵן וְאֶת
 שְׁתֵּי הַכֹּלִיֹּת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֶת

GENESI XXIX

nerai il montone, e prenderai del suo sangue, e ne metterai sulla sommità dell'orecchia destra d'Aronne e su quella dei figli suoi, e sul pollice della loro mano destra, e sul pollice del loro piede destro; e spargerai il (rimanente del) sangue sull'altare, all'intorno. (21) E piglierai del sangue ch'è sull'altare, e dell'olio di unzione, e ne spruzzerai sopra Aronne e sui suoi abiti, come pure sui suoi figli e sugli abiti loro; e così resterà consacrato egli, come pure i suoi abiti, e con lui i figli suoi e gli abiti dei figli suoi. (22) E prenderai del

(יד) דמא: ע' ויקרא ד'. (כב) כי איל מלואים הוא: לפיכך תקח גם שוק הימין להקטיר עם האמורים שלא מלאכו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד,

שֹׁק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלְאִים הוּא: (כג) וּכְכֹר לָחֶם
 אַחַת וַחֲלַת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרִקִּיק אֶחָד
 מִסֵּל הַמִּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה: (כד) וַיִּשְׁמַת
 הַכֹּל עַל כַּפֵּי אֶהֱרֹן גַּעַל כַּפֵּי בָנָיו וַהֲנִיפָה
 אַתֶּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: (כה) וּלְקַחְתָּ אֹתָם
 מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־הָעֹלָה לְרִיחַ
 נִיחֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשָּׁה הוּא לִיהוָה: (כו)
 וּלְקַחְתָּ אֶת־הַחֹזֶה מֵאֵיל הַמִּלְאִים אֲשֶׁר
 לְאֶהֱרֹן וַהֲנִיפָה אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה
 לָךְ לְמִנְחָה: (כז) וְקִדַּשְׁתָּ אֶת יְחִזְיָה הַתְּנוּפָה
 וְאֵת שֹׁק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוֹנֵף וְאֲשֶׁר הוֹרֵם
 מֵאֵיל הַמִּלְאִים מֵאֲשֶׁר לְאֶהֱרֹן וּמֵאֲשֶׁר
 לְבָנָיו: (כח) וְהָיָה לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו לְחֶק־עוֹלָם
 מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וְתְרוּמָה

עיין ר"ש. (כד) התנופה היא הגבהה והולכה והובאה, כי הכהן היה מקבל מיד מביאי
 הקרבן ויוגבה ויוליך ויביא לביתן שהדבר יולא מרשות הצעלים לרשות גבוה, וכן אהרן
 קבל את הלויים שהיו כתובים לה' מזהב בני ישראל והניף אותם (במדבר ח' י"א וכו').
 וכן בכל השלישים המקריב את זבח שלמיו לה' ידיו תביאנה את אשי ה' את המלב על
 המזהב יביאנה את המזהב להניף אותו תנופה לפני ה' (ויקרא ל' ז') שפירושו יביא את
 המזהב כדי שעליו יטף הכהן את המלב לפני ה'. והנה המזהב לא היה משמש אלא כדי

montone il sevo e la coda, ed il sevo che cuopre le interiora, e la rete ch'è sul fegato, e i due reni, e il sevo ch'è sopra di essi, e la gamba destra; perocchè egli è montone d'installazione. (23) E un tondo di pane, e una focaccia di pane coll'olio, ed una di pasta molle, (piglierai) dal paniere dei pani azzimi, esistente innanzi al Signore [cioè nell'atrio]. (24) E porrai il tutto sulle palme d'Aronne, e sulle palme de' figli suoi, e ne farai la dimenazione innanzi al Signore [atto, col quale il sacerdote riceveva dall'oblato l'oggetto consacrato; e qui Aronne e i suoi figli erano gli oblatori, e Mosè, che gl'installava, fungeva da sacerdote]. (25) E piglierai quelle cose dalla mano loro, e le arderai sull'altare, coll'olocausto, in odore propiziatorio innanzi al Signore, egli è (ciò tutto) un sacrificio da ardersi al Signore. (26) E piglierai il petto del montone dell'installazione, appartenente ad Aronne, e ne farai la dimenazione innanzi al Signore, e ti apparterrà qual (tua) porzione. (27) E dichiarerai sacri il petto, di cui fu fatta la dimenazione, e la gamba di tributo [cioè di diritto sacerdotale, questa volta però arsa sull'altare], che furono dimenati e levati (in tributo) dal montone d'installazione d'Aronne e de' figli suoi. (28) Ed apparterranno (in avvenire, il petto e

לשטות עליו המלבים שהיו נריכים תנופה כי היו נקטרים על המזבח, ולכן נקרא חזה התנופה, והיה כאשר לכהן כמו הכל שהיו נותנים בו הבכורים. אבל השוק הוא תרומה לה' והאל נותנו לכהן, על כן נקרא שוק התרומה. ובפעם הזאת שהיא התחלת הקרבנות, ומנך אהרן ובניו, רנה ה' שיוודע כי השוק הוא חלק נבזה, על כן נקטר גם הוא, ומה שהיה משמש ככהן לא קבל רק המזה, והניף גם אותו וכאשר לו למזה, ולשון תנופה נאמר ג"כ להוראת ההפרשה ונתיכה לגבוה, כי כל דבר הניתן לגבוה נקרא בשלשון הגבוה והרמה, כגון אשר הניף תנופת זהב (למטה ל"ה כ"ב), לכל תנופות בני ישראל (במדבר י"ח י"א); ועיין מה שכתבתי בדברים י"ו י' ושם נדפס בטעות מלה יונית, ונ"ל מלה רומית. (בו) וקדשת: לדורות, עיין רש"י, א"כ וקדשת אינו

יְהִיָּה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שְׁלֵמִיהֶם
 תְּרוֹמָתָם לַיהוָה: (כט) וּבְנֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר
 לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמִשְׁחָה בָּהֶם
 וּלְמִלְאֲכָם אֶת־יָדָם: (ל) שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשׁם
 הַכֹּהֵן תַּחֲתֵיו מִבְּנָיו אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל
 מוֹעֵד לְשֵׁרֶת בַּקֹּדֶשׁ: (לא) וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים
 תִּקַּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בִּשְׂרוֹ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ: (לב)
 וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בִּשְׂרֵי הָאֵיל וְאֶת־
 הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסֵּל פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (לג) וְאָכְלוּ
 אֹתָם אֲשֶׁר כִּפֹּר בָּהֶם לְמִלְאֲ אֶת־יָדָם לְקֹדֶשׁ
 אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם: (לד) וְאִם־
 יוֹתֵר מִבִּשְׂרֵי הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר
 וְשִׂרְפָתָ אֶת־הַנוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ
 הוּא: (לה) וַעֲשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כְּכֹה כָּל־
 אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתְכֶם שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם:
 (לו) וּפָר חֲטָאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכֹּפָרִים

דבק עם מחיל המלואים, וראוי האתחנן לבוא במלת התרומה, ועלות אשר הוכף ואשר
 סורס דבק עם מחיל המלואים, הנהו והשוק שנפעם הזאת הוכף והורס מחיל המלואים

la gamba¹ destra) ad Aronne, ed a'suoi figli, qual diritto perpetuo, (da percepire) dai figli d'Israel, poichè sono un (sacro) tributo. Saranno un tributo dei figli d'Israel, (da prelevarsi) dai loro sacrifici di contentezza, la parte (cioè) che avranno a prelevarne pel Signore. (29) Gli abiti sacri poi d'Aronne apparterranno a'suoi figli, dopo di lui, per venire con quelli investiti della loro dignità, e con quelli ricevere la loro installazione. (30) Per sette giorni gl'indosserà quel de'suoi figliuoli che avrà ad uffiziare in luogo suo, ch'entrerà nel padiglione di congregazione a fare le sacre funzioni. (31) Prenderai poi il montone dell'installazione, e ne cucinerai la carne in luogo sacro. (32) Ed Aronne e i figli suoi mangeranno la carne del montone, ed il pane ch'è nel paniere, all'ingresso del padiglione di congregazione. (33) Essi mangeranno quelle cose, colle quali fu fatta l'espiazione per installarli, per consacrarli: ed alcun estraneo [cioè chi non è della famiglia sacerdotale] non ne mangerà, poichè cosa sacra sono. (34) E se avanzerà della carne (del sacrificio) d'installazione, o del pane, sino alla dimane; abbrucerai quell'avanzo, non si mangerà, poichè è cosa sacra. (35) Farai ad Aronne ed a'suoi figli così, il tutto come ti comandai; per sette giorni celebrerai la loro installazione. (36) Ed un toro in sacrificio di aspersione farai ciaschedun giorno, oltre alle (anzidette) espiazioni, ed aspergerai (il sangue) sull'altare, facendo espiazione per esso [cioè per mondarlo d'ogni colpa che potesse essere stata commessa nella sua costruzione, o nell'offerta dei suoi materiali], e l'un-

לעיתיד יהיו לאהרן ולבניו (אח"ס). אשר הונף ואשר הורם: שניהם הונכו מנחה לפני ה' כמפורש כאן וניקרא ח' כ"ז כ"ט, ושניהם נתנו מרומה לה', הזקק בקטר, והחזה היה למנה למשה שניה מחבן בניי המלואים והיה אוכל משלחן גבוה. (ל) ר"י היה גורם ילגסם הכהן, וכן עיקר, אבל בכ"י שנינו ושני כ"י של רמ"מן אינו,

וַחֲטֹאתַי עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרֶךָ עָלָיו וּמִשַּׁחַת
אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ: (ל) שִׁבַּעַת יָמִים תִּכְפֹּר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קָדֹשׁ
קִדְּשִׁים כָּל־הַנִּגָּע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: ס שש
(לח) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לְיוֹם תָּמִיד: (למ) אֶת־הַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בֶּבֶקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים: (מ) וְעֹשֶׂן סֹלֶת בָּלוּל
בְּשֶׁמֶן כְּתִית רִבַּע הַהִין וְנֶסֶךְ רִבְעֵת הַהִין
יִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: (מא) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים כַּמִּנְחַת הַבֶּקֶר וּכְנֹסְכָהּ
תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לָרִיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לַיהוָה: (מב)
עַל־תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי
יְהוָה אֲשֶׁר אֹמַר לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלַיִךְ
שָׁם: (מג) וְנִגְדַרְתִּי שָׁמָּה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ
בְּכִבְדִּי: (מד) וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אֹהֶרֶן וְאֶת־בָּנָיו אֶקְדָּשׁ לְבָהֶן
לִי: (מה) וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹךְ בָּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי

gerai per consacrarlo. (37) Per sette giorni farai espiazione per l'altare, e (così) lo consacrerai, e l'altare diverrà cosa santissima, tutto ciò che toccherà l'altare diventerà sacro. (38) E quest'è ciò che farai sull'altare: agnelli nati entro l'anno, due per giorno cotidianamente. (39) Un agnello farai la mattina, e l'altro agnello farai verso sera. (40) Con un decimo (di efà) di fior di farina, intriso con olio vergine, un quarto di Hin, ed il libamento d'un quarto di Hin di vino, per un agnello. (41) Ed il secondo agnello farai verso sera, accompagnandolo dell'offerta farinacea e della libazione, come quello della mattina, in odore propiziatorio, sacrificio da ardersi al Signore. (42) Olocausto cotidiano per tutte l'età avvenire, (da farsi) all'ingresso del padiglione di congregazione, davanti al Signore, dove io mi congregherò a voi, per ivi parlare a te. (43) Io mi congregherò ivi ai figli d'Israel, e (quel luogo) acquisterà santità per la mia gloriosa presenza. (44) Io santificherò il padiglione di congregazione e l'altare, ed Aronne e i figli suoi santificherò ad essere sacerdoti a me. (45) Ed avrò sede in mezzo ai figli d'Israel, e sarò il loro Dio [tutelare]. (46) E conosceranno ch'io, il Signore, sono il loro Dio, che li trasse dalla terra d'Egitto, per aver sede fra di loro. Son io il Signore, Iddio loro.

ונבאחת אין נראה שיהיה הכהן כמו המכהן, אך הוא מקרא קצר, הכהן אשר יקום תחתיו, כמו שהוא בתרגום ירושלמי. (לך) יקראש: עיין למטה ל' כ"ט בר"ש ורא"נ. והנה רז"ל חילקו בין ראוי לשאינו ראוי, שהמזבח וכן כל בלי שרת מקדשין כל מה שנוגע בהם אם דבר הראוי להיות קדש, לא אם אינו ראוי. ור"ל כי אף מה שאינו ראוי להיות קדש כיון שנוגע בכלי שרת הרי הוא אסור בהנאה לזרים. (מא) תעשה לה: לה חזר לעולם הנזכרת אח"כ (עולת תמיד לדורותיכם).

לָהֶם לֵאלֹהִים: (מז) וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
 אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לִשְׁכֵנִי בְּתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ שבע

ל

(א) וַעֲשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקֵּטֶר קִטְרֹת עֲצֵי שִׁטִּים
 תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: (ב) אֹמֶה אָרְכּוֹ וְאֹמֶה רָחְבּוֹ
 רְבֹועַ יְהִיָּה וְאַמְתִּים קָמְתּוּ מִמֶּנּוּ קִרְנֹתָיו:
 (ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גִּגּוֹ וְאֶת־
 קִירָתוֹ סָבִיב וְאֶת־קִרְנֹתָיו וַעֲשִׂיתָ לוֹ זָרָהָב
 סָבִיב: (ד) וְשִׁתִּי טַבַּעַת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לוֹ
 מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־
 שְׁנֵי צַדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ
 בַּהֲמָה: (ה) וַעֲשִׂיתָ אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים
 וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: (ו) וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי
 הַפֹּדֶת אֲשֶׁר עַל־אֶרֶן הָעֵדוּת לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים
 אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת אֲשֶׁר אֹנֵד לָךְ שְׁמֹרָה:

XXX

(1) E farai un altare, da ardervi il profumo: di legna d'acacia lo farai. (2) Un braccio (sarà) la sua lunghezza ed un braccio la sua larghezza, quadrato sarà, e due braccia la sua altezza: ed avrà le sue prominente, da esso (inseparabili). (3) E lo coprirai d'oro puro, il suo piano superiore, le sue pareti tutt'attorno, e le sue prominente; e gli farai una cornice d'oro intorno. (4) E due anella d'oro gli farai al di sotto della sua cornice, ai due suoi lati, (due cioè ne) farai da ambe le parti; onde passarvi le stanghe, colle quali portarlo. (5) E farai le stanghe di legna d'acacia, e le coprirai d'oro. (6) E lo collocherai davanti alla portiera, che sovrasta all'arca della

(ד) על שתי צלעותיו תעשה על שני צדיו: היום כ"ה תמוז תר"ט כ"ל
 שהכוונה שמים שהן ארבע, שתי טבעות על שתי צלעותיו, אך לא שמים בין הכל, אלא
 שמים מכל זד, כמו שהיה נארון ובשלחן ובמזבח העולה, כי דלוי טבעות אחת מכאן
 ואחת מכאן (כמו שפירש ר"י נכור שור) לא היה כבון לשאת אותו, כי יהיה מתמוטט
 ומוזדעזע, וזה שלא נכתב בהדיא ארבע טבעות, אינו אלא לאסבת החלוקה, ע"ד מנהג
 ל"הק לכפול הענין בחלות שונות. הלא חראה כי בכל אחד משלשה כלים שזכרו בהם
 צדים הלשון משונה תמיד, נארון כתוב (כ"ה י"ב) וינקה לו וכו' ושתי טבעות על צלעו
 האחת ושתי טבעות וגו', ובשלחן כתוב (כה כ"ו) ועשית לו ארבע טבעות זהב ונתת
 את הטבעות על ארבע הפאות וגו', ובמזבח העולה (כ"ז ד') כתוב ועשית על הרשת ארבע
 טבעות נחשת על ארבע קטותיו, וא"כ כתוב והיו הנדים על שתי צלעות המזבח, וכאן
 נמצא הקטורה שנה ג"כ נלשט ואמר שתי טבעות, ולא אמר ארבע טבעות, אבל כירש
 שהיהנה על שתי צלעותיו כלשון הנאמר במזבח העולה, ושם היו הטבעות ד' ולא ב',
 ואזר ופירש על שני צדיו, כל' ב' מכל זד. אח"כ מלאתי שכן היא ג"כ דעת דון יצחק,
 שהיו שם ד' טבעות, אלא שהוא אומר שהיו על הזוית, חס אפשר, אבל אין ספק
 כי צלעותיו אינן זוויותיו, ואולי המתרגם נחר לתרגם זוויותיה, כי היה הענין מתמים
 ור להזכיר הנדים שתי פעמים חכמות, אך באמת אין חלת נלע מורה כלל על הזוית.

(ו) וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהָרֶן קִטְרֶת סַמִּים בַּבֶּקֶר
 בַּבֶּקֶר בְּהִיטִיבוֹ אֶת־הַנֶּרֶת יִקְטִירָנָהּ: מַסְמַד
 (ז) וּבַהֲעֵלֹת אֶהָרֶן אֶת־הַנֶּרֶת בֵּין הָעֶרְבִים
 יִקְטִירָנָהּ קִטְרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:
 (ח) לֹא־תֵעָלוּ עָלָיו קִטְרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה
 וְנֹסֶךְ לֹא תִסְכוּ עָלָיו: (י) וּכְפַר אֶהָרֶן עַל־
 קִרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדָּם חֲטָאת הַכֹּהֲנִים
 אַחַת בַּשָּׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־
 קֹדֶשִׁים הוּא לִיהוָה: פ פ פ כ א (יא)

(יא) כי תשא וגו': כאדם מוכה את כספו ואת זהבו, או כשהמלך מוכה את אנשי
 נבלו, קרוב הדבר מאד שיהיה נוסח בעשרו ונכדו קיילי, ויתגאה בלבו ויאמר בכחי
 ועוצם ידי עשיתי חיל, או לעשה חיל; ואז יקרה על הרוב שיתפסק עליו הגלגל ותבואהו
 שואה לא ידע (כי אומנם זה אחד ממשפטי ההשגחה, לפני שזר גאון, חס התאמת
 ומתאמת בכל הדורות, גם ביחידים, גם באומות ונחלכים) וזוהי נולדה בכל העמים
 אמונות העין הרע, ונראה שכבר התפשטה האמונה הזאת בישראל בדורות שקדם מתן
 תורה, והנה לא רצה ה' לבטל האמונה הזאת מכל וכל, יען יסודתה על אמונות
 ההשגחה, והיא מרחיקה את האדם מבעוט בכחו והובו, וזהו עיקר כל התורה כלה.
 לפיכך מה עשה? נזה שימנו בעת היותו, בתפלת היוםם לנו אחד, ושימנו כופר נקע
 לגלגלת ויתן הכסף ההוא על עבודת אהל מועד, לזכרון לפני ה' לכפר על כפשותיהם,
 באופן שמהיום ההוא והלאה יוכלו להמנות בלי שייראו מעין הרע, כי המשכן העשי
 מכסף הכפורים הוא יכפר עליהם. והנה אמר כי תשא וגו' ונתנו איש כופר כפשו
 זכו' וכו', ומשמעות הדברים היא שזה דבר הכובא גם למדות, שכל זמן שימנו ולא
 יתנו כופר יהיה בהם נגף; אבל בסוף הענין אמר ולקחת את כסף הכפורים מאלה

Legge, dirimpetto al coperchio ch'è sopra la Legge, dov'io mi congregherò a te. (7) Ed Aronne arderà sopra di quello il profumo aromatico; di mattina in mattina, quando egli pulisce i lumi, lo arderà. (8) Come pure quando Aronne accende i lumi verso notte, lo arderà. Profumo quotidiano innanzi al Signore, per tutte l'età avvenire. (9) Non arderete sopra di esso (altare) alcun profumo estraneo, nè olocausto, nè offerta farinacea, nè vi farete sopra alcuna libazione. (10) Ed Aronne farà l'espiazione sulle sue prominenze una volta l'anno. Del sangue del sacrificio di aspersione (del giorno) dell'espiazione, una volta l'anno, espierà sovra di esso, in tutte l'età avvenire. Cosa santissima al Signore egli è (quell'altare). (11) Il Signore parlò

בני ישראל ונתח אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשתיכם, הורה בזה שהכסף-הזהב יהיה לזכרון לפני ה' לדורות הנאים ולא ינטרכו עוד לכופר, כי אע"פ שהנמים נריכים לכופר בנה המשכן העשוי כספך הכפורים הוא יכפר עליהם, ולפי זה כי תשא אינה מורה אלא לאותה שעה בלבד, כדעת דון יצחק; רק צאת לא אסכים עמו, בזה שאמר שהיה עיקר הטוה הזה למען אכסוף הכסף הנריך לעבודת המשכן, כי אחרוב שזולת התחבולה הזאת היו מרבים להביא כסף הרבה יותר מדי המלאכה, כמו שהביאו מן הזהב והאזנים ומכל שאר המינים, אבל עיקר המכוון במוה הזאת היה כדי שתהיה גם תרומה אחת שיטו בזה העשיר והעני, ושמן התרומה ההיא יעשו האדנים שעליהן המשכן והפרכת עמודים, באופן שלא יוכל העשיר לומר לעני חלקי גדול במקדש יותר חלק (כמו שכתבו חכמי התוספות בס' דעת זקנים); אחת שנית כדי להקליש אחת העין הרע כשימכו לנורך כי המשכן העמוד על אותו הכסף שכתבו איש כופר נפשו יכפר עליהם, וכן מלאנו כי כמה פעמים אחר זה התפקדו בני ישראל ולא נזכר שנתנו כופר, ולא היה בהם נגף. וכל זה אמנם כשימכו לנורך, אבל אם היו נמנים שלא לנורך ורק מפני גאות המושל, אז יתכן שיבגוע מקרה רע לעונש הגאווה ולפי דרכי ההשגחה העליונה; וכן אמרו במדרש תנחומא כל זמן שנתנו ישראל לנורך לא חסרו, שלא לנורך חסרו, והנה דוד בסוף ימיו התאווה תאוה לדעת מספר מפקד העם, ולא היה זה לנורך, כי לא עשה עוד מלחמה, רק דרך גאווה וגאון, ולכן פסד יואב בן יהיה קלף מואת ה', והיה דבר המלך נתעב בעיניו, וגם ה' שלח בגף בעם. ובאותה שעה נתעורר דוד להקים בית לה' שיהיה מכפר על ישראל, והתנדב והכין ככל כמו זהב וכסף וכתשת וברזל ועינים ואזן יקרה ואזני שיש, ושאל ג"כ מהקהל כלו שיתנדבו גם הם, ומיד התנדבו בלג שלם כדנה גדולה.

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יב) כִּי תֵשָׂא
 אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנּוּ אִישׁ
 כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בַּפֶּקֶד אַתָּם וְלֹא־יָהִיָּה
 בָּהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתָּם: (יג) זֶה יִתְּנוּ כָל-
 הָעֵבֶר עַל-הַפְּקֻדִים מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל
 הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֶּרָה הַשֶּׁקֶל מַחְצִית הַשֶּׁקֶל
 תְּרוּמָה לַיהוָה: (יד) כָּל הָעֵבֶר עַל-הַפְּקֻדִים
 מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה:
 (טו) הָעֹשִׂיר לֹא־יִרְבֶּה וְהַדָּל לֹא יִמְעִיט
 מִמַּחְצִית הַשֶּׁקֶל לִתֵּת אֶת-תְּרוּמַת יְהוָה
 לְכַפֵּר עַל-נַפְשֹׁתֵיכֶם: (טז) וְלִקְחֹתָ אֶת-כֶּסֶף
 הַכֶּפָּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל-
 עֲכֹת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזָכְרוֹן
 לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל-נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ (יז)

היום כל זה לכפר על ישראל לחרות הבאים. ואנחה לגוף הענין, והוא ענין
 עין הרע, ואומר כי קצת מן המחלסכים כגון רב"ג בקשו לפרשו על דרך הטבע,
 ואמרו שהאידים היוצאים מעיני העניים אל פני האיש הכשקף יוכלו להיות ארסיים
 ולהזיק או להמיתו, הכל לפי טבע המקבל; ומכאן דורנו נהפך, רובם לטענים על
 אמונת העין הרע על דברים אחרים רבים הנלתי מונכים על דרך הטבע. ולעמי

a Mosè, con dire: (12) Quando farai la rassegna dei figli d'Israel, di quelli (cioè) che sono da enumerarsi [esclusi i minori e le femmine], daranno ciascheduno al Signore il riscatto della propria persona, quando ne verrà fatta l'enumerazione; e così non accadrà in essi mortalità, quando [verranno enumerati. (13) Questo daranno tutti quelli ch'entreranno nella numerazione: mezzo siclo, secondo il peso del Tempio. Il siclo è venti gherà. La metà del siclo è il tributo (da pagarsi) al Signore. (14) Chiunque entra nella numerazione: dall'età di vent'anni in poi, pagherà questo tributo al Signore. (15) Il ricco non darà di più, ed il povero non darà meno, del mezzo siclo, per pagare il tributo al Signore, per riscattare le vostre persone. (16) Riceverai dai figli d'Israel l'argento del riscatto, e l'impiegherai ad uso dell'ufficiatura da farsi nel padiglione della congregazione, e servirà ai figli d'Israel di ricordo davanti al Signore, per riscattare le vostre persone. (17) E il Si-

אלו ולא טועים. אבל העולם איננו מתכנה על פי חקת הטבע הממרי לנדן, אבל יש עוד חקת אחרות, חקקה אבות המכמה העליונה במחלת הנריאה, על פיהן תסובינה מסבות המאורעות, להביא על גוי ועל אדם יחד הטובות והרעות המעידות על ההשגחה; אשר יביט אליהן המתפלל, ויאמר מקרה הם, ויביט אליהן ההמון ויאמר מעשה נסים המה; ובאמת הם מסובבים טבעיים הנמשכים בהכרח מסבות הטבעיות, אבל המסובבים וסבותיהם כלם מושרים מתחלת הנריאה במחמת המסדר העליון ית' שמו; והיא שגזרה שיהיה הקור קשה ומוקדים בשנת התקע"ג, למען הפיל מלך עריל, ולהשקיט ארץ ומלואה, היא חקקה בתהליכות קורות הצבור והיחיד גזרת לכני שבר גאון, וממנה ימשך כי כשאדם (או הגוי כלו) עומד ברום ההלכה ומתגאה ומתכבד, ומביא קנאה בלב רואיו יקרה לו שיהפך עליו הגלגל, ותבואהו שואה לא ידע, וההמון ייתם זה לעין הרע, ולפעמים ייתם זה לקללת הזונאים, ולפי האמת אין העין חזקה, ולא הקללות מביאות רעה. אבל המשפט לאלהים הוא, והוא גור ומקק בשדר השתלשלות מסבות הטוב והרע, שגאות אדם תשפילנו ושפל רוח ימנך כבוד, ומאורר נרפתי אחר

Du triomphe à la chute il n'est souvent qu'un pas.

(VOLTAIRE, *la Mort de César*).

והמעמר כתב כי אנשי הדור ההוא הוזכרו לתת כופר מסכני שמתאו בעגל וכתמיניו כלליה; ולא זכר כי הטוי הזה קדם למעשה העגל. (פז) לכפר על נפשותיהם: וכן

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יח) וְעָשִׂיתָ
כִּיֹּר נְחֹשֶׁת וּבָנוּ נְחֹשֶׁת לְרַחֲצָהּ וְנָתַתָּ אֹתוֹ
בֵּין-אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מַיִם:
(יט) וּרְחֲצוּ אֶהְרֶן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת-יְדֵיהֶם וְאֶת-
רַגְלֵיהֶם: (כ) בְּבֹאֵם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ-
מַיִם וְלֹא יָמָתוּ אוֹ בְּגָשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ
לִישָׁת לְהִקְטִיר אִשָּׁה לַיהוָה: (כא) וּרְחֲצוּ
יְדֵיהֶם וּרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמָתוּ וְהִיטָה לָהֶם חֻקַּ-
עוֹלָם לָו וּלְזָרְעוֹ לְדֹרֹתָם: פ (כב) וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (כג) וְאַתָּה קַח-לָךְ בָּשָׂמִים

ESODO XXX

gnore parlò a Mosè, con dire: (18) Farai eziandio una conca di rame, col suo piedestallo di rame, ad uso di bagno; e la collocherai tra il padiglione di congregazione e l'altare, e vi porrai dell'acqua. (19) Ed Aronne e i figli suoi vi si bagneranno le mani e i piedi. (20) Entrando nel padiglione di congregazione, si bagneranno, altrimenti morranno; come pure accostandosi all'altare per officiare, per ardere qualche sacrificio da ardersi al Signore. (21) Si bagneranno le mani e i piedi, e non morranno; e ciò sarà per essi statuto perpetuo, per lui (cioè) e per la sua discendenza, per tutte l'età avvenire: (22) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (23) E tu pren-

כסף הכפורים, הנכון כרמ"בין ענין כומר כפ, וכן כי הדם הוא כנפס יכפר, הוא כומר הכפס, כי הדם הוא הכפס, והמקריב קרבנו כותן כפס תחת כפס. (כג) כפי

ראש מֶרֶדְרוֹר חֲמִשׁ מֵאוֹת וּקְנָמָן בֶּשֶׂם
 מִחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתַיִם וּקְנֵה־בֶשֶׂם חֲמִשִּׁים
 וּמֵאֲתַיִם: (כד) וְקֹדֶה חֲמִשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 וְשֶׁמֶן זַיִת הָיִן: (כה) וַעֲשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
 רֶקֶח מִרְקַחַת מַעֲשֶׂה רֶקֶח שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
 יִהְיֶה: (כו) וּמִשְׁחַת בּוֹ אֶת־אֶהָל מוֹעֵד וְאֵת
 אֲרוֹן הָעֵדֻת: (כז) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
 וְאֶת־הַמִּנְדָּה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת:
 (כח) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
 הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (כט) וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ
 קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים כָּל־הַנִּגָּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ: (ל) וְאֶת־

ESODO XXX

diti scelti aromi: mirra spontanea, cinquecento (sicli di peso);
 cinnamomo aromatico, la metà dell'antecedente, (cioè) duecen-
 tocinquanta; e calamo aromatico [cannella] dugentocinquanta.
 (24) E cassia, cinquecento, (il tutto) col peso del Tempio; e
 olio d'oliva, un Hin. (25) E ne farai un olio di sacra unzione,
 un composto odoroso, lavoro d'unguentario: olio di sacra un-
 zione sarà. (26) E ungerai con esso il padiglione di congrega-
 zione, e l'arca della Legge. (27) E la mensa e tutti i suoi ar-
 redi, ed il candelabro e i suoi arredi, e l'altare del profumo.
 (28) E l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi, e la conca
 e il suo piedestallo. (29) E li dichiarerai sacri, e saranno cosa
 santissima; tutto ciò che li toccherà diventerà sacro. (30) Ed

אֶהְרֶן וְאֶת־בְּנָיו תִּמְשַׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן
 לָיו: (ל) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שְׁמֹן
 מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם: (ל) עַל־
 בָּשָׂר אָדָם לֹא יִסָּךְ וּבְמִתְכַנְתּוֹ לֹא תַעֲשֶׂהוּ
 כְּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם: (ל) אִישׁ
 אֲשֶׁר יִרְקַח כְּמֹהוּ וְאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זֶרַע
 וְנִבְרַת מַעֲמִיו: ס (ל) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה קַח־לָךְ סָמִים נָטָף וּשְׁחַלֵּל וְחִלְבְּנָה
 סָמִים וּלְכַנָּה זָכָה בָּר בְּבָר יִהְיֶה: (ל) וַעֲשִׂיתָ
 אֹתָהּ קְטֹרֶת רֶקַח מַעֲשֶׂה רֹקַח מִמֶּלֶךְ טָהוֹר
 קֹדֶשׁ: (ל) וּשְׁחַקֵּת מִמֶּנָּה הִדֵּק וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה
 לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאַהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אוֹעֵד לָךְ
 שִׁמָּה קֹדֶשׁ קֹדֶשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: (ל) וְהַקְטַרְתָּ
 אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמִתְכַנְתָּהּ לֹא תַעֲשֶׂה לָכֶם קֹדֶשׁ
 תִּהְיֶה לָךְ לִיהוָה: (ל) אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמוֹהַ
 לַהֲרִיחַ בָּהּ וְנִבְרַת מַעֲמִיו: ס

הַטַּעֲמִים, וּבִדְעַת הַיְרֻשָּׁלַיִם שְׁקִלִים רִישׁ פֶּרֶק ע"א. (ל) לֹא יִסָּךְ: ע"ד וַיֵּשֶׁם בְּחָרֶן
 בְּחֻזְרִים. (ל) וְחִלְבְּנָה סָמִים: קֶח נָטָף וּשְׁחַלֵּל וְחִלְבְּנָה מִזֵּבָחִים שִׁבְיוֹ רִאשִׁים

לא

(א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) רְאֵה
 קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן-אוּרִי בֶן-חֹר לְמִטָּה
 יְהוּדָה: (ג) וְאִמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֻמָּה
 וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל-מְלָאכָה: (ד) לַחֲשֹׁב
 מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בִּזְהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְחֹשֶׁת:
 (ה) וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלְאֵת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ
 לַעֲשׂוֹת בְּכָל-מְלָאכָה: (ו) וְאֲנִי הִנֵּה נֹתְתִי
 אֹתוֹ אֶת אֱהִיֶּאֱב בֶן-אֲחִיסָמֶךְ לְמִטָּה-דָּן
 וּבִלֵּב כָּל-חֲכָמִים לֵב נֹתְתִי חֻמָּה וְעִשׂוֹ אֶת
 כָּל-אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ: (ז) אֶת אֶהֱל מוֹעֵד וְאֶת-
 הָאָרֶץ לַעֲדֹת וְאֶת-הַכִּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֶת
 כָּל-כְּלֵי הָאֶהֱל: (ח) וְאֶת-הַשְּׁלֶחַן וְאֶת-כְּלָיו
 וְאֶת-הַמִּנְחָה הַטְּהֹרָה וְאֶת-כָּל-כְּלֵיהָ וְאֶת
 מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: (ט) וְאֶת-מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת-
 כָּל-כְּלָיו וְאֶת-הַכִּיּוֹר וְאֶת-כְּנֹו: (י) וְאֶת בִּגְדֵי

XXXI

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Vedi, io chiamo per nome Bessalèl, figlio di Uri, figlio di Hhur, della tribù di Giuda. (3) Io l'ho ripieno di spirito di Dio, in quanto a sapienza, a discernimento, e ad assennatezza, ed in qualsiasi arte. (4) Per pensare (nuove) idee, per lavorare in oro, ed in argento, ed in rame. (5) E pei lavori in gemme da legare, e pei lavori in legname; per lavorare (in somma) di qualsiasi arte. (6) Io poi gli assegno in compagnia Aholiàv figlio di Abhisamàch, della tribù di Dan, come pure tutti gli (altri) uomini ingegnosi, quelli (cioè) che furono da me forniti d'ingegno; ed eseguiranno tutto ciò che ti comandai. (7) Il padiglione di congregazione e l'arca per la Legge, ed il coperchio che le sta sopra, e tutti gli arredi del padiglione. (8) E la mensa, e i suoi arredi, ed il candelabro puro [lucente] e tutt'i suoi arredi, e l'altare del profumo. (9) E l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi, e la conca ed il suo piedestallo. (10) E i panni a rete [che stendevansi sui sacri arredi, quando il popolo ed il tabernacolo ponevasi in viaggio. Vedi Numeri, Capo IV], e gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti

(ב) קראתי בשם: ענין בחירה, וכן תרגם אונקלוס דרנתי, כמו קראתי בשם לי אחס (ישעיה מ"ג א'). (ו) ואני חנה נחתי אתו..... ובלב כל חכם לב נחתי חכמה: וגם נחתי אתו את כל חכם לב אשר בלבו נחתי חכמה, והוא על דרך ולכל נהן מיי רוחי (ישעיה ל"ח י"ו). (י) שרד: תרגום של קלעים ושל מִכְבָּר (ר"ש ראז' גיז'), והם לכסות הכלים בנסות המחכה, וענין ר"ש למטה ל"ט א', ושם מוזכר שבעשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני; ובסוף פרשת במדבר מוזכר שהיו שלש מינים, נגד תכלת ונגד ארגמן ונגד תולעת שני, כל אחד מכלי הקדש קבע לו כתוב באיזה משלש מיני בגדי השדר יכסוהו. בר"ש כ"י מפרשים, לא יש מפרשים, כי הכל היו מפרשים

הַשָּׂרָד וְאֶת־בְּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־
בְּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: ^(יא) וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֶת־קֶטֶרֶת הַסַּמִּים לְקֹדֶשׁ כָּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתְךָ
יַעֲשׂוּ: פ ^(יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
^(יג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ
אֶת־שַׁבָּתִי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לִדְעַת כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדְּשְׁכֶם: ^(יד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ
הוא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָל־הַעֲשֵׂה
בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב
עַמִּיהֶם: ^(טו) שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־
הַעֲשֵׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת:
^(טז) וּשְׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת
אֶת־הַשַּׁבָּת לְדַרְתָּם בְּרִית עוֹלָם: ^(יז) בֵּינִי
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ

(*) קמ"ז כ"ק

dei suoi figli, per funzionare. (11) E l'olio d'unzione, ed il profumo aromatico, pel Santuario. Faranno il tutto come ti comandai. (12) Ed il Signore disse a Mosè quanto segue: (13) E tu parla ai figli d'Israel, con dire: Però i miei Sabbati osserverete, poichè esso [il Sabato] è un segnale per tutte l'età avvenire, [dell'alleanza ch'è] tra me e voi, perchè si sappia ch'io, il Signore, vi ho dichiarati santi. (14) Osserverete dunque il Sabato, poichè sacro esso è [esser deve] per voi, chi lo profana sarà fatto morire; poichè chiunque farà in esso lavoro, quell'individuo [se non sarà punito] andrà estinto di mezzo ai suoi popoli. (15) Sei giorni si lavorerà, ed il settimo è giorno di grande riposo, sacro al Signore. Chiunque fa opera nel giorno del Sabato, sarà fatto morire. (16) I figli d'Israel osserveranno il Sabato, celebrando il Sabato in tutte l'età avvenire, qual patto perpetuo. (17) Del patto ch'è tra me e i figli d'Israel esso sarà perpetuamente un segnale; poichè in sei giorni fece il Signore il cielo e la terra, e nel giorno settimo cessò e riposò. (18) Ora, terminato ch'egli ebbe di parlare con Mosè nel monte di Sinai, gli diede le due tavole della Legge, tavole di pietra, scritte col dito di Dio.

בגדי שרד כמו בגדי שרת, זר"ש ז"ל מדעתו מלא סמיות הכבוד. (יא) ואת שמן המשחה ואת קצרת הסמים לקדש: שמן המשחה היה משמח למשיח כלי הקדש ואנשי הקדש. (יב) שבת שבתון: הכפל למזק, כמו מדהרות דהרות אנדרו (שופטים ה' כ"ג), מפני רעת רעתם (הושע י' ט"ו). שבתון ענינו שבתה והוא נאמר על כל יום טוב (למעלה י"ו כ"ג ויקרא כ"ג כ"ד ול"ט), וכן שנת שבתון (ויקרא כ"ה ה') שנת שבתה; ושנת שבתון ענינו שבתה גדולה, ואינו נאמר אלא על יום השבת ועל יו"ה (ויקרא י"ו ל"א וכו' ל"ב), וכמו שהשנת נקראת שנת ונקראת ג' שנת שבתון, כן שנת השמיטה נקראת שנת שבתון וגם שנת שבתון (ויקרא כ"ה ד' ה'). והנה שנת וי"הד הם ימי שבתה גדולה, כי לא הותרה בהם מלאכת אובל כפש, כמו שכתב ר"ש לפי קצת נוסחאות. (יד) דברי ר"ש כאן תמוסין, והנהגה ככתובה כאן בדפוסים אחרונים ככונה, והלא כדברי ר"א, ועיין פירושי בירמיה ז' כ"ב.

וביום השביעי שבת וינפש: ס שני (יד) ויתן
אל-משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני
לחת העדת לחת אֶבֶן כתבים באצבע
אלהים:

לב

(א) וירא העם כי-בשש משה לרדת מן-
ההר ויקהל העם על-אהרן ויאמרו אליו
קום עשה-לנו אלהים אשר ילכו לפנינו
כיונה משה האיש אשר העלנו מארץ
מצרים לא ידענו מה-היה לו: (ב) ויאמר
אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני
נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי: (ג)
ויתפרקו כל-העם את-נזמי הזהב אשר
באזניהם ויביאו אל-אהרן: (ד) ויקח מידם
ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו
אלה אלהינו ישראל אשר העלוך מארץ
מצרים: (ה) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו

XXXII

(1) Ma il popolo, vedendo che Mosè tardava a scendere dal monte, si radunò presso Aronne, dicendogli: Alzati, fanne dèi, che ci vadano davanti [cioè simulacri, che, mediante celeste influxo, abbiano a servirci di guida]; poichè ecco, Mosè, l'uomo che ci condusse fuori della terra d'Egitto, non sappiamo che cosa siane avvenuto. (2) E Aronne disse loro: Spiccate i pendenti d'oro, che le vostre mogli, i vostri figli e le figlie vostre hanno agli orecchi, e recateli a me. (3) E tutt' il popolo si spiccò i pendenti d'oro che aveva agli orecchi, e recolli ad Aronne. (4) Egli ricevette (quell'oro) dalla loro mano, lo raccolse in una borsa, e ne fece un vitello di getto; ed essi dissero: Quest'è [cioè rappresenta] il tuo Dio, o Israel, che ti trasse dalla terra d'Egitto. (5) Aronne, visto ciò, gli fabbricò davanti un altare; indi Aronne proclamò e disse:

(א) ויקהל העם על אהרן: העם נקהל על אהרן ונקשו מחבו בחזקה שיעשה להם אלהים, והוא ראה שחס לא יעשה אלהים יהרגוהו ואח"כ יעשו מה שירבו, ואז מה תועיל מיתתו? ובהקד כהיותו בחיים עלתה נידו להפריעם במחולות נאופן שלא תהיה מלחמה במחנה כמו שפירשתי בפסוק וירא משה את העם כי פרוע הוא. (ג) ויתפרקו את נוסרי: פרקו מעליהם הכנומים, הכנומים הם אקוזאטיף, וההתסעל כולל אקוזאטיף פרקו את ענמם, והנה כאן שני פעולים, ע"ד וילמדוהו דעת (ישעיה מ' י"ד). (ד) עגל: העגל לא היה לע"ז, ולא קבלוהו עליהם לאלוה אלא שיהיה כלי מקבל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג במקום משה (ואהרן לא היה מספיק להם כי גם הוא בן אדם) וכן דעת הכוזרי מאמר א' סימן ז' ו"ו וראב"ע ורמ"ב בן וזקוני ורל"ב, ועיין בה"ע חק"פ פס' 89. קל ויצר: קל משרש צור כמו וצרת הבסף. בחרט: ל' המרטיס (ישעיה ג' כ"ב) (ר"י נאמד משגי הפנים שהניא, ותרגום ירושלמי ור"י בכור צור וצוארט וגו').

וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַיהוָה מָחָר: (א)
וַיִּשְׁכְּמוּ מִמַּחֲדָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגִּשּׁוּ שְׁלָמִים
וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וּשְׁתוּ וַיִּקְמוּ לַצַּחֲקִים: פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּךְ־דָּר בֵּי שְׁתֵּי
עַמֶּיךָ אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ב) סָרוּ
מִהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם עֲשׂוּ לָהֶם עֲגֹל
מִסָּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לָהּ וַיִּנָּבְחוּ־לָהּ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה
אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת־הָעָם
הַזֶּה וְהִנֵּה עֹסֵק־שֶׁה־עָרֹף הוּא: (ג) וְעַתָּה
הִנֵּינִי לִי וַיַּחֲדֵאֲפִי בָהֶם וְאֶכְלָם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתָךְ לְגוֹי גָּדוֹל: (ד) וַיַּחֲלֵ מֹשֶׁה אֶת־פָּנָיו
יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה יְהוָה יַחֲרֶה אַפִּי
בְּעַמֶּיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַחַ
גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: (ה) לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם
לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהָרֹג אֹתָם בַּהָרִים

(א) לַצַּחֲקִים: כולל אור וטעם וריקוד, כמו עוד תעדי תמיד וינחת במתול משחקים (ירמיה
ל"א ד'), ודוד שהיה מפזז ומכרכר לפני ה' אמר: ושמחתי לפני ה' (ט"ז ו' כ"א);

Festa al Signore domani! (6) Alzatisi alla dimane, immolarono olocausti, e presentarono sacrifici di contentezza. Il popolo si assise a mangiare ed a bere, indi si alzarono a trescare. (7) Ed il Signore disse a Mosè: Vanne, scendi, poichè commise una grave colpa il tuo popolo, che conducesti fuori della terra d'Egitto. (8) Si scostarono presto dalla via ch'io ho loro prescritta, si fecero un vitello di getto, e gli si prostrarono, e gli fecero sacrifici, e dissero: Quest'è il tuo Dio, o Israel, che ti trasse dalla terra d'Egitto. (9) Ed il Signore soggiunse a Mosè: Vedo che questo popolo è gente di dura cervice [caparbia]. (10) Ora, lasciami, e l'ira mia arderà in essi, ed io esterminerollì; indi farò sì che tu divenga una grande nazione. (11) Mosè allora supplicò il Signore suo Dio, e disse: Perchè, o Signore, vuoi che l'ira tua arda nel tuo popolo, che traesti dalla terra d'Egitto, con forza grande e mano potente? (12) Perchè vuoi che dicano gli Egizi: « Malignamente li fece uscire (di qui), per poi ucciderli tra i monti, ed esterminarli d'in su la faccia della terra »? — Calmati dall'acceso tuo sdegno, e pentiti del male (minacciato) al tuo popolo.

וכן ליתן זה יצרת לשחק בו (תהלים ק"ד כ"ו) הלויתן מנחם בים, כלומר מתכונע בו
 נכח ומניע את המים כאילו הוא מרקד. (ד) מן הדרך אשר צויתים: ולא אחר
 סרו מעלי, הרי שלא עזבו את ה' לעבוד אלהים אחרים. (ה) קשה עורף: משמע
 שהיו קודם לכן דבקים בע"ז כנזכר ציחוקאל ב' ז' (רמב"מ), ואין צורך לומר שהיו
 דבקים בע"ז ממש, אלא בעשיית נלמים לכבוד האל. רמב"מ העתיק דברי ר"י ודברי
 ראב"ע, ולא הבין שהם שני הפכים, ר"י מעמיד המוכות לפני הקוטה והקוטה הופך
 לו ערבו, וראב"ע עושה המוכות הולך אחר הקוטה להשיבו מדרכו והקוטה ר' בדרבו
 ולא יפכה לאחוריו. גם דברי ראב"ע קטומנמים, באמרו "ולא ישיב עורף לקורא אליו"
 וה"ל ולא יחזיר פניו לקורא אליו. ואין ספק כי ענין המליצה, שערבו קשה ונלתי
 מתכונע, ולפיכך הוא הולך לדרכו בלי יחזיר פניו למי שקורא לו מאחוריו, כלומר שאינו
 שומע בקול מוריו. (ו) ועתה הגידת לי: ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות?
 ואעשה אותך לגו גדול שאתה מזרעם (במדבר רנא, עיין ר"י במדבר י"ד י"ב).

ESODO XXXII

(טו) מזה ומזה הם כתובים: כמו פנים ואחור, אלא שנמלה שיך ל' פנים ואחור, כי יש הפרש בקלף בין גד לזה, אבל באזנים אין חילוק והנהגה לומר מהם ומה.

הִלָּחַת: (יח) וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם
 בִּרְעָה* וַיֹּאמֶר לֹא־מִשָּׁה קוֹל מִלַּחְמָה בַּמִּחָנֶה:
 (יט) וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנֹת גְּבוּלָה וְאֵין קוֹל
 עֲנֹת חִלּוּשָׁה קוֹל עֲנֹת אֲנָכִי שִׁמְעִי: (כ) וַיְהִי
 כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־הַמִּחָנֶה וַיֵּרָא אֶת־הָעֵגֹל
 וּמַחֲלַת וַיַּחֲרֹאֲף מִשָּׁה וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת־
 הִלָּחַת וַיִּשְׁבֵּר אֶתָם תַּחַת הָהָר: (כא) וַיִּקַּח אֶת־
 הָעֵגֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרָף בְּאֵשׁ וַיִּטְחֵן עַד

ESODO XXXII

parte e dall'altra erano scritte. (16) Esse tavole erano opera di Dio, e la scrittura era scrittura di Dio, intagliata sulle tavole. (17) Giosuè sentì il popolo che schiamazzava, e disse a Mosè: Sento romore di battaglia nell'accampamento. (18) E (Mosè) disse: Non sono quelle che sentonsi grida di vittoria, nè sono grida di sconfitta; suono di canti io odo. (19) Quando poi fu vicino al campo, e vide il vitello e le danze, Mosè s'accese di sdegno, e gettò dalle mani le tavole, e le spezzò appiè del monte. (20) E prese il vitello che avevano fatto, e

(יח) ברעו: מקור קל מן ריע, וכן ויריעו נר"ש כ"י שנידי ושמיין וטעקים לא וטומקיס
 כמו נספרי הדפוס, וע' ר"ש נפסוק י"ח. (יח) ענות: עניו כלן כאחת (מזנה
 סוף מועד קטן). (יט) וישלך מידיו את הלוחות וישבר וגו': לא מתמהון לנב,
 וכראה עשה כן להפחיד העם ולהראות להם כי נאצרה הנרית אשר ניכס ונין ה'.
 (כ) וישרף באש: עירב בו נחר או דבר אחר המניא את הזהב לידי קלניכאניון,

(*) נרעו ק'

(*) מידיו ק'

אֲשֶׁר־דָּק וַיֹּזַל עַל־פְּנֵי הַפִּיִּם וַיִּשָּׂק אֶת־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מַה־עָשָׂה
 לָךְ הָעָם הַזֶּה כִּי־הִבֵּאתָ עָלֶיךָ חַטָּאת גְּדֹלָה:
 (כב) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־יִיְהוָה אֵף אֲדַנִּי אַתָּה
 יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בָרַע הוּא: (כג) וַיֹּאמְרוּ
 לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי־
 זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לֹא יָדַעְנוּ מַה־הָיָה לוֹ: (כד) וַאֲמַר לָהֶם לְמִי
 זֶהב הַתַּפְּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וַאֲשַׁלְכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא

ESODO XXXII

lo bruciò [calcinò] nel fuoco, e lo tritò sino a che divenne polvere, la quale poi sparse sull'acqua, e fece bere ai figli d'Israel. (21) E Mosè disse ad Aronne: Che cosa ti fece questo popolo, per cui gli tirasti addosso un grave peccato? (22) Ed Aronne disse: Non si accenda lo sdegno del mio Signore. Tu conosci il popolo com'è proclive al male. (23) Mi dissero: Fanne dèi, che ci vadano innanzi; poichè ecco, Mosè, l'uomo che ci condusse fuori della terra d'Egitto, non sappiamo che cosa siane avvenuto. (24) Dissi loro: Chi ha dell'oro? — (e tosto) se lo spiccarono di dosso, e mel diedero. Lo gettai nel fuoco, e n'uscì questo vitello. (25) Mosè vide ch'il popolo era

ואז הוא מתפרד לעפר, עיין רא"ב רמ"ב נחן וראו'. (כב) כי פָּרַעָה: ע' מה
 שכתבתי נב"ש חק"ט עמוד 122. והנחת הענין הזה תחלה בטאליטוס Annalium lib. I.
 ששם Cecina שהרג בתפולה את המורדים; וחלמדי מוס"ר רר אברהם די קייכטער

הַעֲגֹל הַזֶּה: (כד) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרַע
 הוּא כִּי־פָרַעַה אֶהְרֹן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם:
 (כה) וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בִּשְׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי
 לַיהוָה אֵלַי וַיֵּאֲסֹפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי: (כו)
 וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 שִׁימוּ אִישׁ־חֶרְבוֹ עַל־יָרְכוֹ עִבְרוּ וּשׁוּבוּ
 מִשְׁעַר לְשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו
 וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קָרְבוֹ: (כז) וַיַּעֲשׂוּ

ESODO XXXII

spensierato [distratto nei sollazzi], poichè Aronne l'avea reso tale [col prescrivere la festa], in guisa che sarebbero rimasti sbalorditi in mezzo a quelli che si fossero sollevati contro di essi. (26) E Mosè si fermò all'ingresso dell'accampamento, e disse: Chi è pel Signore (venga) a me! — E si radunarono presso di lui tutt'i figli di Levi. (27) Egli disse loro: Dice così il Signore, Dio d'Israel: Mettetevi ciascheduno la spada al fianco, passate e ripassate il campo, dall'una all'altra porta (di esso), ed uccidete [gli adoratori del vitello] quand'anche fossero vostri fratelli [consanguinei], vostri amici, o vostri aderenti. (28) I figli di Levi eseguirono l'ordine di Mosè, ed

אחור שלל היתה כונת אהרן שימננו בקמיהם, אלא משה כשראה את העם פרוע כי פרעו אהרן באופן שימננו בקמיהם, חיד אחר חי לה' אלי. (כו) שיימו איש דברבו: אע"פ שלא היה העגל ע"ז משה, היה התחלה לע"ז והונרך האל בתחלה היית האומה לנער הקוטאים, ולהשאיר אל כל העם זכרון נורא, למען לא יתחילו

בְּנֵי־לֵוִי כִדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעַם בַּיּוֹם
הַהוּא כִשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
מֵלֹאֵו יָדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ
וּבְאָחִיו וּלְתַת־עַלְיֶכֶם הַיּוֹם בִּרְכָה׃ (ל) וַיְהִי
מִמַּחֲרֹת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעַם אַתֶּם חֲטֹאתֶם
חֲטֹאתָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלִי
אֲכַפְּרָה בְּעַד חֲטֹאתֵכֶם׃ (לא) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי חֲטָא הַזֶּה חֲטֹאתָה
גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ (לב) וְעַתָּה אִם־
תִּשָּׂא חֲטֹאתֶם וְאִם־אֵין מַחְנִי נָא מִסַּפְרְךָ
אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ׃ (לג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי
אֲשֶׁר חֲטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסַּפְרִי׃ (לד) וְעַתָּה לָךְ
נָחָה אֶת־הָעַם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה
מֵלֶאכִי יֵלֶךְ לִפְנֶיךָ וּבָיִים פָּקְדִי וּפְקַדְתִּי

לסדמות לעובדי אלילים. (כט) מלאו: פעל עבר, מחנין פיעל, והוא פעל סתמי
(impersonale) כמו יקראו לך (ישעיה מ"ז ח'), יקראו הקוראים, אף כאן מלאו הממלאים,
אלא שזה כאמר ד"מ כאילו היה שם מי שמלא ידם, והוא כאילו אמר: ידכם מלאה
לה', קבלתם מלי היד בזכות איש בנז וזמיו. איש בבנו: הוא בן בנז שאינו לה,

in quel giorno caddero (morti) del popolo circa tremila uomini. (29) E Mosè disse [ai Leviti]: Voi avete oggi ricevuta la vostra installazione al servizio del Signore, sì, ciascheduno (l'ha ricevuta) col (sacrificio del) proprio figlio, e col (sacrificio del) proprio fratello; e ciò vi attira oggi la (celeste) benedizione. (30) Alla dimane Mosè disse al popolo: Voi avete commesso un grave peccato. Or dunque voglio salire al Signore [sul monte Sinai], forse otterrò perdono pel vostro peccato. (31) E Mosè tornò al Signore, e disse: Deh! questo popolo ha commesso un grave peccato, e si fecero un dio d'oro. (32) Ora dunque, o tu vuoi perdonare il loro peccato; o, altrimenti, mi cancella deh! dal libro del tuo registro [cioè dal libro dei viventi, vale a dire: meglio è ch'io muoja]. (33) Ed il Signore disse a Mosè: Chi peccò verso di me, quello cancellerò dal mio libro. (34) Or dunque va, guida il popolo al paese che t'ho promesso. Già un mio angelo ti andrà innanzi [cioè: ma io non verrò con voi, non avrò sede tra voi, vale a dire, non vi permetto di erigermi il Tempio]. Indi, quando che sia, farò

וגם חתנו שהוא כבן למותו. מלאו: יפה הבין רש"ם שהוא פעל עבר מזכין פעל, כמו כי מלאו אחריה, ויפה פירש חזקוני; אבל לדעת רש"י רא"ב ורמ"במן הוא נזון מן הקל, ולא יתכן, כי לשון מלאי יד אינו אלא בפועל, וגם לא יתכן שיהיה אדם מלא ידו ולוקח גדולה לעצמו. אבל נריך שאחרים יתנו לו הגדולה, וכן נענגי ירבעם כתוב דרך גנאי הכפץ ימלא את ידו (מ"א י"ב ל"ג). (לב) מספרד: ס' המינים, על דרך כל הכתוב למינים נירושלם וכן וגם נדיקים אל יכתבו; וכן היא דעת רש"ם והר"במן וגם בתלמוד (ברכות ל"ב) אמר שמואל שמסר עצמו למיתה עליהם שני מחני כא וגו'. (לד) הנה מלאבי ילך לפנך: כאן הוא מלאך משה, כלו' שלא תלך שכינתו עמהם, כלומר שלא יעשוהמשכן, כיהמשכן הוא אות שהאל נקרבם. ובירום סקרי וגו': אין טעמו ביום בקידה אחרת אפקד עליהם גם עון זה, אבל היא מליצה נהוגה בלשון, כמו ושמע אישה ביום שמעו, ישמע כל זמן שיהיה, ישמע כשישמע; וקרוצ לה כי יפול הכופל, יפול מי שיפול, מי שיהיה, ושמע השומע, ישמע מי שישמע, מי שיהיה,

עֲלֵהֶם חֲטָאתָם: (לח) וַיִּגַּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן: ס

לג

(א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה
אֹתָהּ וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלַיַּעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנַנָּה: (ב) וּשְׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מִלֶּאךָ וְגִרְשָׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֹמֶרִי
וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: (ג) אֶל־אֶרֶץ
זֶבֶת חֶלֶב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי
עַם־קָשֶׁה־עֹרֶף אֹתָהּ פֶּן־אֲכַלְךָ בְּדֶרֶךְ: (ד)
וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדְּבָר הַרַע הַזֶּה וַיִּתְּאֲבָלוּ
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֲדֻיו עָלָיו: (ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֹמֵר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קָשֶׁה־עֹרֶף רַגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ וּכְלִיתִיךָ
וְעָתָה הוֹרֵד עֲדִיךָ מֵעֲלֶיךָ וְאִדְּעָה מָה אֶעֱשֶׂה־

loro scontare il loro peccato. (35) Ed il Signore mandò una mortalità nel popolo, perchè fecero [vullero che fosse fatto] il vitello, che fece Aronne.

וכן וימותי את אשר אהון וגו'. (לח) אשר עשו את העגל: כי הם אחרי קום
עשה לו אלהים. והאריך בזה כי לא היה זה מיד אלא אחר זמן כדברי ראב"ע, והוא
כמשך למה שאחר וזיום פקדי וגו' (תלמודי יסודם לזכרון).

XXXIII

(1) Il Signore disse a Mosè: Va, parti di qui, tu, ed il popolo che hai condotto fuori del paese d'Egitto, verso il paese che ho giurato ad Abramo, ad Isacco, ed a Giacobbe, con dire: Alla tua progenie lo darò. (2) Manderò innanzi a te un angelo, e scaccerò i Cananei, gli Emorei, e gli Hhittei, e i Perizzei, gli Hhivvei ed i Jevussei. (3) (Va, dico,) a quel paese che scorre latte e miele; poichè non verrò in mezzo a voi, poichè siete un popolo di dura cervice, e non vorrei dovervi estermiare lungo il viaggio. (4) Il popolo udì questa cattiva cosa, e si rattristarono, e nessuno si pose addosso i suoi ornamenti. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Di'ai figli d'Israel: Voi siete un popolo di dura cervice. Se io viaggiassi in mezzo a voi [cioè se vi permettesti l'erezione del Tempio], potrebbe accadere ch'in un istante io vi esterminassi. Ora dunque fai bene a spogliarti de' tuoi ornamenti, ed io deciderò come trat-

(ג) כי לא אעלה בקרבך: לא תעשה לי משכן. (ד) ולא שתו איש עדיו
עליו: כי העדיים היו לזכרון לעגל, כי מהם נעשה, או סימן חבלות גרידא, כדעת
ראב"ע. (ה) רגע אחד וגו': התחיל לדבר עמכם דרך חבה בראותו תשובתם שהתאבלו
והסירו עדיות, ואמר להם כי זה שלא יעלה בקרבם אינו אלא לטובתם שלא יכלס אם
יוסיפו למטוא, ושחמס יפה יעשו אם יחמידו להוריד עדים מעליהם, ויבטחו עליו

לך: (ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֲרֵידִים מֵהָרֹב: (ז) וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה הָרֶחֶק מִן־הַמִּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחֲנֶה: (ח) וְהָיָה בְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יִקְוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֱלוֹ וְהָבִיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בָּאוּ הָאֹהֳלָה: (ט) וְהָיָה כִּבְּאֵ מֹשֶׁה הָאֹהֳלָה יֵרֵד עַמּוּד הָעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל

ESODO XXXIII

tarti. (6) Così i figli d'Israel si spogliarono dei loro ornamenti, mentr'erano presso il monte Orèb. (7) Mosè poi prese la propria tenda, e la tese fuori dell'accampamento, lungi dal medesimo, e la denominò padiglione di congregazione. Ora, chiunque voleva consultare il Signore, usciva al padiglione di congregazione, situato fuori del campo [vale a dire, il popolo non essendo degno d'avere nel suo grembo il tempio di Dio, anche le rivelazioni di Dio a Mosè non dovevano aver luogo entro gli alloggiamenti]. (8) Ora, quando Mosè usciva (per recarsi) al padiglione, tutt' il popolo alzavasi, ed ognuno stava in piedi, all'ingresso della propria tenda, e guardava dietro a Mosè, sinchè fosse entrato nel padiglione. (9) Ora, quando

ויניחו לו שנימך הדרך להכניסם לטוב להם. (ו) ויתנצלו... מדר חורב: כלומר מהו והלאה. (ז) מחוץ למחנה: כי כדרך שלא רנה ה' שינו לו משכן ושחורה שכינתו

וידבר עם-מֹשֶׁה: (י) וְרָאָה כָּל-הָעָם אֶת-עַמּוּד
הָעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל-הָעָם
וַהֲשִׁתָּחוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֱלוֹ: (יא) וידבר יהוה
אֶל-מֹשֶׁה פָּנִים אֶל-פָּנִים כַּאֲשֶׁר ידבר אִישׁ
אֶל-רֵעֵהוּ וַיֵּשֶׁב אֶל-הַמַּחֲנֶה וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֻׁעַ
בֶּן-נּוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: פ
שלישי (יב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה רְאֵה אֵת
אֲמַר אֵלַי הֵעַל אֶת-הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא

ESODO XXXIII

Mosè entrava nel padiglione; scendeva la colonna di nube, e si fermava all'ingresso del padiglione, e (Dio) parlava con Mosè. (10) Tutto il popolo vedeva la colonna di nube ferma all'ingresso del padiglione, e tutt'il popolo, ciascheduno all'ingresso della propria tenda, alzavasi e prostravasi. (11) Il Signore parlava a Mosè faccia a faccia, come parla un uomo al suo amico; indi (Mosè) tornava al campo; ed il giovine Giosuè figlio di Nun, suo domestico, non si moveva dal padiglione. (12) E Mosè disse al Signore: Vedi, tu mi dici: «Fa marciare questo popolo»; ma tu non m'hai notificato chi man-

בתוכם, כן לא היה ראוי שיצא הדבור למשה בקרב המחנה. (יא) פנים אל פנים: שהיה הדבור מורגש לו בעת היקילה, וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם, וקרוז לזה עין בעין. ושוב אל המחנה וגו': יהושע לא היה משרת משה מנעוריו (כדעת רמב"מ) כי לא היה צמוד. לא ימיש מתוך האהל: השכינה היתה מדברת עם משה בפתח האהל, אבל יהושע היה יושב בתוך האהל מנפכים (מזה"ר יא"א). (יב) ואתה לא הודעתני וגו': אם

הוֹדַעְתָּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אֲמַרְתָּ
 יִדְעֶתִיךָ בְּשֵׁם וְגַם־מִצָּאת חֵן בְּעֵינָיִי: (יג) וַעֲתָה
 אִם־נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת־
 דְּרָכְךָ וְאֶדְעֶךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאֶה
 כִּי עִמָּךְ הִגְוִי הַזֶּה: (יד) וַיֹּאמֶר פָּנֶי יִלְכוּ
 וְהִנַּחְתִּי לָךְ: (טו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ
 הַלְכִים אֶל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה: (טז) וּבִמְהֵרָה יוֹדַע
 אִפּוּא כִי־מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעִמָּךְ הַלּוֹא
 בְּלִבְתֶּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעִמָּךְ מִכָּל־הָעָם
 אֲשֶׁר עַל־פָּנֶיךָ הָאֲדָמָה: פ רַבִּיעַ (יז) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
 דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִי־מִצָּאת חֵן בְּעֵינֶי וְאֶדְעֶךָ
 בְּשֵׁם: (יח) וַיֹּאמֶר הֲרֵאֵנִי נָא אֶת־כְּבוֹדְךָ:
 (יט) וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל־טוֹבִי עַל־פָּנֶיךָ

עמוד ענן או מה. (יג) דְּרָכְךָ, בלא יו"ד, הראוי דְּרָכְךָ. כלומר הודיעני את
 כוונתך ואיך תמנהג בהנהגת העם הזה, אם תנא שכינתך עמנו, אם לא; והכוונה
 לומר אם תתן לנו רשות להקים המשכן אם לא. כי אמנם פרשת תרומה ותנוה הכוללת
 מעשה המשכן באחריו למשה מיד אחר מתן תורה בארבעים יום ראשונים, ומעשה
 העגל גרם עיכוב לעשיית המשכן, כי היו ככופים למקום, ולא היה ה' רוצה להשחית
 שכינתו בקרבם, ומשה לא הגיד לעם לזוי עשיית המשכן עד שכתפיש להם המקום,

derai con me. Tu stesso mi dicesti: Ti conosco nominatamente [ti contraddistinguo, ti prediligo], avendo tu già incontrata la mia grazia. (13) Or dunque, se incontrai la tua grazia, fammi conoscere la tua intenzione, e ch'io ti comprenda, affinché possa meritarmi la tua grazia; e considera ch'ella è il tuo popolo questa nazione. (14) E (il Signore) disse: Io stesso verrò, e ti porrò in riposo [cioè vi condurrò nella terra promessa]. (15) E (Mosè) gli disse: Se non vieni tu stesso, non ci far partire di qui. (16) Ed in che dunque s'ha da conoscere che abbiamo incontrato la tua grazia io ed il tuo popolo, se non è venendo tu con noi [cioè operando per noi dei prodigi], in guisa ch'io ed il tuo popolo siamo distinti fra tutt' i popoli che sono sulla faccia della terra? (17) Ed il Signore disse a Mosè: Anche questa cosa, di cui (mi) parli, eseguirò; poichè incontrasti la mia grazia, e ti conosco nominatamente. (18) E (Mosè) disse: Fammi di grazia vedere la tua Maestà [in segno di solenne promessa, come in Genesi XV]. (19) E (il Signore) disse: Io farò passare davanti a te tutta la mia bontà, proclamerò cioè innanzi a te il nome [gli attributi] del

עיין ר"י למעלה ל"ג י"א, ומלות לנאות הכתובה בנאות דבור היא משונת, ונרדף לומר לנאות או לנאות, עיין פירושי להפטרות נ"ו והנה כתרנה ה' לשאלת משה, והשיב פני ילכו והניחותי לך, כלומר אני בעצמי אלק עמכם ואניא אהבם אל המנוחה ואל הנחלה, כלומר תעשו לי מקדש ואחלהך בקרבכם. וכששקע משה כך הוסיף לשאול אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, כלומר מאתר שכבר נתפייסת לנו בקרבנו, אל תסיענו מחאן אכילו מסע אחד נטרם יוקם המשכן. (יד) פני ילכו וגו': ר"י, רש"י וראב"ע, וכן אנקלוס. והכוונה לדעתי שחשבו לי משכן, ומשה השיב ונקט שלא יסיעם ממקומם כלל נטרם יעשו המשכן, באופן שלא יסעו עוד מסע בלי שתהיה שכנת ה' נתינה. (יד) הראני נא את כבודך: לברות לו ברית כמו שעשה לאברהם, והנה תנור עשן (רש"י נס), זה כדי שלא יגרסו העמל הוואל והם עם קשה עורף, ולא אחר קשה לי, מפני שעל ראש ההר לא היו נהמות ולא היה מותר שיעלו שם. (י"א) אני אעביר כל טובי וגו': כל טובי כמו וכל טוב אדוניו ביה, טוב כל ארץ מזרים, ענינו דבר טוב ויקר, ובאין ענינו אעביר לכנף המרפאה היותר יקרה שאפשר, ומכל מקום לא תחשוב שאכרות ברית לכסות על כל כשעים, כי אע"פ שאמרתי לך: גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה, דע שלא

וּקְרָאתִי בִשְׁם יְהוָה לִפְנֶיךָ וַחֲנֹתִי אֶת־אִשְׁרֵי
 אָחִי וְרַחֲמֹתִי אֶת־אִשְׁרֵי אֲרָחִים: (א) וַיֹּאמֶר לֹא
 תוּכַל לִרְאוֹת אֶת־פָּנַי כִּי לֹא־יִרְאֵנִי הָאָדָם
 וַחֲיִי: (בא) וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אֵתִי וְנִצַּבְתָּ
 עַל־הַצּוּר: (בב) וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשִׁמְתִּיךָ
 בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשִׁבְתִּי בְּפִי עָלֶיךָ עַד־עֲבָרִי:
 (בג) וְהִסְרֹתִי אֶת־כְּפִי וְרָאִיתָ אֶת־אַחֲרִי וּפָנַי
 לֹא יִרְאוּ: פ חמישי

חזון ולא אדם חלל הראויים לך, והם אוריעך בזה שאקרא בשם ה', שאברהם
 לך שמי וחארי, ובכן אחרי כדיתת הנבית הזאת חזון ואדם כפי מה שתגורכס מדותי
 אשר אשמייעך. וקראתי בשם ה': אוריעך חארי, מדת רחמים ומדת הדין, לפיכך
 לא חזון כל חוטא חלל קחם, וקנתם אענוה. בשם כ"ל סמוך, וכן למטה ל"ד ה',
 אע"פ שאין כן דעת בעלי הטעמים. קריאה בשם ה' האמורה כאן אין ענינה נבדל
 מכל שאר קריאה בשם, ורא"נ בע"ח שזכר כי באברהם (צרא' י"ב י"ח) הכוונה שקרא בני

לד

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פֶּסֶל־לְךָ שְׁנֵי־
 לַחַת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁנִים וּכְתַבְתִּי עַל־הַלַּחַת
 אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלַּחַת הַרְאשֵׁנִים
 אֲשֶׁר שָׁפַרְתָּ: (ב) וְהָיָה נָכוֹן לְבָקֶר וְעֹלִית

Signore; indi (però) farò grazia a chi vorrò farla, ed userò clemenza a chi vorrò usarla [vale a dire: promettendo di venire con voi, non prometto indulgenza a tutt'i peccatori]. (20) E soggiunse: Non potrai vedermi in faccia [vedere cioè la parte anteriore dell'apparizione], poichè non può l'uomo vedermi e restare in vita. (21) Il Signore disse ancora: Ho un sito appo me [cioè sul Sinai havvi una grotta], e tu aspetterai sulla rupe. (22) E quando passerà la mia Maestà, ti porrò nella caverna della rupe, e ti riparerò colla mano sin ch'io sia passato. (23) Indi ritirerò la mia mano, e mi vedrai per di dietro, in faccia però non sarò veduto.

אדם לעבודת ה', זה אינו שא"כ ה"ל לאדם, לא בשם, אך האמת כי כל קריאה בשם אין עיניה קריאה (rufen), אלא הרמת קול, ושם קרא בשם, הרים קולו בהזכרת שם פלוני, זה לתת לו כבוד ולהגיד שנקו ומעלותיו, כמו יהוה לה' קראו בשמו, וכן כאן לשפר תאריז; ולפעמים הוא להודיע ולפרסם שאנו בחרים בפלוני, כמו ראה קראתי בשם בלזל (למעלה ל"א ב'), קראתי בשםך לי אתה (ישעיה מ"ג א'). (ב) ויאמר לא תוכל וגו': המראה אשר הנשחיתך להעביר לפניך, תראה אותה בעברה לפניך, אבל לא תוכל להסתכל בפניה, כי זה א"א לענע בן אדם מבלי שימות; וכל זה כדי שלא ילמדו בני אדם לעשות תמונה. (כא) אחרי: זהר סיני יס מחקום מוכשר לכך, כי יש שם נקרא הנור. (כב) ושכחתי בשרי עליך: כמו ובסת על הארון את הפרכת (למטה מ' ג'), תשים הפרכת למחינה לפני הארון; וכן כאן אשים כפי מחינה לפניך, שלא תוכל לראות את פני, והנה שרש סכך ושכך ושך לא היו מתחלתם אלא סך או שך, והוכחו להורות הגנה אם מלמעלה אם מן הצד, וזהו מסך הוא מחינה מן הצד, וסוכה שם לדירת עראי המחינה בין מלמעלה בין מן הצד, ומסוכה וביג הם מחינה מן הצד, והנה הסוכה מתחלתה היתה כלה מעשים ומעשנים וזלא בזמן אכנים, ואח"כ התיירו לעשותה בתוך הבית ולהשתמש בקירות הבית לדפנות הסוכה, ומאז והלאה חמרו סכך להוראת הכסוי בלנד, אבל בלשון מקרא סכך נופל על כל הגנה בין למעלה בין מן הצד, וע' ר"ש למטה ל"ה י"ב.

XXXIV

(1) Ed il Signore disse a Mosè: Tagliati due tavole di pietra come le antecedenti, ed io scriverò su quelle tavole le parole ch'erano sulle tavole prime che rompesti. (2) Sii pronto.

בִּבְקֹר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם עַרְרָאִשׁ
הָהָר: (ג) וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אֶל־
יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֵּאן וְהַבֶּקֶר אֶל־יָרְעוּ
אֶל־מֹל הָהָר הַהוּא: (ה) וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לַחַת
אֲבָנִים כְּרֹאשֵׁינִים וַיִּשְׁכֶּם מֹשֶׁה בִּבְקֹר וַיַּעַל
אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים: (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה בָּעֶנָן
וַיִּתְּצֵב עָמוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בִּשְׁם יְהוָה: (ו) וַיַּעֲבֹר

(ה) וַיִּתְּצֵב עָמוֹ שָׁם: הענן עמד חלל משה, חלל ויעבור ה' איננו הענן חלל
מראה אחרת חולי של אש. ויקרא בשם ה': הוא מה שהבטיחו וקראתי בשם ה'
לפניך, והנה ויקרא בשם ה', הוא כלל, ואח"כ ויעבור ה' על פניו הוא פרט; והנה
גם למעלה וגם כאן כ"ל כי בשם ראוי להיות בטעם מזרת. (ו) ה' ה': הכוונה
ה', ה' לבדו, הוא אל רחום וחנון, וטעם הכפל הוא דוקא ולא אחרים, וכן כי אני
אני הוא ואין אלהים עמדי, וכן אכבי אכבי הוא מתמכס. ואלו הן י"ג מדות על
דרך הפשט: 1. אל רחום, 2. חנון, 3. ארך אפים, 4. רב חסד, 5. רב אמת, 6. נור
חסד לאלפים, 7. נוא עון ונקא לא ינקה, 8. נוא פשע ונקא לא ינקה, 9. נוא
חטאה ונקא לא ינקה, 10. פוקד עון אבות על בנים, 11. פוקד עון אבות על בני
בנים, 12. פוקד עון אבות על שלשים, 13. פוקד עון אבות על רבעים. והנה כשהתחיל
לפרש מדותיו ית' אחר תחלה כי הוא אל, ובשם זה ככללו הנגזרות והגזורה והמחמה,
שכן המדות שהיו גם הגוים מייחסים לכל אלוה; ואח"כ פרט המדות הפרטיות לאלהי
ישראל, והתחיל ברחמים, והכוונה בו הרגשת המחלה והאהבה, זה בזה, ואח"כ חנון
והכוונה בו הנטייה להטיע בפעל למי שגריך, ואח"כ ארך אפים, שאם יראה דבר
נגד רצונו איננו נוח לבעוס. ואח"כ רב חסד שעושי רעונו הוא מרצה לאהוב אותם
ולעשות עמדם חסד. ורב אמת, אחר שנעשה אזהרה לאחד הוא כאמון לו ואמונתו
רבה מאד, והוא נור חסדו גם לבניו עד אלפי דורות. ואם יטא איש לו, הוא נוא
עון ופשע וטעאה, אך נקה לא ינקה כי הוא פוקד עון אבות וגו'. והנה הכלל העולה

per domattina, e salirai domattina alla sommità del monte, e m'attenderai quivi sulla sommità del monte. (3) Alcun altro non salga teco, nè persona si lasci vedere in tutto il monte; ed anche il bestiame, minuto e grosso, non pasturi verso quel monte. (4) E Mosè tagliò due tavole di pietra come le prime, ed alzatosi alla dimane, salì sul monte Sinai, come il Signore gli comandò, e prese seco le due tavole di pietra. (5) Ed il Signore scese nella nube, e si fermò ivi presso di lui, e proclamò il nome del Signore. (6) Il Signore cioè passandogli

מן המדות האלה שהוא אל חפץ להיטיב, וקשה לכעוס, ואע"פכ הוא ג"כ מעניש
החוטאים. והנה אע"פ שלפי הפשט אין זום הכרח שהיהנה המדות י"ג, הנה חלוקה
זה שאמרתי היא מחייבת יפה לפי הפשט. והא לך דעות אחרות בזה:

י"ג מדות

I

לדעת רבנו כמס' ראש ישיבה במגלת ספרים (עיין תוספות ר"ה י"ז ע"ב) 1 ה', 2 אל,
3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 אמת, 8 נוזר חסד, 9 לאלפים, 10
נושא עון, 11 ופגע, 12 ומטאה, 13 ונקה.

II

לדעת רבנו תם (שם) ורא"צ ורמ"ב ו"ש: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון,
6 ארך אפים, 7 ורב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע,
12 ומטאה, 13 ונקה.

III

לדעת הנהגה בתוספות: 1 ה', 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים ללדיקים, 6
ארך אפים לרשעים, 7 רב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11
ופגע, 12 ומטאה, 13 ונקה.

IV

לדעת ס' המסידים סימן ר"כ: 1 רחום, 2 חנון, 3 ארך אפים, 4 ורב חסד, 5 ואמת,
6 נוזר חסד לאלפים, 7 נושא עון, 8 ופגע, 9 ומטאה, 10 ונקה, 11 ופלת לעוננו,
12 ולמטאחנו, 13 ונחלתנו.

V

לדעת דון ינחק: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 ורב חסד,
8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון ופגע ומטאה, 11 ונקה, 12 לא ינקה,
13 פוקד עון אבות.

יְהוָה יַעֲלֶפְנֵי וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם
וְחַנוּן אֲרֹךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְאֱמֶת: (ח) נָצַר
חֶסֶד לְאֵלִפִּים נִשָּׂא עֵינָיו וּפָשַׁע וְחַטָּאת
וְנִקָּה לֹא יִנָּקֶה פֶקֶד עֵינָיו אֲבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־בָּנֵי בָנִים עַל־שְׁלֵשִׁים וְעַל־רַבְעִים: (ט)
וַיִּמָּהַר מֹשֶׁה וַיִּקְדֵּ אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה: (י) וַיֹּאמֶר
אֲסֵנָא מִצְּאֹתֵי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יִלְךְ־נָא אֲדֹנָי
בְּקִרְבִּנוּ כִּי עַם־קָשֶׁה־עֲרָף הוּא וְסָלַחְתָּ
לְעֹונָנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וְנִחַלְתָּנוּ: שְׁשִׁי (י) וַיֹּאמֶר

VI

לדעת ר"י ערומה: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 רב חסד, 8 ואמת, 9 כושר חסד לאלפים, 10 כושר עון, 11 ופשע, 12 וחסד, 13 פוקד עון אבות.

VII

והרמ"ב נס' סאר הדור סימן ל' חומר כי האמת שהם הראשון אינו ממזין ה"ג מדות, ואלו הן: 1 ה' אלו ה', 2 אל, 3 רחום, 4 וחנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 ואמת, 8 כושר חסד לאלפים, 9 כושר עון, 10 ופשע, 11 וחסד, 12 ונקמה, 13 לא ינקה.

VIII

ושלפי האכדלוסיים: שונקה לא ינקה מדה אחת היא, ויהיה פוקד עון אבות על בנים הסדה ה"ג.

IX

לדעת אח"ס: 1 ה', 2 אל רחום, 3 חנון, 4 ארך אפים, 5 רב חסד, 6 ואמת, 7

(י) כ' רבתי.

davanti proclamò: Il Signore, (unico) il Signore è Dio clemente e benigno, longanime, e grandemente benevolo e verace. (7) Egli conserva la benevolenza [da lui dimostrata ai buoni] anche ai millesimi discendenti; tollera il peccato, la colpa ed il trascorso, senza però mandarli impuni; esigendo anzi conto dei peccati dei padri dai figli e dai nipoti, dai terzi e dai quarti discendenti. (8) Mosè allora prestamente s'inchinò a terra e si prostrò. (9) E disse: Se pure hò incontrata la tua grazia, o Signore, venga deh! il Signore in mezzo a noi; poichè egli è questo un popolo di dura cervice, e tu (solo) potrai perdonare i nostri peccati e trascorsi, e trattarci qual tuo patrimonio. (10) E (il Signore) disse: Ecco io (ti) do solenne

נוצר חסד, 8 לאלפים, 9 נושא עון, 10 ופצע, 11 ומטהה, 12 ונקה לא ינקה, 13 פוקד עון אבות.⁴

X

לדעת יא"א: 1 אל רחום, 2 חנון, 3 ארך אפים, 4 רב חסד ואמת, 5 נוצר חסד לאלפים, 6 נושא עון, 7 נושא פצע, 8 נושא מטהה, 9 ונקה לא ינקה, 10, 11, 12, 13 פוקד עון אבות וגו'.

XI

(לדברי חז"ל לדעת דון יצחק) 1 ה', 2 אל רחום, 3 וחנון, 4 ארך אפים, 5 רב חסד, 6 רב אמת, 7 נח"ל, 8 כע"ו, 9 ונקה לא ינקה, 10, 11, 12, 13 פוקד עון אבות וגו'.

XII

(לדברי חז"ל על דעת ר"ת) 1 ה', 2 ה', 3 אל רחום, 4 וחנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 רב אמת, 8 נח"ל, 9 נושא עון, 10 ופצע, 11 ומטהה, 12 ונקה לא ינקה, 13 פוקד וכו'.

(ט) ילך נא אדני בקרבנו, כי עם קשה ערף הוא וסלחת: חזר משה ואל שאלו העיקרים, שהיו שהיה שכינת ה' בקרב ישראל, כלומר שיתן להם רשות להקים המשכן, והעבודה תהיה מכפרת למטאחם ולעוונותם, ואז כרת לו ברית, ולא הזכיר בכריתת הברית. ענין הליכת שכינתו בקרבם, שכבר הבעיתו עליה (כפי ילכו והכניחותי לך), אבל הזכיר המעלה היותר גדולה שתמך להם מהיות שכינתו בחובם, והוא שיעשה להם אמות ואפחים, וזה טעם הנה אנכי כורת ברית כנגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' (י) וראה כל העם וגו': שיעורו וראה כל העם כי נורא הוא מעשה ה'

הִנֵּה אֲנִכִּי בְרִית בְּרִית נָגַד כָּל-עַמֶּךָ אֶעֱשֶׂה
נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא-נִבְרְאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל-
הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל-הָעָם אֲשֶׁר-אַתָּה בְּקִרְבּוֹ
אֶת-מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי-נֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי
עֹשֶׂה עִמָּךְ: ^(יא) שְׁמֹר-לָךְ אֵת אֲשֶׁר אֲנִכִּי
מִצֹּדֶה הַיּוֹם הַנֶּנִּי גִרָשׁ מִפְּנֶיךָ אֶת-הָאֱמֹרִי
וְהַכְנִיעֵנִי וְהַחֲתִי וְהַפְרִי וְהַחֲחִי וְהִיבֹסֵי: ^(יב)
הִשְׁמֹר לָךְ פְּתִיל-בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן-יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבֶּךָ: ^(יג) כִּי אֶת-מִזְבְּחֹתָם תִּתְּצֹן וְאֶת-

· ESODO XXXIV

promessa: al cospetto di tutt'il tuo popolo farò prodigi, quali non furono operati in tutta la terra, nè fra alcuna nazione; dimanierachè tutt'il popolo fra il quale tu sei, scorgendo quello ch'io farò per voi, vedrà come sono tremende le opere del Signore. (11) Bada bene a quanto io ti comando oggi. Ecco, io sono per discacciare dal tuo cospetto gli Emorei, e i Cananei, e gli Hivveï ed i Jevussei. (12) Guardati che tu non faccia (alcuna) convenzione con gli abitanti del paese, che occuperai; perchè, restando in mezzo a te, non ti siano d'inciampo [cagione di rovina]. (13) Ma i loro altari demoli-

(על דרך וירא אלהים את האור כי טוב), כלומר מה שאני עושה עמך. (יב) פן
חברות ברית: שיעורו אני ירא שיהיה כך וכך, כל' אם תכרות להם ברית,

מִצִּבְתָּם תִּשְׁבְּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרֵי תִּבְרָתוֹן: (יד)
 כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר * כִּי יְהוָה קִנָּא
 שְׁמוֹ אֵל קִנָּא הוּא: (טו) פֶּן־תִּבְרַת בְּרִית
 לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזִנּוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וַיִּכְחוּ
 לְאֱלֹהֵיהֶם וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחֹו: (טז)
 וְלִקַּחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזִנּוּ בְּנֹתָיו אַחֲרֵי
 אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בְּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן:
 (יז) אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: (יח) אֶת־חַג
 הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת

ESODO XXXIV

rete, e le loro lapide spezzerete, e i loro boschi sacri taglierete. (14) Poichè non devi prostrarti ad alcun'altra divinità, poichè il Signore appellasi geloso, Dio geloso egli è. (15) Chè se tu farai convenzione con gli abitanti del paese, essi forniceranno dietro ai loro dèi [seguiteranno ad adorarli] e faranno sacrifici ai loro dèi, e t'inviteranno, e tu mangerai dei loro sacrifici. (16) Indi tu prenderai delle loro figlie (in mogli) ai figli tuoi, e quelle loro figlie forniceranno dietro ai loro dèi, e faranno fornicare i tuoi figli dietro ai loro dèi. (17) Dèi di getto non ti farai. (18) La festa dei pani azzimi

אז יעבדו ע"ז בִּזְרָאָךְ, וּמַעַט מַעַט תִּתְחַכְּנוּ בָהֶם וּתַעֲבֹדוּ ע"ז; וְהָאֵל פִּירוּשׁ לַמָּה
 שֶׁאֵינָהּ לַמַּעֲלָה דְרֶךְ כָּל פֶּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבְּךָ. (יח) אֲחֵר שֶׁזֶהוּכִיר עַל עֲבֹדַת הָאֱלֹהִים

(*) ר' רבתי.

אִשֶּׁר צוֹיתָךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאֵבִיב בִּי בַחֹדֶשׁ
הָאֵבִיב יֵצֵאתָ מִמִּצְרַיִם: (יט) כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי
וְכָל־מִקְנֶךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר יָשׁוּר וְשֶׁה: (כ) וּפֶטֶר
חֲמֹור תִּפְדֶּה בִשָּׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתָהּ
כָּל בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם:
שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת
בַּחֹרֶשׁ וּבִקְצִיר תִּשָּׁבֵת: (כב) וְחַג שִׁבְעַת

ESODO XXXIV

osserverei: sette giorni mangerai pahi azzimi, (secondo) che ti comandai, allo stabilito tempo del mese della prima maturazione (dell'orzo); poichè nel mese della prima maturazione uscisti dall'Egitto. (19) Ogni primo parto appartiene a me: di tutte cioè le tue mandre (sacrificherai) i maschi, i primi nati de' buoi e degli agnelli (e delle capre). (20) Ed ogni primo parto asinino riscatterai con un agnello (o capretto), e se nol vorrai riscattare l'ammazzerai; ogni primogenito de' tuoi figli riscatterai; nè si vegga la mia faccia a mani vuote. (21) Sei giorni lavorerai, e nel giorno settimo riposerai; anche nella stagione dell'arare e del mietere riposerai (nel sabato). (22) Celebrerai eziandio la festa delle settimane, (festa delle)

חמס נמה שיעשו לכבוד המקום. (יט) כל פטר רחם לי: נאדם ובהמה, והוא כלל שחמיו פרע. תזכר: נא כלן מקנה לשון נקבה. כלומר תהיה נזכרת, והטעם מטעם שתהיה נזכרת, אחת חיינ להפריש ממונה הזכרים (וכן דעת ר"א) נע בניאור סקנר) ואח"כ פירש לא כל הזכרים, רק פטר חמס. תזכר: הכף קמונה להורות שהמלה מן השם זכר. (כא) בחריש ובקציר תשבות: אפילו בזמן פחריש ובקציר

(*) קח' נז"ק

תַּעֲשֶׂה לָךְ בְּכוּרֵי קִצִּיר חֲטִיִּם וְחֵג הָאֲסִיף
 תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: (בג) שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה
 כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פָּנֶי הָאָדָם יִהְיֶה אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כד) כִּי־אֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי
 אֶת־גְּבֻלְךָ וְלֹא־יִחְמַד אִישׁ אֶת־אֶרְצְךָ
 בַּעֲלַתְךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנֶי יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ
 פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה: (כה) לֹא־תִשְׁחַט עַל־חֶמֶץ דָּם
 זְבָחִי וְלֹא־יִלֵּין לְבָקָר זֶבַח חֵג הַפֶּסַח: (כו) רִאשִׁית
 בְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יִהְיֶה אֱלֹהֶיךָ לֹא־

ESOD XXXIV

primizie della messe del frumento; e la festa del raccolto, terminato il giro dell'anno. (23) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al (supremo) padrone, il Signore, Dio d'Israel. (24) Poichè scaccerò nazioni dal tuo cospetto, e dilatterò il tuo territorio; nè alcuno penserà ad occupare il tuo paese quando andrai a comparire innanzi al Signore tuo Dio tre volte l'anno. (25) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio, nè rimanga sino alla dimane il sacrificio della festa della pasqua. (26) Le più elette primizie della tua terra recherai alla Casa del Signore

תַּשְׁנוֹת נִסִּים הַשָּׁנָה, כֵּן תִּרְגַּם רִמְזִ"מ, וְכֵן כִּכּוֹן, וְשׁ מִפְרָשִׁים תַּשְׁנוֹת אֲפִי מִמְלָאכֹת
 הַמִּירְשָׁה וְהַקְדָּמָה, וְלִפִּי זֶה מִתְרַשׁ וְקִלְרִי הִי"לל. (בג) יִרְאֶה כָּל זְכוּרְךָ: הַכֹּהֵן
 יִרְאֶה, עֵינֵי מִירְשֵׁי נִשְׁעִיהֶם אִי"נ. (כד) זֶבַח חֵג הַפֶּסַח: אֲמֹרִיו (ר"ש), וְלִמְעֵלָה
 (כ"ג י"ח) כְּתוּב וְלֹא יִלֵּין מִלֵּב חֲגִי עַד נִקְרָה, וְכֵן אֲנִקְלוֹם תִּרְגַּם מִלֵּב, וְלִזְלִי זֶבַח כּוֹלל

תִּבְשֹׁל גְדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שְׁבִיעִי (כו) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב לָךְ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 כִּי־עַל־פִּי יְהִי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּרְתִּי אִתָּךְ בְּרִית
 וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: (כז) וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים
 יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא
 שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלָּחַת אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית
 עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים: (כח) וַיְהִי בִרְדַּת מֹשֶׁה מִתֵּר
 סִינַי וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בִּרְדּוֹתָו
 מִן־הַהֶר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו
 בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ: (כט) וַיֵּרָא אֶהֱרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ESODO XXXIV

tuo Dio. Non cucinerai capretto nel latte di sua madre. (27) Indi il Signore disse a Mosè: Scriviti questi comandamenti, poichè sulla base di questi comandamenti stabilisco alleanza con te e con Israel. (28) E (Mosè) fu ivi col Signore quaranta giorni e quaranta notti, pane non mangiò ed acqua non bevette; e (il Signore) scrisse sulle tavole le parole del patto, (cioè) i dieci comandamenti. (29) Ora, quando Mosè scese dal monte Sinai — e le due tavole della Legge erano in mano di Mosè nel suo scendere dal monte — Mosè non sapeva che la pelle del suo volto erasi fatta irradiente, mentre (il Signore) parlava con lui. (30) Aronne e tutti gl' Israeliti, vedendo Mosè,

הִמְלִין וְהָדָם שֶׁנִּמְכָּס זָכִים. (כו) עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: הַאֲמֹרִים כִּפְרָשָׁה ו' מן

אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קֶרֶן עוֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִגִּשְׁתֵּי
 אֱלֹהִים: (לא) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מֹשֶׁה וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו
 אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשָׂאִים בַּעֲדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
 אֲלֵהֶם: (לב) וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְשׂוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיֵּצְאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲתוֹ בְּהַר
 סִינַי: מִפְּסָד (לג) וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אֲתָם וַיֵּתֵן
 עַל־פָּנָיו מַסּוּהָ: (לד) וּבָבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה
 לְדַבֵּר אֲתוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסּוּהָ עַד־צֵאתוֹ וַיֵּצֵא
 וּדְבַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצִוָה: (לה) וַרְאוּ

ESODO XXXIV

e scorgendo che la pelle del suo volto era irradiente, temet-
 tero di accostarsi a lui. (31) Ma Mosè li chiamò, ed Aronne e
 tutt'i principi ritornarono a lui nel (luogo del)la radunanza,
 e Mosè parlò ad essi. (32) Poscia si accostarono tutti gl'I-
 sraeliti, e Mosè comandò loro tutto ciò, di cui il Signore gli
 aveva parlato nel monte Sinai. (33) E quando Mosè ebbe ter-
 minato di parlare con essi, si pose sulla faccia un velo. (34)
 Quando poi Mosè si presentava al Signore, perch' egli gli par-
 lasse, levavasi il velo sino al suo uscire. Usciva e comunicava
 agl'Israeliti ciò che gli veniva imposto. (35) Allora gl'Israeliti

הכני גורש מפניו (רש"ם). (לד ולה) לדבר אתו: שידבר ה' עמו, ע' סוף פרשת
 כזא. (לה) וראו בני ישראל את פני משה: כשהיה מדבר עם ישראל היה
 עומד בלא מסוה והיו רואים כי קרן עור פניו, וכשכלה לדבר והיה סולק נדדק לשון
 לאכלו היה מתכסה בו.

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פָּנָיו מִשָּׁה בִּי קָרָן עֹר פָּנָיו
 מִשָּׁה וְהָשִׁיב מִשָּׁה אֶת־הַמָּסוּהָ עַל־פָּנָיו עַד
 בָּאוּ לְדַבֵּר אִתּוֹ: ס ס ס

לה

כב (א) וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֶדְת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־
 צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת אַתֶּם: (ב) שִׁשַּׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה
 מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קָדֹשׁ
 שַׁבַּת שַׁבְתּוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֲשִׂיָּה בּו מְלָאכָה

ESODO XXXIV-XXXV

vedevano la faccia di Mosè, (vedevano cioè) che la pelle del volto di Mosè era irradante. Indi Mosè si rimetteva il velo sul volto, sino al suo rientrare perchè il (Signore) gli parlasse.

XXXV

(1) Mosè fece radunare tutta la congregazione degl'Israeliti, e disse loro: Son queste le cose ch' il Signore ha comandato che si facciano. (2) Sei giorni si lavorerà, ed il giorno settimo sarà per voi sacro, gran riposo ad onore del Signore;

יומת: (ג) לֹא־תִבְעֲרוּ אִשׁ בְּכֹל מִשְׁכְּנֵיכֶם
 בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: פ (ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
 עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־
 צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: (ה) קָחוּ מֵאֲתֹכֶם תְּרוּמָה
 לַיהוָה כָּל נָדִיב לְבֹו יְבִיאָהּ אֶת תְּרוּמַת
 יְהוָה זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: (ו) וּתְכַלֶּת וְאַרְגְּמוּן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: (ז) וְעֹרֹת אֵילִם
 מֵאֲדָמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֵצֵי שִׁטִּים: (ח) וְשֶׁמֶן
 לְמָאֹר וּבִשְׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת

ESODO XXXV

chiunque in esso farà opera sarà fatto morire. (3) Non accen-
 derete fuoco in alcuna parte delle vostre sedi [del vostro
 paese] nel giorno di sabbato. (4) Indi Mosè disse a tutta la
 congregazione degl'Israeliti quanto segue: È questa la cosa
 ch' il Signore ha comandato. (5) Raccogliete tra voi un tributo
 al Signore — chiunque è dal proprio cuore ispirato lo por-
 terà questo tributo ad onor del Signore — oro, ed argento,
 e rame. (6) E lana azzurra, e porpora, e scarlatto, e bisso, e
 pelo di capre. (7) E pelli di montone tinte in rosso, e pelli
 di tassi [?], e legni d'acacia. (8) Ed olio da illuminazione, e
 droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo

(ג) לא תבערו אש: בעבור שהזכיר (למעלה י"ב י"ו) נהג המנות אך אשר יאכל
 לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, חזר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשר

הַסַּמִּים: (ט) וְאֶבְנֵי־שֹׁהַם וְאֶבְנֵי מִלֵּאִים לְאַפֹּד
וְלַחֹשֶׁן: (י) וְכָל־חֶכֶם־לֵב בְּכֶם יָבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: (יא) אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־
אֹהֶלוֹ וְאֶת־מִכְסֵּהוּ אֶת־קַרְסָיו וְאֶת־קִרְיָיו
אֶת־בְּרִיחֹו אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: (יב) אֶת־
הָאָרֶן וְאֶת־בָּדָיו אֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת פָּרֹכֶת
הַמִּסָּךְ: (יג) אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בָּדָיו וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת לֶחֶם הַפָּנִים: (יד) וְאֶת־מִנְרֶת הַמָּאֹר
וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאֹר:
(טו) וְאֶת־מִזְבַּח הַקְטֹרֶת וְאֶת־בָּדָיו וְאֶת שֶׁמֶן

ESODO XXXV

aromatico. (9) E pietre d'onice, e pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (10) E chiunque è tra voi uomo d'ingegno, venga, e (fra tutti) facciano tutto ciò ch'il Signore ha comandato. (11) Il tabernacolo, il suo padiglione, e la sua coperta; i suoi fermagli, le sue assi, le sue sbarre, le sue colonne, e le sue basi. (12) L'arca, e le sue stanghe; il coperchio, e la portiera divisoria. (13) La mensa e le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; ed il pane di presentazione. (14) Ed il candelabro da illuminazione, e i suoi arredi, e i suoi lumi, e l'olio da illuminazione. (15) E l'altare del profumo, e le sue stanghe, e l'olio da unzione, ed il profumo aromatico; e la

(*) צרימיו ק'

הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַפִּמִּים וְאֶת־מִסְךְ
הַפֶּתַח לִפְתַּח הַמִּשְׁכָּן: (מז) אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בְּרִיו וְאֶת־
כָּל־כֻּלְיוֹ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (יח) אֵת קַלְעִי
הַחֲצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מִסְךְ
שַׁעַר הַחֲצֵר: (יח) אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת
הַחֲצֵר וְאֶת־מִיתְרֵיהֶם: (יט) אֶת־בְּגָדֵי הַשָּׂרָד
לְשָׂרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְאֶת־בְּגָדֵי בָנָיו לְכַהֵן: (כ) וַיֵּצְאוּ כָל־עַרְת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: שני (כא) וַיָּבֹאוּ כָל־
אִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁאָו לָבוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ

ESODO XXXV

tenda d'ingresso, all'ingresso del tabernacolo. (16) L'altare degli olocausti, ed il relativo graticolato di rame, le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; e la conca ed il suo piedestallo. (17) Le cortine dell'atrio, le sue colonne, e le sue basi; e la tenda all'ingresso dell'atrio. (18) I chiodi del tabernacolo, e i chiodi dell'atrio, e le corde loro. (19) I panni a rete, per servire nel (trasporto del)le cose sacre; gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti de' figli suoi, con cui esercitare le funzioni sacerdotali. (20) Tutta la congregazione degli Israeliti uscì dal cospetto di Mosè. (21) E (tosto) tutti quelli che si sentirono dal proprio cuore sollevati [portati a generosità], e

אָתּוּ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְמִלְאֲכֶת
 אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃
 (כב) וַיָּבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים כָּל־נָרִיב לָב
 הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְשַׁבָּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלֵי זָהָב
 וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הָנִיף תְּנוּפֶת זָהָב לַיהוָה׃
 (כג) וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים הֵבִיאוּ׃ (כד) כָּל־מִדֹּם תְּרוּמַת
 כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְהוָה וְכָל־

ESODO XXXIV

dal proprio spirito eccitati, vennero, e recarono il tributo al Signore per l'opera del padiglione di congregazione, e per ogni relativo servizio, e per gli abiti sacri. (22) Vennero in folla uomini e donne; ogni cuor generoso portò spilletti, ed orecchini, ed anella, e cumàz [?], ogni sorta d'arredi d'oro; come pure ogni uomo che presentò dell'oro [non lavorato] in offerta al Signore. (23) E tutti quelli che trovavansi possedere lana azzurra, o porpora, o scarlatto, o bisso, o pelo di capre, o pelli di montoni tinte in rosso, o pelli di tassi, recarono. (24) Taluni recarono in tributo al Signore offerte di argento e di rame; e tutti quelli che trovavansi avere legni

נָשָׂא, כִּי הָיָה נִדְרָךְ לְכָל מַאֲכָל (רא"צ). (כב) חָח: כְּמוֹ וְשִׁמְחֵי חֲמִי בְּאִפְּךָ (ישעיה
 ל"ז כ"ט). כוּמָז: כְּמוֹ בְּלִי עֲרֵבִי - rei laxioris collectio et compressio ut in for-
 mam rotundam redigatur וְכוּמָז לֹא שָׂא, כֶּסֶף, וְנִחֲשֶׁת שֶׁהֵם כְּכוּמָז תַּחַת הַכֶּסֶף.

אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל-מְלָאכֶת
 הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ: (כה) וְכָל-אִשָּׁה חֲכַמַּת-לֵב
 בִּירֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מִטּוֹה אֶת-הַתְּכָלֶלֶת וְאֶת-
 הָאַרְגָּמָן אֶת-תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת-הַנִּשִּׁי: (כו)
 וְכָל-הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֶתְנָה בְּחֻמָּה
 טָווּ אֶת-הָעֵזִים: (כז) וְהַנָּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֶת
 אֲבִנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבִנֵי הַמִּלֻּאִים לְאֹפֹד
 וּלְחִישֹׁן: (כח) וְאֶת-הַבֶּשֶׂם וְאֶת-הַשֶּׁמֶן לְמָאֹר
 וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: (כט) כָּל-
 אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהֵבִיא
 לְכָל-הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד-

ESODO XXXV

d'acacia, (opportuni) pei varj lavori da farsi, recarono. (25) E tutte le donne d'ingegno filarono colle loro mani, e recarono filati di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso. (26) E tutte le donne, il cui ingegno le sollevava [distingueva] per abilità, filarono il pelo di capre. (27) E i principi portarono le pietre d'onice, e le pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (28) E le droghe, e l'olio, sì quello da illuminazione, che quello da unzione; e (le droghe) pel profumo aromatico. (29) Ogni uomo e donna dal proprio cuore ispirati a portare per tutta l'opera ch' il Signore, per mezzo

מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נִדְבָה לַיהוָה: פ
 שְׁלִישִׁי (שני כשון פותחין) (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן־
 אוּרִי בֶן־חֹר לְמִטָּה יְהוּדָה: (לא) וַיִּמָּלֵא אֹתוֹ
 רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתִבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־
 מְלָאכָה: (לב) וַלְחָשׁב מַחֲשַׁבֹּת לַעֲשׂוֹת בֹּזֶהָב
 וּבַבֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: (לג) וּבַחֲרֹשֶׁת אֲבֵן לְמִלֵּאת
 וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכֶת מַחֲשַׁבֹּת:
 (לד) וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאַהֲלִיאֵב בֶּן־
 אַחִיסָמָךְ לְמִטָּה־דָן: (לה) מִלֵּא אֹתָם חֲכָמַת־
 לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכֶת חֲרָשֵׁי־וְחָשֵׁב וְרָקִם

ESODO XXXV

di Mosè, prescrisse da farsi; gl'Israeliti (dico) recarono offerte
 al Signore. (30) E Mosè disse agl'Israeliti: Vedete, il Signore
 chiamò per nome Bessalèl, figlio di Uri, figlio di Hhur, della
 tribù di Giuda. (31) Ed egli lo riempi di spirito di Dio, in
 quanto a sapienza, a discernimento, e ad assennatezza, ed in
 quanto a qualsiasi arte. (32) E per pensare (nuove) idee, per
 lavorare in oro, ed in argento, ed in rame. (33) E pei lavori
 in gemme da legare, e pei lavori in legname: per lavorare
 (in somma) in qualsiasi lavoro ingegnoso. (34) Gli diede an-
 che il talento d'insegnare altrui. (Tale è) egli, e (tale è)
 Aholiàv figlio d'Ahhissamàch, della tribù di Dan. (35) Ei gli

בְּתִבְּלָת וּבְאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבִשְׁשׁ
וְאַרְגָּ עֲשֵׂי כָּל-מְלָאכָה וַחֲשָׁבִי מַחֲשַׁבְתּ:

ha ripieni d'ingegno per fare qualunque lavoro di fabbro (fer-rajo, legnajuolo, e lapidario), e d'arazziere, ricamatore e te-store, in lana azzurra, in porpora, in scarlatto ed in bisso. Sono atti ad eseguire ogni lavoro, ed a fare (nuove) invenzioni.

לו

(א) וַעֲשֵׂה בְצִלְאֵל וְאַהֲלִיאֵב וְכָל-אִישׁ
חֵכֶם-לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חֲכָמָה וּתְבוּנָה
בְּהִמָּה לְרַעַת לַעֲשֹׂת אֶת-כָּל-מְלָאכַת עֲבֹדַת
הַקֹּדֶשׁ לְכָל אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה: (ב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל-בְּצִלְאֵל וְאֶל-אַהֲלִיאֵב וְאֶל כָּל-אִישׁ

ESODO XXXVI

XXXVI

(1) E Bessalèl ed Aholiàv, e tutti gli uomini d'ingegno, ch' il Signore ha dotati di sapienza e discernimento per saper lavorare, eseguiranno ogni lavoro dell' opera santa, per tutto quello ch' il Signore ha comandato. (2) Indi Mosè chiamò Bes-

(א) וַעֲשֵׂה בְצִלְאֵל: ע' אֹהֶב גַּר עַמּוּד 81. ור"ש בַּמִּכּוֹת י"ב הֵבִין שְׁלִיכְנו ל' עֵבֶר, וְלִדְעָתוֹ הוּא ל' נוּי, אֲךְ לִפִּי זֶה הֵי"לל וַיַּעֲשֶׂה, אֲנִל וַעֲשֵׂה הוּא עֲמִיד אִינְדִּיקְאֵטוּף, וְהַטְעַם יִרְעֵה אֲנִי שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה.

חֲכָם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חֲכָמָה בְּלִבּוֹ כָּל־
אֲשֶׁר נִשְׁאוּ לָבֹא לְקָרְבָה אֶל־הַמִּלְאכָה
לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ: (א) וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֶת כָּל־
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּלְאכָת
עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו
עוֹר נָדָבָה בִּבְקָר בִּבְקָר: (ב) וַיָּבֹאוּ כָּל־
הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֶת כָּל־מִלְאכַת הַקֹּדֶשׁ
אִישׁ־אִישׁ מִמִּלְאכָתוֹ אֲשֶׁר־הָמָּה עֹשִׂים:
(ג) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מִרְבִּים הָעָם
לְהֵבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמִּלְאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ: (ד) וַיֵּצֵאוּ מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ

ESODO XXXVI

salèl ed Aholiäv, ed ogni uomo d'ingegno, ch' il Signore dotò di sapienza, ognuno che si sentì animato ad accostarsi all'opera, per eseguirla [cioè per contribuire alla sua esecuzione]. (3) E (questi) presero d'innanzi a Mosè tutto il tributo portato dagl'Israeliti pel lavoro dell'opera santa, (lo presero, dico) per eseguirla [l'opera]; e quelli gli portarono ancora offerte di mattina in mattina. (4) Vennero quindi tutti gli artisti ch' eseguivano tutt' i lavori sacri, ciascheduno da quel lavoro di cui si occupava. (5) E dissero a Mosè: Il popolo porta più di quanto basta pel lavoro dell'opera ch' il Signore ha comandato di fare. (6) E Mosè comandò, e fu fatto andare

קֹול בַּמִּחְנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל־יַעֲשׂוּ
עֹד מְלָאכָה לַתְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיְכַלֵּא הָעָם
מִהָּבִיא: (7) וְהַמְּלָאכָה הִיְתָה דִּים לְכָל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוּתָר: 8 רבתי
(8) וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֶכֶם־לֵב בַּעֲשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עֹשֶׂר יִרְעֵת שֵׁשׁ מִשְׁזֹר וְתַכְלֵת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרִבִּים מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב
עֹשֶׂה אֹתָם: (9) אֶרֶךְ הִירִיעָה הָאֶחָת שְׁמֹנֶה
וָעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הִירִיעָה
הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לְכָל־הִירִיעֹת: (10) וַיַּחֲבֹר

ESODO XXXVI

per l'accampamento una grida, con dire: Nessuno, uomo o donna, faccia più opera [cioè non prepari più materiali] pel sacro tributo. — Ed il popolo si ristette dal portare. (7) E la materia preparata era tale, da bastar loro [agli artisti], per tutta l'opera, per eseguirla, e d'avanzo. (8) L'insieme quindi degli uomini ingegnosi impiegati nell'opera fece il tabernacolo (composto) di dieci cortine, di bisso ritorto, di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto; le quali fece con figure di cherubini, a lavoro di arazziere. (9) La lunghezza d'una cortina (fu) di ventotto braccia, e la larghezza (fu) di quattro braccia per cortina: una stessa misura ebbero tutte le cortine. (10) Ed attaccò cinque cortine l'una all'altra, e (le altre)

אֶת־חֲמִשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת וְחֲמִשׁ
יְרִיעֹת חֹבֵר אַחַת אֶל־אַחַת: ^(א) וַיַּעַשׂ לָלֶאֱת
תְּכֵלֶת עַל שְׁפַת הַיְרִיעָה הָאַחַת מִקְצֶה
בַּמַּחְבֶּרֶת בֶּן עֶשֶׂה בַשְּׁפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית: ^(ב) חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֶשֶׂה
בַּיְרִיעָה הָאַחַת וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֶשֶׂה בַקֶּצֶה
הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מִקְבִּילַת
הַלָּאֶת אַחַת אֶל־אַחַת: ^(ג) וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים
קָרָסִי זָהָב וַיַּחֲבֵר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־
אַחַת בַּקָּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: ^(ד) פ
וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עֲזִים לְאַהֲלֵ עַל־הַמִּשְׁכָּן עֲשָׂתִי-

ESODO XXXVI

cinque cortine attaccò l'una all'altra. (11) E fece lacciuoli di lana azzurra sull'orlo di quella cortina, ch'è all'estremità di una serie; e lo stesso fece nell'orlo di quella cortina, ch'è l'ultima nella seconda serie. (12) Cinquanta lacciuoli fece in una cortina, e cinquanta lacciuoli fece nell'estrema cortina della seconda serie: i lacciuoli furono l'uno di rimpetto all'altro. (13) E fece cinquanta fermagli d'oro, e congiunse le cortine l'una all'altra coi fermagli, ed il tabernacolo rimase unito. (14) E fece cortine di pelo di capre, da servire di padiglione sopra il tabernacolo: undici ne fece di tali cortine.

עֲשֶׂהָ יְרִיעַת עֹשֶׂה אֹתָם: (מז) אֶרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאֶחָת שְׁלֹשִׁים בָּאֲמָה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחֵב
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לַעֲשֵׂתִי עֲשֶׂהָ
יְרִיעַת: (מז) וַיַּחֲבֹר אֶת־חֲמִישׁ הַיְרִיעַת לְבָד
וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעַת לְבָד: (מח) וַיַּעַשׂ לָלֶאֱת
חֲמִשִּׁים עַל שְׁפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצָנָה בַּמַּחֲבֶרֶת
וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֹשֶׂה עַל־שְׁפַת הַיְרִיעָה
הַחֲבֶרֶת הַשְּׁנִיית: (מח) וַיַּעַשׂ קָרְסִי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
לַחֲבֹר אֶת־הָאֶהָל לְהִית אֶחָד: (מט) וַיַּעַשׂ
מִכְסֵּה לָאֶהָל עֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וּמִכְסֵּה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמָּעָה: ס חֲמִישִׁי (כ) וַיַּעַשׂ

ESODO XXXVI

(15) La lunghezza d'una cortina, (fu) di trenta braccia, e di quattro braccia la larghezza di ciascheduna cortina: una stessa misura ebbero (tutte) le undici cortine. (16) E attaccò cinque cortine a parte, e sei cortine a parte. (17) E fece cinquanta lacciuoli sull'orlo di quella cortina ch'è l'estrema d'una serie; e cinquanta lacciuoli fece sull'orlo della cortina dell'altra serie. (18) E fece cinquanta fermagli di rame, per congiungere il padiglione, in guisa che resti unito. (19) Fece poi al padiglione una coperta di pelli di montoni tinte in rosso, ed una coperta di pelli di tassi al di sopra. (20) E fece le assi

אֶת־הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים:
 (כא) עֶשֶׂר אַמֹּת אַרְךְ הַקִּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצֵי הָאֹמָה
 רֹחַב הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד: (כב) שְׁתֵּי יָדָת לַקִּרֶשׁ
 הָאֶחָד מִשְׁלָלָת אַחַת אֶל־אַחַת בֵּן עֲשֶׂה לְכָל
 קִרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: (כג) וַיַּעַשׂ אֶת־הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן
 עֶשְׂרִים קִרְשִׁים לַפֶּאֶת נֹגֵב תִּימְנָה: (כד)
 וְאַרְבָּעִים אֲדָנִי־כֶסֶף עֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים
 הַקִּרְשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד
 לְשְׁתֵּי יָדָתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד
 לְשְׁתֵּי יָדָתָיו: (כה) וּלְצֹלַע הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית
 לַפֶּאֶת צִפּוֹן עֲשֶׂה עֶשְׂרִים קִרְשִׁים: (כו) וְאַרְבָּעִים

ESODO XXXVI

del tabernacolo, di legni d'acacia, in piedi [segate per lo lungo]. (21) Dieci braccia (fu) la lunghezza dell'asse, ed un braccio e mezzo la larghezza d'ogni asse. (22) Ogni asse ebbe due cardini, sporgenti l'uno in faccia all'altro; così fece a tutte le assi del tabernacolo. (23) Fece le assi del tabernacolo (distribuite come segue): venti assi al lato di mezzodì, (altrimenti detto) il lato destro (24) E quaranta basi d'argento fece sotto le venti assi: due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini, e due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini. (25) Ed all'altra parte del tabernacolo, (cioè) dal lato del settentrione, fece venti assi. (26) E le quaranta loro basi d'argento, due

אֲדָנִיָּהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד
 וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד: (כז) וּלְיִרְכְּתֵי
 הַמִּשְׁכָּן יָמָה עָשָׂה יִשָּׁה קָרָשִׁים: (כח) וּשְׁנֵי
 קָרָשִׁים עָשָׂה לְמִקְצַעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכְּתֵים:
 (כט) וְהָיוּ תּוֹאמִם מְלֻמָּטָה וַיַּחֲדּוּ יֵהָיו תָּמִים
 אֶל־רֵאשׁוֹ אֶל־הַטְּבַעַת הָאֶחָת בֶּן עֲשָׂה
 לְשִׁנֵּיהֶם לְשְׁנֵי הַמִּקְצַעַת: (ל) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה
 קָרָשִׁים וְאֲדָנִיָּהֶם כֶּסֶף יִשָּׁה עָשָׂה אֲדָנִים
 שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד:
 (לא) וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקָרְשֵׁי
 צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת: (לב) וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִם
 לְקָרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וְחֲמִשָּׁה בְּרִיחִם

ESODO XXXVI

basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (27) E nel fondo del tabernacolo, (cioè) all'occidente, fece sei assi. (28) E due assi fece ai cantoni del tabernacolo in fondo. (29) E si combaciaron abbasso, ed insieme finirono in cima, in un anello: così le fece quelle due (assi), ai due cantoni. (30) Furono (insieme) otto assi, colle loro basi d'argento, cioè sedici basi; due basi sotto ciaschedun'asse. (31) E fece sbarre di legni di acacia, cinque per le assi di un lato del tabernacolo. (32) E cinque sbarre per le assi dell'altro lato del tabernacolo, e

לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לִירְכָתִים יָמָה: (לז) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לְבָרָחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים
 מִן־הַקֶּצֶה אֶל־הַקֶּצֶה: (לח) וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צָפָה
 זָהָב וְאֶת־טַבַּעְתָּם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לְבְרִיחַם
 וַיִּצַּף אֶת־הַבְּרִיחַם זָהָב: (לח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַפְּרָכֶת
 תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיִשֹּׁשׁ מִשְׁזָר
 מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרִבִּים: (לח) וַיַּעַשׂ
 לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שֹׁטִים וַיִּצַּפֵּם זָהָב וְוִיָּהֶם
 זָהָב וַיִּצַּק לָהֶם אַרְבָּעָה אֲדָנֵי־כֶסֶף: (לח) וַיַּעַשׂ
 מִסָּךְ לַפֶּתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת

ESODO XXXVI

cinque sbarre per le assi del tabernacolo in fondo, a occidente. (33) Fece poi la sbarra di mezzo, da scorrere alla metà (dell'altezza) delle assi, da una estremità all'altra. (34) E le assi coprse d'oro, e d'oro fece le loro anella, per passarvi le sbarre, e coprse le sbarre d'oro. (35) E fece la portiera di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto: la fece con figure di cherubini, a lavoro d'arazziere. (36) E le fece quattro colonne di legni d'acacia, cui coprse di oro, coi loro uncini d'oro; e fece per esse di getto quattro basi d'argento. (37) E fece una tenda all'ingresso del padiglione, di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di

שְׁנֵי וְשֵׁשׁ מִשּׁוֹר מְעִשָּׂה רָקִים: (לח) וְאֶת־עֲמֻדָּיו
חֲמִשָּׁה וְאֶת־וִוִּיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשְׁקֵיהֶם
זָהָב וְאֲדָנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת: פ

לז

(א) וַיַּעַשׂ בְּצִלָּאֵל אֶת־הָאָרֶן עֲצֵי שִׁטִּים
אֲמָתִים וְחִצֵּי אַרְכּוֹ וְאִמָּה וְחִצֵּי רָחֳבּוֹ וְאִמָּה
וְחִצֵּי קִמְתּוֹ: (ב) וַיַּצְפֶּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת
וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֶר זָהָב סָבִיב: (ג) וַיַּצֵּק לוֹ
אַרְבַּע טַבַּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וְשִׁתֵּי־
טַבַּעֹת עַל־צִלְעוֹ הָאֶחָת וְשִׁתֵּי טַבַּעֹת עַל־

ESODO XXXVI-XXXVII

bisso ritorto, a lavoro di ricamatore. (38) Come pure le sue colonne, cinque, e i loro uncini, e ne indorò le cime, e d'oro ne fece i fregi; e (fece) le loro basi cinque di rame.

XXXVII

(1) E Bessalèl fece l'Arca di legni d'acacia, di due braccia e mezzo di lunghezza, un braccio e mezzo di larghezza, ed un braccio e mezzo di altezza. (2) E la coprse d'oro puro di dentro e di fuori, e le fece al di sopra una cornice d'oro intorno. (3) E le fece di getto quattro anella d'oro, ai quattro

צָלְעוּ הַשְּׁנִיתִּ: (ה) וַיַּעַשׂ בְּרִי עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצָּף
 אֹתָם זָהָב: (ו) וַיָּבֵא אֶת־הַבָּרִים בַּטַּבַּעַת עַל
 צִלְעֵת הָאָרֶן לְשֵׂאת אֶת־הָאָרֶן: (ז) וַיַּעַשׂ כַּפֹּת
 זָהָב טָהוֹר אֲמָתִים וַחֲצִי אַרְפֶּה וְאָמָה וַחֲצִי
 רֹחֶבָהּ: (ח) וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כָרָבִים זָהָב מְקֻשָּׁה עֲשֶׂה
 אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּת: (ט) כָּרוֹב־אֶחָד
 מְקַצֶּה מִזֶּה וּכְרוֹב־אֶחָד מְקַצֶּה מִזֶּה מִן־
 הַכַּפֹּת עֲשֶׂה אֶת־הַכָּרָבִים מִשְׁנֵי קְצוֹתָיו:
 (י) וַיְהִיו הַכָּרָבִים פְּרָשֵׁי כְנָפַיִם לְמַעַלָּה
 סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּת וּפְנֵיהֶם אִישׁ

ESODO XXXVII

suoi angoli; cioè due anella sopra un suo lato, e due anella
 sull' altro suo lato. (4) E fece stanghe di legni d' acacia, e le
 coperse d' oro. (5) Ed introdusse le stanghe nelle anella, lungo
 i lati (minori) dell' Arca, (per servire) per portar l' Arca. (6) E fe-
 ce un coperchio d' oro puro, di due braccia e mezzo di lunghezza,
 ed un braccio e mezzo di larghezza (7) E fece due cherubini
 d' oro: li fece un corpo solido, alle due estremità del coper-
 chio. (8) Un cherubino all' estremità di qua, ed un cherubino
 all' estremità di là, fece i cherubini, (quasi) formanti parte
 del coperchio, alle due estremità sue [dell' Arca]. (9) I cheru-
 bini ebbero le ali stese in alto, riparando colle loro ali sul
 coperchio, ed ebbero le facce l' uno rimpetto all' altro; verso

(*) קַמִּי ק'

אֶל-אָחִיו אֶל-הַכֹּהֵן הָיוּ פָּנֵי הַכֹּהֲנִים: פ
 (א) וַיַּעַשׂ אֶת-הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָתִים אַרְכּוֹ
 וְאַמָּה רָחְבוֹ וְאַמָּה וַחֲצִי קִמְתּוֹ: (א) וַיִּצַּף אֹתוֹ
 זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֶר זָהָב סָבִיב: (ב) וַיַּעַשׂ
 לוֹ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֶר-זָהָב לְמִסְגֶּרֶתוֹ
 סָבִיב: (ג) וַיִּצַּק לוֹ אַרְבַּע טַבַּעֲת זָהָב וַיִּתֵּן
 אֶת-הַטַּבַּעֲת עַל אַרְבַּע הַפָּאֵת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע
 רַגְלָיו: (ד) לְעֹמֶת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבַּעֲת בָּתִּים
 לַבָּרִים לְשֵׁאת אֶת-הַשֻּׁלְחָן: (מ) וַיַּעַשׂ אֶת-
 הַבָּרִים עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצַּף אֹתָם זָהָב לְשֵׁאת
 אֶת-הַשֻּׁלְחָן: (מ) וַיַּעַשׂ אֶת-הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל-

ESODO XXXVII

il coperchio furono i volti dei cherubini. (10) E fece la mensa di legni d'acacia, di due braccia di lunghezza, un braccio di larghezza, ed un braccio e mezzo d'altezza. (11) E la coprse d'oro puro, e le fece una cornice d'oro intorno. (12) E le fece una chiusura [una fascia], alta un palmo, intorno; e fece una cornice d'oro tutt'attorno alla sua chiusura. (13) E le fece di getto quattro anella d'oro; ed applicò le anella sui quattro angoli corrispondenti a' suoi quattro piedi. (14) Accanto alla chiusura furono le anella, da passarvi le stanghe, per portare la mensa. (15) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coprse d'oro, per portare la mensa. (16) E fece gli arredi

הַשִּׁלְחָן אֶת־קַעֲרָתוֹ וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֶת־מִנְקֵיתָיו
וְאֶת־הַקְּשׁוֹת אֲשֶׁר יִסֹּךְ בָּהֶן זָהָב טָהוֹר: פ
שש (שלישי כשהן מחוברין) (ח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַמִּנְרָה
זָהָב טָהוֹר מִקֹּשֶׁה עֲשָׂה אֶת־הַמִּנְרָה יִרְכָּה
וְקָנָה גְּבִיעֶיהָ כַּפֹּתֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנָה הָיוּ:
(יח) וְשִׁשָּׁה קָנִים יֵצְאִים מִצְדֵּיהָ שְׁלֹשָׁה קָנֵי
מִנָּה מִצְדָּה הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קָנֵי מִנָּה
מִצְדָּה הַשֵּׁנִי: (יט) שְׁלֹשָׁה גְּבָעִים מִשְׁקָדִים
בְּקָנָה הָאֶחָד כַּפֹּתָר וּפָרַח וּשְׁלֹשָׁה גְּבָעִים
מִשְׁקָדִים בְּקָנָה אֶחָד כַּפֹּתָר וּפָרַח בֶּן לְשִׁשֶּׁת
הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמִּנְרָה: (כ) וּבַמִּנְרָה

ESODO XXXVII

da collocarsi sulla mensa, i suoi piatti, e le sue scodelle, e i suoi vasi libatorii, e i suoi nappi, coi quali si faranno i libamenti; (tutti questi arredi fece) d'oro puro. (17) E fece il candelabro d'oro puro: un corpo solido fece il candelabro, il suo fusto, e ciascun suo ramo: i suoi calici, i suoi bocciuoli e i suoi fiori, furono (parti inseparabili) da esso. (18) E sei rami uscirono dai suoi lati, tre rami da candelabro da un suo lato, e tre rami da candelabro dall' altro suo lato. (19) Tre calici (furono) niellati in un ramo, (cioè) un bocciuolo ed un fiore; e tre calici niellati nell' altro ramo, un bocciuolo ed un fiore: così in tutt' i sei rami procedenti dal candelabro. (20) E

אַרְבַּעַה גִּבְעִים מִשְׁקָלִים כִּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ:
 (כא) וּכְפֹתֹר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּכְפֹתֹר
 תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּכְפֹתֹר תַּחַת שְׁנֵי
 הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מִמֶּנָּה:
 (כב) כִּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנָתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻלָּה מְקֻשָּׁה
 אֶחָת זָהָב טָהוֹר: (כג) וַיַּעַשׂ אֶת־נִרְתִּיהָ שִׁבְעָה
 וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחַתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר: (כד) כִּכְר
 זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כְּלִיָּהּ: פ
 (כה) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָה
 אַרְבֹּו וְאֲמָה רַחְבּוֹ רְבֹועַ וְאֲמָתַיִם קָמָתוֹ מִמֶּנּוּ

ESODO XXXVII

nel candelabro stesso [cioè nel fusto] quattro calici: (vi furono cioè) niellati i suoi bocciuoli e i suoi fiori. (21) Un bocciuolo (vi fu) sotto due dei suoi rami, un (altro) bocciuolo sotto due de' suoi rami, ed un bocciuolo sotto (gli altri) due suoi rami; pei sei rami procedenti da esso (candelabro). (22) I loro bocciuoli, ed i relativi rami, furono (parti inseparabili) da esso: è tutto un solo corpo solido, d'oro puro. (23) E fece i suoi sette lumi, e i suoi smoccolatoi e le sue pinzette, d'oro puro. (24) D' un talento d' oro puro fece quello, e tutti i suoi arredi. (25) E fece l' altare del profumo, di legni d' acacia, d' un braccio di lunghezza ed un braccio di larghezza, quadrato, e di due braccia d' altezza; colle sue prominente, da esso (inseparabili).

הָיוּ קִרְנֵתָיו: (כ) וַיִּצַּף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גִּגְוֹ
וְאֶת־קִירֵתָיו סָבִיב וְאֶת־קִרְנֵתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זָר
זָהָב סָבִיב: (כז) וּשְׁתֵּי טַבַּעֲתֵי זָהָב עָשָׂה־לוֹ
מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צִלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צַדָּיו
לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ בָּהֶם: (כח) וַיַּעַשׂ
אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצַּף אֹתָם זָהָב:
(כט) וַיַּעַשׂ אֶת־שֹׁמֶן הַמִּשְׁחָה קָדֹשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת
הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֶקֶח: ס

לח

שביעי (רביעי) (א) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבֵּחַ הָעֹלָה עֲצֵי

ESODO XXXVII-XXXVIII

(26) E lo coperse d' oro puro, il suo piano superiore, le sue pareti tutt' attorno, e le sue prominenze; e gli fece una cornice d' oro intorno. (27) E due anella d' oro gli fece al di sotto della sua cornice, ai due suoi lati, (due cioè) da ambe le parti; onde passarvi le stanghe, colle quali portarlo. (28) E fece le stanghe di legni d' acacia, e le coperse d' oro. (29) E fece l' olio da unzione, sacro, ed il profumo aromatico, puro, opera da profumiere.

XXXVIII

(1) E fece l' altare degli olocausti, di legni d' acacia di cinque braccia di lunghezza, e cinque braccia di larghezza,

שָׁטִים חֲמִשׁ אַמּוֹת אָרְכוֹ וְחֲמִשׁ־אַמּוֹת רָחְבוֹ
 רְבֹועַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קָמָתוֹ; (ב) וַיַּעַשׂ קָרְנָתָיו
 עַל אַרְבַּע פְּנֵיתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קָרְנָתָיו וַיִּצָּף אֹתוֹ
 נְחֹשֶׁת: (ג) וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־
 הַפִּסֵּית וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֶת אֶת־
 הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כְּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת:
 (ד) וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מֵעֵשֶׂה רִשֶׁת נְחֹשֶׁת
 תַּחַת כְּרֻכּוֹ מִלְמָטָה עַד־חֲצִיו: (ה) וַיִּצַּק אַרְבַּע
 טַבַּעֲת בְּאַרְבַּע הַקְּצוֹת לְמִכְבָּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים
 לְבָרִים: (ו) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבָּרִים עֲצֵי שָׁטִים וַיִּצָּף
 אֹתָם נְחֹשֶׁת: (ז) וַיָּבֵא אֶת־הַבָּרִים בַּטַּבַּעֲת

ESODO XXXVIII

quadrato, e di tre braccia d'altezza. (2) E fece le sue prominenze sui quattro suoi cantoni; (parti inseparabili) da esso furono le sue prominenze; e lo coprse di rame. (3) E fece tutti gli arredi dell'altare, le caldaje, le pale, i bacini, le forchette, le palette; tutt' i suoi arredi fece di rame. (4) E fece all' altare un graticolato di rame, un lavoro (cioè) a guisa di rete, (applicato) sotto il suo Carcòv [?], dall' ingiù [cioè da terra] sino alla sua metà [sino alla metà dell'altezza dell' altare]. (5) E fece di getto quattro anella alle quattro estremità del graticolato di rame, da passarvi le stanghe. (6) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coprse di rame. (7) Ed introdusse le stanghe

עַל צִלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לִשְׂאֵת אֹתוֹ בָּהֶם נָכוֹב
 לַחַת עֲשֶׂה אֹתוֹ: ס (ח) וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר
 נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמִרְאֵת הַצְבָּאוֹת
 אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס (ט) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַחֲצֵר לַפֶּאֱתָה יִנָּבֵב תִּימָנָה קִלְעֵי הַחֲצֵר
 שֵׁשׁ מִשְׁוֹר מֵאָה בְּאַמָּה: (י) עֲמוּדֵיהֶם עֲשׂוּרִים
 וְאֲדָנֵיהֶם עֲשׂוּרִים נְחֹשֶׁת וְזֵי הָעֲמוּדִים

ESODO XXXVIII

nelle anella, ai lati dell'altare, per servire a portarlo. Vuoto, (formato) di tavole, lo fece. (8) E fece la conca di rame, ed il suo piedestallo di rame, cogli specchi delle donne, che recavano a lavorare all'ingresso del padiglione di congregazione, [le quali, oltre all'opera loro, tributarono gli stessi loro specchi, fatti di lucente rame]. (9) E fece l'atrio. Al lato di mezzodi, (detto) il lato destro, (fece) le cortine dell'atrio, di bisso ritorto, cento braccia. (10) E le loro colonne venti, e le loro basi, venti, di rame: e gli uncini delle colonne, e i fregi delle

(ח) במראות הצבאות: נחשת המראות היה נחשת קלל וממורט יותר משאר נחשת, לפיכך נחר לעשות ממנו הכיור (דון יצחק). הצבאות אשר צבאו: אולי הכוונה על דרך יבא לנבא נבא, לעבוד עבודה נאהל מועד, וכן הלא נבא לנבא על ארץ וכימי שכיר ימי, זמן קבוע לעבוד עבודה ליום אחד או ליומים או לחודים וזמן שיהיה. והנה קצת הנשים קבעו לעצמן חק ללכת פתח אהל משה (שהיה בקרא אהל מועד, למעלה ל"ג ז'), ושם היו הכל מביאים תרומתם, עיין למעלה ל"ו ג') לעשות מלאכה בתרומת הקדש, כגון לעוות את העצים או מלאכה אחרת, והן כתבו מראותיהן, וכן העובדות דבני עלי (שמואל א' ג' ב"ב) היו מניחות קרבן ומתעבנות שם יום אחד או

וַחֲשִׁקִיהֶם כָּסֶף: (יא) וּלְפָאתַי צִפּוֹן מֵאֵה בָּאֵמָה
 עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרִים וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת
 וְוֵי הָעֲמֻדִים וַחֲשִׁקִיהֶם כָּסֶף: (יב) וּלְפָאתַי
 יָם קִלְעִים חֲמִשִּׁים בָּאֵמָה עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרָה
 וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרָה וְוֵי הָעֲמֻדִים וַחֲשִׁקִיהֶם
 כָּסֶף: (יג) וּלְפָאתַי קֶדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אֲמָה:
 (יד) קִלְעִים חֲמִשֶּׁ-עֲשָׂרָה אֲמָה אֶל-הַכֶּתֶף
 עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם שְׁלֹשָׁה: (טז) וּלְכַתֵּף
 הַשְּׂנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הַחֲצֵר קִלְעִים חֲמִשֶּׁ
 עֲשָׂרָה אֲמָה עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם
 שְׁלֹשָׁה: (יז) כָּל-קִלְעֵי הַחֲצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מִשֹּׁרִ:

ESODO XXXVIII

medesime, d'argento. (11) Ed al lato settentrionale, cento braccia (di cortine), colle relative venti colonne, e le loro venti basi di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (12) Ed al lato d'occidente, cinquanta braccia di cortine, colle loro dieci colonne e dieci basi; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (13) Ed al lato dinanzi, (cioè) all'oriente, (la facciata dell'atrio è di) cinquanta braccia. (14) Quindici braccia di cortine (fece) da una parte, colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (15) E dall'altra parte, (cioè) tanto di qua che di là dell'ingresso dell'atrio, quindici braccia di cortine, colle loro tre colonne e tre basi. (16) Le cortine dell'atrio tutt'intorno sono di bisso ri-

(ח) וְהָאֲדָנִים לְעִמָּדִים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעַמּוּדִים
 וְחֹשְׁקֵיהֶם כָּסֶף וְצָפוּי רֹאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם
 מְחֻשָּׁקִים כָּסֶף כָּל עִמָּדֵי הַחֲצָר: מִסְמֵר (יח) וּמִסָּךְ
 שַׁעַר הַחֲצָר מַעֲשֶׂה רָקִים תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשּׁוֹר וְעֵשָׂרִים אֲמָה אָרֶךְ
 וְקוֹמָה בְּרֹחַב חֲמִשָּׁה אַמּוֹת לָעֹמֶת קָלְעִי
 הַחֲצָר: (יט) וְעִמָּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאֲדָנֵיהֶם
 אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וְוֵיהֶם כָּסֶף וְצָפוּי רֹאשֵׁיהֶם
 וְחֹשְׁקֵיהֶם כָּסֶף: (כ) וְכָל־הִיתָדֹת לַמִּשְׁכָּן
 וְלַחֲצַר סָבִיב נְחֹשֶׁת: ס ס ס ס ס ס (כא) אֵלֶּה

ESODO XXXVIII

torto. (17) E le basi delle colonne sono di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento, e le cime di esse sono coperte d'argento. Sono in somma fregiate d'argento tutte le colonne dell'atrio. (18) E la tenda all'ingresso dell'atrio è lavoro di ricamatore, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto; ed ha venti braccia di lunghezza, e d'altezza, (ossia) di larghezza, cinque braccia, come le (altre) cortine dell'atrio. (19) Colle relative colonne quattro, e basi quattro, di rame; e i loro uncini d'argento, e le cime delle medesime coperte d'argento, e i fregi loro d'argento. (20) E i chiodi del tabernacolo e dell'atrio, tutt'intorno sono di rame. (21) È questa la recensione che fu fatta, per ordine di

יומים נעזרות לכפי ה' (כאמור בדואג, שמואל א', כ"א ח'). (כא) משכן העדות:

פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן הַמִּשְׁכָּן הָעֹדֶת אֲשֶׁר פָּקַד
עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בִּיד אִיתָמָר
בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן: (כב) וּבְצֹלָאֵל בֶּן־אֲוִירִי בֶן־
חֹר לְמִטֶּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: (כג) וְאֵתוּ אֶהֱלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמֶךְ לְמִטֶּה־דָן חֲרָשׁ וְחֹשֶׁב וְרָקֶם בַּתְּכֵלֶת
וּבְאַדְמָן וּבַתוֹלְעֵת הַשָּׁנִי וּבַנִּשֵּׁשׁ: ס (כד) כָּל־
הַזֶּהב הָעָשׂוּי לְמַלְאכָה בְּכָל מְלָאכַת הַקֹּדֶשׁ
וַיְהִי יְהִי זֶהב הַתְּנוּפָה תָּשַׁע וְעֶשְׂרִים כֶּכָר וּשְׁבַע
מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: (כה) וּבֶכֶסֶף

ESODO XXXVIII

Mosè, del tabernacolo, albergo della Legge, (affidato alla) cura dei Leviti, sotto la direzione d'Ithamàr, figlio d'Aronne il sacerdote. (22) E Bessalèl figlio d'Uri, figlio di Hhur, della tribù di Giuda, fece tutto ciò ch'il Signore comandò a Mosè. (23) E con lui Aholiàv figlio d'Ahissamàch, della tribù di Dan, fabbro (ferraio, legnajuolo, e lapidario), ed arazziere; e ricamatore in lana azzurra, in porpora, in scarlatto, ed in bisso. (24) Tutto l'oro impiegato nel lavoro in tutta l'opera sacra; l'oro (dico) dell'offerta fu ventinove talenti, e settecento e trenta sicli, secondo il peso del tempio. (25) E l'argento ricavato dalla nu-

מל' ארון העדות, ענין תורה, והמשכן כלו כקרא על שם לוחות העדות וארון העדות,
כי הם עיקר הקדושה. הלא תראה למעלה (כ"ה) ויקחו לי תרומה, ועשו לי מקדש,
ומיד ועשי ארון. (כד) הככר הוא ג' אלפים שקל.

פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת
 וַחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:
 (כו) בָּקָע לִגְלָגֶלֶת מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 לְכֹל הָעֵבֶר עַל־הַפְּקָדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
 וּמַעֲלָה לְשִׁש־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
 וַחֲמִשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: (כז) וַיְהִי מֵאֵת כֶּכֶר
 הַכֶּסֶף לְצֹקֶת אֵת אֲדֹנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אֲדֹנֵי
 הַפְּרֻכָּת מֵאֵת אֲדֹנִים לְמֵאֵת הַכֶּכֶר כֶּכֶר
 לְאֶדָן: (כח) וְאֵת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה
 וּשְׁבַעִים עָשָׂה וַיִּים לְעַמּוּדִים וְצִפָּה רִאשֵׁיהֶם
 וַחֲשֵׁק אֹתָם: (כט) וַנְּחַשֶׁת הַתְּנוּפָה שְׁבַעִים כֶּכֶר

ESODO XXXVIII

merazione della comunità fu cento talenti, e mille settecento settantacinque sicli, col peso del tempio. (26) Un beca per testa, (cioè) mezzo siclo, di peso del tempio, per ogni entrante nella numerazione, dall'età di vent'anni in poi; (cioè) per seicento e tre mila, cinquecento e cinquanta (individui). (27) Ora i cento talenti d'argento servirono per fare di getto le basi del tempio e le basi della portiera; cento basi con cento talenti, un talento per base. (28) E dei mille settecento e settantacinque (sicli) si fecero uncini per le colonne, e se ne inargentarono le cime, e si fecero fregi alle medesime (colonne). (29) Il rame dell'offerta fu settanta talenti, e duemila

וְאֵלִפִּים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שֶׁקֶל: (ל) וַיַּעַשׂ כֹּה אֶת־
 אֹדְנֵי פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת
 וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
 הַמִּזְבֵּחַ: (לא) וְאֶת־אֹדְנֵי הַחֹצֵר סָבִיב וְאֶת־
 אֹדְנֵי שַׁעַר הַחֹצֵר וְאֵת כָּל־יִתְדֵת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֶת־כָּל־יִתְדֵת הַחֹצֵר סָבִיב:

לט

(א) וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי
 עָשׂוּ בְגָדֵי־שָׂרָד לְשָׂרֵת בִּקְדָּשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־

ESODO XXXVIII-XXXIX

e quattrocento sicli. (30) E se ne fecero le basi dell'ingresso del padiglione di congregazione, e l'altare di rame, ed il suo graticolato di rame, e tutti gli arredi dell'altare. (31) E le basi dell'atrio tutt'intorno, e le basi dell'ingresso dell'atrio; e tutt'i chiodi del tabernacolo, e tutt'i chiodi dell'atrio tutt'intorno.

XXXIX

(4) E della lana azzurra, e della porpora, e dello scarlatto, fecero panni a rete, per servire nel (trasporto del)le cose sa-

בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: פ שְׁנֵי (חֲמִישֵׁי כֶּשֶׁת מְחוּבְרִין) (ב) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הָאֶפֶד זֶהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר: (א) וַיִּרְקְעוּ אֶת־פָּתֵי הַזֶּהָב וְקִצָּץ
 פְּתִילֹם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ
 הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ
 מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב: (ה) בְּתֵפֶת עָשׂוּ־לוֹ חֲבֵרֶת עַל־
 שְׁנֵי קְצוֹתָיו* חֲבֵר: (ו) וַיַּחֲשֹׁב אֶפְרָתוֹ אֲשֶׁר
 עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא בְּמַעֲשֵׂהוּ זֶהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

ESODO XXXIX

cre; e fecero gli abiti sacri, per Aronne, come il Signore comandò a Mosè. (2) E fece il dorsale, d'oro, di lana azzurra, e porpora, e scarlatto, e bisso ritorto. (3) Batterono delle lamine d'oro, e le tagliarono in fili, da adoperarsi in mezzo alla lana azzurra, ed in mezzo alla porpora, ed in mezzo allo scarlatto, ed in mezzo al bisso, a lavoro d'arazziere. (4) Gli fecero (due) spallini attaccati, alle due sue estremità fu congiunto (al pettorale). (5) E la fascia con cui stringerlo, la quale gli sta sopra, formante parte di esso, è del medesimo lavoro; d'oro (cioè), di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso

(*) קְצוֹתָיו ק'

אֶת־מִשָּׁה: ס (ח) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אֲבְנֵי הַשֹּׁהַם
 מִסֶּבֶת מִשְׁבָּצֹת זָהָב מִפְתַּחַת פְּתוּחֵי חוֹתָם
 עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) וַיִּשֶּׂם אֹתָם עַל
 כְּתֹפֶת הָאֹפֹד אֲבְנֵי זָכָרוֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּאֲשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה אֶת־מִשָּׁה: פ (י) וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן
 מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כַּמַּעֲשֵׂה אֹפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
 וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר: (יא) רְבֹועַ
 הִיָּה כָפּוֹל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אֲרָכוֹ וְזֶרֶת
 רָחְבוֹ כָּפּוֹל: (יב) וַיַּמְלִאוּ־בּוֹ אַרְבַּעַה טְוִירֵי אֲבֵן
 טוֹר אֶדְם פְּטָרָה וּבִרְקָת הַטּוֹר הָאֶחָד:
 (יג) וְהַטּוֹר הַשֵּׁנִי נָפֶךְ סַפִּיר וַיַּהֲלִם: (יד) וְהַטּוֹר

ESODO XXXIX

ritorto, come il Signore comandò a Mosè. (6) E lavorarono le pietre d'onice, attorniate dai castoni d'oro coi nomi dei figli d'Israel incisi in esse a incisione di sigillo. (7) E le applicò sopra gli spallini del dorsale, pietre di ricordo pei figli d'Israel, come il Signore comandò a Mosè. (8) E fece il pettorale a lavoro d'arazziere, simile al lavoro del dorsale; d'oro (cioè), di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto. (9) Un quadrangolo ripiegato fecero il pettorale; d'una spanna di lunghezza, ed una spanna di larghezza, ripiegato. (10) E v'incastarono quattro file di pietre. Una fila: rubino, topazio, e smeraldo: (queste formano) il primo ordine. (11) E l'ordine

הַשְּׁלִישִׁי לַשֵּׁם שֶׁבוּ וְאַחֲלָמָה: (יב) וְהַטּוֹר
הַרְבִּיעִי תַרְשִׁישׁ שֶׁהֵם וַיִּשְׁפֹּה מוֹסֶבֶת מִשְׁבָּצַת
זָהָב בְּמִלָּאֲתָם: (יד) וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמַתָם פְּתוּחֵי
חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנַיִם עֶשֶׂר שָׁבֵט:
וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁרָשֶׁרֶת גְּבֻלַת מַעֲשֵׂה
עֶבֶת זָהָב טָהוֹר: (טז) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבָּצַת
זָהָב וּשְׁתֵּי טַבַּעַת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבַּעֲתַיִם
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: (יז) וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתַת
הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבַּעֲתַיִם עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן:
(יח) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתַת נָתַנוּ עַל־

ESODO XXXIX

secondo: carbonchio, zaffiro e diamante [?]. (12) E l'ordine terzo: giacinto, agata, ed amatista. (13) E l'ordine quarto: crisolito, onice e diaspro. Attorniate di castoni d'oro sono nelle loro incastrature. (14) Queste pietre portano i nomi dei figliuoli d'Israel, essendo dodici, giusta i nomi di quelli; (incise) a incisione di sigillo, rappresentano le dodici tribù, ciascheduna col suo nome. (15) E fecero pel pettorale catenelle di fila attortigliate, a lavoro di fune, d'oro puro. (16) E fecero due castoni d'oro, e due anella d'oro; ed applicarono le due anella sulle due estremità del pettorale. (17) Ed applicarono le due funi d'oro sulle due anella, sull'estremità del pettorale. (18) E le due estremità delle due funi posero sui due castoni,

שְׁתֵּי הַמִּשְׁבָּצֹת וַיִּתְּנָם עַל־כְּתֻפֶּת הָאֶפֶד אֶל־
 מוֹל פָּנָיו: (יט) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבַּעֲתַי זָהָב וַיַּשִּׂימוּ
 עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שִׁפְתּוֹ אֲשֶׁר אֶל־
 עַבְדֵּי הָאֶפֶד בִּיתָהּ: (כ) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבַּעֲתַי זָהָב
 וַיִּתְּנָם עַל־שְׁתֵּי כְּתֻפֶּת הָאֶפֶד מִלְמָטָה מִמוֹל
 פָּנָיו לָעֶמֶת מַחְבְּרָתוֹ מִמַּעַל לַחֹשֶׁב הָאֶפֶד:
 (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבַּעֲתָיו אֶל־טַבַּעֲתַי
 הָאֶפֶד בְּפִתִּיל תְּכֵלֶת לַהֲיִית עַל־חֹשֶׁב הָאֶפֶד
 וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֶפֶד כֹּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: פ שְׁלִישִׁי (שְׁשִׁי כֶּשֶׁן מְחוּבְּרִין) (כב) וַיַּעֲשׂוּ
 אֶת־מַעֲיֵל הָאֶפֶד מַעֲשֵׂה אֶרֶג כָּלִיל תְּכֵלֶת:

ESODO XXXIX

i quali applicarono sugli spallini del dorsale, dalla parte anteriore [cioè esterna]. (19) E fecero due anella d'oro, e le posero sulle due estremità del pettorale, sull'orlo che ha verso il dorsale internamente. (20) E fecero (altre) due anella d'oro, e le applicarono sugli spallini del dorsale, inferiormente, dalla parte anteriore [esterna], presso alla sua giuntura, al di sopra della fascia del dorsale. (21) Ed allacciarono il pettorale dalle sue anella alle anella del dorsale, con un cordoncino di lana azzurra, perchè stia sulla fascia del dorsale, ed il pettorale non si stacchi dal dorsale, come il Signore comandò a Mosè. (22) E fecero il manto portante il dorsale, a lavoro di tessi-

(כג) וּפִי־הַמָּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי תַּחֲרָא שֹׁפָה לְפָיו
 סָבִיב לֹא יִקְרַע: (כד) וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמָּעִיל
 רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מִשְׁזָר:
 (כה) וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמָנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־
 הַפַּעֲמָנִים בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים עַל־שׁוּלֵי הַמָּעִיל
 סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים: (כו) פַּעֲמָן וּרְמָן פַּעֲמָן
 וּרְמָן עַל־שׁוּלֵי הַמָּעִיל סָבִיב לְשֵׁלֶת בְּאִשֶּׁר
 צִנָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כז) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
 הַבִּתְנָת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֲרָג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו:
 (כח) וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פָּאָרֵי הַמִּגְבָּעַת

ESODO XXXIX

toire, tutto di lana azzurra. (23) Il manto ha l'apertura (ripiegata) al di dentro, simile a quella d'una lorica; la sua apertura (cioè) ha un orlo intorno, affinchè non si laceri. (24) E fecero ai lembi del manto melagrane di lana azzurra, e porpora, e scarlatto, ritorto. (25) E fecero sonagli d'oro puro; e posero i sonagli tra le melagrane; ai lembi del manto, tutt'attorno, alternati colle melagrane. (26) Un sonaglio ed una melagrana, un sonaglio ed una melagrana, ai lembi del manto tutt'attorno, per officiare, come il Signore comandò a Mosè. (27) E fecero le tonache di bisso a lavoro di testore, per Aronne, e pe'figli suoi. (28) E la mitra di bisso, e gli ornamenti (del capo, ossia) i turbanti di bisso, e i calzoni di lino di bisso ritorto.

יָשָׁה וְאֶת־מִבְּנֵי הַבָּדָר יָשָׁה מִשּׁוֹר: (בט) וְאֶת־
 הָאֲבִנֹת יָשָׁה מִשּׁוֹר וְתַבֵּלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי מַעֲשֶׂה רֶקֶם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (ל) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֹזֵר־הַקֹּדֶשׁ
 זָהָב טָהוֹר וַיִּבְתְּבוּ עָלָיו מִכֶּתֶב פְּתוּחֵי חוֹתָם
 קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לא) וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תַּבֵּלֶת לַתֵּת
 עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמַעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: ס (לב) וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן
 אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֶּן עֶשְׂרִי: פ רביעי
 (לז) וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל

ESODO XXXIX

(29) E la cintura di bisso ritorto, e lana azzurra, e porpora, e scarlatto, a lavoro di ricamatore, come il Signore comandò a Mosè. (30) E fecero il diadema, sacra corona, d'oro puro; e vi scrissero sopra in caratteri (intagliati) a incisione di sigillo: Santo al Signore. (31) E gli applicarono un cordoncino di lana azzurra, per poi collocarlo al di sopra della mitra, come il Signore comandò a Mosè. (32) Fu dunque terminato tutt'il lavoro del tabernacolo del padiglione di congregazione, e gl'Israeliti eseguirono completamente tutto ciò ch' il Signore comandò a Mosè. (33) E recarono il tabernacolo a Mosè, il padiglione e tutti i suoi arredi, i suoi fermagli, le sue assi, le

וְאֶת־כָּל־כֶּלָיו קָרָסוּ קִרְשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו
וְאֶדְנָיו: (לח) וְאֶת־מִכְסֵּה עוֹרֹת הָאֵילִם
הַמֵּאֲדָמִים וְאֶת־מִכְסֵּה עֲרֹת הַתַּחֲשִׁים וְאֶת
פָּרֶכֶת הַמָּסָךְ: (לה) אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בָּרָיו
וְאֶת הַכַּפֹּרֶת: (לו) אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֶּלָיו
וְאֶת לֶחֶם הַפָּנִים: (לז) אֶת־הַמִּנְחָה הַטְּהֻרָה
אֶת־נִרְתְּיָה נֹרֹת הַמַּעֲרֵכָה וְאֶת־כָּל־כֶּלָיָה
וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאֹר: (לח) וְאֶת מִזְבַּח הַזֹּהֵב וְאֶת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת מָסַךְ

ESODO XXXIX

sue sbarre, e le sue colonne, e le sue basi. (34) E la coperta di pelli di montoni tinte in rosso, e la coperta di pelli di tassi, e la portiera divisoria. (35) L'arca della Legge, e le sue stanghe, ed il coperchio. (36) La mensa, tutt' i suoi arredi, ed il pane di presentazione. (37) Il candelabro puro, i suoi lumi, lumi d'apparato [cioè destinati ad ornamento del tempio, non al proprio uso d'ogni lucerna, poichè il sacro luogo non era frequentato di notte], e tutt' i suoi arredi, e l'olio da illuminazione. (38) E l'altare d'oro, e l'olio da unzione, ed il pro-

(לח) נרות המערכה: נרות שלא היו להאיר כי לא היתה שם ענודה בלילה
אבל היו למערכה בלבד (דרך כבוד לנית), ורמ"במן לא הבינו והניח החזנה בלא תרגום.

(*) בריקיו קרי

פָּתַח הָאֹהֶל: (למ) אֵת י מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת-
 מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר-לוֹ אֶת-בָּדָיו וְאֶת-כָּל-
 כֵּלָיו אֶת-הַכִּיֹּר וְאֶת-בָּנוֹ: (מ) אֵת קַלְעִי הַחֲצֵר
 אֶת-עַמֻּדֶיהָ וְאֶת-אֲדָנֶיהָ וְאֶת-הַמָּסָךְ לְשַׁעַר
 הַחֲצֵר אֶת-מִיתָרָיו וִיתְדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל-כְּלֵי
 עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד: (מא) אֶת-בָּגְדֵי
 הַשָּׂרָד לְשָׂרֵת בִּקְדָּשׁ אֶת-בָּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
 לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת-בָּגְדֵי בָנָיו לְבָהֵן: (מב) כָּל
 אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה בֶּן עֲשׂוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 אֵת כָּל-הָעֲבֹדָה: (מג) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת-כָּל-

ESODO XXXIX

fumo aromatico, e la tenda all'ingresso del padiglione. (39) L'altare di rame, ed il suo graticolato di rame, le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; la conca, ed il suo piedestallo. (40) Le cortine dell'atrio, le sue colonne, e le sue basi, e la tenda all'ingresso dell'atrio, le sue corde, e i suoi chiodi; e tutti gli arredi relativi al servizio del tabernacolo del padiglione di congregazione. (41) I panni a rete per servire nel (trasporto del)le cose sacre; gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti de' suoi figli, per funzionare. (42) Giusta quanto il Signore comandò a Mosè, così eseguirono i figli d'Israel tutto il lavoro. (43) E Mosè vide tutta l'opera, e trovò che l'ave-

הַמְּלֹאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
בֶּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה: פ

מ

חמישי (שביעי) (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר: (ב) בַּיּוֹם־הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַחַד
לַחֲדָשׁ תִּקְּים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד: (ג) וַיִּשְׁמַת
שֵׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת וּסְבַת עַל־הָאָרֶץ אֶת־
הַפָּרֹכֶת: (ד) וַהֲבֵאתָ אֶת־הַשְּׁלֶחָן וְעִרְכָתָ אֶת־
עִרְכּוֹ וַהֲבֵאתָ אֶת־הַמִּנְחָה וְהַעֲלִיתָ אֶת־

ESODO XXXIX-XL

vano eseguita pienamente come il Signore aveva comandato ;
e Mosè li benedisse.

XL

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Nel dì del primo mese [novilunio], (cioè) nel primo (giorno) di esso mese ergerai il tabernacolo del padiglione di congregazione. (3) E porrai ivi l'arca della Legge, e porrai divisoria davanti all'arca la portiera. (4) Introduirai la mensa, e porrai in ordine il suo apparecchio; ed introduirai il candelabro, e ne accen-

(ג) וסבת: ל' מסך, ולמטה כ"א מנזר יותר וישם את פרכת המסך מסך על

נִרְתִּיהָ: (ה) וְנִתְּתָה אֶת־מִזְבַּח הַזֶּה־בֹּ לְקִטְרוֹת
 לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדוּת וְשִׁמְתָה אֶת־מִסַּךְ הַפֶּתַח
 לְמִשְׁכָּן: (ו) וְנִתְּתָה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי
 פֶּתַח מִשְׁכָּן אֹהֶל־מוֹעֵד: (ז) וְנִתְּתָה אֶת־הַכִּיֹּר
 בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנִתְּתָה שֵׁם מַיִם:
 (ח) וְשִׁמְתָה אֶת־הַחֹצֵר סָבִיב וְנִתְּתָה אֶת־מִסַּךְ
 שַׁעַר הַחֹצֵר: (ט) וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
 וּמִשַּׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ
 וּקְדַשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהִירָה קֹדֶשׁ:
 (י) וּמִשַּׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
 וּקְדַשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִירָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ

ESODO XL

derai i lumi. (5) E collocherai l'altare d'oro, (quello cioè) del profumo, davanti l'arca della Legge; e porrai la tenda d'ingresso al tabernacolo. (6) E collocherai l'altare degli olocausti davanti all'ingresso del tabernacolo del padiglione di congregazione. (7) E collocherai la conca tra il padiglione di congregazione e l'altare, e vi porrai dell'acqua. (8) E porrai l'atrio tutt'attorno, e collocherai la tenda d'ingresso dell'atrio. (9) E prenderai l'olio da unzione, e ungerai il tabernacolo e quanto è in esso, e (con ciò) consacrerai quello, con tutt'i suoi arredi, e sarà cosa sacra. (10) E ungerai l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi; e consacrerai l'altare, e l'altare

קִדְּשִׁים: (יא) וּמִשַּׁחַת אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ
 וּקְדַשְׁתָּ אֹתוֹ: (יב) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אֹהֶלְךָ וְאֶת־
 בְּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּרְחַצְתָּ אֹתָם
 בַּמַּיִם: (יג) וְהִלַּבְשְׁתָּ אֶת־אֹהֶלְךָ אֶת בְּגָדֶי
 הַקֹּדֶשׁ וּמִשַּׁחַת אֹתוֹ וּקְדַשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי:
 (יד) וְאֶת־בְּנָיו תִּקְרִיב וְהִלַּבְשְׁתָּ אֹתָם כְּתֹנֶת:
 (טו) וּמִשַּׁחַת אֹתָם כַּאֲשֶׁר מִשַּׁחַת אֶת־אַבְיָהֶם
 וְכַהֲנּוּ לִי וְהָיְתָה לְהִיָּת לָהֶם מִשַּׁחַתָּם לְכַהֲנֵת
 עוֹלָם לְדֹרֹתָם: (טז) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֹתוֹ בֶּן עֲשָׂה: ס שִׁשִּׁי (יז) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
 הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּת בְּאַחֵר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה

ESODO XL

sarà cosa santissima. (11) E ungerai la conca ed il suo piedestallo, e li consacreri. (12) E farai che Aronne e i figli suoi si presentino all' ingresso del padiglione di congregazione, e si bagnarino nell' acqua. (13) E farai indossare ad Aronne gli abiti sacri, e l' ungerai, e lo consacreri, e sarà sacerdote a me. (14) E i figli suoi farai che si presentino, e indossino le tonache. (15) E gli ungerai, come ungesti il padre loro; e saranno sacerdoti a me; e ciò avrà l' effetto che siano investiti di sacerdozio perpetuo, per tutta la loro posterità. (16) E Mosè eseguì, e fece pienamente quanto il Signore gli comandò. (17) Ora, nel mese primo dell' anno secondo, al primo del mese,

הַמִּשְׁכָּן: (יח) וַיִּקַּם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־
 אֲדָנָיו וַיֵּשֶׁם אֶת־קִרְיָיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיִּקַּם
 אֶת־עַמֻּדָיו: (יט) וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
 וַיֵּשֶׁם אֶת־מִכְסֵּה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמַעְלָה
 בָּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (ס) וַיִּקַּח
 וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁם אֶת־הַבַּדִּים
 עַל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֶץ
 מִלְמַעְלָה: (כא) וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֶץ אֶל־הַמִּשְׁכָּן
 וַיֵּשֶׁם אֶת־פְּרֶכֶת הַמִּסְכָּךְ וַיִּסֹּךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת
 בָּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כב) וַיִּתֵּן
 אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן

ESODO XL

fu eretto il tabernacolo. (18) Mosè eresse il tabernacolo, e collocò le sue basi, e pose le sue assi, e collocò le sue sbarre, e rizzò le sue colonne. (19) E stese il padiglione sopra il tabernacolo, e vi sovrappose la coperta del padiglione, come il Signore comandò a Mosè. (20) Prese (le tavole del)la Legge, e le collocò nell'arca, e pose le stanghe sull'arca, e collocò il coperchio al di sopra dell'arca. (21) Introdusse l'arca nel tabernacolo, e pose la cortina divisoria, riparando (così la vista del)l'arca della Legge, come il Signore comandò a Mosè. (22) Collocò la mensa nel padiglione di congregazione, dal lato settentrionale del tabernacolo, al di fuori della portiera.

צָפְנָה מְחוּץ לַפֶּרֶכֶת: (כג) וַיַּעֲרֶךְ עָלָיו עֵרֶךְ
 לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (כד) וַיֵּשֶׁם אֶת־הַמִּנְחָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד
 נֹכַח הַשְּׁלַחַן עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן נֹגֵבָה: (כה) וַיַּעַל
 הַנֶּרֶת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (כו) וַיֵּשֶׁם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל
 מוֹעֵד לִפְנֵי הַפֶּרֶכֶת: (כז) וַיִּקְטֹרַע עָלָיו קְטֹרֶת
 סָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס שְׁבִיעִי
 (כח) וַיֵּשֶׁם אֶת־מִסַּךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן: (כט) וְאֵת
 מִזְבַּח הָעֹלָה שָׁם פָּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד

FSODO XL

(23) E vi ordinò sopra l'apparato di pane davanti al Signore, come il Signore comandò a Mosè. (24) E pose il candelabro nel padiglione di congregazione, di rimpetto alla mensa, dal lato meridionale del tabernacolo. (25) Ed accese i lumi davanti al Signore, come il Signore comandò a Mosè. (26) E pose l'altare d'oro nel padiglione di congregazione, davanti alla portiera. (27) E v' arse sopra il profumo aromatico, come il Signore comandò a Mosè. (28) E pose la tenda d'ingresso al tabernacolo. (29) E l' altare degli olocausti pose all'ingresso del tabernacolo del padiglione di congregazione, e vi arse

אֶרֶן הַעֲדוּת. (כו) וַיִּקְטֹרַע עָלָיו: כ"י שְׁבִיעִי אֶרֶן שְׁמִרַת וְעִרְבִית, וְכֵן מִכָּא
 נֶס הַרִמָּה, וְאִמָּר וְלֹא יִדְעִתִּי אִם הוּא ע"ס (כְּלֹמֶר אִי טַעוֹת רַע"ג כִּי אֲחַכֵּם אִין

וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (ל) וַיֵּשֶׁם אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם
לְרַחֲצָה: (לא) וַרְחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנָיו
אֶת־יְרֵיכָם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: (לב) בְּבֹאֲם אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד וּבִקְרַבְתֶּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחֲצוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (לג) וַיִּקֶּם
אֶת־הַחֲצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וּלְמִזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־
מִסַּךְ־שַׁעַר הַחֲצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמֶּלָּאכָה: פ
מספר (לד) וַיָּבֶס הָעֲנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד
יְהוָה מָלָא אֶת־הַמִּשְׁכָּן: (לה) וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה

ESODO XL

sopra gli olocausti e le offerte farinacee, come il Signore comandò a Mosè. (30) E pose la conca tra 'l padiglione di congregazione e l'altare, e vi pose acqua da bagnarsi. (31) E da quella Mosè, Aronne e i figli suoi, bagnavansi le mani e i piedi. (32) Al loro entrare nel padiglione di congregazione, ed accostarsi all'altare, bagnavansi, come il Signore comandò a Mosè. (33) E rizzò l'atrio intorno al tabernacolo ed all'altare, e collocò la tenda d'ingresso dell'atrio; e Mosè terminò l'opera. (34) Allora la nube coprì il padiglione di congregazione, e la Maestà del Signore empì il tabernacolo. (35) E Mosè non poteva entrare nel padiglione di congregazione,

לְבוֹא אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד כִּי-שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן
וּבְכוֹר יְהוָה מָלֵא אֶת-הַמִּשְׁכָּן: (לח) וּבַהֲעֵלוֹת
הָעֲנַן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל
מַסְעֵיהֶם: (לח) וְאִם-לֹא יַעֲלֶה הָעֲנַן וְלֹא יִסְעוּ
עַד-יוֹם הָעֲלֹתוֹ: (לח) כִּי עֲנַן יְהוָה עַל-הַמִּשְׁכָּן
יוֹמָם וָאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינַי כָּל-בֵּית-
יִשְׂרָאֵל בְּכָל-מַסְעֵיהֶם:

ESODO XL

poichè la nube vi stanziava sopra, e la Maestà del Signore empieva il tabernacolo. (36) E quando la nube si scostava d'in sul tabernacolo, gl'Israeliti movevansi, in tutt'i loro viaggi. (37) E se quella non si scostava, non movevansi, (e attendevano) sino al giorno che si scostasse. (38) Poichè la nube del Signore era sul tabernacolo durante il giorno, e durante la notte eravi fuoco dentro di essa (nube); (e ciò era) alla vista di tutta la casa d'Israel, in tutt'i loro viaggi.

ספק שהענדה היתה נמשח) וע' ספר הזכרון. (לח) ואש תהיה לילה בו: נלילה
היה אש בתוך הענן, הענן היה חמיד ביום ובלילה, אלא שנלילה היה אש בתוכו, ועיין
במדבר ט' כ"א.

ח ז ק

In alcuni esemplari incorsero i seguenti errori:

Pag.	Lin.	Errata	Corrige	Pag.	Lin.	Errata	Corrige
2	6	וּיַמַּח	וּיַמַּח	231	21	לֹא	לֹא
"	11	נִתְחַכְמָה	נִתְחַכְמָה	234	29	לֹא	לֹא
16	4	אֵין	אֵין	246	11	נִנְחַ	נִנְחַ
54	9	רַבֵּךְ	רַבֵּךְ	272	9	וְהַיְבוֹסִי	וְהַיְבוֹסִי
"	20	כִּכִּיךְ	כִּמִּיךְ	369	9	וְרַפֵּל	וְרַפֵּל
75	2	זְנוּנִים	זְנוּנִים	370	6	צִיָּה	צִיָּה
82	4	לֹאֵ	לֹאֵ	372	9	וְאַתָּה	וְאַתָּה
84	5	הַמַּאֲתִי	הַמַּאֲתִי	374	3	כָּלֹ	כָּלֹ
92	5	אֶתְ	אֶתְ	"	6	וְכָלֹ	וְכָלֹ
126	12	עֲצֻמְתִּי	עֲצֻמְתִּי	393	6	חַמְשִׁים	חַמְשִׁים
144	15	שׁוּעוֹת	יִשׁוּעוֹת	"	7	עֲשׂוּרָה	עֲשׂוּרָה
148	14	שָׁכֹ	שָׁכֹ	391	9	הָאֱלֹהִים	הָאֱלֹהִים
173	19	עֲשֵׂה	מִשֶּׁה	395	3	וַעֲשֵׂי	וַעֲשֵׂי
188	10	וַיִּשְׁאַלְנִי	וַיִּשְׁאַלְנִי				

626
47-33
3

